

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

1982 ANAYASASI'NDA MİLLETVEKİLLİĞİ
STATÜSÜNÜN KAZANILMASI VE SONA ERMESİ

Gökhan DÖNMEZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yaşar Metin ÖZDEMİR

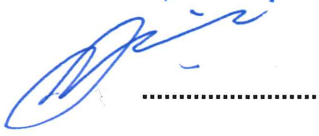
İZMİR - 2015

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2010801502

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Gökhan DÖNMEZ
Tez Başlığı : 1982 Anayasası'nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi
Savunma Tarihi : 12/11/2015
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Yaşar Metin ÖZDEMİR

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Yaşar Metin ÖZDEMİR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Yasin SEZER	GEDİZ ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Nazif MANDACI	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Süleyman Sırrı TERZİOĞLU	İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)

Oy Çokluğu ()

Gökhan DÖNMEZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "1982 Anayasası'nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi"başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mustafa Yaşar TINAR
Müdür

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “1982 Anayasası’nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Gökhan Dönmez

İmza

ÖZET
Doktora Tezi

1982 Anayasası'nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi
Gökhan Dönmez

Dokuz Eylül Üniversitesi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Programı

Türk Anayasaları'na ilk defa, 1921 Anayasası'yla giren milli egemenlik ilkesi, 1982 Anayasası'nda 6. maddeyle varlığını sürdürmüştür. Çünkü, Anayasası'nın 6. maddesinde egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmiştir. Bu ilkenin sonucu olarak, Anayasası'nın 80. maddesinde, milletin temsili hususu düzenlenmiştir. Söz konusu maddeyle, milletvekillerinin, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil edecekleri belirtilmiştir. Millet, egemenliği, ancak temsilcileri aracılığıyla kullanabilir.

Yukarıdaki hususlara göre, Anayasası'nın 76. ve Seçim Kanunu'nun 11. maddelerinde sayılan milletvekili seçilme yeterliliği, yine Seçim Kanunu'nun 12, 20, ve 21. maddelerinde geçen adaylığa ilişkin hususlar ile Anayasası'nın 84. maddesi, TBMM İçtüzüğü'nün 135. maddesinde sayılan milletvekilliğini sona erdiren haller, çalışmanın ana konularını oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, günümüz siyasî temsil anlayışının ortaya konması için, temsil ve temsili demokrasi kavramlarını incelenmiştir.

İkinci bölümünde, Anayasa'nın 76. ve Seçim Kanunu'nun 11. maddesi kapsamında, seçilme yeterliliği, Seçim Kanunu'nun 12, 20, ve 21. maddeleri kapsamında ise, adaylığa ilişkin hususlar açıklanmıştır. Ayrıca, milletvekili statüsünün kazanılma anı, niteliği, yeni seçilen Meclis'in yetkilerini kullanmaya başlaması, parlamenter muafiyetler, yasama bağdaşmazlığı ve milletvekillerinin özlük hakları ele alınmıştır.

Son bölümde ise, milletvekilliği statüsünün sona erme halleri, kendiliğinden sona erme, YSK kararlarına göre sona erme, Anayasa'nın 84. maddesi kapsamında milletvekilliğinin düşmesi ve milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarının yargısal denetimi başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışmada yöntemsel olarak, hem yerli, hem yabancı literatür taraması yapılmış, Anayasa, İktüzük ve Seçim Kanunu gibi temel mevzuat incelenmiş, ayrıca, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve YSK'nın konuya ilişkin kararları değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, seçilme yeterliliği, adaylık ve parlamenter muafiyetler konularıyla sınırlı olarak, yabancı ülkeler ile Türkiye'deki durum arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temsil, Siyasi Temsil, Milletvekilliğinin Kazanılması, Yasama Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı, Yasama Bağdaşmazlığı, Milletvekilliğinin Sona Ermesi.

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy(PhD)
AcquisitionandTerminationofMember of Parliament Status in the 1982
Constitution
Gökhan Dönmez

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Administration
Public Administration Program

The principle of national sovereignty that entered for the first time into the Turkish Constitution with 1921 Constitution has continued its existence with Article 6 of the 1982 Constitution. Because it is stated in Article 6 that sovereignty belongs to the nation without any restriction or condition. As a result of this principle, representation of the nation is regulated in Article 80 of the 1982 Constitution. According to this article, Member of Parliament represent, not just the selected area or who elect them, but the whole nation. Nation can only be used its sovereignty through the representatives.

According to the points discussed above, eligibility to become a member of parliament which is counted in the Article 76 of the 1982 Constitution and in the article 11 of the Member of Parliaments Election Law, the matters related to the concept of MP candidates which are discussed in the article 20 and 21 of the Member of Parliaments Election Law again and in the article 84 of the 1982 Constitution, cases that terminate statue of Member of Parliaments which is counted in the article 135 of the rules of Procedure of Grand National Assembly of Turkey make the main subject of the study.

In the first chapter of the study, the concepts of representation and representative democracy have been examined in order to reveal the understanding of present political representation.

In the second chapter, eligibility for election is described within the scope of Article 76 of the Constitution and Article 11 of the Election Law and relevant issues with the nomination within the scope of Articles 12, 20, and 21 were described. Also, the acquisition time and quality of the status of Member of Parliaments, to begin using the powers of the newly elected Parliament, parliamentary exemptions, parliamentary incompatibilities and personal rights of Member of Parliaments were discussed in the study.

In the last chapter, termination conditions of Parliament status were examined under the headings self-termination, ending according to the Supreme Election Board decision, loss of membership under the Constitution's Article 84, and judicial review of the decision for termination of the membership.

Methodologically, both domestic and foreign literature review had done, fundamental legal regulations like the Constitution, the Procedural Laws and the Election Law have been examined and also the decisions of the Constitutional Court, Supreme Court, Council of State and The Supreme Election Board regarding to the subject have been evaluated. In addition to these, the comparisons have been made between Turkey and foreign countries limited by the subjects of eligibility to become a member of parliament, candidacy and parliamentary immunity.

Key words: Representation, Political Representation, Acquisition of MPs, Exclusion of legislation, Freedom of Speech, Parliamentary Inviolability, Parliamentary Incompatibilities, Loss of MPs

**1982 ANAYASASI'NDA MİLLETVEKİLLİĞİ STATÜSÜNÜN
KAZANILMASI VE SONA ERMESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xv
TABLolar LİSTESİ	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**TEMSİL İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÇAĞDAŞ
DEMOKRASİLERDE TEMSİL ANLAYIŞI**

I. Demokrasi Kavramı	8
A. Demokrasinin Tanımları	8
B. Demokrasi Kavramının Kökeni ve Tarihi	10
C. Demokrasinin Özellikleri	12
1. Farklılaşma ve Siyasî Partiler	12
2. Özgürlük	13
3. Eşitlik	14
4. Etkili Siyasî Katılım ve Seçimler	15
5. Hukukun Üstünlüğü	15
D. Egemenliğin Kullanış Biçimine Göre Demokrasi Modelleri	16
1. Doğrudan Demokrasi	17
2. Yarı Doğrudan Demokrasi	18
3. Temsilî Demokrasi	19
II. Temsil Kavramı ve Siyasî Temsil	20
A. Temsil Kavramı	20
1. Özel Hukukta Temsil	23
2. Kamu Hukukunda Temsil	24

a. Millet (Ulus) Egemenliği Teorisi	24
b. Halk Egemenliği Teorisi	27
B. Temsil İlişkisinin Tarafları	30
1. Millet Kavramı	31
2. Milletin Temsili Açısından Vekil Kavramı	33
C. Siyasî Temsil ve Çeşitleri	35
1. Klasik Temsil Modelleri	36
a. Emredici Vekâlet Modeli	37
b. Temsilî Vekâlet Modeli	38
2. Diğer Temsil Modellerinin Sınıflandırılması	40
a. Müteveli Modeli	40
b. Delege Modeli	41
c. Vekâlet Modeli	41
d. Benzerlik Modeli	42
3. Siyasî Parti ve Seçim Olgusunun Demokratik Temsil Açısından Önemi	43
D. Temsil Kavramının Tarihsel Gelişimi	50
1. Genel Olarak	50
2. İngiltere’de Temsil Kavramının Doğuğu ve Emredici Vekâlet	50
3. Fransa’da Temsil Kavramının Doğuğu ve Emredici Vekâlet	52
4. Emredici Vekâletin Terkedilmesi ve Temsilî Vekâlete Geçiş	53
III. Türkiye’de Temsil Kavramı, Gelişmesi ve Kurumsallaşması	55
A. 1876 Kanun-u Esasi	56
B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	60
C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	61
D. 1961 Anayasası	66
E. 1982 Anayasası	69

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLETVEKİLLİĞİ STATÜSÜNÜ KAZANILMASI VE HUKUKİ SONUÇLARI

I. 1982 Anayasası Öncesi Dönemde Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması	74
A. 1876 Kanun-u Esasi	75
B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	78

C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	79
D. 1961 Anayasası	80
II. 1982 Anayasası'na Göre Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması	82
A. Milletvekili Seçilme Yeterliliği	82
1. Vatandaşlık Durumu	84
2. Yaş Durumu	88
3. Eğitim Durumu	93
4. Askerlik Hizmeti Durumu	94
5. Kısıtlılık Durumu	96
6. Belirli Suçlardan Dolayı Hüküm Giymemek	99
a. Taksirli Suçlar Hariç, Toplam Bir Yıl veya Daha Fazla Hapis veya Daha Fazla Hapis ile Ağır Hapis Cezasına Hüküm Giymemiş Olmak	100
(1) Taksirli Suçlardan Mahkûmiyet	101
(2) Hapis Czası İle Mahkûmiyet	101
b. Yüz Kızartıcı Suçlar ve Belirli Suçlardan Hüküm Giymemiş Olmak	108
(1) Yüz Kızartıcı Suçlar	110
(2) Diğer Belli Suçlar	112
c. Mahkûmiyet İle İlgili Diğer Durumlar	116
(1) Yabancı Memleketlerde Alınan Mahkûmiyet Kararları	116
(2) 1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu Kapsamındaki Mahkûmiyet	117
(3) Mahkûmiyetin Para Czasına veya Başka Bir Tedbire Çevrilmesi Durumu	118
(4) Hükmolunan Cezanın Ertelenmesi	120
(5) Koşullu Salıverilme Durumu	127
(6) Hükmün Açıklanmasının Geriye Bırakılması ve Kamu Davasının Ertelenmesi Durumu	128
(7) Adlî Sicil Kaydının Silinmesi Durumu	132
(8) Af Durumunda Seçilme Engeli	135
(9) Milletvekili Seçilme Yeterliliğini Engelleyen Suçların Mahiyetinin Değişmesi	137
7. Kamu Hizmetinden Yasaklı Olmamak ve Memnu Hakların İadesi	139
a. Kamu Hizmetinden Yasaklı Olma Sonucu TBMM Üyeliğinden Yoksun Bırakma	139

b. Memnu Hakların İadesi	146
8. Seçilme Yeterliliğine Sahip Olup Aday Olmaları Görevlerinden Ayrılmalarına Bağlı Olanlar	155
9. Siyasî Yasaklı Olanların Durumu	161
B. Demokrasilerde Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı	165
1. Adaylığın Önerilmesine İlişkin Şartlar	166
2. Milletvekili Adaylık Türleri ve Adayların Tespiti	169
a. Siyasî Parti Adaylığı	169
(1) Siyasî Partilerin Aday Tespiti	171
(2) Siyasî Partilerin Adaylarının Tespitinde Etkili Olan Faktörler	174
(i) Seçim Bölgesinin Nitelikleri ve Seçim Sonuçları	176
(ii) Siyasî Partinin Özellikleri ve Tipi	177
(iii) Partinin Kazanma Şansı	178
(iv) Aday Olmak İsteyen Kimsenin Kişisel Özellikleri	179
(v) Parti İçi Etkileşim	180
(vi) Siyasî Kültür	182
(3) Siyasî Partilerin Aday Tespitinde Kullandıkları Yöntemler	184
(i) Parti Liderleri ve Yöneticilerince Aday Belirleme Sistemi (Merkez Yoklaması)	185
(ii) Parti Örgütü Tarafından Aday Belirleme Sistemi	187
(iii) Kontenjan Adaylığı	190
(iv) Ön Seçimle Aday Belirleme	191
(4) Türkiye’de Bazı Siyasî Partilerin Aday Tespit Uygulamaları	195
(i) Adalet ve Kalkınma Partisi	196
(ii) Cumhuriyet Halk Partisi	197
(iii) Milliyetçi Hareket Partisi	199
(iv) Halkların Demokrasi Partisi	202
(v) 22 Haziran 2011 Seçiminde Partilerin Aday Belirleme Yöntemleri	202
(vi) 7 Haziran 2015 Seçiminde Partilerin Aday Belirleme Yöntemleri	205
b. Bağımsız Adaylık	207
(1) Kişinin Kendi İsteğiyle Bağımsız Adaylık	211

(2) Seçmen Önerisi İle Bağımsız Adaylık	214
(3) Türkiye’de Bağımsız Adaylıkla İlgili Düzenlemeler	217
III. 1982 Anayasası’na Göre Milletvekili Statüsünün Hukukî Sonuçları	220
A. Milletvekili Statüsünün Kazanılma Anı	221
1. İl Seçim Kurulunca Tutanağın Düzenlenmesi ile Statünün Kazanıldığı Görüşü	222
2. İl Seçim Kurulunca Mazbatanın Verilmesi ile Statünün Kazanıldığı Görüşü	225
3. Değerlendirme	227
B. Milletvekillerinin Göreve Başlaması	228
1. And İçmenin Hukukî Niteliği	228
2. And İçmenin Göreve Etkisi	230
C. Yeni Seçilen Meclisin Yetkilerini Kullanmaya Başlaması	232
D. Milletvekilliği Statüsünün Niteliği	235
E. Parlamenter Muafiyetler	238
1. Yasama Sorumsuzluğu	242
a. Yasama Sorumsuzluğunun Tarihî Gelişimi	243
b. Yasama Sorumsuzluğunun Amacı	244
c. Yasama Sorumsuzluğunun Kapsamı	246
(1) Kişiler Açısından	246
(2) Yer Açısından	247
(3) Fiiller Açısından	248
d. Yasama Sorumsuzluğu Hususunda 1982 Anayasası Dönemine İlişkin Genel Değerlendirme	255
2. Yasama Dokunulmazlığı	257
a. Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Tarihî Gelişimi	259
b. Yasama Dokunulmazlığının Anayasa ve Meclis İç Tüzüğünde Düzenleniş Biçimi	261
c. Yargı Kararlarında Yasama Dokunulmazlığı	264
d. Yasama Dokunulmazlığının Amacı	265
e. Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı	266
(1) Kişiler Açısından	267
(2) Fiiller Açısından	269

(3) Kovuşturmalar Açısından	271
(4) Yasama Dokunulmazlığı Karşısında Verilmiş Ceza Hükümünün İnfazı	272
(5) Kişinin Tutuklu Halde Milletvekili Seçilmesi Durumunda Yasama Dokunulmazlığı	274
f. Yasama Dokunulmazlığının İstisnaları	277
(1) Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali	277
(2) Anayasa'nın 14. Maddesindeki Durumlar	278
g. Yasama Dokunulmazlığının Süresi	279
h. Yasama Dokunulmazlığının Sona Ermesi	282
(1) Kendiliğinden Sona Erme	283
(2) TBMM Tarafından Kaldırılma	284
(i) Kaldırma Yöntemi	285
(ii) Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Yargısal Denetimi	288
(iii) Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılmasının Sonuçları	294
(3) Milletvekilliğinin Düşmesi Sonucu Yasama Dokunulmazlığının Sona Ermesi	296
ı. Yasama Dokunulmazlığı Hususunda 1982 Anayasası Dönemine İlişkin Genel Değerlendirme	296
F. Yasama Bağdaşmazlığı	305
G. Milletvekillerinin Özlük Hakları	312
1. Ekonomik Hakları	312
2. Emeklilik Hakları ve Diğer Sosyal Hakları	316
a. Emeklilik Hakları	317
b. Diğer Sosyal Haklar	321

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETVEKİLLİĞİ STATÜSÜNÜN SONA ERMESİ

I. 1982 Anayasası Öncesi Dönemde Milletvekilliği Statüsünün Sona Ermesi	325
A. 1876 Kanun-u Esasi	326
B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	327
C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	327
D. 1961 Anayasası	328

II. 1982 Anayasası'na Göre Milletvekilli Statüsünün Sona Ermesi	329
A. Milletvekilliğinin Sona Ermesi	332
1. Milletvekilinin Ölümü, Ölüm Karinesi ve Gaiplik	332
a. Ölüm Karinesi	333
b. Gaiplik	334
c. Milletvekilinin Ölümünün, Ölüm Karinesinin ve Gaipliğin Milletvekilliğine Etkisi	335
2. Seçimlerin Yenilenmesi	337
a. Dört Yıllık Sürenin Dolması	339
b. Erken Genel Seçim	339
c. Seçimlerin Cumhurbaşkanı Tarafından Yenilenmesi	341
3. Milletvekilinin Yerel Yönetim Organlarına Seçilmesi	342
4. Milletvekilinin Cumhurbaşkanı Seçilmesi	344
5. Vatandaşlığın Kaybı	348
B. Milletvekilliğinin Yüksek Seçim Kurulu Kararıyla Sona Ermesi	353
C. Milletvekilliğinin Anayasa'nın 84. Maddesindeki Sebeplerle Düşmesi	358
1. İstifa	359
2. Kesin Hüküm Giyme	362
3. Kısıtlanma Durumu	365
4. Milletvekilliği İle Bağdaşmayan Bir Görev veya Hizmeti Sürdürmek	366
5. Devamsızlık	369
D. Milletvekilliği Düşürülmesi Kararlarının Yargısal Denetimi	373
SONUÇ	376
KAYNAKÇA	391

KISALTMALAR

A.Ü.	Ankara Üniversitesi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AD.	Adalet Dergisi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AMKD	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
AÖF	Açık Öğretim Fakültesi
AsCK	Askerî Ceza Kanunu
ASK	Adlî Sicil Kanunu
AÜEHFD	Ankara Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFAYO	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet Yüksek Okulu
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
Bkz./bkz.	Bakınız
BMM	Büyük Millet Meclisi
C.	Cilt
CBSK	Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	Ceza Muhakemeleri Kanunu
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu
Çev.	Çeviren
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DMK	Devlet Memurları Kanunu
DP	Demokrat Parti

DYP	Doğru Yol Partisi
E.	Esas
Ed	Editör
EÜHFD	Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
f.	Fıkra
GP	Genç Parti
Haz.	Hazırlayan
HDP	Halkların Demokratik Partisi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	Karar
KADEP	Katılımcı Demokrasi Partisi
K.E.	Kanun-u Esasi
K.T./ k.t.	Karar Tarihi
md.	Madde
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK	Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
MVSK	Milletvekili Seçim Kanunu
MYK	Merkez Yönetim Kurulu
NHK	Nüfus Hizmetleri Kanunu
PM	Parti Meclisi
R.G.	Resmi Gazete
RTÜK	Radyo Televizyon Üst Kurulu
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
SPK	Siyasî Partiler Kanunu
ss.	Sayfalar Arası

SÜ	Selçuk Üniversitesi
SÜHFD	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBBD	Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TESAV	Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
THD	Terazi Hukuk Dergisi
TMK	Türk Medeni Kanunu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici İş Adamları Derneği
vd.	Ve Devamı
Vd.	Ve Diğerleri
Y.	Yıl
Yay.	Yayınları
YKY	Yapı Kredi Yayınları
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
yy.	Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Millet Egemenliği ve Halk Egemenliği Teorileri Arasındaki Farklar	29
Tablo 2: Seçim Sistemleri	72
Tablo 3: Türkiye Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus – 2014	89
Tablo 4: TBMM 24. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu	94
Tablo 5: 1982 Anayasası Döneminde Milletvekili Dokunulmazlıkları	299

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Demokrasi Haritası	215
Şekil 2: Milletvekilliğinin YSK Kararıyla Sona Ermesi	354
Şekil 3: Milletvekillerinin Birleşim ve Oturumlara Katılımı	371

GİRİŞ

İnsanoğlu, toplumsal yaşama geçtiğinden beri, iktidar mücadelesi süregelmıştır. Bu iktidar mücadelesi, zamanla siyasî iktidar mücadelesine dönüşmüştür. Önceleri güç kullananlar siyasî iktidarı ellerinde bulundurmuşlarsa da, sonradan din faktörü, zenginlik ve soy bağı gibi etkenler siyasî iktidarı sahiplenmek için ölçü olarak karşımıza çıkmıştır. Siyasî iktidarın kullanılmasındaki en önemli sorun ise bunun nasıl kullanılacağıdır. Eski Yunan şehir devletlerinde ortaya çıktığı belirtilen ve demokrasinin ilk biçimi olan doğrudan demokrasiye göre halk temsilciye ihtiyaç duymaksızın alınan kararlara doğrudan katılmaktaydı. Eski Yunan şehir devletleri doğrudan demokrasiyi olanaksız kılacak kadar büyük değildi. Dolayısıyla toplumun tamamı yönetime katılabiliyordu. Bununla birlikte Roma, kişilerin siyasî kurumlara doğrudan katılmalarını engelleyecek kadar büyümüştü. Gelişimsüreç içerisinde nüfusun artması, devlet mekanizmasının gelişmesi ve genişlemesi, toplumların bütünüyle yönetime katılmasını, diğer bir ifadeyle doğrudan demokrasiyi uygulamayı olanaksız hale getirmiştir. Orta Çağ Avrupa'sında ise, vassalların, senyörlerine öğüt verme görevi ile kralların, vergi, savaş ve hükümdarın halefinin belirlenmesi gibi konularda vassallarının görüşünü ve rızasını alma zorunluluğu, giderek temsilî bir kurum olan parlamentoyu yaratmıştır.14. yüzyılın (yy.) sonunda, diğer Avrupa monarşilerinde de benzer gelişmeler sonucu, temsilî kurumlar yönetim mekanizmasının bir parçası haline gelmişti. Tüm bu sayılanlardan dolayı temsilî demokrasi kavramı, işleyebilir bir sistem olarak karşımıza çıkmıştır. Doğrudan demokrasinin sonrasında ortaya çıkan temsilî demokrasi neticesinde, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki, yöneticilerin mutlak yetkilerinin sınırlanması ve hatta paylaşılmaya başlanmasıyla süregelmıştır. Eski Yunan'da uygulanan doğrudan demokrasinin, zaman içerisinde ortaya çıkan bir takım değişimlerden etkilenmesi, dönüşümü zorunlu kılmıştır. Bu durumun sonucunda ise, ulus-devlet ölçeğindetemsilî demokrasi uygulanma alanı bulmuştur. Temsilî demokrasilerde doğrudan yönetime katılmayan halk, egemenliğini temsilcileri aracılığı ile kullanır. Bu temsilciler, toplumun tümünü ilgilendirecek kararları almaya yetkilidir. Neticede, temsilî demokrasiyle, serbest ve dürüst seçimlerle yönetenler belirlenmekte ve yönetimin meşruiyetini sağlayan seçimler ile yönetilenlerin iktidara katılması sağlanmaktadır.

Ortaçağ boyunca etkisini yitiren demokrasi kavramı yeniçağ ve aydınlanma dönemiyle birlikte tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Başlangıçta seçmenle temsilci arasında, seçmenin emirlerini olduğu gibi temsilcinin yerine getirmesi şeklinde emredici vekâlet esasına dayalı bir şekilde ortaya çıkan ilişki, zamanla temsilciyi seçmen adına fakat kendi irade özgürlüğü içerisinde hareket etmeğe yetkili kılan temsili vekâlet esasına dayalı bir ilişki şekline dönüşmüştür. Ancak 19. yy.'da ortaya çıkan parti kavramı ile birlikte, seçmen ve temsilci arasındaki ilişki tamamen değiştirmiştir. Parti kavramının ortaya çıkması ile birlikte, temsilciler sadece seçmenle değil, parti ile de bağları bulunan kişiler konumuna dönüşmüşlerdir. Seçmenler ise, artık oy kullanırken, hem temsilcileri, hem de siyasî iktidara hâkim olmasını istedikleri siyasî görüşleri tespit etmektedirler.

Demokrasiyi en basit ve gerçekçi olarak, “*yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla yönetilenler tarafından seçildiği rejim*” şeklinde tanımlayan Duverger’e göre, seçme mekanizması hakkında hukukçular, 18.yy. filozoflarını inceleyerek, bir temsil teorisi meydana getirmişlerdir. Buna göre, seçmen kendi adına konuşmak ve hareket edebilmek için milletvekiline bir vekâlet vermekte, millettemsil eden parlamento milli egemenliği ifade etmektedir.¹ Türk Anayasa Hukuku’nda ilk olarak, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hayat bulan ve daha sonra 1924 ve 1961 Anayasaları’nda da aynen devam ettirilen “Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir” kuralı, 1982 Anayasası’nda da, “Egemenlik” madde-kenar başlığı ile 6. maddede “*Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa’nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz*” ifadesi ile vücut bulmuştur. Diğer taraftan, 1961 Anayasası (md. 4) ve 1982 Anayasası (md. 6), egemenliğin kullanılması ile ilgili çok önemli yeni kazanımlar getirmiştir. Bunlar, egemenliğin Anayasa’nın koyduğu esaslara göre millet tarafından yetkili organlar vasıtası ile kullanılabilmesi ve egemenliğin hiçbir surette, hiçbir kişiye ve hiçbir zümreye bırakılmamasıdır. Ayrıca, milli egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak 1982 Anayasası’nın 80. maddesinde “Milletin temsili” madde-kenar başlığı altında, milletin temsili hususu düzenlenmiştir. Bu madde hükmü ile

¹ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Ankara, 1993, ss. 453-454.

milletvekillerinin sadece seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil edecekleri hüküm altına alınmıştır.

Temsilî demokrasinin ortaya çıkması ve gelişmesinden hareketle, 1982 Anayasası'nda, milletin temsilini üstlenen milletvekillerinin seçilme ve göreve başlama usûlü, sahip oldukları hak, yetki ve görevlerinin ne olduğu ve bu statünün nasıl sona ereceği tespit etmek son derece önem arz etmektedir. 1982 Anayasası'nda kendinden önceki anayasalarda olduğu gibi, milletvekilliği statüsünün nasıl kazanılacağı ve sona ereceği düzenlenmiş olmakla birlikte, farklı olarak, milletvekillerinin seçilme yeterlilikleri, milletvekillerinin seçimi gibi yeni hususlara da yer verilmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak, temsil ilişkisi ve temsilî demokrasi anlayışının ne olduğunu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu başlık altında öncelikle demokrasi konusunu irdelleyeceğiz. Çünkü bu irdeme, temsil açısından demokrasi kavramının kökenini, tarihini, tanımlarını ve ilkelerini bilmek, bu farklı manaları ve günümüzde demokrasi kavramını ve temsilci ile temsil edilen ilişkisini anlayabilmek açısından bizlere önemli ipuçları verecektir. Diğer taraftan, temsil kavramının ne olduğunu ortaya koyabilmek için, temsil ilişkisinin tarafları olan “millet” ve “vekil” kavramlarının açıklanması, bu kavramın anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Kamu hukuku temsil anlayışı ve ona kaynaklık eden özel hukuktaki temsil anlayışı, tarihsel olarak uygulanan temsil modelleri, temsil ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair geliştirilen modeller ve temsil ilişkisinin tarihsel gelişiminin incelenmesi, aynı şekilde, Türkiye'deki temsil kavramının gelişmesi ve kurumsallaşması, günümüz siyasî temsil anlayışının ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, milletvekilliği statüsünün kazanılması hususu işlenecektir. Milletvekilliğini kazanma şartlarından biri, milletvekili seçilme yeterliliği, diğeri ise yeterliliğin sağlanmasından sonraki adaylık süreci ve milletvekili statüsünün kazanılma anıdır. Milletvekilliği statüsünün kazanılmasında önemli bir yeri olan seçilme yeterliliği konusu, tarihsel bir anlatı ile, 1982 Anayasası'na kadar incelenecektir. Böylece Türkiye'de temsil edenler açısından milletvekilliği statüsünün kazanılması hususu hakkında tarihsel bir bakış açısına sahip olunacaktır. Seçilme yeterliliği, hukukî olarak meclise üye olabilme ehliyetini ifade eder. Seçilme yeterliliği, 1982 Anayasası'nın 76. maddesinde ve 2839 sayılı

Milletvekili Seçim Kanunu'nun (MYSK) 11. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 76. ve MYSK'nın 11. maddesindeki şartları sağlayabilen kişiler, milletvekili aday olabileceklerdir. Buradan hareketle, 1982 Anayasası döneminde milletvekili seçilme yeterliliği konusu, "kimler meclis üyesi olabilir?" sorusuna cevap aranarak anlatılacaktır.

Milletvekili olmaya istekli ve milletvekili seçilmeye Anayasa ve kanunlar çerçevesinde seçilme yeterliliğine sahip olan ve seçmenin oyuna sunulan kimselere "aday" denmektedir. Milletvekili adaylığı, siyasî parti adaylığı ve bağımsız adaylık olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Bu noktada, bağımsız adaylar için olmasa da, siyasî parti adaylarının tespiti ile ilgili olarak birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Seçmenler, siyasî partiler arasında seçim yaparken özgür olsa da, kimlerin yönetici olacağını tespit ederken, siyasî partilerin seçmenin karşısına parti organlarının oluşturdukları aday listeleri ile çıkmaları nedeni ile, seçmenlerin partinin iradesine boyun eğmek zorunda kalmaları, siyasî partilerin aday tespiti ile ilgili sorunları oluşturan nedenlerin başında gelmektedir. Ancak, dünya genelinde çeşitli ülkelerin farklı aday tespit uygulamalarıyla bu sorunları aşmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu noktada, siyasî partilerin aday tespitinde kullandıkları etkili olan faktörler ve yöntemlerin ortaya konması ve Türkiye'deki bazı siyasî partilerin, genel olarak anti-demokratik diyebileceğimiz aday belirleme yöntemlerinin üzerinde durulması, aday belirlemede en demokratik yolun ortaya çıkarılmasında bize katkı sağlayacaktır.

İster siyasî parti adaylığı ile olsun, ister bağımsız adaylıkla olsun, milletvekilliği statüsü hiç kuşkusuz seçimle kazanılır. 1982 Anayasası'nın 75. maddesi de, milletvekili sıfatının seçimle kazanılacağı öngörmektedir. Ancak 1982 Anayasası'nda, milletvekilliğinin başlama anı ile ilgili hüküm bulunmamaktadır. Milletvekilliği statüsünün kazanılma anı, kişilerin milletvekili seçildikten sonraki durumlarını etkileyeceği için, bu noktada belirlenmesi gereken en önemli mesele, bu sıfatın kazanılma anıdır. Nitekim, milletvekilleri, hukukî statüyü kazandığı andan itibaren dokunulmazlık hakkından yararlanabilmektedirler. Milletvekillerinin göreve başlaması, Anayasa'nın 81. maddesi gereğince and içmesi ile mümkünse de, statünün kazanılma anının, and içmeyle bir ilgisi bulunmamaktadır. And içme, temel olarak, milletvekilliği sıfatını kazanmış bir kişinin, göreve başlarken, Anayasaya bağlılık ve

sorumluluk bilinciyle görev yapacağına söz vermek üzere öngörölmüş bir düzenlemedir. Belirttiğimiz üzere, milletvekilliğinin başlangıç anını tespit etmek önemlidir.Çünkü milletvekili seçilen kişiler, o andan itibaren hukukî statülerine kavuşmuş olmaktadır. Bununla birlikte, milletvekilliği sıfatının ne zaman kazanılacağıının ortaya konması ise, Türkiye’de milletvekillerinin göreve başlaması ve and içmesi ile ilgili zaman zaman yaşanan problemlerin çözümü açısından önem arz etmektedir.

Diğer taraftan,yeni seçilen Meclis’in yetkilerini kullanmaya başlayabileceği anın tespiti de, yasama meclisinin icraatlarına başlayabilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca, milletvekilli seçilen bir kişinin kamu görevlisi olup olmadığının belirlenmesi ise, cumhurbaşkanlığı ve yerel yönetim organları seçimlerine katılan milletvekillerinin, görevlerinden istifa edip etmeyecekleri sorusunun çözümünde bize yol gösterici olacaktır.

Milletvekillerinin tam bir güven içinde çalışabilmeleri ve kendilerine düşen görevleri rahatça yerine getirebilmeleri için birtakım güvencelere ihtiyaç vardır. Buna hukukta,“parlamenter muafiyetler” ya da “milletvekillerine sağlanan muafiyetler” denilmektedir. Parlamenter muafiyetler, milletvekilleri için şahsî bir imtiyaz değildir. Bu muafiyetler, milletvekillerine görevlerinden dolayı tanınmıştır. Milletvekillerini bu şekilde diğer vatandaşlardan farklı bir statüye tâbi tutmanın amacı, onlara ayrıcalıklı ya da hukukun üstünde bir durum sağlamak değildir.

Diğer taraftan, milletvekilleri, milletvekilliği ile bağdaşmayan diğer bir ifadeyle, aykırı düşen iş ya da görevini bırakmak durumundadır. Bu duruma, hukukta “yasama bağdaşmazlığı” denmektedir. Anayasa hukukunda yasama bağdaşmazlığı ve seçilme yetersizliği şeklinde ifade edilen kavramlar, çok farklı kurumlardır. Seçilme yetersizliği, bir kişinin aday olup seçimlere katılmasını yasaklarken, yasama bağdaşmazlığında böyle bir durum söz konusu değildir. Yasama bağdaşmazlığının, diğer bir ifadeyle milletvekilliği ile bağdaşmayan işlerin ortaya konması ise,yasama bağdaşmazlığı kurumu ile seçilme yetersizliği kavramlarının birbiri ile karıştırılmasını önleyecektir.

Milletvekillilerinin özlük haklarının, özellikle de ekonomik haklarının ortaya konmasının amacı, milletvekilliğinin ücretli mi yoksa ücretsiz mi olması hususundaki tartışmaları açıklığa kavuşturmaktır.Milletvekillerinin görevlerini

yaparken sorunlarla etkili şekilde ilgilenebilmeleri, kendilerine yönelmiş taleplere etkili şekilde karşılık verebilmeleri ve görevlerinin gerektirdiği bir hayat düzeyi sürdürebilmeleri için ücret almaları gereklidir.

Milletvekilliği statüsünün, siyasî temsil kurumu olması nedeniyle, belli süreye bağlı olan bu görevin, ne zaman başladığı kadar, ne zaman sona erdiğinin tespitinde çok önemlidir. Çalışmanın 3. bölümünde, öncelikle, 1876 Kanun-u Esasi (K.E.), 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve 1961 Anayasası'nda milletvekilliği statüsünün sona erme halleri anlatılacaktır. Böylece, Türkiye'deki temsil edenlerle ilgili milletvekilliği statüsünün sona ermesi hususu hakkında tarihsel bir bakış açısına sahip olunacaktır. 1982 Anayasası döneminde ise, milletvekilliği statüsünün sona erme halleri, milletvekilliğinin kendiliğinden sona erme halleri, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararlarına göre milletvekilliğinin sona ermesi ve son olarak Anayasa'nın 84. maddesi kapsamında milletvekilliğinin düşmesi başlıkları altında kapsamlı olarak incelenecektir.

Nitekim, doktrinde her ne kadar milletvekilliğinin sona ermesi kavramı ile ilgili olarak, milletvekilliğinin meclis kararı gerekmeden kaybedilmesine “sona erme”, üyeliğin meclis kararı ile kaybedilmesi durumunda “üyeliğin düşmesi” gibi ikili bir ayrıma gidilse de, Meclis İçtüzüğü ve 1982 Anayasası, kavramsal olarak böyle bir ayrıma gitmemiştir. Ancak, milletvekilliğinin sona erme nedenlerini, milletvekilliğinin kendiliğinden sona ermesi ve milletvekilliğinin Anayasa'nın 84. maddesindeki sebeplerle düşmesi şeklinde gruplandırarak açıklamak, kavram kargaşasının önüne geçmek adına uygun olacaktır.

Meclis'e belirli bir süre için üye olarak seçilen bir milletvekilinin, bu süre sonunda yeniden seçilememesi, milletvekilliği statüsünün sona ermesinin en doğal biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, belirli bir süre için parlamentoya üye olarak seçilen milletvekillerinin üyelikleri, bu olağan sebep dışında da sona erebilmektedir. Türkiye'de yaşanan siyasî olaylar ve başta Anayasa Mahkemesi (AYM) ve YSK tarafından verilen bazı kararlar, milletvekilliğinin sona ermesi konusunu da incelenmesi gereken özel bir alan hâline getirmektedir. Bu sebeple, milletvekilliğinin sona erme nedenleri ve bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki (TBMM) uygulamaların incelenmesi, başta Anayasa, İçtüzük ve YSK kararları açısından önem arz etmektedir.

Son olarak ise, milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarının yargısal denetimi konusu incelenecektir. 1982 Anayasası, milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarının iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkını tanımıştır. Bu kararların Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi, milletvekillerini, meclis çoğunluğuna karşı korumaktadır. Anayasa koyucu tarafından milletin temsili görevini yürüten milletvekillerine böyle bir hakkın tanınması, milletin temsili hususuna saygının en açık bir göstergesi şeklinde tezahür etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMSİL İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÇAĞDAŞ DEMOKRASİLERDE TEMSİL ANLAYIŞI

I. Demokrasi Kavramı

Bugünkü anlamda demokrasi, bir felsefe, bir yaşayış tarzı, bir din² ve bu sayılanların yanı sıra, birde hükümet şeklidir.³ Toplumların sosyo-ekonomik, siyasî ve hukuksal farklılıklarının ortaya çıkmasından beri, demokrasi kavramının tarih boyunca farklı manalarda kullanılmasına sebep olmuştur.⁴ Demokrasi kavramının kökenini, tarihini, tanımlarını ve ilkelerini bilmek, bu farklı manaları ve günümüzde demokrasi kavramını ve temsilci ile temsil edilen ilişkisini anlayabilmek açısından bizlere önemli ipuçları verecektir.

A. Demokrasinin Tanımları

Etimolojik olarak “halk yönetimi” anlamında kullanılan tanım, günümüz demokrasisinin anlam ve niteliğini belirtmede yetersiz kalmaktadır.⁵ Konu üzerine çalışan bilim adamlarınca demokrasi, ucu açık ve halen gelişmekte olan bir olgudur.⁶ Bu durum, günümüz toplumlarında farklı anlamlara karşılık gelen demokrasi

² “Geniş anlamda, yaşam biçimi; hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünü”, “Dar anlamda evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir tanrının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı kurtuluşa davet eden çağrılardan her biri. İnsanlar tarafından komulan ilkeler çerçevesinde oluşturulan dine beşerî din; ilkeleri vahiy yoluyla peygamberler tarafından insanlara iletilen dine de semavî din denir. Bu çerçevede Mecusilik beşerî dinlere, İslam ise semavi dinlere birer örnek olarak verilebilir”. Ömer Demir-Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, 1992, s. 95. Bu tanımdaki geniş anlamdaki din tanımının bir yaşam biçimi olduğundan hareketle, demokrasinin bir din olduğu ileri sürülebilir.

³ Georges Burdeau, **Demokrasi (Sentetik Deneme)**, Çev. Bülent Nuri Esen, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1964, s. 1.

⁴ Nesrin Demir, “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları” **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2010, s. 598.

⁵ Mustafa Erdoğan, “Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sayı: 20, s. 29; Özlem Çelik, Gamze Aksan, “Demokrasi ve Bürokrasi Arasındaki Gerilim Temelinde Türk Hukukundaki Bazı Düzenlemelere Genel Bir Bakış”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, sayı: 2, 2011, s. 193.

⁶ Sait Yılmaz, “Demokrasi ve Güvenlik”, <http://www.beykent.edu.tr/WebProjects/Uploads/yilmaz-aralik09.pdf>, s. 1, Erişim Tarihi: 01.08.2013.

kavramının, net bir tanımının yapılmasını güçleştirmektedir.⁷ Bu nedenle Sartori, demokrasi kargaşası asrında yaşadığımızı ifade etmektedir.⁸

Demokrasi konusunda yapılabilecek en genel tanımlama, Amerikan iç savaşında Abraham Lincoln tarafından yapılan “*halkın, halk tarafından, halk için yönetimi*” ifadesidir.⁹ Bu tanımlamadan yola çıkarak, demokrasinin varlığından söz edilebilmesi ortak siyasî amaçlar için, karar alma süreçlerinde halkın etkinliği konusuna bağlıdır.¹⁰ Halkın etkinliği, iktidarın halk tarafından kullanıldığı veya özgür bir seçim ortamında halkın seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanılması anlamına gelir.¹¹ Bir diğer ifade ile demokrasi, serbest rekabet koşullarına sahip yönetici adaylarının, eşit oy hakkına sahip yönetilecekler tarafından, özgür bir biçimde kabul veya reddine bırakılmasıdır.¹²

Demokrasi, her şeyden önce özgürlüğü siyasî ilişki içine, diğer bir ifadeyle, siyasî bakımdan teşkilâtlanmış her topluma has olan, emir verme ile emre uyma arasındaki bağlantılar içerisine sokmak isteyen hükümet sistemidir.¹³ Demokratik bir yönetimden söz edilebilmesi için, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerekmektedir.¹⁴ Bundan, demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olmadığı, aynı zamanda bir toplum tasarımı hedeflediği anlaşılmaktadır.¹⁵ Bununla birlikte, demokrasinin hâlihazır mânasını anlatmak için, demokratik prensibi, insan özgürlüğü fikrine bağlamak yetmez. Burdeau’nun ifadesiyle, bir de özgürlüğün muhtevasında ısrar etmek gerekmektedir.¹⁶ Buradan hareketle diyebiliriz ki, demokrasi, halka özgürlük tanıyan ve olabildiğine çeşitliliği içinde barındıran toplumsal yaşam

⁷ Şafak Ural, “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: 40, 1999, s. 451.

⁸ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 3.

⁹ Nigel Ashford, **Özgür Toplumun İlkeleri**, Çev. Can Madenci, Brommatryck & Brolins Yayınevi, 2009, s. 8.

¹⁰ Harry Eskstein, “Bir İstikrarlı Demokrasi Teorisi”, Çev. Ergun Özbudun, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1967, Cilt: 24, Sayı: 1-4, s. 42.

¹¹ Niyazi Kahveci, **Demokrasi ve İslam**, Ankara, TDV Yayınları, 1994, s. 6.

¹² Joseph A. Schumpeter, **Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi**, Alter Yayınları, Ankara, 2013; Andrew Heywood, **Siyaset**, Çev. Zeynep Kopuzlu, Liberte Yayınları, Ankara, 2014, s.298; Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der yayınları, No:34, İstanbul, 2000, s. 388.

¹³ Burdeau, s. 5.

¹⁴ Emre Kongar, “Demokrasi Kültürü Sorunları”, **Kültürel Açından Avrupa Birliği’ne Yaklaşım Sempozyumu**, İstanbul, 2011, http://www.kongar.org/makaleler/Demokrasi_Sorunlari.php; Erişim Tarihi: 02.07.2013.

¹⁵ Mehmet Şişman Vd. “Demokratik Bir Okul Kültürü İçin Yeterlilik Çerçevesi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3/1, 2010, ss. 168-169.

¹⁶ Burdeau, s. 6.

formudur.¹⁷ Halkın çeşitliliğinin, yönetime doğrudan ya da temsilcileri ile katılımında, eşit derecede siyasî haklara sahip olması, demokrasinin bir diğer değeri ve gerekliliğidir.¹⁸ Bu şekilde demokrasinin, kişinin sadece diğer kişilerle değil, toplum ve devletle olan ilişkilerinde de diğer sistemlere göre, en çok koruyan bir rejim olduğu belirtilmektedir.¹⁹

Yukarıda anlatılanlardan hareketle demokrasi, halkın yönetilmesine dair kararlar, temel haklar eşit bir şekilde korunarak, halkın doğrudan ya da temsilcileri aracılığı ile katılımının sağlandığı bir rejimdir.²⁰

B. Demokrasi Kavramının Kökeni ve Tarihi

Yunanca’da “demos(halk)”²¹ ve “kratein(iktidar)” anlamındaki kelimelerin birleşimi ile oluşturulan demokrasi kavramı, genel olarak halka ait yönetim anlamına gelmektedir.²² Bu anlamı ile demokrasiden, halkın kendisi ile ilgili genel kararları almaya yetkili olması anlaşılmaktadır.²³

Berber yönetmek anlamına gelen²⁴ demokrasi kelimesindeki “demos”, MÖ 5.yy.’da halk meclisinde toplanan topluluklar anlamında kullanılsa da, toplumun tümü, yığın, çoğunluk veya kalabalık anlamlarına da gelebilir.²⁵ O dönemde Atina Demokrasisi, çağdaş politika biliminin, anayasa hukukunun, siyaset sosyolojisi ve

¹⁷ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir?**, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25.

¹⁸ Yusuf Pustu, “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 57, s. 128.

¹⁹ Ural, s. 452.

²⁰ İoanna Kuçuradi, “Yirmibirinci Yüzyıl Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, s. 25.

²¹ Birden çok anlamı olan “demos”, halkın oturduğu toprak, ülke nüfusu, özgür yurttaşlar bütünü gibi anlamlarla da kullanılmaktadır. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar**, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.169.

²² Atilla Yayla, **Siyaset Bilimi**, Adres Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Temmuz 2015, s. 144; Atilla Yayla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2011, s. 50; Çelik, Aksan, s. 189.

²³ Kaboğlu, s. 170; Yayla, s. 145; Pustu, “Yerel Yönetimler...”, s. 122.

²⁴ Rıza Aslan, **Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulamalı Örnekleri**, Dora Yayın, Bursa, 2009, s. 8.

²⁵ Sartori, s. 23.

felsefesinin ve elbette tarihin ilgi çeken konularının başında yer almakta²⁶ ve demos Atina'nın yetişkin nüfusunun küçük bir azınlığını anlatmak için kullanılmaktadır.²⁷

Demokrasinin farklı biçimlerde de olsa bir yönetim şekli olarak uygulanması, antik dönem Yunan şehir devletlerinde görülmüştür. Yoksullarda dâhil tüm yurttaşların hukuk önünde eşit olduğu, yönetici sınıfın belirlenmesinin kura veya seçime tabi tutulduğu ve erkek yurttaşların hükümetin yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinde önemli rolü olduğu bir sistem olarak algılanan antik Yunan demokrasisinin en görünür olduğu şehir Atina'ydı.²⁸ Dahl'ın da belirttiği gibi, bir azlık tarafından yönetilme düşünce ve pratiğinden, bir çokluk tarafından yönetilme düşünce ve pratiğine doğru dönüşümü gerçekleştirenler, Eski Yunanlılar ve çok daha bariz bir biçimde Atina'lılardı.²⁹ Atina'da neredeyse modern anlamda özgürlüklerin, özellikle de anlatım özgürlüğünün bulunduğunu savunanlar, bu iddialarını Atina'nın siyasî yaşamı içerisinde önemli bir yer tutan iki kavrama dayandırmışlardır. Bunlardan birincisi "isegoria", ikincisi ise "isonomia"dır. İsegoria, başta Halk Meclisi olmak üzere, bütün yurttaşların tüm siyasî kurullarda eşit konuşma ve öneride bulunma hakkına sahip oldukları anlamına gelirken, isonomia ise, yurttaşların siyasî haklarını kullanmada eşit durumda bulunduklarını anlatan siyasî eşitlik ilkesidir.³⁰ Diğer taraftan, Finley'e göre, isegoria kavramı, Yunan yazarlarınca bazen demokrasi kavramı ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır.³¹ Birbirini tamamlayan bu iki kavramın, Atina'da ileri bir özgürlükler rejimine yol açtığı savunulmaktadır.³² Parkinson, demokrasinin kaynağı olarak görülen Atina'nın, aslında bize kazandırmış olduğu şeyin demokrasinin nasıl doğduğunun anlatımını ayrıntılı bir şekilde vermesi, olduğunu belirtmektedir. Parkinson'a göre, Atinalılar, demokrasinin kurucuları değillerdi ve haklarında çok az bilgiye sahip olduğumuz,

²⁶ H. Maksut Mumcuoğlu, **Antik Demokrasinin Kuruluş Süreci**, AÜHF Yayını, Ankara, 2001, s. 3.

²⁷ Robert A. Dahl, **"Demokrasi ve Eleştirileri"**, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 5.

²⁸ Fatih Demirci, "Platon'da Cumhuriyet- Demokrasi Gerilimi: Geçmişteki Bir İkilemin Günümüze Olan Etkileri" **Journal Of Azerbaijani Studies**, ss. 115-116, <http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/909/1/9.pdf>, Erişim Tarihi: 20.12.2013.

²⁹ Dahl, s. 1.

³⁰ Mumcuoğlu, ss. 9-10.

³¹ Moses, I. Finley, **Democracy: Ancient and Modern**, Rutgers University Press, New Brunswick-New Jersey: 1985, s. 19.

³² Mumcuoğlu, s. 10.

daha eski olduğu düşünölen Hint demokrasileri mevcuttu. Bu nedenle, demokrasinin ilk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığını kanıtlamak olanaksızdır.³³

Atina demokrasisi ile çağdaş liberal demokrasiler arasında, demokrasi sözcüğünden başka bir benzerlik kalmadığını söylesekde,³⁴ bugünkü demokrasinin ilham kaynağı olan şehir devletlerinin demokratik yapısı,³⁵ Ortaçağ boyunca etkisini yitirmiş ve Yeniçağ ve aydınlanma dönemi ile yeniden önemli hale gelmeye başlamıştır.³⁶ 19. yy'ın ortalarına kadar, demokrasinin bir çekiciliğinin olmamasının nedeni, “halk” kavramına avam, yığın, kuru kalabalık gibi olumsuz anlamların yüklenmesiydi.³⁷ Aydınlanma düşüncesiyle birlikte, “halk”, insanın kendisi için iyi olanı seçebilme kabiliyetinin bir sonucu olarak, siyasî meşruiyetin kaynağı olarak görölmüştür.³⁸

C. Demokrasinin Özellikleri

Doktrinde, farklı demokrasi modellerine göre, demokrasinin bazı özellikleri farklılaşsa da, temelde tüm modeller³⁹ için olmazsa olmaz özellikleri, aşağıdaki şekilde belirtebiliriz.

1. Farklılaşma ve Siyasî Partiler

Herhangi bir toplumda, başta siyasî olmak üzere ideolojik, kültürel, etnik, cinsiyet veya toplumun fertlerinin yaşam felsefesine dayalı farklılıkların olabileceğinden hareketle, *farklılaşma* demokrasinin *cine qua non*'unu, yani

³³ C. Northcote Parkinson, “Siyasal Düşüncenin Evrimi”, Çev. Mehmet Harmancı, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1984, ss. 155-156.

³⁴ Mumcuoğlu, s. 19.

³⁵ Yusuf Pustu, “Küreselleşme Sürecinde Kent; Antik Site'den Dünya Kentine”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 60, s. 129.

³⁶ Ali Şahin Vd. “Türkiye’de Demokrasi’den E- Demokrasiye Geçiş Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar”, **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, 25–26 Kasım, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, s. 254.

³⁷ Erdoğan, “Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği”, s. 28.

³⁸ Gamze Aslan Yaşar, “Ortaçağdan Günümüze ‘Modernite’: Doğuşu ve Doğası”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2011, Sayı:7, s. 11.

³⁹ Aslan, s. 10; Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2010, ss. 238-245.

“olmazsa olmazı”dır.⁴⁰ Böylece, toplumda değişik düşüncelerin varlığı ve yaşama hakkı tanınmış olacaktır.⁴¹

Demokrasinin ilkeleri konusu işlenirken, her ne kadar, siyasî partiler ayrı bir başlık altında incelense de,⁴² temelde siyasî partiler toplumdaki farklılaşmanın bir sonucudur. Aynı fikirleri paylaşan insanların bir araya gelip gruplaşmaları ve kendi devlet sorunlarıyla ilgili ortak hareket etmeye karar vermeleri sonucu, partiler ortaya çıkmıştır.⁴³ Duverger, fikir akımları, halk kulüpleri, felsefî dernekler ve parlamento grupları olsa da, Amerika dışında dünyanın hiçbir yerinde bugünkü anlamda siyasî partilerin olmadığını belirtmektedir.⁴⁴ Ancak, Eski Yunan’da aristokrat bir sınıf olan Öpatritler karşısında tüccar bir sınıf olan Paralyenler, Roma’da Patrici ve Pleb Sınıfları, Ortaçağda, yerel özerkliği savunan ve cumhuriyeti destekleyen Guelf’ler karşısında, Roma-Germen İmparatorluklarının İtalya’yı yönetmesini isteyen Ghibellin’ler, parti benzeri örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵ Buradan hareketle, tarih boyunca toplumsal farklılıklar ismi her ne olursa olsun(demes, takım, fırka, vb.)⁴⁶ parti benzeri yapılanmalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Günümüz siyasî partileri, modern siyasî sistemin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmekte ve demokrasinin oluşum gelişim ve yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁴⁷

2.Özgürlük

Özgürlük kavramı, demokrasiyle ilişkili düşünüldüğünde, kastedilen, bireyin sosyal, özelliklede siyasî bakımdan özgürlüğüdür. Bu özgürlük, halkın kendi belirleyici kararları ile kaderini belirlemesidir.⁴⁸ Siyasî özgürlük, tek bir özgürlük değildir. Ancak, yöntemsel olarak önde gelen bir özgürlüktür ve öteki özgürlükler

⁴⁰ Ömer Çaha, **Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 28.

⁴¹ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Sayı Kitap, 6. Bası, İstanbul, 1988, s. 38-41.

⁴² Çam, ss. 415-449; Yayla, s. 156; Sağlam, ss. 113-129; Heywood, ss. 317-344.

⁴³ Mustafa Koçak, **Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 3.

⁴⁴ Duverger, s. 15.

⁴⁵ Koçak, ss. 4-5.

⁴⁶ Koçak, ss. 4-6.

⁴⁷ Hüsamettin İnanç, Selami Erdoğan, Ümit Güner, “Siyasi Partilerin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Sosya-Politik Nedenler”, **Akademik Bakış**, Ekim, 2007, Sayı:13, s. 2.

⁴⁸ Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 246.

(toplumsal, ekonomik vb.) içincine *qua non* bir özgürlüktür.⁴⁹Toplumdaki farklı düşünceler, öncelikle içerik bakımından özgürdür ve bu düşüncelere özgürce açıklanabilecek bir ortam sağlanmalıdır. Akabinde bu düşünceler, gösteri ve yürüyüş, dernekleşme ve partileşmeye dek uzanan, örgütlenme özgürlüğüne sahip olmalıdır.⁵⁰

3.Eşitlik

Açıklanması özgürlük kavramına göre daha kolay olan eşitlik kavramı, aynılık düşüncesini taşımaktadır. Diğer taraftan, eşitlik, adalet anlamına da gelmektedir.⁵¹ Eşitliğin, demokrasinin bir ilkesi olmasının nedeni, kararların halk tarafından alınmasıdır. Bu noktadan hareketle,“*halkın*”ın kurucu unsuru olan bireyler, eşit bir şekilde kararlara katılım hakkına sahip olacaktır. “*Bir kişi, bir oy*” düşüncesi de, bunun doğrudan bir ifadesidir.⁵² Kişileri birbirinden bağımsız kılan eşitlik,onlara kişisel eylemlerini özgür iradeleri ile yapma alışkanlığı kazandırır. Eşit bireyler, kendi eşitleriyle olan ilişkileri nedeniyle, siyasî özgürlük kavramına eğilimli olurlar.⁵³ Anlaşıldığı üzere, özgürlük ve eşitlik kavramları, demokrasinin açıklanmasında en önemli istinat noktalarıdır. Özgürlük, aslında,“*özgürlükte eşitlik*” anlamı taşımaktadır. Eşitliğin,özgürlüğü gerçekleştirebileceği düşüncesine karşın,sonlandırabileceğine dair görüşlerde vardır.⁵⁴ Tocqueville, buna paralel olarak, eşitliğin, insanları doğrudan bağımsızlığa götürebileceği gibi, daha gizli, daha uzun ve daha emin bir yolla köleliğe iteceğini iddia etmektedir.⁵⁵ Sartori, eşitliğin, özgürlüğü sonlandıracağı savını, devletin en güçlü, denetlenemez duruma gelmesi halinde, eşitliği dağıtan bir mekanizmadan, eşitlikleri ve özgürlükleri ortadan kaldıran bir mekanizmaya dönüşeceği şeklinde açıklamaktadır.⁵⁶

⁴⁹ Sartori, s. 329.

⁵⁰ Tanilli, ss. 39-41.

⁵¹ Sartori, s. 366.

⁵² Erdoğan, Anayasal Demokrasi, s. 249.

⁵³ Alexis De Tocqueville, **Amerika’da Demokrasi**, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994, s. 251.

⁵⁴ Sartori, s. 387.

⁵⁵ Tocqueville,ss. 251-252.

⁵⁶ Sartori, s. 390.

4.EtkiliSiyasî Katılımve Seçimler

Etkili katılımdan kastedilen, kararların alınması sırasında, bireylerin kendi tercihlerini ifade etmek için gerekli araçlara sahip olmalarıdır.⁵⁷ Siyasî katılım ise, kendisini yönetecek kişileri halkın seçmesi ve bununla birlikte seçimden sonra siyasî iktidarın kararlarına herhangi bir şekilde katılabilmesi ve kararları etkileyebilmesidir.⁵⁸ Siyasî katılım kavramı, toplumun birer üyesi sayılan bireylerin siyasî sistem karşısında durumlarını belirlemektedir. Bireylerin tutumları, siyasete karşı olan ilgilerine göre basit bir meraktan, yoğun bir eyleme kadar uzanabilir.⁵⁹

Halkın yönetimi manasına gelen demokrasi, ülkelerin büyüklüğü, nüfusun çokluğu gibi nedenlerle, halk iktidarını temsilcilerine devretmektedir. Bu noktada seçimler, demokrasiyi belirleyen vazgeçilmez unsurlardan biridir.⁶⁰ Günümüzde siyasî katılımın en görünür biçimi seçimlerdir. Bireylerin seçimlere katılması, demokratik siyasetin ayırt edici özelliğidir. Bir görüşe göre, seçimlere katılmanın demokratik meşruluk duygusunu güçlendireceği ve şiddeti sınırlandıracağı iddia edilmekte, diğer bir görüşe göre de, sistem hakkında bilgili olanların sistemi ellerinde tutmaları gerekli olup, vatandaşların ilgisinin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir. Ancak, bu tartışmalara rağmen, seçimlere katılım, sistemin meşruluğunun onanması anlamında önem taşımaktadır.⁶¹

5.Hukukun Üstünlüğü

Hukuk, tarihsel bir bağlamla, insanların toplu halde yaşamalarının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Tek bir hukuk düzeninden söz edilemez. Ancak farklı olsalar da, hukuk düzenlerinin aradığı, barış, adalet, huzur ve uyum içinde yaşama çabasıdır.⁶² Hukuk, genel anlamıyla, kişilerin, kişi ve devlet ile olan

⁵⁷ Dahl, s. 137.

⁵⁸ Demir, s. 603.

⁵⁹ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 15. Basım, Ankara, 2003, ss. 130-131.

⁶⁰ Çam, s. 481; David Beetham, Kevin Boyle, **Demokrasinin Temelleri**, Çev. Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11.

⁶¹ G.Bingham Powel, JR, **Çağdaş Demokrasiler**, Çev. Mehmet Turhan, S Yayınları, Ankara, 1990, ss. 17, 18, 21.

⁶² Said Vakkas Gözlügül, “Uluslararası Hukuk Gözüyle Hukukun Üstünlüğü”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1-2, 2013, s. 1430.

ilişkilerini düzenleyen ve neticesinin yaptırıma bağlı olduğu kurallardır.⁶³Devletin, halkı ve halkın yönetiminikoruyabilmesi ve onların gerçek manada var olabilmesi için, hukukun üstünlüğüne inanması ve hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekir. Diğer bir deyişle, hukukun üstünlüğü, hukuk kurallarının devletin üzerinde olmasını ifade eder.

Hukukun üstünlüğünün ilke olarak kabul edildiği bir sistemde, iktidar sahipleri de hukuka bağlı ve bireylere karşı saygılı olmalıdır. Böyle bir sistemde, iktidar sahiplerinin bireyler karşısında da bir üstünlüğü yoktur.⁶⁴ Hukukun üstünlüğü konusunda, devlet de, hukuk karşısında birey ve toplum gibidir ve hukukun denetimi altındadır. Hukuk, kanun devletinde olduğu gibi değil de, hukuk devletinde olduğu gibi, halkın seçmiş olduğu temsilcilerin meydana getirdiği bir meclis tarafından oluşturulmaktadır. Halkın temsilcileri aracılığı ile oluşturulan bir meclis tarafından meydana getirilen hukuk, devleti, halk adına denetler, sınırlar ve Thomas Hobbes'un ünlü kitabında belirttiği şekilde, bir "canavara(Leviathan)" dönüşmesini engeller.⁶⁵

Özetle, bireylerin kendisine yetememesi durumu, toplum formuna evrimleşmesiyle sonuçlanmıştır. Toplumsal yaşamın gerekliliklerinden biriside yönetimdir. Bugün birçok devlet tarafından esas alınan demokratik yönetim biçimi,düşünce, kültür, cinsiyet vb. farklılıkları ayırt edici bir özellik olarak görmeksizin, herkesin özgür ve kanun önünde eşit bir şekilde yönetime katılmasını sağlayan bir yönetim modelidir. Demokrasi modelleri farklılık gösterse de, yukarıda sayılan ilkeler, bütün modeller için temel ilkelerdir.

D. Egemenliğin Kullanış Biçimine Göre Demokrasi Modelleri

Literatürde, demokrasi kavramı üzerine tartışmalar halen devam etmektedir. Toplumsal yaşam, gelişmişlik, kültürel yapı veya baskın ideoloji gibi olgular, farklı demokrasilerin ortaya çıkmasına nedendir. Demokrasi, ideolojiler açısından

⁶³ Yılmaz Aliefendioğlu, "Hukuk- Hukukun Üstünlüğü- Hukuk Devleti", **Ankara Barosu Dergisi**, 2001-2, s. 29.

⁶⁴ Nurullah Aydın, **İnsan Hakları, Demokrasi ve Medya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008, s. 123.

⁶⁵ Hasan Tuna Göksu, "Kanun Devletinden Hukukun Üstünlüğüne" **Sayıştay Dergisi**, Sayı:64, 2007, ss. 63-64.

meşruiyet aracı olmuştur.⁶⁶ Bu nedenle, akademik yazında üzerinde çalışılan farklı demokrasi türleri vardır. Bu bölümde, mevcut türlerin hepsini işlemek yerine yapılan çalışmanın anahtar kelimesi olan “temsil” kavramı esas alınarak, egemenliğin kullanılış biçimine -demokrasinin uygulanılışına- göre bir sınırlandırmaya gidilmiştir.

1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi, halkın, egemenliğini aracı olmaksızın doğrudan kendisinin kullandığı demokrasi türüdür.⁶⁷ “Doğrudan Hükümet”de denilen bu demokrasi türü, halkın halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir ve ideal anlamda demokrasiye en yakın modeldir.⁶⁸ Aynı zamanda “doğrudan doğruya” veya “asıl demokrasi” diye adlandırılan bu demokrasi türünde, siyasî kararlar halkın oy çokluğu ile alınır.⁶⁹ Antik Yunan şehir devletlerinde doğrudan demokrasi türü uygulanmaktaydı ve halk temsilciye ihtiyaç duymaksızın alınan kararlara doğrudan katılmaktaydı.⁷⁰ Böylece, herkes kentin yönetimi konusunda bir yönetici hükmündeydi.⁷¹ Antik Yunan demokrasilerinin en bilinen şehir devleti Atina’da, yurttaş sayılanlar en az yılda kırk kez -özgürlük ve eşitlik ilkelerine dayanan- halk meclislerine katılırdı.⁷²

⁶⁶ Gökhan Tuncel, “Küreselleşmenin Demokrasinin Yaygınlaşma ve Derinleşme Sürecine Etkisi”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme**, Malatya, 19- 20 Nisan 2012, s. 493.

⁶⁷ Fazıl Sağlam, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013, s. 79; Aydın İpek, “Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20, Nisan 2008, s. 228.

⁶⁸ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C. I. , Ekin Yayınevi, Bursa, Haziran 2011, s. 655.

⁶⁹ Oktay Uygun, **Demokrasinin Tarihsel Felsefesi ve Ahlaki Boyutları**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003, ss. 28-29; Sağlam, ss. 79-80; Mehmet Saray, **Türk Devletinde Meclis**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.

⁷⁰ Uygun, s. 29; Sağlam, s. 80; Aziz Belli, Abdullah Aydın, “Yerel Demokrasi ve Katılım: Kahramanmaraş ve Hatay İllerinin Karşılaştırılması”, **2.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, Kahramanmaraş, 1-2 Ekim 2012, s.136.

⁷¹ Uygun, s. 30; Özhan Çetinkaya, Rükan Kutlu Korlu, “Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 163, Aralık 2012, s. 102.

⁷² Uygun, s. 30; Sağlam, s. 79; Meral Sağır, “Demos’un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi’ye”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2004, ss. 4-5.

Doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanabilirliği konusu tartışmalıdır.⁷³ Bir görüşe göre, mekânın genişlemesi ve nüfusun artması ile doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği ortadan kalkmıştır.⁷⁴ Diğer bir görüşe göre ise, günümüzde yaşanan bilgisayar ve elektronik teknolojideki gelişim ile halkın alınan kararlarda iradelerini ortaya koymaları kolaylaşmıştır.⁷⁵ Günümüzde doğrudan demokrasi, İsviçre'nin Glarus Kantonu ve Appenzell Innerrhoden Yarım Kantonunda uygulanmaktadır.⁷⁶

2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Egemenliğin, halk ile temsilci arasında paylaşıldığı demokrasi türü olan yarı doğrudan demokrasi,⁷⁷ doğrudan ve temsili demokrasi türleri arasında bir modeldir.⁷⁸ Diğer bir ifadeyle, yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasiyle, doğrudan demokrasinin uzlaştırılmış biçimidir.⁷⁹ Yarı doğrudan demokrasilerde, halkın iradesi ile halkın temsilcilerinden oluşan meclisin iradesi ters düşerse, yarı doğrudan demokrasinin halk girişimi (teşebbüsü), halk vetosu ve referandum araçları devreye girmektedir.⁸⁰ Bu demokrasi modelinde, yönetim, halk ve temsilcileri arasında paylaşılr ve nihayetinde bir işbölümünü kapsar.⁸¹ Gelişmiş ülkelerde uygulanan yarı doğrudan demokrasi, aşağıda anlatılacak olan temsili demokrasinin eksikliklerini gidermektedir.⁸² Bu bakımdan, yarı doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi birbirine yakın modellerdir ve yarı doğrudan demokrasi temelde temsili demokrasidir.⁸³

⁷³ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 661.

⁷⁴ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 661; Tuncel, s. 493.

⁷⁵ İpek, s. 228. Elektronik demokrasinin, doğrudan demokrasiyi mümkün kılamayacağı görüşü için bkz. Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 661-663.

⁷⁶ Landsgemeinde, <http://en.wikipedia.org/wiki/Landsgemeinde>, Erişim Tarihi: 06.10.2013.

⁷⁷ Kemal Gözler, "Halkoylamanının Değeri" **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XL, 1988, Sayı 1-4, s. 97.

⁷⁸ Belli, Aydın, s. 136.

⁷⁹ Kaboğlu, s. 179; Sağlam, s. 81.

⁸⁰ Kaboğlu, s. 179-180; Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 680-688; İpek, s. 226.

⁸¹ Sağlam, s. 81; Begüm İsbir, "Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Özel Sayı, 2009, ss. 1571-1599, s. 1576.

⁸² İpek, ss. 228, 231.

⁸³ Gözler, Halkoylamanı, ss. 97-101.

3. Temsilî Demokrasi

Temsilî demokrasi, millet (ulus) ve halk karşıtlığının azalması ve bu iki kavramın birbirine sonucu olarak doğmuş⁸⁴ ve dünya genelinde yaygın olan ve liberal demokrasi diye adlandırılan demokrasi türüdür.⁸⁵ Bu demokrasi türüne, “temsilî hükümet”de denilmektedir.⁸⁶ Bir görüşe göre, Eski Yunan’da uygulanan doğrudan demokrasinin, ulus-devlet ölçeğinde uygulanması, temsilî demokrasi şeklindedir.⁸⁷ Temsilî demokrasilerde, doğrudan yönetime katılmayan halk, egemenliğini temsilcileri aracılığı ile kullanır.⁸⁸ Bu temsilciler, toplumun tümünü ilgilendirecek kararları almaya yetkilidir.⁸⁹ Temsilî demokraside halkın iradesi, parti, seçim, meclis gibi kurumların aracılığı ile alınacak kararlara yansımamaktadır.⁹⁰ Halk iradesi, seçimler ve anayasal kurumlar olan yasama, yürütme ve yargı tarafından dile getirilir.⁹¹ Temsilî demokrasinin özellikleri⁹²:

- Seçilmiş hükümet,
- Temsilcilerin serbest ve âdil olarak seçilmesi,
- Din, ırk, cinsiyet vb. ayrım gözetmeksizin yurttaşların eşit oy hakkının olması,
- Din, düşünce ve vicdan hürriyeti,
- Kamusal faaliyetler ile bilgi edinme hakkı,
- Yönetime aday olma ve muhalefet etme hakkı,
- Yönetimi denetleyecek mekanizmalar (siyasî parti, toplumsal hareketler, baskı grupları gibi) oluşturabilme, bu mekanizmalara katılabilme hakkı şeklinde sayılabilir.

⁸⁴ Kaboğlu, s. 175.

⁸⁵ Ashford, s. 8.

⁸⁶ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 664.

⁸⁷ Sağır, s. 3.

⁸⁸ İsbir, s. 1575.

⁸⁹ H. Birsen Örs, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s. 70.

⁹⁰ Tuncel, s. 494.

⁹¹ Ece Göztepe, **Çoğulcu Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi ve İnsan Hakları Toplantısı**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Haziran 2010, s. 137.

⁹² Örs, Modern Siyasal İdeolojiler, s. 70.

II. Temsil Kavramı ve Siyasî Temsil

Toplumsal yaşamamın üzerine kurulduğu temel ilişki biçimi olan yöneten-yönetilen ilişkisini⁹³ açıklamada, anahtar kavramların en önemlilerinden birisi de, temsil kavramıdır. Yöneten-yönetilen arasındaki ilişki, tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde tezahür etse de, modern toplumun egemen yönetim biçimi olan demokrasi açısından, temsil, en önemli unsurdur.

Temsilin ne olduğunu ortaya koyabilmek için, temsil ilişkisinin tarafları olan “millet” ve “vekil” kavramlarının açıklanması bu kavramın anlaşılmasındayardımcı olacaktır. Diğer taraftan, kamu hukuku temsil anlayışı ve ona kaynaklık eden özel hukuktaki temsil anlayışı, tarihsel olarak uygulanan temsil modelleri, temsil ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair geliştirilen modeller ve temsil kavramının tarihsel gelişiminin inceleneceği bu bölüm, günümüz siyasî temsil anlayışının ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.

A. Temsil Kavramı

Temsil ile demokrasi düşüncesinin birlikte kullanılabileceği düşüncesi, 18. yy.’da ortaya çıkmıştır. O döneme kadar, temsil, demokrasiyle bağdaşmayan bir kurum olarak görülmekteydi. Eski Yunan şehir devletleri, doğrudan demokrasiyi olanaksız kılacak kadar büyük ölçekli olmadığından, doğrudan demokrasi kurumlarının işleyişi ile ilgili ciddi bir krizle karşılaşmadılar. Bununla birlikte, Roma ise, vatandaşların siyasî kurumlara katılmalarını olanaksız kılacak kadar büyümüştü. Romalılar, iyi bir vatandaşın meclislere katılması gerektiği yönündeki inancı sürdürmekle birlikte, gittikçe genişleyen topraklar ve artan nüfus karşısında, bunun nasıl olacağını gösteren bir çözüm üretemediler.⁹⁴ Bunun başlıca sebepleri, hem ülkenin toprak bakımından büyümesi hem de nüfusun artışıydı. Nitekim, giderek daha çok sayıda kişinin, Roma’ya kolayca seyahat etmelerini engelleyecek uzaklıklarda yaşıyor olmaları, meclislerin temsilî organlara dönüşmesini sağladı.

Orta Çağ Avrupası’nda ise, vassalların senyörlerine öğüt verme görevi ile kralların vergi, savaş ve hükümdarın halefinin belirlenmesi gibi

⁹³ Hamdi Bravo, “Yöneten-Yönetilen İlişkisi/Çelişkisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 2006, s. 123.

⁹⁴ Uygun, s. 124.

konularda,vassallarının görüşünü ve rızasını alma zorunluluğu, giderek temsili bir kurum olan parlamentoyu yaratmıştır. Fransa’da Curia Regis, İngiltere’de Magnum Conciliumadıyla toplanan danışma meclisleri, ilk başlarda bir temsil ya da vekâlet söz konusu olmaksızın, üyelerinin bizzat katılımıyla toplanırdı. Daha sonra, bazı küçük idarî bölgeleri, ayrıcalıklı şehir ve kasabaları temsil edecek kişilerin bu kurumlara katılması sağlandı. Bu meclislerde, feodalitenin yarattığı hiyerarşiye uygun olarak, her tabakanın temsilcileri ayrı ayrı toplanır ve toplananların kendi tabakalarını temsil ettiğine inanılırdı. Zamanla, tabakalar,lordlar ve avamolmak üzere iki sınıfa indi. Tüm bu belirtilenlere göre, temsil kurumunun kökeninde feodal hukukunolduğusöylenebilir.⁹⁵

İngiliz İç Savaşı sırasında, monarşiye cumhuriyetçi bir alternatif arayan Püritenler tarafından, demokrasi ile feodal hukukun bir kurumu olan temsili bağdaştırmaya yönelik ilk görüşler ortaya konmuştur.İç savaştan yaklaşık yüz yıl sonra, John Locke, İkinci Deneme’de(1690), vergi konusunda halkın rızasının bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla ortaya konabileceği görüşünü dile getirmiştir. Rousseau, Toplum Sözleşmesi(1762) isimli eserinde, halkın kendisine temsilci seçmesiyle, köle duruma düşeceği görüşünü savunsa da, bu eserinden önce ve sonra yazdığı kitaplarda, temsili meşru bir kurum olarak kabul etmiştir. Montesquieu, Kanunların Ruhu(1748)adlı eserinde, büyük bir devlette halkın yasama organı içinde toplanmasının olanaksız olduğunu, bu nedenle, kendisinin doğrudan yapamayacağı işler için temsilci seçmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. John Stuart Mill’de, Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler(1861) adlı eserini yazdığında, artık siyasî iktidarın kullanılacağı ölçeğin ulus olduğu ve ulusun iradesini ancak temsilcileri aracılığıyla ortaya koyabileceği görüşünübenimsemişti.⁹⁶ Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen bu gelişmeler, bize temsilin ve temsil kurumlarının, Dahl’in da ifade ettiği gibi, “*demokrasinin bir icadı değil, fakat Ortaçağ monarşik ve aristokratik devletlerin bir kurumu olarak geliştiği*”ni⁹⁷ ve “*demokrasinin bir ürünü olarak ortaya çıkmadığını*”⁹⁸ göstermektedir.

⁹⁵ Murat Sarıca, **Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş**, İÜHF. Yayını, İstanbul, 1969, ss. 18-46; Uygun, s. 124.

⁹⁶ Dahl, ss.34-36, 271-275; Uygun, s.125.

⁹⁷ Dahl, ss.34-35.

⁹⁸ H. Birsen Örs, “Siyasal Temsil”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:35, İstanbul, Ekim, 2006, s.6.

Temsil ilişkisi,hukukî ve siyasî olmak üzere iki boyutlu bir anlam taşımaktadır. Meseleyi sadece bir yönü ile ele almak, konunun anlaşılmasını güçleştirmekte ve anlamını daraltmaktadır. Buradan hareketle, bu bölümde hukukî olarak, temsil kavramının özel hukukta ve kamu hukukundaki anlamı belirtildikten sonra, ikinci boyut olan siyasî boyutu incelenerek, temsil kavramının tarihsel gelişimi anlatılacaktır. Nitekim, özel hukuktaki temsil anlayışı, günümüz temsil anlayışına dayanak oluşturmuştur. Sırasıyla, hukukî temsil ve siyasî temsilden sonra incelenecek olan, temsil anlayışının tarihsel gelişimi konusu, bu geçişin anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır.

Teoride bireylerin günümüzde siyasî yaşama doğrudan katılmasının zor olduğu gerekçesiyle ortaya çıkan temsil kavramının anlamı, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde “*birinin ya da topluluğun adına davranmak*” şeklinde ifade edilmektedir.⁹⁹ Genel olarak temsil kavramı, temsilci ve temsil edilen kişi veya grupların bir anlaşmaya binaen oluşturmuş oldukları ilişkiyi ifade eder.¹⁰⁰ Hukukî açıdan baktığımızda temsil, kişinin herhangi bir konuda yetkilendirmiş olduğu kimsenin yetkilendiren adına ortaya irade koyabilmesidir.¹⁰¹ Araslı, vekâlet olarak adlandırılan bu ilişki çerçevesinde, vekilin (temsilci), müvekkilin (temsil edilenin) verdiği talimatın sınırları içerisinde ve bunların yerine getirilmesinden sorumlu olarak, gerekli hukukî işlemleri yapmakla yükümlü olduğunu belirtmektedir.¹⁰² Temsil ilişkisinin aktörleri açısından çeşitli temsil türleri bulunmaktadır. Bunlar,özel hukukta temsil ve kamu hukukunda temsil olarak sınıflandırılır. Diğer taraftan, temsil kavramının, özel hukuktaki temsil kavramından kaynakla kamu hukukuna geçtiği belirtilmektedir.¹⁰³

⁹⁹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 07.10.2013.

¹⁰⁰ Heywood, s. 292; Örs, Siyasal Temsil, s. 2; Uğur Yıldırım Vd. “Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: Kahramanmaraş ve Sivas Örnekleri”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2011, Cilt: 8, Sayı: 15, s. 508.

¹⁰¹ Oya Araslı, **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 10.

¹⁰² Araslı, s. 10.

¹⁰³ Ülkü Varlık, Banu Ören, “Demokrasi ve Siyasi Temsil” **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 5, 2003, s. 178.

1.Özel Hukukta Temsil

Özel hukukta temsil, “bir kimsenin mümessil sıfatı ile diğer bir kişi adına hukukî işlem yapmasıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰⁴ Diğer bir tanımında ise, “bir kimsenin hüküm ve sonuçları başka bir şahsın hukuk alanında doğmak üzere o şahsın ad ve hesabına hukukî işlem yapma yetkisi” olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁵ Temsilcinin iradesinin ortaya çıkışı, temsil edilenden çıkmış gibi aynı değerde olması ve aynı hukukî neticeleri doğurması esasına dayanan özel hukuktaki temsil ilişkisi, toplumsal ihtiyaçlara binaen ortaya çıkmış ve “günümüzde önemi gittikçe artan hukukî bir müessese”¹⁰⁶ halini almıştır. Bu kurumun kapsamında, yetkisinin sınırları içerisinde kalmak şartı ile, temsilci, temsil edilenin iradesini aynen ifade eder ve temsilci tarafından yapılan tasarruf, temsil edilen tarafından yapılmış gibi kabul edilir.¹⁰⁷

Özel hukukta temsil olunan ve temsilci arasındaki ilişkinin niteliği, ya tarafların iradesi, ya da kanun ile belirlenir. Tarafların iradesinden kaynaklanan temsile “iradî temsil”, kanundan kaynaklanan temsile “kanunî temsil” denmektedir. Kanunî temsil, temsil olunan kişinin iradesinden değil, doğrudan kanundan kaynaklanır. Kanunî temsil durumunda, temsilci(veli, vasi, kayyım) ile temsil olunan kişi arasındaki ilişkinin hüküm ve sonuçları, bizzat kanun tarafından düzenlenir. İradî temsilin en bilinen şekli ise vekâlet sözleşmesidir.¹⁰⁸ Bu husus 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nda da¹⁰⁹, temsilci(veli, vasi, kayyım) ile temsil olunan kişi arasındaki ilişki,Kanun’un 40-48. ve 502-514. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Vekâlet sözleşmesi, vekâleti alan(vekil) ve vekâleti verenin(müvekkil) irade beyanıyla oluşur. Vekâlet ilişkisinin kapsamı, vekil ile müvekkil arasında yapılan sözleşme ile tespit edilir. Bu ilişkide vekilin işlemleri, doğrudan müvekkilden çıkıyormuş gibi kabul edilir.¹¹⁰

¹⁰⁴ Safa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Yirmiikinci Bası, Beta Basım, İstanbul, 2011, s. 146.

¹⁰⁵ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 666-667.

¹⁰⁶ Reisoğlu, s. 146.

¹⁰⁷ Armağaoğlu, s. 8.

¹⁰⁸ Gözler, Genel Teori, C. I. , s.669.

¹⁰⁹ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, Kabul Tarihi: 11.01.2011, **Resmi Gazete (RG)**, Sayı: 27836 ve 04.02.2011 tarih.

¹¹⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 669.

Aşağıda açıklanacağı üzere, kamu hukukundaki temsil veya diğer bir ifadeyle siyasî temsil, hukukî özellikleri bakımından, özel hukuktan çok daha farklı bir anlam taşımaktadır.¹¹¹

2. Kamu Hukukunda Temsil

Konumuz açısından bakacak olursak, kamu hukukundaki temsil veya siyasî olarak temsil, bireylerin kendileri namına karar vermek üzere görevlendirdikleri kişi veya kurumları ifade eder.¹¹² Ancak bu noktada kamu hukukundaki temsil olgusunun, dolayısıyla siyasî olarak temsilin, kökenini anlamak açısından aşağıda sayacağımız, literatürde en çok tartışılan, millet egemenliği ve halk egemenliği teorilerini incelemek önem arz etmektedir. Nitekim, egemenliğin mahiyetinin ne olduğunu tespit etmek yüzyıllardan beri tartışılan ve sınırlarının açıkça belirtilemediği bir meseledir.

a.Millet(Ulus) Egemenliği Teorisi

Millet egemenliği teorisine geçmeden önce, millet kavramının ne olduğuna bakmakta fayda bulunmaktadır.

Millet kavramı, kendisini oluşturan bireylerden ve bu bireyler üzerinde yer alan manevî bir varlık olarak, halk kavramından farklıdır.¹¹³ Millet, bireylerin bir toplamı değil, onların bir sentezi olduğundan, milletin iradesi de birey iradelerinin sentezidir ve böylece tek tek birey iradelerinin dışında ve üstünde bir iradedir.¹¹⁴ Dolayısıyla, bu anlayışa göre millet, bireylerden ayrı, geçmiş ve gelecek kuşakları da kapsayan üstün bir varlığı ifade eder.¹¹⁵

¹¹¹ Armağaoğlu, s. 9.

¹¹² Yusuf Tekin, Sabri Çiftçi, “Temsil Krizi Tartışmalarına Bir Katkı: 22. Dönem TBMM’nde Yapılan Bir Alan Araştırmasının Sonuçları Işığında Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Temsil İlkesinin Görünümü”, **SÜ, İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, s. 71.

¹¹³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş**, Ekin Yayınevi, 5. Baskı, Bursa, 2011, s. 74.

¹¹⁴ M. Emin Ruhi, **Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyes**, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s. 85.

¹¹⁵ Sağlam, ss. 66-67.

Millet kavramının bu tanımlarına baktıktan sonra, millet egemenliği teorisinin ne olduğunu açıklayabiliriz.

Millet egemenliği teorisine göre, millet egemenliği, ne kral ne de halka ait olup, soyut bir bütünlük olan millete aittir.¹¹⁶Bu nedenle, bölünmez bir bütün olan millet egemenliği, paylaşılamaz veya devredilemez.¹¹⁷Millet egemenliğinin kullanılması, ancak, temsilî demokrasi yoluyla ve temsilciler eliyle olur.¹¹⁸Bu teoriyi, Fransız İhtilâli sırasında,Fransız düşünür Gabriel Bonnot de Mably geliştirmiş, Emanuel Sieyes ise, sistemli bir hale getirmiştir.¹¹⁹Millet egemenliğinde temsilciler, milletin iradesini kendi iradelerine göre oluşturmaktadırlar.Temsilcileri seçenlerin, temsilcilerine emir vermesi yahut görevden uzaklaştırması söz konusu değildir.¹²⁰Millet egemenliği teorisi, bugün yaşayanları kapsadığı gibi, geçmiş ve gelecek kuşakları da içine alan bir yapıdadır.¹²¹

Millet egemenliği teorisinin doğurduğu bir takım sonuçlar mevcuttur. Bu sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz. İlk olarak, millet egemenliği teorisine göre, seçmen olmak bir hak değil, bir görevdir.¹²²Buna, Gözler’in tabiriyle “görev-seçmenlik” denmektedir.¹²³Çünkü, millet, kendisini oluşturan kişilerin dışında soyut bir varlıktır. Geçmişte ölenler ve gelecekte doğacakları da kapsamaktadır.Dolayısıyla,iradesini açıklamak için millet, birtakım görevlilere ihtiyaç duyar. Bu görevliler de, seçmenlerdir. Bu şekilde, seçmen olmak bir görev olduğuna göre, seçmen niteliğine sahip kişilerin seçimlerde oy kullanması mecburidir.Burada kullanılacak oy’a, bir nevi “mecburi oy” da denebilir. Dolayısıyla seçimlere katılmayanlara para cezası verilmesi, millet egemenliği ilkesine aykırı düşmez.¹²⁴

Diğer taraftan, seçmen, kendi iradesini değil, milletin iradesini açıklamaktadır. Milletin iradesini açıklamaya en yetenekli olan kişiler seçmen

¹¹⁶ Kaboğlu, s. 172; Ruhi, s. 85.

¹¹⁷ Ruhi, s. 85.

¹¹⁸ Kaboğlu, s. 172; Sağlam, s. 67; Ruhi, s. 85.

¹¹⁹ Kaboğlu, s. 172

¹²⁰ Ruhi, s. 86.

¹²¹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 443.

¹²² Kaboğlu, s. 173; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 443. Millet egemenliği anlayışında, seçimin, bir hak olarak kabul edilebileceği gibi, görev olarak da kabul edilebileceği görüşü için bkz. Ruhi, s. 86.

¹²³ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 443.

¹²⁴ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 443-444.

olmalıdır. Dolayısıyla, oy verme hakkı, her vatandaşa değil, millet adına bu görevi eniyi şekilde yapabilecek, eğitimli ve sorumluluk sahibi vatandaşların olmalıdır.¹²⁵ Bundan dolayı, millet egemenliği teorisi, genel oy ilkesiyle değil, sınırlı oy ilkesi ile uyum içindedir.¹²⁶

Millet egemenliği teorisi, temsili demokrasi rejimini gerektirir. Çünkü, temsilciler seçildikten sonra, seçmenler adına değil, millet adına hareket edecektir. Dolayısıyla, bu teori, halkoylaması, halk teşebbüsü, halk vetosu gibi, yarı doğrudan demokrasi araçlarıyla bağdaşmamaktadır. Ayrıca temsilciler, kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil ederler.¹²⁷ Dolayısıyla, temsilciler, kendisini seçen seçmenlerin emirlerine bağlı olmamalıdır. Buna, emredici vekalet¹²⁸ yasağı da denmektedir.¹²⁹

Son olarak, kuvvetler ayrılığı teorisi, millet egemenliği teorisi ile uyumludur. Aynı şekilde, millet egemenliği teorisi, iki-meclisli parlamentolarla da bağdaşmaktadır. Halk tarafından seçilmeyen ikinci meclis, çoğunluğun iradesini dengeler. Millet egemenliği teorisi, kanunların, anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemiyle de uyum içindedir. Anayasa yargısı, geçmiş ve gelecek kuşakların iradesine aykırı belirli bir andaki çoğunluğun iradesini frenleme yetisine sahiptir.¹³⁰

Millet egemenliği teorisine ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. “*Millet, her şeyden önce mevcuttur, o her şeyin kaynağıdır*” varsayımından hareketle, “*egemenlik ulusa aittir; bütün iktidarlar ondan gelir*” sonucuna ulaşan bu teori, demokratik olmayan bir temsili rejim öngörmekle eleştirilmektedir.¹³¹ Öncelikle, Kaboğlu’nun tabiriyle “milletinegemenliği aldatmacası” yoluyla, halkı egemenliğinden yoksun bırakması, sonra sınırlı oy yoluyla, halkı, temsilcileri belirlemekten dışlaması, millet egemenliği

¹²⁵ Bahri Savcı, seçmen olacak kişilerde aranacak vasıflar için, “hususî bir kıymet” bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bahri Savcı, “Seçmenlik Şartları Bakımından Seçim Rejimi” **AÜSBFD**, Cilt: 2, Sayı: 3, 1947, s.222.

¹²⁶ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 444; Kaboğlu, s. 173.

¹²⁷ Kaboğlu, s. 173.

¹²⁸ Emredici vekâlet modeli konusuyla ilgili geniş bilgi için bkz. C. Siyasi Temsil ve Çeşitleri bölümü.

¹²⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 444.

¹³⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 444-445.

¹³¹ Kaboğlu, s. 173.

anlayışının çifte anti-demokratik özelliği olduğu belirtilmektedir.¹³² Bir görüşe göre, temsilî adı verilen bu rejim, temsilî de değildir. Çünkü milletvekilleri, ne vatandaşların ne de milletin temsilcileri olarak düşünülebilirler.¹³³ Kaboğlu'na göre “kurgusal bir kişilik” olarak millet, Meclis’in seçilmesinden önce gerçekte hiçbir iradeyi ifade etmez. Bundan dolayı, milli egemenlikten kaynaklanan bu rejim, temsilcilerin egemenliği ile sonuçlanır. Temsilcilerin egemenliği, parlamentonun egemenliğidir. Sonuç olarak, siyaset profesyonellerinden oluşan azınlığının el koyduğu bir egemenlik sözkonusu olacaktır.¹³⁴ Bu nedenle, milli egemenlik teorisi, siyasal olguyu önüne almayan, hukuksal bir kurgu olarak nitelenir. Gerçek hukukî temsili de dışlar. Milletvekilinin siyasal görevi, irade açıklamasına dayansa da, seçmenle arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. Vatandaşların, seçim görevini millet adına yerine getirdikleri zaman bile, seçim hakkının bireysel olarak sahipleri olmadığı belirtilmektedir. Meclis, milleti temsil etmez, çünkü temsil, ikili ilişkiyi gerekli kılar. Oysa burada iki ayrı kişilik mevcut değildir.¹³⁵ Ayrıca, milletin çıkarlarından çok, kendi çıkarlarını gözetten temsilcilerin hegemonyası, tepkilere yol açmıştır. Görev süresi uzayan milletvekili, kamuoyuyla ilişkisini yitirmekte, dolayısıyla millete hizmet görevini göz ardı etmeye başlamaktadır. Tüm bunların ötesinde, millet egemenliği teorisi, burjuva sınıfına hizmet eden bir “aldatamaca” olarak nitelendirilmektedir.¹³⁶

b.Halk Egemenliği Teorisi

Egemenliğin halka ait olduğu bu teoride, halk, belli bir anda hayatta olan vatandaşlar topluluğu anlamındadır.¹³⁷ Halk, bireylerin bir sentezi olmayıp, toplamı olduğundan, halkın iradesi, halkı oluşturan bireylerin toplamından meydana gelir. Böylece, her vatandaş egemenlikte bir pay sahibi olmaktadır. Bu teori ile özdeşleşen Rousseau'nun da ifade ettiği gibi, on bin yurttaştan teşekkül eden bir devlette, her insan, yurttaş olarak bir birey sayılacağından, egemen varlığın yurttaşla olan ilişkisi

¹³² Kaboğlu, s. 173.

¹³³ Carré de Malberg, *et l'origine de la distinction entre souveraineté du peuple et souveraineté nationale*, Paris, éd. Du CNRS, 2001'den aktaran, Kaboğlu, s. 173.

¹³⁴ Kaboğlu, ss. 173-174.

¹³⁵ Kaboğlu, s. 174.

¹³⁶ Bu eleştiriler, özellikle bilimsel sosyalizm olarak nitelendirilen, Marksist-Leninist öğreti ve uygulama tarafından formüle edilmiştir. Kaboğlu, s. 174, dipnot 20.

¹³⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 74.

on binin bire ilişkisi gibidir. Yani, devletin üyelerinden her birinin payına egemen gücün on binde biri düşer.¹³⁸ Halk egemenliği bölünebilir, ancak devredilemez. Halk egemenliği teorisinde halk, milli egemenlik teorisinin tersine, egemenliği doğrudan kullanma hakkına sahip olabilir ve yarı doğrudan demokrasinin tüm vasıtalarından yararlanabilir. Halk egemenliği teorisinde, seçmenler bir görevi değil, bir hakkı yerine getirmektedirler.¹³⁹ Buna “hak-seçmenlik” denmektedir.¹⁴⁰

Bu durumda, her vatandaş kendisine ait, aslî bir hakka sahiptir. Bu egemenliğin kullanılmasına, diğer bir ifadeyle kurucu ya da yasama iktidarına katılma hakkıdır. Halk, yasama işlevini bizzat yerine getirir. Genel irade doğrudan açıklanır. Halk, meclis halinde bizzat kanunları oylar. Bu durumda, halk egemenliği her türlü temsil fikrini dışlamaktadır.¹⁴¹

Halk egemenliği teorisinde seçmenlik bir hak olduğuna göre, seçimlerde oy kullanmak isteğe bağlıdır. Buna Gözler’in tabiriyle, “ihtiyari oy” ilkesi denmektedir. Diğer bir ifadeyle, halk egemenliği teorisine göre, oy verme “zorunlu” hale getirilemez. Bundan dolayı, seçimlere katılmayanlara para cezası verilmesi halk egemenliği ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Diğer taraftan, halk egemenliği teorisine göre, her vatandaş seçimlerde oy kullanabilmelidir. Bundan dolayı, halk egemenliği teorisi, “genel oy” ilkesini gerektirmektedir.¹⁴²

Halk egemenliği teorisi, “temsili demokrasi” kurumlarıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla, “doğrudan demokrasi” ve “yarı-doğrudan demokrasi” sistemlerini gerektirmektedir. Yine, bu teoride, egemenlik halka ait olduğuna göre, halkın temsilcileri halkın emirleriyle bağlıdır ve bu emirleri yerine getirmek zorundadırlar. Diğer bir ifadeyle, halk egemenliği teorisi, “emredici vekalet” sistemini gerektirmektedir. Halk, verdiği emirleri yerine getirmeyen temsilcileri görevden alabilir. Buna, “temsilcilerin azli” denmektedir. Bu usûl halk egemenliği teorisi ile uyumludur.¹⁴³

¹³⁸ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2012, s. 55; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 445.

¹³⁹ Kaboğlu, s. 171, Ruhi, s. 85.

¹⁴⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 445.

¹⁴¹ Kaboğlu, s. 171.

¹⁴² Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 446.

¹⁴³ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 446.

Halk egemenliği teorisi, kuvvetler ayrılığı teorisiyle de bağdaşmamaktadır. Egemenlik, bir bütün olarak halka aittir ve parçalara ayrılıp, bu parçalar değişik organlara verilemez. Halk egemenliği teorisi, kuvvetler ayrılığı sistemlerini değil, kuvvetler birliği sistemlerini, özellikle de “meclis hükümeti” sistemini gerektirir. Halk egemenliği teorisi, aynı şekilde, parlamentoların iki-meclisli olmasına karşıdır. Parlamentonun, sadece halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşması gerekmektedir. Halk egemenliği teorisi kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi gibi çoğunluk iradesini sınırlandıran kurum ve usûllere karşıdır. Anayasa yargısı halk egemenliği teorisi ile bağdaşmamaktadır. Aksi takdirde halkın iradesinin gerçekleşmesi frenlenmiş olacaktır.¹⁴⁴

Tablo 1: Millet Egemenliği ve Halk Egemenliği Teorileri Arasındaki Farklar¹⁴⁵

	Milli Egemenlik Teorisi	Halk Egemenliği Teorisi
Seçmenlik	Görev	Hak
Seçimlere Katılma	Zorunlu	İsteğe Bağlı
Oy Hakkı	Sınırlı Oy (Bağdaşabilir)	Genel Oy
Demokrasi Tipi	Temsili Demokrasi	Doğrudan ve Yarı Doğrudan
Referandum vs.	Bağdaşmaz	Bağdaşır
Temsilcilerin Azli	Bağdaşmaz	Bağdaşır
Vekâlet	Temsilî Vekâlet	Emredici Vekâlet
Kuvvetler Ayrılığı	Bağdaşır	Bağdaşmaz
Parlâmento	İki-Meclislilik (Bağdaşır)	Tek-Meclislilik
Anayasa Yargısı	Bağdaşabilir	Bağdaşmaz

Diğer taraftan, Armağaoğlu’nun “Seçim Sistemleri” isimli eserinde yaptığı sınıflandırmayı belirtmek de yerinde olacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere,

¹⁴⁴ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 446-447.

¹⁴⁵ Tablo 1,Kemal Gözler’in, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi adlı eserinden alınmıştır. Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 447.

literatürde en çok tartışılan, milli egemenlik ve halk egemenliği teorilerinin dışındaki başlıca teoriler;¹⁴⁶

- Temsil edilen ve temsilci diye bir ikiliğin olmadığı, iradesini organlarıyla ortaya koyan, yalnız kolektif bir şahsın olduğu ve millet iradesinin, bu iradeyi ortaya çıkaran organdan ayrılmadığı *Organ Teorisi*,
- Seçmenle seçilen arasındaki hiçbir hukukî bağın olmadığı, temsilcilerin bir aristokrasiyi temsil ettiği ve seçmenlerin bu aristokrasiyi tayin ettikten sonra yetkilerinin sona erdiği *Basit Seçim Teorisi*,
- Temsilcinin yapmış olduğu tasarrufların, bizzat temsil edilen tarafından irade edildiği gibi hukukî sonuçlar doğuran *Hukukî Temsil Teorisidir*.

Temsil kavramının anlaşılabilmek için ortaya atılan bu fikirlerin hepsinin bir katkısının olduğu kesindir. Ancak Armağaoğlu'nun da sorduğu “*temsilin mesnedi nedir?*” sorusunu, yalnızca hukukî bir tabana dayandırarak açıklamaya imkân bulunmamaktadır. Çünkü, temsil, toplum içerisinde cereyan, eden bir yönü ile siyasî bir olaydır. Temsil olgusunu sadece hukuk ile izah etmek, kavramın işgal etmekte olduğu sahayı daraltmak olur.¹⁴⁷

B. Temsil İlişkisinin Tarafları

Yukarıda bahsedilen teorilerden farklı olarak, literatürde temsil eden ve temsil edilen arasındaki ilişki, farklı sınıflandırmalara tabi olmaktadır. Bu teorilerin hepsinde doğruluk payı bulunmakla birlikte, temsil ilişkisinin hukukî yönü olduğu kadar, siyasî bir yönünün bulunması, temsil ilişkisinin salt hukuk ile açıklanamayacak bir mesele olduğunu göstermektedir.¹⁴⁸ Bu durum, temsil ilişkisinin anlaşılması bakımından, siyasî temsil konusunun incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Temsilci için, “parlamento üyesi”, “parlamenter”, “mebus”, “meclis üyesi” ve “milletvekili” kavramları aynı anlamda kullanılsa da, kanımızca, “milletvekili” kavramı, öteki kavramlara nazaran, kullanım açısından daha tercih edilebilir olmalıdır. Çünkü, milletvekili kavramı, temsil kavramının tarafları olan millet (temsil edilen) ve vekil (temsil eden) kavramlarının ikisinin de içinde barındırması ve temsil

¹⁴⁶ Armağaoğlu, ss. 9-11.

¹⁴⁷ Armağaoğlu, s. 12.

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Armağaoğlu, ss. 10-12.

ilişkisinin anlamı ile ilgili ipucu vermesi bakımından önemlidir. Dikkat edecek olursak, parlamento üyesi, parlamenter, mebus, meclis üyesi kavramlarına baktığımızda, temsil eden vurgusu ön plana çıkmakta, temsil olunan kesim anlamsal olarak göz ardı edilmektedir. Buna karşın, milletvekili kavramında, egemenliğin sahibi millet, asıllık özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde temsil ilişkisinin anlaşılması bakımından, milletvekilliği kavramı ayrıştırılarak “millet” ve “vekil” kavramları ayrı ayrı incelenecektir.

Temsil ilişkisinin tarafları olan “*millet*” ve “*vekil*” kavramları açıklanırken, bu kavramlar birbirini tamamladığı ölçüde açıklanacaktır. Diğer bir ifadeyle, millet kavramı, milletvekilliği içerisinde geçen vekillik kavramıyla, vekillik kavramında millet kavramı ile sınırlandırma yoluna gidilerek açıklanacaktır.

1.Millet Kavramı

Millet kavramının tanımı üzerinde, net bir görüş birliği bulunmamaktadır.¹⁴⁹ Bunun sebebi, millet kavramını açıklamada kullanılan iki temel karşıt yaklaşımın olmasıdır. Bu yaklaşımlardan ilki, milletin tarih öncesi kökenlere sahip, toplumsal ve tarihsel bir gerçeklik olduğunu savunan görüştür. Diğer yaklaşım ise, milletin henüz birkaç yüzyıllık tarihi olan toplumsal bir kurgu olduğunu savunur.¹⁵⁰ Birinci yaklaşıma örnek olabilecek bir tanımlamayı, Will Kymlicka’nın millet kavramı tanımlamasında bulmaktayız. Kymlicka’ya göre millet, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ayrı dili ve kültürü olan, kurumsal olarak olgunlaşmış tarihsel bir topluluktur.¹⁵¹ Diğer bir tanımda ise millet, ortak bir lisanı paylaşan, hukuku etkileyecek ortak âdet ve geleneklere sahip olan, ortak menfaatleri ve tekil bir egemen için müşterek bir ihtiyacı bulunan bir insan grubudur.¹⁵² Diğer taraftan, ikinci yaklaşıma örnek olarak, Benedict Anderson, milleti, “*hayal edilmiş bir cemaat*” olarak tasvir etmektedir.¹⁵³

¹⁴⁹ Çağatay Okutan, “Arap Milliyetçiliği”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:56-2, s. 158.

¹⁵⁰ Emre Arslan, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (Haz. Gökhan Atılğan, Atilla Aytekin), Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul, 2012, s. 363.

¹⁵¹ Will Kymlicka, *Çok Kültürlü Yurttaşlık*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 39.

¹⁵² Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, s. 197.

¹⁵³ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler ve Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, 1995.

Arapça bir sözcük olan millet kavramı, çeşitli dönüşümlere uğrayarak bugünkü anlamına sahip olmuştur. Bir dönem, yalnızca Müslümanlar için kullanılan bu kavram, daha sonra Arapçayı bilenleri işaret ederek dilsel bir anlam kazanmıştır. Millet, “*klasik İslam literatüründe şeriat, din, mezhep ve bunlara bağlı topluluğu ifade etmekte olup, ırk/soydan çok din/mezhep mensubiyetini vurgulamaktadır*”. Osmanlı Devleti’ndeki millet sisteminde ise, farklı milletlere ait topluluklar, mezhep ortaklıkları nedeniyle aynı millete dâhil edilmiştir.¹⁵⁴ Buradaki millet kavramı, cemaati anlatır niteliktedir ve gayrimüslimleri işaret etmektedir.¹⁵⁵ Müslümanlar için ise “ümme” kavramı kullanılmaktadır. Söz konusu ümmet kavramı, balkanlardaki milliyetçilik hareketleri ile birlikte işlemez hale gelmiş ve Türkçe’de kullanılan bugünkü modern anlamına yakın bir içeriğe sahip olmaya başlamıştır.¹⁵⁶

Bu görüşlerden hareketle, bir diğer tartışma konusu, millet-devlet diyalektiği çerçevesinde “*millet devletten öncedir*” ve “*devlet millettten öncedir*” iddiaları etrafında yoğunlaşmaktadır.¹⁵⁷ Millet kavramının tanımlanmasındaki tartışmaların yürütüldüğü referans kavramlar, ırk birliği, dil birliği, kültür birliği, din birliği gibi objektif bağların yanı sıra, manevî bir nitelik taşıyan ideal, istikbal, ülkü, mefkûre gibi sübjektif bağlardan oluşmaktadır.¹⁵⁸

İster köktenci bir yaklaşım ile, tarih öncesine dayanan doğal bir gerçeklik olsun, istertarihselci bir yaklaşım ile, 18. yy.’dan önceki kaynaklarda rastlanılmayan¹⁵⁹ ve meşruiyet kaynağını millete dayandıran modern ulus devletlerin doğuşu ile birlikte¹⁶⁰ ortaya çıktığı kabul edilsin, günümüzdeki millet¹⁶¹ kavramı, Gözler’in de ifade ettiği gibi, bir devletin kurulmasında beşerî bir unsur olarak, birbirlerine çeşitli bağlarla bağlanmış olan insanların bir araya gelerek oluşturduğu

¹⁵⁴ Gürsoy Akça, “Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2007, s.57.

¹⁵⁵ Örneğin, Ermeni Milleti, Yahudi Milleti gibi.

¹⁵⁶ Örs, Modern Siyasal İdeolojiler, s. 317; Osmanlı’da millet kavramı için bkz. Ümit Eser, “Millet Sisteminin Tarihi Arka Planı: Gayrimüslim Cemaatler İçin Özerk Bir Alan”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 24, ss. 204-212.

¹⁵⁷ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, Genel Esaslar, Beta Basım Yayım Dağıtım 14. Bası, İstanbul, 2012, ss. 134-136.

¹⁵⁸ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 406-414.

¹⁵⁹ Arslan, Siyaset Bilimi Kavramlar..., s. 363.

¹⁶⁰ Abdülvahab Akıncı, “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 34, Aralık 2012, ss.61-70, s. 61.

¹⁶¹ Millet kavramı ile ilgili tanım ve tartışmalar için Bkz. Ömer Asım Livanelioğlu, “Millet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 3, 1998, ss. 41-60.

bir topluluktur.¹⁶² Teziç de buna ek olarak, maddî ve manevî bağlarla bir araya gelen, öteki milli topluluklardan farklı olduklarını kabul eden, insanların oluşturduğu topluluğa millet demektir.¹⁶³

Temsil ilişkisinin tarafları olan “*millet*” kavramını açıklarken, yukarıda ifade edildiği gibi “*vekil*” kavramı sınırlayıcı bir unsur olarak ele alınırsa buradaki temel meselemiz “*vekâlet edilecek milletkimdir?*” sorusudur. Bu soruya, devletin, bireylerin oluşturduğu millet unsuru ile arasındaki ilişki olan “vatandaşlık” kavramı¹⁶⁴ ile cevap verebiliriz.

Sonuç olarak, parlamentoda vekil olan kişi, milletvekilliği görevini yürüttüğü ülkeye vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkese vekillik etmektedir. Nitekim, Fransız Anayasası’nın 24. maddesinin son fıkrasında, “*Fransa dışında yerleşmiş Fransız vatandaşları Millet Meclisinde ve Senatoda temsil edilirler*” hükmü yer almaktadır. 1982 Anayasası’nın 80. maddesinde de, “*Milletin temsili*” madde-kenar başlığıyla “*TBMM üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler*” hükmü yer almaktadır. Söz konusu hüküm, ilk Anayasamız olan 1876 K.E.’den itibaren temel bir ilke olarak Anayasalarımızda yerini almıştır.¹⁶⁵ Bunun yanı sıra, Federal Almanya Anayasası’nın “Seçimler” madde kenar başlığı altında, 38. maddesinin ilk fıkrası, “*...Onlar (milletvekilleri), bütün halkın temsilcisi olup, kendilerine verilen vekâlet ve emirlerle bağlı değildirler, yalnız vicdanlarına karşı sorumludurlar*” şeklindedir. İtalyan Anayasası’nın 67. maddesinde ise, “*Parlamentonun her üyesi Ulusu temsil eder...*” hükmü yer almaktadır. Görüldüğü üzere, diğer ülke uygulamalarında da millet ve vatandaşlık kavramlarının kullanımlarında da benzer mantık hâkimdir.

2. Milletin Temsili Açısından Vekil Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde, “*Birinin, işini görmesi için kendi yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse, bir görevde, asıl görevlinin yerine bakan kimse*”¹⁶⁶ olarak tanımlanan vekillik kavramı, esasen konumuz olan milletin temsili açısından

¹⁶² Kemal Gözler, “Devletin Bir Unsuru Olarak ‘Millet’ Kavramı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 64, Kış 2001, s.108; Gözler, Genel Teori, C. I. , s.405.

¹⁶³ Teziç, s. 132.

¹⁶⁴ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 413.

¹⁶⁵ Gürsoy, s. 84.

¹⁶⁶ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 27.10.2013.

temsilci yahut milletvekili olarak da adlandırılabilir. Bu noktada, temsilci ile görevli/memur arasındaki farkın ortaya konulması uygun olacaktır. Temsilci, egemenliğin kullanım hakkını milleten almıştır. Diğer bir deyişle, temsilciler, millet adına ve onun yerine irade açıklama yetkisine sahiptirler. Diğer taraftan, görevli ve memurlar, milletin temsilcileri aracılığı ile açıkladıkları iradeleri yerine getiren kişilerdir.¹⁶⁷ Gözler, bu hususu örneklendirirken, üniversite rektörlerinin veya dekanlarının seçim yoluyla belirlenmesi uygulamalarının demokrasiyle bir alakası olmadığını, dolayısıyla söz konusu kişilerin bir temsilci değil, bir görevli ya da memur olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸

Milletin temsili açısından incelediğimiz vekil, “*müvekkilinden vekâlet alan avukattan farklı olarak, vatandaşı belirli bir talimat çerçevesinde temsil eden bir kişi değildir*”.¹⁶⁹ Doktrinde, vekillik kavramı, millet meclisine seçimle giren temsilci,¹⁷⁰ mebus,¹⁷¹ parlamento üyesi¹⁷², parlamenter¹⁷³ ve milletvekili¹⁷⁴ olarak ifade edilmiştir.¹⁷⁵ 1982 Anayasası’nda da milletvekilliği ve meclis üyeliği kavramları kullanılmıştır.

Temsil ilişkisinin tarafları olan “*vekil*” kavramını açıklarken, “*millet*” kavramı sınırlayıcı bir unsur olarak ele alınırsa burada, “*millete vekâlet edecekkimdir?*” sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya verilebilecek cevap ise, bir ülkede seçim kanunlarına göre yapılan bir oylama sonucunda milletvekili sıfatını kazanan kişidir.¹⁷⁶ Burada ortaya çıkan bir başka sorun ise fiil ehliyeti olmayanların ve oy verme hakkını kullanmayanların nasıl temsil olunacağıdır. Hukukî olarak seçmen olmayanları ehliyetiz sayarak, oy vermeyenlerin durumunu oy verenler tarafından

¹⁶⁷ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 667.

¹⁶⁸ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 667, Dipnot 18.

¹⁶⁹ Mümtaz Soysal, “Türkiye Vekilliği”, **Cumhuriyet**, 05.12.2012, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=383182>, Erişim Tarihi: 27.10.2013.

¹⁷⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 667.

¹⁷¹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Haz. Ahmet Kuyaş), 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 219; H. Aliyar Demirci, **İkinci Meşrutiyette Ayan Meclisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁷² Tanilli, s.265; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 118.

¹⁷³ Soysal, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=383182>, Erişim Tarihi:27.10.2013.

¹⁷⁴ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, ss. 271-307; Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukuku El Kitabı**, 2. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 68.

¹⁷⁵ İsa Kayacan, “Milletvekilliği ve Asıllığı Üzerine Kavramsal Yaklaşım”, Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Elektronik Dergisi, <http://www.kentakademisi.com/turkiyede-milletvekilligi-ve-asilligi-uzerine/15258/>, Erişim Tarihi: 27.10.2013.

¹⁷⁶ Tanilli, s. 265.

temsil edildikleri varsayımına dayanarak açıklayabiliriz.¹⁷⁷ Yukarıda değinildiği üzere seçilen vekilin seçilmiş olduğu bölgenin değil de, tüm milletin temsilcisi olması konusunu hukukî olarak izah etmeye imkân yoktur. Sarıca, bu durumu, özel hukuk vekâletinin kamu hukukunda seçmen temsilci ilişkilerinden silinmesi ile açıklamaktadır. Sarıca, buradan hareketle günümüz temsil anlayışını, temsili vekâlet kavramı ile ifade etmenin hiçbir anlamı olmadığını, yeni temsil anlayışında -seçmen, temsilci ilişkisinde- vekâlet kavramının anlamının değişeceğini belirtmektedir.¹⁷⁸

Egemenliğin kullanım hakkını millettten devralan kişi,¹⁷⁹ bu egemenliğin kullanılması hususunda vekil veya temsilci, bir mecliste görev alması hususunda da parlamento üyesi veya parlamenter (vb.) olarak adlandırılmasında bir beis bulunmamaktadır. Ancak biz çalışmanın bütünlüğü açısından Anayasayı esas alarak meclis üyesi ve milletvekilli kavramlarını kullanacağız.

C. Siyasî Temsil ve Çeşitleri

Siyasî temsil kavramı ile özdeşleştirilen¹⁸⁰ Hobbes’a göre; devlet, herkesin iradesini kendi şahsında temsil etmektedir.¹⁸¹ Bu anlamda kişi kendini idare etmek için sahip olduğu hakkı -başkalarının da haklarını devretmesi koşulu ile- bir şahsa veya meclise sözleşme ile devreder ve böylece devlet oluşur.¹⁸² Hobbes’un bu düşüncesi altında yatan temel neden, kişilerin kendilerini yabancılardan ve birbirlerinden gelebilecek zararlara karşı korumaları ve böylece yeryüzünde mutluluk içinde yaşayabilmeleridir.¹⁸³ Bu sözleşme sonucu oluşan ve temsil yetkisini elinde bulunduran devletin bütün eylemlerini ve kararlarını, ona rıza gösteren çoğunluğun (oy veren) yanında, rıza göstermeyen (oy vermeyen) azınlık da barış içinde yaşamak için, devletin, bütün eylem ve kararlarını, kendi kararları gibi görmelidir.¹⁸⁴ Diğer bir ifadeyle, devlet kurulduktan sonra azınlık, çoğunluğun iradesine tâbi olarak egemene

¹⁷⁷ Sarıca, s. 200.

¹⁷⁸ Sarıca, s. 201.

¹⁷⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 667.

¹⁸⁰ İlknur Türe, Çağdaş Demokrasinin Temel Koşulu: Siyasi Temsil, **Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2005, s. 71.

¹⁸¹ Yahya Zabunoğlu, “Thomas Hobbes Hayatı, Eserleri ve Hukukî Fikirleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, Sayı: 1-4, 1958, s. 150.

¹⁸² Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 11. Baskı, YKY, İstanbul, 2013, s. 137.

¹⁸³ Mete Tunçay, **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 229-230.

¹⁸⁴ Tunçay, s. 231.

boyun eğmelidir. Aksi halde, hayat dayanılmaz hale gelecektir ve toplumun barış seviyesi düşecektir.¹⁸⁵ Hobbes'a göre, kişinin kendi vicdanını kamu vicdanından üstün tutması iç savaşın başlıca sebebidir.¹⁸⁶

Hobbes'ın siyasî temsil ile ilgili bu düşüncelerinden hareketle, günümüzde siyasî temsil, halk tarafından kullanılmayan, ancak, halk için ve halk adına olan bir iktidar anlayışıdır.¹⁸⁷ Siyasî temilde, temsil edilen ve temsil eden olmak üzere iki aktör vardır. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, temsil edilenin kapsayıcılığı farklılık¹⁸⁸ gösterse de, günümüzde temsil edilenin anlamı, temsil ilişkisinin uygulandığı alanda yaşayan herkesi kapsamaktadır. İkinci aktör olan temsilci ise, temsil edilenlerin çoğunluğunun rızasını –oylarını– alarakonlar adına kararları almaya muktedir olan kişi, heyet, meclis vb. yapılardır. İşte bu iki aktör arasındaki ilişkiyi, siyasî temsil olarak adlandırabiliriz. Yöneten ve yönetilenler arasındaki uyumun sağlanması konusunda, her bireyin özel çıkarları karşısında, toplumun tümünün çıkarlarının kim tarafından ve nasıl ortaya konacağı gibi sorunlara, tarihsel olarak, öncelikle “emredici vekâlet” ile, sonrasında “temsili vekâlet” ile cevap verilmeye çalışılmıştır.¹⁸⁹ Burada, günümüz temsil anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için, yukarıda sayılan modelleri ve Heywood'un ortaya koyduğu temsil modellerinin tümünü inceleyeceğiz.

1. Klasik Temsil Modelleri

Temsil ilişkisi, tarihsel olarak uygulamada farklı şekillerde tezahür etmiştir. Milli egemenlik ve halk egemenliği teorileri, egemenliğin kaynağını farklı biçimlerde yorumlamalarından dolayı, egemenliğin kullanım biçimine göre farklı temsil anlayışlarını ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁰ İlk olarak *emredici vekâlet*, daha sonra egemenlik kavramında yaşanan gelişmelerin sonucunda, günümüz *temsili vekâlet*

¹⁸⁵ Donald G. Tannenbaum ve Davis Schultz, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2011, s. 228.

¹⁸⁶ J.W.N. Watkins, “Thomas Hobbes”, **Batı Dünyasında Siyaset Felsefesi**, (Ed: Maurice Cranston), Çev: Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım, İstanbul, 2000, s. 60.

¹⁸⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, **Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan.**, Cilt- XLVI, No. 1-2, 1991, s.25.

¹⁸⁸ Antik Yunan'da vatandaş olmayanların durumu gibi.

¹⁸⁹ Arash, ss. 14-27; Faruk Bilir, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Nobel Yayın Dağıtım, 2001, ss. 13-18; Varlık, Ören, s. 179.

¹⁹⁰ İlknur Türe, Çağdaş Demokrasinin Temel Koşulu: Siyasi Temsil, **Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2005, s.77.

anlayışı ortaya çıkmıştır. Konumuz açısından emredici ve temsilî vekâletin ne olduğunu bilmek temsilin bugünkü durumunun anlaşılması bakımından kolaylık sağlayacaktır.

a.Emredici Vekâlet Modeli

“Buyurucu vekâlet” olarak da adlandırılan emredici vekâlete göre, egemenlik, bireylerin iradelerinin toplamından oluşan genel iradeye aittir. Devredilemeyecek olan bu yetkiyi kullanan temsilciler, kendilerini seçenleri ve seçildikleri bölgeyi temsil ederler. Sadece seçmenin istekleri doğrultusunda yetkilerini kullanırlar ve seçmenler tarafından azledilebilirler.¹⁹¹ Her bireyin egemenlikten bir paya sahip olduğu bu vekâlet türünde, vatandaşlar, seçime katılarak vekillerini seçerler. Seçilen milletvekili, yalnızca kendisini seçen seçmenlerin vekilidir.¹⁹²

Emredici vekâlet teorisinin, temsil edilen ve temsil eden açısından dayandığı hukukî esaslar şunlardır;¹⁹³

Temsil edilen açısından;

1. Temsil edene direktif vermek,
2. Temsil edeni bu direktifin yerine getirilip getirilmediği hususunda denetlemek,
3. Denetim sonunda temsil edilenlerin direktiflerine uygun hareket edilmediği takdirde, temsil edeni azletmek,

Temsil eden açısından;

1. Temsil edilenler tarafından verilen direktifleri yerine getirmek,
2. Temsil edenin nasıl davranacağına ilişkin herhangi bir direktifin bulunmaması halinde, seçmenlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek,
3. Temsil edenler yaptıkları hizmet sonucunda, temsil edilenlerden ücret talep edebilmektir.

Bu modele göre, temsil edilen ile temsil eden arasındaki ilişki, temsil edenin-seçilenin- seçmenlerin emir ve denetimi olmaları nedeniyle “temsilci” değil, bir

¹⁹¹ Yılmaz Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 60, Eylül-Ekim 2005, s. 85.

¹⁹² Armağaoğlu, s. 12.

¹⁹³ Armağaoğlu, ss. 13-16; Araslı, s. 12; Teziç, ss. 115,116.

“delege”¹⁹⁴ ya da temsil edilenin bir “memuru” şeklinde tanımlanabilir. Nitekim, Heywood, temsil konusunda “*delege modelini*” incelerken, delege kavramını, “*verilen açık talimatları temel alarak başkaları adına hareket eden kimse*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁹⁵

Teziç’e göre emredici vekâlet teorisinde, “vekâlet”, temsilcilerin seçilmesini sağlayan siyasî parti tarafından verileceğinden, zaman zaman profesyonel siyasî grup, temsilci ve halkın görüşü, uyum içinde olmayacaktır. Bu durum, emredici vekâletin uygulamadaki sakıncalarından birisidir.¹⁹⁶ Yaşanan toplumsal gelişmeler, halk egemenliği anlayışını benimseyenler tarafından desteklenen bu vekâlet türünün uygulanmasını ortadan kaldırmıştır.¹⁹⁷ Bunun yerine, değişen toplumsal koşullara cevap verebilecek nitelikte olan “temsilî vekâlet” uygulamasına geçilmiştir.¹⁹⁸

b.Temsilî Vekâlet Modeli

Temsilî vekâlette, özel hukuk vekâletinden farklı olarak, halk ile parlamento arasındaki vekâlet, bağlayıcı değil, siyasî ve serbest bir vekâlettir.¹⁹⁹ Temsilî vekâletin, temsil edilen ve temsil eden açısından dayanmış olduğu hukukî esaslar şunlardır;

Temsil edilen açısından;

1. Temsil edilenler, temsilciye emir ve direktif veremezler,²⁰⁰ ancak temsil edilenler, temsil edenler tarafından yaptıkları faaliyetler konusunda haberdar edilir ve şeffaf bir ortam sağlanır.²⁰¹
2. Emredici vekâletin aksine, temsil edilenler temsilciyi azledemezler. Buna azil yasağı denir.²⁰² Bununla birlikte, pasif bir durumda olan temsil edilenin, yalnızca seçme rolünü oynadığını söylenebilir.²⁰³ Ancak seçimler, temsil edenlerin sınırlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Zira seçimler,

¹⁹⁴ Türe, s.77.

¹⁹⁵ Heywood, s.294.

¹⁹⁶ Teziç, s.223.

¹⁹⁷ Sarıca, s.200, Araslı, s. 13; Varlık, Ören, s.181.

¹⁹⁸ Varlık, Ören, s.181.

¹⁹⁹ Türe, s.78.

²⁰⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 678.

²⁰¹ Türe, s. 78.

²⁰² Gözler, Genel Teori C. I. , s. 678.

²⁰³ Teziç, s. 274.

temsil edenler açısından güven tazeleme ya da güven kaybı olarak neticelenebilir.²⁰⁴

Temsil eden açısından;

1. Emredici vekâletin aksine, temsil eden, seçildiği seçim çevresini değil, bütün milleti temsil eder.²⁰⁵
2. Temsil edenler, seçim döneminde temsil edilenlere verdiği sözlere bağlı değildir ve bir sözleşme olsa dahi, geçerliliği olmayabilir. Bu duruma, emredici vekâlet yasağı denir.²⁰⁶
3. Temsil edenler, yürütmüş olduğu faaliyetleri, kendi bilgi ve düşüncelerine göre yaparlar, temsil edilenden direktif almazlar.²⁰⁷
4. Temsil edenler, bu davranışlarından dolayı da temsil edilenlere karşı hukukî bir sorumlulukları yoktur.²⁰⁸

Temsilî vekâlet teorisine göre; egemenliğin kullanılması, temsil edilenler tarafından tek tek değil, temsil edenlerce oluşturulmuş topluluğa (parlamentoya) bir bütün olarak verilmiştir.²⁰⁹ Böylece, millete ait olan egemenlik, yine millet tarafından, iktidar hakkını kendisini temsil edenler aracılığıyla kullanılmış olacaktır.²¹⁰

Temsilî vekâlet esasen, literatürde bazı yazarlar tarafından, yeni temsil anlayışı şeklinde de incelenmektedir. Bunun sebebi, vekâlet ve temsil kavramlarının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Nitekim, vekâlet iki hukuk süjesi arasında kurulacak bir ilişki olup, bu noktada bir yetki verme söz konusu olabilir. Diğer bir deyişle, vekâlet kavramının zorunlu bir sonucu olan, vekâlet veren ve vekâlet alan öznelerinin birlikte olmasıdır. Oysa, yukarıda bahsedildiği üzere, temsil edenlerin oluşumu olarak adlandırılacak parlamento, seçimlerden önce mevcut değildir. Bu durumda, olmayan bir organa vekâletin devredilmesi de söz konusu olamaz. Buradan hareketle, yeni temsil anlayışının “*temsilî vekâlet*” olarak adlandırılmasının yanlış bir

²⁰⁴ Türe, s. 78.

²⁰⁵ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 676.

²⁰⁶ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 676.

²⁰⁷ Arash, s. 13.

²⁰⁸ Arash, s. 13.

²⁰⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 675, 676.

²¹⁰ Varlık, Ören, s. 181.

yaklaşım olduğu savunulmaktadır. Temsil edenler de, temsil edilenlerin vekili değil, temsilcileridir.²¹¹

Ancak, bu tartışmalar yapılırken unutulmaması gereken bir noktada, her ne kadar, seçimler esnasında milletin egemenliğinin kullanılması konusunda, vekâletin devredileceği bir parlamento bulunmasa dahi, ortada bu vekâleti devretmek isteyen bir irade ve bu vekâleti devralmak isteyen bir grup vardır. İster temsili vekâlet, ister yeni temsil anlayışı olarak adlandırılsın, temsil eden ile temsil edilen arasındaki ilişkiler yukarıda anlatılan temel özellikleri taşımaktadır.

2. Diğer Temsil Modellerinin Sınıflandırılması

Esasen, yöneten ve yönetilen arasındaki temsil ilişkisi konusunda, farklı sınıflandırmalara gidilmiştir. Heywood, temsil teorilerini, modern siyasî partilerin ortaya çıkışından önce, müteveli ve delege modelleriyle, siyasî partilerin ortaya çıkmasından sonra ise, vekâlet ve benzerlik modelleri şeklinde sınıflandırmıştır.²¹²

a. Müteveli Modeli

Müteveli modelde temsilin esası, yerinde kararlar vererek ve aydınlanmış vicdan muhasebesi yaparak seçmenlere hizmet etmektir. Temsil, eğitilmiş ve bilgili insanların, onlardan daha az eğitilmiş olanların menfaatleri yönünde hareket ettikleri ahlakî bir görevdir. Elitist bir anlam taşıyan bu model, halk kitlelerinin kendi çıkarları için neyin iyi olduğunu bilmemeleri temeline dayanarak, seçilenlerin kendi başlarına karar vermeleri gereği üzerinde durur.²¹³

Bilginin ve aklın, toplum içinde eşit olarak dağıtılmadığı yönündeki inanca dayanan bu model, anti demokratik unsurlar taşıması nedeniyle eleştirilmiştir.²¹⁴ Eğer halk, cahil, düşük eğitilmiş veya kandırılmış olduğu için, seçilenlerin kendi başlarına hareket etmeleri gerekiyorsa, o zaman halkın temsilcilerini seçmelerinde izin verilmesi yanlıştır. Bununla birlikte, eğitim, siyasî ve ekonomik sorunların

²¹¹ Sarıca, s. 5.

²¹² Heywood, ss. 292-298.

²¹³ Heywood, ss. 293-294.

²¹⁴ Eleştiriler için bkz. Thomas Paine, **Common Sense**, February 14, 1776; http://louvreinstitute.org/civicsconnection/assets/files/conversations/congress_and_the_public/primary_resources/Thomas%20Paine%20Common%20Sense.pdf, Erişim Tarihi: 24.11.2013.

anlaşılmasında önemli bir değerdir, ancak, başkalarının çıkarları doğrultusunda ahlaki yargılamalar yapmak için, siyasetçilere yardımcı olduğu hususu kesin değildir.

b. Delege Modeli

Delegasyon biçimindeki bu temsil modelini savunanlar, siyasetçilerin, temsil edilenlerin görüşlerine bağlı olmasını sağlayan mekanizmaları desteklemektedirler. Bu mekanizmalar, düzenli seçimler ve kısa süreli iktidarlar biçiminde, temsilciler ve onların seçmenleri arasında var olan ve sık sık tekrarlanan değişimi kapsar. Halka, siyasetçiler üzerinde denetim sağlama aracı olarak inisiyatif kullanmayı ve geri çağırma hakkını verir. Diğer bir ifadeyle, delegasyon, doğrudan demokrasinin kullanılmasına izin vermese de, temsilî sisteme ek olarak referandumların kullanılmasına taraftır.²¹⁵

Bu modelin eleştirilen tarafı, yasama üyelerinin bir ulusun temsilcileri olmaktan çıkıp, seçmenlerin çıkarlarına bağlı olduğu bölgeselliği beslemesi ve çatışmaya neden olabilmesidir. Bunun yanında politikacılar, seçmenlerin görüşlerini yansıtmaya ve onların olumsuz isteklerini tatmin etmeye zorlanır.²¹⁶

c.Vekâlet Modeli

Bu model, bir partinin seçimi kazanarak halkın vekâletini aldığı düşüncesine dayanır. Temsilin aracının, politikacıdan ziyade parti olduğu vekâlet modelinde, bir siyasî parti, seçim kampanyası boyunca açıkladığı bütün siyasa ve programları gerçekleştirir. Böylece, seçmenin parti programına dayanarak oy verme davranışında bulunacağı öngörülür. Bu durum, vekâlet modelinin güçlü yönünü oluşturur.²¹⁷

Vekâlet modelinin eleştirilen yönü, seçmenlerin, siyasalar ve meseleler temelinde oy kullandıklarını ileri süren oy verme davranışlarının, her zaman rasyonel temelde olmayacağıdır. Oy verme davranışını, liderlerin kişilikleri, partilerin sahip olduğu imaj, alışılmış sadakatler ve toplumsal şartlanma gibi irrasyonel unsurlar etkileyebilir. Eleştirilen diğer bir husus, hükümet etme yetkisini elde eden partinin, seçim boyunca açıkladığı görüşler ve siyasalara sadık kalacağı varsayılarak, değişen

²¹⁵ Heywood, s. 294.

²¹⁶ Heywood, ss. 295-296.

²¹⁷ Heywood, s. 296.

şartlar doğrultusunda siyasalarını dönüştürmeyecektir. Örneğin, seçim kampanyası esnasında, olağan koşullar için belirlenmiş olan ekonomik programın, olası bir kriz halinde uygulanmasının sakıncalı hale geldiği durumda bile, parti tarafından uygulamaya konulması, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan daha kötü bir duruma götürecektir. Son olarak, vekâlet modeli sadece çoğulcu seçim sistemlerinde uygulanabilir ve seçimden galip çıkan parti oyların % 50'sini almayı başaramazsa, bu modelin kullanımı anlamsız hale gelir.²¹⁸

d. Benzerlik Modeli

Benzerlik modelinde, temsilî hükümet, toplumun cinsiyet, din, etnisite ve yaş bakımından bütün gruplarından gelen üyelere sahip ve toplum içinde mevcut grupların büyüklüğüyle orantılı olacak şekilde, geniş anlamda toplumun bir örneğini oluşturacaktır. Bu model, belli bir gruptan gelen ve o grubun tecrübelerini paylaşan insanların sadece bütünüyle o partinin çıkarlarıyla özdeşleşebildiğini ileri sürer. Örneğin, feminizm taraftarı bir erkek, kadınların kaygılarını paylaşabilir ve cinsiyet eşitliğini savunabilir. Ancak, bir kadın kadar kadınların sorunlarını ciddiye almayacağına dayanan bu model, temsilcilerin, temsil edilenlere benzemesi düşüncesine dayanır.²¹⁹

Benzerlik modelinin eleştirilen yönlerini sayacak olursak, bu temsil modelinde, temsilciler geldikleri grupların çıkarlarını gerçekleştirirlerse, bunun sonucunda, hiç kimsenin ortak yararı gözetmediği veya geniş kapsamlı kamu çıkarını gerçekleştirmediği toplumsal bölünme ve çatışma olacaktır. Temsil adına siyasî partiler, kadınlar ve azınlıklar için kotalar oluşturmaya zorlanabilir, seçmenler belli bir grup ve çevreden gelen adaylar için dışlanabilir veya seçmenlerin, sınıf, cinsiyet, ırk temelinde sınıflandırılarak sadece kendi gruplarına mensup adaylar için oy kullanılmasına izin verilebilir.²²⁰

²¹⁸ Heywood, ss. 296-297.

²¹⁹ Heywood, ss. 297.

²²⁰ Heywood, ss. 297-928.

3. Siyasî Parti ve Seçim Olgusunun Demokratik Temsil Açısından Önemi

Seçimlerin, demokratik rejimlerde, periyodik olarak yapıldığı belirtilmektedir.²²¹ Seçim, yönetilenlerin, yöneticilerini bir oylamayla belirleyerek, iş başına getirmelerini ifade etmektedir.²²² Seçimler, kendi başına siyasi temsilin yeterli koşulu olmayabilir ancak, gerekli bir koşulu olduğunu da kabul etmek gerekmektedir.²²³ Diğer taraftan seçimler, siyasal iktidarlar, yönetilenler tarafından kabul ve destek görmek için varlıklarını yasallaştırmak zorundadırlar.²²⁴ Böylelikle seçimler, siyasî iktidarın yasallaşmasına²²⁵ diğer bir ifadeyle meşruiyet kazanmasına yardımcı olmaktadır.²²⁶ Oysa ki, geleneksel toplumlarda genel olarak tek kişiye dayanan siyasî iktidarlar, kültür düzeyi düşük bireyleri etkileyen büyü ya da fizikî zorlamaya dayanan güce başvurarak halkın önünde düzenledikleri taç giyme törenlerinde, krallık durumu tanrılaştırılmış, böylelikle kendi iktidarlarının kabullerini sağlamışlardır. Yönetenlerin, seçim yoluyla siyasal iktidarı kazanmaları, halk egemenliği teorisine paralel olarak gelişmiş, geniş kitlelerce benimsenmesi uzun mücadeleleri gerektirmiştir. 19. yy.'dan itibaren gelişen liberal dünya görüşü ise, insan haklarına ve kişi özgürlüklerine dayanan, modern demokratik rejimlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.²²⁷ Günümüzde demokratik rejimlerde siyasî iktidarların meşruiyet kazanmaları, olmazsa olmaz (sine qua non)²²⁸ bir zorunluluktur ve bu, siyasî iktidara talip olan partinin seçimi kazanmasından kaynaklanmaktadır.²²⁹

Seçim, demokrasinin temel kurumudur. Seçim demek, yarış demektir. Toplum içindeki bireylerin aynı düşünceye sahip olmamasından dolayı, seçim yarışına ihtiyaç duyulmaktadır.²³⁰ Öyle ki, kamuoyu yoklamalarının yardımıyla,

²²¹ Yayla, s. 156.

²²² Erdoğan Teziç, **Seçim Sistemleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 5; Merih Öden, **Seçmenlerin “Kişi Tercihi” Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 11.

²²³ Heywood, s. 298.

²²⁴ Çam, s.481.

²²⁵ Çam, s.481.

²²⁶ Emine Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil”, <http://www.siyasaliletisim.org/index.php/dr-bahadr-kaleaas/doc-dr-emine-yavagel.html>; Erişim Tarihi: 28.04.2015, s. 3.

²²⁷ Çam, ss. 481-482.

²²⁸ Öden, s. 11.

²²⁹ Yayla, s. 157.

²³⁰ Yayla, s. 194.

seçimler gittikçe Heywood’un tabiriyle “at yarişı” haline gelir.²³¹ Bu noktada genel olarak, seçim sistemleri²³² ile ilgili tartişmalar,²³³ temsilde eşitlik sorunu üzerine yoğunlaşmıştır. Seçim yoluyla temsil, fikirlerde çoğulculuğu koruma esası ile ilgilidir. Bu nedenle, vatandaşların özgürlüğünü garanti altına alabilmek için, seçim sistemlerinin fikirlerde çoğulculuğu güvence altına alması zorunluluğu doğmuş ve ancak, böyle bir anlayış çerçevesinde, seçimlerin tek bir partinin iktidar tekeline ortadan kaldırmaya gücünün yeteceği belirtilmiştir. Ancak, seçimlerin, demokrasiye katkısı tartişılmaz olsa da, bir ülkede sadece seçimlerin yapılması ve bu yapılan seçimler aracılığıyla kanunları yapan bir parlamentonun oluşturulmuş olması, o ülkede tam demokrasiden söz edilebilmesi için yeterli koşulları sağlayamaz. Seçimler, gerçekten de demokrasinin gerekli şartıdır, ancak yeterli şartını oluşturamaz.²³⁴ Demokrasinin bir yariş olduğunu belirtmiştik. Bu yarişı, en çok desteği alan çözüm kazanacaktır.²³⁵ Zaman zaman, demokrasinin sadece sandıktan ibaret olmadığı söylenmektedir. Bir açıdan bakıldığında, bu durum gerçeği yansıtmaktadır. Ancak, sandık, demokrasinin yeterli olmasa da, gerekli bir şartıdır. şayet bu şart, -diktatörlüklerde bile seçimle işbaşına gelmiş parlamentoların var olduğu göz önünde bulundurulursa- ihmal edilir ve iğnenirse, demokrasinin yeterli şartlarına ulaşmanın hiçbir imkân ve ihtimali kalmayacaktır.²³⁶

Seçimlerin demokratikleşmesinin, tarihsel olarak incelendiğinde, “sınırlı oy”dan “genel oy”a geçiş ile mümkün olduğu ifade edilmektedir.²³⁷ çok partili siyasi hayatın temel ilkelerinden seçim, yönetilenlerin yönetenleri kendi iradeleri doğrultusunda seçmesi eylemidir. Demokratik bir rejimde, ulusal iradeyi temsil edenlerin belirlenmesinde esas olan, seçimlerin hür bir ortamda, söz konusu iradeyi yönlendirecek herhangi bir engele olanak tanımayacak bir şekilde yapılmasıdır. Yöneticileri seçecek olan seçmen topluluğunun, birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu zellikler, yasalarla belirlenmiş durumdadır. Demokratik gelişim içerisinde, birtakım özelliklere sahip olması gerekli seçmen topluluğu, çok daha

²³¹ Heywood, s. 308.

²³² Seçim sistemleri, “seçimle gelinen makamların talipler arasında blişlmesi ile ilgili matematik formüllerdir”. Yayla, s. 203.

²³³ Seçim sistemleri ile ilgili tartişmalar ve müzakereler için bkz. Heywood, ss. 301-308.

²³⁴ Heywood, s. 298.

²³⁵ Yayla, s. 194.

²³⁶ Yayla, s. 194.

²³⁷ Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, s. 73.

sınırlı tutulmuş, ancak zamanla bu sınır genişletilmiştir. Söz konusu aşamalar sonrasında da, bugün, en demokratik genel oy uygulamasına ulaşılmış bulunmaktadır.²³⁸

Genel oy, “seçmenlere servet, eğitim, cinsiyet ve ırk bakımından bir ayrıcalık tanımaksızın oy hakkının verilmesidir.”²³⁹ Liberal demokrasilerde, oy verme hakkına herkes sahiptir.²⁴⁰ Toplumda, bir zümrenin ya da halkın bir kesiminin katıldığı seçimler demokratik değildir. Katılma hakkı genel olmalıdır. Bu ise, en başta genel oy ilkesini kabul etmekle gerçekleşir.²⁴¹ Ancak, tek kişi tek oy ve ayırimsız oy hakkı hemen hemen bütün demokratik ülkelerde belli süreçlerden geçerek kazanılmıştır.²⁴² Genel oyun kabul edildiği siyasî bir sistemde her seçmen, zengin, yoksul, işçi, patron vb. ayrımlar yapılmaksızın herkes eşit olarak bir tek oy hakkına sahiptir.²⁴³ Buna seçimin eşitliği ilkesi adı verilir.²⁴⁴ Vatandaşların seçmen olabilme hakkının ırk, cinsiyet, iktisadî varlık, eğitim gibi kayıtlarla sınırlandırılmaması genel oy ilkesi gereği olsa da, bu faktörler incelendiğinde toplumsal eşitsizliklerin olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁴⁵ Elbette bu toplumdaki herkese ayrıcalıksız oy hakkını tanıma anlamına gelmemektedir. Örneğin, bir seçimde, belirli bir yaşa gelmeyen, henüz çocuk sayılanlar ile özel görevliler, olabildiğince sınırlı sayıda kimi kişilerin²⁴⁶ oy kullanamaması, genellik ilkesine aykırılık oluşturmaz.²⁴⁷

²³⁸ Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 1.

²³⁹ Teziç, Seçim Sistemleri, s. 5; Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, s. 89.

²⁴⁰ Yayla, s. 195.

²⁴¹ Tanilli, s. 41.

²⁴² Tek Kişi, tek oy ilkesi ile ilgili olarak ABD Yüksek Mahkemesi’nin verdiği bir karar dikkat çekicidir. Mahkemeye göre, “Meclislerdeki yasa koyucular ağaçları veya toprak dönümlerini değil, halkı temsil ederler. Yasa koyucuları seçenler seçmenlerdir; köyler, şehirler veya ekonomik çıkarlar yasa koyucuyu seçmezler. (...) Sistemimiz temsili bir hükümet sistemidir ve temsilcilerimiz doğrudan doğruya halk tarafından seçilen ve halkı temsil eden devlet organlarıdır. Öyleyse, temsilcilerimizi serbest ve eşit şekilde seçme hakkı siyasal sistemimizin temel bir unsurudur. Bu bakımdan belirli bir bölgede oturan kimselere ait oyların bir başka yerde oturan kimselerin oylarından daha ağır basması haklı görülemez. Herkesin oyu aynı değerdedir. Tek kişi, tek oy demokratik devlet düşüncesinin temel ilkesidir”. ABD Yüksek Mahkemesinin 26 Mart 1962 tarihli *Baker v. Carr* Kararı. Aktaran Hikmet Tülen, “Milletvekillerinin Seçim Çevrelerine Dağıtımı Sorunu ve Anayasa Mahkemesinin 2011/39 Sayılı Kararı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, S. 4, Yıl 2011, ss. 299-300.

²⁴³ Yayla, s. 195.

²⁴⁴ Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 8.

²⁴⁵ Toplumsal eşitsizliklerin temelinde, gelir, eğitim, yaş, cinsiyet, yerleşim yeri gibi faktörler yatmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Yayla, s.195.

²⁴⁶ Türkiye’de silâh altına alınmış, askerlik hizmetini yapan kişiler ile hükümlüler, bu duruma, örnek olarak gösterilebilir.

²⁴⁷ Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, s. 89.

Seçmen olmak yetkisi, doğum, servet, eğitim gibi antidemokratik koşullarla sınırlanmayan genel oy hakkını tanımış demokratik rejimlerde, bazı ön koşulların aranması demokrasi anlayışına ters düşmektedir.²⁴⁸ Ülke Anayasalarında oy hakkına sahip olabilmek için gerekli koşulları belirlemektedir. Genel olarak seçme yeterliliği olarak tanımlayabileceğimiz bu kısıtlamaların başında ilk olarak o ülkenin vatandaşı olmak gelir. Diğer taraftan, seçme hakkını kullanabilmek için asgarî bir erginlik yaşını doldurmuş olmak gibi özelliklere de sahip olmak gerekmektedir.²⁴⁹ Halkın siyasî yaşama, seçimler dışında da bütün benlikleri ve etkinlikleri ile katılma hakları vardır. Bu açıdan demokrasi, biçimsel olarak sadece seçimden seçime oy verme davranışı olmayıp, aynı zamanda halkın iktidarını kitle eylemleri ve baskı grupları aracılığıyla sürekli olarak kullanmasına, siyasî iradenin oluşumuna en etkili yollardan katkıda bulunmasına açık, dinamik bir süreçtir.²⁵⁰

Diğer taraftan genel oy seçimlerde eşitlik demektir. Gerekli şartlara haiz tüm vatandaşlar, siyasi katılımdan, yani seçme ve seçilme hakkını kullanmadan alıkonulamaz.²⁵¹ Ancak, genel oy ilkesi herkesin oy verme hakkına sahip olduğu anlamına da gelmez.²⁵² Bu bağlamda, seçme yeterliliğine, yaş, kısıtlı olmak, vatandaşlık veya özellik gösteren bazı görevlerde bulunma gibi sebeplerle bazı kısıtlamaların getirilmesi, genel oy hakkına aykırı olarak görülemez.²⁵³

Seçimlerde eşitlik ve adalet, nispî temsil sistemleriyle gerçekleştirilme olanağına sahiptir. Nispi temsil sistemleri, eşitlik ilkesine öncelik tanıyarak, seçimde kullanılan her bir oyun ifade ettiği siyasal tercihin parlamento aynen yansımısını amaçlamaktadır.²⁵⁴ Bu nedenle nispî temsil sistemi genel oyun bir tamamlayıcısı olmaktadır. Nispî temsil sistemiyle, toplumdaki tüm partilerin güçleri oranında parlamentoda yer alabilmeleri olanaklı olabilmektedir. Bu bakımdan, nispî temsil sisteminin, demokrasinin ve genel oy ilkesinin zorunlu bir sonucu olduğu belirtilmektedir.²⁵⁵

²⁴⁸ Çam, s. 486.

²⁴⁹ Çam, s. 486.

²⁵⁰ Yavaşgel, "Demokratik Toplumlarda...", s. 7.

²⁵¹ Yayla, s. 156.

²⁵² Teziç, s. 218; Çam, s. 486.

²⁵³ Teziç, s. 218.

²⁵⁴ Teziç, s. 218.

²⁵⁵ Teziç, Seçim Sistemleri, s. 19.

Seçim kurumu, Fransız İhtilali’nden sonra, 19. yy. ortalarından itibaren “genel” ve “eşit” oy hakkının yaygınlık kazanması ve bir siyasal hak olarak gündeme gelmesiyle başlamıř²⁵⁶ ve bir yönüyle, kitle demokrasilerinin olmazsa olmaz unsurları haline gelmişlerdir.²⁵⁷ Öyle ki, “*demokratik düzen kitleye dayandıka, parti denilen siyasî örgüt, bu düzen içinde ampirik ve kaçınılmaz bir araç olarak yerini koruyacaktır. Kısaca parti, şekilsiz ve dağınık durumdaki kitlelere yön, biçim ve bilinç kazandırmıştır*”.²⁵⁸ Diğer taraftan siyasî partiler, seçmenlerle seçilecek yöneticiler arasında zorunlu aracı kurum haline geldikleri için, seçimler sayesinde zamanla gelişip yapısallaşarak, siyasî rejimlerin yapısını büyük ölçüde belirleyen kurumlar haline dönuşmüşlerdir.²⁵⁹

Siyasî partiler, demokratik siyasetin ana unsurlarıdır. Siyasî partiler ve benzeri yapılar olmaksızın demokratik siyaset işletilemez.²⁶⁰ Siyasî partiler ve seçim sistemleri arasındaki ilişkiye baktığımızda, seçim sisteminin en vazgeçilmez aktörleri siyasî partilerin, doğal olarak seçim mekanizmasındaki değişikliklerden etkilendiğini görmekteyiz. Seçim sistemlerinin, siyasî partiler üstündeki etkisinin çok açık bir etki olmadığı, özellikle listeli oylamalarda bu etkinin açıkça ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bu nedenle, seçim rekabetini ülke boyutlarına taşıyan ve adaylar üzerinde parti merkezinin egemenliğini oluřturan²⁶¹ nispî temsil sistemi, söz konusu etkiyi en fazla artıran yöntemlerden biri olarak gösterilmektedir.²⁶² İngiltere örneğinde rastladığımız tek dereceli çoğunluk oylaması da, siyasî partilerin örgütlenmesinde çok güçlü bir merkezileşmeye yol açar ve bu durum da yine parti yöneticilerinin seçilenler üzerindeki egemenliğine işaret eder. Seçim sistemlerinin partilerin sayıları üzerinde yaptığı etkiyi ayrıntılı bir şekilde inceleyen Duverger’e göre, “*Nispî (Orantılı) temsil, sert, bağımsız ve istikrarlı partilerden kurulu çok parti sistemini teşvik eder; İki turlu çoğunluk usûlü, yumuşak, bağımlı ve nispeten istikrarlı partilerden kurulu bir, çok-parti sistemini teşvik eder; Tek turlu basit*

²⁵⁶ Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)”, **Anayasa Yargısı**, Sayı: 23, 2006, s. 137.

²⁵⁷ Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 8.

²⁵⁸ Tunçer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No. 262, 1970, s. 91.

²⁵⁹ Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 14.

²⁶⁰ Yayla, s. 182.

²⁶¹ Heywood, s. 306.

²⁶² Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 14.

çoğunluk sistemi, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki-parti sistemine teşvik eder".²⁶³ Duverger'in de belirttiği gibi, tek dereceli çoğunluk oylaması ikili partili sistemi doğurma eğilimindedir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti arasında yaşanan iki-partililiğin nedeni, bu seçim sisteminin uygulanıyor olmasıdır. Tek dereceli çoğunluk oylaması, üçüncü partilerin zayıflamasına ve yıpranmasına yol açmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, ABD'de siyasî hayatın iki kutbunu oluşturan adı geçen partilerin tekeline son vermek için girişilen bütün denemeler, diğer partilerin geçici ve yöresel kaynaklı olmalarından dolayı başarısız olmuştur.²⁶⁴

İki-parti sistemi tiplerinin, genellikle Anglo-Sakson ülkelere özgü bir nitelik taşıdığı söylene de, Türkiye'de tek partili hayatın sona erdiği 1946 yılından sonra, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti'nin (DP) içinde olduğu bir iki-parti sistemi görülmüştür.²⁶⁵ Ancak, günümüzde, Türk toplumunun sahip olduğu gelenek, kültür, Türkiye'de uygulanan seçim sistemi, ülkede zaman zaman oluşan kriz ortamı, bu iki-partili yapının ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan, nispî temsil sisteminin, partilerin sayısı üzerindeki etkisini ölçmek daha güçtür. Nispî temsilde, *"ilke olarak, her eğilim asgari bir temsil umut edebileceğine göre, temsil edilen partilerin sayısı sonsuza kadar çoğalabilir"*.²⁶⁶ Bunun sonucu olarak, aşırı parçalı parlamentonun ortaya çıkması, istikrarlı hükümetlerin kurulmasında zorluklar ortaya çıkarabilir.²⁶⁷ Aynı zamanda, nispî temsil, tek dereceli çoğunluk sistemine göre son derece güç olan, varolan partilerin bölünmesini de destekleyici niteliklere sahiptir. Bu durumda, çoğunluk sistemlerinin, mevcut durumu korumaya eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkar ve siyasî istikrarı, nispi temsile oranla, daha fazla sağlayıcı yönleri sahip oldukları anlaşılır. Siyasî partiler ile siyasî sistemlerin arasında yapısal bağıntılar olduğu ortadadır. Ancak, bu bağıntı biçimi, üç farklı siyasî partiler sistemine göre farklılık taşımaktadır. Çok partili, iki partili ve tek partili sistemlerde belirgin farklı ilişki biçimleri söz konusudur. Bilindiği üzere, çok partili parlamenter sistemde kurulan

²⁶³ Duverger, s. 274.

²⁶⁴ Duverger, s. 268.

²⁶⁵ Duverger, ss. 279, 282.

²⁶⁶ Cotteret-Emeri, s. 107.

²⁶⁷ Yayla, s. 207.

koalisyon hükümetleri, genel olarak istikrarsızlık göstermektedir.²⁶⁸ Koalisyon hükümetlerinin devamını sağlayabilmek son derece güçtür. Öncelikle, kabine kurulması için sağlam bir taban bulmak amacıyla sürekli olarak ve genellikle de boş yere tekrarlanan deneme süreçleri, demokrasi adına oldukça zaman kaybedicidir. Hiç şüphesiz, olayların bu şekilde gelişmesinin temel nedenlerinden biri seçim sistemi olmaktadır.²⁶⁹

İki partililik durumunda ise, seçim sistemlerinin etkisini görebilmek daha kolaydır. İki partili sistemde söz konusu etki, dört ögenin birleşmesiyle belirginlik kazanır. Bu ögeler; “*iki siyasî partinin seçim tekeli, bu partilerin güçlü bir biçimde yapılaşması, siyasî oyunun kuralı üstünde anlaşmaları, aralarında iktidara el değiştirmeleri*” şeklindedir.²⁷⁰ İki partili sistemin, siyasî sistemin yapısını belirlediği söylenebilir. İktidardaki parti, hem yasama hem de yürütme kuvvetini elinde tutar. Bu nedenle, söz konusu olan Montesquieu’nun²⁷¹ ortaya koyduğu ilkelere uygun bir kuvvetlerin ayrımı rejimi olmadığı söylenebilir. İki parti arasında küçük oy farkı, halkı büyük bir ölçüde önemli kılar.²⁷²

Tek parti sistemine gelince, aslında bu adlandırma yanlıştır. Çünkü, hiçbir demokratik rejim tek parti sistemine sahip olamaz. Burada gerçek bir parti diktatörlüğünden söz edilebilir. Nitekim, tek partili sistemlerde, parti tüm devlet mekanizmalarını kontrol eder.²⁷³ Tek parti sistemi, zamanla siyasî eylemi tek parti yararına tekelleştirebilir ve sonunda da rejim, parti devletine kadar gidebilir.²⁷⁴ Dolayısıyla, serbest ve rekabete dayanan seçimlerin olmadığı yerde, demokrasiden söz edilebilmesi mümkün değildir. Kesin olarak diyebiliriz ki, hiçbir tek parti rejimi demokratik değildir ve bu sistem daha çok, otoriter ve totaliter rejimlerde karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁵

²⁶⁸ Kemal Gözler, “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, s. 29.

²⁶⁹ Gözler, “Türkiye’de Hükümetlere...”, s. 29; Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 14.

²⁷⁰ Cotteret-Emeri, s. 113.

²⁷¹ Charles Louis de Secondat Baron de Montesquieu, **Kanunların Ruhu Üzerine (De L’Esprit des Lois)**, çev. : Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınları, İstanbul, Nisan 2014, ss. 170-179.

²⁷² Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 14.

²⁷³ Yayla, s. 182.

²⁷⁴ Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 14.

²⁷⁵ Yayla, s. 183.

D.Temsil Kavramının Tarihsel Gelişimi

1. Genel Olarak

Yöneticilerin halk tarafından seçildiği ve demokrasinin ilk örneklerinden kabul edilen Antik Yunan'da temsil kavramına rastlanmadığı belirtilmektedir.²⁷⁶ Günümüzdeki anlamıyla temsil kavramı, ilk olarak Roma'da kullanılmış ve Romalıların “repraesentare” kelimesinden türemiştir. Pitkin'in belirttiği gibi, “repraesentare” kelimesi, bugünkü anlamından daha çok, bir şeyin yazılı olarak ortaya konması yahut soyut bir durumun bir nesnede somut hale gelmesi, diğer bir ifadeyle insan veya bir heykelin yüzünde hüznün, sevinç gibi ifadelerin somutlaşması şeklinde kullanılmıştır. Temsil, esasen vekâlet anlamında, bir bireyin ya da bir kurumun diğerleri adına hareket etmesi manasında kullanılmamıştır. Temsil kavramı, günümüzdeki anlamına benzer şekilde ilk kez XIII. ve XIV. yy.'larda, önce Latince'de daha sonra İngilizce'de, Kilise konseylerine katılmak için gönderilen kişiler veya İngiliz Parlamentosu için kullanılmıştır.²⁷⁷

Yukarıdaki bölümde tarihsel olarak sırası ile uygulanma alanı bulan, emredici vekâlet ve temsil anlayışının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan temsili vekâlet anlayışı incelenmiştir. Bununla birlikte, temsil anlayışı ile ilgili yaygın bir uygulama alanı bulmasa da, önerilen temsil modelleri ve seçim olgusunun demokratik temsil açısından önemi, seçim sistemlerinin siyasi partiler üzerindeki etkisi, temsil ilişkisinin anlaşılması bakımından geniş bir perspektif vermek amacıyla anlatılmıştır. Bu bölümde temsil kavramının tarihsel olarak ortaya çıkışı İngiltere ve Fransa örnekleri üzerinden incelenecektir.

2. İngiltere'de Temsil Kavramının Doğuşu ve Emredici Vekâlet

XII. yy.'da kilisenin toplumsal hayat üzerindeki giderek artan etkileri, kilisenin üstlenmiş olduğu yönetim faaliyetini daha karmaşık bir hale getirmişti. Bu karmaşıklığı çözmek için, kilise hukukunda yaşanan gelişimler ve buna paralel olarak Roma Hukuku'nun canlanması, eski düzeni bastıran ve yeni düzeni formüle eden bir

²⁷⁶ Hana Fenichel Pitkin, *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley, L.A., 1972, s. 3.

²⁷⁷ Pitkin, s. 4.

takım kavramların doğmasına neden oldu. Yaşanan değişimler temsil bağlamında incelendiğinde, topluluğun hak ve çıkarlarını simgeleyen “Korporasyon” veya “Univ ersitas”, ortak çıkarları olan bireylerden oluşan bir grupken, bir başkası adına hareket edebilen “procurator” veya “proctor” ise bu kişileri temsil etmekteydi. Böylece temsil eden ve temsil edilen arasındaki ilişki, kökleri Roma Hukuku’na dayanan bu iki kavram ile varlık kazandı.²⁷⁸

XIII.yy.’a gelindiğinde, modern anlamda temsil kavramının siyasî bir anlam kazanamamasının sebebi, sivil yöneticilerin tüm devlet imajının temsilcileri (*totius citatis imaginem repraesent*) olarak görülmeleiydi. Temsil kavramı ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı İngiltere’de 1215 yılında imzalanan Magna Carta, temsili demokrasiye giden yol üzerinde en önemli dönüm noktası olarak gösterilmektedir.²⁷⁹

1245 yılında ise, Kral III. Henry zamanında, *Magnum Concilium* ismiyle, Kilise büyüklerinin ve senyörlerin katılımıyla danışma meclisi oluşturulmuştur. Oluşturulan bu meclise, zamanın İngiltere’sinin kontlarından seçimle tespit edilen ve şövalye ismiyle bilinen temsilcilerin katılmasına karar verilmiş ve bu şekilde temsili uygulama başlamıştır.²⁸⁰ Daha sonraki dönemde şövalyelerin yanı sıra, imtiyazlı şehir ve kasaba temsilcilerinin de, adı geçen danışma meclisine çağrılması sonucu meclisteki temsilci sayısı artmıştır. 1295 yılında Kral I. Edward zamanında oluşturulan parlamentoda ise İngiliz Halkı büyük ölçüde temsil edilmiştir.²⁸¹ 14. yy. İngiltere’sinde, bölgeleri adına söz söyleme hakkına sahip olan temsilcilerinde içinde bulunduğu İngiliz Parlamentosu, yöneten ve yönetilen -temsil eden ve temsil edilen- arasında bir köprü görevi görmektedir.²⁸²

İngiltere’de yeni temsil anlayışının ortaya çıkışı, XIV. yy.’dan XVII. yy.’ın sonuna kadar süren uzun bir dönemi kapsamaktadır. XIV. yy.’ın başlarında, Fransa’daki vekillerle kıyaslandığında, İngiltere’deki vekiller, seçmenlerinden dileklerini krala ulaştırmada daha geniş vekâlet alabiliyorlardı. Böylece vekiller, ortaya atılan meseleleri daha rahat bir şekilde sonuca bağlayabiliyorlardı.²⁸³ Bu dönemde kanun teklif etme yetkisine sahip olan parlamento, yasama yetkisini elde

²⁷⁸ Örs, Siyasal Temsil, s. 3.

²⁷⁹ Örs, Siyasal Temsil, ss. 4-5.

²⁸⁰ Araslı, ss. 13,14.

²⁸¹ Araslı, s. 15.

²⁸² Örs, Siyasal Temsil, s. 6.

²⁸³ Sarıca, s. 48.

edebilmek amacıyla, zaman zaman krala karşı gelmiş ve şiddetli çatışmalar olmuştur. Diğer bir deyişle, İngiltere’de Kral hiçbir zaman yetkilerini tek başına kullanmamış, egemenlik kralın yanında bulunan meclisler aracılığı ile kullanılan bir nitelik kazanmıştır.²⁸⁴ İlk olarak ortaya çıkan parlamentolar, kralın yetkilerini sınırlama fonksiyonu görürken, zamanla siyasî kararları kendi içinde oluşturan kurumlar haline gelmişlerdir.²⁸⁵ Tekniğin gelişmesi, iktisadi altyapının gelişmesi ve burjuvazinin gittikçe güçlenmesi, parlamentonun kralla mücadelesine hız vererek, yasama yetkisini ele geçirmesine yol açmıştır. Bu durum bölgesel farklılıkları silikleştirerek, parlamentoda genel çıkarın bölgesel çıkarlara ağır basmasına neden olmuş ve seçmen kendi bölgesel meselelerinin birincil olmadığını görerek, seçmiş olduğu vekillere özel talimat vermekten vazgeçmiştir.²⁸⁶

3. Fransa’da Temsil Kavramının Doğuşu ve Emredici Vekâlet

Aynı dönemde Fransa’daki gelişmelere baktığımızda, Fransız Kralı I. Philippe, toplanacak olan vergilerle ilgili kararlar almak üzere asillerden, ruhban sınıfının ileri gelenlerinden ve imtiyazlı şehir temsilcilerinden oluşan grubu toplantıya çağırması, “*Etats Généraux*”un²⁸⁷ temellerini atmıştır.²⁸⁸ Bu *Etats Généraux*’larda, seçmen vekil ilişkisinin başlıca özelliği, seçmenlerin seçtikleri kimseleri mümkün olduğu kadar denetleme imkânlarına sahip çıkmaya çalışmasıdır. Vekillerin görevi, kendilerini seçenlerin dilek ve şikâyetlerinin toplandığı defterlerde ileri sürülen görüşleri krala kabul ettirmeye çalışmaktır. *Etats Généraux* daha sık toplandıkça, vekillere verilen talimatlar emredici nitelik kazanarak, emredici vekâlet hâkim olmaya başlamıştır.²⁸⁹

²⁸⁴ Ergun Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 1-2, 1968, s. 59.

²⁸⁵ İlter Turan, “Parlamentar Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, C. 33, Mart-Haziran 1978, s. 2; M. Akif Özer, “Parlamentolar ve Denetim Fonksiyonları” **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 33, s. 25.

²⁸⁶ İngiltere’de emredici vekâletin terk edilmesiyle ilgili olarak bkz. Sarıca, ss. 52-63

²⁸⁷ Krallığı oluşturan üç erkten oluşan devrim öncesi Fransız Temsilciler Meclisi: Bunlar, ruhban sınıfı, asiller ve burjuvalardır. Kralın çağrısı üzerine toplanan bu üçlü meclis danışma meclisi niteliğindedir. Bkz. Alev Alatlı, **Batıya Yön Veren Metinler III, Aydınlanma/Burjuvazi Yüzyılı/ Bilim Çağının Zaferi (1650-1800)**, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.938.

²⁸⁸ Kemal Yakut, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 1999, s. 75.

²⁸⁹ Sarıca, ss. 35-37.

XVIII. yy.'ın sonlarına doğru Fransa'da yaşanan mali bunalımdan sonra 1614 yılından beri toplanmayan *Etats Généraux* toplantıya çağırılmıştır. Mecliste asiller, ruhban sınıfı ve burjuvalardan temsilciler vardır. Her sınıfın bir oy hakkına sahip olduğu bu mecliste, “*tiers état*”ı oluşturan burjuva ve köylüler, ödedikleri vergiye uygun olarak, diğer iki sınıfın iki katı kadar temsilci ile temsil edilmek istenmiştir. Kral bu istekleri kabul etmek zorunda kalmış ve *Etats Généraux*'u oluşturan 1200 üyenin 600'ü halk tarafından seçilmiştir.²⁹⁰

XVI. yy.'ın başlarından itibaren kendi iktidarlarını mutlaklaştırmak isteyen krallar ve bunların destekleyicisi olan burjuvazi, dinsel ve siyasetî feodalizme karşı mücadeleye girişmişlerdir.²⁹¹ Burjuvazi ve kral, feodal düzenin önemli aktörlerinden feodal beyler ve kilise ittifakına karşı girişmiş oldukları mücadeleyi kazanmışlardır.²⁹² *Etats Généraux*'ların parlamento haline gelmeleri, milli egemenlik ilkesinin ilan edilmesiyle ve yeni temsil anlayışına geçilmesiyle mümkün olmuştur.²⁹³

4. Emredici Vekâletin Terkedilmesi ve Temsilî Vekâlete Geçiş

Temsilî vekâlete geçişin temelinde, emredici vekâlet modelinin terk edilmesine yol açan pratik ve teorik nedenler bulunmaktadır.²⁹⁴ Emredici vekâlet modelinin anlatıldığı bölümde de belirtildiği üzere, seçmenler, denetimleri sonucunda hoşnut olmadıkları temsilcileri görevden uzaklaştırabiliyor ve azledebiliyordu. Ancak, milli egemenlik anlayışında temsilciler, milletin bütünü temsil ettiklerinden emredici vekâlete bağlı olmaları uygun olmayacaktı. Zira, Fransa'da 23 Haziran 1789 tarihindeki bildiri ile, Fransa Kralı XVI. Louis, emredici vekâleti yasaklamıştır. Bu noktadan hareketle, emredici vekâlet modelinin yasaklanarak, temsilî vekâlet modelinin benimsenmesindeki pratik ve teorik nedenlerin anlatılması konumuz açısından önem arz etmektedir.

²⁹⁰ Yakut, s. 76.

²⁹¹ Fatih Türe, “Egemenlik, Temsil Demokrasi ve Ulus Devlet”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Gündem**, Nisan 2008, s. 11.

²⁹² Ali Rıza Saklı, “Fransa ve Almanya’da Uluslaşma süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:32, 2012, s.7.

²⁹³ Sarıca, s. 156.

²⁹⁴ Sarıca, ss. 165-166; Teziç, s. 116.

Yasama faaliyetiyle bağdaşmayan emredici vekâlet, kanunların yapılması konusunda yetersiz kalmaktadır. Normal bir seçim dönemi içinde vekillerin(temsilcilerin), karşılaşılabilecekleri bütün meseleleri çözebilecek şekilde talimat almaları mümkün değildir.²⁹⁵ Zira, her yeni ve öngörülmeven bir konunun gündeme gelmesi durumunda, vekillerinseçmenlere danışması için seçildiği bölgeye giderek, seçmenlerin görüşlerini alması, emredici vekâlet modelinin uygulamadaki güçlüklerinden biridir.²⁹⁶ Toplumsal yaşamın getirdiği çözülmesi gereken sorunların artmasına paralel olarak, yasama faaliyeti de artmaktadır. Bu durum emredici vekâlet ile gelmiş olan vekillerindurumunu güçleştirmektedir.²⁹⁷

Emredici vekâletin güçlüklerinde biri de, tarafların birbirini tanımamasıdır. Seçmen ve vekil arasında sağlıklı bir hukukî bağın olmaması, sorunların rasyonel olarak çözülmesini güçleştirmektedir.²⁹⁸

Diğer taraftan vekiller, çözülmesi gereken bir sorun için kendilerinden talimat aldıkları seçmenlerin yanına gittiklerinde, seçmenlerin konu üzerinde fikir birliği içinde olmaması durumunda, vekâlet eden açısından görevin yerine getirilmesi noktasında engel teşkil edecektir. Emredici vekâlette, vekilin seçilmiş olduğu bölgeyi temsil etmesi, bu durumun ortaya çıkmasını muhtemel kılmaktadır. Buna karşın temsili vekâlette, temsilcinin bütün milleti temsil etmesi esas bu sorunu ortadan kaldırmaktadır.²⁹⁹ Sieyès, bir bölge tarafından seçilen temsilcilerin, milletin tümünü temsil etmeleri nedeniyle, yalnız kendi seçim çevreleri için değil, tüm krallık için oy vermeye çağrıldıklarını ve bunun için ortak kurallara ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Devamında, bu kuralların bazı seçmenlerce kabul edilmese dahi, bütün milleti, keyfi istekleri olan seçmenlere karşı koruyucu bir nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁰

²⁹⁵ Sarıca, s. 165.

²⁹⁶ Teziç, s. 116.

²⁹⁷ Sarıca, s. 165.

²⁹⁸ Sarıca, s. 166.

²⁹⁹ Örneğin, herhangi bir sorunun çözümü için, aynı çıkarları bulunan iki ayrı bölge seçmenleri kendi çıkarlarını savunmaları için vekillerine emredici vekâlet modelinin bir gereği olarak kendi çıkarlarını savunmaları adına direktif vereceklerdir. Diğer bir ifadeyle her bölgenin seçmeni kendisine vekâlet verdiği vekile kendi bölgesinin çıkarları doğrultusunda hareket etmesini isteyecektir. Bu durum iki bölge seçmenlerini karşı karşıya getirecektir. Oysa temsili vekâlette, temsilcinin bütün milletin temsilcisi olma hususu genel olarak kamu yararını gözetmesini zaruri kıldığı için böyle bir sorun kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

³⁰⁰ Emmanuel Sièyes, “Tiers-État Nedir?”, Çev: Süheyp Derbil, *AÜHFD*, Cilt: 8, Sayı: 1-2, 1951, s. 163.

1789 Fransız Devrimi ile benimsenen milli egemenlik teorisinin bir sonucu olan temsilcilerin bütün milleti temsil etmeleri durumu ile, vekillerin seçim bölgesinden vekâlet almaları durumunun aynı anda uygulanması mümkün olmadığından, emredici vekâletin teorik olarak uygulama zemini ortadan kalkmıştır.³⁰¹ Bu bakımdan milli egemenlik anlayışında temsilci, seçildikten sonra seçildikleri bölgenin değil, bütün milletin temsilcisi olduğundan herhangi bir direktife bağlı olmadığı gibi, seçmenler tarafından azli de söz konusu değildir.³⁰²

Fransız Devriminin hâkim sınıfı olan burjuvazi, kendi çıkarlarını, kendi temsilcilerinin çoğunlukta olduğu bir parlamento aracılığı ile rahatlıkla savunacağından, yeni temsil anlayışına geçme noktasında destekleyici olmuştur. Emredici vekâletin kaldırılmasıyla, ileride halkın çıkarlarının kendi çıkarlarıyla çatışması durumunda, halkın sesini parlamentoda duyuracak vekiller olmadığından, burjuvazi kendi geleceğini güvenlik altına almıştır.³⁰³

Özet olarak, 1789 Fransız Devrimi ile gerçekleşen toplumsal değişim, millet egemenliği anlayışına bağlı olarak emredici vekâleti kaldırmış ve yeni temsil anlayışının benimsenmesine yol açmıştır.³⁰⁴ Hâkim sınıf burjuvazinin de, çıkarları gereği yeni temsil anlayışını savunmaları bu geçişi kolaylaştırmıştır. Sonuçta, pratik ve teorik nedenlerin emredici vekâleti ortadan kaldıracak temelde birleşmesi, bu vekâlet modelinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. Bundan sonra temsilî vekâlet yada siyasî temsil, anayasal bir ilke olarak günümüze değin benimsenecektir.³⁰⁵

III. Türkiye’de Temsil Kavramı, Gelişmesi ve Kurumsallaşması

Türkiye’de temsil, İngiltere ve Fransa’daki gibi asırlara yayılan ve kendi iç dinamiklerinde gelişen bir olgu değildir. Devlet yönetimi açısından mutlak monarşi olan Osmanlı Devleti’nde padişahın yetkilerini sınırlandıracak kurallar ve bu kuralları şer’î hükümlerin dışında sınırlandıracak hukukî mekanizmalar bulunmamaktaydı. Padişahın yanında devlet yetkilerinin kullanılmasına katılan bir

³⁰¹ Sarıca, s. 166.

³⁰² Teziç, s. 116.

³⁰³ Sarıca, s. 166.

³⁰⁴ Teziç, s. 117.

³⁰⁵ Teziç, s. 117.

takım organlar ve görevliler olmakla birlikte genel olarak yetkiler, padişapta toplanmıştı.³⁰⁶

Siyasî temsil açısından önemli bir unsur olan kitlesel politika, II. Mahmut yönetimiyle başlamış, Tanzimat ile gelişmiştir. Kitleselleşen bu politika, 1850'lerden itibaren yerel meclisleri, ilk anayasa olan K.E.'yi ve 19 Mart 1877 yılında Meclis-i Umumi adında bir parlamento ile kendi kurumlarını oluşturmuştur.³⁰⁷ Parlamentolu bir yönetime geçiş, iç ve dış dinamikleri olan bir süreç gerektirmiştir.³⁰⁸

A.1876 Kanun-u Esasi

Devlet yönetimi sistemi açısından mutlak bir monarşi olan Osmanlı Devleti'nde, padişahın yetkilerini sınırlandıracak kurallar ve bu kuralları sınırlandıracak hukukî mekanizmalar bulunmamaktaydı. Padişahın yanında devlet yetkilerinin kullanılmasına katılan bir takım organlar ve görevliler olmakla birlikte genel olarak yetkiler, padişapta toplanmıştı.³⁰⁹

Siyasî temsil açısından önemli bir unsur olan kitlesel politika, II. Mahmut yönetimiyle başlamış, Tanzimatla gelişmiştir. Kitleselleşen bu politika 1850'lerden itibaren kendi kurumlarını oluşturmaya başlamış yerel meclisleri, K.E. ve bir imparatorluk meclisini kurmuştur.³¹⁰ Türk Anayasa Hukuku tarihinde 1876 yılında, ilk yazılı Anayasa'nın yapılması, sınırsız monarşinin sonu, sınırlı diğer bir ifadeyle meşruti monarşinin başlangıcı sayılmaktadır. Bu şekilde, devlet, anayasalı bir monarşiye dönüşmüştür.³¹¹ Bununla birlikte 19 Mart 1877 yılında, Meclis-i Umumi adı altında bir parlamento toplanmıştır. Parlamentolu bir yönetime geçiş, esasen, bir süreç gerektirdiğinden ve bu sürecin bir takım iç ve dış dinamikleri

³⁰⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 25.

³⁰⁷ Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Politik Rejim Evrim ve Yasama Sistemi", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Dora Yayınları, 4. Basım Bursa, 2009, s. 391.

³⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 14. Baskı, İstanbul, 2006.

³⁰⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 25.

³¹⁰ Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Politik Rejim Evrim...", s. 391.

³¹¹ Ancak, 1876 Kanun-i Esasi'nin ilk biçiminde, Padişahın sınırsız monarşi içindeki konumunun, sınırlı monarşiye uygun ölçüde sarsıldığı söylenemez. Çünkü sınırlı monarşinin gereklerinden biri de "yetki varsa, sorumluluk da vardır; yetki yoksa sorumluluk da söz konusu değildir." Buna karşın, Kanunu Esaside ise Padişaha birçok yetkiler taranmasına karşın sorumsuzdur. Tunçer Karamustafaoğlu, **Yasama Meclislerini Fesih Hakkı**, AÜHFAYO Yayınları No:3, AÜHF Yayınları No:465, Ankara, 1982, s. 181.

olacaktır.³¹²Siyasî tarihin inceleme konusuna giren bu süreci, burada anlatmayıp, 1876 K.E. temsil açısından incelenecektir.

1876 K.E. ile kurulan Meclis-i Umumi, bu Anayasa'nın 42. maddesinde belirtildiği gibi, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan olmak üzere iki meclisli bir yapıya sahipti. Heyet-i Ayan, Gözler'e göre, günümüz parlamentolarındaki ikinci meclise karşılık gelmektedir.³¹³ 1876 K.E.'nin 60. maddesine göre, Heyet-i Ayan'ın bütün üyeleri padişah tarafından atanmaktaydı ve bu atanan üyelerin görev süresi, ömür boyuydu(md.62). Buna karşın Heyet-i Mebusan'ın üyeleri ise, halkın temsilcisi olup, her elli bin erkek nüfus için bir temsilciden oluşmaktadı(md.65).

Osmanlı Devleti'nde padişah iradesini savunanlar ve bunun karşısında, halkın iradesini savunanların³¹⁴ görüşlerinin karşı karşıya gelmesi sonucunda, çift meclisli bir yapı ortaya çıkmıştır. Nitekim, İngiltere'de çift kanatlı bir meclis yapısının oluşması, benzer bir tarihsel sürecin sonucudur.³¹⁵ Genel olarak bir ülkede, çift meclis sisteminin tercih edilme sebeplerini,“...*aristokratik geleneği yasama organına yansıtma isteği, çoğunluk iradesini frenleme amacı, federal yapıyı muhafaza etme amacı, yasa yapma fonksiyonunda kaliteyi artırma amacı ve iktisadi ikinci meclis oluşturma amacı...*”³¹⁶olarak saymak mümkündür. Buradan hareketle, 1876 K.E.'ye göre oluşturulan parlamentonun, sadece seçilmiş üyelerden oluşturulmuş olması durumunda, Padişahın yönetimde etkinliği azalacağından, bunun karşısında Padişahın iradesini baskın kılacak bir meclise ihtiyaç duyulmuştur. Diğer bir ifadeyle, Heyet-i Mebusan'ı frenlemek ve Padişahın yetkilerini korumak için Heyet-i Ayan oluşturulmuştur.³¹⁷

1876 K.E.'ye temsil ilişkisi açısından baktığımızda, günümüz anayasalarına paralel ifadelerin yer aldığını görmekteyiz. K.E.'nin 71. maddesinde, seçilmişlerden oluşan Heyet-i Mebusan'da bulunan her bir mebusun, sadece seçildiği bölgenin değil, bütün Osmanlıların vekili olduğu belirtilmiştir. BuAnayasa'da herkes kanunlar

³¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri.

³¹³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, 12. Baskı, Bursa, 2011, s. 17.

³¹⁴ Fatma Acun, “Değişim ve Süreklilik: Osmanlının Torunları, Cumhuriyetin Çocukları”, **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, (Ed. Mehmet Zencirkıran), Dora Yayınları, 3. Basım, Bursa, 2012, s. 52.

³¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Mali Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiği Üzerine Bir Deneme”, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009, C.I, ss. 365-374.

³¹⁶ Bülent Yavuz, Mahmut Bülbül, “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye”**Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt16, Sayı 1, 2012, s. 219.

³¹⁷ Yavuz, Bülbül,s. 226.

önünde eşit sayılıyor(md. 17) ve herkese kişi hak ve özgürlükleri tanınıyordu.³¹⁸ Devleti kurtarmak düşüncesi taşıyan aydınların,K.E. ve parlamentoya yüklemiş olduğu anlam, toplum içerisindeki mevcut farklı toplulukları birleştirici bir unsur olduğudur. 1876 K.E.’de amaçlanan temsil, genel olarak halkın ve onun içinde gelişen belli tabakaların, temsili ve iktidarı paylaşması değil, etnik temele dayalı bir temsil anlayışını ifade etmektedir. İlk Osmanlı Parlamentosu’nu diğer çok uluslu imparatorluklarda var olan parlamentolar ile karşılaştırdığımızda, hâkim millet dışındaki unsurların, daha geniş temsil edildiğini görürüz. Heyet-i Mebusan’da bu oran 47/119 iken, Heyet-i Ayan’da bu oran 11/36 oranındadır.³¹⁹Parlamentonun, yetkileri ve katılım açısından farklı toplulukları içinde barındıran bir yapıda olması, buna karşı, toplumsal, siyasî ve diplomatik tepkiler doğurmuştur.

K.E.’nin getirmiş olduğu yeni düzen, içeride, devlet için çalışan görevlilerin(ilmîye sınıfı, paşalar) ve düzenli vergi sisteminden rahatsız olan tüccarların ellerinde bulundurdıkları statü ve kazanımları tehdit etmekteydi. Diğer taraftan,Meclis-i Mebusan’da temsilcileri bulunan Slavların, Katoliklerin ve Protestanların varlığı sırasıyla bu kesimlerden çıkar sağlayan Rusya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarına ters düşmekteydi.³²⁰

24 Nisan 1877’de çıkan, 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı, 1878’e kadar meclis görüşmelerini gölgeledi. Osmanlı Ordusunun savaşı kaybetmesi üzerine, 31 Ocak 1878’de Edirne Antlaşması imzalandı. Bu koşullar altında 14 Mart 1878³²¹ tarihinde halkın ehliyetsizliği ve olağanüstü koşullar öne sürülerek Heyet-i Mebusan’ın oturumları tehir edilmiştir.³²²

Meclisin tehir edilmesinden 1908 yılına kadar, muhalifler meşrutî rejimin yeniden kurulması için çalışmıştır.³²³ Artan muhalefetin etkisiyle, Sultan II. Abdülhamit, Heyet-i Mebusan için seçim yapılmasını, bir irade-i seniyyeye

³¹⁸ Hak ve Özgürlükler için bkz. K.E., md. 8-26 arası.

³¹⁹ Şükrü Hanioğlu, “Siyasi Temsil Olayının Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yeri” **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Dora Yayınları, 4. Basım Bursa, 2009, ss. 363-364.

³²⁰ Tanör, ss. 159-160.

³²¹ Kemal Gözler, “Türk Anayasa Hukuku Dersleri” isimli kitapta bu tarihin 14 Şubat 1878 olduğunu belirtmektedir. Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 19.

³²² Hanioğlu, s. 366.

³²³ Hanioğlu, s. 367.

dayandırarak kabul etmiştir.³²⁴ Meşrutiyete karşı olan grupların meydana getirdiği 31 Mart vak'ası, Hareket Ordusu tarafından bastırıldıktan sonra Sultan II. Abdülhamit tahttan indirildi ve K.E. önemli değişikliklere uğradı.³²⁵ 1909 yılında Kanunu Esasî'de yapılan ilk değişiklik ile, 1876 sistemi, parlamenter monarşiye dönüştürülmüştür.³²⁶ Değişiklik ihtiyacını ortaya çıkartan nedenler, 1876 K.E.'nin Padişahı güçlü kılması, 31 Mart Hadisesi nedeniyle uzun süre anayasa yapma işine girme koşullarının bulunmaması ve Meclisin kendini yeni anayasa yapmakla yetkili bir organ olarak görmemesidir.³²⁷

1909 Anayasa değişikliklerini, temsil ilişkisi ekseninde değerlendirdiğimizde, Padişahın yetkileri daraltılarak, seçilmişlerden oluşan Meclis-i Mebusan'ın yetkileri genişletilme yoluna gidilmiştir.³²⁸ Bu anlamda yapılan değişiklikler şunlardır.

- Padişaha, seçilmiş temsilciler önünde and içmesi zorunluluğu getirilmiştir(md. 3). Padişaha bu yükümlülüğün getirilmesi, güç dengesindeki kaymanın en önemli göstergelerinden biridir.³²⁹
- Uluslararası antlaşmaların kabulü için Meclis-i Umumi'nin onayı koşulu getirilmiştir (md.7/8). Böylelikle egemenliğin kullanılması hususunda milletin temsilcileri, Padişah karşısında güç kazanmıştır.³³⁰
- Heyet-i Vükela, Padişaha karşı değil, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumludur(md.30) ve Meclis-i Mebusan, Heyet-i Vükela'yı güvensizlik oyuyla düşürebilmektedir(md. 35). Bu durum, Meclisin, Padişah karşısındaki konumunun güçlendiğinin göstergesidir.
- Padişahın mutlak veto yetkisi kaldırılarak, geciktirici vetoya geçilmiştir(md. 54). Bunun anlamı artık egemen olan Padişah değildir ve Padişaha rağmen parlamento kanun çıkartabilecektir.³³¹
- Meclisin seçtiği başkan ve iki başkan vekilini Padişah doğrudan atayamayacak, sadece kendine yapılan arzı onaylayacaktır(md. 77). Bu

³²⁴ Fatih Türe, "Türkiye'de Siyasal Egemenlik Kavramının Gelişimi: Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarihsel Süreç" **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, 2005, s. 35.

³²⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss. 26-27.

³²⁶ Karamustafaoğlu, s. 189.

³²⁷ Tanör, s. 192.

³²⁸ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 27.

³²⁹ Cem Eroğul, "1908 Devrimini İzleyen Anayasa Değişiklikleri" **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, (Ed. Sina Akşin, Serap Balcı, Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 92.

³³⁰ Eroğul, s. 94.

³³¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 20.

durum göstermektedir ki, kendini milletin temsilci olarak gören Meclis-i Mebusan, kendi başkanını ve başkan vekillerini seçerken, bu yetkiyi kimseyle paylaşmamaktadır.³³²

Özetle, 1909 Anayasa değişiklikleri, Padişahın yetkilerini daraltarak, Meclis-i Mebusan'ın yetkilerini genişletmiştir. Yasama ve yürütme kurumları, Padişah'tan koparak, ayrı ve nispeten demokratik organlar haline gelmiştir. Milleti temsil eden yetkileri genişletilmiş bir parlamento, sorumlu bir bakanlar kurulu ve yetkileri azaltılmış bir monarktan ortaya çıkan tablo, yukarıda da belirttiğimiz gibi monarşinin meşruti bir kimlik kazanmasıdır.³³³ Bu anlamda demokrasinin tüm anayasal kurumları, 1909 yılında hukukî olarak kurulmuştur.³³⁴ Fakat ağırlaşan iç ve dış koşullar ve ülkede demokrasi geleneğinin olmaması neticesinde bu anayasa gereği gibi uygulanamamış,³³⁵ temsili demokrasi anlayışının yerleşmesi sekteye uğramıştır.

B.1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Osmanlı-Türk Anayasacılık hareketleri içerisinde, dönüm noktalarından birisidir. Osmanlı Mebusan Meclisi, Misak-ı Milli'yi kabul ettikten kısa bir süre sonra Meclisin İstanbul Hükümeti tarafından feshedilmesi üzerine, Mustafa Kemal Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını, illere göndermiş olduğu bir tamimle bildirerek, yeni seçimlerin yapılmasını istedi. Bu seçimlerle belirlenen ve İstanbul'dan gelen üyelerin katılımıyla, 23 Nisan 1920 tarihinde, kurucu meclis niteliğindeki TBMM açılmıştır.³³⁶

1921 Anayasası'nın 1. maddesinde geçen “*Hâkimiyet bilâ kaydü şart Milletindir, idare usûlû halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsnettir*” ifadesiyle, yeni rejimin Cumhuriyet olduğu, hukukî bir nitelik kazanıyordu.³³⁷ Nitekim, 1923'te maddeye eklenen, “*Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir*” ifadesi, fiilen benimsenen rejimin adını koymuştur. Tanör,

³³² Eroğul, ss. 97-98.

³³³ Tanör, s. 217.

³³⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 22.

³³⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 27.

³³⁶ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Basım Yayın ve Dağıtım, Güncellenmiş 9. Baskı, Konya, Ekim 2014, s. 22.

³³⁷ Taha Parla, **Türkiye'de Anayasalar**, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2002, s. 9.

1921 Anayasası'nın “*Büyük Millet Meclisi Milletın yegâne ve hakiki mümessilidir*”(md.2); “*Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur*”(md.3) maddeleriyle temsilî demokrasiyi benimsediğini, ancak, “*bizzat ve bilfiil*” ibareleriyle doğrudan demokrasiyi çağrıştırdığını ifade etmektedir. Bunu besleyen iki olgu vardır. Birincisi, bölgesel ve ulusal kongrelerde, bölge halkları, devletin kurumlarına rağmen seçtikleri delegeler aracılığıyla, kendi mukadderatlarını, bizzat ve bilfiil elde etmeye başlamış olmalarıdır. İkinci olgu ise, 1921 Anayasası'nın vilayet ve nahiye şuraları öngörmesidir. Budurumun, 1921 Anayasası'nın 1. maddesiyle ilgili olduğu düşünülebilir.³³⁸

1921 Anayasası, temsil açısından incelendiğinde, hükümet şekli olarak Cumhuriyetin benimsenmesi, milli egemenlik ilkesinin kabul edildiğini³³⁹ gösteren önemli bir gelişmedir. Teorik olarak partisiz bir meclis olan TBMM, Mustafa Kemal'in kendisine bağlı milletvekillerinden oluşan Birinci Grup(197 milletvekili) adı verilen Müdafaa-i Hukuk Grubu, muhaliflerden oluşan İkinci Grup(118 milletvekili) ve Mecliste aktif rol oynamayan milletvekillerinden(122 milletvekili) oluşmaktaydı.³⁴⁰ Birinci Grup, radikal reformcu milletvekillerinden oluşurken, İkinci Grup daha muhafazakâr ve siyasî bakımdan da daha liberal görüşlere sahipti.³⁴¹ Buradan hareketle, kriz dönemlerinin hükümet sistemi olarak bilinen “*meclis hükümeti*” sistemini benimseyen mecliste bulunan grupların, halkın yaşadığı olağanüstü durumlar karşısında meraklarını giderecek önemli meseleleri temsil etmek üzere TBMM'de yer aldığını söyleyebiliriz.

C.1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Olağanüstü koşulların ürünü olan 1921 Anayasası, daha sonra yapılan değişikliklere rağmen, devlet gereksinimlerini karşılamakta eksik bir metindi.³⁴² 1921 Anayasası'nın, hak ve özgürlükler açısından yetersiz olmasının³⁴³ yanı sıra K.E.'nin de aynı zamanda yürürlükte olması, yeni bir anayasa yapılması ihtiyacını

³³⁸ Tanör, ss. 256-257.

³³⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 24.

³⁴⁰ Ergun Özbudun, *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 19-20.

³⁴¹ Özbudun, Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, s. 20.

³⁴² Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 180; Tanör, s. 290.

³⁴³ Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 23.

doğurmuştu. Yeni anayasa, 20 Nisan 1924 tarihinde, TBMM tarafından kabul edilerek, 23 Nisan 1924'te yayınlanmıştır.

1924 Anayasası'nda devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu kabul edilmiş(md.1), 102. maddenin 3. fıkrasına göre de, bu maddenin değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği, hüküm altına alınmıştır. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu(md.3) hususu ise, 1921 Anayasası'nda geçtiği şekli ile muhafaza edilmiştir. Egemenliğin kullanılması açısından, 1921 Anayasası'nda geçen, “*Halkın mukkaderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi*” esasının yerine, “*Millet adına egemenlik hakkını kullanır*” ibaresinin kabul edilmesi, Meclisin devam edecek olan inkılâplar silsilesinde, aldığı kararları kolaylaştırmıştır.³⁴⁴

1924 Anayasası'nın benimsemiş olduğu temsil anlayışını incelediğimizde, “*Her mebus yalnız kendini intihab eden dairenin değil tüm milletin vekilidir*”(md.13/4) maddesiyle, tüm milletin, genel ve siyasî temsil anlayışının kabul edilmesinin yanı sıra, seçen ve seçilen arasında, bir temsil ve vekâlet zincirine değinilmiştir.³⁴⁵ Milletvekillerinin bütünü temsil etmesi anlayışı, parlamentonun kamuoyu karşısında özerklik kazanmasına, böylece yasamanın, yürütme karşısında üstün bir konuma gelmesine yardım etmiştir.³⁴⁶ Aynı zamanda bu anlayış ile, çoğunlukçu demokrasi anlayışı benimsenmiştir.³⁴⁷ Anayasa'nın hükümleri incelendiğinde, çoğunluk iradesine sınırsız yetkiler sunduğu, azınlıktaki grupların menfaatlerini korumasız bıraktığı, görülmektedir.³⁴⁸ Bu anayasada, üstün ve rakibi olmayan TBMM'ye³⁴⁹ hâkim olan çoğunluğun, millet adına egemenlik yetkisini sınırsız olarak kullanmaya, yetkili kılındığı anlaşılmaktadır.³⁵⁰

1924 Anayasası'nda, siyasî katılımın unsurlarından olan seçimler konusunda, iki önemli değişiklik yapılmıştır. Bunlardan birincisi, seçmen ya da mebus olabilmek için vergi verme şartının kaldırılması, diğeri ise 5 Aralık 1934 yılında kadınlara

³⁴⁴ Tanör, s. 296.

³⁴⁵ Tanör, s. 298.

³⁴⁶ Fehmi Akın, “1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı”, **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi-Atatürk Özel Sayısı**, Cilt: 8, Sayı: 3, Aralık 2006, s. 10.

³⁴⁷ Yusuf Şevki Hakyemez, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **AÜHFD**, Cilt: 52, Sayı: 4, s. 85.

³⁴⁸ Serap Yazıcı, **Anayasa-I**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2572, Eskişehir, 2012, s. 71.

³⁴⁹ Ömer Anayurt, “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1-2, Haziran-Aralık 2003, s.11.

³⁵⁰ Yazıcı, s. 71.

seçme ve seçilme hakkı tanınmasıdır.³⁵¹ Kadınlara bu hakkın verilmesi ile kadının konumu, tebaadan yurttaşa geçiş, karşı cinsle eşit statüye ulaşma olarak anlaşılmaktadır. Nitekim, 1935 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerinde, meclise giren 18 kadın milletvekilinin, temsil oranı % 4,5'tur.³⁵² Bu gelişmelere rağmen, 1925'ten sonra tek parti rejimi, 1930'daki kısa aralık dışında, 1945 yılına kadar, egemenlik hakkının çoktan seçmeli biçimde gelişmesine izin vermeyerek, tek şefli ve tek partili otoriter bir rejim şeklinde yönetmiştir.³⁵³ Yukarıda, "Demokrasinin Özellikleri"³⁵⁴ başlığı altında incelediğimiz, çoğulculuğun yönetime yansımaları noktasında, aracı bir kurum olan siyasi partiler açısından 1924 Anayasası, uygulamada yetersiz kalmıştır.

Temsil olgusunu, doğrudan etkileyen unsurlardan biri de, seçim sistemleridir. Tarihsel süreç içinde, seçimlerin tek dereceli mi, yoksa iki dereceli mi yapılması, üzerinde uzunca tartışmalar yaşanmıştır. Ancak, bu noktada, seçimlerin tek ya da iki turlu olması, tek dereceli ya da iki dereceli olmasından tamamen farklı bir anlam taşımaktadır. Temsilcilerin, seçmenler tarafından doğrudan doğruya seçilmeleri halinde, tek dereceli seçimler söz konusu olmuştur. Ancak, seçmenler temsilcilerinin seçimini, yine kendilerinin seçecekleri ikinci derecede seçmenlere bıraktıkları durumlarda da, iki dereceli seçimler yaşanmıştır.³⁵⁵ Daha açık bir ifadeyle tek dereceli seçimde, seçmenler doğrudan temsilciler için oy kullanmaktadır. Buna karşılık, iki dereceli seçimde, seçmenler önce delegeleri, bunlarda daha sonra ikinci bir seçimle, asıl temsilcileri seçmektedirler.³⁵⁶ Burada, ayrı ayrı iki seçim vardır. Her bir seçimin, seçmenleriyle, seçilenleri farklıdır.³⁵⁷ Bu iki farklı usûl, ayrı ayrı denenmiş, ancak, demokrasilerde gelişmenin, "tek dereceli" seçim usûlünün kabul edilmesi, yönünde olduğu görülmüştür.³⁵⁸ İki dereceli seçim, kuşkusuz tek dereceli seçime oranla daha az demokratiktir. Bu bakımdan, iki dereceli seçim, bir bakıma genel oya ve tek dereceli seçime karşı bir direnmedir. Seçimlerin, iki dereceli

³⁵¹ Tanör, s. 315.

³⁵² Semra Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", **Yasama Dergisi**, Sayı:10, 2008, s. 5.

³⁵³ Tanör, ss. 315-316.

³⁵⁴ Bkz. I. Bölüm, 1. Demokrasi Kavramı, c. Demokrasinin Özellikleri

³⁵⁵ Yavaşgel, "Demokratik Toplumlarda...", s. 6.

³⁵⁶ Murat Güvenir, "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 1, s. 228

³⁵⁷ Teziç, s.302.

³⁵⁸ Yavaşgel, "Demokratik Toplumlarda...", s. 6.

olmasının en büyük sakıncası, çekimserliği arttırması olarak gösterilmektedir. Demokrasinin gelişimi ile, iki dereceli seçimin terk edildiği görülmektedir. İki dereceli seçimin amacı, genellikle çok önemli ve bazen yıkıcı olabilen, kamouyu hareketlerini yumuşatmaktır.³⁵⁹

Türkiye’de de 1946 seçimlerine kadar milletvekili seçimi iki dereceli iken, bu tarihten sonraki seçimlerde ise tek dereceli uygulamaya geçilmiştir.³⁶⁰ Benimsenen seçim sistemine göre, bazı siyasî partiler aldıkları oy oranının altında temsil edilirken, bazıları aldıkları oy oranının üstünde temsil olunur. Kimi partiler de, yeterli oy alamadığı için parlamento dışı kalabilmektedir.³⁶¹ Temsilde adaletsizliğe sebep olan seçim sistemlerinden biri, 1946-1960 yılları arasında Türkiye’de uygulanmıştır. Anılan dönemde, seçim sistemi olarak benimsenen liste usûllü çoğunluk sistemi, temsil açısından doğası gereği orantısız sonuçlara neden olmaktaydı.³⁶² Nitekim, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde, CHP %39,9 oy ile 69 milletvekili çıkarırken, DP %53,3 oy oranı ile 408 milletvekili çıkarmıştır.³⁶³ Listeli çoğunluk usûlünün benimsendiği 1946-1960 döneminde yapılan seçimler, en yüksek orantısızlığın olduğu seçimlerdir. Bu orantısızlıklar sırasıyla, 1950’de %28, 1954’te %32,8 ve 1957’de %16,7’dir.³⁶⁴ Bu durum, demokrasinin bunalıma girmesinde ve kesintiye uğramasında bir etken sayılmıştır.³⁶⁵

Burada değinilmesi gereken diğer önemli bir konu da, ilk defa 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile yürürlüğe giren “öz fesih” kurumudur. Kelime anlamı olarak öz fesih (auto dissolution), yasama meclisinin seçim dönemi bitmeden önce kendi iradesi ile görevine son vermesidir. Başka bir ifadeyle öz fesih, bir meclisin kendi kendini dağıtmasıdır.³⁶⁶ 1924 Anayasası’nın 25. maddesinde kabul edildiği şekliyle öz fesih, TBMM seçim dönemi bitmeden, üyelerinin tam sayısının salt çokluğu

³⁵⁹ Bülent Özgül, **Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi**, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002, s. 45.

³⁶⁰ Güvenir, s.228, Yavaşgel, “Demokratik Toplumlarda...”, s. 7.

³⁶¹ Erol Tuncer, “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği”, **Anayasa Yargısı**, 23 (2006), s. 168.

³⁶² Özbudun, Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, s. 93.

³⁶³ Süleyman Güngör, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 21, Mayıs 2010, s. 202.

³⁶⁴ Özbudun, Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, s. 101.

³⁶⁵ Ergun Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 44, Sayı 1-4, 1995, s. 528.

³⁶⁶ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Karamustafaoğlu, ss. 135-139.

ile, seçimin yenilenmesine karar verebilir şeklindedir. Öte yandan, yine 1924 Anayasası'nın 13. maddesi uyarınca eski meclis, yeni meclisin toplanmasınakadar devam edecektir. Buna göre, meclisin vereceği öz fesih kararı o meclis için olağan fesih işlemi gibi hemen sonuç doğurmayacak, yani, meclis hemen sıradan bir topluluğa, milletvekilleri de sıradan yurttaşlara dönmeyeceklerdir. Eski meclis, yeni meclis toplanıncayakadar hukukî varlığını ve dolayısıyla yetkilerini koruyacaktır.³⁶⁷

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, 1924 Anayasası'nda, anayasaca kabul edilmiş, yürütme organına verilmiş, bir fesih hakkı yoktur ve sadece öz fesih kurumu benimsenmiştir.³⁶⁸ Çünkü, yürütmeye verilmiş bir fesih hakkı, milli egemenlik ilkesiyle ve meclise yansıyan millet iradesi ile hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır.³⁶⁹ Nitekim, millet tarafından seçilerek meclise gönderilen vekillerin, bir irade ortaya koyarak meclisi tekrar seçimlere götürebilmesi hoş karşılanırsa da, yürütmenin meclisi fesh ederek seçim kararı alması, yukarıda da belirtildiği gibi milli egemenliğe aykırı olacaktır.

Esasen, yasama organına tanınan öz fesih yetkisi, gerçekte bir yürütme feshi biçiminde işletilmiştir. Nitekim, 1924 Anayasası döneminde, meclisçe alınan seçimi yenileme kararlarının hiçbirisi Meclisin kendi girişimi ile olmamış, gerçek karar, 1950'ye kadar iktidar partisi genel başkanı sıfatıyla cumhurbaşkanlarınca alınmıştır.³⁷⁰ Bu tarihten sonra da seçimi yenileme kararları, yine cumhurbaşkanı ile birlikte iktidar partisi yüksek yönetim organlarınca verilmiştir.³⁷¹

1924 Anayasası'nın 13. ve 25. maddeleriyle düzenlenmiş olan öz fesih hakkına, 1961 Anayasası'nda 69. maddede 1982 Anayasası'nda ise 77. maddede yer verilmiştir. Ancak, burada fesih kararının hüküm doğurma zamanları bakımından önemli bir fark bulunmaktadır. 1924 Anayasası'nın 13. maddesine göre, eski meclisin yetkileri yeni meclisin toplanmasına kadarsüdüğü halde, 1961³⁷² ve 1982 Anayasaları'nda yenilenmesine (feshine) karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesinekadar sürecektir. Bir başka fark ise 1924 Anayasası'nın 25.

³⁶⁷ Karamustafaoğlu, ss. 195-196.

³⁶⁸ Karamustafaoğlu, s. 198.

³⁶⁹ Karamustafaoğlu, s. 196.

³⁷⁰ Tahsin Bekir Balta, **Türkiye'de Yasama - Yürütme Münasebetleri, İncelemeler**, Ankara, 1960, s. 26; Karamustafaoğlu, s. 198.

³⁷¹ Örneğin, 1946 yenileme kararı iki redde karşı (muhalefet milletvekillerinin oylarıdır bunlar) 379 oyla alınmıştır. 1957 yenileme kararının oylamasına ise, 377 milletvekili katılmış ve karar 377 oyla kabul edilmiştir. Karamustafaoğlu, s. 198.

³⁷² Karamustafaoğlu, s. 199.

maddesinde öz fesih kararının, Meclis üye tam sayısının salt çokluğu ile alınması gerekiyorken, 1961 Anayasası'nda (m. 69)³⁷³ ve 1982 Anayasası'nda (md. 77) nitelikli çokluğa gerek bulunmamaktadır. 1982 Anayasası döneminde ortaya çıkan diğer bir fark ise, Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasada belirtilen şartlar altında, Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir (md. 77).

1924 Anayasası ile kurulan ve sırasıyla, 1961 ve 1982 Anayasaları'nda da yer bulan ve gerçekte yürütme feshine dönüşmüş olan öz fesih kurumu, doğru olarak işletilmelidir. Öz fesih kurumunun, yürütme organı tarafından değil, ancak, millet tarafından seçilerek Meclis'e gönderilmiş olan milletvekilleri tarafından dolayısı ile yasama organı aracılığıyla işletilmesi, en uygun davranış biçimi olacaktır.

Burada şuanda yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın 77. maddesindeki “...Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir” ifadesi yapılacak bir anayasa değişikliği ile maddeden çıkarılmalıdır.

D.1961 Anayasası

DP iktidarının çoğunluk sultasına karşı, genç subaylardan oluşan bir askerî cuntanın emir komuta zinciri dışında, bir askerî darbeyle yönetime el koymasının ardından, oluşturulan kurucu meclis tarafından hazırlanan anayasa, halk oylamasıyla 9 Temmuz 1961'de yürürlüğe girmiştir.³⁷⁴ Hazırlanan anayasa, her kesimin özellikle DP taraftarlarının temsil edilme olanağına sahip olmadığı ve Cumhuriyet tarihinde halk oylamasına sunulan ilk anayasa olma özelliğini taşımaktadır.³⁷⁵ 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'ndan farklı olarak çift meclis sistemini benimsenmiştir. 1961 Anayasası'nda temsile ilişkin olarak, milletin genelinin temsilinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. TBMM, 450 milletvekilinin bulunduğu “Millet Meclisi” ve “Cumhuriyet Senatosu”ndan oluşmaktadır. Cumhuriyet Senatosu ise, halk tarafından seçilen 150 üye, cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 üye ve eski cumhurbaşkanlarının üye kabul edildiği üç çeşit üyeden oluşmuştur.³⁷⁶

³⁷³ Karamustafaoğlu, s. 199.

³⁷⁴ Hekimoğlu, ss. 183-184.

³⁷⁵ Sezer Ayan, “Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2007, s.3.

³⁷⁶ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s.38.

Bu anayasada, daha önceki anayasalarda da geçen “*Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir*”(md.4/1) ifadesi korunmuş, ancak egemenliğin kullanılması noktasında 1924 Anayasasından farklı olarak, “*Milletin egemenliğini, Anayasa’nın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır*”(md.4/2) ifadesi yer almıştır. Böylece TBMM, egemenliğin kullanımı noktasında tek yetkili organ olmaktan çıkmış ve bu egemenliği anayasada belirtilen diğer devlet organları ile paylaşmıştır.³⁷⁷ Bu anayasa, halk oylaması, halkın kanun teklifi veya vetosu gibi yarı doğrudan demokrasi araçlarına yer vermeyerek, temsilî demokrasi geleneğini sürdürmüştür.³⁷⁸ Temsil konusu açısından önemliolgular olan seçimler ve partiler ile ilgili olarak 1961 Anayasası önemli düzenlemeler içermektedir. Seçimler konusunda;

“Seçimler yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve TBMM üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi YSK’nındır.”(md.75/1)

şeklindeki düzenlemeyle, seçim konusunu yeni güvencelerle besleyerek anayasallaştırmıştır.³⁷⁹

Seçim sistemi ve temsil ilişkisi arasında bir ana kanal olan siyasî partiler, ilk kez 1961 Anayasası ile güvence altına alınmış ve takip eden süreçte 13.07.1965 ve 648 sayılı Siyasî Partiler Kanunu (SPK) ile siyasî partilerin hukuksal statüleri o günün gereksinimlerine göre düzenlemiştir.³⁸⁰ Böylece, 1961 yılına kadar siyasî dernek olarak kabul edilen ve sona ermeleri derneklerle aynı hukukî statüye tabi olan siyasî partiler, 1961 Anayasası ile hem korunuyor, hem de demokrasi, partilerden korunmuş oluyordu.³⁸¹ Diğer bir ifade ile siyasî partiler, ilk kez Anayasal bir düzenlemeye konu olmuş ve 1961 Anayasası’nda demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilmişlerdir.³⁸² Bunun yanı sıra, Anayasa’nın 57. maddesindeki“*siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve*

³⁷⁷ Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, (Ed. Ergun Özbudun, Bülent Yücel) Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2692, Eskişehir, 2012, s. 24.

³⁷⁸ Tanör, s. 384.

³⁷⁹ Tanör, s. 386.

³⁸⁰ Yılmaz Aliefendioğlu, “Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri” **Anayasa Yargısı**, Cilt:16, 1999, s. 101.

³⁸¹ Abdurrahman Eren, “Türk Anayasa Mahkemesine Göre Siyasi Parti Kapatma Davasının Hukukî Niteliği”, <http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr>; Erişim Tarihi: 10.11.2013.

³⁸² Mehmet Kahraman ve Zekeriya Çalışkan, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, **Doğu Anadolu Araştırmaları**, 2007, s. 122.

hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır” hükmü ile de, devletin temel ilkeleri koruma altına alınmıştır.

Doğurduğu adaletsiz sonuçların, siyasî yaşamda yol açtığı gerilim ve toplumda oluşan tepkiler nedeniyle, *çoğunluk sistemi* 1961’den itibaren terk edilerek, *nispî temsil* sistemine geçilmiştir. Bu tarihten itibaren ülkemizde nispî temsil sisteminin değişik biçimleri uygulanmıştır.³⁸³ 1961 Anayasası’nın yürürlükte olduğu dönemde, temsil açısından önemli bir unsur olan seçim sistemi konusunda birden fazla sistem uygulanmıştır. 1961-1964 yılları arasında, Millet Meclisi seçimleri için seçim çevresi barajlı d’Hondt³⁸⁴ sistemi, Cumhuriyet Senatosu için, listeusûllü çoğunluk sistemi, 1965-1968 arasında her iki meclis için milli bakiye sistemi, 1969-1980 arasında, barajsız d’Hondt sistemi uygulanmıştır.³⁸⁵ Bunun yanı sıra, 23.03.1968 tarihli ve 1036 sayılı Kanunla, Adalet Partisi, her iki meclis için çevre barajlı d’Hondt sistemini getirmiştir. Adalet Partisi’ni üstün konuma getirecek bu değişiklikte çevre barajına ilişkin hükümler, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.³⁸⁶

1961 yılında yapılan seçimlerde, çevre barajlı d’Hondt sistemi ile 1946- 1961 yılları arasında seçim sisteminin neden olduğu “orantısız temsilin” ortadan kalkması öngörülmüştür. Nitekim, nispî temsilin uygulandığı 1961 seçimlerinde, orantısızlık %1.0 iken, nispî temsilin en saf hali olan milli bakiye sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde ise orantısızlık %0,75 ile en azdır.³⁸⁷ Bu nedenle, 1961 seçimleri, temsilde adaletin sağlandığı ancak yönetimde istikrarın sağlanamadığı bir seçim olmuştur. Buna karşın, 1965 yılında uygulanan milli bakiye ve 1969 yılında uygulanan barajsız d’Hondt sistemi, temsilde adalet ve yönetimde istikrarı birlikte

³⁸³ Tuncer, s. 169.

³⁸⁴ “Belçikalı bir hukukçu ve matematikçi olan Victor d’Hondt’un bulduğu bu sisteme göre, bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e, 4’e... bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşmaya kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir”. Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006, s.90.

³⁸⁵ Özbudun, Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, s. 93.

³⁸⁶ Özbudun, Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, s. 94; Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1968/15, K. 1968/13, 3-4-5 Mayıs 1968, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi (AMKD)**, Sayı: 6, ss. 169-175.

³⁸⁷ Özbudun, Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, s. 101.

sağlamaya çalışmıştır.³⁸⁸ 1980 askerî müdahalesine kadar seçim sistemi barajsız d'Hondt olarak kalmıştır.

E.1982 Anayasası

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) emir komut zinciri içinde gerçekleştirdiği askerî darbeyle, yönetime el koymasının ardından, Kurucu Meclis tarafından hazırlanan Anayasa, halkoyu ile kabul edilmiş ve 09.11.1982'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁸⁹ 1921'den beri anayasalarında milli egemenlik ilkesi yer alan Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası da, aynı ilkeye 6. maddesinde “*Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir*” diyerek, egemenlik hakkını millete tanıyan, milli egemenlik ilkesini benimsemiştir.³⁹⁰ 1982 Anayasası'nın 6. maddesinde hiçbir suretle belli bir kişi, zümre veya sınıfa egemenliğin kullanılmasının bırakılamayacağı, bu hakkın kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve ancak milletin kendi egemenliğini Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle, kullanılacağı vurgusu yapılmıştır. 1982 Anayasası'nda milli egemenlik ilkesine rağmen, saf temsili rejimden ayrılarak 175. madde ile 1961 Anayasası'nda farklı bir şekilde, yarı doğrudan demokrasi araçlarından biri olan halk oylaması kurumuna yer verilmiştir.³⁹¹ Buradan hareketle Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasası'nın 6. maddesinde “*Türk Milleti, egemenliğini yetkili organlar eliyle kullanır*” şeklinde belirtilen ibarenin, “*...yetkili organlar eliyle ve halk oylaması yoluyla bizzat kullanır*” şeklinde olması gerektiğini ifade etmektedirler.³⁹² Ancak, referandumun başlatılması noktasında yetkili organların görevli olması, egemenliğin kullanımının yetkili organda olduğunun göstergesidir. Bu durum, anayasa metnindeki ilgili ifadenin yerinde olduğunu göstermektedir.

Doktrinde, yasama yetkisinin asli, yürütme ve yargı yetkisinin ise asli bir yetki olmadığı, bu yetkilerin “verilmiş yetkiler” olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda, yürütme ve yargı iktidarlarının, egemen iktidar olmadığı, egemenlik

³⁸⁸ Tuncer, ss. 179-180.

³⁸⁹ Hekimoğlu, s. 188.

³⁹⁰ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta, 10. Bası, İstanbul, 2011, s. 115.

³⁹¹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 89.

³⁹² Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 116.

yetkisini kullanan organlar arasına yürütme ve yargının katılmasının yanlış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.³⁹³ Ancak, bu görüşün aksine diğer bir görüş, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak, 1982 Anayasa'sının yürütmeyi *görev ve yetki* olarak nitelendirerek güçlendirdiğini belirtmektedir. Bunun anlamı ve önemi yürütme organının anayasadan kaynaklanan ve kullanılması için daha önce bir kanun çıkarılmasına gerek olmayan işlemler bakımından kendini göstermektedir. Olağanüstü hâl ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri, bir yetki kanunu olmaksızın bir anda yapılabilen düzenlemeler ile cumhurbaşkanının yasama ve yargı ile ilgili yetkilerini kullanırken yaptığı işlemler, asli düzenleme yetkisinden kaynaklanmaktadır.³⁹⁴

Türkiye'de temsil krizi tartışmaları, seçim sisteminden kaynaklanmaktadır. Milli Güvenlik Konseyi yönetimi, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu (MYSK) ile d'Hondt sistemini devam ettirmekle birlikte, hem seçim çevresi barajını, hem de %10'luk ülke barajını ekleyerek, çift barajlı bir nispi temsil sistemi oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, seçim çevreleri ile ilişkili olarak küçük partilerin şansını azaltan ve sistemin orantısızlığını arttıran değişiklikler yapılmıştır.³⁹⁵

Temsile ilişkin bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra, seçim sistemindeki orantısızlığı azaltıcı yönde değişikliklerde yapılmıştır. 1995 yılında, Anayasa'nın 67. maddesine birbirine karşıt ilkeleri bağdaştırmayı amaçlayan, "*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir*" hükmü eklenmiştir. Böylece anayasa koyucu, bir yandan saf çoğunluk sistemini, diğer yandan saf nispi temsil sistemini reddetmektedir.³⁹⁶ Yine 1995 yılında, 4225 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle, seçim çevresi esas itibarıyla iller kabul edilerek, çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan illerin iki, 36 ve fazla olan illerin üç seçim çevresine bölüneceği belirtilmiştir. Bu, seçimlerde temsilde adaleti arttıran bir durumdur. Aynı kanunla yapılan bir diğer değişiklik ise, Türkiye Milletvekilliği oluşturulması ve 550 milletvekilinden 100'nün ülke çapında parti

³⁹³ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, ss. 94-96.

³⁹⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss. 348-352; Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 163-167.

³⁹⁵ Orantısızlık oranı ile ilgili olarak örneğin, 2011 yılında yapılan seçimlerde orantısızlık %5'tir. Ancak aynı seçim sisteminde barajı az partinin geçmesi durumunda orantısızlık artabilmektedir. Nitekim iki partinin barajı geçtiği 2002 seçimlerinde bu oran %22'dir. Özbudun, Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi, s. 101.

³⁹⁶ Özbudun, Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi, ss. 97-98.

listelerinden barajsız nispi temsil esasına göre seçilmesidir.³⁹⁷ Ancak, orantılılığı arttıran bu değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından, bir milletvekilinin bölgesiyle ilişkili olacağı ve bölgesinden aldığı oyla seçileceğinden hareketle, bir seçim bölgesinden seçilmemiş bir kişinin partisinden aldığı oylara dayanarak, partisinden yetkili kurulları kararı ile, bir il ile ilişkilendirilmesini anayasa dışı bir bağ olarak görmüş ve iptal etmiştir.³⁹⁸

Seçim kanunlarında, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesinin benimsenmesi temel alınarak ülke genelinde %10 barajı uygulanmaktadır. Birçok partinin bulunduğu ülkemizde benimsenen baraj nedeniyle bazı vatandaşların ekonomik, siyasî, kültürel vb. talepleri parlamentoda temsil edilmemektedir. Nitekim 3 Kasım 2002 tarihli milletvekilli seçiminde Şırnak ilinden oyların %45.95’ni alan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) adayları, ülke genelinde uygulanan % 10 seçim barajı nedeniyle seçilemeyerek bu durumu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) taşımışlardır. AİHM’nin 30 Ocak 2007 Tarihli Yumak ve Sadak başlıklı kararında, yönetimde istikrar ilkesi temelinde Türkiye’nin tarihi ve siyasî koşullarını göz önünde bulundurarak, beşe karşı iki oyla ihlalin olmadığına karar vermiştir.³⁹⁹

Diğer taraftan, 2009 yılında 2839 sayılı MVSK’nın 4 ncü maddesine, 5922 sayılı Kanun’un 1 nci maddesi ile “*şu kadar ki, nüfusu 2 milletvekili çıkarmaya yetmeyen iller, artık nüfus sıralamasında da milletvekili sayısını 2’ye çıkaramazsa önce 2 milletvekili çıkaramayan illere 2 nci milletvekili verilir*” fıkrası eklenmiştir. Ana muhalefet partisi adına Anayasa Mahkemesi’ne ilgili fıkranın seçim ve temsil, genel ve eşit oy, azınlığın korunması ve çoğunluğun sınırlanması, devlete karşı bireysel temel haklar ve yasalar önünde eşitlik açısından Anayasa’nın 2. maddesine aykırılığı nedeniyle iptal başvurusu yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, eşit oy,

³⁹⁷ Ergun Özbudun, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi** (Özbudun Taslağı), 2007, Özbudun (md. 51) ve TOBB, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi** (TOBB Taslağı), Nisan 2000, TOBB, Ankara, taslaklarında da (md. 76), 100 milletvekilinin ülke seçim çevresinden seçilmesi gerektiği belirtilmiştir. TOBB taslağına göre, “*Ulusal seçim çevresi uygulamasından beklenen ilk yarar, “rant paylaşımı” ve “yerelleşme” eğilimleri güçlü olan Türk siyasetini ulusal boyutta güçlendirmektir. Bunun yolunun ülke düzeyinde tanınan, ancak yerel siyasetle bağlantılarının zayıf olması nedeniyle aktif siyasetin dışında kalan değerli Türk insanlarını siyasete atılmaya teşvik etmekten geçer. Böylece siyasetin kalitesi yükseleceği gibi, siyasal partilerin “vitriini”ni oluşturabilecek bu tür kişilerin “lider sultasını” kırmakta etkisi de olabilecektir*”.

³⁹⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1995/54, K. 1995/59, 18.11.1995, **Resmi Gazete**, Tarih: 21.11.1995, Sayı: 22470/Mükerrer, ss.40-48.

³⁹⁹ AİHM, Yumak ve Sadak Türkiye Kararı, Başvuru No. 10226/03, 30 Ocak 2007, Çev: Serkan Cengiz, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: Mart- Nisan 2007; http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Yumak_ve_Sadak.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2015.

demokratik hukuk devleti, temsilde adalet olgularına vurgu yaparak, ilgili fıkranın iptaline oybirliği ile karar vermiştir.⁴⁰⁰ Görüldüğü üzere, siyasî istikrar ve ülke bütünlüğü gibi nedenler öne sürülerek sistem varlığını devam ettirmektedir.⁴⁰¹

Çok partili dönemde uygulanmış olan yedi ayrı seçim sistemi, *temsilde adalet* ile *yönetimde istikrar* uçları arasında geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Yelpazenin bir ucunda *Liste Usûlü Çoğunluk*, diğer ucunda ise *Milli Bakiye Sistemi* yer almaktadır. Aşağıda Tablo 1’de de görüldüğü üzere, seçim sistemleri, yönetimde istikrar bir uça, temsilde adalet bir uça olmak üzere iki ayrı uça sıralanmaktadır.

Tablo 2: Seçim Sistemleri⁴⁰²

Seçim Sistemleri	Uygulandığı Milletvekili Seçimleri
Çoğunluk Sistemi	
Liste Usûlü Çoğunluk (Yönetimde istikrar ilkesinin en çok öne çıktığı sistem)	1946, 1950, 1954, 1957
Nispi Temsil / Barajlı Sistemler	
Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan	1987, 1991
Çifte Barajlı d’Hondt	1983
Ülke Barajlı d’Hondt	1995, 1999, 2002, 2007, 2011, 2015
Çevre Barajlı d’Hondt	1961
Nispi Temsil / Barajsız Sistemler	
Barajsız d’Hondt	1969, 1973, 1977
Milli Bakiye (Temsilde adalet ilkesinin en çok öne çıktığı sistem)	1965

Liste Usûlü Çoğunluk sistemi, *yönetimde istikrar* unsurunun en çok öne çıktığı, dolayısıyla *temsilde adalet* boyutunun büyük ölçüde göz ardı edildiği uygulamadır. Sistem, seçimlerde 1. sırayı alan partilerin, tek başına hükümet kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Tabloda aşağıya doğru inildikçe, seçim sistemlerinin *yönetimde istikrar* boyutu gerilemekte, *temsilde adalet* boyutu öne çıkmaktadır. Listenin en alt sırasında yer alan *Milli Bakiye* sistemi, *temsilde adalet* unsurunun en çok öne çıktığı, *yönetimde istikrar* ögesinin ise en çok göz ardı edildiği

⁴⁰⁰ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 2009/88, K. 2011/39, 10.02.2011, **Resmi Gazete**, Tarih: 18.2.2011, Sayı: 27850.

⁴⁰¹ Tekin ve Çifçi, ss. 79-80.

⁴⁰² Tuncer, s. 170. Tablodaki Ülke Barajlı d’Hondt’un gösterildiği “italik rakamlar” tarafımızca güncellenmiştir.

sistemdir. Bu sistemde, seçimlerde 1. sırayı alan partilerin tek başına hükümet kurmaları zorlaşmaktadır.⁴⁰³

Seçim sistemleri düzenlenirken, *temsilde adalet* ve *yönetimde istikrar* ilkeleri açısından öngörülen hedefler, uygulamalarda her zaman gerçekleşmemektedir. Seçim sonuçları, oyların seçim çevreleri arasındaki dağılım biçiminden de belli ölçülerde etkilenmektedir. Ülke barajının % 10 düzeyinde olması, seçmen oylarının büyük bölümünün TBMM’de temsil edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Bu, ciddi bir temsil adaletsizliği anlamına gelmektedir. Temsil adaletsizliği açısından katlanılan ağır siyasî ve toplumsal bedellere karşın, *yönetimde istikrar* hedefine de her zaman ulaşamamaktadır. *Temsilde adalet* ilkesinin öne çıkması halinde, istikrarlı hükümetlerin kurulması zorlaşmakta, *yönetimde istikrar* ilkesinin öne çıkarılması halinde ise siyasî partilerin, güçlerinin çok üstünde ya da çok altında temsil edilmesi söz konusu olmaktadır.⁴⁰⁴ Sonuç olarak, uygulanan baraj sistemi, büyük partilerin yararına, küçük partilerin zararına olmakta⁴⁰⁵ ve genelin temsili önünde bir engel oluşturmaktadır.

⁴⁰³ Tuncer, s. 170.

⁴⁰⁴ Tuncer, ss. 181-182.

⁴⁰⁵ Özbudun, Seçim Sistemleri ve Türkiye, s. 530.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLETVEKİLLİĞİ STATÜSÜNÜN KAZANILMASI VE HUKUKÎ SONUÇLARI

İster siyasî parti vasıtasıyla, ister bağımsız aday olarak olsun, bir kişinin milletvekilliği statüsünü kazanabilmesi için birtakım şartlara haiz ve bu statünün gerektirdiği usûllere tâbi olması gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, bu süreçlerin neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunlardan birincisi, milletvekili seçilme yeterliliğinin tespiti, ikincisi, yeterliliğin sağlanmasından sonraki adaylık süreci ve nihayet, son olarak milletvekili statüsünün kazanılmasıdır. Bu bölümde ilk olarak, milletvekilliği statüsünün kazanılmasının temel şartı olan seçilme yeterliliği konusu, 1982 Anayasa'sına kadar incelenecektir. Böylece, Türkiye'deki temsil edenler açısından milletvekilliği statüsünün kazanılması hususu hakkında, tarihsel bir bakış açısına sahip olunacaktır. 1982 Anayasası dönemine dair ikinci başlıkta ise, milletvekili seçilme yeterliliği konusu, YSK kararları ışığında, konuya dair, siyasal, hukuksal tartışmalar ekseninde daha ayrıntılı işlenecektir. Daha sonra sırasıyla, milletvekili adaylığı konusu siyasî parti adaylığı ve bağımsız adaylık olmak üzere anlatılacaktır. Milletvekilliği statüsünün kazanılma anı, and içme, diğer taraftan yeni seçilen meclisin yetkilerini kullanmaya başlayabileceği anın tespiti, milletvekillere sağlanan muafiyetler ya da diğer bir ifadeyle parlamenter muafiyetler, yasama bağdaşmazlığı ve milletvekillilerinin özlük hakları, bu bölümde anlatılacak diğer konuları teşkil etmektedir.

I. 1982 Anayasası Öncesi Dönemde Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması

Demokratik bir yönetimi, oligarşi ve aristokrasiden ayıran en önemli unsur, eşitlik anlayışıdır. Eşitsizliğe dayanan bir yönetim biçiminde soy, ırk, cinsiyet, servet gibi nedenler esas alınarak azınlık yönetimi diğerlerini yönetmeyi meşrulaştırır.⁴⁰⁶

Tarihsel olarak oy hakkı için yapılan ve siyasî hakların kazanıldığı mücadeleler sonucunda, sadece temsil edilenler açısından değil paralelinde temsil edenler açısından da gelişmeler yaşanmıştır. Vatandaşların yöneticilerini seçme hakkında eşit olmaları anlayışı, yönetime katılma noktasında da egemen olmuştur.

⁴⁰⁶ Bihterin Vural Dinçkol, "Yurttaşlık ve Seçilme Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, s. 104.

Milletvekili statüsünün kazanılması konusunda, Türkiye'nin kendine özgü bir gelişimi vardır. Bunun sebebi, parlamentolu bir yapıya geçişin, Batı'ya göre daha geç bir deneyime sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Batı örnek alınarak oluşturulan 1876 Osmanlı Parlamentosu, bu anlamda ikinci bir özgünlüğe sahiptir. Temsilcilerin bu sıfatı elde etmeleri, hemen hemen eşitlik temeline dayanmaktadır. Şöyle ki, 1876 K.E.'de sadece cinsiyet temelinde bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizlik, kadınlara, 1930 yılında belediye meclislerine seçme ve seçilme hakkı, 1934 yılında da milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınarak ortadan kaldırılmıştır. Yaşanan bu gelişme, birçok batı ülkesiyle paralellik göstermektedir. Nitekim, kadınlar, Kuzey Avrupa ülkelerinde, 1930'lu yıllardan itibaren siyasî hayata katılmaya başlamıştır. Kadınlara bu hak, İngiltere'de, I. Dünya Savaşından sonra, Amerika'da 1919 yılından sonra, tanınmıştır.⁴⁰⁷ Bunun dışında 1876'dan 1982'ye kadar seçilme yeterliliğine ilişkin koşulların, dünya anayasacılığındaki gelişmelere paralel olduğu gözlemlenmektedir.

Bu başlık altında, milletvekilliği statüsünün kazanılmasının temel şartı olan seçilme yeterliliği konusu, tarihsel bir anlatı ile 1982 Anayasası'na kadar incelenecektir. Böylece, Türkiye'deki temsil edenler açısından milletvekilliği statüsünün kazanılması hususu hakkında, tarihsel bir bakış açısına sahip olunacaktır.

A.1876 Kanun-u Esasi

Osmanlı Devleti'nde, 18. yy.'da, 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da da Islahat Fermanı ile başlayan ıslahat hareketleri, meşruti bir yönetime geçiş vesile olmuştur.⁴⁰⁸ Bir taraftan "Cemiyet-i Mahsusa"⁴⁰⁹ isimli resmi bir komisyon tarafından "Anayasa" hazırlanması çalışmaları devam ederken,⁴¹⁰ bir taraftan da açılacak olan Meclis-i Mebusan'ın üyelerinin nasıl seçileceği konusu gündeme gelmiştir.⁴¹¹ 23 Aralık 1876 tarihinde, Heyet-i Vükela'dan geçen, Meşrutiyet yönetiminin de temelini oluşturan K.E. metni, Padişah II. Abdülhamit

⁴⁰⁷ Belkıs Konan, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", *AÜHFD*, Sayı:60 (1), ss.157-174, ss. 160-161.

⁴⁰⁸ Selda Kılıç, "1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları" *A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 30, Ankara 2011, s. 27.

⁴⁰⁹ Cemiyet-i Mahsusa isimli bu kurul, 2 asker, 16 sivil bürokrat (üçü hristiyan) ve 10 kişi ulemadan olmak üzere toplam 28 kişiden oluşuyordu. Tanör, s. 133.

⁴¹⁰ Tanör, s. 133.

⁴¹¹ Kılıç, s. 28.

tarafındankabul ve ilan edilmiştir.⁴¹² Diğer taraftan, K.E. ile, aynı zamanda açılması öngörülen Umum Meclisi'nin, kuruluşunu, işleyişini ve yetkileri de belirlenmiştir.⁴¹³ K.E., üyeleri padişah tarafından onaylanarak seçilen bir komisyon tarafından, monokratik anayasa yapma usûllerinden olan “*ferman*” yöntemiyle hazırlanan, “*Ferman Anayasa*”örneğidir.⁴¹⁴ II. Abdulhamit tarafından oluşturulan bu komisyon, bir yandan 1876 K.E.’yi hazırlarken, bir yandan da Mebuslar Meclisi’nin oluşturulması için gerekli yasal düzenlemeleri yapıyorlardı. Nitekim, seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi, usul ve esaslarının belirlenmesini gerektirdiğinden, bugün “kanun hükmünde kararname” olarak adlandırabileceğimiz⁴¹⁵“Meclis-i Umumi’nin suret-i intihabına ve tayinine dair Talimat-ı Muvakkate” başlığı altında, 7 maddelik geçici bir yasa ile, Umum Meclisi’nin nasıl oluşturulacağı, Sultan II. Abdülhamit’in de onayı alınarak, 28 Ekim 1876/10 Şevval 1293 tarihinde yürürlüğe konmuştur.⁴¹⁶

Buna göre, Talimât-ı Muvakkate’ye göre hazırlanıp ilan edildikten sonra sıra seçimlerin yapılarak, Meclis’in toplanmasına gelmişti.⁴¹⁷ Meclis-i Umumi’yi oluşturan, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan üyelerinin mebusluk statüsünü kazanmaları, 1876 K.E.’nin, Heyet-i Ayan(md. 60-64) ve Heyet-i Mebusan (md. 65-80) başlıkları altında düzenlenmiştir. Kanun-i Esasi’nin 66. ve 119. maddelerine göre Meclis- i Mebusa’nın mebuslarının seçimi, gizli oy esasına göre ve yalnız ilk defa toplanacak meclis için olmak üzere Talimât-ı Muvakkate’ye göre yapılacaktır.⁴¹⁸

Heyet-i Ayan’ın reis ve üyeleri, Heyet-i Mebusan üyelerinin 1/3’ünü geçmemek üzere, doğrudan padişah tarafından atanır. Heyet-i Ayan’ın kaç kişiden oluşacağına dair belirli bir sayının verilmemesinin nedeni, Heyet-i Mebusan’ın üye sayısı sabit olmayıp her elli bin erkeğe bir üye tespit edilmesidir.⁴¹⁹ Böylece, Heyet-i Mebusan seçimleri yapıldıktan sonra Heyet-i Ayan üyeleri padişah tarafından

⁴¹² Tanör, s. 133.

⁴¹³ Kılıç, s. 28.

⁴¹⁴ Tanör, s. 133.

⁴¹⁵ Seydi Vakkas Toprak, “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 26. Sayı, 2013/1, s. 173.

⁴¹⁶ Bekir Sıtkı Baykal, “I. Meşrutiyet’e Dair Belgeler”, **Belleten**, No: 96, T.T.K., Belge No: 10, Ankara, 1960, ss. 609-612, Toprak, s.173, Kılıç, s. 28.

⁴¹⁷ Toprak, s.174.

⁴¹⁸ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, ss. 38, 44; Toprak, s. 174.

⁴¹⁹ Demirci, Ayan Meclisi, s. 44.

belirlenen oran dikkate alınarak seçilecektir. Heyet-i Ayan’a üye olarak atanabilmek için, K.E.’nin 61. maddesine göre, atanacak kişi, eserleri ve eylemleri bakımından umumun güvenini kazanmış olması, devlet hayatında övülmeye layık hizmetleri bakımından bilinen, irfan sahibi biri olması ve 40 yaşından aşağı olmaması şeklindedir. Ömür boyu atanan Heyet-i ayan üyeleri, vekil, ordu müşiri, kazasker, elçi, patrik, hahambaşı görevlerinde bulunmuş ve bu görevlerinden ayrılmış olanlardan, kara ve deniz feriklerinden(komutan) ve gerekli nitelikleri taşıyan diğer kişiler arasından seçilir(md. 62.).

Heyet-i Mebusan, miktarı Osmanlı tebaasından olmak üzere, her ellibin nüfus erkeğe, bir üye düşecek şekilde seçilir(md. 65).Heyet-i Mebusan üyeliğine seçilebilme şartları aşağıdaki şekildedir(md. 68):

- Öncelikle, Yüce Devlet’in yurttaşı olmak,
- Özel yasası gereğince geçici olarak yabancı bir devlete hizmet etmemek,
- Türkçe bilmek,
- Otuz yaşını doldurmuş olmak,
- Seçimler esnasında bir kimsenin hizmetinde bulunmamak,
- İflastan dolayı mahkûm olup da itibarını yeniden elde etmiş olmak,
- Kötü hal ile tanınmış olmamak,
- Kısıtlı olmamak,
- Medenî haklarını yitirmiş olmamak,
- Yabancı devlet yurttaşlığı iddiasında bulunmamaktır.

K.E.’den farklı olarak, Talimât-ı Muvakkate’nin 3. maddesine göre, mebus olabilmek şartları ise,

“Osmanlı Devleti vatandaşı olmak, her yönüyle emin ve itimada layık olmak, bunun için de ahlakının ve gidişinin temizliği ve dürüstlüğü ile tanınmış olmak, 25 yaşından aşağı olmamak, devletin resmi dili olan Türkçe’yi bilmek, seçildiği vilayetin halkından olmak, adli veya siyasi bir cinayet ve suç ile mahkûm olmamak, memleketinde az çok emlâk sahibi olmak, seçilecek kişi devlet memuru ise memurluktan ayrılmış olmak”,

şeklinde düzenlenmiştir.⁴²⁰

Yukarıda sayılan özellikleri taşımayanlar mebus olamazlar. Bunlara ek olarak, dört yıldan sonra yapılacak seçimlerde ise, mebus olabilmek için, sadece Türkçe bilmek koşulu değil, Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak koşulları

⁴²⁰ Kılıç, s. 29; Toprak, s. 174; Alkan,s. 141.

da aranacaktır. Heyet-i Mebusan üyesi olarak seçilen bir kişi, eğer hükümet memuru ise bu görevini sonlandırmak zorundadır. Ancak, bu durumun tek istisnası, vekil olarak atananların üyeliği devam eder (md.67).

Özel yasalarla uygulanacak seçimlerde, gizli oy ilkesi esas alınmıştır (md. 66). Dört yılda bir kez yapılan genel seçimlerde, her mebusun hizmet süresi, dört yılla sınırlı olup, aynı kişinin yeniden seçilmesi mümkündür (md. 69). Herhangi bir neden dolayı⁴²¹ boş kalan mebusluk makamlarına, atanacak üyelerin görev süresi, gelecek seçim zamanına kadardır (md.75).

Diğer taraftan Talimât-ı Muvakkate'ye göre mebus seçilebilme şartları, K.E.'den bazı farklı şartlar içermektedir. Yuakrıda da belirtildiği üzere K.E. her elli bin erkek nüfusun bir mebus seçeceğini belirttiği halde Talimât-ı Muzakkate tüm ülke için 130 mebus⁴²² seçilmesi hükmünü getirmiştir. K.E.'de seçimlerin bir veya iki dereceli olmasıyla ilgili bir hüküm bulunmazken, Talimât-ı Muvakkate iki dereceli seçim sistemini benimsemiştir. K.E.'de seçilme yaşı 30 iken Talimât-ı Muvakkate'de 25 olarak tespit edilmiştir. K.E. seçilebilmek için emlak sahibi olmayı şart koşmazken Talimât-ı Muvakkate emlak sahibi olma şartını getirmiştir.⁴²³

Etkisi ve getirmiş olduğu yenilikler açısından, ikinci bir Anayasa kabul edilen 1909 yılında K.E.'de yapılan değişikliklere baktığımızda, Meclis-i Umumi üyelerinin statülerini kazanmaları noktasında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

20 Ocak 1921 yılında, Büyük Millet Meclisitarafından kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, vilayetlerdeki halk tarafından seçilen üyelerden oluşan BMM (md.4) seçimlerinin iki yılda bir yapılacağı, seçilen üyelerin üyelik

⁴²¹ Bu nedenler K.E.madde 74'e göre, şu şekildedir: "...ölüm, yasal (şer'i) kısıtlılık nedenlerinden birine uğrama, uzun bir süre Meclis toplantılarına katılmama, görevinden ayrılma, mahkûm olma veya başka bir memurluğu kabul...".

⁴²² Talimât-ı Muvakkate'ye göre, ülke çapında 80'i Müslüman 50'si Gayrimüslim olmak üzere toplam 130 mebus (milletvekili) seçilecekti. Geçici seçim talimatnamesi, milletvekili olabilme şartlarını belirleyerek her vilayetten kaç milletvekili seçileceğini de karara bağlamıştır. Vilâyetlerin çıkaracağı mebus sayısı, vilayetin genişliğine ve önemine göre tespit edilmiştir. Toprak, s. 174.

⁴²³ Servet Armağan, "Memeleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", **Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı Armağanı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1978, ss. 155-156; Toprak, s. 175.

süresinin iki yıl olduğu ve yeniden seçilmenin mümkün olduğu belirtilmektedir(md.5).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu metninde, milletvekilliği statüsünün kazanılması ile ilgili bir ifade bulunmamaktadır. Aynı zamanda, 1876 K.E.’nin, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile aynı anda yürürlükte olması⁴²⁴ nedeniyle, milletvekilliği statüsünün kazanılmasının K.E.’nin hükümlerine tabi olduğu düşünülebilir.

C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

29 Ekim 1923 tarihinde, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra kabul edilen 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda, milletvekilliği statüsünün kazanılması ile ilgili hususlar, 11-12. maddelerde düzenlenmiştir. Buna göre, milletvekilliği seçilme yeterliliğine ilişkin şartlar aşağıdaki şekildedir:

- Otuzyaşını doldurmak,⁴²⁵
- Yabancı resmi hizmette bulunmamak,
- Ağır hapis cezası veya hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanmak vehileli iflas cürümlerinden biri ile mahkûm olmamak,
- Mahcur olmamak,
- Yabancı devlet uyruğunda olduğu iddiasında bulunmamak (Türk vatandaşı olmak),
- Kamu hizmetinden yasaklı olmamak,
- Türkçe okuyup, yazma bilmek.

Dört yılda bir yapılacak seçimlerde(md.13), yukarıdaki şartları taşıyan her Türk vatandaşı, istemesi durumunda şayet seçilirse milletvekili olabilecektir.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda, 1876 K.E.’den farklı olarak milletvekili seçilme yeterliliğinde engelleyici bir unsur olan mahkûmiyet durumunun sınırı genişletilmiştir. 1876 K.E.’ye göre, sadece iflastan dolayı mahkûm olanlar milletvekili seçilemezken, bu durum, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda

⁴²⁴ Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1879-1938)*, C. II: *Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918-1938)*, 1. Basım, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Ocak 2002, s. 104; İlber Ortaylı, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, 6. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s. 32.

⁴²⁵ 1934 yılına kadar, sadece erkeklerin mebus olabilme durumu, 1934 tarihli, Değişik: 5.12.1934–2599 sayılı Kanun, md.1 ile “30 yaşını dolduran kadın, erkek her Türk milletvekili seçilebilir” şeklinde düzenlenmiştir.

genişletilerek“*ağır hapis cezası veya hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanmak ve hileli iflas cürümlerinden biri ile mahkûm olmamak*” şeklinde düzenlemiştir. Ancak 1876 K.E.’de, kötü hal tanınmamak şartının, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda, mahkûmiyete ilişkin sayılan koşullara denk düştüğünü söyleyebiliriz. İki Anayasa arasında, milletvekilliği seçilme şartları açısından, Osmanlı vatandaşlığı, Türk vatandaşlığı gibi farklılıklar bulunsa da, bu minvalde iki Anayasa’nın paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz.

D. 1961 Anayasası

1961 Anayasası, 334 nolu kanun ile 9 Temmuz 1961 yılında kabul edilmiştir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan TBMM(md.63) üyelerinin seçilme yeterliliği ile ilgili hükümler, Cumhuriyetin temel kuruluşu kısmında 68 ve 72. maddelerde düzenlenmiştir. 450 milletvekilinden oluşan Millet Meclisi(md.67) üyeleri için seçilme yeterlilik şartları aşağıdaki gibidir(md.68):

- Otuz yaşını doldurmak,
- Türkçe okuyup yazma bilmek,
- Kısıtlı olmamak,
- Yükümlü olmak ve muaf bulunmamak koşuluyla muvazzaf askerlik hizmetini yapmak,
- Kamu hizmetinden yasaklı olmamak,
- Ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olmamak,
- Taksirli suçlar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olmamak.

Sayılan maddelerin yanı sıra, aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanmamış ve memurların ne gibi şartlarla aday olabileceklerinin kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Ancak hâkimler, subaylar, askerî memur ve astsubayların meslekten çekilmedikçe aday olamayacakları düzenlenmiştir.

1961 Anayasası’nın ilk şeklinde, yukarıda seçilme yeterliliği ile ilgili son maddede sayılan suçları işleyenlerin, affa uğrasalar dahi milletvekili olamayacağı

ifade edilmiştir. Ancak bu ibare, 1188 sayılı Kanun ile Anayasa metninden çıkartılmıştır.⁴²⁶ Ancak, Türkiye İşçi Partisi, Anayasa'nın değiştirilmesinin düzenleyen 155 ve kanunların anayasaya aykırı olamayacağını düzenleyen 8. maddeye dayanarak kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi davaya konu olan kanunu yetki, esas ve şekil yönünden inceleyerek şekil yönünden iptaline karar vermiştir.⁴²⁷ Bunun üzerine 1974 yılında, TBMM şekil şartını da yerine getirerek "...*affa uğramış olsalar da...*" ibaresini 1801 sayılı Anayasa'nın 68. maddesinin Değiştirilmesine ve Halkoyu ile Kabul Edilen Geçici 11. maddesinin Kaldırılmasına Dair Anayasa Değişikliği Hakkındaki Kanun ile tekrar kaldırmıştır.⁴²⁸

Genel oyla seçilen 150 ve Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyeden oluşan Cumhuriyet Senatosu(md.70) üyeleri için seçilme yeterliliği aşağıdaki şekildedir(md.72):

- Kırk yaşını doldurmak,
- Yüksek öğrenim yapmış olmak,
- Milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmamak,⁴²⁹
- Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler için en az onu bağımsızlar arasından seçilmek şartıyla, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış olmaktır.

Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üyelik süresi 6 yıldır. Ancak, Cumhuriyet Senatosu'nun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir. Cumhuriyet Senatosu'nda halk tarafından seçilen üyeler ile Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin yanı sıra, tabii üyeler ismi verilen üçüncü

⁴²⁶ 1188 Sayılı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68. maddesinin Değiştirilmesi ve 11. Geçici Maddesinin Kaldırılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 06.11.1969, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 13349, 12.11.1969.

⁴²⁷ Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas No:1970/1, Karar No: 1970/31, Karar Tarihi: 16.6.1970; **T.C. Resmi Gazete**, Sayı:13858, 7.6.1971.

⁴²⁸ 1801 sayılı Anayasa'nın 68. maddesinin Değiştirilmesine ve Halkoyu ile Kabul Edilen Geçici 11. maddesinin Kaldırılmasına Dair Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 16.4.1974, **T.C. Resmi Gazete**, Sayı: 14866, 22.4.1974.

⁴²⁹ Bu madde ile muhtemelen kastedilen, Millet Meclisi üyeleri için sayılan, kısıtlı olmamak, yükümlü olmak ve muaf bulunmamak koşuluyla muvazzaf askerlik hizmetini yapmak, kamu hizmetinden yasaklı olmamak, ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olmamak, taksirli suçlar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olmamak koşullarıdır.

bir grup da vardır. Bunlar, Milli Birlik Komitesi başkan ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarından oluşmaktadır. Görev süreleri ömür boyudur.⁴³⁰

II. 1982 Anayasası'na Göre Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması

Milletvekili statüsünü, milletvekilliğinin kazanılması ve bu statünün doğurduğu hukusal sonuçlar şeklinde konuyu iki gruba ayırarak incelemek, konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından bize kolaylık sağlayacaktır.

Çalışmanın bu kısmında, milletvekilliği statüsünün kazanılması hususu ile ilgili ilk olarak, “kimler TBMMüyesi olabilir?” sorusuna cevap aranacaktır. Daha sonra sırasıyla, milletvekili adaylığı konusu, siyasî parti adaylığı ve bağımsız adaylık olmak üzere anlatılacaktır.

A. Milletvekili Seçilme Yeterliliği

Siyasî hakların başında gelen seçilme hakkının, Anayasa ve kanunlara bakıldığında, sınırlayıcı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Anayasa'nın 67. maddesinde, vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçilme hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili şartlar da, Anayasa'nın 76. maddesinde belirtilmiştir. Anayasa'nın 76. maddesine paralel olarak 1983 tarih ve 2839 sayılı MVSK'nın 10 ve 11. maddelerinde milletvekili seçilebilme yeterliliğinin şartları, daha ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.⁴³¹

Milletvekili seçilme yeterliliği konusuna, “kimler parlamento üyesi olabilir?” sorusuna cevap arayarak ulaşmak mümkündür. Seçilme yeterliliği, hukukî olarak parlamentoya üye olabilme ehliyetini ifade eder. Seçilme yeterliliğine sahip olabilmenin birinci şartı, seçme hakkına sahip olabilmektir.⁴³² Ancak konumuz milletin temsilcilerinin seçimi olduğu için biz burada seçme hakkı ile ilgili şartlara değinmeyeceğiz.

Seçilme yeterliliği 1982 Anayasası'nın 76. maddesinde;

“Yirmi beş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

⁴³⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 38.

⁴³¹ Faruk Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre Seçilmeye Engel Suç ve Cezaların Yeni Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi”**Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1-2 (Haziran 2007), s.55.

⁴³² Gözler, Genel Teori, Cilt I., s.769.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler”.

ve 2839 Sayılı MVSK’nın 11. maddesinde;

“Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler:

- a) İlkokul mezunu olmayanlar,*
- b) Kısıtlılar,*
- c) Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar,*
- d) Kamu hizmetinden yasaklılar,*
- e) Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar,*
- f) Affa uğramış olsalar bile;*

1. (Değişik: 2.1.2003-4778/15 md.)Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar,

2. Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar,

3. (Değişik: 2.1.2003-4778/15 md.)Terör eylemlerinden mahkûm olanlar,

4. TCK’nın 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkûm olanlar”.

şeklinde düzenlenmiştir.⁴³³

Bir kimsenin yaşadığı ve yerleştiği yer olarak tanımlanan ikametgâh⁴³⁴ yerel ve ulusal düzeyde siyasî hayata katılım noktasında bir şart olabilmekteyse

⁴³³ Ayrıca bkz. Milletvekili adaylarının seçilme yeterliliği ile ilgili YSK kararı, YSK 2011/197 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2011-197.pdf>; Erişim Tarihi: 28.11.2014

⁴³⁴ A. Nadi Günal, Erkan Küçükgüngör, “Roma Hukukunda İkametgâh (Domicilium) Kavramı” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 46, Sayı 1–4, 1997, s. 122.

de,⁴³⁵ dikkat edilecek olursa, Türkiye’de, yukarıda belirtilen, hem Anayasa’nın 76. maddesine göre, hem de MVSK’nın 11. maddesine göre, milletvekili seçilme yeterliliği açısından bir şart değildir. Dolayısıyla, ikametgâh konusu bu kısımda bir alt başlık olarak açıklanmayacağından, konu ile ilgili YSK’nın bu konuda yaptığı tespiti burada aktarmak yerinde olacaktır.

YSK’ya gönderilen 12.06.2007 tarihli dilekçede, 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılacak olan, XXIII. Dönem Milletvekili Genel Seçimi nedeniyle, İzmir İli 2. Bölge seçim çevresinden Genç Parti (GP) milletvekili adaylığı için başvuruda bulunan Cem Uzan’ın, İzmir’de ikametgâhının olmadığı gerekçesiyle adaylığının iptali istenilmiş, ancak 2839 sayılı MVSK’nın 10 ve 11. maddelerinde, milletvekili seçilebilme yeterliliği ve milletvekili seçilemeyecek olanlar sayılmış olup, sayılanlar arasında milletvekili seçilebilmek için ikametgâh koşulu seçilmeye engel hal olarak belirtilmediği için, yapılan başvurunun reddedildiğini belirtmiştir.⁴³⁶

Literatürde, seçilme yeterliliğine ilişkin şartlar, olumlu-olumsuz şartlar ya da seçilme yeterliliği-seçilme yetersizliği şeklinde başlıklandırılmıştır.⁴³⁷ Biz burada, herhangi bir ayırım yapmadan, konuyu Anayasa ve MVSK’daki şekli ile ele alacağız.

1. Vatandaşlık Durumu

Dünyadaki örneklerinde olduğu gibi, millet adına egemenliği kullanacakların o ülkenin vatandaşı olma şartını zorunlu görmeleri son derece

⁴³⁵ İkâmetgâh şartının, bazı ülkelere, seçilme yeterliliğinin bir koşulu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu ülkelere örnek olarak, ABD (http://www.ipu.org/parline-reports/2339_B.htm, Erişim Tarihi: 16.03.2014.), Yeni Zellanda (http://www.ipu.org/english/parline/reports/2233_b.htm, Erişim Tarihi: 16.03.2014.), Sırbistan (http://www.ipu.org/english/parline/reports/2355_b.htm, Erişim Tarihi: 16.03.2014.), Barbados’ta yedi yıl ve üzeri ikamet (http://www.ipu.org/english/parline/reports/2025_b.htm, Erişim Tarihi: 16.03.2014.), Kongo’da, diplomatlar ve konsolosluk personeli hariç (http://www.ipu.org/english/parline/reports/2071_b.htm, Erişim Tarihi: 16.03.2014.), ve Dominik’i (http://www.ipu.org/english/parline/reports/2091_b.htm, Erişim Tarihi: 16.03.2014.) gösterebiliriz. Ancak belirtmek gerekir ki, seçmenlerin adayı daha iyi tanımlarına fırsat vermek amacıyla ortaya çıkmış olan ikâmetgâh koşulunun, bugünkü demokrasi anlayışı ve seçmen, temsilci ilişkileri açısından pek büyük bir önemi kalmamıştır. Araslı, s. 44.

⁴³⁶ YSK, 2007/445 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-445-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014

⁴³⁷ Bkz. Hasan Tunç, Faruk Bilir, Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, ss. 150-151; Kahan Onur Arslan, **Türk Parlamento Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 43; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 265; Gözler, Genel Teori, Cilt I. , ss. 771,772; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 233; Teziç, s.320; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 208.

doğaldır.⁴³⁸ Karşılaştırmalı örnekleme açısından Uluslararası Parlamenterler Birliği'nin veri tabanı incelendiğinde, seçilme hakkı açısından vatandaşlık şartının, hemen hemen istisnasız⁴³⁹ bir şekilde arandığı görülmektedir.⁴⁴⁰ 1982 Anayasası'nda "...her Türk milletvekili seçilebilir" şeklindeki ifade⁴⁴¹ geçen "Türk"ün tanımı, Anayasa'nın 66. maddesinde, "*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür*" şeklinde yapılmaktadır. Buradan hareketle, seçilme yeterliliğine ilişkin "Türk" olmak şartı ile kastedilen vatandaşlıktır. Vatandaş olmayanların milletvekili seçilme hakları bulunmamaktadır.⁴⁴² Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de yabancıların seçme ve seçilme yeterliliği yoktur.⁴⁴³ Bir adayın vatandaşlığına ilişkin yapılan itirazların değerlendirilmesi için nihai ve kesin karar vermeye yetkili makam YSK'dır.⁴⁴⁴

Ancak bu durumda, "çifte vatandaşlar milletvekili seçilebilir mi?" sorusu karşımıza çıkmaktadır. 2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanunu'nda, birden fazla devlet vatandaşlarına sahip olanların ve aynı zamanda Türk vatandaşı olmaları halinde, Türk hukukunun uygulanacağı belirtilmektedir(md.4). Bu hüküm her ne kadar özel hukuk alanı ile alakalı olsa da, kamu hukuk alanında da ilkenin uygulanabilir olması gerekir.⁴⁴⁵ 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde de, "*Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.*" hükmü ile vatandaşların seçilme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Çifte vatandaşların seçme ve seçilme haklarını değerlendirirken, ilk olarak Anayasa'da bu konuda bir hüküm olup olmadığına bakmak gerekir. Ancak 1982 Anayasası'nda,

⁴³⁸ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 233; Teziç, s. 320; Levent Gönenç, **Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 161.

⁴³⁹ Guatemala, bu konuda tek istisna olarak görülmektedir. <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>; Erişim Tarihi: 27.11.2014.

⁴⁴⁰ <http://www.ipu.org/parline-e/parlinelist.asp?typeform=&NbRecords=1000>; Erişim Tarihi: 27.11.2014.

⁴⁴¹ Ergun Özbudun'un komisyon başkanlığını yürüttüğü Komisyon'un hazırladığı taslağa göre, "Türk" ifadesi madde içeriğinden çıkarılmıştır. (Özbudun Taslağı), (md. 57/1); Aynı yönde bkz. Hacettepe Üniversitesi, **Anayasa Taslağı** (Hacettepe Taslağı) 2012, (md. 120); Türkiye Barolar Birliği, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi** (TBB Taslağı), Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 4. Baskı, Kasım 2007, Ankara, (md. 88); Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) önerisinde ise "Türk" ifadesi korunmuştur. TOBB Taslağı, (md. 76).

⁴⁴² Seçme ve seçilme hakkı siyasi haklardanır. Yabancılar için istisnalar, Anayasa'nın 74. maddesinde "dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" başlığı altında sayılmıştır. İstisnalar dışında siyasi haklardan yabancılar yararlanamazlar.

⁴⁴³ Gönenç, s. 162.

⁴⁴⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 266; Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, İmaj yayınevi, Ankara 2012, s. 187.

⁴⁴⁵ Gönenç, s. 163. Benzer görüş için bkz. Ergin Nomer, **Vatandaşlık Hukuku**, 13. Baskı, Filiz, İstanbul, 2002, s. 33.

çifte vatandaşlığın, seçme ve seçilme hakkını ortadan kaldıracağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Konu ile ilgili mevzuatı incelediğimizde ise, karşımıza 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanun'un 4.1.b. maddesi çıkmaktadır. Bu düzenlemedeki, *“Birden fazla devlet vatandaşlığına sahip olanlar hakkında, bunların aynı zamanda Türk vatandaşı olmaları halinde Türk hukuku... uygulanır”* hükmü ile çifte vatandaşlığa sahip kişiler, aynen Türk vatandaşlarının sahip oldukları haklara sahip oldukları için, seçme ve seçilme yeterliği açısından vatandaşlık şartını sağlamış olmaktadırlar.⁴⁴⁶ Karşılaştırmalı hukukta da, Anayasal ve yasal bir düzenleme olmadıkça, çifte vatandaşlık seçilme yeterliliği için bir engel olarak gözükmemektedir.⁴⁴⁷ Bununla birlikte bazı ülke uygulamalarına baktığımızda, (Örneğin, Azerbaycan, Portekiz ve İsrail) başka devletin vatandaşlık hakkına sahip olan kişilerin milletvekili seçilme yeterliliği olmadığını görmekteyiz.⁴⁴⁸

Bu noktada esas sorun, milletvekili seçilmiş olan bir kişinin Türk vatandaşlığını kaybetmesi ile milletvekilliği sıfatının devam edip etmeyeceğidir.⁴⁴⁹ Anayasa'nın 79. maddesinin 2. fıkrasında hükme bağlandığı üzere, kişinin milletvekili seçilme yeterliliğinin olup olmadığını tespit etmeye yetkili kurum YSK'dır. Ancak kişinin milletvekili seçildikten sonra vatandaşlığını kaybetmesi hususu ile ilgili olarak ne anayasada, ne de kanunlarda bir hüküm bulunmamaktadır. Gözler'e göre, bu konuda ne TBMM'nin, ne de YSK'nın yetkili olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.⁴⁵⁰

Diğer taraftan, Anayasa'nın 84. maddesinde düşme sebepleri, tahdidi olarak sayılmıştır. Dolayısı ile 84. maddeye bunların dışında bir sebep ilave edilemez ve 84.

⁴⁴⁶ Gönenç, ss. 162-163

⁴⁴⁷ Bilir, ss. 33-34; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 265; Tunç, Bilir, Yavuz, s. 151.

⁴⁴⁸ Gözler, Genel Teori, Cilt I, s. 770;

Azerbaycan için bkz. http://www.ipu.org/english/parline/reports/2019_b.htm; Erişim Tarihi: 27.11.2014; Portekiz için bkz. http://www.ipu.org/english/parline/reports/2257_b.htm; Erişim Tarihi: 27.11.2014; İsrail için bkz. http://www.ipu.org/english/parline/reports/2155_b.htm; Erişim Tarihi: 27.11.2014.

⁴⁴⁹ Türk Vatandaşlığından çıkarılmadığı anlaşılan kişinin seçilme engeli bulunmadığı hakkındaki karar için bkz. YSK'nın 2000/71 sayılı kararı; Ahmet Hamdi Ünlü-Hasan Erbil, **Seçim Mevzuatı ve Yüksek Seçim Kurulu Kararları**, HD Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 449.

⁴⁵⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 59. Benzer görüş için bkz. Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 44. Bu konuda TBMM'nin yetkili olduğu yönündeki karşıt görüş için bkz. Erdal Onar, Bilgin Tiryakioğlu, “1982 Anayasasında Milletvekilliği Vatandaşlık İlişkisi (Merve Safa Kavakçı Olayı)” **Av. Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı**, TBB Yayın No: 8, Ankara, 1999, ss. 557-594; Şeref İba, **Parlamento Hukuku**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

maddenin kapsamı kıyas yoluyla da genişletilemez.⁴⁵¹ Buna göre, istifa, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etme, meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmama, kısıtlanma ve kesin hüküm giyme dışında bir düşme sebebine Anayasa’da yer verilmemiştir.⁴⁵² Bunların arasında Türk vatandaşlığını kaybetme hali sayılmamıştır. 84. madde de sayılan sınırlı sayıdaki sebeplerin dışında kalan bir sebeple, TBMM Genel Kurulu, bir milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine karar veremez. Görevleri Anayasa ve İçtüzük ile belirlenmiş olan TBMM Başkanı veya Başkanlık Divanı’nın bu konuda bir yetkisi bulunmamaktadır.⁴⁵³ Gönenç’e göre ise Anayasa’nın 84. maddesinde açıkça sayılmamış olsa da, Anayasa’nın 67. maddesinde vatandaşlığın milletvekilliğinin önşartı olarak kabul edildiğinin göz önüne alınması gerekir. Dolayısıyla, milletvekilliği sıfatının kazanılmasında olduğu gibi, bu sıfatın muhafazası için de vatandaşlık şarttır. Bu durumda, ayrıca bir Meclis kararına gerek olmaksızın, TBMM Başkanlığı’nın, Genel Kurul’a bilgi sunmasıyla milletvekilliğinin düşmesi gerekir.⁴⁵⁴ Bu noktada, ikinci görüş daha isabetli gözükmektedir. Anayasa’nın 84. maddesi içinde, Türk vatandaşlığının kaybı, milletvekili düşme nedeni olarak sayılmamış olsa da, Gönenç’in de belirttiği gibi Anayasa’nın 67. maddesinde geçen, “*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir...*” ibaresinden, vatandaşlığın, milletvekilliği için bir ön şart olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla, vatandaşlık şartlarını yitirmiş bir kişinin, milletvekilliği görevini sürdürmesi olanaksızdır. Bu durumda, ayrıca bir Meclis kararına gerek olmaksızın TBMM Başkanlığı’nın, Genel Kurul’a bilgi sunmasıyla milletvekilliğinin düşmesi gerekir.

Sonuç olarak, ne Anayasada, ne de kanunlarda, milletvekili olan bir kişinin milletvekili olduktan sonra, vatandaşlığını kaybetmesi durumunda, ne olacağı belirtilmemiştir. Diğer bir deyişle, Türk hukuk düzeninde, milletvekilliğinin

⁴⁵¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 308.

⁴⁵² Bu konular III. Bölümde geniş olarak ele alınacaktır.

⁴⁵³ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 308-311; Karşı görüş için bkz. Onar-Tiryakioğlu, s. 583.

⁴⁵⁴ Gönenç, s. 165; Aynı yönde görüş için bkz. Erdal Onar, “1982 Anayasası’nda Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997, s. 459; Erdal Abdulhakimoğulları, **Bir Yasama Bağımsızlığı Tüzüğü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008, s. 133.

devamını vatandaşlık şartına bağlayan bir norm yoktur.⁴⁵⁵ Anayasa'nın 84. maddesiyle ilgili yapılacak bir düzenleme ile bu konunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

2. Yaş Durumu

Dünya genelinde milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili yaş düzenlemesi, seçme yeterliliği olan 18 yaş ya da daha yüksek bir yaşı tespit etmektedir.⁴⁵⁶ Türkiye’de 2006 yılına kadar 30 olan milletvekili seçilme yaşının, 25 olarak değiştirilmesi için daha önce, 1995 yılında TBMM’nin gündemine anayasa değişikliği şeklinde getirilen öneri, TBMM tarafından reddedilmiştir.⁴⁵⁷ Ancak, daha sonra 13.10.2006 tarihinde 5551 sayılı kanun ile kabul edilen anayasa değişikliğiyle, 30 olan milletvekilliği yaşı, 25 olarak yeniden düzenlenmiştir.⁴⁵⁸ Kanunun gerekçesinden de⁴⁵⁹ anlaşılacağı üzere, bu şekilde yapılan bir değişikliğin nedeni, gençliğin dinamizmini meclise yansıtmaktır. Diğer taraftan, Türkiye gibi genç nüfusun ağırlıklı olduğu bir ülkede, seçilme yaşının 25’e düşürülmesinin sosyolojik gerekçeleri de mevcuttur.⁴⁶⁰ Nitekim, 2014 yılı Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) verilerine göre, yaklaşık 77,6 milyon olan Türkiye nüfusunun 38 milyonu, 30 yaşın altındadır. 20-30 yaş grubunda bulunan nüfus, 13 milyon civarındadır. Bu genç nüfusun yaklaşık olarak 6 milyon 273 bin kadarı, 25-29 yaş

⁴⁵⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 311.

⁴⁵⁶ Sadece Kore Demokratik Halk Cumhuriyetinde, hem seçme, hemde seçilme yaşı 17 olarak belirlenmiştir. Bu hususlar için bkz. http://www.ipu.org/english/parline/reports/2085_B.htm, Erişim Tarihi: 27.11.2014; Gözler, Genel Teori, Cilt I, s.770; <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>, Erişim Tarihi: 27.11.2014; Örneğin, Almanya, Avustralya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, Norveç, Yeni Zelanda, Portekiz’ de 18’dir. Avusturya’da 19, Belçika, İrlanda, Luksemburg’ta 21, Fransa’da 23, ABD, İtalya, Japonya ve Yunanistan’da ise 25’tir. Bilir, s. 34.

⁴⁵⁷ Sabuncu, s. 187.

⁴⁵⁸ 5551 Sayılı Kanun’un 1’nci maddesi; “7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 76. maddesinin 1. fıkrasındaki “Otuz” ibaresi “Yirmibeş” olarak değiştirilmiştir.” şeklindedir. Özbudun Taslağı, TBB Taslağı ve TOBB Taslağı’na göre, seçilme yaşı 25’tir. Özbudun Taslağı, (md. 57/1); TBB Taslağı (md. 88); TOBB Taslağı, (md. 76); Hacettepe Taslağı’na göre, seçilme yaşı “23”tür (md. 120).

⁴⁵⁹ “...Toplumsal demografik yapısına baktığımız zaman genç bir nüfusa sahip olduğumuz görülür. Çalışan kesimin çok önemli bir yüzdesini otuz yaş altındaki insanlar oluşturuyorsa, toplum bu yaş kesiminin taleplerine bakarak bir ölçüde yönelmeli, toplumun yönelişlerini de Türkiye Büyük Millet Meclisinde somutlaştırmalıyız. ...”

⁴⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 131, Yasama Yılı: 5, 5. Birleşim, 10.10.2006, s. 309.

grubunda bulunmaktadır. Seçilme yaşının 25’e düşürülmesi, 6 milyonu aşkın gencin milletvekili seçilebilme hakkına kavuşmasını sağlamıştır.

Tablo 3: Türkiye Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus – 2014⁴⁶¹

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	6.294.533	3.231.903	3.062.630
5-9	6.315.628	3.241.355	3.074.273
10-14	6.252.269	3.209.897	3.042.372
15-19	6.518.921	3.349.081	3.169.840
20-24	6.263.460	3.191.641	3.071.819
25-29	6.273.202	3.179.412	3.093.790
30-34	6.516.294	3.294.389	3.221.905
35-39	5.918.336	2.996.001	2.922.335
40-44	5.510.337	2.766.305	2.744.032
45-49	4.674.262	2.375.494	2.298.768
50-54	4.438.422	2.218.311	2.220.111
55-59	3.656.563	1.828.486	1.828.077
60-64	2.870.715	1.402.604	1.468.111
65-69	2.215.704	1.030.716	1.184.988
70-74	1.557.235	699.604	857.631
75-79	1.104.178	465.081	639.097
80-84	840.410	353.906	486.504
85-89	360.158	119.892	240.266
90+	115.277	30.224	85.053
Toplam	77.695.904	38.984.302	38.711.602

Ancak, 25 yaş kuralı, 2007 seçimlerinde uygulanamamıştır. Bilindiği üzere, seçimlerin ne zaman yapılacağı, MVSK’nın 6. maddesinin 2. fıkrasında belirtilmektedir. 2006 yılında değiştirilen bu maddeye göre, “*Her seçim döneminin son toplantı yılının 20 Temmuz günü seçimin başlangıç tarihidir ve Kasım ayının ilk Pazar günü oy verilir*”. Dolayısıyla, 20 Temmuz 2007 günü başlayan milletvekili genel seçimleri seçim sürecinde, 17 Ekim 2006 tarihli seçmen yaşını 25’e indiren Anayasa değişikliğinin uygulanması, Anayasa’nın 67. maddesinin son fıkrasında sözü geçen seçim kanunlarında yapılan bir değişiklik sayılması ve ancak değişikliğin yürürlüğe giriş tarihi olan 17 Ekim 2006 tarihinden 1 yıl sonra, yani 17 Ekim 2007 tarihinden sonra yapılacak seçimlerde uygulanması gerektiğinden dolayı mümkün

⁴⁶¹ Tablo 2’nin verileri TÜİK’in 2014 yılı raporlarından alınmıştır; <http://rapory.tuik.gov.tr/28-08-2015-12:18:38-10038961621513952578232574622.pdf>, Erişim Tarihi: 28.08.2015.

olmamıştır.⁴⁶² 25 yaş ile ilgili uygulama, 2011 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde ve 2015 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde uygulanmıştır.

Türkiye’de milletvekili seçilme yaşı, son dönemde tekrar gündeme gelmiştir. Nitekim, iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) 24.03.2015 tarihinde, TBMM Anayasa Komisyonu’na verdiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi 31.03.2015 tarihinde kabul edilerek, TBMM Genel Kurul gündemine alınmıştır. Verilen teklif, “7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 76. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Yirmibeş” ibaresi, “Onsekiz” ve 2. fıkrasında yer alan “yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar” ibaresi, “askerlikle ilgisi bulunanlar” şeklinde değiştirilmiştir” şeklindedir.

Teklifin gerekçesinde ise, özgürlükçü demokratik rejimlerde, özellikle seçme ve seçilme hakkı konusunda yapılan eşitlikçi düzenlemelerin, toplumun tüm kesimlerinin ve özellikle gençlerin, siyasî hayata katılımına katkı sağladığı belirtilmiştir. Diğer taraftan, demokratik siyaset geleneği gereğince, genç nüfusun, ülke siyasetine yön verebilecek mevki ve makamlara seçilme hakkına haiz olması ve temsil ettiği düşüncenin, parlamento ve halk nezdinde, en az diğerleri kadar hak sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, toplumu yönetecek kişilerin, yönetim işini başarı ile yürütecek, ortalama seviyenin üzerinde bir bilgi ve yeteneğe sahip olması açısından, onsekiz yaş ve üzerinde olmanın yeterli bir kriter olacağının düşünüldüğü, bu çerçevede, seçilme yeterliliği yaşının onsekize indirilmesi, demokratik gelenek çerçevesinde gençlere değişen ve gelişen siyasetin bir parçası ve ayrıca dünya ve ülke siyasetinde söz sahibi olma hakkı tanınmış olmasının, önemli bir demokratik adım olacağı belirtilmiş, bu şekilde gençlerin siyasete daha aktif katılımı ve kendi akranları tarafından temsilinin sağlanmış olacağı belirtilmiştir. Öte yandan, Anayasa değişikliği teklifi ile, onsekiz yaşını doldurmuş gençlere, askerlik hizmetini yapmadan da aday olabilmek imkânı getirilmektedir. Askerliğini yapmadan aday olanların, yoklama kaçağı veya bakaya gibi durumlarının bulunmaması, fiilen askerlik yapıyor olmaması ya da askerliğini tecil ettirmiş olmaları gerekmektedir. Bu

⁴⁶² Levent Gönenç, “Seçilme Yaşına İlişkin Anayasal Tartışmalar”
http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/secilme_yasi.pdf;
Erişim Tarihi: 27.11.2014.

nedenle “yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanları” ibaresi “askerlikle ilgisi bulunanlar” olarak değiştirilmektedir.⁴⁶³

YSK, milletvekilliği için yapılan adaylık başvurularında, yaş koşuluna ilişkin sorunları değerlendirip, kişinin milletvekili adayı olup olamayacağına karar vermektedir. Örneğin, milletvekili seçilme yaşı ile ilgili vermiş olduğu bir kararda, yaşını büyüten ve seçim gününe göre 30 yaşını doldurmuş olan kişinin, bu işle ilgili mahkeme kararının, cumhuriyet savcısı ve nüfus müdürü tarafından temyiz edilmeyerek kesin delil niteliğini taşıdığını ve kesin delillerin yargısal ve idari kuruluşları bağlayacağını belirterek, kesin delillerin takdirinin söz konusu olmayacağı hükmüne varmıştır.⁴⁶⁴

YSK’nın vermiş olduğu diğer bir kararda, nüfus cüzdan örneğine göre adayın seçilme yeterliliğini, “yaşı küçük olması nedeniyle” taşımadığını ve bu adayın adaylığının iptal edilerek, siyasî parti tarafından bu kişi yerine bildirilen kişinin adaylığının kabulüne karar verilmiştir.⁴⁶⁵ Yine benzer bir kararda, YSK, siyasî partice aday gösterilen milletvekili adayının adaylık döneminde 2839 sayılı MVSK’nın 10 ve Anayasası’nın 76. maddesinde belirtilen, o dönem için geçerli olan 30 yaşını doldurmadığı gerekçesiyle, bu kişinin aday olamayacağını ve listeden çıkartılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶⁶ Ancak, YSK, milletvekili adayı gösterilen kişinin “...Otuz (30) yaşını doldurmadığından bahisle, adaylığının iptal edilmesi...” istenen dilekçeyi incelemiş ve ilgili kişinin “2839 sayılı Kanunun 10. ve 2709 sayılı T.C. Anayasasının 76. maddelerinde belirtilen Otuz (30) yaşını doldurduğu yaş tashihi kararı ile doğrulandığından...” yapılan istemin reddedilmesine karar vermiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Verilen kanun teklifinin sonucu, 7 Haziran 2015 tarihinde Milletvekili Genel Seçimleri yapıldığı ve yasama dönemi kapadığı için, “hükümsüz”dür.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=181439, Erişim Tarihi: 08.10.2015.

⁴⁶⁴ YSK 1995/622 sayılı kararı, Turan Ateş, **Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim**, Beta Basım, İstanbul, 2007, s. 381; Ayrıca benzer yönde kararlar için bkz. YSK 2002/603 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, s. 590.

⁴⁶⁵ YSK 1995/499 sayılı kararı, Ateş, s.381; Ayrıca benzer yönde kararlar için bkz. YSK 2004/2023; YSK 2004/1081; YSK 2006/320; YSK 2006/8; YSK 2007/837; YSK 2007/446 sayılı kararları; http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/Kararlar?_afLoop, Erişim Tarihi: 27.11.2014.

⁴⁶⁶ YSK 2002/559 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, s.572.

⁴⁶⁷ YSK 2007/433 sayılı kararı;
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-433-karar.htm>. Benzer yönde karar için bkz. YSK 2004/2343 sayılı kararı; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2004-2343-karar.htm>, Erişim Tarihi: 27.11.2014.

Sonuç olarak,5551 Sayılı Kanun’un gerekçesinde de belirtildiği gibi “...Gençliğin etkisinin, etkinliğinin ve katılım isteğinin çok arttığı bir çağda hele nüfusunun % 60’ının otuz yaş altında olduğu bir ülkede, milletvekilliği için otuz yaş tabanı çok yüksektir...”.Birçok AB ülkesinde, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde de uygulandığı gibi milletvekilliği yaşının 30 yaştan, 25 yaşa düşürülmesi yerinde bir düzenlemedir. Ancak, kanımızca, milletvekili seçilme yaşının onsekiz yaşa indirilmesi ile ilgili verilen kanun teklifi yerinde değildir. Nitekim, verilen bu teklif, kanunlaşmış olsa bile pratikte uygulanması güçtür. Herşeyden önce,4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun (TMK) fiil ehliyeti madde-kenar başlığı altında yer alan 11. maddesine göre, onsekiz yaşını doldurarak reşit (ergin) olmayı yeni kazanmış bir bireyin, TBMM’de yasama görevini yerine getirmesinin, hayli zor olacağı düşünülebilir. Diğer taraftan, Türkiye’de askere alınma yaşı yirmidir. Daha askerliğini yapmamış bir bireyden Meclis’te yasama görevi yapması bir tutarsızlık gibi görünmektedir. Zira Anayasa’nın 76. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Yirmibeş” ibaresinin “Onsekiz” ve 2. fıkrasında yer alan “yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar,” ibaresinin de “askerlikle ilgisi bulunanlar,” şeklinde değiştirileceği teklif edilmiştir. Bu durumda, askere gitmemiş bir kişinin, askerlik yaşı olan, yirmi yaşına geldiğinde, askerlikle ilgisi bulunmayacak mıdır?⁴⁶⁸

Diğer taraftan, seçme ve seçilme yaşlarının eşitliği ile ilgili olarak, kişinin onsekiz yaşında oy verebilmesi, onsekiz yaşında milletvekili seçilebilir anlamına gelmemelidir.

Nitekim seçilme akabinde milletvekilliği sorumluluk gerektiren bir kurumdur. Seçmen yaşı, onsekiz olabilir ama başta da belirtildiği üzere mecliste yasama görevi yapacak bireylerin, daha deneyimli ve birikimli kişiler olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, yönetecek olanlar ile yönetilenlerin aynı yaşta olmaması gerekir. Yönetenlerin her zaman daha birikimli ve deneyimli olması elzemdir.

⁴⁶⁸ Şayet, Anayasa bu yönde değiştirilirse, kanunla, milletvekilliği, askerliği ertleme sebebi haline getirilebilir.

3. Eğitim Durumu

1961 Anayasası, milletvekili olabilmek için Türkçe okuyup, yazmayı yeterli bulurken, 1982 Anayasası, en az ilkokul mezunu olmayı şart koşmuştur.⁴⁶⁹ İlköğretimin sekiz yıla çıkmasından sonra, Anayasa’da geçen “ilkokul mezunu”ibaresini,“ilköğretim mezunu” şeklinde anlamak gerekir.⁴⁷⁰ Bu durumda, Anayasa, milletvekilliği için asgari eğitim düzeyini şart koşmuştur.⁴⁷¹ Bu durum, makul karşılamalıdır.⁴⁷² Zira okuma yazma bilmeyen bir kişinin Meclis’te yasama çalışmalarına katılabilmesi mümkün değildir.⁴⁷³ Çünkü, milletvekili gerektiği zaman okuyacak, araştırarak ve yazılı önerilerde bulunacaktır. Yani, görevinin her aşamasında okuma, yazma gereğini duyacaktır.⁴⁷⁴ Buna karşın, diğer bir görüş, milletin temsili hususunun genel oyla seçilmiş bir meclis için ilkokul/ilköğretimi bitirme koşuluna bağlanmasının demokrasiyle bağdaşmayacağını belirtmektedir.⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Özbudun Taslağı ve TOBB Taslağı’na göre, eğitim durumu, ilkokul mezunu olmak şeklindedir. Özbudun Taslağı, (md. 57/2); TOBB Taslağı, (md. 76/2); TBB Taslağı (md. 88/2) ve Hacettepe Taslağı’na göre, ilköğretim mezunu olmak şeklindedir. (md. 120/2).

⁴⁷⁰ YSK’ nın ilkokul mezunu sayılma hususuna ilişkin vermiş olduğu kararlardan biri, ilkokul mezuniyet belgesi yerine geçmeyen belgelere ilişkindir. Kurul, Halk Dershaneleri mezuniyet belgesi (A) bölümü yazılı belgenin ilkokul diploması sayılıp sayılmayacağı hususunda, “...*Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğüne gönderilen 15.03.2004 günlü, 2703 sayılı yazıda; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 06.08.1962 gün ve 207 sayılı kararı ile kabul edilen “Halk Dershaneleri ve Yönetmeliği ve Müfredat Programları”nın 3. maddesinde, halk dershanelerinde açılmış olan (A) bölümü kursunun amacının okuma-yazma bilmeyen vatandaşlara okuma yazmayı öğretmek olduğu açıklanmış bulunduğundan, bu bakımdan halk dershanelerinin (A) bölümünü bitirenler adına düzenlenen “Halk Dershaneleri Bitirme Belgesi” ilkokul diploması yerine geçmediği bildirilmiştir.*”

YSK, 2004/710 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/IlkeKararlari/2004/Kararlar/2004-710-karar.htm>, Erişim Tarihi: 21.11.2014. Benzer yönde karar için bkz. YSK 1999/136 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/1999-2174-karar.htm>, Erişim Tarihi: 27.11.2014. Ayrıca bkz. Gönenç, s. 204.

⁴⁷¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 233.

⁴⁷² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 267.

⁴⁷³ Teziç, s. 320; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 267

⁴⁷⁴ Araslı, s. 43; Bilir, s. 36.

⁴⁷⁵ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Son Değişiklerle Güncelleştirilmiş 18. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, Eylül 2011, s. 192.

Tablo 4: TBMM 24. Dönem Milletvekillerinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Milletvekili Sayısı	Akademik Durum	Milletvekili Sayısı
İlkokul Mezunu	2	Profesör	55
Ortaokul Mezunu	1	Doçent	11
Lise Mezunu	33	Yard. Doçent	11
Yüksekokul/Fakülte Mezunu	514	Doktora	41
Toplam	550	Yüksek Lisans	85
		Toplam	203

1982 Anayasası, milletvekili seçilebilmek için en az ilkokul/ilköğretim mezunu olmayı şart koşmasına rağmen, Tablo 3’de de görüldüğü gibi, 24. Dönem milletvekillerinden, 514 yüksek öğrenim (fakülte, akademi ve yüksekokul) mezunu, 33 lise ve dengi okul mezunu, 1 ortaokul mezunu ve son olarak 2 ilkokul mezunu mevcuttur. Yine akademik kariyeri olan milletvekillerinin unvanları itibarıyla sayısal dağılımına baktığımızda, 55 Profesör Doktor, 11 Doçent Doktor, 11 Yardımcı Doçent Doktor, 41 Doktora ve 85 yüksek lisans ile 203 milletvekilinin akademik unvanının olduğunu görmekteyiz.⁴⁷⁶ Bu durum bize göstermektedir ki, milletvekilinin eğitim düzeyi diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de büyük bir sorun olmaktan çıkmıştır.

4. Askerlik Hizmeti Durumu

1982 Anayasası’nın, seçilme yeterliliği ile ilgili olarak öngördüğü koşullardan biri de, askerlik hizmetini yapmış olmaktır.⁴⁷⁷ Askerlik hizmeti ile yükümlü olmayan kadınlar ve bir özür nedeniyle askerlik hizmetinden muaf tutulmuş kişiler için bu şart aranmamıştır.⁴⁷⁸ Askerliğini usûlüne uygun bir şekilde erteletmiş, diğer bir ifadeyle tecil etmiş olan kişilerin seçilmesine olanak yoktur.⁴⁷⁹ Ancak, Anayasa ve Kanun’da

⁴⁷⁶ 24. Dönem Milletvekili Albümü, http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/donem24/24_Donem_Album_20032013.pdf, Erişim Tarihi: 21.11.2014.

⁴⁷⁷ Özbudun Taslağı TBB Taslağı ve TOBB Taslağı’na göre, askerlik hizmetini yapmamış olanlar milletvekili seçilme yeterliliğine sahip değildir. Özbudun Taslağı, (md. 57/2); TOBB Taslağı, (md. 76/2); TBB Taslağı (md. 88/2); Hacettepe Taslağı’na göre, muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar şeklindedir. (md. 120/2).

⁴⁷⁸ Teziç, s.321.; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.267.; Tunç, Bilir, Yavuz, s.152.;

⁴⁷⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.267.

geçen, “*askerliğini yapmış olmak*” tabirini, “*askerliğini yapmış*”, “*askerliğini yapmış sayılmış*” ve “*askerliğe elverişli olmadığı saptanmış*” olarak geniş anlamak, yerinde olacaktır.⁴⁸⁰ Bu seçilme şartı açısından, YSK, Milli Savunma Bakanlığı (MSB) ve askerlik şubelerinin kayıt ve işlemleriyle bağlıdır.⁴⁸¹

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, kişinin askerlik hizmeti yapmamış olması, milletvekili adayı olmasına engel teşkil eder. Bu şartın, sonradan ortadan kalkması mümkün değildir. Ancak, kişinin bir şekilde askerliğini yapmamış olduğu halde, askerliğini yapmış göstermesi ve bu durumun seçimden sonra ortaya çıkması mümkündür.⁴⁸² YSK, askerlik hizmetini yapmadıklarından dolayı seçilme yeterliliği bulunmayan kişiler ile ilgili iddia ve itirazların, yasal süresine bakılmaksızın ve seçim sonuçlarının kesinleşmesinden sonra da incelenip, karara bağlanmasının zorunlu olduğuna karar vermiştir.⁴⁸³ Diğer bir ifadeyle, “tam kanunsuzluk” ilkesini burada da uygulayarak, ilgililerin tutanaklarını iptal etmiştir.⁴⁸⁴

Örneğin, YSK’nın konu ile ilgili, ordudan ayrılan bir milletvekili adayı ile ilgili verdiği kararı incelemek yerinde olacaktır. YSK’ya verilen dilekçede, CHP tarafından Çorum İli seçim çevresinden milletvekili adayı olarak gösterilen kişinin, her ne kadar ordudan uzaklaştırılmış olduğu iddia edilse de, YSK tarafından yapılan incelemede, milletvekili adayı gösterilen kişinin, TSK’dan istifa etmiş, müstafi bir astsubay olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda, TSK’dan istifa etmiş bir kişinin “*askerlik hizmetini yapmış sayıldığı*” kabul edilmektedir.⁴⁸⁵ Dolayısıyla, CHP tarafından Çorum İli seçim çevresi 1. sıradan aday gösterilen kişinin, 2839 sayılı MVSK’nın 11. maddesine aykırı bir durumu bulunmadığından, itirazın reddine karar verilmiştir.⁴⁸⁶

Askerliğini bedelli olarak yapanlar için de, durum aynı şekilde yorumlanmalıdır. Öte yandan, gerek muafiyet, gerekse bedelli askerlik bakımından

⁴⁸⁰ Gönenç, s. 206; Adaylık için gereken askerliğini yapmış olmak şartının askerliğini yapmış\ askerliğini yapmış sayılmış veya askerliğe elverişli olmadığı saptanmış bulunması şeklinde anlaşılması gerektiği hakkındaki YSK kararı için bkz. YSK, 2001/169 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 475-477

⁴⁸¹ YSK, 1961/381 sayılı kararı, Gönenç, s. 206.

⁴⁸² Gönenç, ss. 206-207.

⁴⁸³ YSK, 1994/1559 sayılı kararı, Gönenç, s. 207.

⁴⁸⁴ YSK, 1995/1559 ve YSK, 1996/221 sayılı kararları, Gönenç, s. 207.

⁴⁸⁵ İstifa eden astsubayların durumlarıyla ilgili olarak bkz. 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu md. 107. Kabul Tarihi: 27.7.1967, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 10.8.1967 Sayı: 12670, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 6 Sayfa: 2352

⁴⁸⁶ YSK, 2007/494 sayılı kararı; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-494-karar.htm>; Erişim Tarihi: 28.11.2014

gerekli şartların bulunmadığının sonradan tespiti, milletvekilliği statüsü bakımından etki doğuracaktır. Bu açıdan, diğer önemli bir olay ise Bahattin Şeker olayıdır. YSK, seçildikten yaklaşık otuz dokuz ay sonra, askerlik hizmetini bedelli olarak yapmış olan bir milletvekilinin, bu hizmetinin gerekli koşulları taşımadığı gerekçesiyle, yapılmamış sayıldığını ve bu nedenle, ilgili milletvekilline verilen tutanağın Anayasa'nın 76. maddesinde düzenlenen seçilme yeterliliği koşullarını sağlamadığı gerekçesiyle iptal edilmesine karar vermiştir.⁴⁸⁷

5.Kısıtlılık Durumu

Kısıtlılık durumu, kanunda belirtilmiş sebeplerden biri nedeniyle, korunmaları gereken ergin kişilerin fiil ehliyetlerinin, mahkeme kararıyla tamamen ya da kısmen sınırlandırılmasıdır.⁴⁸⁸ Kısıtlama, bu yönüyle, devletin egemen gücünden kaynaklanan resmi bir işlemdir.⁴⁸⁹ Kısıtlılık durumunda olan kimseler, genel olarak, akıl sağlığı yönünden zayıf kişiler, ayyaşlık, savurganlık gibi nedenlerle siyasî ve medeni hakları kullanmasına imkân kalmamış kişilerle, mahcurlar ve vesayet altında olan kimselerdir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Yargı kararlarıyla dövizle askerlik statüsünden çıkarı/an ve böylece askerliğini yapmış olmak koşulunu taşımayan milletvekilinin (Bahattin Şeker) tutanağının iptali hakkındaki YSK kararı, Karar No: 1999/371; Ünlü-Erbil, ss. 1097- 1101; Sabuncu, s. 187.

Ayrıca bkz. "...yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olduğu tartışmasız bulunduğundan, tam kanunsuzluk hali sebebiyle tutanağının iptal edilmesi..." ile ilgili YSK 2006/320 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2006-320-karar.htm>; Erişim Tarihi: 27.11.2014

⁴⁸⁸ Turgut Akıntürk, **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku**, C. 2, 11. Bası, Beta Yayınları, Ankara, 2008, s. 481; Araslı, s. 47; Bilge Öztan, **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, ss. 253-254; Gökalp İzmir, "Milletvekilliği Seçilme Yeterliliği ve Bu Sıfatın Kazanılması", **Yasama Dergisi**, Sayı 18 (Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos), 2011, s.71; Hüseyin Şık, "1982 Anayasası'nda Milletvekili Seçilme Yeterliliği ve Mukayeseli Hukuktaki Durum"**İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** Cilt: 4 Sayı: 1 Yıl 2013, s.365; Gönenç, s. 172.

⁴⁸⁹ Aydın Zevkliler, Beşir Acabey, Emre Gökyayla, **Medeni Hukuk**, Seçkin, Ankara, 2000, s. 1041; Gönenç, s. 172.

⁴⁹⁰ Araslı, s. 47; Zekeriya Yılmaz, **Seçim Hukukunda Seçme ve Seçilme Ehliyeti ve İlgili Mevzuat**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 23.

1982 Anayasası'nın 76 ve 2839 sayılı MVSK'nın 11.maddesinde, kısıtlı kişilerin milletvekili olamayacakları belirtilmiştir.⁴⁹¹ Bu durumda, kısıtlılık hali ile ilgili olarak, 4721 Sayılı TMK'ya müracaat etme zorunluluğu doğmuştur.

4721 sayılı TMK'nın çeşitli maddelerinde, “kısıtlılık” diğer bir ifadeyle “hacir altında olmaktan”⁴⁹² söz etmekte, 404 ve devamındaki maddelerinde kısıtlılığı, “Vesayeti Gerektiren Haller” başlığı altında düzenlemektedir. Buna göre, reşit olmayan (18 yaşından küçük olan) şahısların velayet veya vesayet altında bulunma zorunlulukları bir tarafa bırakılırsa, TMK açısından kısıtlılık, sırasıyla 405,406, 407 ve 408. maddelerde sayılmıştır. Bunlar, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı (md. 405), savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim (md. 406),bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkûm olma durumu (md. 407)⁴⁹³ ve son olarak, ilgilinin geçerli nedenlere dayanan talebi (md. 408) şeklinde açıklanmaktadır.

Belirtilen bu durumlardan bir veya birkaçının varlığı halinde, TMK hükümlerine göre, ilgili şahsın belli işlemleri tek başına yapma yetkisi kısıtlanır ve kendisine, bu işlemleri onun yerine yapması için bir “vasi” veya “kayyım” atanır. Ancak, TMK hükümleri uyarınca, vesayet altına alınan (kısıtlanan) şahısların,hukukî durumlarında gerçekleşen tüm değişimler, TMK'da işaret edilenlerle sınırlı değildir. Gerçekten, Anayasa başta olmak üzere, başka pek çok kanunda, “kısıtlılık” haline çeşitli hukukî sonuçlar bağlanmış bulunmaktadır.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Özbudun Taslağı, TBB Taslağı, TOBB Taslağı ve Hacettepe Taslağı'na göre de, kısıtlılar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip değildir. Özbudun Taslağı, (md. 57/2); TBB Taslağı (md. 88); TOBB Taslağı, (md. 76/2); Hacettepe Taslağı (md. 120/2).

⁴⁹² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 268.

⁴⁹³ Yılmaz, ss. 22-23. Kısıtlılık konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkûm olan bir kimsenin bu mahkûmiyetinin seçilmesine engel olmamasına karşın, Anayasa'nın 76. maddesi ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesi gereğince seçilememesi durumudur. Burada, seçilme yetersizliği, mahkûmiyetten değil, ayrı bir yasal engel olan, bu nedenle de ayrı bir bentle düzenlenen, kısıtlılık halidir. “Her ne kadar mahkûmiyet taksirli bir suç nedeniyle verilmiş ve 2839 sayılı yasanın 11/e maddesi gereğince seçilmeye engel değil ise de; burada seçilme yetersizliği mahkûmiyetten değil ayrı bir yasal engel olan, bu nedenle de ayrı bir bentle düzenlenen kısıtlılık halidir. Yasa koyucu, esasa ait olan hükümlülük hali ile infaza ilişkin olan kısıtlılık halini birbirinden bağımsız müatalaa etmiş ve ayrı bentler halinde düzenlenmiştir. O halde, mahkûmiyetin esasen seçilmeye engel olmadığından yola çıkarak bu mahkûmiyet nedeniyle ortaya çıkan kısıtlılık halinin de engel olmayacağını kabul etmek, ...yasal düzenlemelere aykırı düşer.”, YSK, 192/141 nolu kararı.

⁴⁹⁴ Ersoy Kontacı, “Türk Hukukunda Kısıtlılık Hali ve Seçme Hakkı”, www.yasayanayasa.ankara.edu.tr, Erişim Tarihi: 30.04.2015.

Kısıtlılık hususuna, seçilme hakkının kullanımı açısından bakıldığında ise, Anayasa'nın "Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları"nı düzenleyen 67. maddesinde, belirtilen durumla ilgili bir düzenlemenin yer aldığını görülmektedir. Gerçekten, ilgili maddenin 3. fıkrasında, "Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı"nın seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, 4. fıkra, söz konusu hakların "kanunla düzenleneceği" kuralı getirilmiştir. Yine, aynı maddenin 1. fıkrasında da, genel kural olarak, maddede sayılan tüm bu hakların, "kanunda gösterilen şartlara uygun olarak" kullanılabileceğinin, hükme bağlandığını görmekteyiz. Maddenin bu açık ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, kanun koyucu, temel hakların sınırlandırılmasıyla ilgili genel esaslara sadık kalmak şartıyla, bu maddede yer alan hakların kullanım esaslarını düzenleyebilecek ve kimlerin bu haklardan yararlanamayacağını belirleyebilecektir.⁴⁹⁵

İşte, Anayasa'nın 76. maddesindeki hükme paralel olarak hazırlanan 2839 sayılı MVSK'da, kanun koyucunun bu konuyla ilgili iradesi açıkça ortaya konulmuştur. Gerçekten, anılan Kanun'un 11. maddesinin b. fıkrasına bakıldığında, "kısıtlıların" hiçbir durumda milletvekili seçilemeyecekleri esasının, hiçbir şüpheyi yer bırakmayacak şekilde düzenlenmiş olduğunu görülmektedir.

Kısıtlılık halinin seçilme engeli olarak düzenleme biçimine mukayeseli hukuk açısından bakıldığında; İngiltere'de⁴⁹⁶ akıl hastalığı (insanity), Çin'de⁴⁹⁷ zihinsel bozukluk/akıl hastalığı (insanity), Fransa'da Millet Meclisine⁴⁹⁸ ve Senato'ya⁴⁹⁹ seçilmede, yine aynı şekilde Almanya'da⁵⁰⁰, Macaristan'da⁵⁰¹ ve Finlandiya'da⁵⁰² vesayet altında olmak seçilme engeli olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

Görülmektedir ki, hem Türkiye'de, hem de diğer ülke uygulamalarında, kısıtlı olma durumu, milletvekili seçilmeye engel bir durum teşkil etmektedir. Kısıtlı olma durumunun, milletvekili seçilmeye engel olarak görülmesi, şüphesiz yadırganması

⁴⁹⁵ Kontacı, s. 1.

⁴⁹⁶ http://ipu.org/parline-e/reports/2335_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

⁴⁹⁷ http://ipu.org/parline-e/reports/2065_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

⁴⁹⁸ http://ipu.org/parline-e/reports/2113_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

⁴⁹⁹ http://ipu.org/parline-e/reports/2114_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

⁵⁰⁰ http://ipu.org/parline-e/reports/2121_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

⁵⁰¹ http://ipu.org/parline-e/reports/2141_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

⁵⁰² http://ipu.org/parline-e/reports/2111_B.htm, Erişim Tarihi: 17.03.2014.

gereken bir durumdur.⁵⁰³ Çünkü kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan ve kendini yönetemeyen bir kişinin toplumu yönetmesi ve milletvekili seçilmesi elbette düşünülemez.⁵⁰⁴

6.Belirli Suçlardan Dolayı Hüküm Giymemek

Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrası ve 2839 sayılı MVSK'nın 11/e maddesine göre, kasıtlı bir suçtan dolayı toplam 1 yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûmiyet, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldırırken, süresi ne kadar olursa olsun taksirli suçlardan mahkûmiyet, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmemektedir. Ayrıca, Anayasa'nın 76. maddesinde ve 2839 sayılı MVSK'da sayılan, birçok Yargıtay, Danıştay ve YSK kararlarına da konu olan yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymek, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmektedir. Yine aynı şekilde, hem Anayasa'nın 76. maddesi, hem de MVSK'nın 11. maddesinde sayılan diğer belirli suçlardan hüküm giymek, milletvekili seçilmeye engeldir.⁵⁰⁵

Diğer taraftan, yabancı memleketlerde alınan mahkûmiyet kararları ile ilgili olarak, kişi hakkında verilen kararlarda yapılan fiil, Türk kanunlarına göre suç teşkil etmeli ve bu fiil dolayısıyla yabancı bir devlet mahkemesi tarafından verilen cezanın kesinleşmiş olması gerekmektedir. Bu durumda, kişi seçilme yeterliliğini kaybedecektir. Askerî Mahkemelerce de bu kapsamda verilen mahkûmiyet kararları da, Anayasa'da ve MVSK'da belirtilen hususlarla örtüştüğü müddetçe muhakkaktır ki milletvekili seçilmeye engel teşkil edecektir. Adli para cezasına mahkûmiyet de, milletvekili seçilmeye engel değildir. Ancak, mahkûmiyetin para cezasına çevrilmesi durumunda ise Anayasa'nın 76. maddesi ve MVSK'nın 11. maddesinde sayılan suçlardan, hüküm giymiş olanların bu cezaları, para cezasına çevrilmiş olsa dahi, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıracaktır. Para cezasına çevrilen mahkûmiyet, 1 yıldan az ise, bu durumda, milletvekili seçilme yeterliliği ortadan kalkmayacaktır. 1 yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olma durumunda,

⁵⁰³ İzmir, s. 72.

⁵⁰⁴ Araslı, s. 47; Şık, s. 367.

⁵⁰⁵ Özbudun Taslağı, TOBB Taslağı ve Hacettepe Taslağı'nda "terör eylemlerine katılma" ifadeleri geçmemektedir. Özbudun Taslağı, (md. 57/2); TOBB Taslağı, (md. 76/2); Hacettepe Taslağı (md. 120/2). TBB Taslağı'nda ise, "terör eylemlerine katılmabu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar" ibaresi korunmuştur. Kanımızca, "terör eylemlerine katılma bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar" ibaresinin TBB taslağı hariç diğer taslaklarda bulunmaması uygun değildir.

milletvekili seçilme yeterliliğini sürekli olarak sona erdiği için, verilen cezanın infazının herhangi bir nedenden dolayı tamamlanamamış olması veya infaz sırasında hükümlünün koşullu salıverilmiş olması, milletvekili seçilme yeterliliğini tekrar kazandırmayacaktır.⁵⁰⁶Kamu davasının açıklanmasının ertelenmesi ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması durumlarında da, kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararından söz edilemeyeceği için, seçilme yeterliliğinin kalkması da, söz konusu olmayacaktır. Sabıka kaydının silinmesi durumunda ise, yine Anayasa'nın 76. maddesi ve MYSK'nın 11. maddesi “*affa uğramış olsalar bile*” ibaresi ile, anılan kanunlarda sayılan suçları işleyerek, milletvekili seçilme yeterliliğini kaybeden kişinin sabıka kaydı silinse dahi, milletvekili olamayacağını hüküm altına almıştır. Aksi durumlarda ise, sabıka kaydı silinen kişinin, milletvekili seçilme yeterliliği ortadan kalkmayacaktır. Milletvekili seçilme yeterliliğine engel teşkil eden suçlardan birinin mahiyetinde yapılan değişiklik ile değişiklik öncesi milletvekili seçilme yeterliliği olmayan bir kişi ise milletvekili seçilme yeterliliğine kavuşacaktır.

Yukarıda belirtilen bu hususlar kapsamında, aşağıda, önceden herhangi bir suç işlemiş olan ve milletvekili olmak isteyen kişinin işlemiş olduğu suçun, milletvekili seçilme yeterliliğine nasıl etki yapacağı, kapsamlı olarak incelenecektir.

a. Taksirli Suçlar Hariç, Toplam Bir Yıl veya Daha Fazla Hapis veya Daha Fazla Hapis ile Ağır Hapis Cezasına Hüküm Giymemiş Olmak

1982 Anayasası'nın 76. maddesinin 2. fıkrasına göre “...*taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanların*...” milletvekili seçilemeyeceğini yukarıda belirtmiştik. Ancak, bu hükümden taksirli suçlar⁵⁰⁷ ayrı tutulmuştur. Çünkü, taksirli sorumluluğun doğabilmesi için ilk olarak, failin özen yükümlülüğüne aykırı davranması, ikinci olarak ise, suçun kanunda belirtilen neticesi öngörülmeden gerçekleşmiş olması gerekmektedir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 60.

⁵⁰⁷ Taksir kavramı TCK'nın 22. maddesinin 2. fıkrasında tanımlanmıştır. Buna göre; “*Taksir, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeden gerçekleştirilmesidir*”.

⁵⁰⁸ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, R. Murat Önok, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, Şubat 2013, s. 182; Veli Özer Özbek, M. Nihat Kanbur, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, Mart 2014, s. 180;

(1) Taksirli Suçlardan Mahkûmiyet

Anayasa'nın 76. maddesinde de belirtildiği üzere, taksirli suçlar nedeniyle verilen mahkûmiyete ilişkin hükümler, seçme ve seçilmeye engel teşkil etmez. Ancak, bir kimsenin taksirli suç işlemesi nedeniyle mahkûmiyeti, seçilmesine engel teşkil etmediği halde, almış olduğu hapis cezasından dolayı kısıtlı ise, kısıtlı oluşu Anayasa'nın 76 ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin 2. fıkrası gereğince seçilmesine engel teşkil etmektedir. Burada seçilme yetersizliği, mahkûmiyetten değil ayrı bir yasal engel olan, bu nedenle de ayrı bir bentle düzenlenen kısıtlılık halidir. Dolayısı ile mahkûmiyetin milletvekili seçilmeye engel olmadığı esastan yola çıkarak, mahkûmiyet nedeniyle ortaya çıkan kısıtlılık halinin de, milletvekili seçilmeye engel olmayacağını kabul etmek, yasaya aykırılık teşkil edecektir.⁵⁰⁹ 4721 sayılı TMK'nın 471. maddesine göre, özgürlüğü bağlayıcı cezaya mahkûmiyet sebebiyle kısıtlı bulunan kişilerin üzerindeki vesayet, hapis hâlinin sona ermesiyle kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Bundan dolayı bu süre içinde kişinin seçilme engeli bulunmaktadır.⁵¹⁰

(2) Hapis Cezası İle Mahkûmiyet

Hem Anayasa'nın 76. maddesi, hem de 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin 5. fıkrası, “...*toplam bir yıl veya daha fazla hapis...*” cezası ile mahkûm olmayı, milletvekili seçilmeye engel olarak saymıştır. Anayasa'nın 76. maddesinin ilgili fıkrasında, “...*toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanlar...*” dendiği için, cezanın bir kerede verilmiş olması gerekmemektedir.⁵¹¹ Diğer bir ifadeyle, bir kişi için verilen ceza toplamı bir yıl ise o kişinin milletvekili seçilme yeterliliği yoktur.⁵¹² Ancak, bu kişi ayrı zamanlar içinde, 11 defa suç işlemiş ve her işlediği suç için, her defasında birer ay hapis cezası almışsa, toplam aldığı

Zeynep Burcu Akbaba, **Milletvekili Seçilme Yeterliliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 126.

⁵⁰⁹ Yılmaz, s.29.

⁵¹⁰ Bu konuda bkz. YSK. 1992/141 sayılı kararı, Yılmaz, s. 29.

⁵¹¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 268; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 205.

⁵¹² Onar, s.415; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.268; Ayrıca konu ile ilgili bkz. YSK. 1990/315 sayılı kararı, Yılmaz, s. 30; YSK. 1999/224 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 421-422.

ceza süresi 11 ay olduğu için, bu kişinin milletvekili seçilme yeterliliği vardır.⁵¹³ Ancak, iki defada 6'şar ay hapis cezası alan kişi, milletvekili seçilemeyecektir.⁵¹⁴

YSK konu ile ilgili bir kararında, “...2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin (e) bendinde ise taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanların milletvekili seçilemeyeceklerini...”belirtmiştir. Dolayısı ile YSK, olayda Siirt ilinde yapılacak XXII. Dönem Milletvekili yenileme seçimine,⁵¹⁵ bağımsız aday olarak katılmak isteyen Mehmet Fadıl Akgündüz'ün, Sermaye Piyasası Kanunu'na muhalefet suçundan kesinleşmiş iki yıl hapis cezası aldığı ve bu ceza kesinleştiği için ilgili kişinin seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunduğundan, aday olamayacağına, bu nedenle milletvekili geçici aday listesinden çıkartılmasına karar vermiştir.⁵¹⁶

Konu ile ilgili diğer bir dikkat çekilecek nokta ise, Mehmet Hatip Dicle ve Selim Sadak olayıdır. Mehmet Hatip Dicle ve Selim Sadak o tarihte mensubu bulundukları Demokrasi Partisi'nin(DEP) milletvekili olarak TBMM'de bulunmaktaydılar. 2 Kasım 1993'te, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Anayasa Mahkemesi'ne DEP'in kapatılması davası açmış ve iddianamesinde DEP'i Anayasa'nın ve SPK'nın hükümlerini ihlâl etmekle suçlamıştır. Diğer taraftan, Hatip

⁵¹³ Onar, bu görüşü belirtmekle beraber, anayasadaki düzenlemenin tekrerrüri önleyemeyeceği ve madde hükmünün bir takım adaletsizliklere yol açacağını, bu nedenle maddedeki toplam sözcüğünün yerine “sadece bir defada en az bir yıl hapis cezasına mahkûm olma” ifadesinin konmasının daha isabetli olacağını belirtmektedir. Onar, s. 415; Gönenç, s. 213; Adam dövme suçundan 8 ay hapis cezasına mahkûmiyet ise seçilme engeli oluşturmaması hakkındaki YSK, 1991/69 sayılı kararı, aktaran Gönenç, s.208; Ayrıca bkz. konu ile ilgili YSK. 1984/2244 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 394-395;YSK. 1985/76 sayılı kararı, Yılmaz, s. 34; YSK. 1991/23 sayılı kararı, Yılmaz, s. 30.

⁵¹⁴ Atar, Türk Anayasa Hukuku, s.209; Ayrıca bkz. Seçilme yeterliliğini kaybettiren mahkûmiyeti bulunan adayın tutanağının iptali gerektiği hakkındaki YSK 2004/934 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 1110-1112.

⁵¹⁵ Yenileme seçimine yeni bağımsız adayların katılamayacağı yöndeki YSK kararı için bkz. YSK'nın 2002/85 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2003-85-karar.htm>; Erişim Tarihi:28.11.2014.

⁵¹⁶ YSK'nın 2004/60 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2003-60-karar.htm>; Erişim Tarihi: 28.11.2014; Benzer yönde kararlar için bkz. YSK'nın 2002/576 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2002-576-karar.htm>; Erişim Tarihi: 28.11.2014; YSK'nın 2007/440 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-440-karar.htm>; Erişim Tarihi: 28.11.2014.

Dicle⁵¹⁷ ve Selim Sadak, halen Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış bulunan DEP'in milletvekilleri olarak TBMM'de bulunurken, milletvekillikleri düşürülmüş, Ankara 1 No.'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin 8 Aralık 1994'te verdiği kararla da, 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bunun sonucu olarak, başvuruçular, Anayasa Mahkeme tarafından DEP'in kapatılması ile birlikte milletvekilliklerinin düşmesinden şikâyet etmekte ve Sözleşmenin 5., 6., 7., 9., 10., 11. ile 1 No.'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlâl edildiğini iddia etmek suretiyle, AİHM'ye kamuoyunda Sadak Vd. davası olarak bilinen davayı açmışlardır. Açılan bu dava sonucunda, AİHM, oybirliği ile Sözleşmenin 1 No.'lu Protokolü'nün 3. maddesine aykırılık bulunduğu ve başvuruçulara tazminat ödenmesine hükmetmiştir.⁵¹⁸

AİHM'nin aldığı bu karardan sonra, Türkiye'de 2007 yılında yapılan yeni yargılamada, suç sabit görülmüş, hapis cezalarında 15 yıldan 7 yıl altı aya indirimine gidilmiş, Temyiz Mahkemesi de kararı onamıştır. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde bağımsız milletvekili adaylığı başvurusunda bulunan Hatip Dicle ve Selim Sadak'ın milletvekili adaylık başvuruları, mahkûmiyetleri gerekçe gösterilerek, YSK tarafından reddedilmiştir.⁵¹⁹ Bunun sonucu olarak, Hatip Dicle ve Selim Sadak mahkûmiyetleri nedeniyle, 2007 yılındaki genel seçimlerde bağımsız aday olamamalarıyla ilgili olarak, tekrar AİHM'ye başvurmuştur. AİHM, Türkiye'nin AİHS'nin suçsuzluk karinesi ile ilgili 6. maddesinin 2. fıkrası ve özgür seçim hakkı ilgili 1. protokolün 3. maddesinin, Türkiye tarafından ihlal edildiğine ve başvuruçulardan karar gereği Hatip Dicle ve Selim Sadak'a kişi başına altışar bin

⁵¹⁷ Hatip Dicle hakkında ayrıca yazdığı bir makale nedeniyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) savcısı tarafından 19 Temmuz 1995 tarihinde Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinin 2 ve 3. fıkraları uyarınca ırk ve dine dayalı ayrımcılık yaparak insanları nefret ve düşmanlığa teşvik etmekle suçlayan bir iddianame hazırlamıştır. Biri askerî olmak üzere üç hâkimden oluşan İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi 3 Nisan 1996'da Dicle'yi suçlu bulmuş ve kendisini iki yıl hapis cezası ile 600.000 TL para cezasına çarptırmıştır. Yargıtay, 3 Temmuz 1996'da kararı onamıştır. Ancak AİHM Hatip Dicle'yi yargılayan ve suçlu bulan Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin, AİHS'nin 6/1 maddesi bağlamında öngörülen bağımsız ve tarafsız bir mahkeme olmadığı kanaati ile Dicle'nin adil yargılanmadığına ve Türkiye Cumhuriyeti Devletini AİHS'nin 10. maddesini ihlal etmekten dolayı tazminat ödemeye mahkûm etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Üçüncü Daire, Dicle/Türkiye Davası, (Başvuru no. 34685/97); http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/34685_97.pdf, Erişim Tarihi: 17.07.2015.

⁵¹⁸ AİHM, Selim Sadak ve Diğerleri vs Türkiye Davası, <http://www.kararara.com/aihm/turkce3/aihm11808.htm>, Erişim Tarihi: 17.07.2015.

⁵¹⁹ AİHM'den Hatip Dicle ve Selim Sadak Kararı, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/aihmden-hatip-dicle-ve-selim-sadak-karari.jO6gTuh2VkuFBZ9r2KvnFQ>, Erişim Tarihi: 17.07.2015.

avro maddi tazminat, mahkeme masrafı olarak da 715 avro, ödemesine hükmetmiştir.⁵²⁰

Konu ile ilgili bir başka YSK kararı ise, gündemi uzun zaman meşgul eden ve kamuoyunda, Hatip Dicle'nin milletvekili seçildikten sonra milletvekilliğinin düşürülmesi ile ilgili olarak bilinen karardır.⁵²¹

YSK kararda, 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan XXIV. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde Diyarbakır İli Seçim Çevresinden bağımsız milletvekili seçilerek buna dair mazbatasını verilen Mehmet Hatip Dicle ile ilgili ilk olarak, Dicle'nin 23.10.2007 tarihinde yaptığı bir açıklama nedeniyle terör örgütü propagandası yapmak suçundan Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinin 19.02.2009 gün ve 2008/136 Esas, 2009/46 Karar sayılı ilamıyla 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7/1 ve 5237 sayılı TCK'nın 53. maddeleri uyarınca 1 yıl 8 ay hapis cezasına mahkûm edildiği, temyiz edilen kararın Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 22.03.2011 gün ve 2009/11118 Esas, 2011/1798 Karar sayılı ilamı ile onandığı ve Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 22.03.2011 tarihinde cezayı onandığını ve adı geçeninin henüz infazı tamamlanmamış ve seçilme yeterliğini kaybetmesine neden olan mahkûmiyeti bulunmakta olduğunu tespit etmiştir.

Diğer taraftan YSK, cezanın tümü mahsup işlemine konu edilmiş ve cezasını 09.06.2011 tarihi itibarıyla bütünüyle çekmiş sayılsa dahi, Anayasa'nın 76 ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinden kaynaklanan milletvekili seçilme engelinin devam ettiği ve 5352 sayılı Adli Sicil Kanunu'nun (ASK) 13/A maddesinde öngörülen “*cezanın çekildiği tarihten itibaren üç yıllık sürenin geçmiş olması*” koşulu gerçekleşmediğinden, “yasaklanmış haklarının geri verilmesi”ne ilişkin bir karar almasına, dolayısıyla bu aşamada milletvekili seçilme hakkına kavuşmasına yasal olanak bulunmadığını bu sebeplerden dolayı ilgili kişinin seçimden önce seçilme yeterliğini kaybettiği ve halen bu yeterliliğinin bulunmadığının kesin olduğunu belirtmiştir.

Bu noktada, YSK, bir kararında, kendini konuyu incelemeye yetkiligörmüştür. Karar'da, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun, 42.

⁵²⁰

⁵²¹ YSK'nın 2011/1022 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2011-1022.pdf>; Erişim Tarihi: 28.11.2014

maddesinde, bu Kanunda özel hüküm bulunmayan hallerde 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un bu Kanun'a aykırı olmayan hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Sözü geçen 298 sayılı Kanun'un 130. maddesinin 4. fıkrasında ise, adaylığın kesinleşmesinden sonra da belli nedenlerle adaylığa itiraz edilebileceği öngörülmüştür. Bunlar, adayın “*Türk olmadığına, yaşının kanunda gösterilenden küçük olduğuna, okur-yazar olmadığına ve seçilme yeterliliğini kaybettiren bir mahkûmiyeti bulunduğuna*” dair itirazlardır. Ayrıca ayrıntıları YSK'nın 16.03.1999 gün ve 371/194 sayılı kararında vurgulandığı üzere, Anayasası'nın milletvekili seçilme yeterliğini düzenleyen 76. maddesinde öngörülen, “*kişinin yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmış olması*” koşulunun yerine getirilmemesi de tam kanunsuzluk hali niteliğinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, “*aday listelerinin kesinleşmesinden sonra dahi, yukarıda sayılan tam kanunsuzluk hallerine ilişkin hususlarla sınırlı olarak adaylara itiraz edilebileceği gibi, bu hususlar YSKtarafından re'sen de incelenebilir*” demek suretiyle kararı kendisinin incelemeye yetkili olduğunu belirtmiştir.⁵²²

Sonuç olarak, seçimden üç gün önce, 9 Haziran 2011 tarihinde, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Hatip Dicle'nin milletvekili seçilmeye engel kesinleşen bir mahkûmiyeti olduğunu YSK'ya bildirdiği halde, YSK, hiçbir işlem yapmadan seçimlerin tamamlanmasını beklemiştir. Dolayısıyla, aslında Dicle, seçilme yeterliği olmadığı halde seçimlere girmiş ve seçilmiştir. YSK, önceki içtihatlarına da atıf yaparak, seçim sonrasında Diyarbakır İli Seçim Çevresinden bağımsız aday olarak milletvekili seçilen Hatip Dicle'ye verilen milletvekili tutanağının, seçilme yeterliğine ilişkin tam kanunsuzluk hali nedeniyle 298 sayılı Kanunun 130/4 ve 2839 sayılı MVSK'nın 39/4. maddeleri uyarınca iptal edilmesine, Diyarbakır İl Seçim Kurulu'nca 2839 sayılı MVSK'nın 34 ve 35. maddelerindeki esaslara göre sıradaki adayın tespit edilerek, milletvekili tutanağı düzenlenmesine karar vermiştir.

Ancak, burada tam kanunsuzluk nedeni ile tutanağın iptal edilmesi ile ilgili sorununu tam olarak ortaya koyabilmek için, YSK'nın daha önceki içtihatlarına kısaca bakmakta fayda bulunmaktadır.⁵²³

⁵²² YSK'nın kendini incelemeye yetkili gördüğü konuyla ilgili benzer kararları için bkz. YSK 1988/311; YSK 1996/71; YSK 1999/1585 sayılı kararları. Karar özetleri için; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2011-1022.pdf>; Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁵²³ Tunak iptali ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Gönenç, ss. 91-94.

YSK, daha önce birçok kararında, olağan veya olağanüstü itiraz süreleri geçmiş olsa da, “tam kanunsuzluk” sebebiyle tutanak iptali kararı vermiştir. YSK, ilk kez Ahmet Fehmi Işıklar olayındakonu yu milletvekilliği açısından tartışmış, seçimden önce var olan, ancak, seçimden sonra ortaya çıkan bir neden dolayısıyla, milletvekilliğinin düşmesine kendisinin karar veremeyeceğini, bu kararın ancak TBMM tarafından verebileceğini belirtmiştir.⁵²⁴ YSK, Ahmet Karavar olayında ise, tutanağın iptaline karar vermese de, içtihadını değiştirerek, milletvekilleri açısından tutanağın iptaline karar vermeye yetkili olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁵ Bu karardan sonra ortaya çıkan Bahattin Şeker olayında ise, milletvekilleri açısından tutanağının iptaline karar verme yetkisini uygulayarak, askerlik yükümlülüğünü yerine getirmediği halde milletvekili seçildikten sonra bu durumu öğrenilen Bahattin Şeker’in tutanağını iptal etmiştir.⁵²⁶ Merve Safa Kavakçı olayında ise, daha önceden milletvekili seçilme yeterliliği bölümünün vatandaşlık durumu alt konusunda da anlatıldığı gibi, kişi seçildikten sonra TC vatandaşlığını kaybetme durumunda ise, YSK, seçimden sonra ortaya çıkan bu nedenden dolayı kendini yetkili görmemiş, Merve Kavakçı’nın milletvekilliğinin düşmesinin ancak TBMM’nin kararı ile olabileceğini belirtmiştir.⁵²⁷

Belirtmek gerekir ki, Hatip Dicle olayında seçilme engeli yukarıdakilerden farklı olarak seçimden önce ortaya çıkmış, hatta Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Hatip Dicle’nin milletvekili seçilmeye engel kesinleşen bir mahkûmiyeti olduğunu YSK’ya bildirmiştir. Bundan dolayı, YSK’nın Hatip Dicle olayında kendisini yetkili görmesi doğru bir yaklaşımdır. Gönenç’in de belirttiği gibi, yukarıdaki örneklerde seçilme engeli bilinmediğinden dolayı, YSK’nın seçimlerden önce herhangi bir işlem yapması mümkün değildir. Dicle olayında ise, YSK’nın hareketsiz kalması, tutanağı iptal edilen kişinin bağımsız milletvekili adayı olması nedeniyle, bu kişiye verilen oyların tamamen etkisiz veya sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. YSK, bu konuda herhangi bir işlem yapmamasını, listelerin kesinleşmesinden sonra bu listelerde,

⁵²⁴ YSK’nın 1988/311 sayılı kararı; www.bianet.org/files/doc_files/000/000/.../ysk_fehmiisiklarkarari.doc. Erişim Tarihi: 21.06.2015.

⁵²⁵ YSK’nın 1996/71 sayılı kararı. <http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/?x=cat:15>, Erişim Tarihi: 21.06.2015.

⁵²⁶ YSK’nın 1999/371 sayılı kararı. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/1999-371-karar.htm>, Erişim Tarihi: 21.06.2015.

⁵²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yukarıda A. Milletvekili Seçilme Yeterliliği; 1. Vatandaşlık Durumu.

ölüm veya istifa nedeniyle yapılacak kaydırmalar dışında değişiklik yapılmasını yasaklayan MVSK'nın 25. maddesine dayandırmıştır. YSK, her ne kadar listelerin kesinleşmesinden sonra listelerde değişiklik yapılamayacağı durumunu yasanın emredici hükmünden kaynaklandığına dayandırsa da, milletvekili seçilme yeterliğine sahip olmadığı halde Hatip Dicle'nin listelerde yer alması ve seçime girerek milletvekili seçilmesine kadar YSK'nın harekete geçmemesi, yerinde bir hareket tarzı olmamıştır.⁵²⁸ YSK, kişinin seçilme yeterliğine sahip olmadığını tespit ederek, bu aşamada görevsiz olduğunu belirten bir karar verebilirdi. Gönenç, bu sorunun “görevsizlik kararı” verilerek aşılabileceğini belirtmektedir. Gönenç'e göre, YSK'nın bu tür bir karar vermesinin önünde hukukî bir engel de yoktur. YSK, böyle bir karar vermiş olsaydı, “YSK seçmen iradesine müdahale etmiştir” biçimindeki ağır bir eleştiriden de kurtulmuş olacaktı.⁵²⁹

Son olarak konu ile ilgili, 1982 Anayasası'nda, “*ağır hapis*” diye nitelendirilen cezalardan hüküm giyenlerin milletvekili olamayacakları belirtilse de, 5237 Sayılı TCK ile hapis-ağır hapis ayrımına son verilmiş ve 5252 sayılı TCK'nın Yürürlük ve Uygulama Şeklin Hakkındaki Kanun'un 6. maddesiyle de, kanunlarda öngörülen “*ağır hapis*” cezalarının, “*hapis*” cezasına dönüştürülmüş olması nedeniyle bu Anayasa hükmünün uygulama imkânı kalmadığı⁵³⁰ ve bunun sonucu olarak da, 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinde geçen ağır hapis cezası, hapis cezasına dönüşmüş olmaktadır. Bundan dolayı, ağır hapis cezasından, hapis cezasına dönüştürülen ceza hükmü bir yıldan az ise, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmemesi gerekmektedir. Ancak, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nda 14.02.2006 tarihinde alınan 13–16 sayılı karara göre, eski TCK'da yer alan ağır hapis cezaları, “*ağır haptisten dönüştürülmüş hapis cezası*” olarak varlıklarını devam ettirdiği kabul edildiği için, önceden hükmedilmiş bir yıldan fazla ağır hapis cezaları da, milletvekili seçilmeye engel bir durum olarak varlığını devam ettirmektedir.⁵³¹

⁵²⁸ Aynı görüş için Bkz. Levent Gönenç, Hatip Dicle Olayı I, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/?x=cat:15>, Erişim Tarihi: 21.06.2015.

⁵²⁹ Gönenç, Hatip Dicle Olayı I, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/?x=cat:15>, Erişim Tarihi: 21.06.2015.

⁵³⁰ Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 209; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 50; Gönenç, s. 210.

⁵³¹ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 62.

b. Yüz Kızartıcı Suçlar ve Belirli Suçlardan Hüküm Giymemiş Olmak

1982 Anayasa'nın 76. Maddesi ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinde milletvekili seçilme yeterliliğine engel olan suçlar aşağıdaki şekilde sayılmıştır.

1982 Anayasası'nın 76. maddesinde;

“zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma⁵³² ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler”.

denmektedir.

Diğer taraftan milletvekili seçilmeye engel hüküm giyme halleri 2839 Sayılı MVSK'nın 11. maddesinde sayılmıştır. 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin 5. fıkrasına göre; *“Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar”* ve aynı Kanun'un 11. maddesinin 6. fıkrasına göre;

“Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler:

f) Affa uğramış olsalar bile;

1. Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar,

2. TCK'nın İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkûm olanlar,

3. Terör eylemlerinden mahkûm olanlar,

4. TCK'nın 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasî ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkûm olanlar”

milletvekili seçilememektedir.⁵³³

⁵³² Değişik: 27.12.2002 - 4777/1 md.

⁵³³ YSK “Seçilmeye engel mahkûmiyet nedeniyle milletvekili geçici aday listesinden çıkarılma” hakkındaki 2002/557 sayılı kararında; “2839 sayılı Kanunun 11 ve T.C. Anayasasının 76. maddesinde; Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar ile affa uğramış olsalar bile, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile İstimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkum olanların; T.C.K/nun ikinci kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanların; T.C.K/nun 312 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçlarından mahkum olanlar ile T.C.K/nun 536. maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanların, milletvekili seçilemeyecekleri belirtilmiştir.

Milletvekili adayı olmak isteyen bir kişi, sayılanbu suçların herhangi bir tanesinden mahkûm olduğu takdirde, milletvekili seçilme yeterliliği, sürekli olarak ortadan kalkmaktadır. Kişinin aldığı mahkûmiyet, genel af ile ortadan kalksa bile, seçilme yetersizliği var olmaya devam edecektir. Mahkûm olunan cezanın, hem türü hem de süresi, seçilme ehliyeti açısından önemlidir. Söz konusu mahkûmiyetler, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldırdığı gibi, halen milletvekili olan bir kişinin milletvekilliğinin düşmesi sonucunu da doğurmaktadır.⁵³⁴

2839 Sayılı MVSK'nın 11/f maddesinde “mahkûm olanlar”dan bahsedilmektedir. Turhan’a göre, bu ifadeyi yeni TCK açısından, hapis cezası veya adli para cezasına mahkûmiyet olarak anlamak gerekir. Çünkü, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) 223. maddesinin 5. fıkrasında, “*yüklenen suçu işlediğinin sabit olması halinde, sanık hakkında mahkûmiyet kararı*” verilecektir. Diğer taraftan, aynı maddenin 6. fıkrasında ise, “*yüklenen suçu işlediğinin sabit olması halinde, belli bir cezaya mahkûmiyet yerine veya mahkûmiyetin yanı sıra güvenlik tedbirine hükmolunacaktır*” denmektedir. Yukarıda geçen bu iki fıkra hükmü, birlikte değerlendirildiğinde, kanun koyucunun, “mahkûmiyet kararı” ile “güvenlik tedbirine hükmetme”yi iki ayrı hüküm çeşidi olarak düzenlediğini kabul etmek gerekmektedir. Bundan dolayı, 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesindeki “mahkûm olma” kavramı, TCK açısından, CMK'nın 223. maddesinin 5. fıkrasındaki mahkûmiyet olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, verilen mahkûmiyet hükmünün kapsamına, güvenlik tedbirine hükmetmenin girmediğini söyleyebiliriz. Bunun sonucu olarak ise, bir kişi hakkında, 2839 sayılı MVSK'nın 11/f maddesinde sayılan suçlar nedeniyle sadece

Ankara İli (1) bölge seçim çevresinden yasal süre içerisinde ve usûlüne uygun olarak bağımsız milletvekili adaylığı için başvuran Lütfi Cumhur DOĞAN'ın ait Adli Sicil Arşiv Kaydı sorgulaması sonucunda; Cay Asliye Ceza Mahkemesinin 05.03.1991 gün ve 231-82 sayılı kararı ile T.C.K/nun 503, 522 ve 647 sayılı Kanunun 4 ve 6. maddeleri uyarınca neticeten 235.000.TL ağır para cezası ile cezalandırıldığı ve böylece seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunduğu, adı gecenin bağımsız milletvekili adaylığı başvurusuna eklenerek İl Secim Kurulu Başkanlığına bulunduğu belgelerden anlaşılmıştır.

Bu durum karşısında, Ankara İli (1) bölge seçim çevresinden bağımsız milletvekili adaylığı için başvuran Lütfi Cumhur DOĞAN'ın adaylık sürecinde seçilmeye engel mahkûmiyeti varit olduğundan, bağımsız milletvekili adaylığı başvurusunun iptaline karar verilerek milletvekili geçici aday listesinden isminin çıkarılmasına karar verilmelidir” demiş ve sonuç olarak kişinin seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunduğundan adaylığının iptaline ve milletvekili geçici aday listesinden adının çıkarılmasına karar vermiştir., Ünlü-Erbil, ss.568-569.; Benzer yönde kararlar için ayrıca bkz. YSK 2002/593 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 578-579; YSK 2002/599 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 585-586; YSK 2002/620 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 614-615.

534

Onar, s. 387 vd; Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 63.

güvenlik tedbirine hükmedildiği takdirde, o kişinin milletvekili seçilme yeterliliğinin ortadan kalkmadığı söylenebilir.⁵³⁵

Diğer taraftan, Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında “hüküm giymiş olanlar” kavramı geçmektedir. Konuyu yine CMK hükümleri açısından değerlendirecek olursak, CMK'nın 223. maddesinin 1. fıkrasında, “...*güvenlik tedbirine hükmedilmesi, ...hükümdür*” ibaresi geçmektedir. Bundan dolayı, Anayasa ve MVSK'da sayılan suçlardan biri nedeniyle kişi hakkında güvenlik tedbirine hükmedilmesi halinde, CMK'nın 223. maddesinin 1. fıkrasına göre, Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrası ile ilgili olarak bir “hüküm giyme” söz konusudur ve söz konusu kişinin seçilme yeterliliği ortadan kalkmaktadır. Turhan'a göre, CMK'nın 223. maddesindeki bu düzenleme nedeniyle, Anayasa ve 2839 Sayılı MVSK'nın hükümleri arasında çelişkili bir durum mevcuttur.⁵³⁶ CMK 223. maddesinin hükmü dikkate alınarak yapılacak bir düzenlemeyle, Anayasa ve 2839 Sayılı MVSK'nın hükümleri arasındaki söz konusu çelişki giderilmelidir. Normlar hiyerarşisinde Anayasa hükmü, kanun hükmünden üstün olduğu ilkesinden hareketle, bu iki norm arasındaki çelişki giderilinceye kadar, Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında sayılan suçlardan biriyle hakkında güvenlik tedbiri kararı verilen bir kişinin, milletvekili seçilme yeterliliğinin ortadan kalktığını kabul etmek gerekir.⁵³⁷

Burada Anayasa'nın 76. maddesi ve 2839 Sayılı MVSK'da belirtildiği şekliyle milletvekili seçilmeye engel suçları, yüz kızartıcı suçlar ve diğer bazı suçlar şeklinde sınıflandırarak incelemek mümkündür.

(1) Yüz Kızartıcı Suçlar

Anayasa'nın 76. maddesi ve 2839 Sayılı MVSK'nın 11. maddesinin f. fıkrasına göre, basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet,⁵³⁸ hırsızlık, dolandırıcılık,

⁵³⁵ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 63.

⁵³⁶ “Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu (CMUK) 2005 yılında mülga edilmeden önceki dönemde, bu ifadeler arasında herhangi bir anlam farkı bulunmamaktaydı. Çünkü, CMUK'un duruşmanın bitmesi ve hüküm başlıklı 253. maddesinde, hüküm sayılan haller arasında sadece “mahkûmiyet”ten bahsedilmekteydi. Mahkûmiyet kararı ile güvenlik tedbirleri arasında bir ayırım yapılmamaktaydı. Bu nedenle de “hüküm giymek” ile “mahkûm olmak” aynı anlama gelmekteydi.”Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.63.

⁵³⁷ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.63.

⁵³⁸ 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 152. Maddesinin ilk fıkrasında “Her kim kendisine veya başkasına oy veya tercih işareti verilmesi veya verilmemesi için bir veya birkaç seçmene menfaat, sair kıymetler teklif ve vadede

sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan mahkûm olanlar, şeklinde isimlendirilmiş olan suçlar milletvekili seçilmeye engel suçların birinci grubu olan, yüz kızartıcı suçları oluşturmaktadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Anayasa'nın 76. maddesinde yüz kızartıcı suçları sayıldıktan sonra, “gibi” ifadesi kullanılmıştır. Gözler'in de belirttiği gibi, Anayasa'nın 76 ve anılan Kanun'daki suçların örnek olarak sayıldığı dolayısı ile “yüz kızartıcı suç” kapsamına başka suçlarında gireceği düşünülebilir.⁵³⁹ Ayrıca Yargıtay,⁵⁴⁰ Danıştay⁵⁴¹ ve YSK'nın,⁵⁴² Anayasa'nın 76. maddesinde geçen “gibi” kelimesinden hareketle, yüz kızartıcı suçların kanunda sayılanlarla sınırlı olmadığı, sayılanlardan başka, yüz kızartıcı suçların da bulunabileceği yolunda, kararları bulunmaktadır.⁵⁴³

Anayasa ve 2839 Sayılı MVSK'daki “yüz kızartıcı suç” kavramına, Devlet Memurları Kanunu (DMK) gibi temel bir kanunda yer verilmiş olsada(md. 48), bu durum doktrinde eleştirilmektedir. Çünkü, TCK'ya bakacak olursak, kanunda “yüz kızartıcı suç” diye bir kategorinin olmadığını görürüz. Katıldığımız bir görüşe göre, suçlar arasında yüz kızartıcı olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayırım yapılmasının hukukî bir dayanağı yoktur.⁵⁴⁴ Ceza hukukunda kıyasın yasak olması⁵⁴⁵ ve ceza hukukuna ait hükümlerin yorumlanmasında “dar yorum” esası geçerli olduğu için bu

veyaverir yahut resmi, umumi vazifeler veya hususi hizmet ve menfaatler wait veya temin ederse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Verilen, wait veya temin edilen menfaatler seçmenin seyahat, yemek, içki ve nakil masrafları veya hizmetlerinin mukabili olarak gösterilse dahi hüküm aynıdır” hükmü yer almaktadır. Bu düzenleme, her ne kadar maddenin başlığında rüşvet terimi yer almasa da, seçim rüşveti suçuna ilişkindir. Dolayısıyla, Anayasa'nın 76. maddesinde yer alan rüşvet ifadesi, TCK'nın 252. maddesinde düzenlenen rüşvet suçunun yanı sıra, belirttiğimiz suç tipinde kapsadığı söylenebilir.

⁵³⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.271; Benzer görüş için bkz. Gönenç, s.215.

⁵⁴⁰ Bkz. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 2.7.1996 tarih ve E. 1996/3 -144, K 1996/171 sayılı kararı. Yargıtayın konu ile kararları ve bunların değerlendirilmesi hakkında bkz. Onar s. 417 vd.

⁵⁴¹ Bu konudaki Danıştay kararları için bkz. Nevzat Toroslu, “Ertelenmiş Mahkûmiyetin Memuriyete Etkisi” **Prof. Dr. Jale Akipek'e Armağan**, Konya 1991, ss. 93–104, s. 99 vd.

⁵⁴² Bkz. Onar, s. 418.

⁵⁴³ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 64; Bu konudaki kararlar için bkz. Bilir, s. 43 vd.; Onar, s. 417 vd.

⁵⁴⁴ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.65; Onar, s. 420 vd.; Toroslu, Ertelenmiş..., s. 100; Bilir, s. 46–47.

⁵⁴⁵ Ceza hukunda kıyasın yasak olması ile ilgili olarak bkz. Veli Özer Özbeke, M. Nihat Kanbur, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, Eylül 2013, ss. 76-77. Ayrıca bkz. YSK. 1985/359 sayılı kararı; YSK. 1989/1489 sayılı kararı, Yılmaz, s.34; Hırsızlık malını satın alma suçu yüz kızartıcı suçlardan olmadığı için, bu suçtan mahkûmiyet seçilme ehliyetini ortadan kaldırmayacağı YSK kararı için bkz. YSK 2006/379 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2006-379-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

esastan hareketle “gibi” kelimesi ile “yüz kızartıcı suç” kavramının kapsamını genişletmek mümkün değildir.⁵⁴⁶

Dikkat çekmek istediğimiz bir başka husus, TCK’nın 255. maddesinde düzenlenen nüfuz ticareti suçu ile bağlantılıdır. Nüfuz ticareti suçu, kamu görevlisi üzerinde nüfuz sahibi olduğundan bahisle, haksız bir işin gördürülmesi amacıyla girişimde bulunması için, doğrudan veya aracılar vasıtasıyla, kendisine veya bir başkasına menfaat temin edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Failin kamu görevlisi olması, bu suç bakımından cezayı arttıran nitelikli bir hâl olarak düzenlenmiştir. Anayasa’nın 76. maddesinde, milletvekili seçilme yeterliliğini engelleyen suçlar sayılırken, nüfuz ticareti suçu belirtilmemiştir. Bu durumun nedeni, TCK’daki nüfuz ticareti ile ilgili düzenlemenin 2012 yılında 6352 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle oluşturulmasıdır. Kanaatimizce, rüşvet suçu ve nüfuz ticareti suçunun, koruduğu hukukî yararlar arasındaki benzerlik olduğundan dolayı, rüşvet suçunda olduğu gibi, nüfuz ticareti suçunda milletvekili seçilme yeterliliğine engel teşkil etmesi gerekir. Anayasa ve kanun koyucu tarafından gerekli düzenlemelerin yapılması yerinde olacaktır.⁵⁴⁷

(2)Diğer Belli Suçlar

Diğer taraftan Anayasa’nın 76. maddesi ve 2839 Sayılı MVSK’nın 11. maddesinin f. fıkrasına göre, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, diye isimlendirilen suçlar ise milletvekili seçilmeye engel suçların ikinci grubu olan diğer belirli suçları oluşturmaktadır. Bu suçları aşağıdaki şekilde inceleyebiliriz.

Kaçakçılıksuçu ile ilgili olarak, Anayasa’nın 76. maddesinin 2. fıkrasındasadece“kaçakçılık”kavramından bahsedilmekle birlikte, 2839 Sayılı MVSK’nın 11/f/1 maddesindebu durum, spesifik olarak, “istimal ve istihlak

⁵⁴⁶ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 271; Yılmaz, s. 32; Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 64.

⁵⁴⁷ Yukarıda uygulamada, yüz kızartıcı suç kavramının, Anayasa’nın 76. maddesinde yer alan“gibi” ifadesi nedeniyle geniş yorumlandığını, 76. maddede sayılan suçlar dışındaki suçları kapsar şekilde anlaşıldığını belirtmiştik. Katılmadığımız bu görüşün esas alınması halinde, nüfuz ticareti suçunun, yüz kızartıcı suç olduğu ve milletvekili seçilme yeterliliğine engel teşkil ettiği söylenebilir.

kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları” şeklinde düzenlemiştir. Bu fıkraya göre, istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçlarından mahkûm olanlar, milletvekili seçilememektedir.⁵⁴⁸

Konu ile ilgili olarak Danıştay bir kararında, DMK’nın 48. maddesiyle ilgili olarak, vergi kaçakçılığı suçunun maddede belirtilen kaçakçılık suçu niteliğinde olmadığına ve vergi kaçakçılığı suçundan mahkûmiyetin, memuriyete engel teşkil etmediğine karar vermiştir.⁵⁴⁹ Benzer düzenlemeyi içeren bir kararda ise YSK,⁵⁵⁰ “213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nda yer alan hileli vergi suçu 2839 sayılı Kanun’un 11/f maddesinde seçilmeye engel olarak gösterilen kaçakçılık suçlarından değildir. Bu bende yer alan kaçakçılık suçları 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun kapsamına giren suçlardır. Bu nedenle hileli vergi suçu işleyen kimsenin seçilme yeterliği ortadan kalkmaz” diyerek, seçilme yeterliliğinin ortadan kalkmadığına hükmetmiştir. Diğer taraftan, 31.3.2007 tarih ve 5607 sayılı yeni Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu’nunda “istimal ve istihlak kaçakçılığı” isminde bir suç tipi bulunmamaktadır. Son olarak diyebiliriz ki, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu içerisinde, MVSK’nın 11/f maddesindeki gibi bir ayırım söz konusu olmadığından, bu Kanunu’nun 3. ve 4. maddelerinde belirtilen kaçakçılık suçlarından mahkûm olanlar, milletvekili seçilemeyeceklerdir.⁵⁵¹

Resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçları 5237 sayılı TCK’da, 235. maddede “ihaleye fesat karıştırma” suçu ve 236. maddede “edimin ifasına fesat karıştırma” suçu isimleriyle yer almıştır.

Devlet sırlarını açığa vurma suçları ise 5237 sayılı TCK’da 326 ve 339. maddeler arasında, “Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk” başlığıyla yer almıştır.

Terör suçları ise, Anayasa’nın 76. maddesinde, 2002 tarihinde 4777 sayılı Kanun ile yapılan değişik sonucu, “terör eylemlerine” şeklinde değiştirilerek mevcut

⁵⁴⁸ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 65.

⁵⁴⁹ Danıştay 12. Daire: 13.10.1997 gün ve E. 1995/9515, K. 1997/2121 sayılı Kararı, <http://www.kararara.com/danistay/dnsty11/dnstyk10297.html>, Erişim Tarihi: 05.10.2015; Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 66.

⁵⁵⁰ YSK’nın 22.5.1986 tarih ve 216 nolu Kararı, Yılmaz, s. 488.

⁵⁵¹ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 66.

halini almıştır.⁵⁵² Diğer taraftan, hangi suçların terör suçu sayılacağı, Terörle Mücadele Kanunu'nda gösterilmiştir.⁵⁵³ Turhan'ın kaçakçılık suçları terör amacı ile işlenmiş olmasıyla ilgili yaptığı tespit ise ilginçtir. Turhan'a göre,⁵⁵⁴ *“kaçakçılık suçları terör amacı ile işlenmemiş olsa da, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, kaçakçılık suçlarının terör amacıyla işlenmiş olması, seçilme yeterliliği açısından farklı bir durum ortaya çıkarmayacaktır”*.

TCK'nın ikinci kitabının birinci babında yazılı suçlarise Anayasada yer almamakla birlikte, 2839 Sayılı MVSK'nın 11/f maddesinin 2. fıkrasında milletvekili seçilmeye engel suçlar olarak belirtilmiştir. Turhan'ın da belirttiği gibi, Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında hangi suçların milletvekili seçilme hakkını ortadan kaldıracığı, sınırlı bir şekilde yazılmıştır. Bundan dolayı, Anayasa'da yer almayan bir suçun, 2839 Sayılı MVSK'da yer alması durumunun, Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilebilir. Zira, bu konu, Anayasa'nın 76. maddesinde açık ve ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Şayet Kanun, ilgili Anayasa maddesini tekrar etmeyip, yeni sınırlamalar veya engeller getirirse, ortaya Anayasaya aykırı bir durum çıkacaktır. Nitekim, 2839 Sayılı MVSK'nın 11/f maddesinin 2. fıkrasında da, 765 sayılı eski TCK'nın 2. Kitabının 1. Babında yer alan “Devletin Şahsiyetine Karşı Cürümler” başlıklı bölümde, 125. maddeden 173. maddeye kadar atıfta bulunularak,⁵⁵⁵ milletvekili seçilme yeterliliğinin ortadan kalkacağı belirtilmiştir.⁵⁵⁶

TCK'nın 536. maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanun'un 537. maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve

⁵⁵² Terör eylemlerine katılma ifadesi, 2002 yılında 4777 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliğinden önce, “ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik veya teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş” olma şeklindeydi.

⁵⁵³ “Terörle Mücadele Kanunu'nda, 29.6.2006 tarih ve 5532 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonucu, terör suçlarının kapsamı oldukça genişletilerek, TCK'daki suçların önemli bir kısmı terör suçu kapsamına alınmıştır. Kanun'un 1. maddesinde terörün tanımı yapılmış, 3. ve 4. maddelerinde ise terör suçları gösterilmiştir. Kanun'un 3. maddesine göre, TCK'nın 302, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 315 ve 320. maddeleri ile 310. maddesinin birinci fıkrasında yazılı suçlar, terör suçlarıdır. 4. maddeye göre ise, 1. maddede belirtilen amaçlar doğrultusunda suç işlemek üzere kurulmuş bir terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlendiği takdirde, terör suçu sayılmaktadır.” Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre ...”, s. 67.

⁵⁵⁴ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre ...”, s. 67.

⁵⁵⁵ Bu suçlar, 5237 sayılı TCK'nın 2. Kitap, 4. Kısımında (üçüncü bölümden sekizinci bölüme kadar) 299–343 maddeleri arasında yeniden düzenlenmiştir. Bu kısımda yer alan “devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar (üçüncü bölüm), devletin güvenliğine karşı suçlar (dördüncü bölüm), anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar (beşinci bölüm), milli savunmaya karşı suçlar (altıncı bölüm), devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk (yedinci bölüm) ile yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlardan (sekizinci bölüm) mahkûmiyet şeklindedir.

⁵⁵⁶ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre ...”, ss. 67-68.

*beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkûm olanlarınduru*mu da tartışmalıdır. Zira, 2839 Sayılı MVSK, burada eski TCK'ya atıfta bulunmaktadır. MVSK'da sayılı, eski TCK'ya göre suç niteliği taşıyan bu fiiller, suç olmaktan çıkarılarak kabahat niteliğine dönüştürülmüş, 5237 sayılı TCK'nın yürürlüğe girdiğinden dolayı, ayrı bir kanun olan 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda⁵⁵⁷ düzenlenmiştir. Bizimde katıldığımız görüşe göre, belirtilen bu fiiller, suç olmaktan çıkarılarak, idari yaptırım gerektiren fiiller olarak düzenlendiği için, 2839 sayılı MVSK'nın bu hükmünün uygulanması artık mümkün değildir. Zira, 2839 sayılı MVSK, eski TCK'ya atıfta bulunarak, işlenen bu fiillerden dolayı “mahkûmiyet” şartını aramaktadır. Ancak, Kabahatler Kanunu'ndaki fiillerin ihlali halinde, mahkûmiyet kararı değil, idari yaptırım kararı verilecektir. Kabahatler Kanunu'nun 42. maddesinin ihlali nedeniyle uygulanan idari yaptırımlar, mahkûmiyet kararı olmadığı için de, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmeyecektir. Dolayısıyla, kanun koyucu tarafından yapılacak bir düzenleme ile 2839 Sayılı MVSK'nın 11/f maddesinin 4. fıkrası hükmünün kaldırılması gerekmektedir.⁵⁵⁸

Karşılaştırmalı hukukta, kamu hizmetlerinden yasaklılık, belli miktarda ve suçlardan cezaya mahkûmiyetin seçilme şartları arasındaki düzenleniş biçimine bakıldığında, Birleşik Krallık'ta üzerinden iflas kararı kalkmamış müflislerin (undischarged bankruptcy), 1 yılı aşkın cezaya mahkûm olanların,⁵⁵⁹ Almanya'da mahkeme kararı ile kamusal ve siyasî haklardan yararlanma hakkı elinden alınanların,⁵⁶⁰ Kıbrıs'ta ahlâki suçlardan ve seçim suçlarından mahkûm olanların,⁵⁶¹ İran'da, İslam Devrimi öncesindeki rejimi savunmada lider rol üstlenenlerin, geniş arazi sahiplerinin, yasadışı gruplara üye olanların, devlete karşı mütecaviz eylemlerden mahkûm olanların, uyuşturucu bağımlılarının,⁵⁶² Hindistan'da üzerinden iflas kararı kalkmamış müflislerin,⁵⁶³ Kanada'da seçimlerde hile yapan, seçimlerle ilgili yolsuzluk ya da birtakım yasal olmayan faaliyetlerde bulunanların ve bir önceki

⁵⁵⁷ RG. Tarih: 31.03.2005, Sayı: 25772, Kanun No: 5326, Kabul Tarihi: 30.03.2005.

⁵⁵⁸ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre ...”, s. 69.

⁵⁵⁹ http://ipu.org/parline-e/reports/2335_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁵⁶⁰ http://ipu.org/parline-e/reports/2121_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁵⁶¹ http://ipu.org/parline-e/reports/2081_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁵⁶² http://ipu.org/parline-e/reports/2149_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁵⁶³ http://ipu.org/parline-e/reports/2145_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

seçimde seçim finansmanı raporu düzenlemede hata yapanların,⁵⁶⁴ temsilci olarak seçilebilmeleri mümkün değildir.⁵⁶⁵

c. Mahkûmiyet İle İlgili Diğer Durumlar

İşlenen bir suç nedeniyle verilen mahkûmiyet kararının niteliği ve cezanın infazının, milletvekili seçilme yeterliliğine etkisi farklı şekillerde olabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Anayasa'nın 76 ve 2839 sayılı MVSK'nın 11.maddesi hükmüne göre, mahkûmiyetin seçilmeye engel olabilmesi için, buna ilişkin kararın seçimden önce kesinleşmiş olması gerekmektedir.⁵⁶⁶ Çalışmanın bu kısmında,yabancı memleketlerde alınan mahkûmiyet kararları, Askerî Ceza Kanunu (AsCK) kapsamındaki mahkûmiyet, mahkûmiyetin para cezasına çevrilme durumu, ertelenme durumu, koşullu salıverilme durumu, kamu davasının ertelenmesi ve hükmün açıklanmasının geriye bırakılması durumu, sabıka kaydının silinmesi durumu ve milletvekili seçilme yeterliliğini engelleyen suçların mahiyetinin değişmesi durumu incelenecektir.

(1) Yabancı Memleketlerde Alınan Mahkûmiyet Kararları

YSK'nın yabancı memleketlerde alınan mahkûmiyet kararları ile ilgili olarak verdiği kararlarda yapılan fiil Türk kanunlarına göre suç teşkil etmeli ve bu fiil dolayısıyla yabancı bir devlet mahkemesi tarafından verilen cezanın kesinleşmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu ceza adlî sicile işlenmiş olmalı, adlî sicile işlenen bu ceza Türk seçim mevzuatına göre de seçilmeye engel bir ceza olmalıdır.⁵⁶⁷

Bu şartların oluşması halinde YSK milletvekili seçilme yeterliliğinin ortadan kalktığı yönünde kararlar vermiştir.⁵⁶⁸ 5237 Sayılı TCK'ya göre suç teşkil eden bir fiilden dolayı⁵⁶⁹ yabancı memleketlerde milletvekili seçilmeye engel nitelikte ceza

⁵⁶⁴ http://ipu.org/parline-e/reports/2055_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁵⁶⁵ Şık, s. 390.

⁵⁶⁶ YSK. 1990/38 sayılı kararı, Yılmaz, s. 36.

⁵⁶⁷ Gönenç, s. 227.

⁵⁶⁸ Konu ile ilgili bkz. Yurt dışındaki bir suçtan dolayı başka bir devlet mahkemesince verilen kesinleşmiş mahkûmiyet hükmü adlî sicile geçecek türden olan kişinin aday olamayacağı hakkındaki YSK 2004/502 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 713-715; Ayrıca bkz. YSK, 1985/65; 1990/7; 1991/47 sayılı kararları, Yılmaz, ss. 405-406; 407-410; 410-412.

⁵⁶⁹ Anayasa'nın 76. ve 2839 Sayılı MVSK'nın 11. maddesi kapsamındaki sayılı seçilmeye engel nitelikteki suçlar.

alan kişilerin seçilme yeterliliği ortadan kalkar ve bu durum tutanağın iptalini gerektirir.⁵⁷⁰ 5352 Sayılı ASK'nın⁵⁷¹ 2. maddesi gereği, hakkında Türk mahkemeleri veya yabancı ülke mahkemeleri tarafından kesinleşmiş, Türk hükümetine bildirilen ve Türk Hukukuna göre tanınan mahkûmiyet kararı bulunan Türk vatandaşları ile Türkiye'de suç işlemiş olan yabancıların kayıtları da dâhil tüm adli sicil bilgileri, mahallinde bilgisayar ortamına aktarılmasını takiben, Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'ndeki merkezî adli sicilde tutulur. Kişinin kayıt altına alınan bu bilgilerinin, sicil kayıtlarından çıkarılmış olması, seçim hukuku yönünden ilgili kişi hakkında olumlu sonuç doğurmayacaktır.⁵⁷²

(2) 1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu Kapsamındaki Mahkûmiyet

AsCK'nın 30 maddesine göre;

“taksirli suçlardan verilen cezalar hariç olmak üzere ölüm, ağır hapis, bir seneden fazla hapis cezası ile hükümlülük halinde ve Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlarla basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı veya şeref ve haysiyeti kırıcı suçtan veya istimal ve istihlak kaçakçılığı hariç kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle hükümlülük halinde”

subay, astsubay, uzman jandarmalar ve özel kanunlarında bu cezanın uygulanacağı belirtilen asker kişiler hakkında, askerî mahkemeler veya adliye mahkemelerince asıl ceza ile birlikte, TSK'dan çıkarma cezası da verileceği hükmü amirdir. Bu husus, mahkeme hükmünde belirtilmemiş olsa dahi, TSK'dan çıkarmayı gerektirmektedir.

Görülmektedir ki, AsCK'daki amir hükümler, Anayasa'nın 76 ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinde sayılı milletvekili seçilme yeterliliğini kaybettiren suçlarla birebir örtüşmektedir. Bunun sonucu olarak, Askerî Mahkemelerce bu

⁵⁷⁰ YSK konu ile ilgili vermiş olduğu kararlarda yabancı memleketlerde alınan mahkûmiyet kararlarını şayet Anayasa 76 ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinde sayılan suçlardan ise milletvekili seçilmeye engel saymıştır. *“Almanya Aachen Asliye Ceza Mahkemesince verilir kesinleşen mahkûmiyet hükmünün adli sicile geçecek türden mahkûmiyet olduğu anlaşılmaktadır. ..Bu bilginin adli sicil kayıtlarından çıkarılmış olması seçim hukuku yönünden ilgili lehine sonuç doğurmaz. O halde, ... SAVUR'un seçilme yeterliliğini kaybettiren mahkûmiyeti bulunduğundan tutanağın iptaline karar verilmelidir”*. YSK. 1990/7 ve 1991/47 sayılı kararları, Bilir, s. 62; Yılmaz, s. 36.

⁵⁷¹ Karşılaştırmak için bkz. 3682 Sayılı Eski Adli Sicil Kanunu.

⁵⁷² Yılmaz, s. 36.

kapsamda verilen mahkûmiyet kararları, muhakkaktır ki, milletvekili seçilmeye engel teşkil edecektir.⁵⁷³

(3) Mahkûmiyetin Para Cezasına veya Başka Bir Tedbire Çevrilmesi Durumu

İlk olarak belirtmek gerekir ki, Anayasa'nın 76. maddesinde belirtilen hüküm giyme halleri, iki grupta hükmolunan ceza ve suçun türleri olarak ayrılmaktadır. Hükmolunan ceza hallerinde, para cezasına mahkûmiyet geçmediği için, para cezasına mahkûmiyet halinde, milletvekili seçilme yeterliliği ortadan kalkmamaktadır.⁵⁷⁴

Para cezasına ya da başka bir tedbire çevirme durumu ise, 5237 sayılı TCK'nın 50. maddesinde⁵⁷⁵ düzenlenmiştir. TCK'nın 50. maddesine göre, kısa süreli

⁵⁷³ Aynı yönde karar için bkz. YSK. 1992/55 sayılı kararı, Yılmaz, s. 36.

⁵⁷⁴ YSK. 1991/23 sayılı kararı, aktaran Bilir, s. 49.

⁵⁷⁵ Türk Ceza Kanunu, madde 50;

“(1) Kısa süreli hapis cezası, suçlunun kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre;

a) Adli para cezasına,

b) Mağdurun veya kamunun uğradığı zararın aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle, tamamen giderilmesine,

c) En az iki yıl süreyle, bir meslek veya sanat edinmeyi sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkanı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmeye,

d) Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanmaya,

e) Sağladığı hak ve yetkiler kötüye kullanılmak suretiyle veya gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranılarak suç işlenmiş olması durumunda; mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, ilgili ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınmasına, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanmaya,

f) Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle ve gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılmaya,

Çevrilebilir.

(2) Suç tanımında hapis cezası ile adli para cezasının seçenek olarak öngörüldüğü hallerde, hapis cezasına hükmedilmişse; bu ceza artık adli para cezasına çevrilmez.

(3) Daha önce hapis cezasına mahkûm edilmemiş olmak koşuluyla, mahkûm olunan otuz gün ve daha az süreli hapis cezası ile fiili işlediği tarihte onsekiz yaşını doldurmamış veya altmışbeş yaşını bitirmiş bulunanların mahkûm edildiği bir yıl veya daha az süreli hapis cezası, birinci fıkra yazılı seçenek yaptırımlardan birine çevrilir.

(4) Taksirli suçlardan dolayı hükmolunan hapis cezası uzun süreli de olsa; bu ceza, diğer koşulların varlığı halinde, birinci fıkranın (a) bendine göre adli para cezasına çevrilebilir. Ancak, bu hüküm, bilinçli taksir halinde uygulanmaz.

(5) Uygulamada asıl mahkûmiyet, bu madde hükümlerine göre çevrilen adli para cezası veya tedbirdir.

(6) Hüküm kesinleştikten sonra Cumhuriyet savcılığınca yapılan tebligata rağmen otuz gün içinde seçenek tedbirin gereklerinin yerine getirilmesine başlanmaması veya başlanıp da devam edilmemesi halinde, hükmü veren mahkeme kısa süreli hapis cezasının tamamen veya kısmen infazına karar verir ve bu karar derhal infaz edilir. Bu durumda, beşinci fıkra hükmü uygulanmaz.

(7) Hükmedilen seçenek tedbirin hükümlünün elinde olmayan nedenlerle yerine getirilememesi

hapis cezaları, suçlunun yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa, suçun işlenmesindeki özelliklere, yaşadığı çevresine, ahlakî eğilimlerine, sosyal, ekonomik durumuna, kişilik yapısına ve suç işlemeyi itiyad haline getirmemiş olmasına⁵⁷⁶ göre, adlî para cezasına veya aynı maddede sayılan diğer seçenek yaptırımlara çevrilebilir.⁵⁷⁷ Madde de geçen kısa süreli hapis cezasının tanımı, aynı Kanun'un 49. maddesinin 2. fıkrasında, "*Hükmedilen bir yıl veya daha az süreli hapis cezası, kısa süreli hapis cezasıdır*" şeklinde tanımlanmış ve Kanun'da, cezanın bireyselleştirilmesi enstrümanı olarak, kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar, ülke koşulları itibarıyla uygulanabilirliği olacak şekilde tek tek gösterilmiştir.⁵⁷⁸

Buna göre hâkim, kısa süreli hapis cezası yerine, seçenek yaptırımlardan birine hükmedebilir. Ancak, hâkimin bu noktada iki hususu takdir etmesi gerekecektir. Bunlardan birincisi, hapis cezası yerine seçenek yaptırıma hükmetme, ikincisi ise, adlî para cezasına ya da güvenlik tedbirine hükmetmedir.⁵⁷⁹

Ancak, TCK'nın 50. maddesinin 5. fıkrasına göre, "*Uygulamada asıl mahkûmiyet, bu madde hükümlerine göre çevrilen adlî para cezası veya tedbirdir.*" Bu durumda, Onar'ın da yaptığı gibi ikili bir ayırıma⁵⁸⁰ gitmek yerinde olacaktır.

İlk olarak Anayasa'nın 76. maddesi ve MVSK'nın 11. maddesinde sayılan suçlardan hüküm giymiş olanların, bu cezaları para cezasına çevrilmiş olsa dahi, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıracaktır.⁵⁸¹ Aynı şekilde kişi hakkında verilen hapis cezası, maddeye göre kısa süreli olduğundan dolayı, TCK'nın 50. maddesine göre, adlî para cezasına çevrilse dahi, milletvekili seçilmeye engel teşkil edecektir. Yine verilen kısa süreli hapis cezası, TCK'nın 50. maddesine göre, güvenlik tedbiri niteliğindeki diğer seçenek yaptırımlara çevrilmesi halinde de, seçilme yeterliliği ortadan kalkmaktadır. Çünkü, Anayasa'nın 76. maddesinin 2.

durumunda, hükmü veren mahkemece tedbir değiştirilir".

⁵⁷⁶ Suç işlemeyi itiyad haline getirmemiş olma kavramını Özgenç, "tesadüfî suçlu" olarak tanımlamaktadır. İzzet Özgenç, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 8. Bası, Ankara, Ocak 2013, s. 620.

⁵⁷⁷ Özgenç, Genel Hükümler, s. 620 vd.; Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 61.

⁵⁷⁸ Özgenç, Genel Hükümler, s. 618.

⁵⁷⁹ Özgenç, Genel Hükümler, ss. 655, 709, 727.

⁵⁸⁰ Onar, ss. 422-423.

⁵⁸¹ Aynı yönde karar için bkz. YSK. 1989/1206 sayılı kararı, aktaran Bilir, s. 50; YSK. 2005/118 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 1117-1119; Aynı yönde görüş için bkz. Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 69.

fıkrası uyarınca, fail hakkında güvenlik tedbirine hükmedilmesi de, seçilme yeterliliğini ortadan kaldırmaktadır.⁵⁸²

Ancak diğer taraftan Anayasa'nın 76. maddesi ve MVSK'nın 11. maddesinde sayılmamış olan suçlardan hüküm giyenlerin almış oldukları hapis cezasının para cezasına çevrilmiş olması durumunda, milletvekili seçilme yeterliliğinin kaybı söz konusu olmayacaktır.⁵⁸³ TCK'nın 50. maddesinin 5. fıkrasına göre, uygulamada asıl mahkûmiyet, 50. madde hükümlerine göre çevrilen adlî para cezası veya tedbirdir. Dolayısıyla, verilen kısa süreli hapis cezasının, adlî para cezasına veya diğer seçenek tedbirlere çevrilmesi halinde de, asıl mahkûmiyet hapis cezası değil, para cezasıdır. Örneğin, bir yıl hapis cezasına mahkûm olmak, milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldırırken, bu ceza kısa süreli⁵⁸⁴ olduğu için adlî para cezası veya diğer seçenek tedbirlere çevrilmişse, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmeyecektir.⁵⁸⁵

(4) Hükmolunan Cezanın Ertelenmesi

Erteleme ya da tecil, kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların yerine konmuş bir hukukî müessese olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş tanımıyla erteleme, *“mahkemenin, bir suçtan mahkûm olan kimsenin, geçmişteki hali ve suç işleme hususundaki eğilimine göre, ileride tekrar suç işlemeyeceği kanısına vardığında, infazı kanunda öngörülen belli sürelerde geri bırakılması”* şeklindedir.⁵⁸⁶ Bir başka tanımda ise erteleme, *“...işlediği suçtan dolayı mahkûm edilen suçluya ait cezanın infazının belirli bir süre ile geri bırakılması ve suçlu bu süre içinde yeniden bir suç işlemediği takdirde suçun ya işlenmemiş veya hükümlülüğün gerçekleşmemiş ya da cezanın çekilmiş sayılmasıdır”* şeklindedir.⁵⁸⁷

Anayasa ve 2839 sayılı MVSK'da, cezanın ertelenmesinin, milletvekili seçilme yeterliliğine nasıl etki edeceği konusunda herhangi bir düzenlemeye yer

⁵⁸² Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 69.

⁵⁸³ Onar, s. 423; Gönenç, s. 226; Akbaba, s. 144.

⁵⁸⁴ TCK'da kısa süreli hapis cezası, bir yıl veya daha az süreli hapis cezaları kısa süreli hapis cezalarıdır, şeklinde tanımlanmaktadır. (md. 49/2)

⁵⁸⁵ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 61.

⁵⁸⁶ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 701; Bilir, s. 50; Yılmaz, ss. 40-41.

⁵⁸⁷ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım C.III, Beta Yayınları, İstanbul 1997, s. 11.

verilmemiştir. Ertelemenin, seçilme yeterliliğine etkisi konusunda doktrinde farklı görüşler ortaya atılmış ve yüksek mahkemeler ile YSK farklı kararlar vermiştir.⁵⁸⁸

5237 sayılı TCK'nın 51. maddesinde⁵⁸⁹ düzenlenen "erteleme" kurumunun ve sonuçlarının, 765 sayılı TCK döneminden çok farklı olduğunu görmekteyiz. Erteleme kurumu, yeni ve eski ceza kanununda, farklı hukukî niteliğe sahip olduğu için, konuyu 765 sayılı TCK ve yeni TCK açısından ayrı ayrı ele almak gerekir.

Eski TCK açısından; Erteleme kararının verilebilmesi için, kişinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı üç aydan fazla hapis cezasına mahkûm edilmemiş olması ve suçu işledikten sonra yargılama sürecinde gösterdiği pişmanlık dolayısıyla tekrar suç işlemeyeceği konusunda, mahkemede bir kanaatin oluşması gerekir. Konumuzla ilgili esas sorun, mahkûmiyeti ertelenen kişinin, milletvekili seçilme yeterliliğine

⁵⁸⁸ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 71.

⁵⁸⁹ TCK madde 51,

"(1) İşlediği suçtan dolayı iki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm edilen kişinin cezası ertelenebilir. Bu sürenin üst sınırı, fiili işlediği sırada onsekiz yaşını doldurmamış veya altmışbeş yaşını bitirmiş olan kişiler bakımından üç yıldır. Ancak, erteleme kararının verilebilmesi için kişinin;

a) Daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı üç aydan fazla hapis cezasına mahkûm edilmemiş olması, b) Suçu işledikten sonra yargılama sürecinde gösterdiği pişmanlık dolayısıyla tekrar suç işlemeyeceği konusunda mahkemede bir kanaatin oluşması, gerekir.

(2) Cezanın ertelenmesi, mağdurun veya kamunun uğradığı zararın aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmesi koşuluna bağlı tutulabilir. Bu durumda, koşul gerçekleşinceye kadar cezanın infaz kurumunda çektirilmesine devam edilir. Koşulun yerine getirilmesi halinde, hâkim kararıyla hükümlü infaz kurumundan derhal salıverilir.

(3) Cezası ertelenen hükümlü hakkında, bir yıldan az, üç yıldan fazla olmamak üzere, bir denetim süresi belirlenir. Bu sürenin alt sınırı, mahkûm olunan ceza süresinden az olamaz.

(4) Denetim süresi içinde;

a) Bir meslek veya sanat sahibi olmayan hükümlünün, bu amaçla bir eğitim programına devam etmesine,

b) Bir meslek veya sanat sahibi hükümlünün, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında ücret karşılığında çalıştırılmasına,

c) Onsekiz yaşından küçük olan hükümlülerin, bir meslek veya sanat edinmelerini sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkânı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmesine, Mahkemece karar verilebilir.

(5) Mahkeme, denetim süresi içinde hükümlüye rehberlik edecek bir uzman kişiyi görevlendirebilir. Bu kişi, kötü alışkanlıklardan kurtulmasını ve sorumluluk bilinciyle iyi bir hayat sürmesini temin hususunda hükümlüye öğütte bulunur; eğitim gördüğü kurum yetkilileri veya nezdinde çalıştığı kişilerle görüşerek, istişarelerde bulunur; hükümlünün davranışları, sosyal uyumu ve sorumluluk bilincindeki gelişme hakkında üçer aylık sürelerle rapor düzenleyerek hâkime verir.

(6) Mahkeme, hükümlünün kişiliğini ve sosyal durumunu göz önünde bulundurarak, denetim süresinin herhangi bir yükümlülük belirlemeden veya uzman kişi görevlendirmeden geçirilmesine de karar verebilir.

(7) Hükümlünün denetim süresi içinde kasıtlı bir suç işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülüklerle, hâkimin uyarısına rağmen, uymamakta ısrar etmesi halinde; ertelenen cezanın kısmen veya tamamen infaz kurumunda çektirilmesine karar verilir.

(8) Denetim süresi yükümlülüklerle uygun veya iyi halli olarak geçirildiği takdirde, ceza infaz edilmiş sayılır."

engel bir durumunun olup olmadığı sorusudur. 5237 sayılı TCK'nın 51. maddesine göre, “İşlediği suçtan dolayı iki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm edilen kişinin cezası ertelenebilir. Bu sürenin üst sınırı, fiili işlediği sırada onsekiz yaşını doldurmamış veya altmışbeş yaşını bitirmiş olan kişiler bakımından üç yıldır”.Eski TCK'nın 95. maddesine göre ise,cezası ertelenen kişi, belli bir süre içinde tekrar suç işlemediği takdirde mahkûmiyeti vakî olmamış sayılır. Bu durumda, ertelenmiş bir ceza milletvekili seçilme yeterliliğine engel teşkil etmemektedir.⁶⁵⁷ sayılı DMK'nın devlet memurluğuna alınmanın genel ve özel şartlar başlıklı 48. maddesinin A fıkrasının 5. bendi ve yine memurluğun sona ermesi başlıklı 98. maddenin b fıkrası hükümleri ile ilgili olarak Danıştay, ertelenmiş bir mahkûmiyet hükmü nedeniyle, devlet memurunun görevine son verilip verilemeyeceğine ilişkin olarak, Danıştay 2. ve 5. Daireleri arasındaki içtihat farklılığı üzerine, 15.11.1990 tarih ve 2/2 sayılı Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararıyla ertelenmiş bulunan mahkûmiyet hükmü nedeniyle, DMK'nın yukarıda belirtilen maddeleri uyarınca devlet memurlarının görevine son verilemeyeceğine karar verilmiştir.⁵⁹⁰ Ancak verilen bu karardan sonra, Kanun Koyucu, 08.02.2008 tarih ve 5728 sayılı Kanun ile DMK'nın 48. maddesini,

“Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, (...) zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak.”

şeklinde değiştirerek belirtilen suçlardan mahkûm olanlar hariç, memuriyete engel diğer mahkûmiyetlerin ertelenmeleri durumunda, memuriyete girmeye ve memuriyete devam etmeye engel teşkil etmeyeceğini kabul etmiştir.⁵⁹¹

Danıştay'ın yukarıda belirtilen içtihadı birleştirme kararından hareketle doktrinde, Anayasa ve 2839 sayılı MVSK'da seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran suçlardan dolayı verilen mahkûmiyet kararlarının ertelenmesi halinde,⁵⁹² aynı şekilde, yukarıda belirtilen yüz kızartıcı suçlar ile ismen sayılan suçlardan dolayı verilen

⁵⁹⁰ Yılmaz, s. 42.

⁵⁹¹ Bu düzenleme ve kanunlarda yer alan “yüz kızartıcı suçlar” ile ilgili eleştiriler için bkz. Toroslu, Ertelenmiş..., s. 96 vd.

⁵⁹² Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 72.

mahkûmiyetlerin ertelenmesi halinde⁵⁹³ vebu suçlardan dolayı verilen hapis cezaları, ertelenmiş olsa ve ertelemenin deneme süresi henüz dolmamış olsa dahi,⁵⁹⁴ milletvekilliğinin düşmeyeceği, dolayısıyla milletvekili seçilme yeterliliğinin ortadan kalkmayacağı ileri sürülmüştür.

Esasen konu ile ilgili YSK kararları, Danıştayın içtihadı birleştirme kararı ve doktrinde ileri sürülen görüşler paralellik göstermektedir. Ancak YSK, Eski TCK döneminde, cezanın ertelenmesi durumunun hak mahrumiyetini ortadan kaldırmayacağı yönünde vermiş olduğu bir kararda,

“...mahkûmiyeti bütün neticeleriyle ortadan kaldıran af dahi seçilmeye engel hal olarak kabul edildiğine göre, mahkûmiyetin tecil edilmiş olması ve TCK’nın 95. maddesine göre de hüküm tarihinden itibaren 5 sene içinde aynı cinsten bir suçtan mahkûm olunmamasından dolayı esasen vakî olmamış sayılması ceza uygulamasıyla ilgili bir konu olduğu ve seçim hukuku yönünden sonuca etkili olmadığı”

sonucuna varmıştır.⁵⁹⁵

Ancak YSK, daha sonraki dönemde içtihadını değiştirerek kararlarında, verilen hapis cezasının ertelenmesi durumunda, erteleme süresi sonunda seçilme yeterliliğinin tekrar kazanılacağına karar vermiştir.⁵⁹⁶ Kurul bu kararını, şu hukukî gerekçelere dayandırmıştır,

“Ertelemeye, başlangıçta ilk belirlenen husus ‘cezanın infazına engel olmak hali’ olmakla beraber, ertelemenin asıl sonucu deneme süresi sonunda meydana

⁵⁹³ Onar, s. 426; Kayıhan İçel, “Anayasa Hükümleri ve Yüksek Mahkemelerin Kararları Çerçevesinde Af, Şartlar Salıverme ve Ertelemeye İlişkin Yasal Düzenlemelerin Yasaklanmış Haklar Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 18 (2001), s. 212; Bilir, ss. 53–56.

⁵⁹⁴ İçel, s. 212.

⁵⁹⁵ YSK, 1985/448, YSKK–1985, s. 82–86., aktaran Akbaba, s. 152.

⁵⁹⁶ Örneğin, YSK, “...Türk Ceza Kanununun değişik 95/II. Maddesine göre, cürüm ile mahkûm olan kimse hüküm tarihinden itibaren beş yıl içinde işlediği diğer bir cürümden dolayı evvelce verilen ceza cinsinden bir cezaya yahut hapis veya ağır hapis cezasına mahkûm olmazsa, tecil edilmiş mahkûmiyeti esasen vaki olmamış sayılır. Ertelemeye, başlangıçta ilk belirlenen husus “cezanın infazına engel olmak” hali olmakla beraber, ertelemenin asıl sonucu deneme süresi sonunda meydana gelmektedir. Bu da, “mahkûmiyetin esasen vaki olmamış sayılmasıdır” ki, konumuz yönünden önemli olan da ertelemenin doğurduğu bu sonuçtur. Sözü edilen madde hükmünden, cezanın ertelenmesi durumunda hüküm tarihinden itibaren beş yıl içinde yeni bir cürümden ötürü herhangi bir ceza alınmadığı takdirde “ilk mahkûmiyet yok kabul edilir, kişi hiçbir ceza almamış sayılır” sonucuna ulaşılmaktadır. ...nasıl ki, memnu hakların iadesi kararı seçilme yetersizliğini ortadan kaldırıyor, Türk Ceza Kanunu’nun 95/II. Maddesindeki erteleme süresinin geçmesi sonucu esasen vaki olmamış sayılması halinde de seçilme yeterliliğinin yeniden kazanıldığı kabul edilmelidir” diyerek bu konudaki kararını açıkça ortaya koyduğu 9.6.1991 tarih ve 99 sayılı Kararına esas teşkil eden olayda, belediye başkanlığına seçilen bir kişinin daha önceden hırsızlık suçundan 20 gün hapis cezasına mahkûm olduğu, bu cezası ertelenmiş ve kişinin de erteleme tarihinden itibaren beş yıl süre ile herhangi bir cürümden dolayı mahkûm olmadığı anlaşılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu, hükmolunan mahkûmiyetin niteliğinden dolayı ilgili kişinin seçilme yeterliliğini kaybettiğini, ancak cezası ertelendiği ve hüküm tarihinden itibaren beş yıl içinde herhangi bir cürümden dolayı bir ceza mahkûmiyeti almadığı için kişinin seçilme yeterliliğini tekrar kazandığına karar vermiştir. Yılmaz, s. 361–368.

gelmektedir. Bu da, ‘mahkûmiyetin esasen vaki olmamış sayılmasıdır’ ki, konumuz yönünden önemli olan da erteleme nin doğurduğu bu sonuçtur”.⁵⁹⁷

YSK’nın konu ile ilgili bir kararında şu şekildedir,⁵⁹⁸

“26.3.1989 tarihinde... Belediye Başkanlığına seçilmiş olan... Yıldırım’a hırsızlık suçundan verilen 20 günlük ceza mahkûmiyeti ertelendiği ve adı geçen hüküm tarihinden itibaren beş yıl içinde yeni bir cürümden dolayı herhangi bir ceza almamış olduğu için TCK’nın 95/II. maddesi uyarınca bu mahkûmiyetin esasen vakî olmamış, yani (yok) sayılacağından, 2839 sayılı MVSK’nın 11/f-1 maddesine göre seçilme yeterliliğinin bulunmadığından artık söz edilemez”.

YSK bu kararında ise gerekçesini, doktrinde, cezası ertelenmiş ve kanunda belirtilen süre içinde herhangi bir ceza almamış kişiler için, ortada infaz edilmiş bir ceza bulunmadığından, yasaklanmış hakların iadesi kararı da verilemeyeceği ve uygulamanın da bu yönde olduğuna dayandırmıştır.⁵⁹⁹

Konunun daha iyi anlaşılması açısından YSK’nın Doğu Perinçek ile ilgili olarak “Ertelenen ve erteleme süresinin geçmesi nedeniyle esasen vaki olmamış sayılan mahkûmiyetin seçilmeye engel oluşturmayacağı” hakkındaki karara bir göz atmakta fayda bulunacağı kanaatindeyiz.

YSK bu kararında;⁶⁰⁰

“Sabıka kaydı ve Başsavcılık yazısının -incelenmesinden Doğu PERİNÇEK’e Ankara 1 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesinin 15.10.1996 günlü, 48/64 sayılı kararı ile 1 yıl 2 ay hapis cezası verildiği, bilahare 4454 sayılı Yasa uyarınca 08.09.1999 tarihinde cezasının ertelenmesine karar verildiği, anılan Kanunun yürürlüğe girdiği 03.09.2002 tarihinden itibaren adı geçen kısıtlı bir cürümden mahkûm olmadığı anlaşılmış olup, 4454 sayılı Kanunun 2. maddesinde belirtilen biçimde ertelenmeden yararlanan hakkındaki mahkûmiyetin vaki olmamış sayılacağı öngörülmüş bulunduğundan, Doğu PERİNÇEK’in ertelenen ve erteleme tarihinden itibaren kısıtlı bir cürümden dolayı yeniden mahkûm edilmeden üç yılın geçmesi ile esasen vaki olmamış sayılan mahkûmiyetinin milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldırmayacağı açıktır”

şeklinde hüküm tesis ederek, belirtilen nedenlerle Doğu Perinçek’in milletvekili adayı olmasına engel bir durum olmadığı sonucuna varmıştır.⁶⁰¹

⁵⁹⁷ Yılmaz, ss. 361–368.

⁵⁹⁸ YSK’nın 1991/99 sayılı kararı, Yılmaz, s. 365.

⁵⁹⁹ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.73; Aynı yönde kararlar için bkz. 1991/ 267 sayılı karar; 1992 / 63 sayılı karar, Yılmaz, ss. 368–370, 371–375.

⁶⁰⁰ YSK, 2002/672 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, s. 642.

⁶⁰¹ Aynı yönde kararlar için bkz. maddi hata sonucu erteleme süresini geçiren adayın mahkûmiyetinin gerçekleşmemiş olduğu gözetilmeden verilen kararın kaldırılarak, bağımsız milletvekili adaylığının kabulü hakkındaki YSK 2002/625 sayılı kararı; Mahkûmiyeti tecil edilen ve tecil süresi içinde herhangi bir ceza almayan adayın seçilme yeterliliği bulunduğu hakkındaki YSK 2002/670 sayılı kararı; benzer karar için bkz. YSK 2007/384 sayılı kararı, [http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%](http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20)

Konuyla ilgili diğer bir YSK kararı ise, Necmettin Erbakan hakkındadır.⁶⁰² Necmettin Erbakan'ın vekili AvukatYaşar Gürkan tarafından verilen 20.09.2002 tarihli, Konya İli seçim çevresinden bağımsız milletvekili adayları olan Necmettin Erbakan'ın, seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunduğundan dolayı milletvekili adayları olamayacağı yolunda, Konya İl Seçim Kurulu'nca verilen 17.09.2002 gün ve 2002/3 sayılı kararın kaldırılması ve bağımsız milletvekili adaylığının kabulü hakkındaki dilekçe ile YSK'ya başvurmuştur. Erbakan'ın avukatı Yaşar Gürkan tarafından verilen dilekçede, Doğu Perinçek hakkında verilmiş olan karar, örnek olarak gösterilmiştir. Ancak YSK, *"...kesinleşmiş cezasının infazı, ertelenmiş bulunan Necmettin Erbakan hakkındaki cezanın ortadan kaldırılabilmesi için erteleme tarihinden itibaren kasıtlı bir cürümden dolayı yeniden mahkûm edilmeden üç yıllık sürenin geçmesi zorunlu bulunmaktadır"* şeklinde hüküm tesis ederek, Necmettin Erbakan için 3 yıllık sürenin dolmaması nedeniyle başvuruyu reddetmiştir.⁶⁰³

Diğer taraftan, YSK'nın verdiği bir karara göre, erteleme müddetince diğer bir ifadeyle deneme süresince, mahkûmiyetin varlığı devam ettiği için, kişinin seçilme ehliyetinin varlığında düşünülemez.⁶⁰⁴ Erteleme süresinin dolması ve erteleme süresince ertelemenin düşmesine sebep olacak bir mahkûmiyetin söz konusu olmaması durumunda ise, seçilme ehliyeti tekrar kazanılmaktadır.⁶⁰⁵

Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrası ve 2839 sayılı MVSK'nın 11/f maddesinin 1. fıkrasına göre, seçilme yeterliliğinin ortadan kalkmasının nedeni, bu maddede sayılan suçlardan mahkûmiyet durumudur. Başka bir deyişle, seçilme yeterliliğinin süresiz olarak ortadan kalkması için, 2839 sayılı MVSK'nın 11/f maddesinin 1. fıkrasında sayılan suçlardan mahkûm olmak gerekmektedir.

[20Kararlari/2007-384-karar.htm](http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-384-karar.htm), Erişim Tarihi: 28.11.2014. Ancak bu kararda, söz konusu olay eski TCK döneminde olduğu ve 5 yıl içinde benzer suç şlemediği için bağımsız milletvekili adaylığının kabulü yönünde karar verilmiştir. Ayrıca bkz. Ertelenen ve adli sicilden silinen mahkûmiyetin seçilmeye engel olmadığı hakkındaki YSK 2002/648 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 625-627; ss. 639-641; ss. 634-635.

⁶⁰² YSK, 2002/619 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, s. 604.

⁶⁰³ Cezanın erteleme süresinin geçmesi sonunda, seçilme yeterliliğinin yeniden kazanılacağı hakkındaki YSK kararı için bkz. YSK 2004/413 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 674-677; Bir yıl sekiz ay hapis cezasına mahkûm edilen kişinin bu cezasının ertelendiği halde T.C.K.'nın 95/II. maddesine göre 5 yılın geçmemiş olduğu için bağımsız milletvekili adaylığının reddi ile ilgili YSK kararı için bkz. YSK, 2007/478 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-478-karar.htm>; Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁶⁰⁴ Bkz. YSK'nın 1992/ 263 sayılı kararı, Yılmaz, ss. 375-384.

⁶⁰⁵ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 74.

Dolayısıyla sözü edilen eski TCK 95. madde hükmünden, cezanın ertelenmesi durumunda hüküm tarihinden itibaren beş yıl içinde yeni bir cürümden ötürü herhangi bir ceza alınmadığı takdirde, “*ilk mahkûmiyet yok kabul edilir, kişi hiçbir ceza almamış sayılır*” sonucuna ulaşılmaktadır.⁶⁰⁶

Yeni TCK açısından; 765 sayılı eski TCK’nın 91–95. maddeleri ile Ceza İnfaz Kanunu’nun 6. maddesinde yer alan cezaların ertelenmesi, önemli değişikliklerle yeni TCK’nın 51. maddesinde düzenlenmiştir.⁶⁰⁷

5237 sayılı yeni TCK’da cezaların ertelenmesi durumu, maddi ceza hukuku kurumu olarak değil, bir ceza infaz kurumu olarak düzenlenmiştir. Diğer taraftan erteleme, artık bir çeşit koşullu af olmaktan çıkarılmış ve cezanın infaz kurumu dışında infazının gerçekleşmesini sağlayan, özel bir infaz kurumu şekline dönüştürülmüştür. Zira, yeni TCK’ya göre, sadece hapis cezaları ertelenebilmekte ve erteleme müddetince hükümlünün üzerinde bir takım yükümlülükler bulunmaktadır. Denetim müddetihükümlünün üzerinde bulunan yükümlülükler uygun geçirildiği durumda ise, ceza infaz edilmiş sayılmakta, ancak, mahkûmiyet, hukukî varlığını devam ettirmektedir.

Yeni TCK, eski TCK’dan farklı olarak, 51. maddesinin 8. fıkrasında “*Denetim süresi yükümlülükler uygun veya iyi halli olarak geçirildiği takdirde, ceza infaz edilmiş sayılır*” diyerek, kişinin milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıracak bir düzenlemeye gitmiştir. Dolayısıyla, erteleme müddetince ceza mahkûmiyetinin varlığı devam ettiği için, mahkûmiyete bağlı hak yoksunlukları da devam etmektedir.⁶⁰⁸

Yeni TCK’nın hukukî niteliği ve farklı sonuçları nedeniyle, erteleme ile ilgili YSK’nın yukarıda belirtilen içtihadının, yeni TCK açısından artık geçerli olmadığı söylenebilir.⁶⁰⁹ Çünkü, YSK ve Danıştay, eski TCK’nın yürürlükte olduğu dönemde erteleme müddeti boyunca yeni bir mahkûmiyet oluşmadığı takdirde, eski mahkûmiyetin yok sayılmasından, yok sayılan eski mahkûmiyetin de herhangi bir hak yoksunluğu kaybına ve bu arada da seçilme yeterliliğinin ortadan kaldırmasının

⁶⁰⁶ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 73.

⁶⁰⁷ Faruk Turhan, “Yeni Türk Ceza Kanunu’na Göre Cezaların Ertelenmesi ve Uygulamada Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 3–4 (Aralık 2006), s. 28.

⁶⁰⁸ Ertelenmenin sonuçları hakkında bkz. Turhan, “Yeni Türk Ceza Kanunu’na Göre Cezaların Ertelenmesi...”, s. 41.

⁶⁰⁹ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 75.

mümkün olmadığından hareket etmekteydiler. Ancak, yeni TCK’da erteleme müddetince mahkûmiyet askıya alınmamakta ve cezanın infazı, infaz kurumu dışında devam etmektedir. Bundan dolayı, erteleme müddeti olaysız geçtiği takdirde ise, infaz tamamlanmış sayılmakla birlikte mahkûmiyet varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla, Anayasa’nın 76. maddesinin 2. fıkrası ve 2839 sayılı MVSK’nın 11 maddesinin f.fıkrasında sayılan suçlardan dolayı verilen mahkûmiyetler ertelenmiş ve deneme süresi olaysız geçmiş olsa dahi, erteleme süresi sona erdikten sonra da seçilme yeterliliği kazanılamayacaktır.⁶¹⁰

Ancak, Anayasa’nın 76. maddesinin 2. fıkrası ve 2839 sayılı MVSK’nın 11 maddesinin e. fıkrasındayen alan bir yıllık hapis cezasına mahkûmiyet ile ilgili olarak, yeni TCK’nın 51. maddesi uyarınca erteleme kararı verilmesi halinde kamu hizmetinde istihdam edilmekten yoksunluk tedbiri uygulanmayacağından⁶¹¹ dolayı, seçilme ehliyeti de ortadan kalkmayacaktır. Çünkü yeni TCK’nın 53. maddesinin 4. fıkrası göre, kısa süreli hapis cezası ertelenmiş kişiler için hak yoksunlukları ve bunlar arasında yer alan seçme ve seçilme hakkından yoksunluk tedbiri uygulanmayacaktır.⁶¹² Buna karşın, hak ve yetkinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlardan dolayı, verilen hapis cezası, kısa süreli hapis cezası olsa ve bu ceza ertelenmiş olsa dahi, kamu hizmetinde istihdam edilmekten yoksunluk tedbiri uygulanacağından⁶¹³ dolayı, kişi hakkında, kötüye kullanılan hak ve yetkiden yoksunluğa hükmedilecektir. Bu süre içinde de hükümlü olan kişi seçme ve seçilme hakkından da yoksun kalacaktır.⁶¹⁴

(5) Koşullu Salıverilme Durumu

Yukarıda “Hükmolunan Cezanın Ertelenmesi” başlıklı bölümde de belirtildiği üzere, mahkûm olunan hapis cezası ertelenmiş ise,TCK’nın 51. maddesinin 8. fıkrasına göre, erteleme süresinin yükümlülöklere uygun ve iyi halli olarak geçirilmesi halinde ceza infaz edilmiş sayılacaktır. Ancak koşullu salıvermede durum farklıdır. Zira, koşullu salıverme müddetince cezanın infazı devam etmektedir.

⁶¹⁰ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 76.

⁶¹¹ Yasin Sezer, **Türk Yüksek Mahkemeleri ve Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararları Işığında Kamu Hizmetine Girme Hakkı**, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s. 122.

⁶¹² Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 76.

⁶¹³ Sezer, s. 122.

⁶¹⁴ Turhan, “Yeni Türk Ceza Kanunu’na Göre Cezaların Ertelenmesi ...”, s. 27.

Çünkü, koşullu salıvermeden yararlanarak serbest bırakılan kişinin cezasının infazı, infaz kurumu dışında devam etmektedir. Ancak, koşullu salıverilen kişi, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 107.maddesinin 14. fıkrasına göre, denetim süresini yükümlülüklere uygun ve iyi halli olarak geçirdiği takdirde, cezası infaz edilmiş sayılacaktır.⁶¹⁵ Dolayısıyla, Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrası ve 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin e fıkrasına göre, kasıtlı bir suçtan dolayı toplam bir yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olmak, seçilme yeterliliğini sürekli olarak sona erdirdiğinden dolayı, infazın herhangi bir sebeple tamamlanamamış olması veya infaz sırasında hükümlünün koşullu salıverilmiş olması, kamu hizmetinde istihdam edilmekten yoksunluk tedbirini devam edeceği⁶¹⁶ gibi milletvekili seçilme yeterliliğini tekrar kazandırmayacaktır.⁶¹⁷

(6) Hükümün Açıklanmasının Geriye Bırakılması ve Kamu Davasının Ertelenmesi Durumu

Hükümün açıklanmasının geri bırakılması ve kamu davasının ertelenmesi kurumu Türk hukukuna ilk kez, 15.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun⁶¹⁸ 19. ve 23. maddelerine ilk olarak suça sürüklenen çocuklar bakımından girmiştir. Daha sonra ise, 19.12.2006 tarihinde yürürlüğe giren 5560 sayılı Kanun'un⁶¹⁹ 22 ve 23. maddeleri ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 171 ve 231. maddelerinde yapılan değişiklikler sonucu on sekiz yaşını doldurmuş olan kişiler hakkında da uygulanır hale gelmiştir.⁶²⁰

Kamu davasının ertelenmesinden farklı olarak, hükümün açıklanmasının geri bırakılması kurumunun, 5728 sayılı Kanun'un⁶²¹ 08.02.2008 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, ilgili Kanun'un 562. maddesi ile CMK'nın 231. maddesinin 5. ve 14. fıkralarında yapılan değişiklik ve yine 25.07.2010 tarihinde yürürlüğe giren 6008

⁶¹⁵ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 79.

⁶¹⁶ Sezer, s. 121.

⁶¹⁷ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 60.

⁶¹⁸ 5395 Sayılı Kanun R.G. 15.07.2005 Sayı:25876.

⁶¹⁹ R.G. Tarih: 19.12.2006, Sayı: 26381.

⁶²⁰ Caner Gürühan, "Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılmasına İlişkin Güncel Sorunların Yargıtay Kararları Işığında Değerlendirilmesi", **TBB Dergisi**, Sayı:111, 2014, s.134.

⁶²¹ R.G. Tarih: 08.02.2008, Sayı: 26781.

sayılı Kanun'un⁶²² 7. maddesi ile CMK'nın 231. maddesinin 6. fıkrasına eklenen hüküm sonucu uygulama alanı genişletilmiştir.⁶²³

Buna göre, 5271 sayılı CMK'nın 231. maddesinin 5. fıkrasında “*sanığa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda hükmolunan ceza, iki yıl veya daha az süreli hapis veya adli para cezası ise; mahkemece, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilir. Uzlaşmaya ilişkin hükümler saklıdır. Hükmün açıklanmasının geri bırakılması, kurulan hükmün sanık hakkında bir hukukî sonuç doğurmamasını ifade eder*” denmektedir. Yine aynı kanunun 231. maddesinin 6. fıkrasında ise, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasının şartları düzenlenmektedir.

6. fıkra göre hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilmesi için, öncelikle sanığın daha önce kasıtlı bir suçtan mahkûm olmaması gerekmektedir. Diğer taraftan mahkemece, sanığın kişilik özellikleri ile duruşmadaki tutum ve davranışları göz önünde bulundurularak, yeniden suç işlemeyeceği hususunda kanaate varılması ve suçun işlenmesiyle mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, aynen iade suçtan, önceki hale getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmesi gerekmektedir.

7. fıkra göre ise, açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilen hükümde, mahkûm olunan hapis cezası ertelenemez ve kısa süreli olması halinde seçenek yaptırımlara çevrilemez.

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının verilmesi halinde sanık, beş yıl süreyle denetim süresine tâbi tutulur. Bu süre içinde bir yıldan fazla olmamak üzere mahkemenin belirleyeceği süreyle, sanığın denetimli serbestlik tedbiri olarak; bir eğitim programına devam etmesine, bir başkasının gözetimi altında ücret karşılığında çalıştırılmasına, takdir edilecek başka yükümlülüğü yerine getirmesine karar verilebilir ve denetim süresi içinde dava zaman aşımı süresi durur(f. 8).

6. fıkranın (c) bendinde belirtilen koşulu derhal yerine getiremediği takdirde, sanık hakkında mağdura veya kamuya verdiği zararı, denetim süresince aylık taksitler halinde ödemek suretiyle tamamen gidermesi koşuluyla da, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilebilir (f.9).

⁶²² R.G. Tarih: 08.02.2010, Sayı: 27650.

⁶²³ Gürühan, s.135.

Denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlenmediği ve denetimli serbestlik tedbirine ilişkin yükümlülöklere uygun davranıldığı takdirde, açıklanması geri bırakılan hüküm ortadan kaldırılarak, davanın düşmesi kararı verilir (f.10).

Denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlemesi veya denetimli serbestlik tedbirine ilişkin yükümlölöklere aykırı davranması halinde, mahkeme hükmü açıklar. Ancak mahkeme, kendisine yüklenen yükümlölökleri yerine getiremeyen sanığın durumunu değerlendirerek; cezanın yarısına kadar belirleyeceği bir kısmının infaz edilmemesine ya da koşullarının varlığı halinde hükümdeki hapis cezasının ertelenmesine veya seçenek yaptırımlara çevrilmesine karar vererek yeni bir mahkûmiyet hükmü kurabilir(f.11).

Özgenç'e göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması durumunda sanık hakkında verilmiş, ancak kesinleşmemiş bir hüküm vardır. Kurulan bu hüküm sanık hakkında her hangi bir sonuç doğurmayacak, herhangi bir hak yoksunluğuna sebebiyet vermeyecektir.⁶²⁴ Ancak 11. fıkra da belirtildiği üzere, şayet kişinin denetim süresi içinde kasten yeni bir suç işlemesi veya denetimli serbestlik tedbirine ilişkin yükümlölöklere aykırı davranması durumunda ise, kişi hakkında olumsuz bir sonuç doğuracak ve bu durumda milletvekili seçilme yeterliği yönünden bir kayba uğrayacaktır. Ancak, Anayasa'nın 76. maddesine göre, kasıtlı bir suçtan dolayı 1 yıl veya daha fazla hapis cezası alan ya da 2839 sayılı Kanunun 11. maddesinde sayılan suçlardan mahkûm olan kişi hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş ise, yukarıda da belirtildiği gibi ortada kesinleşmiş bir mahkûmiyet olmadığından ve denetim süresinin iyi halli geçirilmesi halinde dava düşeceğinden, açıklanması geri bırakılan hükme konu cezalar milletvekilli seçilme yeterliliği bakımından bir engel teşkil etmeyecektir.⁶²⁵

CMK'nın 253. maddesinin 19. fıkrası,⁶²⁶ gereği soruşturulması ve kovuşturulması şikâyetle bağılı olup, üst sınırı bir yıl veya daha az süreli hapis

⁶²⁴ Özgenç, Genel Hükümler, s. 625.

⁶²⁵ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", ss. 61-62.

⁶²⁶ CMK madde 253, fıkra 19, "Uzlaşma sonucunda şüphelinin edimini defaten yerine getirmesi halinde, hakkında kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilir. Edimin yerine getirilmesinin ileri tarihe bırakılması, takside bağlanması veya süreklilik arz etmesi halinde, 171 inci maddedeki şartlar aranmaksızın, şüpheli hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilir. Ertelene süresince zamanaşımı işlemez. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararından sonra, uzlaşmanın gereklerinin yerine getirilmemesi halinde, 171 inci maddenin dördüncü fıkrasındaki şart aranmaksızın, kamu davası açılır. Uzlaşmanın sağlanması halinde, soruşturma konusu suç nedeniyle tazminat davası açılmaz; açılmış olan davadan feragat edilmiş sayılır.

cezasını gerektiren suçlardan dolayı yeterli şüphenin⁶²⁷ varlığına rağmen, belirli ağırlık derecesine ulaşmamış suçlarla ilgili olarak Cumhuriyet savcısı, kamu davasının açılmasının beş yıl süreyle ertelenmesine karar verebilmektedir.⁶²⁸ CMK'nın 170⁶²⁹ ve 171. maddesine⁶³⁰ göre, suçun işlendiği

Şüphelinin, edimini yerine getirmemesi halinde uzlaşma raporu veya belgesi, 9.6.1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 38 inci maddesinde yazılı ilam mahiyetini haiz belgelerden sayılır.”

⁶²⁷ Yeterli şüpheden kasıt, CMK'nun 170. maddesinde geçen “soruşturma evresi sonunda toplanan deliller, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa; Cumhuriyet savcısı, bir iddianame düzenler” ifadesindeki yeterli şüphedir. Hüsamettin Uğur, “Ceza Muhakemesinde Kovuşturma Mecburiyeti İlkesinden Maslahata Uygunluk İlkesine” **Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi**, Sayı 73, 2007, ss. 256-288, s. 280.

⁶²⁸ Özgenç, Genel Hükümler, s. 624.

⁶²⁹ CMK madde 170,

“(1) Kamu davasını açma görevi, Cumhuriyet savcısı tarafından yerine getirilir.

(2) Soruşturma evresi sonunda toplanan deliller, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa; Cumhuriyet savcısı, bir iddianame düzenler.

(3) Görevli ve yetkili mahkemeye hitaben düzenlenen iddianamede;

a) Şüphelinin kimliği,

b) Müdafii,

c) Maktul, mağdur veya suçtan zarar görenin kimliği,

d) Mağdurun veya suçtan zarar görenin vekili veya kanunî temsilcisi,

e) Açıklanmasında sakınca bulunmaması halinde ihbarda bulunan kişinin kimliği,

f) Şikâyetle bulunan kişinin kimliği,

g) Şikâyetin yapıldığı tarih,

h) Yüklene suç ve uygulanması gereken kanun Maddeleri,

i) Yüklene suçun işlendiği yer, tarih ve zaman dilimi,

j) Suçun delilleri,

k) Şüphelinin tutuklu olup olmadığı; tutuklanmış ise, gözaltına alma ve tutuklama tarihleri ile bunların süreleri,

Gösterilir.

(4) İddianamede, yüklenen suçu oluşturan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır.

(5) İddianamenin sonuç kısmında, şüphelinin sadece aleyhine olan hususlar değil, lehine olan hususlar da ileri sürülür.

(6) İddianamenin sonuç kısmında, işlenen suç dolayısıyla ilgili kanunda öngörülen ceza ve güvenlik tedbirlerinden hangilerine hükmedilmesinin istendiği; suçun tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, ilgili tüzel kişi hakkında uygulanabilecek olan güvenlik tedbiri açıkça belirtilir.”

⁶³⁰ CMK madde 171,

“(1) Cezayı kaldıran şahsî sebep olarak etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren koşulların ya da şahsî cezasızlık sebebinin varlığı halinde, Cumhuriyet savcısı kovuşturmayla yer olmadığı kararı verebilir.

(2) 253 üncü maddenin ondokuzuncu fıkrası hükümleri saklı kalmak üzere, Cumhuriyet savcısı, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olup, üst sınırı bir yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı, yeterli şüphenin varlığına rağmen, kamu davasının açılmasının beş yıl süreyle ertelenmesine karar verebilir. Suçtan zarar gören, bu karara 173 üncü madde hükümlerine göre itiraz edebilir.

(3) Kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilebilmesi için, uzlaşmaya ilişkin hükümler saklı kalmak üzere;

a) Şüphelinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı hapis cezası ile mahkûm olmamış bulunması,

b) Yapılan soruşturmanın, kamu davası açılmasının ertelenmesi halinde şüphelinin suç işlemekten çekineceği kanaatini vermesi,

c) Kamu davası açılmasının ertelenmesinin, şüpheli ve toplum açısından kamu davası açılmasından daha yararlı olması,

hususunda yeterli şüphe oluştuyorsa, CMK'nın 171. maddesinin 1. fıkrasındaki şartlara bağlı olarak kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilemiyorsa, 253. maddenin 19. fıkrası hükmü ve uzlaşmaya ilişkin hükümler uygulanma olanağı yoksa ve 171. maddenin 3. fıkrasında sayılan fiil ve faile ilişkin koşullarının birlikte gerçekleşmişse Cumhuriyet savcısı kamu davasının açılmasının beş yıl süreyle ertelenmesine karar verebilir.⁶³¹

Erteleme için ilgilinin talebi veya şüphelinin kabulü aranmamıştır. Erteleme süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmesi halinde kamu davası açılır. Erteleme süresince zamanaşımı işlemez. Suçtan zarar gören, bu karara 173. madde hükümlerine göre itiraz edebilir. Şartlarının varlığı halinde Cumhuriyet Savcısı erteleme yönünden takdir hakkına sahiptir. Cumhuriyet Savcısı takdir hakkını dava açmadan yana kullanırsa buna karşı bir kanun yolu öngörülmemiştir. Ancak şartları varsa iddianamenin iadesine karar verilebilir.⁶³²

Ancak burada da belirtmek gerekir ki,Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 5560 sayılı Kanunla, Ceza Muhakemesi Kanununda yapılan değişiklik sonucu kabul edilen kamu davasının açılmasının ertelenmesi (CMK md. 171) halinde de kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararından söz edilemeyeceği için, seçilme ehliyetinin kalkması da söz konusu olmayacaktır.⁶³³

(7) Adlî Sicil Kaydının Silinmesi Durumu

5352 sayılı yeni ASK'nın⁶³⁴ 9. maddesinde, adlî sicil kaydının hangi şartlarda silineceği düzenlenmiştir. Yeni ASK'ya göre, mahkemelerce verilmiş olan mahkûmiyet ve güvenlik tedbirleri, bilgisayar ortamında adlî sicile kaydedilir (md.4). Ceza veya güvenlik tedbirinin infazının tamamlanması halinde de, adlî sicildeki bu

d) Suçun işlenmesiyle mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmesi, koşullarının birlikte gerçekleşmesi gerekir.

(4) Erteleme süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmediği takdirde, kovuşturmaya yer olmadığına karar verilir. Erteleme süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmesi halinde kamu davası açılır. Erteleme süresince zamanaşımı işlemez.

(5) Kamu davasının açılmasının ertelenmesine ilişkin kararlar, bunlara mahsus bir sisteme kaydedilir. Bu kayıtlar, ancak bir soruşturma veya kovuşturmayla bağlantılı olarak Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından istenmesi halinde, bu maddede belirtilen amaç için kullanılabilir.”

⁶³¹ Uğur, ss.280-281.

⁶³² Uğur, s. 281.

⁶³³ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 61.

⁶³⁴ R.G. Tarih: 01.06.2005, Sayı: 25832.

bilgiler silinerek arşiv kaydına alınır (md. 9). Arşiv kaydına alınan bu bilgiler ise, kural olarak, hükümlünün ölümü veya kaydın girilmesinden itibaren 80 yıl geçmesi halinde silinebilecektir (md. 12). Adli sicil ve arşiv bilgileri gizlidir (md.11).

Adli sicil kayıtları silindiğinde, bir takım sonuçları oluşacaktır. Ancak bu noktada bizi ilgilendiren, adli sicil kayıtları silinip arşive kaldırıldığı takdirde, mahkûmiyet kararı ile ortadan kalkan seçilme yeterliliği, tekrar kazanılıp kazanılamayacağı sorusudur.⁶³⁵

Adli sicil kayıtlarının silinerek arşiv kaydına alınmasının hangi hukukî sonuçları doğuracağı konusunda ASK’da açık bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu Kanun’un 9. maddesinin 1. fıkrasının d bendine göre, “genel af”, sabıka kaydının silinme sebeplerinden biridir. Ancak Anayasa’nın 76. maddesi ve MYSK’nın 11. maddesi, “affa uğramış olsalar bile” ibaresi ile anılan kanunlarda sayılan suçları işleyerek milletvekili seçilme yeterliliğini kaybeden kişinin, sabıka kaydı silinse dahi milletvekili olamayacağını hüküm altına almıştır.⁶³⁶

Ancak, Danıştay 1. Dairesi bir kararında, yukarıda belirtilen hükmün aksine, yeni TCK’nın hak yoksunluklarını düzenleyen 53. maddesi ve ASK’nın 9. maddesini birlikte değerlendirmiş ve adli sicilden hükümlülük kaydı silinen bir kişinin, kamu görevine girme hakkını tekrar elde edeceği sonucuna varmıştır.⁶³⁷ Turhan’a göre, Danıştay’ın aldığı bu kararı, yasaklanmış hakların geri verilmesi yolunun, yeni ceza sisteminde kabul edilmemesinin meydana getirdiği sorunu aşmak için kabul ettiği bir çözüm olarak görmek gerekir. ASK’nın 13/A maddesi ile yasaklanmış hakların geri verilmesinin tekrar kabulünden sonra, Danıştay’ın bu görüşünün uygulanma imkânı ortadan kalkmıştır.⁶³⁸

YSK, 1989 ve 1990 yıllarında almış olduğu kararlarda, adli sicildeki sabıka kaydının silinmesinin, milletvekili seçilmeye engel hali ortadan kaldırmayacağını hüküm altına almıştır.⁶³⁹ YSK, 1992 yılında almış olduğu bir kararda ise,⁶⁴⁰

⁶³⁵ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 83.

⁶³⁶ Adli sicilden sabıka kaydının silinmesine karar verilmiş olması, seçilmeye engel mahkûmiyet yasaklamalarını ortadan kaldırmayacağı ile ilgili YSK kararı için bkz. YSK, 2007/429, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-429-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014; Ayrıca bkz. YSK, 1989/682, Yılmaz, ss. 270-271; YSK 1989/1524; YSK 1990/18; YSK 1992/175 sayılı kararları; Bilir, s. 59.

⁶³⁷ Danıştay 1. Dairesi, 13.3.2006 tarih, Esas No: 2005/1290, Karar No: 2006/298, **Terazi Hukuk Dergisi**, Mart 2007, Sayı: 7, ss. 206-212.

⁶³⁸ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 83.

⁶³⁹ YSK. 1989/1524; 1990/18; 1992/175 sayılı kararları, Yılmaz, s. 39.

“3682 sayılı eskiASK’nın 9 uncu maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “Bu Kanunun 8 inci maddesi ile bu maddeye göre adlî sicilden çıkarılan bilgilerden Anayasa’nın 76. ncı maddesinde sayılan suçlara ait olanlar, milletvekili adaylığı için talep edildiğinde verilmek üzere bilgi arşivinde muhafaza edilir.” hükmü karşısında, sabıka kaydının aynı kanunun geçici ikinci maddesi uyarınca oluşturulan komisyonca kayıtlardan çıkartılmış olmasının, seçilmeye engel hali ortadan kaldırmayacağı açıktır.”

şeklinde hüküm tesis etmiştir.

YSK’nın “*Ertelenen ve adlî sicilden silinen mahkûmiyetin seçilmeye engel olmadığı*” hakkındaki 2002/648 sayılı kararına göre, her ne kadar adlî sicilden çıkarılan sicil kaydının “*...adlî sicilden silinmesine karar verildiği, son olarak da Adlî Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünden alınan adlî sicil sabıka kaydı sorgulama sonucunda ise, adı geçenin sicil kaydının olmadığı bildirilmiştir*” dense de, esasen burada milletvekili seçilme yeterliliğine engel birhususun olup olmaması, erteleme ile alakalı bir durumdur. Yukarıda erteleme(tecil) bölümünde de bahsedildiği üzere, ertelenen ve erteleme süresinin geçmesi nedeniyle esasen vakî olmamış sayılan mahkûmiyetin seçilmeye engel oluşturmayacağı hususunu, YSK’nın son kararlarında vermiş olduğunu görüyoruz. Bu durumda ilgili kişinin vekili tarafından, YSK’ya gönderilen dilekçe ve eklerinde, “*...adı gecenin milletvekili adaylığının iptaline dayanak gösterilen 1 yıl 8 ay Ağır Hapis ve 83.333.333 TL Ağır Para cezasına ilişkin İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesinin 02.05.1995 tarih ve E: 1993/31, K: 1993/120 sayılı kararma bağlı olarak 12,09.2002 gun ve 2002/554 sayılı karar ile ertelenmiş olduğu mahkûmiyetin, esasen vaki olmamış sayılması...*”ve dolayısı ile “*...adı geçenin adlî sicil kaydı olmadığı...*” bildirilmiş ve ilgili kişinin tekrar milletvekili adaylığının geçerliliğine karara verilmiştir.⁶⁴¹Görülmektedir ki,YSK’nın vermiş olduğu bu kararın olumlu yönde olması, sabıka kaydının silinmesi ile ilgili değil cezanın ertelenmesi ve dolayısı ile vakî olmamış sayılması ile alakalıdır.

ASK’nın 10. maddesinin 1. fıkrasının d. bendine göre, adli sicil bilgilerinin arşiv kayıtlarını, özel kanunlarda gösterilen hallerde, ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından istenebilmektedir. Bu ilgili kuruluşlar Adlî Sicil Genel Müdürlüğü veya Cumhuriyet başsavcılıklarıdır. Ancak, yine aynı madde hükmüne göre, ASK veya özel kanununda açıkça belirtilmemişse, arşiv kayıtları istenemeyecektir. Arşiv kayıtları istenememesi durumunda daadlî sicil bilgileri

⁶⁴⁰ YSK. 1992/77 sayılı kararı, Yılmaz, s. 39.

⁶⁴¹ YSK 2002/648 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss. 634-635.

silinerek arşiv kaydına alınan bir kimsenin mahkûmiyetinin varlığının ispat edilemeyeceğinden dolayı, mahkûmiyete bağlı yoksunluklar söz konusu olmayacaktır. Ancak son olarak belirtmek gerekir ki, adlî sicil bilgilerinin adlî sicilden silinerek arşiv kaydına alınması durumunda kural olarak kaybedilen seçilme yeterliliğitekrar kazanılamayacaktır. Çünkü, ASK'nın 10. maddesinin 1. fıkrasının c. bendinegöre, yetkili seçim kurulları arşiv kayıtlarını her zaman isteyerek inceleyebilecektir.⁶⁴²

(8) Af Durumunda Seçilme Engeli

Af durumu ile ilgili hususu, genel af ve özel af durumlarında ele almak faydalı olacaktır. Genel ve özel af ilanına karar verme yetkisi bilindiği üzere Anayasa'nın 87. maddesi ile TBMM'ye verilmiş ve her iki affın tanımı, kapsam ve koşulları ise yeni TCK'nın 65. maddesinde düzenlenmiştir. TCK'nın 65. maddesinin 1. fıkrasına göre, genel af durumunda, kamu davası düşer, hükmolunan cezalar bütün sonuçları ile birlikte ortadan kalkmaktadır. Özel af durumunda ise, hapis cezasının infaz kurumunda çektirilmesine son verilebilir veya infaz kurumunda çektirilecek süresi kısaltılabilir ya da adlî para cezasına çevrilebilir(md. 65/2). Ancak, cezaya bağlı olan veya hükümde belirtilen hak yoksunlukları, özel affa rağmen etkisini devam ettirmektedir(md. 65/3).

Maddede de belirtildiği üzere, genel af ile hükmolunan ceza, bütün sonuçları ile ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla, hapis cezasına mahkûm olmanın kanunî sonucu olarak TCK'nın 53. maddesinde düzenlenmiş bulunan hak yoksunlukları da ortadan kalkmaktadır. Bundan dolayı, genel affa uğrayan bir suç nedeniyle kamu hizmetlerinden yasaklılık, belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma hali de ortadan kalkacağı için, TCK'nın 53. maddesinin 1. fıkrası kapsamında yer alan seçilme ehliyetinden yoksunluk da ortadan kalkacaktır. Aynı şekilde, genel af durumunda, verilen ceza sonucu ortaya çıkan tüm ehliyetsizlikler de sona erecektir. Bundan dolayı, bir yıl veya daha fazla hapse mahkûm olmak ile ağır hapis cezasına

⁶⁴² Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 83.

mahkûm olmanın, genel affa ortadan kaldırılması durumunda, milletvekili seçilme yeterliliği tekrar kazanılacaktır.⁶⁴³

Diğer taraftan, genel affın, mahkûmiyete bağlı bütün sonuçları ortadan kaldırdığı kabul edilmekle birlikte, Anayasa'nın 76 ve 2839 Sayılı MVSK'nın 11/f maddesinde sayılı “*zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler*” şeklindeki hükümleriyle, belirtilen bu suçlardan mahkûm olanların, seçilme ehliyetliliğini ortadan kaldırmada herhangi bir etkisinin olmayacağını, hiçbir yoruma ihtiyaç bırakmayacak şekilde açıkça belirtilmiştir. Ancak, bu durumlar dışında, affa uğrayıp sonuçta infazı gereken ceza kalmış olsa bile kalan bu cezanın sonuçları affa uğradığı için kişi milletvekili seçilme ehliyetini kaybetmemektedir.⁶⁴⁴

Sonuç olarak, yukarıda belirttiğimiz bazı suçlardan dolayı kişi affa uğramış olsa bile milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olamamaktadır. Anayasa'nın 76. maddesinde geçen “affa uğramış olsalar bile” ifadesi, milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili sınırlamaları sürekli hale getirmektedir. Bu durum, genel affın tüm dünyada kabul gören etki ve sonuçlarına ters düştüğü gibi, siyasî yasaklarda bir süre sınırlaması olmaması, Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasındaki ilkelerle de çelişmektedir. Bu nedenle, Anayasa'nın 76. maddesindeki “affa uğramış olsalar bile” ifadesinin metinden çıkarılması isabetli olacaktır.⁶⁴⁵ Bu durumun, toplumsal barışın tesisi açısından etkileri büyük olacağı kanaatindeyiz. Nitekim, kişi hayatının bir döneminde yaptığı bir hatayı ömrünün sonuna kadar çekmek durumunda kalacaktır. Esasen, kanun koyucunun bu hususu, yapacağı bir düzenleme ile af kurumunun ruhu ile bağdaşması açısından düzenlemesi gerekmektedir. Toplumsal barışı ifade eden genel af müessesesinin hukukî

⁶⁴³ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.69.

⁶⁴⁴ YSK. 1990/55; 1990/161; 1990/224 sayılı kararları, Yılmaz, s.43.

⁶⁴⁵ Necmi Yüzaşoğlu, “Oluşturulmakta Olan Avrupa Anayasası Doğrultusunda 1982 T.C. Anayasası'nda Yapılması Gereken Değişiklikler”, Anayasa Reformları ve Avrupa Anayasası **Türkiye Barolar Birliği Yayını** Ankara 2002, ss. 130–140, s. 132; Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 70.

sonuçlarıyla, milletvekili seçilme yeterliliği hususunun kanuni düzenlemeleri, birbiri ile örtüşmesi kamu yararına olacaktır.⁶⁴⁶

(9)Milletvekili Seçilme Yeterliliğini Engelleyen Suçların Mahiyetinin Değişmesi

Genel olarak herhangi bir suç sayılan bir eylemin suç olmaktan çıkarılması durumunda, önceden suç sayılan eylemin tüm hukukî sonuçları kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Ancak, milletvekilliğine engel teşkil eden anayasa ve diğer kanunlarda sayılan suçların, modern devlet açısından suç olmaktan çıkartılamayacağı kanaatinden hareketle, bu suçların mahiyetinde yapılan herhangi bir değişikliğin, milletvekilliği seçilme yeterliliğini nasıl etkileyeceği ile ilgili, YSK'nın ilgili kararlarını incelemek yerinde olacaktır. YSK'nın Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul'dan aday gösterildiği 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimleri ile ilgili olarak 2002 tarih ve 622 sayılı kararında,⁶⁴⁷ Recep Tayyip Erdoğan'ın seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunduğundan aday olamayacağına, bu nedenle milletvekili geçici aday listesinden çıkartılmasına, 20.09.2002 tarihinde oyçokluğu ile karar vermiştir.⁶⁴⁸

⁶⁴⁶ Benzer görüş için bkz. Bilir, s. 57; Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 70.

⁶⁴⁷ Erdal Onar, Levent Gönenç, "1982 Anayasası'nın Ara Seçime İlişkin 78. maddesine 2002 Yılında Eklenen Fıkra Üzerine Düşünceler" **Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu'na Armağan**, Adalet Yayınları, Ankara 2010, ss. 474-475; Kamuoyunda tartışma yaratan bir diğer karar, YSK'nın bu konudaki içtihadını ilk kez ortaya koyduğu Behice Hatko Boran'ın seçilme yeterliliğine ilişkin karardır. YSK, 1965/738 sayılı kararı, Gönenç, s. 232; Benzer kararlar için bkz. YSK 2002/147; YSK, 2002/646 sayılı kararları, Ünlü-Erbil, ss. 478-481; ss. 632-633.

⁶⁴⁸ YSK 2002/622 sayılı kararı, "*Gerek doktrinde gerekse yerleşik yargı içtihatlarında kabul edildiği gibi; sonradan çıkarılan kanunla suç olmaktan çıkarılan bir eylemden dolayı verilen cezaların bütün yasal sonuçları kendiliğinden kalktığı halde, sonradan çıkan kanun ile lehe ve aleyhe değiştirilerek yapılmış ve eylem tamamen suç olmaktan çıkarılmamış ise Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu'nun 402. maddesi gereğince mahkemeden yargılama yapılmak suretiyle karar alınması gerekecektir. Diğer bir deyişle suç unsurlarından bazılarının değişmesinin; fiilin değişen unsurlara göre suç olup olmadığı mahkeme kararıyla tespit edilmedikçe kendiliğinden sonuç doğurmayacağı hususu tartışmasızdır.*

Ayrıca; Yüksek Seçim Kurulu'na 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 14 üncü maddesi ve diğer seçim konularının verdiği yetki ve görevlerinden biri de seçimlerde aday olarak belirlenen kimi şahısların milletvekili seçilme yeterliliği bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Bu tespit ve değerlendirmede Anayasa, Kanunlar ve mahkemelerin konu ile ilgili kararları ve özellikle adliye mahkemelerince verilen kararların son inceleme mercii olan ve kanunların uygulanmasında birlikteliği temin eden Yargıtay kararları esas alınmaktadır.

Bu bağlamda;

Diyarbakır 3 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi T.C K. nun 312/2, fıkrası gereğince anılan kişinin eylemini suç olarak kabul edip mahkûm ettiği, bu mahkûmiyeti kesinleştiği ve infaz edildiği; ancak aynı Kanunun 312. maddesinin sonradan 4744 sayılı Kanunla yukarıda

Daha sonra, Anayasa'nın 76. maddesinde geçen "ideolojik ve anarşik eylemlere" ifadesi "terör eylemleri" şeklinde⁶⁴⁹ 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin (f) bendinde⁶⁵⁰ ve 2820 sayılı SPK'nın 11. maddesinin 2. fıkrasının 5. bendinde geçen "TCK'nın 312 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçlarından mahkûm olanlar" ifadesi, "Terör eyleminden mahkûm olanlar" şeklinde değiştirilmiştir.⁶⁵¹ Böylece, milletvekilliğine seçilme yeterliliğine engel teşkil eden suçlardan birinin mahiyetinde yapılan değişiklik ile anılan kişinin milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olması sağlanmıştır. YSK'nın vermiş olduğu başka iki kararda da suçun kapsamında yapılan bir değişikliğin suçu işleyen kişinin lehine olan kanun hükmünün uygulanacağını belirtilmektedir.⁶⁵²

belirtildiği şekilde yeniden düzenlenmesine karşın, ilgilinin daha önce işleyip suç sayılan fiilinin yeni düzenlemeye göre de suç olmaktan çıkmadığı; Yargıtay 8. Ceza Dairesinin eylemin halen anılan madde kapsamında suç teşkil ettiği yönündeki son kararı nedeniyle seçilme yeterliliğine sahip olmadığı sonuç ve kanaatine varılmıştır.

SONUÇ

Yukarıda açıklanan nedenlerle;

1- Adalet ve Kalkınma Partisince İstanbul İli (1) numaralı seçim çevresinden 1. sırada milletvekili adayı olarak gösterilen Recep Tayyip ERDOĞAN'ın seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunduğundan aday olamayacağına; bu nedenle milletvekili geçici aday listesinden çıkartılmasına, 20.09.2002 tarihinde oyçokluğu ile karar verildi." Bkz. Yüksek Seçim Kurulunun 20 Eylül 2002 tarih ve 622 sayılı Kararı (Resmî Gazetede yayımlanmamıştır). Bu çoğunluk kararma katılmayan 3 üye ise, karşı oy gerekçelerinde şöyle demektedirler:

"... Hükümlü hakkında, yeni düzenlenen 312/2. maddeden mahkûmiyeti olmadığına, mahkûm olduğu basit tahrik eylemi de suç olmaktan çıkarıldığına göre T.C.K. nun 2. maddesinin 1. fıkrası 1 ve 2. cümlesi gereğince suç işlendikten sonra yapılan kanuna göre cürüm ve kabahat sayılmayan fiilden ceza verilemez. Eğer böyle bir ceza hükmolunmuşsa icrası ve kanuni neticeleri kendiliğinden kalkar hükmüne göre sorunun Yüksek Seçim Kurulunca çözümlenmesi gerekir.

Nitekim Yüksek Seçim Kurulu 06.11.1965 tarih ve 738 sayılı, 02.03.1996 tarih ve 71 sayılı, 05.06.1999 tarih 1974 sayılı kararlarında seçilmeye engel ceza mahkûmiyetleri olan kişiler hakkında yasalardaki sonradan yapılan yasa değişikliklerini lehte yorumlayarak seçilmeye engel hallerinin kalmadığına karar vermiştir.

Bugün suç sayılmayan bir eylemden dolayı, suç kabul edildiği zamandaki yasaya göre verilen mahkûmiyetin veya çekilmiş cezanın seçilme yeterliği bakımından hukukî bir etkisi olamayacağı sonucuna varılmakla çoğunluk görüşüne karşıyız." Bkz. Üye Selahattin ÇELİK, Üye Ziya SAĞDUR, Üye Şükrü Kaya EROL'un birlikte kaleme aldıkları Karşı Oy Yazısı, Yüksek Seçim Kurulunun 20 Eylül 2002 tarih ve 622 sayılı Kararma ekliidir (Resmî Gazetede yayımlanmamıştır)".

⁶⁴⁹ R.G. Tarih: 27.12.2002, Sayı:24980, Kanun No: 4777, md. 1.

⁶⁵⁰ R.G. Tarih: 02.01.2003, Sayı: 24990, Kanun No: 4778, md. 15.

⁶⁵¹ R.G. Tarih:02.01.2003, Sayı: 24990, Kanun No: 4778, md.7.

⁶⁵² Adayın, memnu hakların iadesi veya eylemin suç olmaktan çıkarıldığına dair kararların ibrazı halinde seçilmesine bir engel bulunmadığı ile ilgili YSK kararı için bkz. YSK, 2004/453 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2004-453-karar.htm>; Erişim Tarihi: 28.11.2014; Ayrıca bkz. YSK, 1990/206; YSK, 2002/147; YSK, 2002/646 sayılı kararları Akbaba, s. 161.

7.Kamu Hizmetinden Yasaklı Olmamak ve Memnu Hakların İadesi

Yukarıda belirtilen hususların dışında, kamu hizmetlerinden yasaklılık konusu da, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmektedir. Diğer bir ifadeyle, milletvekili seçilebilmek için, kamu hizmetinden yasaklı olmamak gerekmektedir. Kamu hizmetlerinden yasaklılık durumu, hapis cezasına mahkûm olmanın bir sonucudur. Dolayısıyla, bu konuda da TCK'daki hükümlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.⁶⁵³ Yeni TCK'da, ağır hapis cezası kaldırılmış, kamu hizmetlerinden yasaklılık cezası da, belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma ismiyle güvenlik tedbiri olarak düzenlemiştir. Bundan dolayı cezaların ertelenmesinin hukukî niteliği ve şartları da değiştirmiştir. Diğer taraftan, yeni TCK'da yer verilmeyen memnu hakların iadesi kurumu, yeni ASK'ya eklenen bir hükümle tekrar kabul edilmiştir. Memnu hakların iadesi diğer bir ifadeyle yasaklanmış hakların geri verilmesi konusunda, eski TCK'ya göre farklılıklar bulunmaktadır.⁶⁵⁴ Dolayısıyla kamu hizmetinden yasaklı olmamak ve memnu hakların iadesi konusu yeni TCK hükümleri göz önünde bulundurularak incelenecektir.

a. Kamu Hizmetinden Yasaklı Olma Sonucu TBMM Üyeliğinden Yoksun Bırakma

5327 sayılı TCK 53. maddesinin 1. fıkrasının a. bendinde, TBMM üyeliğinden yoksun bırakılmada dâhil olmak üzere, diğer atama ve seçime tabî her türlü memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmekten mahrumiyet, sürekli, süreli veya geçicikamu görevi üstlenmekten mahrumiyet kapsamında düzenlenmiştir. Maddede sayılan tüm görevler, kamu görevi olarak nitelendirilmiş ve hapis cezasına mahkûmiyetin bir sonucu olarak kişinin sayılan kamu görevlerinin üstlenilmesinden yoksun bırakılacağı ifade edilmiştir.⁶⁵⁵ Burada belirtilen kamu görevinin ne anlama geldiğini, verilen örneklere bakarak ve onlarla sınırlı bir şekilde anlamak gerekir ki, TBMM üyeliği yapmak, devlet, il, belediye ve köy ile bunların denetim ve gözetimi

⁶⁵³ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.56.

⁶⁵⁴ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.57.

⁶⁵⁵ Hüseyin Aydın, “Bir Güvenlik Tedbiri Olarak TBMM Üyeliğinden Yoksun Bırakma”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:3 Sayı:1 Yıl 2012, s. 348.

altında faaliyet yürütmek, kamu görevi üstlenmek olarak kabul edilmelidir. 53. maddede geçen “Devlet” kelimesi ile yasama organı, il belediye ve köy tüzel kişilikleri hariç tüm kurum ve kuruluşlar ile yürütme organı anlaşılmalıdır. Zira, “denetim ve gözetim altında tutmak” ifadesi, idari vesayete işaret etmektedir.⁶⁵⁶ Ancak belirtmek gerekir ki, 5237 sayılı TCK’nın genel itibariyle diline bakılacak olursa, Kanun’un 53. maddesinin, kullandığı dil itibariyle sorunlu olduğu görülmektedir. Nitekim, yürürlükten kaldırılmış olan 756 sayılı TCK’nın 279. maddesi, kamu personelini, kamu görevi yapanlar ve kamu hizmeti yapanlar olarak ikiye ayırmakta, kişinin katıldığı faaliyet içinde ifa ettiği görevin mahiyeti kamu görevi ise memur sayılmakta, kamu hizmetini yürütenleri ise memur saymamaktaydı.⁶⁵⁷ Ancak 5237 sayılı TCK’nın 6. maddesinin 1. fıkrasının c. bendinde ise memur kavramı terk edilerek, kamu görevlisi kavramı tercih edilmiş ve kamusal faaliyetin yürütülmesine, atama veya seçilme yoluyla ya da herhangi bir suretle sürekli, süreli ya da geçici olarak katılan herkesin kamu görevlisi olduğu belirtilmiştir.⁶⁵⁸ Sorun şudur ki, kanunun bütününde kavram tutarlılığı açısından yapılması gereken şey, 53. maddedeki “kamu görevi” kavramı yerine “kamusal faaliyet” kavramının, “memuriyet” kavramı yerine, “kamu görevlisi” kavramının kullanılmasıdır.⁶⁵⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi, işlenen bir suçun karşılığında yaptırım sisteminde kapsamlı değişiklikler getiren yeni TCK, asli-fer’i ceza ayrımını kaldırdığı gibi, hapis cezası açısından da ağır hapis-hafif hapis cezası ayrımını kaldırmıştır.⁶⁶⁰ Yine, kamu hizmetlerinden yasaklılık da artık bir ceza değil, “belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma” adıyla güvenlik tedbiri olarak düzenlenmiştir (md. 53).

Toplumun genel çıkarları hakkında kararlar veren, toplumun uyacağı hukuk kurallarının diğer bir ifadeyle yasa yapılmasına katkı sağlayan milletvekillerinin, elbetteki herkesten önce yasalara uyan bir yaşantı sürmesi gerekmektedir. Bundan

⁶⁵⁶ Zeki Hafizoğulları, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara: US-A Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 475; Aydın, s. 348.

⁶⁵⁷ Doğan Soyaslan, “Ceza Hukukunda Memur Kavramı (Kamu Menfaati İçin Görevlendirilmiş Şahıslar)”, **AÜHFD**, Cilt:45, Sayı: 1, 1996, s. 45; Tezcan, Erdem, Önök, s. 800; Ayrıca bkz. Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, ss. 529, 762.

⁶⁵⁸ Hafizoğulları, s.475; Aydın, ss. 348-349.

⁶⁵⁹ Aydın, s. 349.

⁶⁶⁰ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 59.

dolayıdır ki, toplumlar bir kişinin milletvekili olabilmesi için, “*kamu hizmetinden yasaklı olmamayı*” şart koşmuşlardır.⁶⁶¹ Nitekim, Anayasa koyucu, 1982 Anayasası’nın 76. maddesinde “*kamu hizmetinden yasaklı olmamayı*”, milletvekili seçilmenin bir şartı olarak belirtmiştir. Türk hukuk sisteminde “*kamu hizmetinden yasaklı olma*” durumu, Anayasa’da tanımlanmamakla birlikte Anayasa’nın 67. maddesinde, vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme hakkına sahip olacağı düzenlenmiş olduğundan, kamu hizmetlerinden yasaklı olma durumu, 5237 Sayılı TCK⁶⁶² hükümleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Kamu hizmetinden yasaklı olma durumu, 765 sayılı eski TCK’nın 31. maddesinde, “*hidematı ammeden memnuiyeti mültezimdir (Kamu Hizmetinden Yasaklı Olma)*” şeklinde düzenlenmişti. 5237 sayılı yeni TCK ise, bu yaptırımı bir “*güvenlik tedbiri*”⁶⁶³ olarak, 53. maddesinde, “*belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma*” başlığı altında düzenlenmiştir.⁶⁶⁴

Madde de görüldüğü üzere kişi, TCK 53. maddesinin 1. fıkrasının a. bendine göre kasıtlı bir suçtan mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak, TBMM üyeliğinden yoksun bırakılmaktadır. Hâkimin bu hususta takdir yetkisi

⁶⁶¹ Araslı, s. 47.

⁶⁶² R. G. Tarih: 12.10.2004, Sayı: 25611.

⁶⁶³ Bahri Öztürk ve Mustafa Ruhan Erdem, eserlerinde, “*Her ne kadar belli haklardan yoksun bırakılma 'güvenlik tedbirleri' başlığı altında düzenlenmiş ise de, aslında burada güvenlik tedbiri değil, mahkûmiyetin yasal bir sonucu olarak ek ceza söz konusu*” olduğunu belirtmişlerdir. Bahri Öztürk-Mustafa Ruhan Erdem, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 11. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011, s. 405.

⁶⁶⁴ TCK madde 53,

“*(1) Kişi, kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak;*

a) ... Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinden veya...

b) Seçme ve seçilme ehliyetinden ve diğer siyasi hakları kullanmaktan,...yoksun bırakılır.

(2) Kişi, işlemiş bulunduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanuncaya kadar bu hakları kullanamaz...

...(4) Kısa süreli hapis cezası ertelenmiş veya fiili işlediği sırada onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında birinci fıkra hükmü uygulanmaz.

(5) Birinci fıkra da sayılan hak ve yetkilerden birinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlar dolayısıyla hapis cezasına mahkûmiyet halinde, ayrıca, cezanın infazından sonra işlemek üzere, hükmolunan cezanın yarısından bir katına kadar bu hak ve yetkinin kullanılmasının yasaklanmasına karar verilir. Bu hak ve yetkilerden birinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlar dolayısıyla sadece adli para cezasına mahkûmiyet halinde, hükümde belirtilen gün sayısının yarısından bir katına kadar bu hak ve yetkinin kullanılmasının yasaklanmasına karar verilir. Hükmün kesinleşmesiyle icraya konan yasaklama ile ilgili süre, adli para cezasının tamamen infazından itibaren işlemeye başlar...”

bulunmamaktadır. TBMM üyeliğinden yoksunluk, yasal ve kendiliğinden bir sonuç olup, hâkimin aksi yönde bir karar vermesi de mümkün değildir.⁶⁶⁵

Aynı şekilde, TCK 53. maddesinin 1. fıkrasının b. bendinde geçen seçme ve seçilme ehliyetinden diğer siyasî hakları kullanmaktan yoksunluk da, aynı kapsamda bir güvenlik tedbiri olarak düzenlenmiştir. Bu hükmün varlığı, TCK 53 maddesinin 1. fıkrasının a. bendindeki TBMM üyeliğinden yoksun bırakmanın, bir tekrarı gibi gözükse de, bu hükümde gereksiz bir tekrarın olmadığı belirtilmektedir. Doktrinde, TBMM üyeliğinden yoksun bırakmayı, seçilme ehliyetinden yoksunluk kapsamında değerlendiren görüşler de bulunmaktadır.⁶⁶⁶ Dahası TCK 53 maddesinin 1. fıkrasının a. bendine göre, TBMM üyeliğinden yoksun bırakmanın mümkün olmayacağı, bu hükmün daha sonra seçme ve seçilme ehliyetinden yoksunluk olarak anlamak gerektiğini de ileri sürenler olmuştur.⁶⁶⁷

Diğer bir görüşe göre ise, bu hüküm bir tekrar olmadığı gibi TCK 53 maddesinin 1. fıkrasının a. bendindeki TBMM üyeliğinden yoksun bırakmaya dair güvenlik tedbiri, kararın kesinleştiği tarihte milletvekili görevini sürdüren kişileri kapsamaktadır. Bu kişilerin bu nedenle üyeliklerinin düşürülmesi Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrası ile mümkündür.⁶⁶⁸

Kanaatimizce, ikinci görüş daha isabetlidir. Nitekim, kesin hüküm nedeniyle TBMM üyeliği düşürülebilmektedir. Konu yasama dokunulmazlığı kapsamında düşünüldüğünde, TBMM üyesi olan bir kişinin, milletvekili seçilmeden önce kesin hüküm giymesi veya ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla, Anayasa'nın 14. maddesindeki⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ Mustafa Albayrak, “Yeni Türk Ceza Kanununda Belli Hakları Kullanmaktan Yoksun Bırakılma Güvenlik Tedbirinin Uygulanması ve Sorunları”, **Terazi Aylık Hukuk Dergisi**, S.:13, ss. 105-110, s. 107; Aydın, s. 356.

⁶⁶⁶ Faruk Turhan, “Yeni Türk Ceza Kanununda Güvenlik Tedbiri Olarak Hak Yoksunluğu ve Yasaklılığın Hukukî Niteliği, Kapsam ve Koşulları Üzerine Bir Değerlendirme (Hak Yoksunlukları)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Yıl: 2 S.: 4 , 2007, s. 177; Zeki Hafızogulları, “5237 sayılı Türk Ceza Kanununda Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri”, s. 19, <http://www.baskent.edu.tr/~zekih/diger-yazilar-ve-makaleler/makaleler/>, Erişim Tarihi; 23.06.2015.; Aydın, s. 356.

⁶⁶⁷ Süheyl Donay, **Türk Ceza Kanunu Şerhi**, 1. basım, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 2007, s. 87; Hafızogulları, s. 19; Aydın, s. 356.

⁶⁶⁸ Aydın, ss. 356-357.

⁶⁶⁹ Anayasa, Madde 14; “*Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.*”

durumlar kapsamında milletvekili seçildikten sonra da, kesin hüküm giymesi veya dokunulmazlığı kaldırılmak suretiyle yargılanıp hüküm giymesi mümkündür. Yine aynı şekilde, TCK'nın 53 maddesinin 1. fıkrasının b. bendindeki hak yoksunluğu, geleceğe yönelik seçme ve seçilme hakkından ve siyasî hakları kullanmaktan yoksun bırakmak şeklinde düşünülebilir. Bu kapsamda, kişi sadece milletvekili seçilmekten değil, mahalli idareler seçimlerindeki diğer seçilme haklarından da mahrum olabilecektir. Diğer taraftan, geleceğe yönelik seçme ve seçilme ile ilgili bu hak yoksunluklarının, halen görevde bulunanları kapsayıp kapsamayacağına dair bir hüküm 5237 sayılı TCK'da yer almamaktadır.⁶⁷⁰

Görüldüğü üzere, TCK'da "güvenlik tedbirleri" başlığı altında düzenlenmiş kamu hizmetinden yasaklılık ve bu kapsamda kişinin TBMM üyeliğinden yoksun bırakılması durumunun mümkün olabilmesi için, 1. fıkra da belirtildiği gibi, kişinin kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı, hapis cezasına mahkûm olması gerekmektedir. 2. fıkraya göre ise, kişi işlemiş bulunduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar, kamu hizmetinden, dolayısıyla TBMM üyeliğinden yasaklı duruma gelir. Ancak burada iki istisna bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 4. fıkra da geçen, *"kısa süreli hapis cezası ertelenmiş veya fiili işlediği sırada onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında 1. fıkra hükmünün uygulanmaması"*, ikinci istisna ise 5. fıkra da geçen,

"1. fıkra da sayılan hak ve yetkilerden birinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlar dolayısıyla hapis cezasına mahkûmiyet halinde, ayrıca, cezanın infazından sonra işlemek üzere, hükmolunan cezanın yarısından bir katına kadar bu hak ve yetkinin kullanılmasının yasaklanmasına karar verilmesi, bu hak ve yetkilerden birinin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlar dolayısıyla sadece adli para cezasına mahkûmiyet halinde, hükümde belirtilen gün sayısının yarısından bir katına kadar bu hak ve yetkinin kullanılmasının yasaklanmasına karar verilmesi ve hükmün kesinleşmesiyle icraya konan yasaklama ile ilgili süre, adli para cezasının tamamen infazından itibaren işlemeye başlaması"

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir".

⁶⁷⁰ Benzer görüş için bkz. Aydın, s.357; Buna karşılık aynı mahiyette Ceza sorumluluğunun şahsiliğinin düzenlendiği (md.20) 765 sayılı TCK'nın 34. maddesinde mahkûmiyetin seçilme ehliyetine hâle getirmesi ve memuriyetten mahrumiyeti gerektirmesi halinde, halen seçimle veya atamayla bu görevi yürütenlerin hakkında nasıl bir işlem tesis edileceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre *"Bir cürüm ile katiyen mahkûmiyet; kanunen siyasi bir hizmete intihap olunabilmek kabiliyetini selbettiği veya memuriyetten mahrumiyeti müstelzim olduğu takdirde azalık ve memuriyetin zevalinde mucip olur"*. Aydın, s.357.

husudur.

Ancak, burada belirtmek gerekir ki, 1982 Anayasası'nın 83 ve 84. madde hükümleri ile Meclis İçtüzüğü'nün 135 ve 136. maddesi hükümleri dikkate alındığında, TCK'nın 53. maddesi uyarınca, hükmedilen TBMM üyeliğinden yoksun bırakmaya ilişkin güvenlik tedbirinin infazına dair, ikili bir ayırım yapılması gerekmektedir.⁶⁷¹ 1982 Anayasası'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında ve 2839 sayılı MVSK'nın 11'inci maddesine geçen "...kamu hizmetinden yasaklılar ve taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar...affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler" hükmünde geçen bir yıllık süre ile TCK'nın 53. maddesinin 4. fıkrasında geçen "*Kısa süreli hapis cezası ertelenmiş veya fiili işlediği sırada onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında 1. fıkra hükmü uygulanmaz.*" hükmü arasında bir uyumsuzluk vardır. Daha açık bir ifadeyle, 53. maddenin 4. fıkrasının Anayasaya aykırılığı söz konusudur. Nitekim, 53. maddenin 4. fıkrasında geçen "*Kısa süreli hapis cezası ertelenmiş...*" ifadesinin dışında kalan, diğer bir ifadeyle cezası ertelenmeyen kısa süreli hapis cezası alanların, bu mahkûmiyetleri milletvekili seçilmelerine engel teşkil etmektedir. Bu husus yasa koyucu tarafından yapılacak bir düzenleme ile TCK'nın ilgili 53. maddesi Anayasa hükmü ile uyumlu hale getirilmelidir.

Sonuç olarak, 5237 sayılı TCK'nın 53. maddesinde düzenlenen hak yoksunlukları kapsamında, TBMM üyeliğinden yoksun bırakma, bir güvenlik tedbiri olarak düzenlenmiştir. Yürürlükten kaldırılan 765 sayılı TCK'da da aynı içerikteki bir düzenlemeye yer verilmiş ancak bu husus, güvenlik tedbiri olarak değil, fer'i ceza olarak düzenlenmiştir. Belirtmek gerekir ki, bir kişinin TBMM üyeliğinden yoksun bırakılması için, kasten işlemiş olduğu bir suçtan dolayı, hapis cezasına mahkûmiyet gerekiyorsa ve dolayısıyla bir yaptırım, suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanunî sonucu ise artık o yaptırımı, güvenlik tedbiri olarak nitelendirmek mümkün gözükmemektedir.⁶⁷² 5237 sayılı TCK 53 maddesinin 1. fıkrasının b. bendinde ise, seçme ve seçilme ehliyetinden ve diğer siyasî hakları kullanmaktan yoksunluk da, aynı kapsamda bir güvenlik tedbiri olarak düzenlenmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu hükmün varlığı TCK'nın 53 maddesinin 1. fıkrasının a. bendindeki TBMM üyeliğinden yoksun bırakmanın bir tekrar gibi gözükabilir. Ancak, hükümde gereksiz

⁶⁷¹ Aydın, s. 358.

⁶⁷² Aydın, s. 360.

bir tekrar bulunmadığı düşünülmektedir. Zira, TCK'nın 53maddesinin 1. fıkrasının b. bendindeki hak yoksunluğu, geleceğe yönelik seçme ve seçilme hakkından ve siyasî hakları kullanmaktan yoksunluğu içermektedir.

TBMM üyeliğinden yoksun bırakma, temelde TCK'nın 53maddesinin 1. fıkrasının a. bendine göre, kamu görevinin üstlenilmesinden yoksun bırakma kapsamında düzenlense de, bununla birlikte seçme, seçilme ve diğer siyasî hakları kullanmaktan yoksun bırakmayla bağlantısı bulunduğundan, bu hususla ilgili olarak, Anayasa'da ve MVSK'da benzer mahiyette hükümler ve hak mahrumiyetleri mevcuttur. Ancak, bu hukukî düzenlemeler arasında bir bütünlük ve tutarlılık bulunmamaktadır. Örneğin, 5237 sayılı TCK açısından, TBMM üyeliğinden yoksun bırakma, hapis cezasıyla orantılı ve süreli bir hak yoksunluğu iken, Anayasa ve MVSK'ya göre suçun vasfı esas alınmak suretiyle süresiz hak yoksunluğu söz konusu olabilmektedir. Yine 5237 sayılı TCK'nın 53. maddesine göre suçun türüne bakılmaksızın, kasıtlı bir suçtan hapis cezasına mahkûm olmak önemli iken MVSK ve TBMM İç Tüzüğü açısından mahkûm olunan suçun milletvekili seçilmeye engel bir suç olup olmadığı önem arz etmektedir. Gerek Anayasa'da gerekse MVSK'da, milletvekili seçilmeye engel suçlar ve dolayısıyla üyeliğin düşürülmesine neden olan suçlarla ilgili düzenlemeler, yürürlükten kaldırılmış olan 765 sayılı TCK'daki düzenlemeleri referans alan düzenlemelerdir. Bu suçların bir kısmı, yeni kanun'da aynı şekilde muhafaza edilmiş, bir kısmı değiştirilerek alınmış, bir kısmı ise suç olmaktan çıkarılmıştır. Suç olmaktan çıkarılmış ve kabahat olarak düzenlenmiş bir kısım suçların, MVSK'da halen milletvekili seçilmeye engel suç olarak sayılması, önemli bir eksikliktir. Dolayısıyla tüm bu hususların bir bütünlük içinde anayasa ve yasa koyucu tarafından ele alınıp düzenlenmesi gerekmektedir.⁶⁷³ Diğer taraftan, yeni TCK'da kamu hizmetlerinden yasaklılık cezasına yer verilmediği ve kamu hizmetlerinden yasaklılık yerine güvenlik tedbiri olarak hak yoksunluğu kabul edildiği için, Anayasa ve MVSK'da yer alan kamu hizmetlerinden yasaklılığın, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmediğini ileri sürmek de doğru değildir. Yeni TCK'nın 53. maddesindeki hak yoksunluğuna ilişkin düzenleme, Anayasaya aykırı

⁶⁷³ Aydın, s. 361.

olmadığı oranda milletvekili seçilme engeli olarak göz önünde bulundurulacaktır. Zira, asıl olan Anayasa'nın hükmüdür.⁶⁷⁴

b. Memnu Hakların İadesi

Ceza hukukunda suçla mücadelenin bir gereği olarak, bazı suçlardan hüküm giyenler ile belirli bir süre veya türdeki cezaya mahkûm olanların, cezalarının infazından sonraki dönemde de topluma zarar verebileceği düşüncesinden hareketle, bazı hakları kullanmaktan “ömür boyu” yoksun bırakılmaları öngörülmüştür.⁶⁷⁵ Bu yaklaşımın tarzı ile toplumun suç ve suçludan korunması hedeflense de, yasaklamanın sürekli hale getirilmesi durumunda, cezadan beklenen amaçla⁶⁷⁶ bağdaştırılması mümkün olmayan sonuçlar doğurabilecektir.⁶⁷⁷ Diğer bir ifadeyle, kişi aldığı ceza sonrasında toplumsal yaşamını iyi bir şekilde sürdürmekte ise bir kısım haklarından sürekli olarak yoksun bırakılması, onun tekrar topluma kazandırılması amacıyla çelişkili olacaktır.⁶⁷⁸ Diğer taraftan, toplumsal kurallara uyarak kendisinin ıslah olduğunu ispat eden kişinin de, sürekli olarak bir takım haklarından yoksun bırakılması adil de değildir. Bu durumda, ortaya çıkabilecek bu gibi sakıncaların giderilebilmesi için, ceza alan kişinin belirli bir süreyi iyi halli olarak geçirmesi ve kanunda açıklanan diğer koşullara uymuş olması halinde yoksun kaldığı hakları tekrar kullanması, “yasaklanmış hakların geri verilmesi” diğer bir ifadeyle “memnu hakların iadesi” kurumu ile mümkündür.⁶⁷⁹ Bu şekilde ceza alan kişi, hem manevi itibarını tekrar elde etme imkânına kavuşacak, hem de toplum

⁶⁷⁴ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s. 59; Turhan, “Yeni Türk Ceza Kanunu’na Göre Cezaların Ertelenmesi ...”, s. 27.

⁶⁷⁵ Ayhan Önder, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Cilt II-III, Beta Yayınevi, İstanbul 1992, s. 816; Çetin Arslan, “Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi (5352 sayılı Adli Sicil Kanunu md.13/A)”, **AÜHFD**, C. 56, S. 4, 2007, s. 3.

⁶⁷⁶ Cezanın amacı için bkz. Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Genel Kısım C.I, Beta Yayınları, İstanbul 1997, s. 6; Öztürk-Erdem, ss. 353-356; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, s. 48; Nur Centel, Hamide Zafer, Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile İlgili Mevzuata Göre Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2008, ss. 529-545; Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Caner Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, ss. 703-711.

⁶⁷⁷ Arslan, “Yasaklanmış Hakların...”, s. 3.

⁶⁷⁸ Doğan Soyaslan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, Ankara 1998, ss. 39-43; Arslan, “Yasaklanmış Hakların...”, s. 3.

⁶⁷⁹ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yenilenmiş 9. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara 2005, s. 799.

içinde faaliyetlerini normal bir şekilde sürdürmesini sağlayan haklarına tekrar kavuşmuş olacaktır.⁶⁸⁰

Memnu hakların iadesi kurumu, daha önce yürürlükten kalkmış bulunan 765 sayılı TCK'nın 121 ilâ 124 ve 1412 sayılı CMUK'un 416 ilâ 420. maddelerinde düzenlenmişti. Bu iki kanun, 1 Haziran 2005 tarihinde 5252 ve 5320 sayılı kanunlar ile yürürlükten kaldırılıncaya kadar, memnu hakların iadesi uygulaması bu kanunlarda belirtilen biçimde devam etmiştir. Buna gerekçe olarak da, 5237 sayılı TCK'da esas alınan yaptırım teorisinin sürekli hak yoksunluğunu benimsememesi gösterilmiştir. Gerçekten de, yürürlükten kaldırılmış olan 765 sayılı TCK'nın 20, 25, 31, 33, 34 ve 41. maddelerinde düzenlenmiş bulunan ve bir kısmı müebbeden süren hak yoksunlukları, 5237 sayılı TCK'nın 53. maddesinde güvenlik tedbiri olarak düzenlenmekle beraber, bu yoksunlukların cezanın infazının tamamlanmasıyla birlikte sona ereceği kabul edilmiştir. Bu Kanun'da, ömür boyu süren bir hak yoksunluğu söz konusu olmadığı için, bundan böyle, yasaklanmış hakların geri verilmesi kurumunun, yöntem ve esaslarını gösteren yeni bir düzenleme yapılmasına da ihtiyaç olmadığı düşünülmüştür. Ancak, yine aynı tarihte yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK ile 5271 sayılı CMUK'da memnu hakların iadesi kurumuna yer verilmemiştir. Oysa, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen 76. maddesinin 2. fıkrasında ve buna dayalı olarak da, 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinde, bazı mahkûmiyetlerin affa uğramış olsa bile, milletvekili seçilmeye engel olacağı belirtilmektedir.⁶⁸¹

Ayrıca, 1 Haziran 2005 tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan çeşitli özel kanunlarda, örneğin, 657 sayılı DMK'nın 48, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 8/h, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 5/a, 1512 sayılı Noterlik Kanunu'nun 7, 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu'nun 2/b, 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nun 4/d, 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un 10/d, 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun'un 7/son maddelerinde,

⁶⁸⁰ Arslan, "Yasaklanmış Hakların...", s. 4.

⁶⁸¹ YSK'nın Basın Açıklaması, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/Basinaciklamasi21042011.pdf>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasına benzer biçimde, belirli suçlardan mahkûmiyet, affa uğramış olsa bile, bazı görevlere getirilmeye ve bir kısım hakları kullanmaya engel olarak kabul edilmiştir. Görülmektedir ki, 5237 sayılı TCK'nın yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihi itibarıyla, bu Kanunun 53. maddesinde öngörülen hak yoksunlukları cezanın infaz süresi ile sınırlı olarak sonuç doğurmakta iken, yukarıda sayılan Anayasal ve yasal düzenlemelerde aynı mahkûmiyete bağlanan hak yoksunlukları ise süresizdir. Uyum yasalarının çıkarılacağı sonraki süreçte, anılan kanun maddelerinde, 5435, 5720, 5728, 5786 sayılı Kanunlar ile değişiklikler yapılmış ise de, "affa uğramış olsa bile" ibareleri muhafaza edilmiş veya aynı sonucu doğuracak biçimde, "*TCK'nın 53. maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile*" ifadesi getirilmiş, hatta 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu bütünüyle yürürlükten kaldırılarak yerine 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu yürürlüğe konulmasına rağmen bu Kanunun da 3. maddesinin 2. fıkrasının a/2 bendinde, "affa uğramış olsa bile" ibaresi korunmuştur.⁶⁸²

Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrası ve MVSK'nın 11. maddesinin f. fıkrasında yer alan, suç ve cezalardan mahkûmiyetin sonucu olan ve affın ortadan kaldıramadığı seçilme yetersizliği, milletvekili seçilme konusunda kesin engel oluşturmaktadır. 1961 Anayasası döneminden beri yaklaşık elli yıldan bu yana, konu, YSK'nın gündeminde olmuş ve seçilme hakkından ömür boyu mahrumiyet halinin yarattığı bireysel ve toplumsal sorun, memnu hakların iadesi kurumu ile aşılmıştır. Yerleşmiş ve süreklilik kazanmış uygulamaya göre, engel mahkûmiyeti bulunduğu için seçilme yeterliliğine sahip olmayan kişiler, adli ve yargısal bir işlem ve kurum olup, geleceğe yönelik olarak sonuç doğuran ve ceza mahkûmiyetinden doğan süresiz hak yoksunluklarının giderilmesini sağlayan bu işlemi gerçekleştirdikleri, bir başka deyişle bu husustaki talepleri üzerine yasaklanmış olan hakları, mahkemece verilecek bir kararla iade edildiği takdirde,⁶⁸³ YSK'nın yerleşmiş içtihatlarına göre memnu hakların iadesi yolu ile tekrar kazanılabilmektedir.⁶⁸⁴

⁶⁸² YSK'nın Basın Açıklaması, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/Basinaciklamasi21042011.pdf>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

⁶⁸³ YSK'nın Basın Açıklaması, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/Basinaciklamasi21042011.pdf>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

⁶⁸⁴ Bu konudaki YSK kararları için bkz. Yılmaz, s. 290 vd.

5237 sayılı TCK'nın 53. maddesinin gerekçesinde⁶⁸⁵ de belirtildiği üzere, TCK'da hak yoksunlukları süresiz olmadığından ve 53. maddenin 5. fıkrası saklı kalmak kaydıyla, hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar hak yoksunlukları devam edeceğinden ve anılan süre dolmasıyla tedbirler kendiliğinden kalkacağından, eski kanundaki memnu hakların iadesine⁶⁸⁶ benzer bir kuruma gerek görülmemiştir.⁶⁸⁷

Her ne kadar, 5237 sayılı TCK'da memnu hakların iadesi gibi bir kuruma yer verilmemiş olsa da, daha sonraki dönemde 5237 sayılı TCK'nın 53. maddesi ile ilgisi bulunmayan ve bu Kanun'a göre bir hak yoksunluğu doğurmayan bu tür mahkûmiyetlerin, bazı özel kanunlardaki veya seçim mevzuatındaki ayrıksı hükümler nedeniyle, gerek TCK'da düzenlenen suçlara, gerekse diğer kanunlarda öngörülen suçlara ilişkin mahkûmiyetlerden doğan süresiz hak yoksunlukları, halen bazı özel kanunlarda bulunmaktadır. Milletvekili seçilme hakkının ceza mahkûmiyeti nedeniyle yitirilmesi de bunlardan biridir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ 53. maddenin gerekçesine baktığımızda, “İşlediği suç dolayısıyla toplumda kişiye karşı duyulan güven sarsılmaktadır. Bu nedenle, suçlu kişi özellikle güven ilişkisinin varlığını gerekli kılan belli hakların kullanmaktan yoksun bırakılmaktadır. Madde metninde, işlediği suç dolayısıyla kişinin hangi hakları kullanmaktan yoksun bırakılacağı belirlenmiştir. Ancak, bu hak yoksunluğu süresiz değildir. Cezalandırılmakla güdülen asıl amaç, işlediği suçtan dolayı kişinin etkin pişmanlık duymasını sağlayıp tekrar topluma kazandırılması olduğuna göre, suça bağlı hak yoksunluklarının da belli bir süreyle sınırlandırılması gerekmektedir. Bu nedenle, madde metninde söz konusu hak yoksunluklarının mahkûm olunan cezanın infazı tamamlanıncaya kadar devam etmesi öngörülmüştür. Böylece, kişi mahkûm olduğu cezanın infazının gereklerine uygun davranarak bunun tamamlanmasıyla kendisinin tekrar güven duyulan bir kişi olduğu konusunda topluma da bir mesaj vermektedir. Bu bakımdan hak yoksunluklarının en geç cezanın infazının tamamlanması aşamasına kadar devam etmesi, suç ve ceza politikasıyla güdülen amaçlara daha uygun düşmektedir. Bu sistemde süresiz bir hak yoksunluğu söz konusu olmadığı için, yasaklanmış hakların geri verilmesinden artık söz edilemeyecektir” şeklindedir. İzzet Özgenç, **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi-Genel Hükümler**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, 3. Bası, Ankara, 2006, s. 676; Şık, s. 372, dipnot 83.

⁶⁸⁶ Memnu hakların iadesi, ceza mahkûmiyetinden doğan müebbet yasaklılık ve ehliyetsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlayan bir kurumdur. Bu kurum ile topluma uyum konusunda çaba gösteren ve belirli bir süre suç işlemeyen kişiye yoksun bırakıldığı haklar geri verilmektedir. Sadece kamu hizmetlerinden süresiz yasaklılık durumlarında ve ceza mahkûmiyetinden doğan diğer süresiz ehliyetsizlik hallerinde başvurulur. Süreli olarak yoksun kılınan hak ve ehliyetsizliklerin geri verilmesi yoluna gidilemez. Bilir, s. 59.

⁶⁸⁷ Ali Parlar, Muzaffer Hatipoğlu, **5237 Sayılı TCK'da Özel ve Genel Hükümler Açısından Ağır Ceza Davaları-Madde Açıklamaları-Yargıtay Ceza Genel Kurul ve Özel Daire Kararları**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007, s. 1313; Sedat Bakıcı, **5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Genel Hükümleri-Açıklamalar-Yargı Kararları-Örnekler-Tablolar**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007, s. 1044; Şık, s. 373.

⁶⁸⁸ YSK'nın Basın Açıklaması, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/Basinaciklamasi21042011.pdf>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

Nitekim bu husus, Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında da, "...cezanın milletvekili seçilmesini engelleyen Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında belirtilenlerden olup olmadığının saptanabilmesi ve mahkûmiyete bağlı hak yoksunluğu öngören bazı özel yasalardaki hükümler nedeniyle mahkemelerce verilen mahkûmiyet kararlarının kayıt altına alınmasında yasal ve anayasal bir takım gereklilikler bulunmaktadır." şeklinde vurgulanmıştır.⁶⁸⁹

Bu açıklamalardan sonra, konuyu YSK'nın vermiş olduğu bir örnekle izah etmek yerinde olacaktır.⁶⁹⁰

"1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK döneminde bir kişinin Anayasa'nın 76/2. maddesinde sayılan yüz kızartıcı suçlardan olan hırsızlık suçunu işlediğini, hakkında verilen hapis cezasının para cezasına çevrildiğini varsayalım. Bu durumda, TCK'nın 53. maddesindeki hak yoksunluğu hapis cezasının sonucu olarak uygulandığından, bu kişi 53. madde çerçevesinde bir hak yoksunluğuna maruz kalmayacaktır. Ancak Anayasa'nın 76/2 ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 11. maddesinin f. fıkrası bu tür suçlardan verilen cezaların türüne ve miktarına bakılmaksızın affa uğramış olsa dahi ömür boyu seçilme hakkından yoksunluk getirmektedir".

Bu uyumsuz kanun hükümleri ve 5237 sayılı TCK'nın 53. maddesi ile ilgisi bulunmayan ve seçim mevzuatından kaynaklanan bu yoksunluğun giderilmesi ve belirli mahkûmiyetlerden dolayı bazı mesleklerin icrası ve hakların kullanılmasının imkânsız hale geldiği anlaşıncı, memnu hakların geri verilmesi kurumuna yeniden ihtiyaç duyulmuş ve söz konusu kurum, 5352 sayılı ASK'ya 5560 sayılı Kanun ile eklenen 13/A maddesi⁶⁹¹ ile yeniden düzenlenmiştir.⁶⁹² Bu hükümde hem yasaklanmış hakların geri verilmesinin koşulları, hem de usûlü düzenlenmiştir.⁶⁹³

⁶⁸⁹ AYM'nin 14.04.2011 gün ve 2008/44 Esas, 2011 K. Sayılı kararı (20.01.2011 tarihinde 27905 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

⁶⁹⁰ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/Basinaciklamasi21042011.pdf>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

⁶⁹¹ Adli Sicil Kanunu, "Yasaklanmış hakların geri verilmesi"
MADDE 13/A – (1) 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu dışındaki kanunların belli bir suçtan dolayı veya belli bir cezaya mahkûmiyete bağladığı hak yoksunluklarının giderilebilmesi için, yasaklanmış hakların geri verilmesi yoluna gidilebilir. Bunun için; Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinin besinci ve altıncı fıkraları saklı kalmak kaydıyla,
a) Mahkûm olunan cezanın infazının tamamlandığı tarihten itibaren üç yıllık bir sürenin geçmiş olması,
b) Kişinin bu süre zarfında yeni bir suç işlememiş olması ve hayatını iyi halli olarak sürdürdüğü hususunda mahkemede bir kanaat oluşması, gerekir.
(2) Mahkûm olunan cezanın infazına genel af veya etkin pişmanlık dışında başka bir hukukî nedenle son verilmiş olması halinde, yasaklanmış hakların geri verilmesi yoluna gidilebilmesi için, hükmün kesinleştiği tarihten itibaren beş yıl geçmesi gerekir. Ancak, bu süre kişinin mahkûm olduğu hapis cezasına üç yıl eklenmek suretiyle bulunacak süreden az olamaz.

5352 sayılı ASK’ya13/A maddesinin ihdas amacı ise, gerekçesinde,

“5352 sayılı Adli Sicil Kanununun Geçici 2 nci maddesinde, diğer kanunlardaki kasıtlı bir suçtan dolayı belirli süreyle hapis cezasına veya belli suçlardan dolayı bir cezaya mahkûm olan kişilerin, belli hakları kullanmaktan süresiz olarak yoksun bırakılmasına ilişkin hükümleri saklı tutulmuştur. 5237 sayılı TCK dışındaki çeşitli kanunlardaki süresiz hak yoksunluğu doğuran bu hükümlere rağmen, yasaklanmış hakların geri verilmesi yolunun kapalı tutulması, uygulamada ciddi sorunlara yol açacaktır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak, 5237 sayılı TCK dışındaki çeşitli kanunlardaki kasıtlı bir suçtan dolayı belirli süreyle hapis cezasına veya belli suçlardan dolayı bir cezaya mahkûm olan kişilerin süresiz olarak kullanmaktan yasaklandıkları hakları tekrar kullanabilmelerine imkân tanıyan bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur”

şeklinde belirtilmiştir.

Memnu hakların iadesi yoluyla geri verilecek haklar, belli bir suçtan dolayı veya belli bir cezaya mahkûmiyete bağlı olarak yoksun kalınan haklar ve ehliyetsizliklerdir. Yeni TCK 53. madde ile süresiz hak yoksunluğu kabul edilmediği ve kural olarak da hak yoksunluğu mahkûm olunan hapis cezasının infazı süresi ile sınırlı olduğu için, yeni TCK’ya göre hükmedilen cezalar veya güvenlik tedbirleri

(3) Yasaklanmış hakların geri verilmesi için, hükümlünün veya vekilinin talebi üzerine, hükmü veren mahkemenin veya hükümlünün ikametgâhının bulunduğu yerdeki aynı derecedeki mahkemenin karar vermesi gerekir.

(4) Mahkeme bu husustaki kararını, dosya üzerinde inceleme yaparak ya da Cumhuriyet savcısını ve hükümlüyü dinlemek suretiyle verebilir.

(5) Yasaklanmış hakların geri verilmesi talebi üzerine mahkemenin verdiği karara karşı, hükümle ilgili olarak Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülen kanun yoluna başvurulabilir.

(6) Yasaklanmış hakların geri verilmesine ilişkin karar, kesinleşmesi halinde, adli sicil arşivine kaydedilir.

(7) Yasaklanmış hakların geri verilmesi yoluna başvurulması nedeniyle oluşan bütün masraflar hükümlü tarafından karşılanır.”

⁶⁹² Özgenç, Gazi Şerhi, s. 683; Şık, s. 375; YSK’nın memnu hakların iadesi ile almış olduğu bir karara göre; “...seçilmeye engel mahkûmiyetine ilişkin Ankara 4. Ağır Ceza Mahkemesince Memnu Hakların İadesi kararı verilmiş olduğundan, adı geçen adaylığının iptaline ilişkin olarak Yüksek Seçim Kurulunca verilen 17.09.2002 günlü, 572 sayılı kararın ortadan kaldırılması ve milletvekili adaylığının geçerliliğine karar verilmiştir”.

YSK 2002/621 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2002-621-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014;

Ayrıca bkz. YSK 2007/377 sayılı kararı; YSK bu kararında “Memnu Hakların İadesine ilişkin karar, geçmişe değil ileriye yönelik hak doğurur, Memnu hakların iadesi kararının verildiği tarihten itibaren ilgilinin seçilme yeterliliği yeniden doğmuş olur, ayrıca bu karar mahiyet itibarıyla, ilgili kişinin mahkûmiyet kararına bağlı olarak kaybetmiş olduğu bütün ehliyetsizleri yeniden kazandırır” tespitinde bulunmuştur.

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-377-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014;

Benzer yönde karar için bkz. YSK 2007/352 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-352-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁶⁹³ Bu konuda bkz. Zekeriya Yılmaz, “Hak Yoksunlukları ve Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi Kurumu Üzerine Bir Deneme”, **Terazi Hukuk Dergisi (THD)**, Mart 2007, Sayı: 7, ss. 87–97.

nedeniyle yasaklanmış hakların geri verilmesi söz konusu olmayacaktır. Geri verilmesi istenebilecek haklar, yeni TCK dışındaki diğer bütün kanunlardan ve Anayasadan kaynaklanan yoksunluklar için söz konusu olabilecektir. Eski TCK'ya göre verilen mahkûmiyetlere bağlı süresiz hak yoksunlukları için de yasaklanmış hakların geri verilmesi yoluna başvurulması gerekecektir.⁶⁹⁴

2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinin f. fıkrasında belirtilen suçlardan ve e. fıkrasında söz edildiği gibi taksirli suçlar hariç bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun, ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanların, kesinleşmiş cezalarının infazından sonra, 765 sayılı eski TCK'nın 121 ilâ 124. maddeleri veya 5352 sayılı ASK'nın 13/A maddelerine göre, mahkûmiyet kararlarına ilişkin olarak ayrı ayrı memnu hakların iadesi kararları almaları ve kararın kesinleşme şerhli, onaylı bir örneğini eklemeleri gerekmektedir. Bütün bu açıklamalardan anlaşılabacağı üzere, Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında ve buna dayalı olarak 2839 sayılı MVSK'nın 11. maddesinde belirtilen nitelikte bir ceza mahkûmiyeti nedeniyle, milletvekili seçilme hakkını yitirmiş bulunan kişiler, bu haklarına ancak ve sadece, 5232 sayılı ASK'nın 13/A maddesi uyarınca, talepleri üzerine mahkemece verilecek yasaklanmış hakların geri verilmesi kararı ile kavuşabileceklerdir.⁶⁹⁵

ASK'nın 13/A maddesine göre, yasaklanmış hakların geri verilebilmesi için, mahkûm olunan cezanın infazının tamamlanmış olması, belli bir sürenin geçmiş olması (md. 13/A-1-2),⁶⁹⁶ deneme süresi içinde yeni bir suç işlenmemiş ve sürenin iyi halli olarak geçirilmiş olması, koşullarının sağlanması gerekmektedir.⁶⁹⁷

Diğer taraftan, memnu hakların iadesi için hükümlü olan kişi veya vekili talepte bulunmalıdır (md. 13/A-3). Kanun'da belirtilmemekle birlikte, CMUK'un 417. maddesinde olduğu gibi, dilekçeye mahkûmiyeti gösteren kararın bir sureti de eklenmelidir. Yine mahkûm olunan cezanın infaz edildiği, gerekli olan sürelerin geçtiği, kişinin bu arada yeni bir suç işlemediği ve hayatını iyi halli olarak geçirdiğine ilişkin delillerin de dilekçeye eklenmesi gerekir. Memnu hakların iadesi, hükmü veren mahkemeden veya hükümlünün yerleşim yerindeki aynı derecedeki bir mahkemeden istenebilecektir (md. 13/A-3). Mahkeme, incelemesini dosya üzerinden

⁶⁹⁴ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", s. 79.

⁶⁹⁵ YSK Başkanlığı'nın 23.02.2015 ve 1240 sayılı Memnu Hakların İadesi konulu yazısı. Konu ile ilgili olarak bkz. YSK'nın 2011/379 ve 2014/1132 sayılı kararları.

⁶⁹⁶ Ayhan Önder, **Ceza Hukuku Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992, s.707.

⁶⁹⁷ Turhan, "Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...", ss.79-81.

yaparak kararını verebileceği gibi, duruşma yapıp Cumhuriyet savcısı ve hükümlüyü dinledikten sonra da kararını verebilir (md. 13/A- 4). Mahkemenin talep üzerine vereceği karara karşı CMK’da öngörülen kanun yollarına başvurulması mümkündür. Memnu hakların iadesine ilişkin karar adli sicil arşivine kaydedilir (md. 13/A-5 ve 6).⁶⁹⁸

Bütün bu açıklanan hususlardan sonra tekrar vurgulanması gereken ise, *“Anayasa’nın 76 maddesinin 2. fıkrasında belirtilen nitelikte bir ceza mahkûmiyeti nedeniyle milletvekili seçilme hakkını yitirmiş bulunan kişiler, bu haklarına ancak ve sadece, 5352 sayılı ASK’nın 13/A maddesi uyarınca, talepleri üzerine mahkemece verilecek yasaklanmış hakların geri verilmesi kararı ile kavuşabilecekleri”* hususudur.⁶⁹⁹

Yukarıda belirtildiği şekilde, memnu hakların iadesi ile ilgili olarak, uzun yıllar önce işlemiş oldukları suçlardan dolayı, 2011 Milletvekilliği genel seçimlerinde Barış ve Demokrasi Partisi’nin (BDP) desteklediği bağımsız milletvekili adaylarından, milletvekili adaylıkları iptal edilen Leyla Zana, Gültan Kışanak, Sebahat Tuncel, Ertuğrul Kürkçü, Mehmet Hatip Dicle, Harun Özcan, Abdullah Kızılay, Çiçek Otlı, Mehmet Salih Yıldız ve Nezir Sincar’ın⁷⁰⁰ yaptığı başvuru sonucu, YSK’nın verdiği kararda, Harun Özcan, Mehmet Hatip Dicle, Leyla Zana, Mehmet Salih Yıldız, Ertuğrul Kürkçü, Gültan Kışanakve Sebahat Tuncel’in milletvekili adayı olmaya engel durumlarının bulunmadığına hükmedilmiştir.⁷⁰¹

⁶⁹⁸ Turhan, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre...”, s.81.

⁶⁹⁹ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/Basinaciklamasi21042011.pdf>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

⁷⁰⁰ Kerem Altıparmak, “YSK Kararlarını Doğru Okuma Klavuzu”, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/129415-ysk-kararini-dogru-anlama-ve-yorumlama-kilavuzu>; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁷⁰¹ YSK’nın 17.4.2011 tarih ve 400 sayılı kararı. Ayrıca bkz. “Memnu Hakların İadesine ilişkin karar, geçmişe değil ileriye yönelik hak doğurur, Memnu Hakların İadesi kararının verildiği tarihten itibaren ilgilinin seçilme yeterliği yeniden doğmuş olur, ayrıca Memnu Hakların İadesi kararı mahiyet itibarıyla adı geçenin, mahkûmiyet kararına bağlı olarak kaybetmiş olduğu bütün ehliyetlikleri yeniden kazandıran bir karar olduğu da Kurulumuzun birçok kararlarında da vurgulanmış bulunmaktadır” YSK’nın 1999-2318 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/1999-2318-karar.htm>; Erişim Tarihi: 20.06.2015;

“Kurulumuzun birçok kararında da vurgulandığı gibi, Memnu Hakların İadesine ilişkin karar, geriye yürümez ve kişinin karar tarihinden önceki hukukî durumunda herhangi bir değişiklik husule getirmez. Başka bir anlatımla Memnu Hakların İadesi kararının geriye yürüyemeyeceği, ancak ilgilinin bundan sonraki seçimlere seçilme yeterliğine sahip bir kimse olarak katılabileceği açıktır. Yukarıda belirtilen karardan da anlaşılacağı üzere, ilgili hakkında verilen Memnu Hakların İadesi kararı seçim tarihi olan 18.04.1999 gününden sonra verilmiştir. Bu

Sonuç olarak,765 sayılı TCK ile 1412 sayılı CMUK kaldırılırken, yerine getirilen ne 5237 sayılı TCK’da ne de 5271 sayılı CMUK’da “*yasaklanmış hakların geri verilmesi*”ne ilişkin bir hükme yer verilmemesinin, Anayasa’nın 76.maddesi başta olmak üzere, birçok kanunda yer alan sürekli hak yoksunluklarının hüküm ifade etmeye devam edeceği hususunun, öngörülememesinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Bu eksikliğin neden olduğu hukukî boşluk, kısa sürede ortaya çıkmış ve sorun 5352 sayılı ASK’ya eklenen 13/A maddesi ile çözülmüştür. Ancak,maddede yer alan “*5237 sayılı TCK dışındaki kanunların ...*” şeklindeki kısıtlayıcı ibare nedeniyle, 5237 sayılı TCK gereğince hükmedilebilecek sürekli hak yoksunluklarının geri verilmesi olanaksız hale gelmektedir. Diğer taraftan,Kanun’a eklenen bu madde ile anlaşılan, sürekli nitelik taşıyan hak yoksunlukları olsa da, kurumun niteliğinin net olarak ortaya konması ve olası tereddütlerin önüne geçilmesi açısından, maddede bu hususa açıkça yer verilmelidir.⁷⁰²

nedenle, adigeçen seçim tarihi olan 18.04.1999 tarihinde Kanunun öngördüğü seçilme yeterliğine sahip değildir”. YSK’nın 1999-1420 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/1999-1420-karar.htm>; Erişim Tarihi: 20.06.2015;

“Böylece seçim sırasında varlığı esas olan seçilme yeterliği ile ilgili Anayasada ve Yasada belirtilen koşullar Seçim Takviminde belirlenen süreler içinde gerçekleşmemiştir. ... Ayrıca, belirlenen sürelerden sonra alınacak bir memnu hakların iadesi kararı da seçilme yeterliğinin seçim sırasında var olduğu sonucunu doğurmayacağından, memnu hakların iadesine ilişkin kararın geriye yürümeyeceği kuralı karşısında kişinin karar tarihinden önceki hukukî durumunda bir değişiklik husule getirmeyecektir”. YSK’nın2002-620 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2002-620-karar.htm>; Erişim Tarihi: 20.06.2015;

“Kurulumuzun birçok kararında da vurgulandığı gibi, Memnu Hakların İadesine ilişkin karar, geriye yürümez ve kişinin karar tarihinden önceki hukukî durumunda herhangi bir değişiklik husule getirmez. Başka bir anlatımla Memnu Hakların İadesi kararının geriye yürüyemeyeceği, ancak ilgilinin bundan sonraki seçimlere seçilme yeterliğine sahip bir kimse olarak katılabileceği açıktır.*Bu nedenle, aday listelerinde meydana gelen eksikliklerin tamamlanması için yeniden bildirilen adayların dahi genel aday bildirme tarihinin son günü olan 24.02.2004 tarihi itibarıyla seçilme yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Başvuru sahibinin ise sabıkası sebebiyle bu tarihte kesinleşmiş Memnu Hakların İadesi kararı olmadığı cihetle istemin reddine karar verilmelidir”.

YSK’nın 2004-540 sayılı kararı,

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2004-540-karar.htm>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

⁷⁰² Arslan, “Yasaklanmış Hakların...”, ss. 46-47.

8. Seçilme Yeterliliğine Sahip Olup Aday Olmaları Görevlerinden Ayrılmalarına Bağlı Olanlar

Anayasa'nın 76. ve MVSK'nın 18. maddesi ile kanun koyucu, kamu görevlerinde uzun yıllar çalışarak elde edilen bilgi ve deneyimden yasama faaliyetlerinde de yararlanılması ve seçmenlerin daha çok ve nitelikli adaylar arasından seçme haklarını kullanmalarını kolaylaştırmak amacıyla, kamu görevlilerinin görevlerinden çekilerek, milletvekili seçimlerine katılmalarına olanak tanımıştır.⁷⁰³

Ancak, 1982 Anayasası'nın 76. maddesinin 2.fıkrasına ve MVSK'nın 18. maddesine göre, hâkimler, savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) üyeleri, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) üyeleri kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, TSK mensupları (subay ve astsubaylar), aday olmak isteyen belediye başkanları, aday olmak isteyen siyasî partilerin il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar, kamu bankaları ile üst birliklerin ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alan kişiler, genel ve ara seçimlerin başlangıcından bir ay önce seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde, yenileme kararının ilanından başlayarak yedi gün içinde, görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça adaylıklarını koyamazlar ve aday gösterilemezler.⁷⁰⁴

⁷⁰³ Cemile Kaya, "Kamu Görevlilerinin Seçimlere Katılmak Üzere Görevden Çekilmesi ve Göreve Dönmesi" **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, 2004, S. 1-2, s. 310; İlgili yargı kararları için bkz. D5D, E. 92/5077, K. 93/2127, KT. 20.5.1993, DD, 1994, sy. 88, s. 236. Aynı yönde bkz. D5D, E. 89/1350, K. 92/849, KT. 9.4.1992, DD, 1993, sy. 86, s. 242; D5D, E. 88/494, K. 88/2216, KT. 12.10.1988, DD, 1989, sy. 74-75, s. 258. Özbudun Taslağı, TBB Taslağı ve Hacettepe Taslağı'na göre, aday olmak için memurluktan çekilme şartı kaldırılmaktadır. Özbudun Taslağı, (md. 57/3); TBB Taslağı (md. 88/4); Hacettepe Taslağı (md. 120/3). TOBB Taslağı ise benzer bir hüküm içermemekte yalnızca aday olabilecek memur vb. statüdeki personelin adaylıklarının kanunla düzenleneceği belirtilmektedir. TOBB Taslağı, (md. 76/3)

⁷⁰⁴ Döner' göre, RTÜK üyelerinin görevlerinin niteliği gereği madde kapsamına alınmasını anlamak mümkün iken, özellikle bir siyasî partinin il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyelerinin aday olabilmek için görevlerinden çekilme zorunda bırakılmasını anlamak mümkün değildir. Birincisi, bu gibi kişiler devlet adına bir yetki kullanmamakta, dolayısıyla, devlet gücünü ve imkânlarını seçimlerde kendi lehlerine kullanamamaktadır. İkincisi, bu gibi kimseler zaten bir siyasî partinin desteğiyle aday olmakta; yine aday oldukları seçim çevresinden istifa etmek

Aday olduğu halde seçilemeyen bu kişilerin, yeniden göreve dönmeyi istemelerinde bir sakınca yoktur.⁷⁰⁵ Ancak burada kanun koyucunun belirlediğı istisnalar mevcuttur. Bu istisnalar içerisine, asker kişiler ve yargı mensupları girmektedir. Ayrılma istekleri kabul edilen asker kişiler ve yargı mensuplarından milletvekili seçilemeyenler, sonradan ayrılma isteklerinden vazgeçerek görev yaptıkları kurumlarına geri dönemezler.⁷⁰⁶ Bu görüş, kanaatimizce de isabetlidir. Nitekim, aday olarak siyasî görüş açıklamaktadır. Dolayısıyla aynı yerin, aday olmak için görevlerinden ayrılan asker ve yargı mensubu kişilerin, görevlerine geri dönmek istemeleri suretiyle doldurulması uygun değildir.⁷⁰⁷ Diğer taraftan, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak görev yapan, emniyet personellerinin de (polis memuru, başpolis memuru, kıdemli başpolis memuru, komiser yardımcısı, komiser, başkomiser, emniyet amiri, emniyet müdürleri ve sınıf üstü emniyet müdürü)⁷⁰⁸ istisnalar içerisine dâhil edilmesi gerekmektedir. Nitekim, emniyet personelleri de, asker kişiler gibi benzer bir görevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla, seçimlere katılmak için istifa eden emniyet personellerinin, seçimi kazanamamaları, aday gösterilmemeleri ya da ayrılma isteklerinden vazgeçmeleri durumunda, görev yaptıkları kurumlarına geri dönmeleri sakıncalı olacaktır. Çünkü, burada da aday olarak siyasî görüş açıklamaktadır. Kanaatimizce, emniyet personellerinin de, eski görevlerine dönmeleri uygun değildir. Anayasa ve kanun koyucunun, bu hususları Anayasa'nın 76 ve MVSK'nın 18. maddelerinde yapacakları bir düzenlemeyle açıklığa kavuşturması gerekmektedir.

Diğer taraftan, Gözler'in de belirttiğı gibi, *“acaba görevden çekilmek için başvurmak yeterli midir, yoksa çekilme işleminin tamamlanmış olması mı*

zorundabırakıldıkları siyasi partinin il ve ilçe örgütünün çalışmalarıyla milletvekili seçilmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda, devlet adına yetki kullanmayan, dolayısıyla devletin gücünü ve imkânlarını seçimlerde kendi lehlerine kullanamayan ve istifa etmek zorunda oldukları il ve ilçe örgütünün faaliyetleriyle seçilmek durumunda olan bu kimselerin neden istifa etmek zorunda bırakıldığı anlaşılamamaktadır. Hâlbuki maddenin genel olarak düzenleniş amacı, devlet yetki ve imkânlarını adayların lehlerine kullanmalarının önüne geçmek ve belirli mesleklerin tarafsızlık görüntüsünü yıpratmamak gibi görünmektedir. Ancak, belirtilen kişilerin ise bu amaçlarla hiçbir bağı bulunmamaktadır. Ayhan Döner, “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı”, **AÜHFD**, C. 58, S. 4, 2009, ss. 761-762.

⁷⁰⁵ Gönenç, s. 239; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 272.

⁷⁰⁶ Konu ile ilgili yapılan yasal düzenleme için bkz. 22.12.2005 tarih ve 5435 sayılı Kanun, RG: 24.12.2005-26033; Ateş, s. 390.

⁷⁰⁷ Benzer görüş için bkz. Ateş, s. 390.

⁷⁰⁸ Emniyet personeli rütbeleri, Emniyet Genel Müdürlüğü resmi web sayfasından alınmıştır. <http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/Rutbeler.aspx>, Erişim Tarihi: 08.10.2015.

*gereklidir?” sorusu ortaya çıkmaktadır.*⁷⁰⁹ Doktrinde bu durum tartışmalıdır. İlhan Arsel bu konuyu yargı mensupları ve asker kişiler açısından ele almıştır. Arsel’e göre,⁷¹⁰ yargı mensuplarının ve asker kişilerin milletvekili adayı olabilmek için çekilme işleminin tamamlanmış olması gerekmektedir. Arsel burada “*mutlak bir şart*” ifadesini kullanmıştır. Çünkü, “*meslekten çekilmedikçe*” tabiri, çekilme konusunda yapılan müracaatı değil, çekilme muamelesinin tekâmülünü ifade etmektedir.⁷¹¹ Ancak, belirtmek gerekir ki, Arsel bu noktada eserinde konu ile ilgili bir genelleme yapmamış, konuyu sadece yargı mensubu ve asker kişiler ile sınırlı tutmuştur. Gözler ise, 2839 sayılı MVSK’nın 18. maddesine atıf yaparak, (yukarıda sayılan bütün kişiler için) çekilme işleminin tamamlanmasını değil, “*görevlerinden ayrılma isteğinden bulunmayı aramaktadır*” demektedir. Dolayısı ile “*belirtilen kişilerin görevlerinden çekilmeleri için başvurmaları yeterlidir ve çekilme işleminin tamamlanmış olmasına gerek yoktur*.” görüşünü savunmuştur.⁷¹² Gerçektende kanun koyucu, 2839 sayılı MVSK’nın 18. maddesinde de geçtiği gibi. “*...görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça...*” ifadesi ile milletvekili adayı olmak isteyen kişilerin, görevlerinden ayrılma isteği içinde bulunmuş olmasını yeterli görmüştür. Ancak, belirtmek gerekir ki, yukarıda belirtilen kanun metnindeki bu muğlâk ifadenin, kanun koyucu tarafından tekrar düzenlenerek açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, “*kişi görevinden tamamen çekildikten sonra mı yoksa görevden ayrılma isteğini belirttikten sonra aday olabilecektir?*” sorusunun cevaplanması problemin çözümü açısından yerinde olacaktır.

Tüm bu anlatılanlardan sonra belirtmek gerekir ki, yukarıda belirtilen kişiler 2839 Sayılı MVSK’ya göre milletvekili adayı olmak istemeleri durumunda genel ve ara seçimlerin başlangıcından bir ay önce, seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde, yenileme kararının ilanından başlayarak yedi gün içinde görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmalıdırlar. Aksi takdirde aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler(md. 18).⁷¹³

⁷⁰⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 272; Benzer görüş için bkz. Bilir, s. 63-64.

⁷¹⁰ İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, 1965, s. 199.

⁷¹¹ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 199.

⁷¹² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 272.

⁷¹³ MVSK, 08.04.2010 tarihinde yapılan değişiklikle yeniden düzenlenmiştir (Değişik: 8.4.2010-5980/29 md.). MVSK’nın ilk hali “*Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği*

Milletvekilli adaylığı için,yukarıda belirtilen anayasal ve yasal hükümlerle, mevcut durumda işgal edilen mevkiden ve sahip olunan görev ve yetkilerden kaynaklanacak adli, askerî ve idari gücün, oy sağlamak amacıyla kullanılmasının önüne geçilmesini amaçlamıştır.⁷¹⁴

YSK, konu ile ilgili bir kararında⁷¹⁵ “...*Milliyetçi Hareket Partisi’nce (MHP) Düzce İli seçim çevresinden 3. sıra milletvekili adayı gösterilen Aydın KOÇ’un kanunun öngördüğü sürede kamu görevinden istifa etmediği Düzce Milli Eğitim Müdürlüğü İlköğretim Müfettişleri Başkanlığının 20.09.2002 gün ve 1480 sayılı yazısı ile bildirilmiş olmakla,...*” konunun incelenip, 2839 sayılı Kanun’un 18. maddesi gereği, TBMM seçim kararı aldıktan sonra, aynı maddede belirtilen kişilerin en geç yedi (7) gün içinde istifa etme zorunluluğu olduğu belirtilmiştir.

YSK, 7 Haziran 2015 seçimlerinde almış olduğu bir kararında⁷¹⁶ ise,Basın İlan Kurumu’nun 27. dönem Genel Kurul üyesi olan ve CHP’nin İzmir 2. bölgede

taşımayan diğer kamu görevlileri ve subaylar ile astsubaylar genel ve ara seçimlerin başlangıcından bir ay önce seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde yenileme kararının ilânından başlayarak yedi gün içinde görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça adaylıklarını koyamazlar ve aday gösterilemezler.” şeklindeydi.

⁷¹⁴ TSK mensubu iken istifa ederek ayrılan, dolayısıyla askerlik yükümlülüğü bulunmayan kişi milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olduğu YSK kararı için bkz. YSK 2007/494 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-494-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014; Ayrıca bkz. YSK 1987/658 sayılı kararı; YSK 1991/265 sayılı kararı, aktaran Akbaba, s. 168.

⁷¹⁵ YSK, 2002/650 sayılı kararı, Ünlü ve Erbil, ss. 637-638; Aynı yönde kararlar için bkz. YSK 1983/462 sayılı kararı; YSK, 1983/322 sayılı kararı, aktaran Akbaba, s. 166.

⁷¹⁶ YSK kararının gerekçesinde;

“Başkanlığımızın 17.4.2015 tarih ve 2015/3192 sayılı yazısı ile Cumhuriyet Halk Partisinden İzmir İli (2) nolu seçim çevresinden 6. sıra adayı gösterilen Atilla SERTEL’in Basın İlan Kurumu Genel Kurul Üyeliği, İzmir Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Gazeteciler Federasyonu Başkanlığı görevlerine devam edip etmediğinin, adı geçen milletvekili adayı olmak için Basın İlan Kurumu Genel Kurul Üyeliğinden, İzmir Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Gazeteciler Federasyonu Başkanlığı görevlerinden 10 Şubat 2015 Salı günü saat 17.00 itibarıyla istifa edip etmediğinin araştırılarak, istifa etmiş ise istifasına ilişkin dilekçe örneklerinin temin edilerek 17/4/2015 Cuma günü saat 17.00’ye kadar Başkanlığımıza gönderilmesinin istenilmesi üzerine, İzmir İl Seçim Kurulu Başkanlığının 17/04/2015 tarihli, 131 sayılı yazısı ve eki belgelerin incelenmesinden, Atilla SERTEL’in 10 Şubat 2015 Salı günü saat 17.00 itibarı ile Basın İlan Kurumu Genel Kurul Üyeliğinden istifa etmediği ve 24-26 Şubat 2015 ve 16 Mart 2015 tarihli Genel Kurul toplantılarına katıldığı anlaşılmıştır.

Basın İlan Kurulunun oluşumuna ilişkin 5. maddesindeki kurum ve kuruluşların katkısı, Basın İlan Kurumunun ve Genel Kurulun görevleri, Basın İlan Kurumunun Genel Kurul ve Yönetim Kurulu üyeleri ile bilimum memur ve müstahdemlerinin bu Kanun’un uygulanması sebebiyle işleyecekleri suçlardan dolayı Türk Ceza Kanunu’nun Devlet memurlarına ait hükümleri ile cezalandırılacak olmaları ile Genel Kurulun borç ve kredi verilmesindeki rolü dikkate alındığında, Basın İlan Kurumunun kamu tüzel kişiliğine haiz bir kuruluş olmasının yanında kamu gücünü de etkin bir şekilde kullandığından kuşku bulunmamaktadır.

Kurulumuzca yapılan değerlendirme neticesinde; 195 sayılı Basın İlan Kurumunun Teşkiline Dair Kanun’un 1, 2, 5, 8, 23 ve 50. maddeleri uyarınca, Basın İlan Kurumu üyesi adayın

yaptığı milletvekili önseçimini kazanarak milletvekili adayı olmaya hak kazanan Atilla Sertel'in, milletvekili adaylığını yapılan itiraz üzerine iptal etmiştir. Bahse konu iptal kararı, YSK'nın 05.01.2015 tarihli 6 sayılı kararı ve 2389 sayılı MVSK'nın 18. maddesi gereği milletvekili adayı olmak için 10 Şubat 2015 saat 17.00'ye kadar kamu görevinden istifa etmeyen Atilla Sertel'in adaylık sıfatına haiz olmadığından adaylığının ve aday olduğuna dair mazbatanın iptali istemi ile verilen dilekçe ile alınmıştır.⁷¹⁷ YSK ise gerekçesinde, Atilla Sertel'in, Basın İlan Kurumu'nun Genel Kurulu'na katılmasını gerekçe göstermiştir. Daha sonraki süreçte, Atilla Sertel Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak, alınan iptal kararının durudurularak, hak ihlallerinin tespit edilmesini, İzmir ili 2. Bölge 6. sıradaki milletvekili adaylığı için geçici tedbir kararı verilmesini istemiştir.⁷¹⁸ Ancak Anayasa Mahkemesi, verdiği kararda, "*Anayasa'nın 79. maddesi uyarınca aleyhine başka bir mercie başvurulamayan YSK kararlarının bireysel başvuruya konu olamayacağı*" sonucuna varmış ve başvurunun "konu bakımından yetkisizlik" nedeniyle, kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.⁷¹⁹ Sonuçta, Atilla Sertel'in adaylığı iptal edildiği için CHP'nin milletvekili listesinde değişiklik yapılarak seçime gidilmiştir. Kanaatimizce, YSK'nın adaylığı iptal edilen kişi ile verdiği kararda isabet bulunmamaktadır. Nitekim Gözler'in de savunduğu gibi, 2839 sayılı MVSK'nın 18.

yaptığı görev, 2839 sayılı Kanun'un 18. maddesinde ve Kurulumuzun 5.1.2015 tarih ve 2015/6 sayılı kararında belirtilen "...Kamu kurumu ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri..." hükmündeki diğer kamu görevlileri kapsamında kabul edilmesinin gerekmesi nedeniyle 10 Şubat 2015 Salı günü saat 17.00'ye kadar görevinden ayrılması gerektiği halde, söz konusu tarihte görevinden ayrılmadığının anlaşılması nedeniyle Atilla SERTEL'in adaylığının iptaline, Cumhuriyet Halk Partisi İzmir İli (2) numaralı seçim çevresinde 29 Mart 2015 tarihinde yapılan önseçim sonuçları dikkate alınmak suretiyle yeni liste düzenlenerek, ilgili adayın evrakı ile birlikte Kurulumuzun 13.2.2015 tarihli, 2015/168 sayılı kararında belirtilen ilkeler çerçevesinde 20.4.2015 saat 17.00'ye kadar Kurulumuza teslimine, karar verilmesi gerekmiştir". YSK kararının gerekçesi, AYM'nin verdiği Genel Kurul Kararı'ndan elde edilmiştir.

YSK'nın 17.4.2015 tarih ve 2015/3192 sayılı yazısı.

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/bireyselbasvuru/detay/pdf/2015-6723.pdf>; Erişim Tarihi: 11.12.2015.

⁷¹⁷ YSK, Atilla Sertel'in Adaylığını İptal Etti, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28769582.asp>, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

⁷¹⁸ AYM, CHP'li Sertel İçin Kararını Verdi, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/261989/AYM_CHP_li_Sertel_icin_kararini_verdi.html, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

⁷¹⁹ AYM'nin 14.07.2015 tarih ve 2015/6723 Bireysel Başvuru numaralı Genel Kurul Kararı, <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/bireyselbasvuru/detay/pdf/2015-6723.pdf>; Erişim Tarihi: 11.12.2015. Ayrıca bkz. AYM, Atilla Sertel Kararını Verdi, <http://www.gercekgundem.com/siyaset/140258/aym-atilla-sertel-kararini-verdi>, Erişim Tarihi: 15.06.2015

maddesi çekilme işleminin tamamlanmasını değil, “görevlerinden ayrılma isteğinden bulunmayı” aramaktadır. Dolayısı ile 18. maddede belirtilen kişilerin görevlerinden çekilmeleri için başvurmaları yeterlidir ve çekilme işleminin tamamlanmış olmasına gerek yoktur.⁷²⁰

Ancak YSK görevlerinden çekilerek milletvekili adayı olma konusu ile ilgili olarak başbakan ve bakanların tekrar milletvekiliadayı olma konusunda bir ayrıma gitmiştir. Her ne kadar Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 14.09.1983 tarih ve 1980/4–1714 E. ve 1983/803 K. sayılı kararında bakanların “kamu görevlisi” olduğu hüküm altına alınmış olsa da, YSK’nın başbakan ve bakanların konumu ile ilgili yapmış olduğu tespit çarpıcıdır. Nitekim YSK,⁷²¹

“...her iki yasada da görevlerinden çekilmeleri gerekenler arasında yüksek yargı organları, silahlı kuvvetler mensupları gibi özellik arz edenler veya yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları gibi tereddüde neden olabilecek olanlar görev unvanı olarak ismen sayıldığı halde, hem siyasal fonksiyonu bulunan, hem de idarede en yetkili amir olarak yer alan ve bu nedenle dikkate değer bir özellik taşıyan bakanlardan söz edilmemiştir. Öte yandan yasalarda yer alan ‘kamu görevlileri’ deyimini genel ve soyut bir kavram olarak verilmemiş, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsünde olmamakla birlikte yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği de taşımayan görevlerini belirtmek için kullanılmıştır. İdaredeki yeri ve hukukî durumu itibarıyla başbakanın ve bakanların, yasa koyucu tarafından ‘yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri’ deyimini içinde ifade edildiğini düşünmek mümkün değildir... Bütün bu belirtilen nedenler karşısında genel anlamda kamu görevi yaptıkları tartışmasız olan başbakan ve bakanları Anayasa’nın 76. ve Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 18. maddelerinde yer alan ‘kamu görevlileri’ deyiminin kapsamı içinde ve bunun sonucu olarak aday olabilmeleri ve milletvekili seçilebilmeleri için görevlerinden çekilmeleri gerektiğini kabul etmek mümkün değildir”

şeklindeki kararıyla, Başbakan ve Bakanların görevlerinden çekilmelerine gerek olmadığına hükmetmiştir.

Türkiye’de uygulanan bu durumun, mukayeseli hukuktaki düzenleniş biçimine bakıldığında, durumun pek de farklı olmadığını görmekteyiz. Örneğin, Birleşik Krallık’ta silahlı kuvvetler mensupları, polisler, kamu görevlileri, adli sorumluluğu olanlar, din adamları⁷²², İspanya’da, silahlı kuvvetler mensupları⁷²³, İtalya’da, Anayasa Mahkemesi yargıçlarını içerecek şekilde kamu görevlileri, salt

⁷²⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 272. Benzer görüş için bkz. Blir, ss. 63-64.

⁷²¹ YSK 1983/488 sayılı kararı, aktaran Akbaba, ss.165-166; Ayrıca bkz. YSK 1983/322 sayılı kararı, Kaya, s. 310.

⁷²² http://ipu.org/parline-e/reports/2335_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷²³ http://ipu.org/parline-e/reports/2293_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

devlet veyahut devlet ortaklığı bulunan şirketlerin idarecileri⁷²⁴, Yunanistan’da, silahlı kuvvetler mensupları, sermayenin yüzde elliden fazlası hükümetin denetiminde olan kamu kuruluşu idarecileri, belirli kamu görevlileri⁷²⁵, Mısır’da, kamu görevlileri, yabancı şirketlerde çalışanlar, başka bir meclis üyesi olanlar, belediye başkanları⁷²⁶, Azerbaycan’da, profesyonel askerler, yargıçlar, hükümet görevlileri, din görevlileri⁷²⁷, Ermenistan’da, hükümet ve yargı mensupları, silahlı kuvvet mensupları, savcılık görevi icra edenler, ulusal güvenlik, vergi ve gümrüklerde görev alanlar⁷²⁸, İsrail’de, devlet başkanı, hahambaşı, sivil ve dinsel mahkeme yargıçları, devlet denetçileri, maaşlı din görevlileri, bütün askerler⁷²⁹, icra ettikleri görevler bakımından seçilme ve milletvekili vazifesi ile bağdaşmaz nitelikte kabul edilmiştir.⁷³⁰

9. Siyasî Yasaklı Olanların Durumu

Milletvekili seçilme yeterliliği şartları arasında her ne kadar sayılmamış olsa da, siyasî yasaklı olanların durumu, Anayasa’nın 69. maddesinin 9. fıkrasında,

“Bir siyasî partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, Anayasa Mahkemesi’nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete (R.G.)’de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar”

şeklinde düzenlenmiştir. Diğer taraftan, 2820 sayılı SPK’nın 95. maddesi de,

“Kapatılan siyasî parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasî partinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden olan kurucuları dâhil üyeleri, Anayasa Mahkemesi’nin kapatmaya ilişkin kesin kararının R.G.’de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Siyasî partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler”

şeklindedir.

⁷²⁴ http://ipu.org/parline-e/reports/2157_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷²⁵ http://ipu.org/parline-e/reports/2125_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷²⁶ http://ipu.org/parline-e/reports/2097_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷²⁷ http://ipu.org/parline-e/reports/2019_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷²⁸ http://ipu.org/parline-e/reports/2013_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷²⁹ http://ipu.org/parline-e/reports/2155_B.htm, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

⁷³⁰ Şık, s. 393.

Bu hükümlere göre, Anayasa'nın yukarıda belirtilen hükümlerindeki kişilerin, herhangi bir siyasî parti çatısı altında milletvekili adayı olması söz konusu değildir. Ancak, bu kişiler, bağımsız olarak milletvekili adayı olabilirler.⁷³¹

Konu ile ilgili olarak, YSK, vermiş olduğu bir kararında,⁷³²

“2820 sayılı SPK'nın 95. maddesinde anılan kişilerin on yıl süre ile başka bir siyasî partiye alınamayacakları ve milletvekili için aday olamayacakları belirtilmiş iken anılan maddede 12.08.1999 günlü, 4445 sayılı Kanunun 14. maddesi ile yapılan değişiklikle sözü edilen hüküm madde metninden çıkarılmak suretiyle madde yeniden düzenlenmiş, bir siyasî partinin kapatılmasına söz ve eylemleriyle neden olan kurucu ve üyelerin Anayasa Mahkemesi'nin kapatmaya ilişkin kesin kararının R.G.'de gerekçeli olarak yayınlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları ve siyasî partilerin bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremeyecekleri öngörülmüştür. Böylece yapılan düzenleme ile Yasa koyucunun söz konusu kişiler için getirdiği yasaklamanın sadece bir siyasî parti içerisinde siyasî faaliyette bulunmamayı kapsayıp, bağımsız milletvekili adaylığı konusunda bir engelleme içermediği anlaşılmış olup, Fazilet Partisi'nin kapatılmasına neden olduğu gerekçesiyle Bekir SOBACI'nın bağımsız milletvekili adayı olamayacağı yolundaki itirazın reddine dair Tokat İl Seçim Kurulu'nun 17.09.2002 gün ve 2002/4 sayılı kararı usûl ve hukuka uygun bulunmuştur”

diyerek parti kapatılmasına neden olan bir kişinin, bağımsız olarak milletvekili adayı olabileceğini hükme bağlamıştır.⁷³³

Diğer taraftan, Anayasa'da yer alan bu düzenleme ile kişilerin siyasî haklarının belli bir süre ile sınırlandırılabilmesi hususunun, AİHS'ne uygun olup olmadığı konusunda, AİHM'nin kapatılan Refah Partisi milletvekili Nazlı Ilıcak'ın yaptığı başvuruya istinaden verdiği kararına değinmek yerinde olacaktır.⁷³⁴

7 Mayıs 1999 tarihinde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Fazilet Partisi'nin kapatılması talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne dava açmış ve gerekçe olarak sözkonusu partinin laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı haline geldiği ve Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla kesin olarak kapatılan Refah Partisi'nin devamı olduğu belirtilmiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Fazilet Partisi'nin tüm yöneticileri ve milletvekillerininki ile aynı gerekçelerden ötürü başvuranın milletvekilliğinin

⁷³¹ Erdal Abdulhakimoğulları, “Tek Başına Seçimi Kazanmak: Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekilli Adaylığı” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s.280, ss.269-304; Şık, s.395.

⁷³² YSK 2002/610 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss.595-596. Mevcut hukukî durum karşısında, parti kapatma kararında partinin kapatılmasına neden oldukları belirtilmeyen kişilerin seçilme hakkına sahip oldukları hakkındaki karar için bkz. YSK 1999/2428 sayılı kararı, Ünlü-Erbil, ss.442-445.

⁷³³ Benzer görüş için bkz. Bilir, ss.64-67.

⁷³⁴ Ilıcak v. Türkiye, Başvuru No: 15394/02, Karar Tarihi: 05.04.2007, Kararın Türkçe metni için bkz. <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=319>, Erişim Tarihi: 01.12.2014.

düşürülmesi ile sözkonusu kişilerin beş yıl süreyle herhangi bir siyasî partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi veya denetçisi olmalarının yasaklanması talebinde bulunmuştur.

22 Haziran 2001 tarihinde, Anayasa Mahkemesi, partinin,“laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı” haline geldiği gerekçesiyle, Anayasa’nın 68 ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı SPK’nın 101 ve 103. maddelerine dayanarak, Fazilet Partisi’nin kapatılmasına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi bu karara varırken, aralarında başvuranın da bulunduğu bazı parti yöneticileri ile üyelerinin eylem ve beyanlarını dikkate almıştır.

Anayasa Mahkemesi, ek ceza olarak, Anayasa’nın 84. maddesi uyarınca, başvuranın milletvekilliğinin düşürülmesine karar vermiştir. Mahkeme aynı zamanda Anayasa’nın 69/8. maddesi gereğince, diğer dört parti üyesi ile birlikte başvuranın, beş yıl süreyle herhangi bir siyasî partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi veya denetçisi olmalarını yasaklamıştır.

AİHM, Anayasa Mahkemesi’nin Fazilet Partisi’ni kapatması kararının, başvuranın beş yıl süreyle herhangi bir siyasî faaliyet yürütme olanağından da yoksun bıraktığından dolayı, bu itibarla Ek 1 no’lu Protokol’ün 3. maddesinin de ihlal edildiğini iddiası ile yapılan şikâyetlerin tamamının Ek 1 no’lu Protokol’ün 3. maddesi başlığı altında incelenmesini uygun görmüştür.

Buna göre, AİHM, Ek 1 no’lu Protokol’ün 3. maddesinin oy verme ve seçimlerde aday olma hakkı gibi hukuken korunan menfaatleri güvence altına aldığını hatırlatmıştır.⁷³⁵

Bununla birlikte, AİHM kendisine, Ek 1 no’lu Protokol’ün 3. maddesinde yer alan hükümlerin uygulanmasını, gözetmek düşmekte olduğunu belirterek, seçimlerde oy vermeye ve aday olmaya bağlı hakların özüne dahi dokunulmaması, etkinliğini yitirmemesi, meşruiyetini koruması ve kullanılan araçların orantısız olmaması gerektiğini vurgulamıştır. AİHM’ye göre, özellikle yasama organlarının seçiminde, halkın hür iradesini sekteye uğratacak hiçbir engel yer almamalı, başka bir deyişle,

⁷³⁵ Bkz. Mathieu-Mohin ve Clerfayt-Belçika kararı, 2 Mart 1987, Hirst-Birleşik Krallık (no2) no: 74025/01; Zdanoka-Letonya no: 58278/00, 16 Mart 2006 ve Lykourazos-Yunanistan no: 33554/03 kararları. Ancak AİHM’ne göre hukukun üstünlüğünü esas alan gerçek demokrasinin temellerinin oluşturulması ve korunması bakımından bu haklar mutlak değildir, “üstü örtülü” sınırlar mevcuttur ve Sözleşmeciler Devletler bu doğrultuda kendilerine tanınan takdir yetkilerini kullanmak durumundadır (Bkz. Matthews-Birleşik Krallık no: 24833/94, Labita-İtalya kararı no: 26772/95).

genel oylama halkın isteğini yansıtmalı, etkin olmalı ve bütünlük önünde bir engel oluşturmamalıdır. Yine, halkın hür iradesiyle yaptığı ve demokratik olarak ortaya koyduğu seçim, demokratik düzeni zorlayıcı gerekçelerin mevcut olması haricinde, seçim sisteminin düzenlenmesinde, hiçbir değişikliğe uğramamalıdır. Kaldı ki, AİHM'nin daha önce de ifade ettiği üzere bu hüküm, herkese seçimlerde aday olma ve bir kez seçildiğinde temsil hakkını güvence altına almaktadır.⁷³⁶ AİHM'ye göre, Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesi, gerçek bir siyasî rejimin temel ilkesini benimsemekte ve AİHS sistemi içinde temel bir öneme haiz olmaktadır.

AİHM, sözkonusu tedbirin orantınlılığı hususunda, başvuranın siyasî haklarından geçici olarak yoksun bırakılmasında, demokratik düzeni zorlayıcı gerekçelerin mevcut olup olmadığını incelemeye alacağı belirtmiştir. Bu itibarla AİHM, Fazilet Partisi'nin kapatılması sonucunda, başvuranın siyasî haklarının sınırlandırılması doğrultusunda, siyasî bir partinin feshine ilişkin anayasal gerekçelerin de dikkate alınması gerektiği kanısına varmıştır.

AİHM'nin daha önce de ifade ettiği üzere, siyasî hakların kısıtlanması ağır bir yaptırımdır. Yukarıda bahse konu saptamalar ışığında AİHM, Anayasa Mahkemesi tarafından başvuran hakkında verilen kararın, öngörülen meşru amaçlar doğrultusunda orantılı olarak nitelendirilemeyeceği neticesine varmıştır. AİHM bu durumda, sözkonusu müdahalenin başvuranın seçilme hakkını özü itibarıyla ihlal ettiğini belirtmektedir.

AİHM, Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesi ihlal edilmiş olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca AİHM, Anayasa'nın 69 maddesinin 6. fıkrasında “*siyasî bir partinin bu nitelikteki fiilleri parti yöneticileri ve üyeleri tarafından zımnen veya açıkça benimsendiği yahut doğrudan doğruya anılan parti organlarınca işlendiği takdirde sözkonusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılmaz*” yönündeki değişikliği ilgiyle not etmiştir. Bununla birlikte, AİHM, Anayasa'nın 69. maddesinin 7. fıkrasının, Anayasa Mahkemesi'ne siyasî bir partinin temelli kapatılması yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre, Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması yetkisini tanıdığını belirterek, bu şekilde kuşkusuz bir kimsenin siyasî haklarının kısıtlanmasının, daha az sıklıkla olacağını ve siyasî hakların güçleneceğine vurgu yapmıştır.

⁷³⁶ Bkz. Selim Sadak Vd.-Türkiye no: 25144/94, 26149/95, 26154/95, 27100/95 kararları ve 16 Mart 2006 ve Lykourazos-Yunanistan no: 33554/03 kararı.

Sonuç olarak vatandaşların, kendilerini yönetecek adayları seçme aşamasında özgürce karar verebilmeleri için, seçilme hakkının kısıtlanmaması ya da seçilme yeterliliği için aranan şartların daha yumuşak olması gerekmektedir. Aksi halde vatandaşlar, sınırlı adaylar arasında karar vermek zorunda kalacaktır. Bu nedenle kanun koyucu, seçilme yeterliliğine ilişkin şartları tespit ederken, seçilme hakkının bir insan hakkı olduğunu düşünmeli ve özgür insan aklı ve iradesinin demokratik kamu yönetimi içerisinde yer almasını sağlamak amacını esas alarak yasal düzenlemeler yapmalıdır. Her ne kadar, kanunlardaki siyasî eşitlik ilkeleriyle sosyal gerçekler arasında büyük çelişmeler yaşansa da, günümüzde siyasî hakların, sosyal, ekonomik ya da kültürel haklar üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir. Siyasî alandaki demokratikleşme, sosyal demokratikleşmeyi de peşinden getireceğinden, kanun koyucunun siyasî hakları kullanılabilme kapsamını olabildiğince geniş tutması gerekir.⁷³⁷

B.Demokrasilerde Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı

Batı dillerindeki karşılığı “candidate” olan “aday” kelimesi, köken olarak, Atina Demokrasisinde seçimde aday olan herhangi bir kişinin, giyerek kendisini tanıttığı, lekesiz beyaz giysinin adı olan *candida* kelimesinden türemiştir.⁷³⁸ Literatürde “aday” kavramı, milletvekili olmaya istekli ve milletvekili seçilmeye anayasa ve hukuk kuralları çerçevesinde, yukarıda anlatıldığı üzere, seçilme yeterliliğine sahip olan ve seçmenin oyuna sunulan kimseler şeklinde tanımlanmaktadır. Kişinin aday olabilmek için öncelikle yukarıda anlattığımız seçilme yeterliliğine sahip olması, daha sonra da adaylık için önerilmesi gerekmektedir.⁷³⁹

19. yy.’da parti kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte, seçmen ile temsilci arasındaki ilişki yeni bir hal almıştır. Bununla birlikte temsilciler, sadece seçmenle değil, parti ile de bağları bulunan kişiler konumuna dönüşmüşlerdir. Ancak, siyasî partilerin milletvekili adaylarını belirlerken, kendilerine ideolojik görüş, parti üyeliği gibi birtakım bağlarla bağlı olan kişilerin, milletvekili seçiminde, adaylığı ile ilgili

⁷³⁷ Akbaba, ss. 182-183.

⁷³⁸ Araslı, s. 41, dipnot 1.

⁷³⁹ Araslı, s. 41; Bilir, s. 31; Teziç, s. 320; Cüneyd Altıparmak, “Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemleri” **TBB Dergisi**, Sayı: 76, 2008, s. 360.

olarak söz hakkına sahip olmak istemeleri, ortaya birtakım sorunların çıkmasına neden olmuştur. Seçmenler, siyasî partiler arasında seçim yaparken, özgür olsa da, kimlerin yönetici olacağını tespit ederken, siyasî partilerin, seçmenin karşısına parti organlarınca oluşturdukları aday listeleri ile çıkmaları nedeni ile seçmenlerin partinin iradesine boyun eğmek zorunda kalmaları, siyasî partilerin aday tespiti ile ilgili sorunları yaratan nedenlerin başında gelmektedir. Seçmene, milletvekili adayları belirlenirken, partilerin listelerindeki isimlerde ve onların sıralanmasında bir değişiklik yapma hakkının bırakılmadığı, milletvekillerinin kimler olacağının önceden partiler tarafından seçmene sorulmaksızın tespit edildiğidurumlarda, haklı olarak, seçimin yalnız bir parti seçimi haline geldiğigörüşleri ortaya çıkmıştır. Ancak, dünya genelinde çeşitli ülkelerin farklı aday tespit uygulamalarıyla, bu sorunları aşmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.⁷⁴⁰

Çalışmanın bu kısmında, siyasî partilerin aday tespitinde kullandıkları tercih ve yöntemlerin ortaya konması ve Türkiye’deki bazı siyasî partilerin genel olarak anti-demokratik diyebileceğimiz aday belirleme yöntemlerinin üzerinde durulması, aday belirlemede en demokratik yolun ortaya konmasında bize katkı sağlayacaktır.

1. Adaylığın Önerilmesineİlişkin Şartlar

Milletvekili adaylığı önerilmesine ilişkin şartları, adaylık önerisinde bulunma hakkı, önerinin geçerliliği ve önerilerin incelenerek yayınlanması şeklinde üç grupta toplayabiliriz.⁷⁴¹

Adaylık önerisinde bulunma hakkı, karşılatırmalı hukuka baktığımızda, genellikle üç grupta toplanmaktadır.⁷⁴² Bunlardan birincisi, siyasî parti adaylığı, ikincisi bağımsız adaylık ya da aday olmak isteyen kişiler ve son olarak seçmen grupları şeklindedir.⁷⁴³ Türk hukuk sistemine baktığımızda ise, seçmenler tarafından milletvekili adaylığı önerisinde bulunma imkânı yoktur. Nitekim, 2839 Sayılı MVSK’nın 12. maddesinde, “*Bir siyasî partiye mensup olsun veya olmasın seçilme yeterliğine sahip her Türk vatandaşı bu Kanun hükümlerine göre milletvekilliğine adaylığını koyabilir*” hükmü amirdir.

⁷⁴⁰ Araslı, s. 2.

⁷⁴¹ Araslı, s. 49.

⁷⁴² Araslı, s. 49; Bilir, s. 69.

⁷⁴³ Araslı, s. 49; Bilir, s. 69.

Önerinin geçerli olma hususu ise, bir siyasî parti tarafından aday gösterilecek olan, yahut bağımsız olarak aday olmak isteyen kişilerin adaylık başvuruları, Anayasa’da ve MVSK’daki gerekli koşullara uygun olarak yetkili makamlara yapılması gerekmektedir. Araslı, bu hususu, yetkiye ilişkin koşullar, süreye ilişkin koşullar, şekle ve kapsama ilişkin koşullar olarak üç grupta sınıflandırmıştır.⁷⁴⁴ Bir kişinin, siyasî partiler veya kendisi tarafından bağımsız aday olarak önerilmesi hususunu, yetki ve süreye ilişkin koşullar açısından incelemek yerinde olacaktır. MVSK’nın 20. maddesi göre,“(Değişik birinci fıkra: 27.10.1995 - 4125/11 md.)Siyasî partilerin genel merkezleri, seçime katılacakları seçim çevrelerine ait aday listeleri (...) Yüksek Seçim Kuruluna (...) alındı belgesi karşılığında ön seçim gününden en geç on gün sonraki gün, saat 17.00’ye kadar verirler.”⁷⁴⁵

Bağımsız adaylar açısından ise bu düzenleme, anılan Kanun’un 21. maddesinde yapılmıştır. Maddeye göre,

“(Değişik birinci fıkra: 27.10.1995 - 4125/12 md.) Bağımsız milletvekili adaylığı için yapılacak başvuru, adayın milletvekili seçilmek istediği çevrenin il seçim kurulu başkanlığına, bu Kanunun adaylık için aradığı şart ve nitelikleri taşıdığını belirten bir yazı ile (...)yapılır.”⁷⁴⁶ Kurul başkanlığı başvurunun alındığına ilişkin bir belge verir ve derhal Yüksek Seçim Kuruluna duyurur. Yüksek Seçim Kurulu bu başvuruları, il seçim kurulları da kendi çevrelerine ait olanları, alışılmış araçlarla geçici listeler halinde ilan ederler”.

Görülmektedir ki, siyasî partiler açısından yetkili makam YSK, bağımsız adaylık için, kişinin milletvekili seçilmek istediği çevrenin il seçim kurullarıdır. Süre koşulu ise, ön seçim gününden en geç on gün sonraki gün saat 17.00 olarak belirlenmiştir. Araslı’nın da belirttiği gibi, adaylık önerisi bu makamlara, süresi içerisinde sunulmadığı takdirde hukukî olarak bir sonuç doğurmaz. Diğer bir ifadeyle, önerilen kimse aday sıfatını kazanamaz.⁷⁴⁷ Şekle ve kapsama ilişkin koşullar, önerinin yazılı olması, önerinin adayın kimliğine ilişkin bilgileri kapsaması, imza koşulu, aday olarak önerilen kişinin muvafakatı ve mali koşullar olarak

⁷⁴⁴ Araslı, ss. 50-51.

⁷⁴⁵ Bu fıkra da yeralan “ile ülke seçim çevresi milletvekilleri aday listelerini” ile “ayrı ayrı” sözcükleri, Anayasa Mahkemesinin 18.11.1995 tarih ve E.1995/54, K.1995/59 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir. (R.G. Tarih: 21.11.1995 Sayı: 22470 Mük.)

⁷⁴⁶ Bu arada yeralan “ön seçim gününden bir gün önce saat 17.00’ye kadar” sözcükleri Anayasa Mahkemesinin 18.11.1995 tarih ve E.1995/54, K.1995/59 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. (R.G. Tarih: 21.11.1995 Sayı: 22470 Mük.)

⁷⁴⁷ Araslı, s. 51.

sınıflandırılmaktadır.⁷⁴⁸ Türkiye’deki şekle ve kapsama ilişkin koşullar, milletvekili adaylık türleri konusu içerisinde işlenecektir.

Adaylık önerilerinin incelenmesi ve adayların yayınlanması hususu, 2839 sayılı MVSK’nın 23 ve 24. maddelerinde düzenlenmiştir. Genel olarak belirtmek gerekir ki, adaylık sıfatı, adaylık önerilerini kabule yetkili makamlarca,⁷⁴⁹ bu önerilerin geçerli olup olmadıklarının araştırılması ve önerinin geçerli olduğu durumlarda kamuoyuna açıklanması ile kazanılır.⁷⁵⁰ İl seçim kurulları, içinde bulundukları ilin, bir kaç seçim çevresine bölünmüş olması durumunda bile, kendi seçim çevrelerinin adayları hakkında yaptıkları inceleme sonunda, MVSK’da yazılı adaylık şartlarında noksanlık veya aykırılık bulunduğunu görürlerse, durumu geçici ilan tarihinden itibaren iki gün içinde ilgili adaya, siyasî partilerin il başkanlarına ve YSK’ya bildirmektedirler (md.23). Aynı Kanun’un 24. maddesinde de adaylıkların kesinleştikten sonra, YSK tarafından bütün adayların oy verme gününden önceki elli beşinci gün, seçim çevreleri itibarıyla R.G. ve radyolar vasıtasıyla ilan edileceği belirtilmiştir. Diğer taraftan, il seçim kurulları da, kendi seçim çevrelerindeki adayları, YSK’nın belirttiği tarihte, “alışılmış araçlar”la⁷⁵¹ ilan ederler.

Kanun’da belirtildiği gibi adaylar ilan edilir. Ancak, bu noktada, hukukî olarak kesinleşmiş bir durum söz konusu değildir. Çünkü, ilandan sonra, MVSK’nın 22. maddesinde yazıldığı şekliyle, adayların geçici olarak ilanından itibaren iki gün içinde, il seçim kuruluna itiraz edilebilir. Dolayısıyla, bu itirazların sonuca bağlanması veya hiçbir itiraz olmaksızın bu itiraz süresinin tamamlanmış olması gerekmektedir. Adaylık, ancak belirtilen hususların gerçekleşmesi ile kesinleşir.

⁷⁴⁸ Araslı, ss. 52-54.

⁷⁴⁹ Bu makamlar; siyasi partiler için Yüksek Seçim Kurulu, bağımsız adaylık için kişinin milletvekili seçilmek istediği çevrenin il seçim kuruludur.

⁷⁵⁰ Araslı, s. 54.

⁷⁵¹ TBMM tutanaklarına yansıyan şekliyle “alışılmış araçlar”dan kastedilen daha önceleri küçük yerleşim birimlerinde, satış yerlerinde ki tellallar ya da cami minarelerinden yapılan duyurulardır. Büyük yerlerde ise gazete ve televizyonlardır. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 2, C. 19 (5 Temmuz. 1967), s. 238-239. Ancak günümüzde, teknolojinin gelişmesi, iletişim araçlarında ki gelişme, “alışılmış araçlar” kavramının içine radyo, televizyon, bilgisayar ve internet gibi görsel-ışitsel iletişim araçlarını, gazeteler, dergi gibi kalı-grafik iletişim araçlarını sokmuştur.

2.Milletvekili Adaylık Türleri ve Adayların Tespiti

Milletvekili adaylığı önerilmesi hakkına sahip olan grupları yukarıda, siyasî partiler, aday olmak isteyen kişiler ve seçmen grupları şeklinde sıralamıştık. Belirtilen hususlardanve MVSK'nın 12. maddesinden hareketle milletvekili adaylık türlerini, “siyasî parti adaylığı” ve “bağımsız adaylık” şeklinde iki gruba ayırabiliriz. Biz burada sırasıyla, siyasî parti adaylığı ve bağımsız adaylık türlerini inceleyeceğiz.

a. Siyasî Parti Adaylığı

Demokrasiyi en basit ve gerçekçi olarak “*yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim*” şeklinde tanımlayan Duverger'e göre, seçme mekanizması hakkında hukukçular, 18. yy. filozoflarını inceleyerek, bir temsil teorisi meydana getirmişlerdir. Buna göre, seçmen kendi adına konuşmak ve hareket edebilmek için milletvekiline bir vekâlet vermekte, milleti temsil eden parlamento, milli egemenliği ifade etmektedir.⁷⁵²

Duverger, partilerin gelişiminin, temsil doktrininde olduğu gibi, seçim olgusunda da köklü bir değişime yol açtığını belirtmiştir. Böylece, seçmenle, milletvekili ve milletle, parlamento arasında bir diyalog söz konusu değildir. Bunların arasına, ilişkilerin özelliğini değiştiren, üçüncü bir taraf olan, “siyasî parti” girmiştir. Milletvekilleri, seçmenleri tarafından seçilmeden önce, parti tarafından seçilmekte, seçmenler ise, bu seçimi Duverger'in ifadesiyle “*bu seçimi onaylamaktan başka bir şey yapmamaktadırlar*”. Diğer bir ifadeyle, tek-partili rejimlerden ziyade çoğulcu(plüralist) rejimlerde bile, seçmen, birden çok aday arasında bir tercihte bulunmaktadır. Ancak, bu adayların her biri, bir siyasî parti tarafından aday gösterilmiştir. Duverger'e göre, hukukî temsil teorisini devam ettirebilmek için, milletvekilinin, hem partiden, hem de seçmenlerden olmak üzere, ikili bir vekâlet aldığını kabul etmek gerekmektedir. Bu hususlardan her birinin önemi, ülkelere ve partilere göre değişse de, genel olarak parti vekâleti, seçim vekâletinden daha ağır basma eğilimindedir.⁷⁵³

Bu noktadan hareketle, siyasî parti adaylığını, adayların, siyasi partiler tarafından hukuk kurallarına uyularak yaptığı öneri sonucu kazanılan adaylık,

⁷⁵² Duverger, s. 454.

⁷⁵³ Duverger, s. 454.

şeklinde tanımlayabiliriz.⁷⁵⁴ Siyasî parti tarafından adaylık, çok aşamalı bir süreçten geçmeyi gerektirir. Öncelikle, parti adayı olmayı isteyen kişiler, bu isteklerini partiyeye bildirmeleri gerekmektedir.⁷⁵⁵ Daha sonra, partilerin aday adaylarından hangilerini aday olarak önereceği, değişik yöntemlerle kararlaştırılır. Genelde bu yöntemler, iki türdür. Bunlardan ilki, aday göstermeyi seçimler gibi kamusal nitelikte gören ve adayları geniş bir seçmenler ya da taraftar kitlesine seçtiren, Amerikan önseçim sistemidir.⁷⁵⁶ İkinci yöntem ise, aday göstermeyi partilerin bir iç işi olarak kabul eden, ABD dışındaki diğer ülkelerde, adayların, parti organlarınınca belirlenmesi yöntemidir.⁷⁵⁷ Siyasî partiler, aşağıda işleneceğimiz metotlarla, bu istekli kişiler arasından parti adayı olacak kişileri ayırır ve bunu yetkili makamlara bildirir.⁷⁵⁸ Ancak, Teziç’inde ifade ettiği gibi, partili bir aday olmak için her şeyden önce, belirli bir süre siyasî partiye üye olmanın yanında, partinin görüşlerini ve programını benimsemiş ve partinin yönetim kademelerinin desteğini alabilmek yahut önseçim yöntemiyle aday gösterilmeyi başarmak gerekmektedir.⁷⁵⁹

Bu noktada, Ayşen Uysal ve Oğuz Topak’ın kaleme aldığı, “Particiler Türkiye’de Sosyal Ağların İnşası” isimli eserin varsayımını ve sonucunu dikkate almak yerinde olacaktır. Nitekim Uysal ve Topak, çalışmalarının ilk varsayımında, Türkiye’deki siyasî partilerin toplumsal hareketlerden ziyade, yerel seçkinlerle ilişki içinde olduğunu ve durumu, hem oy elde etmek için, hem de partinin finansmanının sağlanması açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶⁰ Uysal ve Topak’ın yaptıkları bu araştırma sonucunda elde ettikleri bulgular, çalışmanın varsayımını doğrular niteliktedir. Çalışmanın sonucuna göre ise, siyasî partiler daha çok erkek bireyler arasında ilişki ağı inşa eden kurumlar niteliğindedir. Kadınlar açısından ise, siyasi parti adaylığının sadece göstermelik olduğuvurgulanmaktadır. Ayrıca partiler, eğitim düzeyi yüksek kişiler ile daha fazla ilişki içine girmektedir. Siyasî partilerde yönetim düzeyinde siyasî kariyer yapma şansına sahip en yüksek

⁷⁵⁴ Araslı, s. 55; Abdulhakimoğulları, s. 280.

⁷⁵⁵ Araslı, s. 55.

⁷⁵⁶ M. Tevfik Gülsoy, “Milletvekili Seçimlerinde Siyasi Partilerin Adaylarının Tespiti”, **EÜHFD**, C. X., Sayı 3-4, 2006, s. 131; Murat Yanık, “Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri”, **EÜHFD**, C. 11, S. 3-4, Aralık 2007, s. 187.

⁷⁵⁷ Abdulhakimoğulları, ss. 280-281; Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 99.

⁷⁵⁸ Araslı, s. 55.

⁷⁵⁹ Teziç, s. 324; Bilir, s. 71.

⁷⁶⁰ Ayşen Uysal, Oğuz Topak, **Particiler, Türkiye’de Sosyal Ağların İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 29.

kesim ise, kendi hesabına çalışanlardır(esnaf-avukat-muhasebeci vs.). Büyükşehir statüsündeki illerde, profesyonel meslek grupları ve üst düzey yöneticiler, kendilerine siyasî parti içinde yer bulabilmektedir. Siyasî partilerin taşra örgütlerine bakıldığında bile, işsizler ve ücretsiz aile işçilerinin azlığı dikkat çekmektedir. Bu durum ise, siyaset-para ilişkisine dair önemli ipuçları vermektedir. Uysal ve Topak bütün bu anlatılanları “*siyasî partilerin ağlarını -dışlayıcı- yani köprü kurmayan bir biçimde ve siyasetin finansmanı eksenli kurduğu*” şeklinde özetlemektedir.⁷⁶¹ Görülmektedir ki, siyasî partiden aday gösterilmek bir yana, bu partiler ile ilişki içine girmek bile, yukarıda da belirtildiği üzere bir takım hususiyetler gerektirmektedir.

Son olarak diyebiliriz ki, siyasî partilerin adaylarının belirlenmesinde, demokrasinin bir gereği olarak, parti içi demokrasinin göz önünde bulundurulduğu, siyasetin finansmanı eksenli inşa edilen ilişki ağlarının önlendiği, kanunî düzenlemeler ivedilikle yapılması gerekmektedir. Bu şekilde, siyasî partilerin, sadece gelir düzeyi yüksek kişilerin değil, gelir düzeyi düşük olan kişilerinde yer alabileceği kurumlar haline getirilmesi sağlanabilecektir. Aynı şekilde, siyasî parti adayları belirlenirken, cinsiyet ayrımına son verilerek, kadın kotasının uygulanması diğer bir ifadeyle pozitif ayrımcılık yapılması, siyasi partilerin örgütlenmeleri için gereken bir diğer düzenlemedir. Bu şekilde, erkek egemenliğinin var olduğu siyasi partilerde, kadınların sadece “vitrin olarak görüldüğü” anlayışı terk edilmiş olacaktır.⁷⁶²

(1) Siyasî Partilerin Aday Tespiti

Bugün dünyada, siyasî partiler tarafından aday gösterilme, ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de,⁷⁶³ başlıca iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan birincisi, ABD dışındaki diğer ülkelerin benimsediği, parti organlarınca adayların belirlenmesi

⁷⁶¹ Uysal-Topak, ss. 203-211.

⁷⁶² Uysal-Topak, ss. 208-210.

⁷⁶³ Julie Ballington, “Strengthening Internal Political Party Democracy: Candidate Recruitment from a Gender Perspective” How to Strengthen Internal Party Democracy?, at the World Movement for Democracy: Third Assembly, Durban, South Africa, 2 February 2004.; <http://www.idea.int/gender/upload/JB%20-%20WMD%20SS.pdf>; Erişim Tarihi: 13.12.2014.

yöntemi, diğeri ise, ABD’de olduğu gibi önseçim ile aday belirleme yöntemidir.⁷⁶⁴ Ancak, bu noktada belirtmek gerekir ki, aday belirleme yetkisi parti merkezine verilmesi durumunda, hem siyasî katılım sınırlanacak, hem de partilerdeki oligarşik merkezi yapıyı güçlenecektir. Bu sakıncayı önleyen ve aday belirleme yetkisini tamamen yerel örgütlere ve parti üyelerine veren yöntem ise önseçimdir.⁷⁶⁵

Siyasî partiler, aday gösterilmesinde ilk olarak toplumun çoğulcu yapısını göz önünde bulundurmak zorundadır. Siyasî parti adaylığı, bağımsız adaylıktan çok daha fazla karışık bir mekanizma ile gerçekleşmektedir. Bir siyasî partinin aday olabilmek için, belirli bir süreden beri o partiye üye olmak, partinin görüş ve programını benimsemiş olmak, parti yöneticilerinin desteğini sağlamak ve nihayetinde önseçim yapılıyorsa, önseçimde aday gösterilebilmeyi başarmak gerekmektedir.⁷⁶⁶

Demokrasilerde, siyasî partiler tarafından verilmesi gereken en önemli kararlardan birisi de, partinin çatısı altında seçimlerde yarışacak aday veya adayların belirlenmesidir. Çünkü, adayın belirlenmesi, siyasî partileri başarıya ulaştıracak en önemli konulardan biridir. Partiyi kimin daha iyi temsil edeceğiyönündeki karar, sadece partinin seçimdeki başarısı üzerindeönemli bir etkiye yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda partinin savunduğu görüşler ve bağlı olduğu sosyalgruplara ilişkin önemliipuçlarını da ortaya koymaktadır.⁷⁶⁷ Bu noktada Türköne’nin de yaptığı tespiti belirtmek yerinde olacaktır. Aday belirleme, partinin işleyişi, ideolojik kimliği ve sosyolojik karakteri hakkında bilgi vermektedir. Aday belirleme ile ilgili olarak kullanılan farklı yöntemler, partilerin farklı işleyiş biçimlerine işaret eder. Aday belirleme sadece seçim olgusunun taşıdığı demokratik değerden dolayı değil, aynı zamanda adayın ve adaylığın konumu ve öneminden kaynaklanan özellikleri nedeniyle de sağlıklı işleyen demokratik bir mekanizma için önemli bir konudur.⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ Araslı, ss. 68-80; Özbudun, Siyasal Partiler, s. 99 vd; Teziç, s. 324; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 187.

⁷⁶⁵ Özbudun, Siyasal Partiler, s. 101.

⁷⁶⁶ Teziç, s. 324; Bilir, s. 71

⁷⁶⁷ Faruk Bilir, **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007, s. 27. Benzer görüş için bkz., Gideon Rahat- Reuven Y. Hazan, “Candidate Selection Methods: An Analytical Framework”, **Party Politics**, Vol. 7, No. 3, May 2001, s. 298.

⁷⁶⁸ Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara 2005, s. 274; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 28.

Aday belirleme hususu, dünyada olduğu kadar Türkiye’de de siyasî partilerin en önemli sorunlarından birisidir. Bu noktada Yanık, aday gösterme de temel sorunun bu işlemin niteliğinde olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁹ Bir görüşe göre, bu işlem seçimler gibi kamusal bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla aday belirleme partinin bir iç işi olarak görülmemeli ve kanunlarla düzenlenmelidir. Zira bu işlemi, partilerin uygulamasına bırakmak, demokratik düzenin kucağında, anti demokratik uygulamaların gelişmesine neden olacaktır.⁷⁷⁰ Diğer bir görüşe göre ise, aday belirleme işlemi, partinin iç işi olarak görülmelidir ve partiler aday belirleme işlemini kendi içinde belirlemelidir.⁷⁷¹

Parti içi demokrasinin sağlaması açısından aday belirleme yöntemi, en önemli kriterlerden birisidir.⁷⁷² Nasıl ki, alternatiflerin olmadığı bir seçim, demokratik bir seçim olarak kabul edilemez ise, adayların parti içinde atama yoluyla ya da birkaç kişi tarafından belirlendiği demokratik olmayan bir aday belirleme yöntemi de, parti içi demokrasi açısından kabul edilemez.⁷⁷³ Yine aynı şekilde, nasıl ki, partiler ülke bazında demokratik seçim yarışında iseler, aynen onun gibi, gruplar ve aday adayları da parti içinde yarışmaktadırlar. Parti içindeki yarışların galipleri, seçimlerde halkın onayına sunulmaktadır. Bu açıdan adayların belirlenmesi işlemi, genel seçimlerin sonucunu tayin ve etkileme bakımından siyasî sürecin en önemli safhasını oluşturur.⁷⁷⁴ Çünkü, parti içi demokrasiyi doğrudan ilgilendiren karar alma mekanizmasıyla ilgili en önemli ilkelerden birisi, aday belirleme yöntemleridir. Dolayısıyla, bir partinin karar alma mekanizması açısından demokratik bir işleyiş taşıyıp taşımadığına, aday belirleme sürecinin incelenmesiyle de karar verilebilir.⁷⁷⁵ Bundan dolayı, adayların nasıl ve kim tarafından tespit edileceği sorunu, tüm demokratik ülkelerde, parti merkezleri ile taşra örgütleri arasında devamlı çatışma konusu olmuştur.⁷⁷⁶

⁷⁶⁹ Murat Yanık, **Parti İçi Demokrasi**, İkinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 170.

⁷⁷⁰ Araslı, s. 170.

⁷⁷¹ Ergun Özbudun, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayınları, İstanbul, 1995, s. 99; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 187.

⁷⁷² Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 196

⁷⁷³ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000, s. 205.

⁷⁷⁴ Yavuz Abadan, Siyasi Partiler Kanunu, **AÜSBFD.**, c. 21, No: 3, 1966, s. 202; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 187.

⁷⁷⁵ Tuncay, s. 205; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 28.

⁷⁷⁶ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 187.

Siyasî partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduğu gibi, aday belirleme sürecinde, yukarıda belirttiğimiz gibi, parti içi demokrasinin vazgeçilmezidir.⁷⁷⁷ Demokratik ülkelerde, genel seçimlere katılımın artırılması ve adayların seçilmesi konusunda yoğun çaba harcanmaktadır. Bu süreçte, seçmenler önemsenmekte ve sürece katılımları teşvik edilmektedir. Ancak, aday belirleme sürecinin esasen çok önemli bir konu olduğu vurgulansa da, pratikte durumun bu şekilde olmadığı görülmekte, genel seçimlere verilen değerin sadece küçük bir kısmı aday belirleme sürecine verilmektedir. Aday belirlemenin önemi, Bilir’in tabiriyle “göz ardı” edilmektedir.⁷⁷⁸

Günümüzde bireyler, kendilerini temsil edecek kişileri, siyasî partiler aracılığıyla seçmektedirler. Seçmenler, genelde kendilerini en iyi temsil edecek adaya oy verme eğiliminde olsalar da, bir partiye bağlı olmak tercihlerini mutlaka etkilemektedir.⁷⁷⁹ Ancak, bağlı olduğu siyasî parti, seçmenin beğenmediği bir kişiyi aday göstermesi durumunda, seçmenler, o siyasî partiye oy verme davranışını değiştirebilirler.⁷⁸⁰

Son olarak belirtmek gerekir ki, partiler ülke içerisinde demokratik bir seçim yarışına giriyorlarsa, parti adaylarının da, demokratik bir şekilde belirlenmesi elzemdir. Bu bölümde, yukarıda belirtilen görüşe paralel olarak, sırasıyla siyasî partilerin aday tespitinde etkili olan faktörler ve kullandıkları yöntemler incelenmeye çalışılacaktır.

(2)Siyasî Partilerin Adaylarının Tespitinde Etkili Olan Faktörler

Siyasî partiler için seçime girmeden önceki en önemli aşama, partiye aday olmak için başvuru yapan aday adayları arasından, aday olarak gösterileceklerin ayrılmasıdır.⁷⁸¹ Demokrasilerde iktidar olabilmek, seçimleri kazanmak ile mümkün olabildiğine göre,⁷⁸² siyasî partiler, seçimlere girerken en etkili, en dikkat çekici aday adayını, aday olarak gösterme çabasındaadırlar. Dolayısıyla, siyasî partilerin

⁷⁷⁷ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 197.

⁷⁷⁸ Bilir, Siyasi Partilerde..., ss. 29-30.

⁷⁷⁹ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 33.

⁷⁸⁰ Yüksel Gülmen, **Türk Seçmen Davranışı (1960- 1970)**, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1979, s. 22; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 33.

⁷⁸¹ Araslı, s.65.

⁷⁸² Gülsoy, s.126.

milletvekilliği seçimi için aday tespiti esnasında etkili olan bir takım faktörler mevcuttur. Bu faktörleri, Bilir'in tabiriyle, "*mantıkî*" bir sıralamaya tutmak mümkün değildir. Çünkü, bu faktörler, siyasî partinin yapısı ve ideolojisine bağlı olabildiği gibi o günün siyasî gelişmeleriyle/konjonktürüyle de alakalı olabilmektedir.⁷⁸³

Örneğin, bazı siyasî partiler, adaylarını tespit ederken, ünlü kişileri tercih edebilmektedir. Bazıları ise, mesleğinde saygın ve uzman kişileri ya da bölgelerinde nüfuzlu(aşiret lideri veya onun desteklediği kişiler) ve zengin olan kişileri aday gösterebilmektedir. Esasen, bu grupta aday gösterilen kişilerin, partinin tipi ve ideolojisiyle bir bağlantısı bulunmamaktadır. Diğer taraftan, seçim bölgesinin coğrafî, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri de dikkate alınarak, siyasî partiler tarafından adaylar belirlenebilmektedir.⁷⁸⁴

Siyasî partilerin aday belirleme sürecinde, parti örgütlenmelerindeki seçilmiş organlar ve sürece yön veren hukukî düzenlemeler çok önemlidir. Nitekim, 2820 sayılı SPK'nın 37. maddesine göre, partiler aday belirleme sürecinde kimlerin parti adayı olacaklarını ve hatta bu kişilerin parti listesindeki sıralarını da kararlaştırabilecekler, tüzüklerinde kabul edilen yönetime göre partiler adaylarını belirleyeceklerdir. Bunun yanında, başka unsurlar da bu süreçte etkili olmaktadır. Araslı'ya göre, bağımsız adayların ve parti adaylarının başarı imkânları, seçim sistemi, seçim çevresi, liste usûlü ve seçmenlerin liste üzerindeki yetkileri gibi hukukî etkenler ile parti sistemi, seçim bölgesinin sosyolojik yapısı gibi toplumsal etkenler ile ayrıca adayın kişisel özellikleri ve seçmenlerin değer yargıları gibi etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir.⁷⁸⁵ Bilir de milletvekili adaylarının tespitinde etkili olan unsurları, seçim sistemi, seçim çevresinin büyüklüğü tercihli oy, seçim sonuçları, hukuk kurallarının aday belirlemeye etkisi, parti tipolojisinin ve parti özelliklerinin aday belirlemeye etkisi, devlet yapısı, hükümet şekli, nüfus, bölge, partinin kazanma şansı, kişisel özelliklerin aday belirlemeye etkisi ve siyasî kültür,olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁶ Yukarıda anlattıklarımız çerçevesinde, milletvekili adaylarının tespitinde etkili olan unsurları, konumuz açısından biz altı ayrı grupta incelemeye çalışacağız.

⁷⁸³ Bilir, Siyasi Partilerde..., s.187.

⁷⁸⁴ Bilir, Siyasi Partilerde..., s.187.

⁷⁸⁵ Araslı, ss.55-65.

⁷⁸⁶ Bilir, Siyasi Partilerde..., ss.187-243

(i) Seçim Bölgesinin Niteliklerine Seçim Sonuçları

Araslı'ya göre, demografik ve coğrafi bakımdan küçük seçim çevrelerinde, siyasî partilerin gösterecekleri adayların kişilikleri de büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla siyasî partiler, bu bölgelerde aday çıkarırken, adaylarının güçlü isimler olmasına dikkat etmek zorundadırlar. Büyük seçim bölgelerinde ise, böyle bir sorun yoktur. Burada seçmen için önemli olan partisidir.⁷⁸⁷ Örneğin ilçe, köy gibi küçük seçim bölgelerinde seçmenin tercihi kendi tanıdığı, hemşerisi olan kişiye oy verme şeklindeyken, il merkezleri ve büyükşehirlerde daha çok kendi ideolojisini temsil ettiğini düşündüğü partiye oy vermek şeklindedir. Siyasî partiler, gerek küçük seçim bölgelerinde olsun, gerek büyük seçim bölgelerinde olsun, seçmenler üzerinde olumsuz etki oluşturacak kişileri aday olarak göstermemeleri gerekir. Seçmen üzerinde olumsuz etki oluşturacak bir kişinin aday gösterilmesi durumunda, seçmenlerin oy verme davranışında olumsuz yönde bir değişiklik olabilir. Diğer taraftan, sporcu, sinema sanatçısı, müzisyen gibi şöhretli kişileri aday göstermek seçmenin dikkatini ilgili siyasî parti üzerine çekmeye yardımcı olabilir.

Ancak, bu noktada belirtmek gerekir ki, seçim çevresinin büyüklüğü ve büyük-küçük seçim bölgesi kavramlarını karıştırılmamalıdır. Nitekim, seçim çevresinin büyüklüğü, o bölgenin coğrafi olarak büyüklüğüne veya o bölgedeki seçmen sayısını değil o çevreden çıkacak milletvekili sayısını ifade etmektedir.⁷⁸⁸ Seçim çevrelerinin büyüklüğünün, seçimlerde yapılan harcamalarla da alakası olduğundan, bu durumun aday belirlemede etkisi olduğu söylenebilir. Örneğin, küçük seçim çevresinde yapılacak harcama, büyük seçim çevresinde yapılacak harcamadan daha az olacaktır. Dolayısıyla, küçük çevrelerde aday belirlemede, parti merkezinin etkisinin az olacağı belirtilmektedir. Ancak, büyük seçim çevrelerinde yapılan seçim harcamaları çok olacağından, bu giderlerin partinin tüzel kişiliği tarafından karşılanmasını gerektirir. Bunun sonucu olarak da, büyük seçim çevrelerinde parti merkezinin aday belirlemede etkisi artacaktır.⁷⁸⁹

Siyasî partilerin aday tespiti hususunda, seçim sonuçları da etkilidir. Seçimler sonucunda başarısızlığa uğramak, ciddi derecede oy kaybı veya iktidar partisi için

⁷⁸⁷ Araslı, s.65.

⁷⁸⁸ Bilir, Siyasi Partilerde..., s.196.

⁷⁸⁹ Duverger, s. 459; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 201.

iktidarın kaybedilmesi ve özellikle bu konudaki yenilik ihtiyacı, partileri aday belirleme konusunda daha demokratik yöntemlere yönelmelerine zemin hazırlayabilmektedir.⁷⁹⁰ Nitekim, demokrasinin bir gereği olarak, geniş bir seçmen kitlesinin belirlediği adaylar, seçmen tarafından elbette daha çok desteklenecektir. Parti liderlerinin belirlediği, tepeden inme bir şekilde seçmenlere onaylanmaları için sunulan adaylar, seçmenlerin tepkisine yol açabilecektir. Her ne kadar, günümüzde seçmenin oy kullanmasında kişisel niteliklerden çok partiler etkili olsa da, kişisel özelliklerin önemi göz ardı edilemez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, özellikle küçük seçim çevrelerinde kişisel özellikler, adayların tespitinde daha etkili olmaktadır.⁷⁹¹ Son olarak belirtmek gerekir ki, seçmenlerin kabul etmekte güçlük çektiği ve benimsemediği adaylarla siyasî partinin yoluna devam etmesinin, ileriki dönemde parti için sıkıntı doğuracağı ortadadır.⁷⁹²

(ii) Siyasî Partinin Özellikleri ve Tipi

Siyasî partilerin özellikleri ve tipi, şüphesiz aday belirleme yöntemleri üzerinde etkilidir. Siyasî partiler, kendilerini iktidara taşımak için seçime girerken hazırladıkları siyasî programı, seçmenlere en güzel şekilde sunmak durumundadırlar. Zira, siyasî partiler hukuku içerisinde en çok tartışılan sorunlardan olan aday belirleme yöntemleri, parti yapılarına göre de değişiklik gösterir.⁷⁹³ Örneğin, genelde merkez örgütünün ağırlığının fazla olduğu partilerde adaylar, daha çok genel merkez tarafından belirlenirken, tabanın daha serbest hareket edebildiği partilerde adaylar, taşra örgütlerinde belirlenebilmektedir.⁷⁹⁴ Aday belirleme sürecinde, partilerde demokratik yöntemler yerine oligarşik yöntemlerin kullanılması, diğer bir ifadeyle, lider ve yakın çevresinin karar verme sürecinde etkili olması, partide lider sultasının varlığına işaret etmektedir.⁷⁹⁵ Ancak, siyasî partiler, aday belirleme sürecinde demokratik yöntemlere de başvurabilmektedir. İşte bu, her iki durumda da, parti

⁷⁹⁰ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 203.

⁷⁹¹ Ömer Faruk Gençkaya, "Türk Siyasi Tarihi, Siyasi Partiler, Liderler ve Seçim Sistemi", **Demokrasi Türk Siyaseti Bilinçli Birey Eğitim Programı**, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 2004, s. 23; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 203.

⁷⁹² Gülsoy, s. 143; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 203.

⁷⁹³ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 210.

⁷⁹⁴ Duverger, s. 461; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 210.

⁷⁹⁵ Nuran Yıldız, **Türkiye'de Siyasetin Yeni Biçimi (Liderler, İmajlar ve Medya)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2002, s. 17; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 210.

yapısı ya da tipi,⁷⁹⁶ partinin özellikleri,⁷⁹⁷ sistemi ve parti düzenlemeleri⁷⁹⁸ aday belirleme sürecini etkileyeceklerdir.⁷⁹⁹ Bilir'e göre, partinin yapısı, adayları belirleme yöntemini etkilemektedir. Partinin yapısı kavramı, bir partinin ideolojik profilinden, partinin kaç yıllık olduğuna ve büyüklüğüne kadar pek çok unsuru içeren, çok geniş bir kavramdır.⁸⁰⁰

Literatüre baktığımızda, Gallagher'e göre, aday belirleme süreci, partinin yapısını etkilemekten çok bu yapıyı yansıtmaktadır.⁸⁰¹ Schattschneider'e göre, aday belirleme süreci, partinin en hayati işi olmuştur. Aday belirleme sürecinin niteliği, partinin yapısını tayin eder. Adayları kim belirliyorsa, partinin sahibi de odur. Dolayısıyla bu süreç, parti içi iktidar dağılımının gözlemlenebileceği en iyi noktalardan biridir.⁸⁰² Rahat ve Hazan'a göre, aday belirleme yöntemleri hem partilerin doğasını yansıtmakta, hem de parti politikalarını etkilemektedir.⁸⁰³ Bu görüşler çerçevesinde, partilerin yapısı ile aday belirleme yöntemi arasında net bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir.⁸⁰⁴

(iii) Partinin Kazanma Şansı

Siyasî partilerin aday tespiti ve özellikle listedeki sıraların saptanmasındaki en önemli unsurlardan bir tanesi de, partinin kazanma şansıdır. Araslı'ya göre, bu konu nispi temsil sisteminin kullanıldığı ülkelerde daha da önemlidir. Çünkü, partinin kazanma olanağı olmayan bir sırada aday gösterilen çok değerli bir

⁷⁹⁶ Bilir, bu sınıflandırmayı yaparken kadro partileri, kitle partileri, hepsini yakala partileri (Catch All Parti), kartel parti ve modern kadro partileri şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 213-220.

⁷⁹⁷ Bilir, partinin özellikleri içerisinde, partinin ideolojisini, partinin büyüklüğünü, partinin yaşını ve mevcut etkili parti sayısını saymıştır. Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 221-224.

⁷⁹⁸ Ballington, <http://www.idea.int/gender/upload/IB%20-%20WMD%20SS.pdf>; 13.12.2014.

⁷⁹⁹ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 210.

⁸⁰⁰ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 210; Benzer görüş için bkz. Krister Lundell, "Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in Comparative Perspective", **Party Politics** 10, 2004, ss. 25-47.

⁸⁰¹ Gallagher, Michael, "Conclusion", **Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics**, (Ed. Michael GALLAGHER Michael MARSH), Sage Publications, London 1988, s. 277, aktaran Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 210.

⁸⁰² Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 210, dipnot 119.

⁸⁰³ Rahat- Hazan, ss. 298-299.

⁸⁰⁴ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 210; Camilla Gjerde, "Presidential Recruitment Selection of Presidential Candidates in Africa, Asia, and Latin America", <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&ord866=grp2&id=38263>, s. 20; Erişim Tarihi: 13.12.2014.

milletvekili adayı, seçimi kaybedebilmekte, ancak çekişilen bir sırada aday gösterilen ve o seçim çevresinde oy toplama olanağı daha fazla olan aday, siyasî partiyi milletvekilliğini kazandırabilmektedir.⁸⁰⁵ Diğer taraftan, siyasî partilerin kaleleri hükmündeki seçim bölgelerinde, çoğunluk seçim sisteminin uygulanması, diğer partilerin aday göstermekten çekinmesine veya en azından ciddi bir adaydan kaçınması yolunda bir siyasî sonuç doğuracaktır. Aday belirleme süreci, parlamentoya üye sokması muhtemel olan partiler için önemlidir. Bu durum, parlamentoda temsil olanağı öngörülme-yen siyasî partiler için önemini kaybetmektedir. Partiler, bu bölgelerde aday tespiti yaparken, daha geniş katılımlı aday tespit yöntemleri kullanabilecekleri gibi, bir kişiyi o bölgeden aday olması için ikna etme yoluna da gidebilirler.⁸⁰⁶ Ancak, Türkiye’de uygulanan ilginç örnek ise, % 10’luk seçim barajı nedeniyle parti olarak meclise milletvekili sokamayan siyasî partilerin, adaylarını bağımsız olarak göstermesidir. Bu durumdaki siyasî partiler, meclise giren bağımsız adaylar ile meclis grubu oluşturarak mecliste temsil edilme olanağı bulmaktadır.

(iv) Aday Olmak İsteyen Kimsenin Kişisel Özellikleri

Siyasî partiler, genel olarak seçime girerlerken, tespit edecekleri adayların kişisel niteliklerinin iyi olmasına dikkat ederler. Siyasi partiler, seçmenin dikkatini celp edecek, hakkında kötü söylenti bulunmayan, namuslu, başarılı kimseleri aday göstermek isterler.⁸⁰⁷ Ancak, tüm bu özelliklerin yanında, kişinin parti örgütünde görev yapmış olması, hatta daha önceki dönemlerde milletvekilliği yapmış olması, tercih edilmesine sebep olabilmektedir. Ancak, parti örgütünde görev yapmış olmasa dahi, seçim çevresinde etkili olabilecek adayların da seçilme şansına sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekir.⁸⁰⁸ Çünkü, bazı durumlarda, parti adaylarının kişisel

⁸⁰⁵ Araslı, s. 66.

⁸⁰⁶ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 230-231; Benzer görüş için bkz. Austin Ranney, “Candidate Selection”, (Ed. David Butler- Howard R. Penniman- Austin Ranney) **Democracy at The Polls**, Washington, D. C.: American Enterprise Institute, 1981.

⁸⁰⁷ Meslekleri veya kamudaki görevleri sonucunda adları bilinen veya toplumun gözü önünde bulunan kişiler adaylık konusunda daha yüksek bir şansa sahip olacaktır. Ballington, <http://www.idea.int/gender/upload/IB%20-%20WMD%20SS.pdf>; Erişim Tarihi: 13.12.2014; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 232.

⁸⁰⁸ Araslı, s. 66.

özellikleri, parti tercihi kadar, hatta ondan daha önemli olabilmektedir.⁸⁰⁹ Özellikle de, siyasî partiler arasında seçmenin önem verdiği konulara ilişkin görüşler ve seçim vaatleri bakımından farklılıklar azaldığı zaman, adayların kişisel özellikleri, parti tercihi kadar önem kazanabilecektir.⁸¹⁰

Diğer taraftan, adaylık başvurusunda bulunan kişilerin mali olanakları da, siyasî partiler tarafından dikkate alınmaktadır. Çünkü, mali olanakları geniş olan kişiler, partiye seçim propagandası süresince, mali yönden yardımcı olmaktadır. Nitekim, bu süre boyunca mali olanakları iyi olan aday, kendini seçmene daha iyi tanıtabilmekte, böylelikle partinin kazanma şansını daha da arttırmaktadır. Ancak bu durum, bazı çevrelerce “listedeki yerlerin” ve dolayısıyla “meclisteki koltukların” satılığa çıkarıldığı suçlamalarını, siyasî partilere yöneltmesine sebep olmuştur. Her ne kadar, birçok ülkede, bu durumun önüne geçmek için partilere belirli oranlarda hazinden devlet yardımı yapılırsa da, siyasî partilerin, mali olanakları geniş olan kişilerle ilişkisini devam ettirdiği gerçeğini değiştirememiştir.⁸¹¹

(v) Parti İçi Etkileşim

Siyasî partilerin aday tespiti esnasında, şüana kadar bahsedilen faktörler dışında, literatürde parti içi etkileşim diye adlandırılan bir faktör daha mevcuttur. Parti içi etkileşimde, merkez yönetici kadrosu ile seçim çevresindeki yöneticiler, üyeler ve taraftarlar arasındaki çekişmeler, tartışmalar da etkili olabilmektedir. Bu etkileşim esnasında, çoğu kez parti genel merkezi ile taşra örgütleri arasında görüş ayrılıkları yaşanabilmekte, ancak, sonuçta gücü elinde bulunduran taraf, yani genel merkez, adayın kim olacağını belirlemektedir. Genel merkez ya da diğer tabiriyle lider kadro, bu üstünlüğünü sadece aday tespiti konusunda değil, parti içinde alınan bütün kararlarda kendini göstermektedir. Bu durum, demokratik yapılar içerisindeki oligarşik yapılanmalara bağlanmaktadır.⁸¹² Diğer bir ifadeyle, bir siyasî parti örgütlenmesinde hiyerarşik yapılanma, lider ve çevresinin tartışılmaz üstünlüğüne ve

⁸⁰⁹ Öden, s. 17; Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1984, s. 365; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 231.

⁸¹⁰ Öden, s. 17.

⁸¹¹ Araslı, s. 67.

⁸¹² Araslı, s. 67.

sürekliliğine yol açıyorsa, oligarşik bir yapılanmadan söz etmek mümkündür.⁸¹³ Siyasî partiler içerisinde yer alan oligarşik eğilimlerin kaynağını, genellikle liderler oluşturmakta, siyasî partilerin üzerinde bulunan baskılar, öncelikle liderlerden gelmektedir.⁸¹⁴ Günümüzde, parti liderleri ve liderlerin belirlediği azınlıklar, kongreleri kontrol altına almaya çalışmakta, istedikleri ekipleri iş başına getirmekte, parti yönetim ve karar organlarına kolayca hâkim olabilmekte ve neticede, durum, muhalefet edilemez bir hal almaktadır.⁸¹⁵

Bu oligarşik yapılanmaları Robert Michels, *Political Parties* adlı eserinde, “...demokratik ve bürokratik esasları kabul etmiş olan modern toplumlara has kurum ve siyasî partilerde de yönetim bir azınlığın elinde bulunmaktadır” şeklinde ifade etmiştir.⁸¹⁶ Michels, birtakım nedenlerden dolayı, siyasî parti içinde iktidarın belli bir elit grubun elinde toplandığını ve bu durumun parti yönetiminde bir oligarşik bir yapı oluşturulduğunu ileri sürmektedir.⁸¹⁷ Michels bu nedenleri, siyasî partilerdeki bu oligarşik eğilimlerin kökenlerini, teknik-idarî, psikolojik ve entelektüel nedenler olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Teknik nedenlere göre, örgütlenme güçlükleri ve doğrudan doğruya yönetimin teknik yönden imkânsızlığı, yönetime ilişkin yetkilerin, yetenekli bir grubun elinde toplanmasına neden olmaktadır. Psikolojik nedenler, insan topluluklarının önderlere ihtiyaç duyması, önderlerin seçimlerde değişmezlik niteliğini kazanmasıdır. Bu durum, topluluğun içerisindeki bir grubun, ön plana çıkmasına sebep olmaktadır. Entelektüel nedenlere göre ise, kitlenin yetersizliği, bürokrasinin yerleşmesi ve ihtisaslaşmayı gerektirmesi, oligarşik eğilimlerin güçlenmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, siyasî partiler olsun, diğer örgütler olsun, demokratik kitle örgütlerinin tamamı, kural olarak bir oligarşi tarafından yönetilir. Buna “*oligarşinin tunç kanunu*” denir.⁸¹⁸ Michels’in “oligarşinin tunç kanunu” olarak siyaset bilimi literatürüne soktuğu bu kavram ile partilerdeki oligarşik eğilimlerin varlığı reddedilemez bir gerçeklik olarak ele alınmıştır.⁸¹⁹

⁸¹³ Necdet Atabek, **Siyasi Partilerde Örgütsel İletişim**, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2000, s. 40; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 40.

⁸¹⁴ Tuncay, s. 76.

⁸¹⁵ Yanık, *Parti İçi Demokrasi...*, ss. 184-185.

⁸¹⁶ Robert Michels, **Political Parties**, Newyork, 1959, s. 377’den aktaran Araslı, s. 67.

⁸¹⁷ Özbudun, *Siyasal Partiler*, ss. 8-10; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 43.

⁸¹⁸ Türköne, s. 270.

⁸¹⁹ Michels, ss. 21-80’den aktaran Araslı, s. 68.

(vi) Siyasî Kültür

Siyasî kültürün tanımını yapmadan önce, kültürün tanımını yapmak, yerinde olacaktır. Kültür, insanların davranışlarını belirleyen, inançlar, normlar, kurallar, değerlendirmeler ve düşünceler bütünüdür.⁸²⁰ Siyasî kültür ise, siyasî yapı ile birlikte siyasî sistemi oluşturur. Siyasî kurumlardan oluşan siyasî yapı, siyasî kültür ile anlam kazanırken, siyasî kültür de, bireylerin siyasî sistem karşısındaki eylem biçimleri, inanç ve tutumlarıyla biçimlenmektedir.⁸²¹ Siyasî kültür, toplumun genel kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır. Bu anlamda siyasî kültür, kişilerin, siyasî sistemin veya durumların hakkında sahip oldukları, inanç, duygu ve değerlerin tümü şeklinde tanımlanmaktadır.⁸²² Diğer bir ifadeyle, siyasî kültür, her çeşit siyasî eylem karşısında gösterilen tepkilerdir.⁸²³

Günümüzde, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi ve istikrarlı olmasına kaynaklık edebilecek, sağlam bir siyasî kültüre ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, Bilir'in tabiriyle, demokrasi, ayrılık ve bölünme anlamına gelmekle birlikte, rıza ve tutarlılık temeline de dayalıdır. Bundan dolayı siyasî kültürün, muhalefet ve ayrılığa hoşgörü olmayı, uzlaşma ve ödün vermede istekli olmayı ve böylece belli bir yumuşaklık, ılımlılık, incelik ve kişinin partizanlığını frenleyebilmesini içerir.⁸²⁴

Parti içindeki demokrasi-merkeziyetçilik dengesini belirleyen faktörlerin başında, siyasî kültür gelmektedir.⁸²⁵ Parti içi demokrasinin yerleşebilmesi için, bazı hukukî düzenlemelerin yapılması kadar, demokratik siyasî kültürün gelişmesi de gereklidir.⁸²⁶ Süreçte bazı kırılmalar yaşansa da, Türkiye, yaklaşık yüz yıllık bir demokrasi tecrübesine sahiptir. Ancak, bu süreçte, demokrasinin bütün kurum ve

⁸²⁰ İlter Turan, "Türkiye'de Demokrasi Kültürü", **Yeni Türkiye, Demokratikleşme ve Yeni Anayasa Özel Sayısı I**, Sayı: 29, Eylül- Ekim 1999, s. 142.

⁸²¹ Çam, ss. 200-201; Levent Yılmaz, **Siyasal Kültür – Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 34.

⁸²² Ergun Özbudun, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", **Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi**, (Yayına Hazırlayan: Hüsnü Erkan), Türk Demokrasi Vakfı ve Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ortak Yayını, İzmir 1990, s. 60; Heywood, s. 290; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 243.

⁸²³ Vahdettin Aydın-Yüksel Metin, "Parti İçi Demokrasi", **SÜHFD**, Milenyum Armağanı, C. 8, Sayı: 1-2, Yıl:2000, ss. 403-437, s. 403; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 243.

⁸²⁴ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 243-244.

⁸²⁵ Yanık, *Parti İçi Demokrasi*, s. 119.

⁸²⁶ Yavuz Atar, "Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye'de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri", **Yeni Türkiye**, Cilt: 3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 1997, ss. 73-94, s. 80; Yanık, *Parti İçi Demokrasi*, s. 120; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 244.

kurallarının tam olarak yerleştiğini söylemek mümkün değildir. Parti içi demokrasinin olmaması, lider sultasının varlığı, demokrasi kültürümüzün eksikliğinin bir göstergesidir. Bu eksikliğin en büyük nedeni, siyasî kültürün bireyler tarafından içselleştirilmemiş olmasıdır.⁸²⁷ Bütün bu olgular sonucu ortaya çıkan siyasî istikrarsız görünüm Türkiye’deki gündemini hala koruyorsa, şüphesiz bu durumun temel nedenlerinden biri, siyasî partilerdeki parti içi demokrasinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.⁸²⁸

Siyasî kültür açısından, siyasî partilerin adayları belirleme konusuna baktığımızda, siyasî kültür, doğal olarak güçlü bir biçimde tarihi tecrübelerden etkilenebileceği için, aday belirlemede, gelenekler ve genel düşünce tarzı da önemli rol oynamaktadır.⁸²⁹ Diğer taraftan, bir ülkedeki bütün partilerin aynı aday belirleme yöntemini kullanması olasılığı çokdüşük olmakla birlikte, çoğu partinin, çoğu zaman benzer yöntemlerden yararlanmasını beklemek için en az iki neden vardır. Birincisi, her bir siyasîkültür ve siyasî sistem, partilerin aday belirleme konusundaki seçeneklerini kısıtlama olasılığı yüksek normlar üretmektedir. Dolayısıyla, ulusal siyasîkültürün otoriter norm ve gelenekleri bu konuda etkilidir. İkincisi, partiler, birbirini taklit etme eğilimi göstermektedir. Belirli bir ülkedekibütün partilerin, benzer aday belirleme yöntemlerini kullanması, yaygın rastlanılan bir durumdur.⁸³⁰ Ayrıca, siyasîkültür, aday belirleme sürecini etkileyen temel faktörlerden birdir. Partinin, üyeliğe dayalı olup olmaması, güçlü bir ideolojiyi veya bir bireyin liderliğini temel alması, ideolojik değer ve geleneklerinin neler olduğu, partinin, adaylarını, parti içi seçimler yoluyla belirleme konusunda gönüllü olup olamayacağını belirlemektedir.⁸³¹

⁸²⁷ Yanık, Parti İçi Demokrasi, s. 120.

⁸²⁸ Tülay Özürman, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Kurumsallaşması” **Yeni Türkiye Dergisi**, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 965.

⁸²⁹ Duverger, s. 457; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 244.

⁸³⁰ Hazan, Reuven Y. and Rahat, Gideon, “The influence of candidate selection methods on legislatures and legislators: Theoretical propositions, methodological suggestions and empirical evidence”, **The Journal of Legislative Studies**, 12: 3, 2006, ss. 366-385, s. 370; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 246.

⁸³¹ Primary Elections, Factors influencing primaryelections, <http://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/pcb02a1>; Erişim Tarihi: 14.12.2014; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 246.

(3) Siyasî Partilerin Aday Tespitinde Kullandıkları Yöntemler

Çağdaş demokrasilerde, ülkeyi yönetecek kadronun belirlenmesi esnasında siyasî partilerin oynadığı rol çok önemlidir. Siyasî partilerin kuruluş amacı, seçimi kazanarak iktidarı ele geçirmek olduğuna göre, siyasî iktidarın siyasî partiler aracılığı ile elde edilmesi ve dolayısı ile ülkeyi yönetecek kadronun siyasî partilerce belirlenme usûlü, büyük önem arz etmektedir. Günümüz demokrasilerinde, vatandaşların devlet yönetimine katılması, ülkeyi idare edecek yöneticilerin seçilmesi ve bunların denetlenmesi ile gerçekleşebilmektedir. Ancak, her toplumda hukuk kuralları seçme hakkında olduğu gibi, seçilme hakkını da bir takım kurallara bağlamıştır.⁸³² Türk hukuk sisteminde de bu hususlar, 2820 sayılı SPK'nın 37-41. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

2830 sayılı SPK'nın 37. maddesine göre, siyasî partiler, milletvekili genel ve ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini, serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usûl ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler. Bu düzenlemeye göre, siyasî partiler, aday tespitine ilişkin kuralları, kendi içtüzükleri ile belirleyebileceklerdir. Kanun'un 37. maddesinin 2. fıkrasında ise, siyasi partilerin, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak TBMM üye tamsayısının % 5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az 10 gün önce YSK'ya bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilecekleri belirtilmiştir. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya bir kaç ile aday belirleme yetkileri saklıdır. Diğer taraftan, Kanun'un 37. maddesinin 3. fıkrasında siyasî partilerin tüzüklerinde gösterilen merkez yoklaması dışındaki, parti aday seçimlerinin, seçim kurullarının yönetim ve denetimi altında yapılacağı, 4. fıkrada ise siyasî partilerin tüzüklerinde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin iştiraki ile yapacakları ön seçimde SPK'nın ön seçimlerle ilgili hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir. Bu hükümlere göre, siyasî partiler, aday tespitinde ön seçim usûlünü veya merkez yoklaması usûlünü yahut da her ikisini birlikte uygulayabilirler. Ancak, ön seçim

⁸³² Mehmet Ali Aydın, Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usûlü ve Önseçim", **Yasama**, Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, ss. 84-85.

usûlünün uygulanması halinde, SPK'nın ön seçime ilişkin kurallarının uygulanması zorunludur.⁸³³

Aday tespitinin yapılacağı gün ise, YSK tarafından genel seçimlerden en az 75 gün önceki bir tarih olarak belirlenip ilan edilir. Seçime katılacak bütün siyasî partilerin tüzüklerindeki usûllere göre il ve ilçelerde yapacakları aday tespitleri bütün yurttaki aynı günde yapılır (md. 37/5).

Ayrıca, adayların tespitinde uygulanacak hükümler(md.39), siyasî partilerde aday adaylığı ve merkez adaylığı(md.40), kurulların oluşumu ve önseçim(md.41) gibi konular da, anılan Kanun'un belirtilen maddelerinde hüküm altına alınmıştır.

Günümüz partiler demokrasisinde, milletvekili adayı önerme işlemi, parti yöneticileri veya parti delegeleri tarafından, parti üyelerinin tümü tarafından belirlenmesi gibi farklı uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamaları aşağıda sırasıyla göreceğiz.⁸³⁴

(i) Parti Liderleri ve Yöneticilerince Aday Belirleme Sistemi(Merkez Yoklaması)

Siyasî parti milletvekili adaylarının, parti liderlerince tek başına ya da etrafındaki dar bir yönetici kadro ile tespit edilmesi şeklindeki bu yöntem, esasen siyasî partilerin ilk ortaya çıktığı zamanlarda uygulanmış⁸³⁵ olsa da, günümüzde de etkilerini kuvvetli bir şekilde sürdürmektedir.

Merkez yoklaması adı ile de anılan bu yönteme göre, aday adaylarının, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamaları, doğrudan parti merkezi tarafından “merkez yoklaması yapılarak” belirlenir. Dolayısıyla, merkez yoklaması yönteminde temel belirleyici yetki, parti genel merkez yönetiminde, diğer bir ifadeyle parti lideri ve etrafındaki yöneticilerdedir. Bu yöntem, Türk siyasî hayatında da en çok uygulanan yöntemlerin başında gelmektedir.⁸³⁶SPK'nın verdiği tercih hakkı, partiler tarafından yoğun bir biçimde merkez yoklaması lehinde kullanılmaktadır. Öyle ki, günümüzde merkez yoklaması, olağan uygulama haline gelmiş ve ön seçim, çok

⁸³³ Yavuz Atar, “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 23, Ankara, 2006, ss. 211-235, s. 225-226; Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 211.

⁸³⁴ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 235; Teziç, s. 323-329.

⁸³⁵ Bu usûlün, 1800 yılına kadar, “caucus=komite” adı altında ABD’de kullanıldığı belirtilmektedir. Araslı, s. 69; Altıparmak, s. 365.

⁸³⁶ Yanık, *Parti İçi Demokrasi Açısından...*, ss. 190-191.

sınırlı bir kapsamda uygulanır olmuştur.⁸³⁷ 1982 Anayasası döneminden sonra en çok uygulanan bu yöntem, Türkiye'deki siyasî partilerin tüzüklerinde de düzenlenmiştir. Diğer taraftan, partilerin gerçekten merkez yoklaması yapıp, yapmadıkları şüphe altındadır.⁸³⁸

Siyasî parti adaylarının, parti liderleri tarafından belirlenmesi, otoriter bir yöntem olup, siyasî partilerde, liderler hâkimiyetine yol açmakta ve zaten güçlü olan liderleri daha da güçlendirmektedir.⁸³⁹ Bu sistem, partili üye veya seçmenlerin isteklerini tam olarak yansıtmadığı için demokratik bir yöntem olarak kabul edilmemektedir.⁸⁴⁰ Araslı'ya göre, bu usûlün kullanıldığı sistemlerde, demokrasinin bir parti liderleri oligarşisi görünümüne girdiğinden söz edilebilmektedir.⁸⁴¹ Bu yöntemde, seçmenlerin kişi seçiminde söz hakkı yoktur. Seçmenler, ancak liderlerin ya da yöneticilerin sunduğu adayları onaylamakla yetinmektedirler. Teziç, genel olarak bu aday belirleme yönteminin, "sağcı parti"lerde uygulandığını belirtmektedir. Günümüzde, üçüncü dünya ülkelerinde, birliği sağlama endişeleri vebölünme tehlikesinden dolayı, adayların parti liderleri ya da yöneticileri tarafından belirlenmesi durumu ortaya çıkmaktadır.⁸⁴² Ancak, bu durum, batı demokrasilerinde çok nadir görülmektedir.⁸⁴³ Aday belirleme sürecinin merkezileştiği partilerde, parti liderleri önemli ölçüde belirleme yetkisine sahiptir. Bu yetki, liderlerin kendi tercih ettikleri adayları, uygun seçim bölgelerine ya da parti listelerinde daha üst konumlara yerleştirmesine imkân tanımaktadır.⁸⁴⁴ Bu duruma paralel olarak parti liderlerinin ve yöneticilerinin isteklerine karşı çıkan kişilerin ise tekrar aday olabilme yada yeniden seçilebilme imkânı mümkün olmamaktadır.⁸⁴⁵

⁸³⁷ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 324.

⁸³⁸ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., ss. 190-191.

⁸³⁹ Teziç, s. 327; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 180; Tuncay, ss. 215-218.

⁸⁴⁰ Tuncay, s. 207; Bilir, s. 73.

⁸⁴¹ Araslı, s. 70.

⁸⁴² Teziç, s. 327; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 180.

⁸⁴³ Örneğin, Yunanistan'da, 1977 yılında, Yeni Demokrasi Partisi kongresi, bu yetkiyi parti liderine vermeyi kararlaştırmıştır. Aynı uygulama, PASOK tarafından da benimsenmiştir. Yine aynı şekilde Avrupa'da aşırı sağ kanattaki birkaç partide (Danimarka, İtalya ve Norveç'teki partiler dâhil olmak üzere), parti lideri bugün de aday belirleme konusunda merkezi bir rol oynamaktadır. Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 181.

⁸⁴⁴ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 181.

⁸⁴⁵ Aliefendioğlu, Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri, s. 108; Bilir, s. 73.

Avrupa'daki çoğu siyasî partide, bazen ulusal liderler veto hakkı kullanmasına karşın, kimin adayları belirleyeceği konusundaki kilit kararlar, bölgesel veya yerel düzeyde parti görevlileri, delegeler ve üyeler tarafından verilmektedir.⁸⁴⁶

Günümüzde, siyasî parti adaylarının parti liderlerince belirlenmesi yöntemi, parti örgütlerinin güçlenmesi sonucunda, her konuda olduğu gibi adayların belirlenmesinde de, örgütün ve üyelerin söz sahibi olmak ve yetkileri paylaşmak isteminde bulunmalarından dolayı terk edilmeye başlamıştır.⁸⁴⁷ Ancak bu argümanın demokrasisi ileri düzeyde olan ülkeler için geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, siyasî parti liderlerinin ve yöneticilerinin etkisi, aday belirleme konusunda halen devam etmektedir.

Sonuç olarak, ister adayların parti lider ve yöneticilerince seçimi olarak ifade edilsin, ister merkez yoklaması olarak ifade edilsin, ismi her ne olursa, bu yöntem asli bir uygulama yöntemi olmamalıdır. Bu yöntem, daha demokratik yöntemlerle sınırlı olarak uygulanmalıdır. Belirttiğimiz şekilde bir uygulama ile aday belirlenirse, Yanık'ın ifadesiyle, “başarılı ve çoğulcu bir demokrasiye uygun” bir aday belirlemesi yapılmış olacaktır.⁸⁴⁸

(ii) Parti Örgütü Tarafından Aday Belirleme Sistemi

Siyasî parti adaylarının, parti örgütü tarafından belirlenmesini, konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından, üç kısımda incelemek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi, adayların delegeler tarafından tespiti (teşkilat yoklaması) yöntemi, ikincisi adayların parti üyelerinin bütünü tarafından tespiti yöntemi ve son olarak ise adayların yönetici ve üyelerin işbirliği ile tespiti yöntemidir.

Adayların Delegeler Tarafından Tespiti (Teşkilat Yoklaması): Bu yöntem, esasen parti tabanı ile parti yöneticileri arasında, bir denge oluşturma esasına dayanmaktadır.⁸⁴⁹ Yöntemin, hayli değişik uygulama biçimleri olabilmektedir.

⁸⁴⁶ Pippa Norris, “Building Political Parties: Reforming Legal Regulations and Internal Rules”, s. 26-27, http://www.idea.int/parties/upload/pippa%20norris%20ready%20for%20web%20_3_.pdf; Erişim Tarihi: 15.12.2014; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 180.

⁸⁴⁷ Arash, s. 70; Tayfun Akgüner, “Ön Seçim”, **Onar Armağanı**, İUHF Yayını, İstanbul, 1977, s. 12; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 181.

⁸⁴⁸ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 191.

⁸⁴⁹ Bilir, s. 73; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 235.

Bunlar, parti üyelerinin seçtiği delegelerden oluşan kongrelerde,⁸⁵⁰ adayların belirlenerek daha sonra parti merkez organlarının onayına sunulması, adayların belli bir kısmının, seçim çevrelerindeki delegeler tarafından, belli bir kısmının da parti merkez organlarınca belirlenmesi, ya da seçim çevrelerinde delegelerin belirleyeceği aday adaylarının, parti merkez organlarınca aday gösterilmesi biçimlerinde olabilmektedir.⁸⁵¹

“Teşkilat yoklaması” adı da verebileceğimiz bu yönteme göre, parti tüzüklerinde öngörülen partililer tarafından, SPK’da yazılı usûl ve esaslar dâhilinde, yargı gözetim ve denetimi altında, gizli oy, açık tasnif esasına göre, aday ve liste sıralaması yapılmaktadır.⁸⁵² Teşkilat yoklaması ile aday belirleme, sınırlı bir kitle ile yapıldığından, partinin genel eğilimini ve talebini tam olarak yansıtmaz.⁸⁵³ Delegelerin, parti merkezinin kontrol ve denetimi altında olması ve geniş katılımlı bir parti üye kitlesince seçilmemesi, bir takım sorunlara yol açabilmektedir. Böyle bir yöntemde, aynı delegelerin uzun süre bu görevde kalmaları, parti yönetimini elinde tutan grupların etkileme ve yönlendirmelerine neden olmakta, dolayısıyla bağımsız bir iradenin kilitlenmesine yol açmaktadır.⁸⁵⁴ Bununla beraber, merkez yoklamasına göre, görünüşte nispi olarak daha demokratik olduğu ve parti içi demokrasiyi daha büyük ölçüde sağladığı söylenebilir.⁸⁵⁵ Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu yöntem, partilerdeki oligarşik eğilimi ortadan kaldırmamaktadır.⁸⁵⁶ Dolayısıyla, parti merkez organlarının, belirlenen adayları onaylamama, belli bir sayıda aday gösterme, ya da aday adaylarını belirleme yetkileri, parti tabanını büyük ölçüde ellerinde tutmaları ve istedikleri adayları seçtirebilme yollarını, açık tutmaktadır.⁸⁵⁷

Bu tarz bir yöntemde, aynı delegelerin, aynı parti merkez örgütünün ve aynı milletvekillerinin, uzun süre devlet yönetiminin içinde bulunması, parti yönetimini

⁸⁵⁰ *Convention* adı altında da karşımıza çıkabilen ve ilk uygulama örneklerine ABD’de rastlayabildiğimiz bu usûl, bugün de ABD’nin, Connecticut, New Mexico, Rhode Island, Indiana gibi eyaletleri yanında, Avrupa’nın pek çok ülkesinde de kullanılmaktadır. Araslı, s. 70.

⁸⁵¹ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss. 175-176.

⁸⁵² Yanık, *Parti İçi Demokrasi Açısından...*, s.191.

⁸⁵³ Araslı, s.71; Teziç, s.327; Aliefendioğlu, *Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı*, s. 82; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss.175-176; Yanık, *Parti İçi Demokrasi Açısından...*, s.191; Tuncay, s.215.

⁸⁵⁴ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s.326.

⁸⁵⁵ Araslı, s.71; Teziç, s.327; Aliefendioğlu, *Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı*, s. 82; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, ss.175-176; Yanık, *Parti İçi Demokrasi Açısından...*, s.191; Tuncay, s.215.

⁸⁵⁶ Araslı, s.70.

⁸⁵⁷ Teziç, s.327.

elinde tutan grupların, etkileme ve yönlendirmelerine sebep olmakta, dolayısıyla bağımsız bir iradenin kilitlenmesine yol açmaktadır. Hâlbuki seçen ve seçilenlerin, seçim ile yer değiştirmesi, ancak demokratik şekillerde oluşturulan, aday tespiti usûllerinden geçmektedir.⁸⁵⁸ Dolayısıyla, bu yönteminde tek başına uygulanmasından ziyade, merkez yoklamasında olduğu gibi diğer demokratik yöntemlerle uygulanması yerinde olacaktır.⁸⁵⁹

Adayların Parti Üyelerinin Bütünü Tarafından Tespiti: Parti adaylarının tespitinde yetkinin, parti liderlerinden, üyeler tarafından seçilmiş delegelere geçmesi ile başlayan parti içi demokratikleşme süreci, partiye kayıtlı bütün üyelere, bu konuda söz hakkının tanınması ile gelişimine devam etmektedir.⁸⁶⁰ Siyasî partilerde, liderlerin hâkimiyetine son vererek, oligarşik eğilimleri ortadan kaldırabilmenin bir yolu, adayların bütün parti üyeleri tarafından belirlenmesidir. Bu sistem aynı zamanda, parti içi demokrasinin gerçekleşmesi açısından gerekli olabilir. Teziç bunun bir tür parti içi ön seçim olabileceğini belirtmiştir.⁸⁶¹

Ancak burada, parti üyeleri tarafından, adayların tespiti konusunda, yetki bakımından bir eşitlikten de söz edilemez. Bu yöntemde bazı partilerin, aday tespitine katılacak üyelerinde belli bir süreden beri partiye kayıtlı bulunmak veya üye aidatı ödemiş olmak gibi koşullar aradığı, bazı partilerde ise, yalnız parti üyesi olmanın aday tespitine katılmak için yeterli sayıldığı görülmektedir. Parti içi demokrasi bakımından en ileri aşama sayılabilecek bu yöntem, düzgün üye kayıt defteri tutmayan partilerce, kimlerin aday tespitine katılacağına sıhhatli şekilde bilinemeyeceği için, çok üyesi olan partilerce de, bu üyeleri bir araya getirerek, karara varmanın güçlüğü bakımından eleştirilebilmektedir. Bu yöntem, seçmenleri parti kararlarının onaylayıcısı olmaktan kurtarmasa da, bu kez onaylanan, diğer usûllere oranla, çok daha demokratik koşullar altında alınmış olan kararlardır.⁸⁶²

Adayların, Yönetici ve Üyelerin İşbirliği ile Tespiti (Karma Yöntem): Adayların, parti üyeleri veya delegeler tarafından seçildiği sistemlerde de, parti içi oligarşik eğilimlerin bir sonucu olarak, parti yöneticilerinin, delege ve üyelerin kararlarını büyük ölçüde etkilemek olanağına sahip olacağı hususu, parti içi etkileşim

⁸⁵⁸ Tuncay, s.208; Bilir, s.74.

⁸⁵⁹ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s.192.

⁸⁶⁰ Araslı, s.71.

⁸⁶¹ Teziç, s. 327.

⁸⁶² Araslı, s. 71.

bölümünde anlatılmıştı. Ancak, bazı partilerde, tüzük ve yönetmeliklerle, yöneticilere, örgütün kararlarını veto etmek yetkisinin verilmesi veya örgütün, yöneticilerin tespit ettiği isimler arasından, parti adaylarını seçmek zorunda bırakılmaları, bu oligarşik eğilimlerin, hukukî kurallar aracılığıyla somutlaşma olanağını bulmasını sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak, ortaya *merkez yoklaması-caucus*, *teşkilat yoklaması-convention* ve *üyelerce tespitus* üllerinin karışımı, birtakım “karma” yöntemler çıkmaktadır. Aday tespitinde oligarşik usûllere bir dönüş niteliğindeki bu uygulama, seçmenler açısından da, son sözü büyük ölçüde yöneticilerin söylediği, kararları onaylamaktan başka bir anlam taşımamaktadır. Fakat, günümüzde pek çok ülkede, siyasî partilerin bu tür usûlleri kullandıkları da belirtilmeden geçilmemelidir.⁸⁶³

(iii)Kontenjan Adaylığı

SPK’nın 38. Maddesinin, 27. 10. 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun’un 21. maddesi ile yürürlükten kaldırılmasıyla, kontenjan adaylığı kurumu sona ermiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, “kontenjan adaylığı” kurumu parti tüzüklerinde hala yer almaya devam etmektedir.⁸⁶⁴

Yanık’a göre, “kontenjan adaylığı” tarihsel gelişimi içinde adayların parti merkezlerince belirlendiği dönemlerin bir kalıntısıdır.⁸⁶⁵ Bununla birlikte, partilerin yerel örgütleri tarafından yeterince tanınmamış, dolayısıyla önseçimde kazanma şansı az olan, ancak çeşitli alanlardaki uzmanlık, bilgi ve tecrübeleriyle parlamentoda yararlı olabilecek değerli kişilerin seçilmesine olanak sağlamaktadır.⁸⁶⁶ Kontenjan adaylığı yöntemi, bu yönüyle çok küçük bir oranda da olsa, aday belirlemede bu yönteme yer verilmesi, yararlı sonuçlar doğurabilecektir. Bu sayede, ülke siyasetine önemli katkı yapacak nitelikli insanların siyasî devşirilmesine olanak tanınacaktır.⁸⁶⁷

⁸⁶³ Araslı, s. 71.

⁸⁶⁴ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 192.

⁸⁶⁵ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 192.

⁸⁶⁶ Hikmet Sami Türk, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, TESAV, Ankara 1997, s. 208.

⁸⁶⁷ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 192.

(iv) Ön Seçimle Aday Belirleme

Ön seçim, genel olarak, bir partinin sonradan seçmen karşısına çıkacak ve parti tarafından gösterilecek adayların parti taraftarları ve seçmenlerce asıl seçimlerdeki adaylarını tespit etmeye yarayan, seçim öncesi oylamayı ifade etmektedir.⁸⁶⁸Ön seçim sistemi, “*Primary*” adı altında ABD’de ortaya çıkmış ve halen büyük oranda uygulanmaktadır.⁸⁶⁹Ön seçim sisteminin benimsenmesinde, oligarşik parti yapılarına karşı beslenen güvensizlik ve doğrudan doğruya demokrasiye olan inanç önemli rol oynamıştır.⁸⁷⁰

Bu sistemde, aday tespiti yetkisi parti yöneticilerine değil, parti üye ve taraftarlarına bırakıldığı gibi, aday tespiti işlemini de kanunlarla, kamu makamlarının yönetimi altınasokarak, parti içi işlem niteliğinde olmaktan çıkartmıştır.⁸⁷¹ Araslı’ya göre, ABD’deki parti üyelerinin, Avrupa ülkelerindeki parti taraftarlığı ya da parti seçmenliğinden bir farkı yoktur. Çünkü, ABD’deki parti üyeleri, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, partiye kayıtlı değildirler. Üye aidatı ödemek zorunlulukları yoktur, parti toplantılarına katılmamaktadırlar ve parti disiplini içersinde hareket etmek mecburiyetinde değildirler.⁸⁷² ABD’de ön seçim, genel seçimlerin bir parçası olarak kabul edilmekte ve yukarıda belirttiğimiz gibi, hukuk kurallarıyla düzenlenmektedir. Bazı ülkelerde ise ön seçim, parti içi bir işlem olarak kabul edilmekte ve bir hukuk sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁷³

Bir görüşe göre, siyasî parti adaylıklarının belirlenmesinde, önseçim, tamamen belirleyici bir kriter olmamalıdır. Onun yerine, belli bir oranda adayın,

⁸⁶⁸ Duverger, s. 465; Teziç, s. 325; Heywood, s. 327; Akgüner, s. 11; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 161.

⁸⁶⁹ Araslı, s. 76; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 192.

⁸⁷⁰ Özbudun, Siyasi Partiler, s. 101; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 193.

⁸⁷¹ Araslı, s.76; Teziç s. 325; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 161.

⁸⁷² Araslı, ss. 76-77; Benzer görüş için bkz. Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 166.

⁸⁷³ ABD tarzı ön seçim yöntemi, diğer demokratik ülkelerde uygulanan ön seçimlerden farklıdır. Öncelikle, adayları belirlemede kullanılan yöntemler, parti tüzükleriyle değil, kanunlarla düzenlenmektedir. İkinci olarak, bu kanunlar, diğer tüm resmi seçimlerde olduğu gibi, her parti adaylarının gizli oylamayla belirlenmesini gerekli kılar. Yani, oy pusulalarındaki isimlere kamu otoriteleri karar verirler. Kamu otoriteleri, oy pusulalarının basımını, dokumunu ve sayımını denetlerler ve kanuni olarak gerekli oy çoğunluğunu veya çokluğunu elde eden aday adayları, bu otoritelerce bir sonraki genel seçimlerde partilerin resmi adayları olarak onaylanırlar. Üçüncüsü ve en önemlisi, belli bir partinin ön seçimlerinde kimlerin oy kullanabileceği parti kurallarıyla değil kanunla belirlenir. Bu süreç, parti görevlilerince değil de kamu otoritelerince yürütülür. Bu nedenle, parti örgütleri ve liderlerin aday belirlemeye kimlerin katılabileceği konusunda denetimleri yoktur. Bu hakkı edinen bireylerin de partiye karşı sorumlulukları yoktur. Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 161.

önseçimle belirlenmesi, daha faydalı olacaktır.⁸⁷⁴ Diğer taraftan, belli bir oranda milletvekili adayının da, partinin belirleyeceği bir diğer yöntemle saptanmasına imkân tanınmalıdır. Ancak, bu oran hiçbir halde yüzde onu geçmemeli ve bu şekilde gösterilecek adayların, belirli bir süre önce hangi illerden, hangi sırada aday gösterileceklerinin ilan edilmesi gereklidir.⁸⁷⁵ Böylelikle, siyaseti meslek edinmemiş nitelikli adayların seçilmesinin yolu açılmış olacaktır.⁸⁷⁶

Bugün ABD’de eyaletlere göre uygulama çeşitlenmeleri gösteren ön seçim-primary sistemi, genel olarak açık-geniş(open) ve kapalı-dar(closed) ön seçim-primary olmak üzere iki genel grupta toplanabilir.⁸⁷⁷

*Kapalı (dar) önseçim(closed primary)*⁸⁷⁸ sisteminde, sadece bir partinin kayıtlı üyeleri o partinin aday belirleme sürecine katılabilir.⁸⁷⁹ ABD’de kayıtlı üyelik sistemi bulunmadığı için kapalı ön seçimler, parti taraftarlarının katıldıkları seçimler olmaktadır. Doğal olarak, bu ön seçime bütün seçmenler katılamamaktadır. Kapalı ön seçimlerde, bir partiye taraftar olduğunu açıklayan seçmenler, sadece taraftar olduğu partinin ön seçimine katılabilmektedir.⁸⁸⁰

Kapalı önseçimde, aday tespiti için oy kullanacak olan kimseler, yukarıda da belirttiğimiz gibi hangi partinin aday tespiti işlemine katılacağını ve hangi partiye mensup olduğunu açıklamak zorundadır. Örneğin Demokrat Parti adayının belirlenmesine yalnızca demokrat seçmenler, Cumhuriyetçi Parti adayının belirlenmesine de, yalnızca cumhuriyetçi seçmenler katılabilirler.⁸⁸¹ Aday belirlenmesine katılacak olanlar, hangi partiye taraftar olduklarını iki yolla açıklayabilirler. Birincisi, seçmenin parti seçmen listesine kaydolması (enrollment system), ikincisi, o partinin adaylarını geçmiş seçimlerde desteklediğini ve gelecek seçimlerde de destekleyeceğini bildiren bir beyanda bulunması (challenge

⁸⁷⁴ Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, Yayın No: TÜSİAD-T/97-207, İstanbul, Ocak, 1997, s. 41; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 194

⁸⁷⁵ Hikmet Sami Türk, Siyasi Partiler Yasası, **TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi – 1**, TÜSİAD Yayını, İstanbul 1997, ss. 68-73, s. 71; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 194

⁸⁷⁶ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 194.

⁸⁷⁷ Araslı, s. 77; Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 192.

⁸⁷⁸ ABD’de kesinlikle Kapalı ön seçimlerin yapıldığı eyaletler; Daleware, Florida, Kansas, Kentucky, Maine, Nevada, New Jersey, New Mexico, New York, Oregon, Pennsylvania, Wyoming’tir. http://ballotpedia.org/Closed_primary; Erişim Tarihi: 17.12.2014.

⁸⁷⁹ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 166.

⁸⁸⁰ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 166.

⁸⁸¹ Teziç, s. 325.

system)şeklindedir.⁸⁸² Böylece her partinin üyeleri, kendi partilerinin adaylarını seçmek üzere, kapalı ön seçime katılırlar. Ancak, gerek kayıt, gerekse sözlü taahhüt, seçmeni hukuken bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır.⁸⁸³ Texas İstinaf Mahkemesi'nin, bu konudaki bir kararında da, bu taahhüdün ancak "*seçmenin vicdanı ve şeref duygusu ölçüsünde bağlayıcı nitelik taşıyan, ahlâkî bir kayıtlama*"dan ibaret olduğu belirtilmiştir.⁸⁸⁴

Kapalı ön seçimler, kongre seçimlerine göre, daha açık ve şeffaf olmasının yanında, sıradan üyelere yetki vermesi ve bunların parti kararlarına daha fazla katılmalarını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, kapalı ön seçimler, parti elitlerinin gücünü sınırlamaktadır. Ancak daha deneyimli ve iyi bir karar verme yönünde, daha uygun bir konumdaki kişilerden, karar verme imkânını ortadan kaldırdığı söylenebilir.⁸⁸⁵

*Açık ön seçimler (open primary)*⁸⁸⁶, bir seçim bölgesindeki bütün seçmenlerin, hatta diğer partilerin üyesi olanların veya herhangi bir partiye üye olmayanlarında katılabildiği seçimlerdir.⁸⁸⁷ Açık ön seçimde, seçmenlerin ön seçime katılırken, parti bağlarını açıklamak zorunlulukları yoktur.⁸⁸⁸ Diğer bir deyişle, seçmenin siyasî tercihinin gizliliği esastır, parti bağlantısının açıklanması söz konusu değildir.⁸⁸⁹ Ayrıca, açık ön seçimlerde, partilerin temel fonksiyonlarından biri olan siyasî devşirme fonksiyonu da partilerin elinden alınmaktadır.⁸⁹⁰

Açık ön seçimlerde, seçmenlere seçim sandığının başında bütün partilerin ön seçim listeleri verilir. Seçmenler, bu listelerde bulunan hanelere, aday ve parti

⁸⁸² Araslı, s. 77; Teziç, s. 325; Bilir, Siyasi Partilerde..., ss. 166-167.

⁸⁸³ Duverger, ss. 465- 466; Araslı, s. 77; Teziç, s. 325; Özbudun, Siyasal Partiler, ss. 101-102; Akgüner, s. 13; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 167.

⁸⁸⁴ Ergun Özbudun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara 1968 s. 33'ten aktaran Araslı, s. 77.

⁸⁸⁵ Parties and Candidates, Types of primary elections; <https://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/pcb02a1>; Erişim Tarihi: 17.12.2014; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 167.

⁸⁸⁶ ABD'de tamamen açık ön seçimin uygulandığı 14 eyalet vardır. Bunlar; Alabama, Arkansas, Georgia, Michigan, Hawaii, Minnesota, Missouri, Montana, North Dakota, South Carolina, Tennessee, Vermont, Virginia, Wisconsin'dir. http://ballotpedia.org/Open_primary, Erişim Tarihi: 20.12.2014.

⁸⁸⁷ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 167.

⁸⁸⁸ Araslı, s. 77; Teziç, s.326; Duverger, s. 466; Öden, ss. 24- 25; Bilir, Siyasi Partilerde..., ss. 167-168.

⁸⁸⁹ Teziç, s. 326; Duverger, s. 466; Öden, s. 24- 25; Bilir, Siyasi Partilerde..., ss. 167-168.

⁸⁹⁰ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 168.

tercihini, kapalı oy verme yerinde işaretler.⁸⁹¹ Bu arada, diğer sütunlarda da işaretleme yapacak olursa oyu geçerli kabul edilmez. Ancak, Washington eyaletinde, seçmenlerin, seçim yapılacak mevkiler için, partilerin herhangi birisinden aday seçmek hakkı vardır.⁸⁹² Teziç'in ifadesiyle, burada, "*ön seçimin en ileri biçimi*" uygulanmaktadır.⁸⁹³ Minnesota eyaletinde ise, partisiz ön seçim (nonpartisan primary) kabul edilmiştir. Bu eyalette, pusulada aday adaylarının bağlı oldukları partiler gösterilmemekte ve genel seçime de, bu aday adaylarının içersinde ön seçimde en çok oyu almış olan iki kişi katılmaktadır.⁸⁹⁴ Diğer taraftan, günümüzde, açık ön seçimlerde, bir oy pusulasını doldurup postalamak ya da telefon veya internet üzerinden bile oy kullanmanın mümkün olabileceği belirtilmektedir.⁸⁹⁵

Seçmen açısından, aday tespitine katılmak konusunda en geniş yetkileri getiren bu sistemin de, çeşitli açılardan eleştirisi yapılabilir. Araslı'ya göre, eleştirilerden en önemlisini, böyle bir sistem içerisinde partiler, meclis gruplarını parti disiplini içersinde tutamayacaklardır. Çünkü, adayların seçiminde, partinin değil, partiye karşı hiçbir yükümlülüğü bulunmayan üyelerin, daha doğrusu parti taraftarlarının söz hakkı vardır. Ayrıca, ön seçimdeki oy pusulalarının karmaşıklığı ve uzunluğu nedeniyle oy kullanmak zorlaştırılmıştır.⁸⁹⁶

Bilir ise, bu yöntemin sakıncalarını şu şekilde sıralamaktadır. İlk olarak, bu yöntem, her seçim çevresinde bütün partilerin adaylarını, o seçim çevresinde en kuvvetli olan siyasî parti seçmenlerince belirlenmesine yol açacaktır. Bir seçim çevresindeki en güçlü parti, bu şekilde bütün partilerin aday listelerine bir bakıma hâkim olacak ve eğilimi kendine yakın olan adayların, diğer parti listelerinin üst sıralarını kazanmalarını sağlayacaktır.⁸⁹⁷ İkinci olarak, bu yöntem partiler arasındaki farkları azaltacak ve parti ile hiç ilgisi olmayan kişiler, bu yöntemle partileri kontrolleri altına alacaklardır.⁸⁹⁸ Üçüncü olarak, bir parti, bu yöntemle, diğer partinin

⁸⁹¹ Araslı, s. 77; Teziç, s. 326.

⁸⁹² Araslı, s. 77

⁸⁹³ Teziç, s. 326.

⁸⁹⁴ Araslı, s. 77

⁸⁹⁵ Gideon Rahat, "Candidate Selection: The Choice Before The Choice", **Journal of Democracy**, Vol 18., No. 1, January 2007, ss. 157-170, s. 161; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 168.

⁸⁹⁶ Araslı, s. 78.

⁸⁹⁷ Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 169.

⁸⁹⁸ Doğu Perinçek, **Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi**, A. U. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, ss. 90-91; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 169.

ön seçimlerini baltalayabilir.⁸⁹⁹ Diğer bir ifadeyle, partiler taraftarlarını rakip partilerin önseçimine katılmalarını sağlayarak, onların listelerini zayıf isimlerle doldurtmak yoluna gidebilirler.⁹⁰⁰ Bunun sonucu olarak, buyöntemde belirlenen adaylar, ilgili partinin görüşlerini paylaşmayan kişiler olacaktır. Çünkü, adayların belirlenmesi içinyukarıda da belirttiğimiz gibi, partili olmayan seçmenler de oy kullanma ve dolayısıyla da partinin adayını belirleme imkânına sahip olmuş olacaktır. Son olarak, bu yöntemde, adaylar arasındaki siyasîmücadele kişilik tartışmasına dönüşebilir. Bu durumda, partilerin savundukları görüşler ikinci planda kalabilir. Bu da, hem siyasî partilerin fonksiyonlarına zarar verebilir, hem de düşünce alternatiflerinin gelişmesini geciktirebilir.⁹⁰¹

Tüm bu anlatılanların yanında, ön seçimde çok geniş olan seçmen kütlesinin, adayların tespiti konusunda zorlandığı ve genellikle şöhretli kişilerin, diğer aday adaylarına oranla daha şanslı duruma geçtikleri için, aday adaylarının eşit koşullar altında yarışmaya katılmadıklarından söz edilebilir.⁹⁰²

(4) Türkiye’de Bazı Siyasî Partilerin Aday Tespit Uygulamaları

Çalışmanın bu kısmına kadarki bölümünde, siyasî partilerin aday tespiti ile ilgili olarak, siyasî partilerin adaylarının tespitinde etkili olan faktörler ve siyasî partilerin aday tespitinde kullandıkları yöntemleri incelemeye çalıştık. Bu kısımdaise konu ile ilgili olarak, Türkiye’deki bazı siyasî partilerin, tüzüklerinin düzenlemeleri incelenmeye çalışılacaktır. Türkiye’de,21.12.2014 tarihi itibari ile faaliyette olan 97siyasîpartinin⁹⁰³ varlığını düşündüğümüzde, bunların hepsinin iç hukuklarının ve tüzüklerinin incelenmesinin olanaksız olduğu açıktır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, Meclis’te grubu bulunan dört siyasî partinin aday belirleme yöntemlerini inceleyeceğiz.

⁸⁹⁹ Akgüner, s. 17; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 169.

⁹⁰⁰ Araslı, s. 78.

⁹⁰¹ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 169.

⁹⁰² Araslı, s. 78.

⁹⁰³ Türkiye’de ki siyasi partilerin listesini görmek için bkz. <http://www.yargitaycb.gov.tr/Partiler/>; Erişim Tarihi: 21.12.2014

(i) Adalet ve Kalkınma Partisi

AKPTüzüğü'nün, ikinci bölümünün 123. maddesinde, milletvekilliği adaylık başvurusu ve ön inceleme, 124. maddesinde, aday tespit ve sıralama usûlleri, 125. maddesinde, aday listelerinde boşalmanın doldurulması ve son olarak 126. maddesinde ise milletvekili seçiminde kontenjan adaylığı (SPK, m. 36/son) konuları düzenlemiştir.⁹⁰⁴ Tüzüğe göre, milletvekilliği için adaylık başvuru tarihleri, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca (MKYK) kararlaştırılır ve ilan edilir. Adaylık başvurusu, MKYK başka türlü karar vermiş olmadıkça, doğrudan genel merkezdeki ilgili birime veya il başkanlıklarına bizzat yapılmaktadır.

Adaylık başvuruları tamamlandıktan sonra, Merkez Yürütme Kurulu'nca, adaylar hakkında yasal nitelikler ve uygunluk açısından gerekli ön inceleme yapılarak veya oluşturulacak bir komisyona yaptırılarak, adaylık değerlendirmesine alınacakları gösterir öneri listesi hazırlanır ve MKYK'ya sunulur. MKYK, lüzum gördüğü incelemeyi yaparak, ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklamasına katılabilecek aday adayları listelerini, seçim çevresi esasına göre belirlemektedir.

AKP Tüzüğü'nün 124. maddesine göre, ön inceleme sonucu belirlenen aday adayları arasından parti adayları ve bu adayların liste sıralamaları, ön seçim, teşkilat yoklaması, merkez yoklaması usûllerinden birinin, birkaçının veya tamamının, aynı seçimde, seçim çevresi ölçeğine göre, aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçeğinde tam olarak uygulanması suretiyle yapılmaktadır. Hangi seçim çevresinde, hangi yöntem veya yöntemlerle ve yöntemin hangi ölçekte uygulanacağına MKYK'ca karar verilir. Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az %50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usûllerinden birinin uygulanması ile aday belirlemesine özen gösterilir.

Tüzüğe göre, ön seçim yöntemi ile aday ve liste sıralamalarının belirlenmesi, her seçim çevresinde, SPK'da yazılı usûl ve esaslara göre, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyelerin ön seçim seçmeni olarak, yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre yapacakları seçimle parti adaylarını ve liste sıralamalarını belirlemeleri esasları ile yapılmaktadır.

⁹⁰⁴ AKP Tüzüğü; <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Teşkilat yoklaması yöntemi ile aday ve liste sıralaması ise, teşkilat yoklaması seçmeni olarak nitelenen partililer tarafından, SPK'da yazılı usûl ve esaslara göre yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre, aday ve liste sıralamasının yapılması şeklindedir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de, 2002 seçimleri ile iktidarı kazanan ve 13 yıldır iktidarda bulunan kurumsal gelişimini tamamlamış olan AKP, kurduğu parti içi demokrasi, hakem heyeti ile ve diğer bazı söylemleriyle, parti içi demokrasiye çok önem verdiğini iddia etmektedir. Ancak, bu konuya sadece özen göstereceğini belirtmekle yetinmektedir. Ayrıca, gösterileceği söylenen bu özen, gösterilmezse bunun herhangi bir yaptırımı da söz konusu değildir. Nitekim uygulamalar bu düzenlemelerin sadece teoride kaldığını açıkça göstermiştir.⁹⁰⁵

(ii)Cumhuriyet Halk Partisi

CHP Tüzüğü'nün, 5. bölümünün 58. ve devamı maddelerinde, T.B.M.M. üyeliği için parti adaylarının belirlenmesi esasları düzenlenmiştir.⁹⁰⁶ TBMM üyeliği için adayların belirlenmesinde kullanılan yöntemler, önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklamasıdır. Önseçim ve aday yoklaması, öncelikli yöntemlerdir.

Tüzüğün 58. maddesinin B fıkrasına göre, aday belirlemede hangi seçim çevresinde, hangi yöntemin uygulanacağına, Parti Meclisi (PM) karar verir. PM, önseçim veya aday yoklaması yapılan bir seçim çevresindeki aday listesinde, merkez adaylığı için SPK'daki ilkelere göre yeteri kadar sıra ayırabilir.

CHP'de aday belirleme yöntemlerinin uygulanması ise şu şekilde olmaktadır. Önseçim, partiye yazılı üyelerin katılımı ile yapılır. Aday yoklaması, partide belli görevlere seçilmiş olan delegelerin katılımı ile yapılır. Merkez yoklamasında adaylar, PM tarafından saptanır. Önseçim veya aday yoklaması, yargı yönetimi vedenetiminde yapılır. Merkez yoklaması yöntemi uygulanarak belirlenecek adayların toplam sayısı, genel merkez tarafından, YSK Başkanlığı'na sunulan,partinin gösterdiği milletvekili adaylarının % 15'den fazla olamaz. Partininson genel seçimlerde % 10'undan az oy aldığı seçimçevrelerinden gösterilen toplam

⁹⁰⁵ Yanık, Parti İçi Demokrasi açısından..., s. 197.

⁹⁰⁶ CHP Tüzüğü;
http://www.chs.org.tr/wp-content/uploads/2014/11/Cumhuriyet_Halk_Partisi_Tuzugu.pdf;
Erişim Tarihi: 21.12.2014.

milletvekili aday sayısı, bu orana göre hesaplanan milletvekili aday sayısına dâhil değildir. Önseçim veya aday yoklamasına katılanlar, merkez adaylığı için başvuramazlar. PM, adayları belirlerken, kadınların, gençlerin ve engellilerin TBMM’de temsiline özen gösterir. Aday belirlenmesinde merkez yoklaması yapılmasına karar verilen yerlerde, eğilim yoklaması yöntemleri kullanılabilir (md.58/C).

Adaylık için başvuru tarihleri PM tarafından saptanır ve açıklanır. Adaylık başvuruları, genel merkezdeki ilgili birime yapılır. Adaylık başvuruları ile ilgili hususlar yönetmelikle belirlenir (md.59).

TBMM üyeliğine aday olmak üzere önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması için başvuranlar açısından ön inceleme, Merkez Yönetim Kurulu’na (MYK) yapılır ve PM’nin onayına sunulur. Adaylık başvurusu yapan parti üyeleri için inceleme, yasal nitelikler açısından yapılır. Parti üyesi olmayanların adaylık başvuruları, ilgili il ve ilçe yönetim kurullarının görüşleri de alınarak incelenir. Parti üyesi olmayanlardan, PM tarafından önseçime, aday yoklamasına veya merkez yoklamasına katılmaları uygun bulunanlar ile merkez kontenjanından aday gösterilenler, Tüzüğün 12. maddesi uyarınca MYK tarafından üyeliğe kabul edilir. Yasalar nedeniyle partiye yazılma olanağı bulunmayan kimselerden adaylığa başvuranların, parti üyesi olmaksızın, önseçime, aday yoklamasına ve merkez yoklamasına katılabilmeleri PM’nin kararına bağlıdır (md.60).

Partinin katıldığı milletvekili genel seçimlerinde merkez yoklaması yoluyla belirlenecek adayların saptanmasında, PM seçiminde, il, ilçe, belde yönetim organlarının seçiminde, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için adayların saptanmasında, kongre ve kurultay delegesi seçimlerinde en az % 33 cinsiyet kotası uygulanır. Seçimlerde kongre veya kurultay üye tam sayısının beşte birinden az oy alanlar, asıl ya da yedek üyeliğe seçilmiş sayılmazlar. Her iki cinsiyetten yeter sayıda aday çıkmazsa, katılan adaylarla seçim yapılır (md.61/a).

Partinin katıldığı milletvekili genel seçimlerinde, merkez yoklaması yoluyla belirlenecek adayların tespitinde, PM seçiminde, il, ilçe, belde yönetim organlarının seçiminde, il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için adayların tespitinde, kongre ve kurultay delegesi seçimlerinde, adaylık tarihi itibarıyla gençlik kolları üyesi olanları kapsayacak şekilde en az % 10 gençlik kotası uygulanır. Bu

özelliklerde, (cinsiyet kotasına ve gençlik kotası kapsamına giren) yeter sayıda aday çıkmazsa, katılan adaylarla seçim yapılır. Hem cinsiyet hem gençlik kotalarının özelliklerine sahip bir aday her iki kotadan düşülür. Seçimlerde kongre veya kurultay üye tam sayısının beşte birinden az oy alanlar, asıl ya da yedek üyeliğe seçilmiş sayılmazlar (md.61/b).

CHP Tüzüğü'nde ayrıca, aday belirlemede uygulanacak yöntemlerle aday belirlemeye ilişkin hususların ayrı ayrı yönetmeliklerle belirleneceği düzenlenmiştir (md. 62).

CHP'nin bütün bu düzenlemelerinin AKP'nin düzenlemelerinden önemli bir farkının olmadığını söyleyebiliriz. Ancak bu partinin geçmiş uygulamalarına baktığımızda, zaman zaman diğer partilere oranla nispeten daha demokratik aday belirleme yöntemlerini uyguladığını söyleyebiliriz.⁹⁰⁷

(iii) Milliyetçi Hareket Partisi

MHP Tüzüğü'nün,⁹⁰⁸ 9. bölümünün 88. ve devamı maddelerinde, seçimlere katılma ve parti adaylarının tespiti başlığı altında aday belirleme yöntemleri düzenlenmiştir.

Buna göre, MHP'nin her kademesindeki organı, her türlü seçime katılmak için, SPK'da ve tüzükte gösterilen şartları yerine getirmekle yükümlüdürler. Genel ve mahalli seçimlere bütün yurt sathında katılmamak kararını, ancak MYK verebilir (md.88).

MHP, milletvekili adayları ile bunların listelerdeki sıraları, merkez adaylığı, merkez yoklaması, teşkilât yoklaması, ön seçim, usûllerinden birisi, birkaçı veya tamamının bir arada veya ayrı ayrı uygulanması ve SPK'nın ilgili hükümlerine uyulması suretiyle tespit edilir. Hangi seçim çevresinde, hangi usûlün tatbik edileceğine MYK karar verir (md.89).

Merkez adayları, TBMM üye tam sayısının yüzde beşini aşmamak ve ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya diğer aday yoklama

⁹⁰⁷ Yanık, Parti İçi Demokrasi açısından..., s. 199.

⁹⁰⁸ MHP Tüzüğü;
http://www.mhs.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf;
Erişim Tarihi: 21.12.2014

usûllerinin yapılma tarihinden en az on gün önce YSK'ya bildirmek şartıyla Genel Başkan tarafından tespit edilir. Genel Başkan, merkez adayı tespit ve sıralamasında lüzum görürse ilgili teşkilât kademesinin görüşünü de alır (md.90).

Bir seçim çevresinde, parti teşkilâtı bulunmaması, tek aday olması, herhangi bir nedenle o seçim çevresinde ön seçim yapılmasının mümkün olmadığının ilçe seçim kurulu başkanlığınca bildirilmesi veya yapılan ön seçimlerin yetkili seçim kurulunca iptal edilmesi hâllerinde ve MYK'nın lüzum gördüğü sair hâllerde, Parti adaylarının MYK tarafından tespit edilmesi, merkez yoklaması olarak ifade edilir. Merkez yoklaması yapılacak seçim çevreleri MYK tarafından tespit edilir. MYK, bütün seçim çevrelerinde merkez yoklaması kararı alabileceği gibi, lüzum gördüğü seçim çevrelerinde de merkez yoklamasına karar verebilir (md.91).

MYK'nın teşkilât yoklaması için karar verdiği seçim çevresinde, aday tespitine yönelik olarak yapılan yoklama usûlüdür. Teşkilât yoklaması il başkanı, il yönetim kurulu asıl üyeleri, il disiplin kurulu başkanı ile o il çevresindeki ilçe başkanlarından oluşan kurul tarafından yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif esasına göre yapılır. Teşkilât yoklamasında oy kullanacak teşkilât yetkililerini gösterir listeler, teşkilât yoklamasının yapılacağı tarihten en az 30 gün önce ilçe seçim kurullarına yazı ile bildirilir. Kesinleşen listeler yoklama tarihinden en az 25 gün önce Parti ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılmak suretiyle ilân edilir (md.92).

MYK tarafından ön seçim yapılmasına karar verilen seçim çevresinde, partiye kayıtlı bütün üyelerin katılması ile seçim yapılır. Seçimlerde oy kullanabilecek partili üye listeleri, ön seçimlerden en az 30 gün önce ilçe seçim kurullarına kayıt defteriyle birlikte verilir. Kesinleşen listeler, ön seçimden 25 gün önce Parti ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılır. Ön seçimde, yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif usûlü uygulanır. Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, ön seçim için de esas alınır. Adayların eşit oy almaları hâlinde hangisinin bir üst sırada yer alacağına MYK karar verir (md.93).

Milletvekili seçimlerinde partiden aday olmak isteyenler, süresi içinde gerekli evrakları ile birlikte yazılı olarak parti genel merkezine müracaat ederler. Yapılan müracaatlar Başkanlık Divanı'nca, yapılacak araştırma ve inceleme sonucuna göre değerlendirilir. Başkanlık Divanı değerlendirme sonuçları MYK'da görüşülerek

durumları uygun görülenlerin aday yoklamalarına katılmalarına izin verilir. Aday adaylarıyla ilgili inceleme, araştırma, değerlendirme veya gerek görülmesi halinde görüşme yapmak üzere genel merkezde, Genel Başkan tarafından belirlenecek üyelerden oluşan komisyon kurulabilir. Komisyon raporu Başkanlık Divanı değerlendirmesinde dikkate alınır. İl ve ilçelerin yönetim kurulu başkan ve üyesi olanlardan görev yaptıkları yerden milletvekilliği ve mahalli idareler seçimlerinde herhangi bir görev için aday adayı olmak isteyenlerin, MYK tarafından seçim takvimi de dikkate alınarak belirlenen tarihe kadar görevlerinden istifaları zorunludur (md.94).

Parti yetkili kurullarınca haklarında kesin çıkarma kararı verilenler ve diğer partilerden herhangi birine adaylık başvurusunda bulunanlar ile il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyesi oldukları ve görev yaptıkları yerden aday adayı olmak istedikleri hâlde MYK tarafından belirlenecek olan tarihe kadar bu görevlerinden ayrılmayanların, seçimlere ilişkin olarak partiye yaptıkları adaylık müracaatları herhangi bir incelemeye tâbi tutulmadan reddedilir (md.95).

MHP tüzüğünde ayrıca, TBMM ve mahalli idareler seçimlerinde adaylığa müracaatın şekil ve şartları, milletvekilliği, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği için aday tespitlerinin usûl ve esasları ile seçimlerle ilgili sair konular, Tüzük hükümleri saklı kalmak kaydıyla hazırlanacak bir yönetmelikle belirleneceği hüküm altına alınmıştır (md.97).

Diğer partilerle benzer şekilde, MHP’de milletvekili aday adaylarında bazı şartlar aramaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz şekilde, Tüzüğün adaylığa müracaat ve izin başlıklı 94. maddesine göre, “*Milletvekili seçimlerinde partiden aday olmak isteyenler süresi içinde gerekli evrakları ile birlikte yazılı olarak Parti Genel Merkezine müracaat ederler. Yapılan müracaatlar Başkanlık Divanınca yapılacak araştırma ve inceleme sonucuna göre değerlendirilir. Başkanlık Divanı değerlendirme sonuçları MYK’nda görüşülerek durumları uygun görülenlerin aday yoklamalarına katılmalarına izin verilir*” şeklindeki yaklaşımıyla pek de demokratik olmayan bir görünüm sergilemektedir.

(iv)Halkların Demokrasi Partisi

Halkların Demokratik Partisi (HDP) Tüzüğü'nün 48. maddesinde, genel ve yerel seçimlerde aday olacak parti üyeleri için aday belirleme yöntemleri düzenlenmiştir.⁹⁰⁹ Dikkat edilecek olursa, HDP'den genel ve yerel seçimlerde aday olabilmek için partiye üye olma şartı aranmaktadır. Aksi bir durumda kişiler aday olamamaktadır.

Parti tüzüğüne göre, genel ve yerel seçimlerde aday olacak parti üyeleri, üye ya da delegelerin oy kullanacağı ön seçimle veya merkez yoklaması ile belirlenir. Hangi usûllerin uygulanacağına ise PM karar vermektedir. Ön seçim ve merkez yoklaması yöntemleri, seçim yönetmeliğinde gösterilir (md.48).

Daha önceki seçimlere ittifak yolu ile ya da bağımsız adayların desteklenmesi ile giren HDP, 2015 seçimlerinde adaylarını parti tüzüğünde yazdığı şekli ile merkez yoklamasına göre belirlemiştir. Adayların belirlenmesi için yapılan temayül yoklaması esas belirleyici olmamış, milletvekili adaylarının kesin olarak belirlenmesinde son sözü parti genel merkezi söylemiştir.⁹¹⁰

Sonuç olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse burada incelediğimiz dört partinin tüzüğünün düzenlemelerinin de birbirinden farklı olmadığını açıkça söyleyebiliriz. Türkiye'de bulunan siyasî partiler ve onların lider kadrosu, SPK'nın verdiği bu olumsuz yetkiyi sonuna kadar kullanarak, kendilerine oldukça geniş bir yetki alanı oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu durumu, aşağıda incelediğimiz şekilde, Türkiye'de yapılan son milletvekili genel seçimlerinde de görmek mümkündür.

(v) 22 Haziran 2011 Seçiminde Partilerin Aday Belirleme Yöntemleri

Yukarıda da belirttiğimiz şekilde, T.B.M.M.'de temsil olanağı bulmuş siyasî partilerin ve Meclis dışında kalan diğer siyasî partilerin tüzüklerinde ön seçimle aday belirleme yöntemine yer verilmiştir. Esasen, aday belirleme yöntemleri ile ilgili

⁹⁰⁹ HDP Tüzüğü; <http://www.hds.org.tr/parti/parti-tuzugu/10>; Erişim Tarihi: 21.12.2014

⁹¹⁰ HDP'de Adaylar Eğilim Yoklamasıyla Belirleniyor, <http://www.yuksekovahaber.com/haber/hdpde-adaylar-egilim-yoklamasiyla-belirleniyor-150397.htm>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

olarak siyasî parti tüzüklerinde genellikle, aday yoklaması, ön seçim ve merkez yoklaması yapılabileceğini, buna partinin yetkili üst kurullarının karar vereceğini belirten partilerin, bu yöntemlerden birisini veya birkaçını bir arada kullanabilecekleri de açıklanmaktadır. Nitekim, 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinden önce de, YSK'nın 2011/170 sayılı kararı⁹¹¹ ile Milletvekili Genel Seçiminde, önseçim veya aday yoklaması yöntemi ile aday tespiti konusunda uygulanacak usûl ve esasları tespit için genelge hazırlanmıştır. Genelgede, önseçim ve aday yoklamasında birlik ve beraberliğin sağlanması, oy vermede karışıklıkların önlenmesi için parti seçmen listeleriyle ilgili izlenecek yol ve yöntemler, listelerin askıya çıkarılması ve kesinleştirilmesi, siyasî partilerin aday adayları listelerini vermeleri, önseçimi yapacak önseçim ilçe seçim kurulları ile önseçim sandık kurullarının oluşumu, önseçimde yapılacak itirazların karara bağlanmaları ve kesinleştirilmeleri hususları belirtilmiştir.⁹¹²

Ne YSK tarafından önseçim veya aday yoklaması yöntemi ile aday tespiti konusunda bu şekilde bir genelge hazırlanarak yayınlanması, ne de aday belirleme yöntemlerinin SPK'da, buna bağlı olarak da parti tüzüklerindedüzenlenmesi demokratik uygulama açısından fazla bir anlam ifade etmemektedir.⁹¹³

12 Haziran 2011 seçimleri sonucunda⁹¹⁴ AKP birinci,⁹¹⁵ CHP ikinci⁹¹⁶ ve MHP üçüncü⁹¹⁷ olmuştur. Diğer partiler barajı aşamamış ancak BDP,⁹¹⁸ seçimi kazanan bağımsız adaylar⁹¹⁹ ile mecliste temsil edilme olanağı bulmuştur.

⁹¹¹ YSK 2011/170 Sayılı Kararı; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2011-170.pdf>; Erişim Tarihi: 21.12.2014

⁹¹² Bu noktada Yanık'ın 2007 seçimleri için yaptığı değerlendirme hala geçerliliğini korumaktadır. Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s.,203-204. Nitekim söz konusu genelgenin içeriğini incelediğimizde partilerin ileri sürdüğü tüm mazeretlerin dayanaksız olduğu açıkça görülmektedir. Zira genelgede ön seçimle ilgili tüm süreçler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve düzenlenmiştir. Kesin ve açık olarak belirtilen bu düzenlemelere rağmen sağlıklı bir şekilde ön seçimin yapılamayacağını iddia etmek olanaklı değildir.

⁹¹³ Tuncay, s. 211; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 321.

⁹¹⁴ 2011 yılı Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, <https://sonuc.ysk.gov.tr/module/sonuc.jsf>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹¹⁵ Oy Oranı % 49,80; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2011Pdf/2011-1070.pdf>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹¹⁶ Oy Oranı % 25,9; <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2011Pdf/2011-1070.pdf>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹¹⁷ Oy Oranı % 13,02 <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2011Pdf/2011-1070.pdf>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

2011 seçimleri öncesi partilerin aday belirleme uygulamalarını incelediğimizde, hiçbir partinin, tam demokratik bir yöntem belirlemediğini söyleyebiliriz. 12 Haziran seçimlerinde milletvekili adayları çoğunlukla, parti genel merkezleri tarafından belirlenmiştir. Parti içi demokrasinin önemli kriterlerinden biri olarak kabul edilen, önseçim ile aday belirleme, sadece bir siyasî parti tarafından 29 ilde uygulanmıştır. Merkezîyetçi yöntemlerle aday belirleme yöntemi, yapılan her seçimde daha fazla siyasî parti tarafından tercih edilmiş ve uygulanır hale gelmiştir.⁹²⁰

Parti tüzüklerinde, aday belirleme yöntemlerinden birkaçı veya tamamının bir arada yahut ayrı ayrı uygulanması suretiyle adaylar tespit edilir, denmesine rağmen uygulamada adayları parti merkez yöneticileri belirlemiştir. Bu gerçek, AKP, CHP, MHP veya diğer partilere baktığımızda değişmemektedir.⁹²¹ Örneğin, yukarıda da belirtildiği üzere, 12 Haziran 2011 seçimlerinde, CHP’de yalnızca 29 ilde önseçim (2 ilde aday yoklaması olarak) gerçekleştirilmiştir.⁹²² MYK, başta büyük kentler olmak üzere, diğer kentlerde önseçim yapılmasını istememiştir. Buna gerekçe olarak da, “üyelerin sağlıklı olmadığı” ileri sürülmüştür.⁹²³ AKP, 2011 seçimleri öncesi milletvekili adaylarını genel olarak temayül yoklamaları ile belirlemiştir.⁹²⁴ MHP’de 2011 seçimleri için merkez yoklaması yaparak adaylarını belirlemiştir.⁹²⁵

⁹¹⁸ BDP Haziran 2014’te aldığı kararla kendini feshedip Halkların Demokratik Partisi’ne katılmıştır. http://www.zaman.com.tr/politika_bdp-milletvekilleri-hdpye-katildi_2213756.html; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹¹⁹ Oy Oranı % 6,59 <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/Kararlar/2011Pdf/2011-1070.pdf>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹²⁰ Bağımsız Seçim İzleme Platformu 12 Haziran 2011 XXIV. Dönem milletvekili genel seçimi Gözlem raporu, Haz. Nejat Taştan, s. 36. http://tr.boell.org/sites/default/files/downloads/bagimsiz_secim_gozlem_raporu.pdf; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹²¹ 2002 ve 2007 seçimlerinde de durum aynıydı. Bu seçimlerle ilgili yorumlar için bkz. Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 202.

⁹²² CHP 29 İlde Önseçim Gerçekleştirdi, <http://yesilgazete.org/blog/2011/04/04/secim-2011-chp-29-ilde-onsecim-gerceklestirdi/>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹²³ Ercan Karakaş, “CHP’de Milletvekili Adaylarını Belirleme Sorunu”, **Politus**, <http://www.politus.org.tr/Detay2.aspx?id=94>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹²⁴ Erdoğan Bugün Aday Belirleme Çalışmalarını Yürütecek, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-bugun-aday-belirleme-calismalarini-yurutecek/siyaset/siyasetdetay/06.04.2011/1374030/default.htm>; Ak Parti’de Temayül Yoklaması Sonuçları-Tam Liste, <http://www.memurlar.net/haber/191365/>, Erişim Tarihi: 21.12.2014.

⁹²⁵ Teşkilatlara Seçim Propaganda Geneleşesi, <http://www.sonkale.org/teskilatlara-secim-propaganda-genelgesi-h7475.html>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Görülmektedir ki, 2011 seçimlerinde de aday belirleme yönteminin adı ile içeriği arasındaki tutarsızlıklar devam etmiştir. Partiler yaptıkları anti-demokratik belirlemeye, Yanık'ın tabiriyle “*değişik kılıflar*” geçirme çabasını sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda, kimi partiler aday anketlerinden, kimi partiler, teşkilat yoklamalarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Ancak, listeye son şeklini veren parti liderleri olmuştur. Aslında, aralarında AKP'nin de bulunduğu birçok partide adayları tek başına parti lideri belirlemiştir. Uzun süredir devam eden bu uygulamanın nedenini Yanık, parti liderliğinin “*dikensiz gül bahçesi*” isteği olduğu şeklinde tanımlamıştır.⁹²⁶

(vi) 7 Haziran 2015 Seçiminde Partilerin Aday Belirleme Yöntemleri

Yukarıda da belirtildiği üzere aday belirleme yöntemleri ile ilgili olarak siyasî parti tüzüklerinde genellikle, aday yoklaması, ön seçim ve merkez yoklaması yapılabileceğini, buna partinin yetkili üst kurullarının karar vereceğini belirten partilerin bu yöntemlerden birisini veya birkaçını bir arada kullanabilecekleri de açıklanmaktadır. 7 Haziran 2015 milletvekili genel seçimlerinden önce de YSK bir genelge yayımlayarak siyasî partilerin 7 Haziran 2015 tarihinde yapılacak olan 25. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde, önseçim veya aday yoklaması yöntemiyle seçim kurullarının yönetimi ve denetimi altında yapılacak aday tespit işlemlerinde uygulanacak kanun hükümlerini açıklığa kavuşturmak, görevlilerin karşılaşacakları tereddütleri gidermek ve uygulamada birliği sağlamak amacıyla aday belirlemede hangi yöntemleri kullanabileceğini açıklamıştır.⁹²⁷

22 Haziran 2011 milletvekili genel seçimlerinde olduğu gibi, 7 Haziran 2015 seçimlerinde de, siyasî partiler açısından aday belirleme yöntemlerinde bir değişiklik meydana gelmemiştir. 2011 seçimlerinde olduğu gibi, parti tüzüklerinde aday belirleme yöntemlerinden birkaçı veya tamamının bir arada yahut ayrı ayrı uygulanması suretiyle adaylar tespit edilir denmesine rağmen, 2015 seçimlerinde de

⁹²⁶ Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 203.

⁹²⁷ YSK'nın 2015.125.112 sayılı 25. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde uygulanacak, “Siyasi Partilerin Ön seçim veya Aday Yoklaması Yöntemleriyle Aday Tespitine İlişkin Usûl ve Esaslar” hakkında 125 sayılı Genelgesi, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/genelge/2015Pdf/2015MV-Genelge125.pdf>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

uygulamada, siyasî partilerin milletvekili adaylarını parti merkez yöneticileri belirlemiştir.⁹²⁸

Bugüne kadar girdiği hiçbir seçimde adaylarını önseçim yöntemi ile belirlemeyen AKP, 7 Haziran 2015 seçimleri öncesi milletvekili adaylarını 2011 yılında olduğu gibi genel olarak temayül yoklamaları ve parti genel merkezinde adaylar ile yüzyüze mülakat yapılarak belirlemiştir.⁹²⁹ CHP ise 2011 seçimlerinde 29 ilde yaptığı önseçim yöntemiyle aday belirleme usûlünü 2015 seçimlerinde 85 seçim bölgesinin 55'in de üyelerinin katılımıyla önseçim yaparak gerçekleştirmiştir. 45 ilde hâkim denetiminde, 10 ilde örgüt denetiminde tüm üyelerin katılımıyla aday belirleme yolu tespit edilmiştir. 30 seçim bölgesinde ise merkez yoklaması usûlünü kullanmıştır.⁹³⁰ MHP ise 2015 seçimlerinde milletvekili adaylarını belirlemek için internet ve sms yöntemiyle temayül yoklaması yaparak adaylarını belirlemiştir.⁹³¹

Yukarıda HDP'nin aday tespit uygulamalarının açıklandığı bölümde de belirtildiği gibi, önceki seçimlere ittifak yolu ya da bağımsız adayların desteklenmesi yoluyla giren HDP, 2015 seçimlerinde adaylarını belirlemek için temayül yoklaması yoluna gitmiştir. Ancak, aday belirlemede temayül yoklaması esas belirleyici olmamış, milletvekili adaylarının kesin olarak belirlenmesinde son sözü parti genel merkezi söylemiştir.⁹³²

Bu noktada, son olarak şunu belirtmek gerekir ki, seçimler ve siyasî partiler nasıl demokrasinin en önemli unsurlarından biriye, seçimlerden önce milletvekili adaylarının da demokratik yöntemlerle belirlenmesi, bir o kadar önemlidir. 7 Haziran

⁹²⁸ Bu durum daha önceki milletvekili genle seçimlerinde de aynıydı. Bkz. Yanık, Parti İçi Demokrasi Açısından..., s. 202

⁹²⁹ Merakla Beklenen Milletvekili Adayları Belirlendi, <http://haber-24.com/tr-TR/haberler/1437/merakla-beklenen-milletvekili-adaylari-belirlendi>; Ak Parti'de Üç Aşamalı Seçim, <http://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/25/131575/ak-partide-uc-asamali-secim.html#.Va-SlqTtmko>; Erişim Tarihi: 02.06.2015.

⁹³⁰ CHP 55 Seçim Bölgesinde Ön seçim Yapacak, <http://www.aa.com.tr/tr/politika/465891--chp-55-secim-bolgesinde-on-secim-yapacak>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

⁹³¹ MHP'nin Temayül Yoklamasına Yoğun İlgi, <http://hergunmedya.com/antalya/mhpnin-temayul-yoklamasına-yogun-ilgi-oy-kullanmak-icin-tikla/15870/>, <http://temayul02.mhs.org.tr/>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

⁹³² HDP'de Adaylar Eğilim Yoklamasıyla Belirleniyor, <http://www.yuksekovahaber.com/haber/hdpde-adaylar-egilim-yoklamasiyla-belirleniyor-150397.htm>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

2015 seçimlerinde⁹³³ Meclis'e giren partilerin tamamının-kısmen CHP hariç-demokrasiyi işletemedikleri görülmektedir. Burada CHP, seçimlerden önce milletvekili adaylarının tespiti için uyguladığı önseçim yöntemi ile diğer partilerden ayrılrsa da, bu sistemin anavatanı olan ve çok iyi derecede uygulandığını söyleyebileceğimiz ABD'deki önseçim sisteminin seviyesine yetişebilmesi için, demokrasi kültürünün Türkiye'de tam olarak oturması gerektiği kanaatindeyiz.

b.Bağımsız Adaylık

Bağımsız milletvekili adaylığından bahsetmeden önce “bağımsız” kelimesine bakmak yerinde olacaktır. Kelime manası olarak bağımsız, “*davranışlarını, tutumunu, girişimlerini herhangi bir gücün etkisinde kalmadan düzenleyebilen, özgür, hür kimse*”, “*herhangi bir kuruluşa, partiye bağlı olmayan kimse*” olarak tanımlanmaktadır.⁹³⁴ Diğer bir ifadeyle, kişinin yeterli şartları taşımak kaydıyla seçimlerde kendi başına ve bağımsız olarak aday olabilmesidir.⁹³⁵ Bağımsız adaylık, aday olmak isteyen kişilerin isteklerine veya seçmenlerin önerilerine dayanılarak kazanılan adaylık şeklinde de tanımlanabilir.⁹³⁶ Bağımsız adaylıkta kişi, adeta bir siyasî girişimci rolü oynamaktadır. Kendi adaylığını, kendi ileri sürmekte ve seçilebilmek için, kendi çaba ve kaynaklarını kullanmaktadır.⁹³⁷ Günümüzde partilere dayanan modern demokrasilerde, bağımsız adayların kazanma şansı gitgide ortadan kaybolmaktadır.⁹³⁸ Duverger'e göre de, bu kişilerin seçim yarışında siyasî parti

⁹³³ 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra TBMM'de tek parti iktidarını mümkün kılan bir tablo ortaya çıkmamıştır. Diğer taraftan, TBMM'de temsil edilme olanağı bulan AKP, CHP, MHP ve HDP'nin aralarında bir uzlaşa sağlanarak koalisyon hükümeti de kurulamadığından dolayı, Anayasa'nın 77. maddesinin 2. fıkrası ve 116. maddenin 2. fıkrası gereği, Cumhurbaşkanınca seçimlerin yenilenmesine 24.8.2015 tarih ve 68244839-120.02-1-503 sayılı Karar ile karar verilmiştir. Verilen bu seçim kararı, 24.8.2015 tarihli, 29455 Mükerrer sayılı RG'de yayımlanmıştır. YSK tarafından yenilenmesine karar verilen seçimlerin 1 Kasım 2015 tarihinde yapılacağı belirlenmiştir.(YSK'nın 25.08.2015 tarih ve 1539 sayılı Kararı)<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2015-1539.pdf>, Erişim Tarihi: 05.06.2015

Bu kapsamda bakıldığında, 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde TBMM'de temsil olanağı bulan siyasi partiler, milletvekili aday belirleme hususuyla ilgili olarak, aday listelerini bir önceki seçimlerdeki listelerin büyük oranda korunmasıyla, merkez yoklaması, temayül yoklaması, yüz yüze mülakat gibi yöntemleri kullanarak, milletvekili adaylarını belirlemişlerdir.

⁹³⁴ www.tdk.gov.tr/; Erişim Tarihi: 22.12.2014

⁹³⁵ Abdülhakimoğulları, s. 275.

⁹³⁶ Araslı, s. 55; Teziç, s. 323; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 119.

⁹³⁷ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasal Bilim..., s. 365; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 119.

⁹³⁸ Özbudun, Siyasi Partiler, s. 99.

adaylarına göre daha az kazanma şansı bulunmaktadır.⁹³⁹ Nitekim, demokratik ülkelerde genel seçimlere çok az sayıdaki bağımsız aday katılmasına rağmen, bu adaylar da neredeyse hiç seçilmezler.⁹⁴⁰ Ancak bu durum, Abdülhakimoğulları'nın da belirttiği gibi, onların “*hayalperest, mantıksız, umutsuz ve ümit vermeyen kişiler*” olduğu manasına gelmemelidir.⁹⁴¹ Demokrasilerde, bireylerin temel haklarla güvence altına alınmış kendi özerk alanları bulunmaktadır ve bireyler, bu özerk alanları düzenleme özgürlüğüne sahiptirler. Dolayısıyla, bireyler, vatandaş sıfatıyla siyasî karar alma sürecinin belirlenmesine, şartlarını taşımak kaydıyla bağımsız milletvekili adayları olabilirler.⁹⁴² Ancak, günümüzde seçmenlerin, bağımsız adaylardan çok siyasîparti adaylarını tercih ettiği de bir gerçektir.⁹⁴³ Dolayısıyla, siyasî partiler bu konuda merkezi bir role sahiptir. Çünkü, her şeyden önce, siyasî parti adaylığında fikirler öne çıkmakta, adayın kişiliği ise ikinci planda kalmaktadır.⁹⁴⁴

Bu noktada kişilerin, karşılarında çok güçlü siyasî partilerin olduğunu bilmelerine rağmen, neden bağımsız milletvekili adayları olmak istedikleri sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bağımsız aday olmak isteyen kişiler, mutlaka kamu politikalarına yönelik bazı sorunları çözecekleri iddiasıyla seçimlere katılmazlar. Bazen, bağlı olduğu partiden istediği yerden aday gösterilemeyen kişiler partilerinden ayrılarak, kendilerini güçlü gördükleri ve seçimi bağımsız olarak kazanabileceklerini inandıkları seçim bölgelerinden adaylıklarını koyabilirler. Diğer taraftan, bürokrasi içerisinde iyi çalışma olanağı elde edemeyen yüksek dereceli bürokratlar da, görevlerinden ayrılarak bağımsız adaylığa başvurabilirler. Türkiye’de olduğu gibi, büyük aşiret sahibi kişilerin de güçlerini ispat etmek adına, seçimlere katılarak bağımsız aday olmak istedikleri görülmektedir. Bazı adaylar ise, seçilip seçilememe ihtimalini hiç düşünmeden, kendi güttüğü davasını duyurmak ya da bir takım şeyleri protesto etmek ve toplumda farklı düşünenlerinde olduğunu ispat etmek adına, seçimlerde bağımsız aday olabilmektedirler. Yine, kişileri bağımsız adaylığı yöneltten bir başka etken ise, siyasî partilerdeki parti içi demokrasi eksikliğidir.⁹⁴⁵

⁹³⁹ Duverger, s. 456.

⁹⁴⁰ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 68.

⁹⁴¹ Abdülhakimoğulları, s. 275.

⁹⁴² Levent Köker, “Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk”, **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, s. 200; Abdülhakimoğulları, s. 275.

⁹⁴³ Özbudun, Siyasi Partiler, s. 162; Teziç, s. 323.

⁹⁴⁴ Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 120.

⁹⁴⁵ Abdülhakimoğulları, ss. 275-276.

Nitekim, yukarıda siyasî partilerin aday tespit yöntemlerinde bahsettiğimiz gibi, siyasî parti liderleri, aday belirleme sürecinde ön seçim gibi demokratik uygulamaları kullanmaları yerine, tek seçici konumda olmaktadır.

Ancak, Türkiye’de bağımsız adaylık hususu ile ilgili ilginç bir ayrıntıya da değinmek gerekmektedir. Türkiye’de bulunan % 10 seçim barajı⁹⁴⁶ nedeniyle, bir takım siyasî oluşumlar mecliste temsil edilebilmek adına, bağımsız adaylar tespit etmekte ve bu adayları seçimlerde desteklemektedirler.⁹⁴⁷

Bağımsız adaylığın, aday olmak isteyen kişilerin veya seçmenlerin önerilerine dayanılarak kazanılan adaylık durumu olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu adaylar, seçim çalışmalarını kendi güçleri ile örgütlemek zorunda oldukları gibi, seçimin bütün malî yükünü de tek başlarına kaldırmaktadırlar. Bağımsız adayların oy toplamaları, büyük ölçüde kişisel yeteneklerine bağlıdır ve oy toplamak için yaptıkları çalışmalarda, kendi görüşlerini ortaya koyarak, bunları seçmenlerine beğendirmeye çalışmaktadırlar.⁹⁴⁸ Bağımsız adayların, seçimin bütün mali yükünü tek başlarına karşılayacak olmaları, siyasî parti adaylığında bu yükün parti tarafından karşılandığı düşünülürse, siyasî parti adaylığının milletvekili seçilebilme konusunda daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁴⁹

Seçilme hakkından yararlanmak konusunda özellikle siyasî partilerden aday olmak isteyen kişilerle, bağımsız aday olmak isteyen kişiler arasında belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır.⁹⁵⁰ Daha açık bir ifadeyle, seçilme hakkına sahip olan bu kişilerin bu haktan yararlanırken eşit bir şekilde yararlandığını söylememiz mümkün değildir. Araslı’ya göre, bu eşitsizliğin nedenini, hukuk kurallarının gerek doğrudan doğruya, gerekse dolayısıyla kurduğu engeller olduğu kadar, uygulamanın koşullarında da aramak uygun olacaktır.⁹⁵¹ Zira, bazı ülkelerde hukuk kuralları ya

⁹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, **Anayasa Yargısı**, 23, 2006, ss. 191-197; Ayrıca bkz. Abdurrahman Eren, “Türkiye’de Uygulanan % 10 Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlâli Sorunu”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, Yıl 2008, ss. 63-110; Barış Bahçeci, “1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”, **AÜHFD**, C.54, S.3, Yıl 2005, ss. 365-399.

⁹⁴⁷ BDP’nin Destekleyeceği Bağımsız Adaylar Açıklandı, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/129174-bdp-nin-destekleyecegi-bagimsiz-adaylar-aciklandi>; Erişim Tarihi: 22.12.2014.

⁹⁴⁸ Araslı, s. 55.

⁹⁴⁹ Araslı, s. 55; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 120.

⁹⁵⁰ Abdulkakimoğulları, s. 276.

⁹⁵¹ Araslı, s. 61.

doğrudan doğruya, ya da dolaylı yollarla, aday gösterme konusunda yalnız partilere hak tanımakta ve parti adayları dışındaki kişilerin bu haktan yararlanmasını güçleştirebilmektedir. Seçimlerde, bağımsız adaylık başvurusu için belli sayıda imza toplama,⁹⁵² güvence amaçlı bir miktar başvuru için alınan para (depozit)⁹⁵³ ya da belli sayıda seçmen tarafından aday gösterilmek suretiyle desteklenme gibi, bu haktan yararlanmayı güçleştiren şartlar getirilebilmektedir.⁹⁵⁴ Nitekim, seçilme hakkından yararlanma konusunda kendilerini tanıtarak oy toplama olanaklarına daha fazla sahip olan zengin ve ünlü kişiler, diğerlerine oranla isteklerini daha kolayca gerçekleştirebilmektedirler. Tecrübeler, günümüzde adayların geniş seçmen kütlelerine tanıtılmasının ve onların oyunun kazanılmasının, örgütlenmiş bir çalışmaya ve büyük malî olanaklara gerek duyulması ve bunların da ancak partiler tarafından sağlanabilmesinin göstermiştir.⁹⁵⁵ Yapılan bu çalışmalar, hiç kuşkusuz siyasî parti adaylarını seçimlerde bağımsız adayların önüne geçirebilmektedir.⁹⁵⁶ Diğer taraftan, seçim sisteminin, seçim çevrelerinin, oylama usûlünün nitelikleri de, çok kere bağımsız adayların kazanma şanslarını büyük ölçüde azaltıcı bir rol oynamakta ve dolayısıyla kişileri adaylığa başvurma hususunda siyasî partilere yönlendirmektedir.⁹⁵⁷ Aynı şekilde, partili adayların seçmenlerce daha kolay tanınması ve partiler aracılığıyla kamusal politikaları etkileme imkânı da, seçmenleri bağımsız adaylardan çok, partili adaylara oy vermeye yöneltmektedir.⁹⁵⁸

⁹⁵² Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, bağımsız adaylar için koşulan imza toplama şartı da bu haktan yararlanmayı büyük ölçüde güçleştirmektedir. Araslı, s. 61.

⁹⁵³ Bağımsız adaylar için belli bir paranın depozito olarak yatırılmasının öngörülmesinin amacı, herkesin adaylığını koyarak seçmenleri gelişigüzel meşgul etmelerini önlemektir. Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 121. Anayasa Mahkemesi, bağımsız adayların emaneten yatırmak zorunda oldukları bu parayı Anayasaya aykırı görmemiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre, "*Bağımsız milletvekili adayı olabilmek için kimi koşulların yanı sıra akçalı bir ödemenin de öngörülmesi gerekebilir. Getirilen bu düzenleme gelişi güzel başvuranların önlenmesi yönünden de gereklidir. Kaldı ki bu parasal ödemenin miktarı yasa ile belirlenmiş olup, bağımsız olarak siyasi faaliyette bulunmayı engelleyici boyutta değildir*", E. 1995/54, K. 1995/59, k.t. 18.11.1995, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 31 (2), Ankara 1996, s. 855.

⁹⁵⁴ Abdulkakimoğulları, s. 276.

⁹⁵⁵ Araslı, s. 61; Kaboğlu'nun belirttiği gibi, aday olma özgürlüğünü sınırlayan en önemli iki etkenlerden birincisi, bağımsız adaylıkta mali güç, İkincisi de siyasî parti adaylığında partinin yapısıdır. Seçim kampanyası sırasında büyük harcamalar bağımsız adaylığın önündeki mali engeldir. Partilerin siyasî hayattaki hâkimiyeti de siyasî engel olarak kabul edilmektedir. Siyasî parti adaylığında, aday olma özgürlüğü ön seçim yönteminin uygulanması ölçüsünde söz konusudur. Parti merkez yönetimince aday belirleme ise, aday olma özgürlüğünü zedelemektedir. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara 2002, s. 426.

⁹⁵⁶ Abdulkakimoğulları, s. 276.

⁹⁵⁷ Araslı, s.62; Abdulkakimoğulları, s. 276; Kaboğlu, s. 426.

⁹⁵⁸ Öden, ss. 14-15; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 120.

Tüm bu eşitsizliklerin yanında, bağımsız adaylığında, parti adaylığına göre bazı avantajları vardır. Örneğin, bağımsız olarak aday olan kişilerin, başarıları ile şöhret yapmış olmaları, seçim bölgelerine büyük hizmetlerinin olması ve aile çevresi gibi kişisel nitelikler, bağımsız adayların başarı şanslarını artıran etkenlerdir. Yine, parti listelerinde yer alan aday veya adayların seçim bölgelerinde beğenilmeyen ya da seçmenlerin istediği sıralarda yer almayan adaylar olmaları da, bağımsız adayların başarı şanslarını artıracaktır. Bunların yanında, seçim kampanyasının giderlerini, gereği gibi karşılayarak kendisini seçmenlere en az parti adayları, kadar tanıtabilen bağımsız adayların da başarı olasılıklarının arttığı söylenebilir.⁹⁵⁹

Bağımsız adaylık, literatürde iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Birincisi, seçilme yeterliliğine sahip kişinin kendi isteği ile bağımsız aday olması, ikincisi ise, seçmen önerisi ile bağımsız aday olma durumudur.⁹⁶⁰ Bağımsız adayların tespiti ile ilgili hususu belirtecek olursak, kişi, kazanma olanaklarını da inceleyerek, aday olma istemini gerekli hukuk kuralları çerçevesinde ilgili makamlara bildirmekle adaylığını açıklamış olur. Burada aday olmaya karar veren de, aday olmak isteyende, kişinin kendisidir. Ancak, bu durum, seçmen önerisi ile aday gösterilme halinde değişmektedir. Eğer bir kişi seçmenler tarafından beğeniliyorsa, onun da rızası ile seçmenlerin ilgili makamlara başvurması sonucunda, o kimsenin adaylık sıfatını kazanması mümkün olabilmektedir.⁹⁶¹

(1) Kişinin Kendi İsteğiyle Bağımsız Adaylık

Yukarıda da belirttiğimiz ve MVSK'da da geçtiği şekliyle, gerekli şartları taşımak kaydıyla seçimlerde kişi kendi başına, herhangi bir yere bağlı olmadan bağımsız olarak aday olabilir. Bu noktada önemli olan kişinin aday olma istemi ve kendi iradesidir.⁹⁶² Kişi, kazanma olanaklarını da inceleyerek bağımsız milletvekili seçilmek istediği çevrenin il seçim kurulu başkanlığına, MVSK'nın adaylık için aradığı şart ve nitelikleri taşıdığını belirten bir yazı ile yapar. Bu şekilde adaylığını açıklamış olur. Bu noktada önemli olan, aday olmaya karar verende, aday olma

⁹⁵⁹ Araslı, s. 60; Bilir, Siyasi Partilerde..., s. 120.

⁹⁶⁰ Araslı, s. 55; Abdulkakimoğulları, s. 276.

⁹⁶¹ Araslı, s. 83.

⁹⁶² Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 211; Abdulkakimoğulları, s. 276.

isteminde bulunanda kişinin kendisi olmasıdır.⁹⁶³ Dünya genelinde hemen hemen tüm demokratik seçim sistemleri, bağımsız adaylığa imkân tanımaktadır.

Dünya genelinde bağımsız adaylığı uygulayan ülkelerin, %43'ünü Batı Avrupa ülkeleri, %14'ünü Okyanusya, %12'sini Kuzey Amerika, %10'nu Güney Amerika, %8'ini Doğu Avrupa, %4'ünü Asya, %4'ünü Karaîpler, %4'ünü Ortadoğu ve %1'ini de Afrika Ülkeleri oluşturmaktadır. Ancak, Arjantin, İtalya, Kostarika, Endonezya, Bolivya, İzlanda, İsrail, Litvanya, Meksika, Nikaragua, Norveç, Güney Afrika, İsveç, İsviçre ve Uruguay'da kişilerin bağımsız aday olarak seçim yarışına katılmasına izin verilmemektedir.⁹⁶⁴ Buna karşın, Rusya ve Pakistan'da ise bağımsız adaylar çok güçlüdür. Rusya'da bağımsızlar, adayların %45'ni teşkil eder ve neredeyse %40'ı seçimi kazanarak parlamentodaki sandalyenin %23'ünü elde ederler. Aynı şekilde Pakistan'da da bağımsız adaylar, tüm adayların %40'lık kısmını teşkil etmekte ve seçim sonunda bu adayların %16'sı başarılı olarak parlamentodaki koltukların %15'ni kazanmaktadır.⁹⁶⁵ Bağımsız adaylar, seçim çalışmalarını kendi güçleri ile örgütlemek zorunda oldukları gibi, seçimin bütün malî yükünü de tek başlarına kaldırmaktadırlar.⁹⁶⁶ Bağımsız adayların oy toplamaları, daha çok kişisel yeteneklerine bağlıdır ve oy toplamak için yaptıkları çalışmalarda kendi görüşlerini ortaya koyarak, bunları seçmenlerine beğendirmeye çalışırlar.⁹⁶⁷

Bağımsız adayların tespiti, siyasî parti adaylarında olduğu gibi birtakım uzun işlemlerin yerine getirilmesini gerektirmediğinden kişiler için seçilme yeterliliğini taşımak şartıyla kolay başvurulabilen bir yoldur.⁹⁶⁸ Ancak, kolay başvurulabilen bir yol olmasına rağmen, kişinin seçim kampanyasını kendi mali imkânları ile yürütecek olması, seçimi kazanamama ihtimali gibi nedenlerle herkesin bağımsız adaylığını

⁹⁶³ Araslı, s. 55; Abdulhakimoğulları, s. 277; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 234.

⁹⁶⁴ Dawn Bracanti, "Winning Alone: The Electoral Fate of Independent Candidates Worldwide", **The Journal of Politics**, Vol. 70, No. 3, July 2008, s.654; Abdulhakimoğulları, s. 277.

⁹⁶⁵ Bracanti, s. 655.

⁹⁶⁶ 12 Haziran 2011 seçimlerinde esas olarak yüzde 10'luk Türkiye seçim barajına takılmamanın bir yolu olarak ve bazı kısmi ittifakları da içine alacak şekilde, bazı siyasi partiler seçimlere "bağımsız adaylar bloku" olarak katılmayı tercih etmiştir. Anılan yöntem 2007 Türkiye genel seçimlerinde BDP tarafından uygulanmış ve bu partiye TBMM'de grup kurma olanağı vermişti. 2011 Milletvekili genel seçimlerinde BDP yeniden ve İşçi Partisi (İP) ilk kez, bu yöntemi izlemiştir. Bunun yanı sıra herhangi bir partiye bağlantısı olmayan ya da milletvekili adaylığı için başvurduğu partiden adaylıkları kabul edilmeyen kişilerden de bağımsız milletvekili adayları olarak seçimlere girmiştir.

⁹⁶⁷ Araslı, s. 55.

⁹⁶⁸ Abdulhakimoğulları, s. 278.

koyarak bu özgürlüğü tercih etmediği de bilinen bir gerçektir.⁹⁶⁹ ABD ve İngiltere’de yapılan seçim sonuçlarında da anlaşılabacağı üzere yapılan kampanya harcamaları seçimlerde kazanılacak başarının önemli bir belirleyicisidir.⁹⁷⁰

Yukarıda, bağımsız adaylık başvurusu yapabilmek için bir miktar depozit yatırıldığını belirtmiştik. Türkiye’de olduğu gibi, bazı ülkelerde de, bağımsız adayların seçimi kazanamaması durumunda yatırdıkları ücret hazineye gelir olarak kaydedilmektedir. Aday, ancak aday seçilemediği takdirde ve belli bir oyu almak kaydıyla, seçim sonrası ödediği depozitoyu geri alabilmektedir.⁹⁷¹ Örneğin, İngiltere’de depozito 150 sterlin olup, aday seçimde kullanılan geçerli oyların sekizde birini alması durumunda, yatırdığı depozitoyu geri alabilmektedir. Fransa’da ise depozito 150 avrodur ve geçerli oyların yüzde beşini alan adaylara, depozitoları geri verilmektedir.⁹⁷² Türkiye’de ise bağımsız milletvekili adayı olmak isteyen kişilerin depozito olarak yatırmaları gereken miktar, YSK tarafından belirlenmektedir. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde, bağımsız aday olmak isteyenlerin yatırması gereken depozito miktarı, 10.167 Türk Lirası iken,⁹⁷³ 1 Kasım 2015 tarihinde yapılacak olan Milletvekili Erken Genel Seçiminde bu miktar, 10.651 Türk Lirası olarak belirlenmiştir.⁹⁷⁴ Kanaatimizce, Türkiye’de uygulanmakta olan bağımsız adaylık için emanete alınan para miktarının 10.000 (on bin) Türk Lirası gibi yüksek bir meblağ olması, seçilme hakkına fiili bir engel olarak gözükmemektedir. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi, İngiltere ve Fransa gibi demokratik ülkelerde bu miktar 150 pound/euro gibi gelir düzeyi düşük olan vatandaşlarında yatırılabileceği makul bir miktardır. Türkiye’de de yapılacak kanuni bir düzenleme ile bağımsız adaylık için emanete alınacak para miktarının,

⁹⁶⁹ Örneğin, 1992 ABD Başkanlık seçimlerinde bağımsız aday olan H. Ross Perot seçim kampanyasında 60 milyon dolar harcamasına rağmen başarılı olamamıştır. Bracanti, s. 650.

⁹⁷⁰ Bracanti, s. 650.

⁹⁷¹ Türkiye’de durum farklıdır. Milletvekili Seçim Kanunun 41. maddesine göre; Milletvekili seçimi sonucunda bağımsız adayın aldığı oy seçilmesine yetmezse emanete alınan para Hazineye gelir yazılır. Ölen veya kanuni süre içinde adaylıktan vazgeçen veya adaylıkları reddedilen veya yukarıdaki fıkrada belirtilen sayıdan çok oy alan bağımsız adaylara veya kanuni mirasçılarına seçimden sonra müracaat etmeleri halinde emanetteki para geri verilir.

⁹⁷² Teziç, s. 323; Abdulkakimoğulları, s. 278.

⁹⁷³ YSK’nın 2015/167 sayılı Kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2015-167.pdf>, Erişim Tarihi: 09.10.2015.

⁹⁷⁴ YSK’nın 2015/1573 sayılı Kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2015-1573.pdf>, Erişim Tarihi: 09.10.2015.

ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullarda göz önünde bulundurularak, asgari ücret miktarının yarısı kadar (şuan 500 Türk Lirası) bir miktar olarak belirlenmesi yerinde bir uygulama olacaktır.

Nispî temsil sisteminin uygulandığı Portekiz, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi bazı ülkelerde, kişilere bir siyasî parti üyesi olmadan ancak bir siyasî parti çatısı altında kendi isimleriyle seçimlere bağımsız aday olarak girme olanağı verilmiştir.⁹⁷⁵ Bracanti'ye göre, partiler, bu ülke örneklerinde olduğu gibi listelerinde bu tip bağımsız adaylara yer verirler. Çünkü, bağımsız adaylar, belirli konularda uzmanlaşmış, önemli mali destekçileri olan, dikkat çekici kişiliklerdir. Böylelikle, onların taraftarlarının dikkatini çekeceklerdir. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu tip bir sistem sadece adayların bağımsızlığını zorlaştırmakta, diğer bir deyişle, beklentilerin aksine bağımsız adayların adaylıklarına gölge düşürmekte, parlamentoda koltuk kazanmak için seçmene yapılan bu dayatma partiler ve seçmenler arasındaki bağları zayıflatmaktadır.⁹⁷⁶

(2) Seçmen Önerisi İle Bağımsız Adaylık

Çalışmamızın bu kısımda ABD, Avusturya, Arnavutluk, Belçika, Bosna-Hersek Bulgaristan, Danimarka, İtalya, Macaristan ve Yunanistan'ın bağımsız adaylıkla ilgili gereklilikleri belirtmeye çalışılacaktır. ABD, Avusturya, Belçika, Danimarka ve Yunanistan işleyen demokrasi, Bulgaristan, İtalya ve Macaristan, kusurlu demokrasi, Arnavutluk, Bosna-Hersek, karma rejim olduğundan dolayı karşılaştırma yapabilmek amacıyla bu ülkeler seçilmiştir.⁹⁷⁷ Otoriter rejimlerde bağımsız adaylık kurumuna rastlanmadığı için buraya dâhil edilmemiştir.⁹⁷⁸

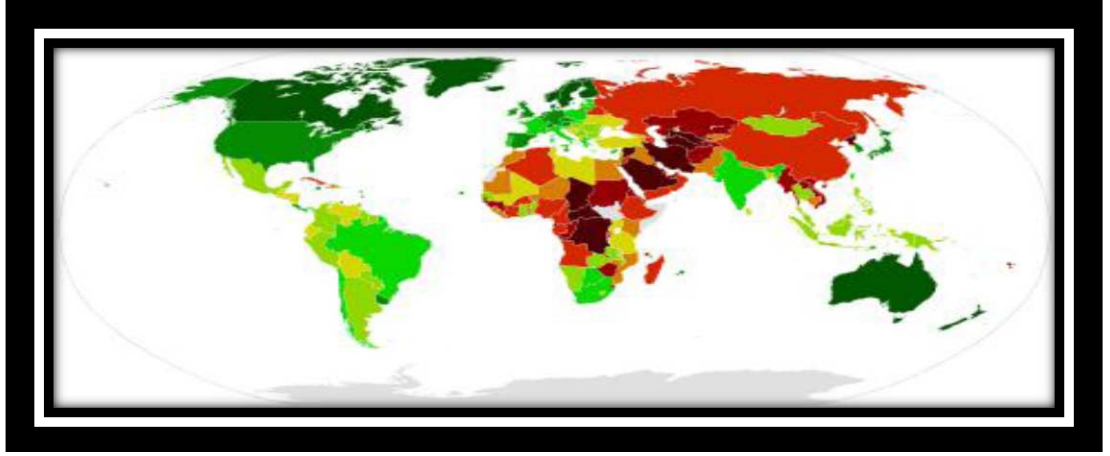
⁹⁷⁵ Bracanti, s. 652; Abdulhakimoğulları, s. 278.

⁹⁷⁶ Bracanti, s. 652

⁹⁷⁷ Laza Kekic, "The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy", **The Economist**, The World in 2007, s. 3-5.
http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

⁹⁷⁸ Otoriter rejimlerde bağımsız adaylık olmadığı ile ilgili olarak bkz.
<http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

Şekil 1: Demokrasi Haritası⁹⁷⁹

Bağımsız aday olmak isteyen kişilerin, kendi isteği ile belirttiği adaylık önerisinin geçerlilik kazanması, bazı ülke uygulamalarında başvurusu yeterli görülmeyle, adayın seçmenlerin önerisini alması şart koşulmuştur. ABD, Belçika ve Danimarka'da, bağımsız aday olmak isteyen kişinin, bu öneriyi adaylığını destekleyen belli sayıda seçmene imzalatması şarttır.⁹⁸⁰ ABD'nin Newyork Eyaletinde, çeşitli meclislere aday olabilmek için, yaklaşık olarak 500 ila 5000 arasındaki sayıda seçmenden imza toplanması gerekmektedir.⁹⁸¹ Belçika'da⁹⁸² 200-500, Avusturya'da⁹⁸³ aday her bölge için 100 ile 500 arasında imza toplamalıdır. İtalya'da ise, bir kişinin senato seçimlerinde bağımsız aday olabilmesi için, adaylığının 1000-1500 seçmen tarafından teklif edilmesi gerekir⁹⁸⁴ Danimarka'da, adayın seçim bölgesinde, 150-200 arasında bir seçmen kitlesinin desteğini alması gerekir.⁹⁸⁵ Bağımsız veya parti adaylığı için Macaristan'da, adayların en az 500 seçmen tarafından desteklenmesi gerekmektedir.⁹⁸⁶ Yunanistan'da da aynı şekilde,

⁹⁷⁹ Şekil 1'deki demokrasi haritası Kekic'in makalesinden oluşturulmuştur. http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi_%C4%B0ndeksi; Erişim Tarihi: 09.04.2014. Yeşil ve tonları demokratik ülkeleri, sarı ve tonları karma rejimleri, turuncu ve tonları ise otoriter rejimleri gösterir. En koyu yeşil en demokratik ülkeleri gösterirken, koyu kırmızı en anti-demokratik ülkeleri gösterir.

⁹⁸⁰ Öden, s. 19; Abdulkakimoğulları, s. 279.

⁹⁸¹ State Of New York, **2014 Election Law Book**, Selected Provisions Of State Constitution, Selected Provisions Of Rules And Regulations, Thomson Reuters, 2014, s. 190; <http://www.elections.ny.gov/NYSBOE/download/law/2014NYElectionLaw.pdf>, Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸² http://www.ipu.org/parline-e/reports/2029_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸³ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2017_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸⁴ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2158_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸⁵ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2087.htm#elect>; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸⁶ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2141_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

bağımsız veya bir parti etiketi altında seçime giren adayların, en az 12 seçmen tarafından desteklenmesi gerekmektedir.⁹⁸⁷ Bulgaristan'da bağımsız adayların aday olabilmek için, seçmenler tarafından desteklenmesi gereken sayı ise 10000'dir.⁹⁸⁸ Arnavutluk'ta seçim yarışına girmek için, bağımsız aday olmak isteyenler, 300 seçmenin desteğini almak durumundadır.⁹⁸⁹ Bosna-Hersek'te, bağımsız adaylık için en az 5000 seçmenin desteği gerekmektedir.⁹⁹⁰

Görülmektedir ki, hem demokrasinin iyi işlediği, hem de karma rejimlerdeki bağımsız adaylık için, seçmen desteğinin alınması şartının kabul edildiği bu ülkelerde en az sınırı konmuştur. Görünen tek fark ise, otoriter rejimlerde bağımsız adaylık kurumuna yer verilmediğidir.

Kişinin seçmenin önerisi ile bağımsız aday olması durumunda, Araslı'nın da belirttiği gibi, adaylığa önerilen kişinin buna yazılı olarak muvafakat vermesi gerekir.⁹⁹¹ Türkiye'de çok partili siyasî hayata geçildiği dönemde, 5.6.1946 tarih ve 4918 Sayılı MVSK'nın 38. maddesine göre, bir kişinin bağımsız adaylığı, 300 seçmen tarafından önerilebiliyordu. Ancak 1961 Anayasası dönemi ve günümüz seçim kanunlarında, seçmenlerin bağımsız aday teklif etmeleri öngörülmemiştir.⁹⁹² Buna karşılık, MVSK'nın 16. maddesinde de belirtildiği gibi, siyasî partilere kayıtlı olmayan kimselerin de, bağımsız aday olarak bir parti listesinden aday göstermeleri mümkündür. MVSK'ya göre, bir siyasî partiden bağımsız aday olarak gösterilecek kimselerin yazılı muvafakati gerekmekte ve bir kimse aynı zamanda birden çok partiden ve seçim çevresinden bağımsız aday olamamaktadır.⁹⁹³

Bağımsız adaylık önerisi için, belli sayıda imza toplama şartı veya belirli bir miktar depozito yatırma şartları, pek çok adayın gelişi güzel adaylığını koymak suretiyle seçmeni meşgul etmesinin önüne geçebileceği gerekçesiyle savunulabilir.⁹⁹⁴ Ancak, imza toplamak suretiyle belli bir kısım seçmenin desteğini alma şartı, seçilme

⁹⁸⁷ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸⁸ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2045_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁸⁹ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2001_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁹⁰ http://www.ipu.org/parline-e/reports/2040_B.htm; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁹¹ Araslı, s. 53.

⁹⁹² Teziç, s. 324.

⁹⁹³ Abdulkakimoğulları, s. 280.

⁹⁹⁴ Öden, s. 21; Abdulkakimoğulları, s. 280.

yeterliliğini kısıtlayarak aday konumunda olan kişiler arasında eşitsizliğe neden olabileceği gerekçesiyle de eleştirilmektedir.⁹⁹⁵

(3) Türkiye’de Bağımsız Adaylıkla İlgili Düzenlemeler

Başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere, seçimlerle ilgili 2839 sayılı MVSK, 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ve 2820 sayılı SPK gibi kanunlarda, bağımsız adaylıkla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. 1982 Anayasası’nın 67. maddesinde geçen *“vatandaşlar, kanunda, gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir”* hükmüne göre, şu an Türkiye’dekibütün vatandaşlar başta bir siyasî partiden olmak üzere ya doğrudan ya da bir siyasî parti listesinden bağımsız aday olarak seçimlere katılabilmektedir.⁹⁹⁶

2839 sayılı MVSK’nın 12. maddesine göre, seçimlerde aday olabilmek için bir siyasî partiye üye olmanın şart olmadığını yukarıda belirtmiştik. Seçilme yeterliliğine sahip olan her Türk vatandaşı, seçimlerde aday olabilir. Aynı Kanun’un 16/2. maddesi hükmü doğrultusunda, bir partiye üye olmadan vatandaşlar isterlerse bağımsız aday olabilecekleri gibi, kendilerinin yazılı muvafakatı alınmak suretiyle bir siyasî parti tarafından da aday gösterilebilirler. Aday olmak isteyen kişi, sadece bir seçim çevresinden aday olabilir. Yani, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden adaylık koyup, seçilmek mümkün değildir (MVSK md. 16/3-4).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Türkiye’de bağımsız milletvekili adaylığı için yapılacak başvuru, MVSK’ya göre, adayın milletvekili seçilmek istediği çevrenin il seçim kurulu başkanlığına yazılı olarak yapılır. Bunun üzerine kurul başkanlığı başvurunun alındığına ilişkin bir belge verir ve derhal YSK’ya duyurur. YSK bu başvuruları, il seçim kurulları da kendi çevrelerine ait olanları, alışılmış araçlarla geçici listeler halinde ilan ederler (md. 21/1). Bağımsız adaylık için başvuranlar, en yüksek derecedeki devlet memuruna, mali haklar kapsamında yapılmakta olan her türlü ödemelerin bir aylık brüt tutarını, ilgili mal sandığına

⁹⁹⁵ Öden, s. 21.

⁹⁹⁶ Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 211; Abdulhakimoğulları, s. 289.

emaneten yatırıp, makbuzunu milletvekili seçilebilmek için gerekli başvuru belgelerine eklerler(md. 21/1).⁹⁹⁷

Bağımsız milletvekili aday olduğu halde, seçimde başarı elde edemeyen adayların depozito olarak emanete alınan parası, hazineye gelir olarak kaydedilir. Ölen veya kanuni süre içinde adaylıktan vazgeçen veya adaylıkları reddedilen veya yukarıda belirtildiği gibi başarılı olarak belirtilenden çok oy alan bağımsız adaylara veya kanuni mirasçılara, seçimden sonra müracaat etmeleri halinde, emanetteki para geri verilir(md.41/1-2).

Diğer taraftan, SPK'nın 40. maddesine göre,

*“(Değişik birinci fıkra: 28.3.1986–3270/11 md.) Siyasî partiler, Anayasa ve kanunlarda belirtilen şartlara aykırı olmamak kaydıyla adaylarda daha başka ne gibi şartlar bulunması gerektiğini tüzüklerinde gösterebilirler. Bir kimse, aynı zamanda, önseçimlerde ve merkez adaylığında değişik siyasal partilerden veya aynı partiden, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden önseçime katılamaz. Bir kimse, bir partiden önseçim veya merkez adaylığı yoklamasına katıldıktan sonra başka bir partiden merkez adayı gösterilemez ve partisinden istifa etmedikçe bağımsız aday olamaz”.*⁹⁹⁸

Bağımsız milletvekili aday olmak isteyen kişiler, öncelikle aday olmak istediği ilin il seçim kurulu başkanlığına adaylık için gerekli şartları taşıdığını beyan eden bir dilekçe ile bizzat başvurur.⁹⁹⁹ İl seçim kurulu, bağımsız adaylık başvurusu yapan adaya, bir alındı belgesi verir ve durumu derhal YSK'na bildirir. İlk müracaatta, bağımsız adayın öğrenim durumunu gösterir diploma örneği, nüfus kâğıdı örneği, Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını gösterir resmi nitelikte belge ile adlî sicil ve arşiv kaydının istenilmesi yeterlidir. Adaylar, bu dilekçeye en yüksek

⁹⁹⁷ Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 211-212.

⁹⁹⁸ Kişinin partisinden istifa etmek suretiyle bağımsız aday olabileceği ile ilgili bkz. YSK 2014/227 sayılı kararı. YSK bu kararı ile “...bir siyasi partiden merkez yoklamasına katılan aday adayının, o partiye ait aday listesinin il/ilçe seçim kurullarına verilmesinden önce aday adaylığından ayrıldığı takdirde, partisinden vaki aday adaylığından vazgeçmiş sayılacağından, başka bir siyasi partiden merkez yoklamasına katılabileceği gibi partisinden istifa etmesi koşuluyla bağımsız aday da olabileceğine...” karar vermiştir.

http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2014-227.pdf?_aftrLoop=32810794085989372; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

⁹⁹⁹ YSK 2007/426 sayılı kararında yanlış makama başvuru nedeniyle başvuruyu reddetmiştir. “...yukarıda belirtilen yasal düzenleme ve genelgemize karşın milletvekili adaylığı için gereken belgelerle İstanbul İl Seçim Kurulu Başkanlığına bizzat başvurusu gerekirken, doğrudan Başkanlığımıza 04/06/2007 tarihinde başvurduğu ve teminatın yatırılmamış olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, usûl ve yasaya uygun yapılmayan bağımsız adaylık müracaatının reddine...” karar verilmiştir.

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-426-karar.htm>; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

derecedeki devlet memurunun brüt aylığı kadar parayı,¹⁰⁰⁰ ilgili mal sandığına emaneten yatırdıklarına dair bir makbuzu eklemek zorundadır. Aksi takdirde, adaylık başvurusu kabul edilmez.¹⁰⁰¹ Ancak, noterden vekâlet verilmesi kaydıyla, vekil aracılığıyla başka bir ilden yapılan adaylık başvurusu da, geçerli kabul edilmektedir.¹⁰⁰² Yine, seçilme yeterliliğine sahip olmak kaydıyla, hapiste tutuklu bulunanlar da bağımsız aday olabilirler.¹⁰⁰³

YSK'nın belirlediği seçim takviminde belirlenen süre içerisinde¹⁰⁰⁴ yapılmayan adaylık başvuruları, YSK tarafından reddedilmektedir.¹⁰⁰⁵ Geçici bağımsız aday listeleri, YSK tarafından yurt çapında, il seçim kurulları tarafından ise kendi seçim çevresinde alışımlı araçlarla ilan edilir. 2839 sayılı MVSK'nın 24. maddesine göre, aday listeleri, seçim kurullarının incelemelerini tamamlamalarından sonra kesinleşir. YSK, bağımsız adaylarla birlikte, siyasî parti adaylarını oy verme gününden önceki 55. gün, adayların aday oldukları seçim çevrelerini de belirtmek suretiyle, R.G. ve medya araçlarıyla, aynı şekilde il seçim kurulları da, görev

¹⁰⁰⁰ Bağımsız adaylık için yatırılması gereken depozitonun yatırılmaması nedeniyle adaylığın reddi ile ilgili YSK kararları için bkz. YSK 2007/426 sayılı kararı; YSK 2007/446 sayılı kararı; <http://www.ysk.gov.tr>; Erişim Tarihi: 23.12.2014. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi daha önce vermiş olduğu 1995 tarihli kararında, bağımsız adayların adaylık başvuru esnasında yatırdıkları paranın Anayasa aykırı olmadığına hükmettiği karar için bkz. AMK, E.1995/54, K. 1995/59, K.T. 18.11.1995, AMKD, Ankara 1996, Sayı 31(2), s. 855. Diğer taraftan YSK'nın 2007/312 nolu kararına göre bağımsız milletvekilleri adayları adaylıktan vazgeçmeleri halinde başvuru esnasında yatırdıkları parayı YSK'nın öngöreceği bir süreye kadar seçimden önce geri alabileceklerdir. Bkz. YSK, 2007/312 sayılı kararı. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2007-312.pdf>; Erişim Tarihi: 23.12.2014; Abdulkakimoğulları, s. 290.

¹⁰⁰¹ YSK 2007/267 sayılı kararı <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2007-267.pdf>; Erişim Tarihi: 23.12.2014; Abdulkakimoğulları, s. 290.

¹⁰⁰² YSK 2007/267 sayılı kararı <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/2007-267.pdf>; Erişim Tarihi: 23.12.2014; Abdulkakimoğulları, s. 290.

¹⁰⁰³ YSK 2002/543; YSK 2002/633 Sayılı Kararları, Ünlü-Erbil, s. 560; ss. 630-631; Sebahat Tuncel Nasıl Aday Olmuştı, <http://www.mynet.com/haber/foto-analiz/4-sebahat-tuncel-cezaevindeyken-nasil-aday-olmustu-566613-4>; Erişim Tarihi: 23.12.2014. Nitekim, 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Gebze ceza evinde tutuklu bulunan ve henüz hakkında kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı bulunmayan Sebahat Tuncel isimli vatandaş, İstanbul ilinden bağımsız milletvekilliliğine adaylığını koymuş ve seçilmiştir. Gönenç, s.242; Abdulkakimoğulları, s.290; Daha sonra, YSK, Şehit Anaları Derneği'nin Sebahat Tuncel hakkında, seçilmeye engel mahkûmiyeti bulunması nedeniyle işlemiş olduğu suçların ayrıntılı bir şekilde incelenerek, Anayasa'nın 76. ve 83/2 maddeleri kapsamında kalıp kalmadığının belirlenerek milletvekili tutanaklarının iptal edilmesi için yaptığı başvuruyu "...adaylık döneminde...adaylıklarını etkiler bir durumla karşılaşmadığı..." gerekçesiyle reddetmiştir. YSK 2007/891 sayılı kararı; Gönenç, ss.241-242.

¹⁰⁰⁴ Gönenç, s.242; Abdulkakimoğulları, s.290

¹⁰⁰⁵ YSK, 1999/188; 2002/590; Abdulkakimoğulları, s.290

yaptıkları seçim çevrelerine ait aday listelerini, YSK'nın belirleyeceği bir tarihte, alışılmış araçlarla ilan ederler.¹⁰⁰⁶

Bağımsız adaylıkla ilgili olarak, tüm buraya kadar anlatılanlardan çıkaracağımız sonuçları, şu şekilde sıralayabiliriz. İlk olarak, kişilerinister bağımsız, ister bir siyasî partiden aday olarak, seçilme hakkınıkullanmaya yönelten nedenlerin farklı gerekçeleri olsa da, kişilerin, buhaktan eşit olarak yararlandıkları pek desöylenemez. Seçilme hakkından yararlanmak için, özellikle siyasî partilerden aday olmak isteyen kişilerle, bağımsız adaylık için başvuran kişiler arasında, belirgin farklılıklar ya da diğer bir tabirle, eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizlikler, hukuk düzeninden kaynaklanabileceği gibi, uygulamalardan da kaynaklanabilir. Nitekim, bazı ülkelerde, hukuk kuralları ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı yollarla, aday gösterme konusunda, yalnız partilere hak tanımakta ve parti adayları dışındaki kişilerin bu haktan yararlanmasını güçleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, siyasî partilerin aracılığı olmaksızın, milletvekili seçilebilmek oldukça zordur. Yine milletvekili adaylarının, herhangi bir parti etiketi taşımaksızın, kendi şahısları için seçmenden oy istemeleri mümkün ise de, günümüzde seçmenlerin bağımsız adaylardan çok, siyasî parti adaylarını tercih ettikleri de bir gerçektir.¹⁰⁰⁷

Sonuç olarak, meclise bağımsız aday olarak girmek, elbette her şeyin çözümü olmayacaktır. Ancak, bu yol, Abdülhakimoğulları'nın tabiriyle, Türk demokrasisini güçlendirip ve zenginleştirecektir. Bağımsız adayların, toplumdan çok geniş ve sağlam destek görmeleri, meclis dışında kalan, toplumsal muhalefeti de canlandırabilir. Dolayısıyla, meclise giren bağımsız adaylar, meclis dışı toplumsal muhalefet hareketleri ile bağ kurarak, başarılı olabilecekleri gibi arkalarında hissedecekleri toplumsal güç, onların mecliste daha etkin demokrasi mücadelesi vermesini sağlayabilir.¹⁰⁰⁸

III. 1982 Anayasası'na Göre Milletvekili Statüsünün Hukukî Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında, milletvekilliği statüsünün kazanılması hususu ile ilgili olarak, milletvekili statüsünün kazanılma anı, yeni seçilen Meclis'in yetkilerini kullanmaya başlaması, milletvekili statüsünün niteliği, parlamenter muafiyetler,

¹⁰⁰⁶ Abdülhakimoğulları, s.290

¹⁰⁰⁷ Özbudun, Siyasi Partiler, s.162; Abdülhakimoğulları, s.299.

¹⁰⁰⁸ Abdülhakimoğulları, s. 300.

yasama bağdaşmazlığı ve milletvekillerinin özlük hakları geniş bir şekilde incelenecektir.

A. Milletvekili Statüsünün Kazanılma Anı

Milletvekilliği statüsü, hiç kuşkusuz ki seçimle kazanılır. 1982 Anayasası'nın 75. maddesine göre de, milletvekili sıfatının seçimle kazanılacağını öngörülmektedir. Ancak, bu noktada, seçimlerden sonra Gözler'in tabiriyle, "parlamento üyeliğinin kazanılma anının", ya da diğer bir deyişle, "vekâletin başlangıç anının", tespit edilmesi gerekmektedir.¹⁰⁰⁹ Milletvekillerinin göreve başlaması ise, Anayasa'nın 81. maddesi gereğince, and içmesi ile mümkündür. And içme, temel olarak milletvekilliği sıfatını kazanmış bir kişinin, göreve başlarken, Anayasa'ya bağlılık ve sorumluluk bilinciyle görev yapacağına söz vermek üzere öngörülmüş bir düzenlemedir. Ancak, belirtmek gerekir ki, milletvekili sıfatının kazanılmasında, and içmenin veya and içmemenin bir etkisi olduğu söylenemez.¹⁰¹⁰

Konu ile ilgili olarak, dünya genelinde değişik uygulamalar vardır. Örneğin Avustralya¹⁰¹¹ ve Belçika¹⁰¹² gibi ülkelerde, meclis üyeliği seçim günü itibariyle kazanıldığı kabul edilmektedir.¹⁰¹³ İspanya,¹⁰¹⁴ Finlandiya¹⁰¹⁵ gibi ülkelerde, seçim sonuçlarının ilan edildiği, daha açık ifadeyle yetkili makamların seçim sonuçlarını ilan ve tespit ettikleri zaman meclis üyeliği kazanılmaktadır.¹⁰¹⁶ Norveç¹⁰¹⁷ ve Portekiz'de¹⁰¹⁸ ise, meclisin ilk toplandığı anda, İsveç'te¹⁰¹⁹ ise, meclis ilk toplantıya çağrıldığında bu sıfat kazanılmış olmaktadır. ABD,¹⁰²⁰ İsviçre,¹⁰²¹ İsrail¹⁰²² ve daha birçok ülkelerde, meclis üyeliği sıfatının, and içtikten sonra başlayacağı belirtilmektedir.¹⁰²³ And içme, meclis üyeliği kazanılması bakımından şart değildir.

¹⁰⁰⁹ Gözler, Genel Teori, Cilt I. , s. 776.

¹⁰¹⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 298.

¹⁰¹¹ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2015.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰¹² <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2029.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰¹³ Gözler, Genel Teori, Cilt I. , s. 776.

¹⁰¹⁴ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2293.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰¹⁵ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰¹⁶ Gözler, Genel Teori, Cilt I. , s. 776.

¹⁰¹⁷ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2239.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰¹⁸ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2257.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰¹⁹ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2303.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰²⁰ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2339.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰²¹ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2305.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰²² <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2155.htm>; Erişim Tarihi; 24.12.2014.

¹⁰²³ Gözler, Genel Teori, Cilt I. , s. 776.

Ancak, and içmemiş bir milletvekili, göreve başlayamaz. Yani, meclis oturumlarına katılamaz.¹⁰²⁴

Türk hukuk sisteminde de, milletvekili statüsünün kazanılma anıyla ilgili olarak, uygulamadan farklı çeşitli görüşler mevcuttur. 1982 Anayasası'nda, milletvekilliği başlangıç anı ile ilgili hüküm yoktur. Başlangıç anını tespit etmek önemlidir. Çünkü, milletvekili seçilen kişiler, o andan itibaren hukukî statülerine kavuşmuş olmaktadır. Örneğin, milletvekilleri hukukî statüyü kazandığı andan itibaren, dokunulmazlık hakkından yararlanabilmektedir.¹⁰²⁵ Türkiye'de, zaman zaman milletvekillerinin and içmesi¹⁰²⁶ ile ilgili problemler yaşandığı için, milletvekili statüsünün, and içmeyle mi başladığı sorusu akla gelmektedir. Ancak, ne Anayasa'nın 81. maddesinde düzenlenen milletvekillerinin and içmesi hususunda, ne de başka bir maddesinde, milletvekilliğinin başlangıç anının düzenlediği ile ilgili biraçkhüküm yoktur.

Milletvekili sıfatının kazanılma anını tespit etmek için, öncelikle 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı MVSK'ya bakmak gerekmektedir. MVSK'nın 35. maddesine göre, *“il seçim kurulu başkanı alınan sonuçlara göre, o seçim çevresinden; siyasî parti aday listelerinde ve varsa bağımsız adaylardan seçilenleri tespit eder ve tutanağın bir suretini o seçim çevresinde ilan ettirir. Diğer bir suretini, bir hafta süre ile il seçim kurulu kapısına astırır.”* Yine 36. maddenin 2. fıkrasına göre de, *“Milletvekili seçilenlere İl Seçim Kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir tutanak verilir. Bu tutanaklardan iki örneği de YSK Başkanlığına en seri vasıta ile gönderilir. YSK Başkanlığı tutanaklardan birini TBMM Başkanlığına verir”*.

Bu noktada, milletvekili statüsünün kazanılmasını, doktrindeki iki grup görüşe göre değerlendirmekte fayda bulunmaktadır.

1.İl Seçim Kurulunca Tutanağın Düzenlenmesi ile Statünün KazanıldığıGörüşü

Doktrindeki konu ile ilgili bir görüş, 1961 Anayasası döneminde milletvekilliğini tartışmış olan İlhan Arsel'e aittir. Arsel'e göre, milletvekili sıfatı

¹⁰²⁴ Gözler, Genel Teori, Cilt I. , s. 776.

¹⁰²⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 298.

¹⁰²⁶ TBMM yemin krizi için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/TBMM_yemin_krizi; Erişim Tarihi: 24.12.2014.

“oy verme günü nihayet bulup ta oylar tasnif edildiği anda milletvekilliği sıfatı iktisap olunmuş ve milletvekilliği o anda başlamış sayılır. Filhakika milletin iradesi o anda tecelli etmiştir”.¹⁰²⁷ Gözler’e göre de, 2839 sayılı MVSK’nın 35. maddesinde öngörülen, il seçim kurulu tarafından seçim sonuçlarına dair düzenlenmesi gereken tutanak ile milletvekilliğini başlatmanın en uygun çözüm tarzı olacağını belirterek benzer görüş belirtmiştir.¹⁰²⁸ Benzer bir görüşte, Neziroğlu tarafından belirtilmiştir. Neziroğlu’na göre, bir milletvekili adayının henüz mazbatasını almamış olmasına rağmen, il seçim kurulunca seçim sonuçlarına dair tutanağın düzenlenmiş olması nedeniyle, milletvekili seçildiğini kabul etmek gerektiği ile ilgilidir. Neziroğlu, bu görüşünü, 27.7.2007 tarihli YSK 2007/716 sayılı Kararı’na¹⁰²⁹

¹⁰²⁷ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 234; Benzer görüş öncesinde 26 Şubat 1927 tarihli ve 306 sayılı Meclis Kararı (III. Tertip Düstur, cilt 8, s. 117; R.G. 5 Mart 1927)’nda mevcuttur. Benzer görüş için bkz. Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 52.

¹⁰²⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 298.

¹⁰²⁹ Kararda, MHP Genel Başkanlığı’ndan alınan 27.06.2007 tarihli ve 2007/05-385 sayılı yazı ile; İstanbul İl’i (3) numaralı seçim çevresi MHP 3. sıra milletvekili adayı Mehmet Cihat Özönder’in 26.07.2007 tarihinde geçirdiği trafik kazası sonucunda vefat ettiği, Mehmet Cihat Özönder’in vefat ettiği gün ve saat itibarıyla; henüz milletvekili seçildiğine dair mazbatayı almadığı, İstanbul (3) numaralı seçim çevresi işlemlerine vaki itirazların sonuçlanmadığı, YSK tarafından kesin seçim sonuçlarının Resmi Gazetede ilan edilmediği ve Meclis’in faaliyete geçmediği için milletvekili yemininin yapılmadığı, 2839 sayılı MVSK’nın 25. maddesinde açıklanan durum ile ilgili mevzuatta açık bir hükmün bulunmadığı belirtilerek, MVSK’nın 25. maddesinin dikkate alınması ve bu maddenin getirdiği çözümünden yararlanılmak suretiyle partilerinin 4. sıra milletvekili adayının bir üst sıraya kaydırılması, istendiği” belirtilmiştir. Diğer tarafatan, İstanbul İl Seçim Kurulu Başkanlığı aracılığı ile YSK’ya CHP İstanbul İl Başkanı Ali Muhittin Tıgılı tarafından gönderilen 27.07.2007 tarihli dilekçede; 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçiminde CHP aday listesinin 8. sırasında yer alan Erdoğan Toprak’ın, seçim sonrasındaki oy dağılımına göre, İstanbul (3) numaralı seçim çevresinde 26. sırada yer aldığı, vefatı seçimden üç gün sonra, Mehmet Cihat Özönder’in seçim mazbatasını almadan, milletvekili andı içmesinden ve YSK tarafından seçimin kesin sonuçlarının ilanından önce vuku bulduğundan milletvekili seçilmiş sayılmasının kabul edilemeyeceği, ölüm nedeniyle milletvekilliği sıfatı henüz kazanılmamış olduğu, il seçim kurulunca düzenlenen tahsis listesine göre bir sonraki adayın hakkı olduğu ve bu adayın da CHP İstanbul (3) numaralı seçim çevresi adayı Erdoğan Toprak olması gerektiği belirtilerek, konunun incelenmesi, istenilmiş, her iki talepte YSK tarafından beraber değerlendirilmiştir.

YSK, 2839 sayılı MVSK’nın İkinci Bölümünde, “Adaylıktan İstifa ve Ölüm” başlıklı 25. maddesinde geçen; “Aday listelerinin kesinleştiği tarihten, oy verme günü saat 17.00’ye kadar ölüm veya istifa nedeniyle aday listelerinde meydana gelecek eksilmeler, listelerin tamamlanmasını gerektirmez. Ancak, aday listelerinde yukarıdaki nedenlerle boşalma olması halinde listedeki adaylar liste sırasına göre kaydırılmak suretiyle boşalan yerler doldurulur”, yine aynı Kanun’un 35. maddesinde geçen; “İl seçim kurulu başkanı alınan sonuçlara göre, o seçim çevresinde; siyasi parti aday listelerinden ve varsa bağımsız adaylardan seçilenleri tespit eder ve tutanağın bir suretini o seçim çevresinde ilan ettirir. Diğer bir suretini, bir hafta süre ile il seçim kurulu kapısına astırır”, 36. maddesinde; “Milletvekili seçilenler belli olur olmaz, seçilenlerin ad ve soyadları ve parti adayı iseler mensup oldukları siyasi parti, il seçim kurullarınca en seri şekilde telgrafla, ayrıca telefon veya telsiz ile seçim çevreleri de gösterilerek Yüksek Seçim Kurulu’na bildirilir.

Milletvekili seçilenlere il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir tutanak verilir. Bu tutanaklardan iki örneği de Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı’na en seri

dayandırmıştır.¹⁰³⁰ Feyzioğlu'na göre de, 26 Şubat 1927 tarihli ve 306 sayılı Meclis Kararı ile MVSK'nın ilgili hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, kişinin milletvekilliği sıfatının başlangıç anı olarak, anılan Kanun'un 35. maddesinin esas alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü, "*intihap bitip de reylerin en çoğunun bir zat uhdesinde taayyün*" ettiği an,¹⁰³¹ il seçim kurulu başkanının, alınan sonuçlara göre, o seçim çevresinde, siyasî parti aday listelerinde ve varsa bağımsız

vasıtayla gönderilir. Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı tutanaklardan birini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verir" hükümlerine atıf yapmıştır. YSK, ayrıca, 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan XXIII. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde uygulanan seçim takvimine göre; milletvekili aday listeleri 20 Haziran 2007 Çarşamba günü kesinleştiğini, söz konusu kesin aday listelerinin, yine 20 Haziran 2007 tarihli, 26558 Mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlandığını belirtmiştir.

YSK, olayda, İstanbul İli (3) numaralı seçim çevresinden MHP 3. sıra milletvekili adayı gösterilen ve 20 Haziran 2007 tarihli mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan kesin aday listesinde yer alan Mehmet Cihat Özönder'in, 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan XXIII. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sonrasında, aday gösterildiği seçim çevresinden ve siyasi parti listesinden milletvekili seçildiğini İstanbul İl Seçim Kurulu Başkanlığı'nca YSK'ya gönderilen birleştirme tutanaklarının incelenmesinden anlaşıldığını belirtmiştir.

Ancak YSK, her ne kadar, belirtilen tarihte milletvekili seçilen Mehmet Cihat Özönder'e MVSK'nın 4125 sayılı Kanun ile değişik 36. maddesi uyarınca bir tutanak (mazbata) verilmemiş ise de, anılan işlemin kurucu değil açıklayıcı olması sebebiyle bu husus neticeye etkili olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla, Mehmet Cihat Özönder'in milletvekili seçildiği İstanbul İl Seçim kurulunca tespit edilmiş olduğundan ve ölüm olayı da bu tarihten sonra gerçekleştiğinden, olayda MVSK'nın 25. maddesi uyarınca işlem yapılması mümkün olmadığı gibi bu milletvekilliğinin bir başka parti adayınca kazanılması da söz konusu olmayacaktır.

Sonuç olarak, YSK tarafından, İstanbul İl'i (3) numaralı seçim çevresinden MHP 3. sıra milletvekili adayı gösterilen Mehmet Cihat Özönder'in 26.07.2007 tarihinde geçirdiği trafik kazası sonucunda vefat etmiş olması nedeniyle, aday listesinin kesinleştiği 20 Haziran 2007 tarihi göz önünde bulundurularak, oy verme günü olan 22.07.2007 Pazar günü saat: 17.00 itibarıyla 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun yukarıda açıklanan 25., 35., 36. ve 39. maddeleri delaletiyle milletvekili seçilmiş sayılmasına ve ölüm tarihi olan 26.07.2007 tarihi esas alınarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir üyeliğin boşalmış olduğunun tespitine karar verilmesi gerekmiştir.

¹⁰³⁰ İrfan Neziroğlu, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 328.

¹⁰³¹ Milletvekili kazanılma anı ile ilgili olarak İl Seçim Kurulu başkanı tarafından seçilen adayların bir tutanak ile tespit edilmesi ile başladığı kabul edilmelidir. Nitekim bu noktada belirtilen görüşü destekleyici "Mebusluğun mebdei ve ona müteferri meseleler hakkında Heyeti Umumiye Kararı" başlıklı, 26 Şubat 1927 tarihli ve 306 sayılı Meclis Kararı'nın (III. Tertip Düstur, cilt 8, s. 117; R.G. 5 Mart 1927) incelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Sözü geçen Karar'ın 1. Fıkrasında, "*İntihap bitip de reylerin en çoğunun bir zat uhdesinde taayyün yahut müsavî reylerde çekilecek kanuni kur'anın bir zat uhdesinde takarrür ettiği an, o zatın mebusluğunun mebdeini teşkil eder.*" hükmü amirdir. 1924 Anayasası'nın 26. maddesinde kanunları yorumlamak, TBMM'nin görevleri arasında sayılmakta olup, bu Anayasa yürürlükte iken verilen "yorum kararları" bugün de bağlayıcılığını devam ettirmekte olup 1927 senesinde, 1924 Anayasası yürürlükte iken verilmiş 306 sayılı yorum kararının, bugün yürürlükte olan hukuk kuralları çerçevesinde yorumlanması gerekmektedir. Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler" http://www.turkhukuksitesi.com/makale_114.htm, Erişim Tarihi: 24.12.2014.

adaylardan seçilenleri tespit ederek, tutanağa bağladığı andır. Bu andan itibaren, kişinin, yasama dokunulmazlığı da başlayacaktır.¹⁰³²

2. İl Seçim Kurulunca Mazbatanın Verilmesi ile Statünün Kazanıldığı Görüşü

Doktrindeki diğer bir görüşe göre ise,¹⁰³³ milletvekilliğinin seçimle kazanıldığı ve tutanağın (mazbatanın) verilmesiyle seçim koşulunun tamamlanmış olduğu, bu sebeple milletvekilliği sıfatının da kazanılmış olması gerektiğini belirtilmektedir.¹⁰³⁴ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu’da, milletvekilliği sıfatının, dolayısıyla milletvekili hak ve ayrıcalıklarının, milletvekillerinin seçim bölgelerindeki il seçim kurullarından seçildiklerine dair mazbatayı aldıklarında, kazanılacağı görüşündedirler.¹⁰³⁵ İba’ya göre de, milletvekili sıfatının, il seçim kurulunca, milletvekili seçildiğine ilişkin tutanağın (mazbatanın) düzenlendiği anda kazanıldığını kabul etmek gerekir. İl seçim kurulunca tutanağın (mazbatanın) ilgiliye verildiği an, seçimle kazanılan bir statünün, kazanıldığının saptanması için yeterlidir.¹⁰³⁶ Bilir de, bu konudaki çeşitli görüşleri ayrıntılı bir şekilde tartıştığı çalışmasında, milletvekilliği statüsünün, il seçim kurulu tarafından milletvekili seçildiğine dair tutanağın (mazbatanın) alınmasıyla kazanılması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰³⁷

Görülmektedir ki, milletvekili sıfatının kazanılması ile ilgili olarak, il seçim kurulu tarafından, kişilere milletvekili seçildiklerine ilişkin mazbatanın verildiği anda milletvekilliğinin kazanıldığı konusundaki görüş öne çıkmaktadır.

Milletvekilliği sıfatının mazabatanın YSK tarafından verilmesi ile kazanıldığı görüşü için itiraz, iki noktada ağırlık kazanmaktadır. Bunlardan birincisi, 1924 Anayasasında, ifadesini bulan, eski meclisin görevlerinin, yeni meclisin

¹⁰³² Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler”.

¹⁰³³ Hüseyin Nail Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, Tan Matbaası, İstanbul, 1960, ss. 177-178.

¹⁰³⁴ Benzer yönde görüş için ayrıca bkz. Tunç, Bilir, Yavuz, s. 163; Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 212-213; Atilla Özer, **Türk Anayasa Hukuku, Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 174; Volkan Has, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve TBMM'nin Çalışma Düzeni**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 60-61.

¹⁰³⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 238.

¹⁰³⁶ Şeref İba, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar(100 Soruda)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 134.

¹⁰³⁷ Bilir, s. 84.

toplanmasına kadar devam edeceği şeklindeki hüküm (md. 13) ile 1961 Anayasası'nın 69. maddesinin 3. fıkrasında ve yine aynı şekilde, 1982 Anayasası'nın 77. maddesinin 3. fıkrasında belirtildiği gibi, “*Yenilenmesine karar verilen meclisin yetkileri, yeni meclisin seçilmesine kadar sürer*” hükmünden hareketle ileri sürülmüştür. Bu şekilde, eski milletvekilleri ile yenilerinin, bir müddet de olsa, aynı bölgeden çift milletvekili olarak görev yapamayacağı belirtilmektedir.¹⁰³⁸ İkinci itiraz ise, milletvekili adayları, seçilmeye ilişkin tutanakları farklı zamanlarda almış olabileceklerinden, aynı seçimi kazanan kişiler arasında, milletvekilliğinin kazanıldığı an bakımından farklılık oluşacağı düşüncesidir.¹⁰³⁹

Bu durumda, belirtmek gerekir ki, birinci itirazın konusu bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Görevlilerin seçimle iş başına geldiği durumlarda, sınırlı dönemler için, aynı görevde iki görevlinin bulunması seçim sonrası durumlarda zorunluluk halini almaktadır.¹⁰⁴⁰ Buradaki temel esas, devlet görevinin kesintiye uğramamasıdır.¹⁰⁴¹ Eski milletvekilleri, bir dönem için seçilmişlerdir. Yeni milletvekilleri seçim tutanağını elde etmekle, halkın iradesinin yansıması sonucu milletvekili sıfatını kazanmışlardır. Bu sıfatın kazanılması için başka bir işlemin yapılmasını beklemek, seçmen iradesini yadsımak anlamını taşıyabilir. Öte yandan eski milletvekilinin, milletvekilliği sıfatının, yeni milletvekilinin seçilmiş sayılmasıyla sona erdiğini kabul etmek, bir dönem için seçilen milletvekilinin bu süreyi tamamlayamamasıyla sonuçlanır.¹⁰⁴² Dolayısıyla, aynı geçici süre içinde çift milletvekili uygulaması bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır.¹⁰⁴³

İkinci itiraz, çok fazla önem verilebilecek bir itiraz değildir. Çünkü, seçim tutanakları, adaylar tarafından hemen hemen aynı zamanda elde edilmektedir. Arada en fazla birkaç günlük farklılık olabilmektedir ki, bu farkın milletvekili sıfatının kazanılması bakımından herhangi bir hukukî sonuca engel olabilecek bir nitelikte olduğunu söylemek oldukça güçtür.¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁸ Fahri Bakırcı, **TBMM'nin Çalışma Yöntemi**, Ankara, 2000, s. 250; Bilir, s. 85; İzmir, s. 100.

¹⁰³⁹ Bakırcı, s. 250; Bilir, s. 85; İzmir, s. 101.

¹⁰⁴⁰ Bakırcı s. 251; Bilir, s. 85; İzmir, s. 101.

¹⁰⁴¹ Bilir, s. 85.

¹⁰⁴² İzmir, s. 101

¹⁰⁴³ Bakırcı s. 251; Bilir, s. 85; İzmir, s. 101.

¹⁰⁴⁴ Bakırcı s. 250; Bilir, s. 86; İzmir, s. 101.

3. Değerlendirme

Tüm bu anlattıklarımızdan sonra, yukarıda belirtilen iki grup görüş arasından, kanaatimizce birinci görüşün, daha açık bir ifadeyle, il seçim kurullarınca tutanağın düzenlendiği anda milletvekilliği statüsünün kazanıldığı görüşünün daha doğru olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, YSK'nın 22 Temmuz 2007 seçimlerinin ardından, Ankara'dan, seçim bölgesi olan İstanbul'a mazbatasını almaya giderken geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybeden Mehmet Cihat Özönder'e ilişkin, Neziroğlu'nun da atıfta bulunduğu,¹⁰⁴⁵ 27.7.2007 tarihli ve 716 numaralı kararı,¹⁰⁴⁶ bizim savunduğumuz görüşü destekler niteliktedir. Aynı şekilde, Ergenekon davasından tutuklu bulunan CHP milletvekilleri, Mehmet Haberal¹⁰⁴⁷ ve Mustafa Balbay'ın¹⁰⁴⁸ durumunu da, Anayasa Mahkemesi benzer şekilde değerlendirmiş, ilgili kişileri milletvekili olarak kabul edip, seçilme haklarının ihlaline hükmederek tahliyelerine karar vermiştir.

Yukarıda belirttiğimiz, MVSK'nın ilgili maddeleri ile YSK kararı ışığında milletvekili sıfatının, tutanağın (mazbatanın) düzenlenmesi ve milletvekilliğini kazanan kişiye verilmesi ile değil, oy verme işlemlerinin son bulduğu an da kazanılacağını kabul etmek gerekmektedir. İlhan Arsel'in ve benzer görüşü taşıyan yazarların görüşleri, kabul edilebilir niteliktedir. Yani, Millet iradesinin, oy kullanma işleminin bittiği an itibariyle tecelli ettiği ileri sürülebilir. Keza, yukarıda da belirtildiği üzere, YSK'nın 27.7.2007 tarihli ve 716 sayılı Kararında da, millet iradesinin, milletvekili genel seçiminde oy kullanma işleminin bittiği an tecelli ettiği, dolayısıyla bundan sonraki işlemlerin hepsi seçilmiş olan milletvekili için tamamlayıcı ve şekli işlemler olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁴⁹ MVSK'nın 36. maddesi uyarınca, milletvekilinin hak ve yükümlülüklerinin il seçim kurullarınca, tutanağın

¹⁰⁴⁵ Neziroğlu, s. 328.

¹⁰⁴⁶ YSK 2007/716 sayılı kararı; http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2007-716-karar.htm?_afriLoop=15066383252467987; Erişim Tarihi:24.12.2014.

¹⁰⁴⁷ AMK, Başvuru Numarası: 2012/849; Karar Tarihi: 4.12.2013, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/143efb4c-4d11-4d16-aa12-5195968201ce?highlightText=mehmet%20haberal&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

¹⁰⁴⁸ AMK, Başvuru Numarası: 2012/1272; Karar Tarihi: 4.12.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131213-10.pdf>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

¹⁰⁴⁹ YSK 2007/716 sayılı kararı; Ayrıca bkz. **TBMM Yasama El Kitabı**, Ed: İrfan Neziroğlu, Habip Kocaman, Semra Gökçimen, Ankara, Eylül 2011, s. 18.

(mazbatanın) ilgili kişiye verildiği anda kazanıldığı görüşü kanaatimizce uygun değildir. Çünkü tutanağın (mazbatanın) düzenlenerek ilgili kişiye verilmesi, YSK kararında da belirtildiği üzere, sadece bir tespit işidir. Dolayısıyla, tespit işlemi ile milletvekilliğinin hukuken ne zaman kazanıldığı, kazanılmış sayıldığı ve hüküm ve sonuçlarını ne zamandan itibaren doğuracağı kavramları çok farklı kavramlardır.¹⁰⁵⁰

B. Milletvekillerinin Göreve Başlaması

Meclise yeni seçilen milletvekillerinin, göreve başlarken, Anayasa'nın 81. maddesi gereğince and içmesi zorunludur. And içme, milletvekilliği sıfatını kazananların, göreve başlarken Anayasa'ya bağlılık ve sorumluluk bilinciyle görev yapacağına söz vermek üzere öngörülmüş bir düzenlemedir. Belirtmek gerekir ki, and içmenin veya and içmemenin, milletvekili sıfatının kazanılması üzerinde bir etkisi yoktur.¹⁰⁵¹ Bu durumda, and içme, milletvekili sıfatının elde edilmesiyle değil, göreve başlamaya ilgili tamamlayıcı bir zorunluluktur.¹⁰⁵²

1. And İçmenin Hukukî Niteliği

Milletvekilliği sıfatının kazanılma anı ile ilgili olarak, tartışılması gereken bir başka konuda and içmedir. 1982 Anayasası'nın 81. maddesine göre, TBMM Üyeleri göreve başlarken aşağıdaki şekilde and içerler.¹⁰⁵³

“Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine and ederim”.

Aynı şekilde, İç Tüzüğü'nün and içmeyi düzenleyen 3. maddesine göre de,

“Milletvekili genel seçimi kesin sonuçlarının YSK tarafından Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu kanallarında ilanını takiben beşinci gün saat 15.00 de Millet Meclisi Genel Kurulu çağrısız olarak toplanır. Bu birleşimde önce milletvekillerinin and içme töreni yapılır. And içme töreninde bulunmayan

¹⁰⁵⁰ Benzer görüş için bkz. İzmir, s. 105.

¹⁰⁵¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.298.

¹⁰⁵² İzmir, s. 101.

¹⁰⁵³ And içme sırası Ankara milletvekillerine geldiğinde, Ankara eski milletvekili Mustafa Kemal ATATÜRK için saygı duruşunda bulunulması bir teamül haline gelmiştir. Has, s.63

*milletvekilleri, katıldıkları ilk birleşiminin başında and içerler. And içme, her milletvekilinin, Anayasadaki metni kürsüden yüksek sesle okuması suretiyle olur. Ara seçimde milletvekili seçilenler, katıldıkları ilk birleşimin başında and içerler. Milletvekilleri, seçim çevresi, soyadı ve adlarının alfabe sırasına göre and içerler”.*¹⁰⁵⁴

Ancak belirtmek gerekir ki, milletvekili andının hukukî bağlayıcılıktan çok, manevi bir bağlayıcılığı ifade ettiğinin üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁵⁵ Nitekim, milletvekillerinin and içmesi, görevlerine başlamadan önce yapılması gerekmektedir. Yoksa and içmenin, bir anlamı ve önemi kalmaz. Çünkü, and içme milletvekilliği sıfatını kazananların, göreve başlarken Anayasa’ya bağlılık ve sorumluluk bilinciyle görev yapacağına söz vermek ve Anayasa’dan doğan doğrudan ve dolaylı görevlerini, Anayasa’ya uygun olarak yerine getireceğini bildirmek maksadıyla yapılır.¹⁰⁵⁶ Milletvekili sıfatının kazanılması anı ile ilgili olarak, yukarıda da belirtildiği üzere, milletvekili sıfatının kazanılması için and içmek gerekli değildir. Dolayısıyla, henüz and içmemiş olsa bile milletvekili, örneğin, “yasama dokunulmazlığı” gibi, bu sığata bağılı imtiyazlardan yararlanır.¹⁰⁵⁷ Diğer taraftan, Anayasa’nın 81. maddesine göre, and içmemiş bir milletvekilinin göreve başlaması mümkün değildir. Bu nedenle, mazeretsiz olarak and içmeye gelmeyen veya and içmeye gelip de usûlüne uygun olarak and içmeyen bir milletvekili, göreve başlamamış sayılır. Bu durum, beş birleşim sürdüğünde, o milletvekilinin milletvekilliği, devamsızlığı nedeniyle düşürülebilir.¹⁰⁵⁸ Anayasa’nın 81. maddesi, milletvekillerinin göreve başlarken and içmelerini öngördüğüne göre, belirtilen şekilde bir sonuca ulaşmak pekâlâ mümkündür. Diğer bir ifadeyle, and içme hususu, milletvekili sıfatının kazanılma anı ile ilgili değil, göreve başlama anı ile ilgili olduğu düşünülmelidir. Onar ve Tiryakioğlu’na göre, milletvekili seçilen kişilerin, eski Meclis önünde and içmelerihukukî bakımdan savunulacak bir çözüm yolu olmadığı

¹⁰⁵⁴ TBB Taslağının 93. maddesinin gerekçesine göre, “Atatürk ilke ve inkılâplarına”bağılılığı bunlara içtenlikle inanmayanlar açısından and ögesi yapmak doğru değildir. Ancak bu ilke ve devrimlerin Anayasa ilkesine dönüşmüş olanları elbette ki andın birer ögesi olmalıdır. Andın metninde “Anayasa’ya sadakat” kavramına yer verilmesi de bunu vurgulamaktadır. Bir milletvekilinin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na sadakat borcu altında olması, aynı zamanda bir yabancı devletin anayasasına sadakat borcu altında bulunmamasını zorunlu kılar. TBB Taslağı, md. 93 gerekçesi. Ayrıca bkz. TBB. Taslağı md. 93.

¹⁰⁵⁵ Özbudun, s.248; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.314; Bilir, s.86.

¹⁰⁵⁶ Bilir, s.86.

¹⁰⁵⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 314.

¹⁰⁵⁸ Onar, s. 454; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 314.

için,¹⁰⁵⁹ yeni Meclis'in ilk toplantı günün de, yeni seçilen milletvekillerinin göreve başlarken and içmeleri en doğru çözüm yolu gibi gözükmektedir.

2. And İçmenin Göreve Etkisi

And içme, daha önceden de belirtildiği gibi, milletvekilliği sıfatının kazanılması için değil milletvekilinin göreve başlayabilmesi için, Anayasa'nın aradığı bir koşuldur. Milletvekilliği sıfatının, milletvekili genel seçiminde oy kullanma işleminin bittiği an, milletin iradesinin tecelli ettiği dolayısıyla sıfatın kazanıldığını belirtmiştik. Anayasa'nın 81. maddesi de, “göreve başlarken” ibaresini kullanmak suretiyle, and içmeyi, milletvekili olmak için değil, göreve başlamanın bir ön şartı olarak kabul etmiştir.¹⁰⁶⁰

Tam da bu noktada, 2011 yılında yapılan milletvekilliği genel seçimlerinden sonra, Meclis'te meydana gelen, and içme krizine değinmekte fayda görmekteyiz. TBMM'deki yemin krizi, 12 Haziran 2011 seçimleri sonucu meclise girmeye hak kazanan bazı milletvekillerinin, tutuklu olması ve tahliye edilmemesi ile seçimde BDP'nin desteklediği, bağımsız aday Hatip Dicle'nin vekilliğinin düşürülmesi sonucu meydana gelmiştir. Mecliste yapılan and içme törenine, AKP, CHP ve MHP katılırken, BDP'nin seçimlerde desteklediği, bağımsız olarak seçimi kazanan milletvekillerinin katılmamıştır. Ancak, CHP'li milletvekilleri, and içme törenine katılsa da and içmemiştir.¹⁰⁶¹ Bununla birlikte, Anayasa, and içmeyi bir zorunluluk olarak

¹⁰⁵⁹ Onar-Tiryakioğlu, s. 558.

¹⁰⁶⁰ And içmenin milletvekili görevine başlamanın bir ön koşulu olarak kabul edildiği ile ilgili olarak bkz. Kemal Dal, **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1984, s. 235; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 291; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 238; Onar-Tiryakioğlu, s. 558; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 315; İba, s. 135; Bilir, s. 86; Özer, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 174; Has, s. 63; Arslan, **Türk Parlamento Hukuku**, s. 54.

¹⁰⁶¹ TBMM'deki yemin krizi AKP ve CHP'nin vardığı bir mutabakatla sona ermiş ve CHP milletvekilleri varılan bu mutabakat sonucu Meclis'te and içmişlerdir. Varılan mutabakat metninde “Siyaset kurumu için sorunların gündeme getirileceği, tartışılacağı, değerlendirileceği ve çözüm bulunacağı yegâne ortam TBMM'dir. Siyasi partiler sorunların çözümü için TBMM zemininde olmalıdır. TBMM'nin açılışından bugüne kadar yasama faaliyetine katılmamış olan milletvekillerinin Meclis çalışmalarına iştirak etmelerini ve katkı sağlamalarını arzu ediyoruz” ifadelerine yer verilmiştir. Ancak, CHP'nin yemin etmesiyle kriz kısmen çözülmüş olsa da BDP yemin boykotunu sürdürmüştür. 1 Ekim 2011 tarihinde Meclis açılış töreni öncesinde BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş, “Bugün başlangıç günü. Herkese hayırlı olmasını istiyoruz. Parlamento tam kadro toplanamıyor. Tutuklu olan vekillerin Meclis'te olmaları için ilgililer hiçbir şekilde çaba sarf etmedi, bunu bizler gözlemledik. Biz BDP olarak birazdan yemin edeceğiz hep birlikte. Ama bir kez daha parlamentonun kapısından içeri girerken veto protestolarında kaybettiğimiz tüm değerler adına bu kapıdan giriyoruz.” diyerek yaptıkları boykotu sonlandırmış ve TBMM'de yemin ederek göreve başlamışlardır.

düzenlemişken, and içmemenin müeyyidesini açıkça öngörmemiştir. Bundan dolayıdır ki, and içmemiş bir milletvekili genel olarak özlük haklarından yararlanabilir (örneğin, maaşını alabilir, yolluklardan faydalanabilir), yasama dokunulmazlığından faydalanabilir, ancak, yasama çalışmalarına katılamaz. Bu noktada, tutuklu milletvekillerinin, neden yasama dokunulmazlığından faydalanamadığı, sorusu akla gelmektedir. Tutuklu milletvekillerinin durumunu farklı değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü, her iki davaya bakan Ağır Ceza Mahkemeleri'nin de gerekçe gösterdiği gibi, tutuklu milletvekillerinin üzerine atılı suçların Anayasa'nın 14. maddesi kapsamında kalması ve Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrasına göre,¹⁰⁶² “yasama dokunulmazlığı dışında olması” nedeniyle yasama dokunulmazlığı kurumu tutuklu vekiller için işletilememiştir.

Milletvekillerinin and içmesi ile ilgili genel kanı, and içmediği için göreve başlayamayan milletvekilinin, bu durumu Anayasa'nın 84. maddesine göre çözümlenmesidir. Anayasa'nın 84. maddesine göre, Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim katılmayan milletvekilinin milletvekilliği Genel Kurul kararıyla düşürülebilir.¹⁰⁶³

http://tr.wikipedia.org/wiki/TBMM_yemin_krizi; Erişim Tarihi: 24.12.2014; TBMM' de Krizler Çözüldü, Anayasa Çalışmaları Başladı, Türkiye Yeni Bir Döneme Adım Attı, <http://www.siyasetdergisi.com.tr/Haber/TBMM%E2%80%99DE-KRIZLER-cOZULDU,-ANAYASA-cALISMALARI-BASLADI,-TURKIYE-YENI-BIR-DONEME-ADIM-ATTI/157>, Erişim Tarihi: 24.12.2014.

¹⁰⁶² “MADDE 83-Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır.

Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanasını işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz”.

¹⁰⁶³ Onar, s. 454; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 238; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 315; Has, s. 63; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 54.

C. Yeni Seçilen Meclisin Yetkilerini Kullanmaya Başlaması

Milletvekili sıfatının kazanıldıktan sonra, açıklığa kavuşturulması gereken diğer bir konuda, Meclis'in hukukî varlık kazanması anı, diğer bir ifadeyle, yeni seçilen Meclis'in yetkilerini ne zaman kullanmaya başlayabileceği andır.

Doktrinde, yeni seçilen Meclis'in yetkilerini kullanmaya başlayabileceği an ile milletvekilliği sıfatının kazanıldığı anın farklı olduğu belirtilmiştir. Nitekim, kişinin, milletvekili sıfatını kazanması,yeni Meclis'in seçilmiş olduğu anlamına gelmemektedir.¹⁰⁶⁴ Meclis'in seçilmesinden kastedilen, Meclis'in egemenliği temsil etmek üzere, karar alabilecek bir durumda olmasıdır. Dolayısıyla, tek tek milletvekillerinin seçilmesiyle Meclis'in toplanması ve karar alabilmesi mümkün değildir. Meclis'in seçilmiş sayılması gereken an ise, ilk olarak toplandığı zamandır.¹⁰⁶⁵

Ancak, doktrinde yapılan bu yorum, yeni Meclis'in yetkilerini ne zaman kullanmaya başlayabileceği anın tespiti ile ilgili olarak, Anayasa'nın 77. maddesi, maddenin lafzına, sistematığıne aykırı yorumlanmaktadır. Şöyle ki, Anayasa'nın 77. maddesinin 1. fıkrasında seçimlerin, normal süresi olan 4 yıl içerisinde “yapılacağı”, 2. fıkrasında da, Meclis'in, bu süre dolmadan seçimin “yenilenmesine” ya da, Anayasa'da belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre seçimlerin “yenilenebileceği” belirtilmiştir. 3. fıkra da ise, “yenilenmesine” karar verilen Meclis'in yetkilerinin, yeni Meclis “seçilinceye” kadar kullanabileceği belirtilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken, kavramlar, Anayasa'nın 77. maddesinin 1. fıkrasında geçen seçimlerin “yapılması” kavramı, 2. fıkrasında geçen seçimlerin “yenilenmesi” kavramı ve sonra olarak 3. fıkrasında geçen yeni Meclis'in “seçilmesi” kavramıdır.

Kanaatimizce, doktrindeki bu yorumlama, bu kavramların birbirinden ayırt edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira, Anayasa'nın 77. maddesinin 3. fıkrasında geçen, “*yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer*” ifadesi, esasen 2. fıkra da geçen, “*Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasada belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten*

¹⁰⁶⁴ Bilir, s.87; Has, s.63.

¹⁰⁶⁵ Bakırcı, s.255; Bilir, s.87; Has, s.62.

milletvekili yeniden seçilebilir” ifadesi ile alakalıdır. Diğer bir ifade ile, 3. fıkra da geçen ifade, 1. fıkra da geçen, “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri dört yılda bir yapılır*” ifadesi ile alakalı değildir. 3. fıkra da geçen ifade erken seçim yapılması ile alakalıdır. Dolayısıyla, bizim buradan anlayacağımız, TBMM’nin erken seçime gitmesi¹⁰⁶⁶ yahut cumhurbaşkanınca seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi durumunda, yeni Meclis seçilene kadar, Meclis’in yetkilerini mevcut Meclis’in kullanacak olmasıdır.¹⁰⁶⁷

Ancak, doktrinde, Meclis’in seçilmiş sayılması gereken anın, ilk olarak toplandığı zaman olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁶⁸ Hâlbuki, 3. fıkra da geçen düzenleme, sadece TBMM’nin erken seçim kararı almasında ve Anayasa’da belirtilen şartlar altında, Anayasa’nın 116. maddesine göre, Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre seçimlerin yenilenmesi durumunda uygulanabilir. Bu düşüncüyü destekleyecek olan bir diğer husus ise, Anayasa’nın 77. maddesinin 1. fıkrasında seçimlerin “yapılması” terimi kullanılır iken, 2. fıkra da ve buna bağlı olarak 3. fıkra da, “yenileme” teriminin kullanılıyor olmasıdır.

Bu durumda, seçimlerin yapılması sonucunda, Anayasal süre içinde, seçilen yeni Meclis’in yetkilerini kullanmaya başlayabileceği anın tespit edilmesi gerekmektedir. Doktrinde, bu hususla ilgili olarak, temelde iki görüş bulunmaktadır.

Bir görüşe göre, seçilen yeni Meclis’in yetkisi, “Meclis”in seçilmesi ile başlar.¹⁰⁶⁹ Bu durumda, eski Meclis’in yetkilerinin ne zaman son bulacağı ve yeni Meclis’in yetkilerini ne zaman kullanmaya başlayacağı sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Diğer görüşte ise, Meclis’in seçilmiş sayılması ve yetkilerini kullanmaya başlaması gereken anın, ilk olarak toplandığı zaman olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁷⁰ Doktrinde, bu nokta da yapılacak eleştirinin ise, Meclis’in sürekliliği ilkesi gereği, Meclis’in bulunmadığı ve egemenliğin temsil edilmediği bir anın bile olması söz konusu olamayacağından, 1924 Anayasası’nın 13. maddesinde

¹⁰⁶⁶ Süleyman Sırrı Terzioğlu, **Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 146.

¹⁰⁶⁷ Terzioğlu, s. 147.

¹⁰⁶⁸ Bakırcı, s. 255; Bilir, s. 87; Has, s. 62.

¹⁰⁶⁹ Arslan, *Türk Parlamento Hukuku*, s. 55.

¹⁰⁷⁰ Bakırcı, s. 255; Bilir, s. 87; Has, s. 62.

olduğu gibi, daha doğru bir ifadeyle, eski Meclis'in yetkilerinin, yeni Meclis'in "toplanaşına" kadar süreceğı şekilde düzeltilmesi gerektiğı ifade edilmektedir.¹⁰⁷¹

Ancak, kanaatimizce, bu görüşte isabet bulunmamaktadır. Çünkü, İttüzüğün 3. maddesinin 1. fıkrasında geçen, "TBMM İttüzüğü'nün 3. maddesinin 1. fıkrasına göre ise, yeni seçilen meclis, ilk olarak, milletvekili genel seçimi kesin sonuçlarının, YSK tarafından, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu kanallarında ilanını takip eden beşinci gün, saat 15.00'te toplanacaktır" hükmü ile ifade edilen, Meclis'in yapacağı ilk toplantı olağan bir toplantıdır. Ancak, TBMM'nin görev ve yetkilerinin ifade edildiğı, Anayasa'nın 87. maddesinde, "savaş ilânına karar vermek" gibi olağanüstü bir durumun varlığı halinde ise, Arslan'ın da ifade ettiğı gibi,¹⁰⁷² "yetkili makam, kurul veya kişilerce", Meclis'in olağanüstü toplantıya çağırılması her zaman mümkündür. Böyle bir durumda, yeni Meclis'in, İttüzüğün 8. maddesine göre, kurulacak olan Geçici Başkanlık Divanı'nın yönetimi altında toplanmasına bir engel bulunmamaktadır.¹⁰⁷³

Diğer taraftan, yapılan seçimlerden sonra oluşacak olan, yeni Meclis'in "toplanaşına" kadar, eski Meclis'in yetkilerini kullanmaya devam etmesi durumunda bir yetki gaspı meydana gelecektir. Diğer bir ifadeyle, yapılan seçimler sonucunda yetkisini kaybetmiş olan bir Meclis, yasama faaliyetine devam etmiş olacak ki, bu durumda da oluşacak olan yeni Meclis'in kullanması gereken yetkiyi, eskisi kullandığından dolayı bir yetki gaspı söz konusu olabilecektir.

Son olarak diyebiliriz ki, yeni Meclis'in seçilmiş sayılacağı ve yetkilerini kullanmaya başlayabileceğı anı, MVSK'nın 36. maddesinde, "Milletvekili seçilenler belli olur olmaz, seçilenlerin ad ve soyadları ve parti adayı iseler mensup oldukları siyasi parti, il seçim kurullarınca en seri şekilde telgrafla, ayrıca telefon veya telsiz ile seçim çevreleri de gösterilerek Yüksek Seçim Kuruluna bildirilir" şeklinde geçtiğı ifadesiyle, milletvekili seçimleri sonucunda seçilmiş olan milletvekillerini tespit eden il seçim kurullarının, milletvekili seçilenleri, YSK'ya bildirdiğı an olarak kabul etmek gerekir. Çünkü, Arslan'nın belirttiğı gibi, il seçim kurullarının milletvekili seçilenleri tespit anının, Meclis'in yetkilerini kullanmaya başlayacağı an olarak kabul edilmesi, uygulamada bazı aksaklıklara neden olabilecektir. Şöyle ki, milletvekili

¹⁰⁷¹ Bakırcı, s. 256-258; Bilir, s. 87; Has, s. 62.

¹⁰⁷² Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 55.

¹⁰⁷³ Benzer görüş için bkz. Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 55.

seçimi bittikten sonra, seçimi kazanan adayların il seçim kurulları tarafından tespiti bazen hemen mümkün olmamaktadır. Seçim çevrelerinde, seçim sonucuna itirazlar olabilmekte, dolayısıyla da her seçim çevresinin, milletvekilliği kazananları tespit anı, aynı olamamaktadır. Dolayısıyla, yeni Meclis'in yetkilerini kullanmaya başlayacağı anın, il seçim kurullarının, milletvekili seçilenleri, YSK'ya bildirdiği an olarak kabul etmek, daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır.¹⁰⁷⁴

D. Milletvekilliği Statüsünün Niteliği

Milletvekilliği statüsü ile ilgili olarak tartışılması gereken diğer bir önemli konuda, milletvekillerinin kamu görevlisisayılıp, sayılamayacağı sorusudur. Bu sorunun cevaplanması, cumhurbaşkanlığı ve mahalli idareler seçimlerine katılan milletvekillerinin ve bakanların görevlerinden istifa edip etmeyecekleri durumunun açıklığa kavuşturulması açısından önemlidir. Nitekim, 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu'nun (CBSK)¹⁰⁷⁵ 11. maddesinde, "kamu görevlileri"nin aday listelerinin kesinleştiği tarih itibarıyla, mevcut görevlerinden istifa etmiş sayıldığı belirtilmektedir. Yine aynı şekilde, 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanunu'nun¹⁰⁷⁶ geçici maddelerinde de, "kamu görevlileri"nin görevden ayrılmaları ile aday olabilecekleri belirtilmektedir.

Kamu görevlisi, kamu kesiminde bir teşkilata bağlı olarak görev yaparlar ve kamu hizmeti ifa ederler. Kamu görevlilerinin, kamu kesiminde bir teşkilata bağlı olarak görev yapmaları koşulu, olmazsa olmaz bir koşuldur. Çünkü, bir özel hukuk kişisi tarafından istihdam edilenler, kamu görevlisi sayılamayacağı gibi, kamu kesiminde bir teşkilata bağlı olmaksızın kamuya yararlı hizmet ifa edenler (pazarcılar, fırıncılar vb.) veya kamu hizmeti ifa edenlerde (serbest avukatlar) kamu görevlisi sayılamazlar.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁴ Yeni Meclis'in yetkilerini, il seçim kurullarının milletvekili seçilenleri tespit anı, görüşü için bkz. Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 55.

¹⁰⁷⁵ RG. Tarih: 26.01.2012, Sayı: 28185.

¹⁰⁷⁶ RG. Tarih: 18.01.1984, Sayı: 18285.

¹⁰⁷⁷ Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemile Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011, s. 561; Kemal Gözler, **İdare Hukuku (Cilt II)**, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, Ekim 2009, s. 627.

İdare organının insan ögesine “kamu görevlisi” denmektedir.¹⁰⁷⁸ Doktrinde kamu görevlisi kavramı, geniş ve dar anlamda kamu görevlisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁰⁷⁹ Ancak, ister geniş anlamda kullanılsın, ister dar anlamda kullanılsın, kamu görevlilerinin mutlaka kamu kesimindeki bir kuruluşa bağlı olarak görev yapıyor olması gerekmektedir.¹⁰⁸⁰

Kamu görevlileri deyimi, geniş anlamda kullanıldığında, çeşitli kamu kuruluşlarında çalıştırılan ve hukukî durumları birbirinden farklı olan tüm görevlileri içine almaktadır. Geniş anlamda kamu görevlilerinin kapsamına, cumhurbaşkanından, başbakana, bakanlardan, milletvekillerine, validen, kaymakama, belediye başkanına, muhtardan, kamuya ait herhangi bir fabrikada işçi olarak çalışan kimseye kadar, herkes girmektedir.¹⁰⁸¹ 1982 Anayasası’nda, kamu görevlisi kavramı kullanılmamıştır.¹⁰⁸² Esasen Anayasa’da, kamu görevlileri konusunda terim birliği yoktur.¹⁰⁸³ Ancak, Anayasa’nın 39, 40, 71 ve 137. maddelerinde geçen, “kamu görev ve hizmetlerinde bulunanlar”, “resmi görevliler”, “kamu hizmetine girenler”, “kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse” terimleri kullanılmıştır.¹⁰⁸⁴ Bu terimlerin, geniş anlamda kamu görevlilerini ifade ettiği söylenebilir. Geniş anlamda kamu görevlileri, hizmete alınmaları, ücret durumu, hizmette kalış süreleri, aslî veya yardımcı hizmetlerde çalışmaları ve kendilerine uygulanan hukuk dalları bakımından çeşitli ayrımlara tâbi tutulabilir.¹⁰⁸⁵

Dar anlamda kamu görevlileri ise, devletin siyasî yapısını oluşturan organlardaki görevlilerle, özel hukuk hükümlerine tabi olarak çalışanlar dışında kalan kamu görevlilerini ifade etmektedir.¹⁰⁸⁶ Burada önemli olan husus, bu kişilerin

¹⁰⁷⁸ Şeref Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, Güncelleştirilmiş 30. Bası, Ankara, Ekim 2011, s. 185; Metin Günday, **İdare Hukuku**, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s. 579; Sezer, s. 14; Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 781.

¹⁰⁷⁹ Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, s. 185; Günday, s. 580; Cihan Kanlıgöz, “1982 Anayasasına Göre Kamu Görevlisi Kavramının Anlam ve Kapsamı”, **AÜFHFD**, C.43, S.3–4, 1993, ss. 169–195; s. 180; Sezer, s. 14; Atay, ss. 781-782; Gözler, kamu görevlilerini, en geniş anlamda, Geniş anlamda, en dar anlamda ve dar anlamda olmak üzere dörde ayırmıştır. Gözler, **İdare Hukuku** (Cilt II), ss. 623,625.

¹⁰⁸⁰ Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, s. 185; Günday, ss. 579-580; Kanlıgöz, s. 180; Bilir, s. 88.

¹⁰⁸¹ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, s. 561; Kanlıgöz, s. 181; Sezer, s. 14.

¹⁰⁸² Sezer, s. 14.

¹⁰⁸³ Gözler, **İdare Hukuku** (Cilt II), s. 628.

¹⁰⁸⁴ Şeref Gözübüyük- Turgut Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar**, C. I, Güncelleştirilmiş 8. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 798.

¹⁰⁸⁵ Kanlıgöz, s. 181.

¹⁰⁸⁶ Sezer, s. 14.

görevlerini meslek olarak icra etmeleridir. Cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar, milletvekilleri, belediye başkanları, muhtarlar yaptıkları görevleri meslek olarak yapmadıklarından, dar anlamda kamu görevlisi sayılmazlar. İşçilerde, özel hukuk hükümlerine tabi olduklarından dolayı, dar anlamda kamu görevlisi sayılmazlar.¹⁰⁸⁷

Anayasa'nın 128. maddesinin 1. fıkrasına göre, “Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür”. Bu fıkradan anlaşılabileceği gibi, dar anlamdaki kamu görevlileri, memurlar ve öteki kamu görevlilerinden oluşmaktadır. 657 Sayılı DMK'nın 4. maddesindeki, “kamu hizmetleri; memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler eliyle gördürülür” hükmü de, dar anlamdaki kamu görevlilerini göstermektedir. Görüldüğü gibi, bu maddede kamu görevlilerinkimler olduğu sınırlı olarak sayılmıştır. Milletvekillerinin bu sayılanlardan herhangi birisine girmeleri mümkün değildir.¹⁰⁸⁸

Milletvekillerini, teknik olarak, dar anlamda kamu görevlisi saymak mümkün olmamakla birlikte, geniş anlamda kamu görevlisi kategorisine dâhil etmek mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, geniş anlamda kamu görevlileri, kamu kesiminde görev yapan herkesi ifade etmektedir. Yani, hukukî durumlarına yada yaptıkları görevin niteliğine bakılmaksızın, cumhurbaşkanından en altta bulunan işçilere kadar kamu kesiminde görevli herkes girmektedir.¹⁰⁸⁹ Ayrıca, milletvekillerinin icra ettikleri faaliyeti bir özel hukuk faaliyeti olarak nitelendirmek mümkün olmadığı gibi,¹⁰⁹⁰ yaptıkları görevi meslek olarak da icra etmemektedirler.¹⁰⁹¹ Ayrıca, maaşlarını kamu bütçesinden aldıkları ve devletin fonksiyonlarından biri olan yasama fonksiyonunu yerine getiren meclis üyeleri olarak geniş anlamda kamu görevlileri kategorisine sokulabilecek istisnai bir çalışan grubu oluşturdukları ifade edilmektedir.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁷ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, s. 562.

¹⁰⁸⁸ Bilir, s. 88.

¹⁰⁸⁹ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, s. 561

¹⁰⁹⁰ Ali Oğuz Şahin, **Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları**, Palme Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 88; Bilir, s. 89

¹⁰⁹¹ Akyılmaz, Sezginer, Kaya, s. 562.

¹⁰⁹² Bilir, s. 89.

E.Parlamente Muafiyetler

Milletvekillerinin, yasama ile ilgili görevlerini, hiçbir baskı altında kalmadan serbest iradeyle yerine getirebilmeleri için, kendilerine yasama bağıışıklığı¹⁰⁹³ adı verilen, yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu gibi, bir takım muafiyetler tanınmıştır.¹⁰⁹⁴ Bu muafiyetler, yasama organının işlevini yerine getirmesi ve milli iradenin tecelli etmesini sağlamak için, parlamento taranmış bir ayrıcalıktır.

Parlamente muafiyetler ya da yasama bağıışıklıkları, parlamento içinde, fikir ve söz hürriyeti ile yasama görevi esnasında alıkoyma ve kovuşturmalardan muaf olmak anlamına gelmektedir.¹⁰⁹⁵ Doktrinde bu muafiyetler, milletvekili muafiyeti,¹⁰⁹⁶ yasama ayrıcalığı,¹⁰⁹⁷ parlamente muafiyetler,¹⁰⁹⁸ parlamente bağıışıklıklar,¹⁰⁹⁹ yasama bağıışıklığı,¹¹⁰⁰ (parliamentary privilege,¹¹⁰¹ parliamentary immunity veya immunity parlementaire¹¹⁰²) şeklinde de adlandırılmaktadır.

Milletvekillerinin, tam bir güven içinde çalışabilmeleri ve kendilerine düşen görevleri rahatça yerine getirebilmeleri için birtakım güvencelere ihtiyaç vardır. Bilir, milletvekillerinin bağıımsızlıklarını sağlamak amacıyla tanınması gerekli olan zorunlu asgari güvenceleri,

“1. Milletvekillerini, ifade ve oy hürriyetine karşı her türlü engellemeden koruyan bağıışıklıklar: Milletvekilleri, söylediğı, yazdığı veya kullandığı bir oydan dolayı, medeni, idari veya cezai bir müeyyide tehlikesiyle karşılaşmamalıdır.

2. Milletvekillerini gereksiz cezai takibatlara karşı koruyan bağıışıklıklar: Milletvekilleri bir suç işledikleri zaman, ancak üyesi oldukları Meclisin izniyle suçlanabilmeli veya tutuklanabilmelidirler.

¹⁰⁹³ Colette Mireille Langlois, **Parliamentary Privilege: A Relational Approach**. Thesis (LL. M.)-- University of Toronto, 2009, s. 1; Thomas Erskine May, **Parliamentary Practice, A Treatise of The Law, Privileges, Proceedings And Usage of Parliament**, Twenty-third Edition, London 2004, s. 75; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 5.

¹⁰⁹⁴ Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 214-215.

¹⁰⁹⁵ Hüseyin Özcan, **Yasama Bağıışıklıkları**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 15; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 55.

¹⁰⁹⁶ Özer, Türk Anayasa Hukuku, s. 175; Bilir, s. 98.

¹⁰⁹⁷ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 201.

¹⁰⁹⁸ Metin Kıratlı, **Parlamente Muafiyetler**, Ankara 1961; Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 214-215; Artuk-Gökcen-Yenidünya, s. 190.

¹⁰⁹⁹ Ayhan Döner, “Parlamente Bağıışıklıklar”, **AÜEHFD**, C. VIII, S. 1-2, 2004, ss. 49-72; Has, s. 72.

¹¹⁰⁰ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 240; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 320; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 55.

¹¹⁰¹ Langlois, s. 1-55.

¹¹⁰² Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 5; May, s. 75; De Stanley Smith – Rodney Brazier, **Constitutional, and Administrative Law**, Penguin Books, London 1998, s. 315; Hilaire Barnett, **Constitutional & Administrative Law**, London 2002, s. 550.

3. Milletvekillerine parlamentoda tam zamanlı çalışmalarına imkân veren bir maddi durum, ödenek imkânı sağlanmalıdır” şeklinde sıralamıştır.¹¹⁰³

Parlamente muafiyetler, milletvekilleri için şahsi bir imtiyaz değildir. Bu milletvekillerine görevlerinden dolayı tanınmıştır. Milletvekillerini, bu şekilde, diğer vatandaşlardan farklı bir statüye tabi tutmanın amacı, onlara ayrıcalıklı ya da hukukun üstünde bir durum sağlamak değildir. Bubağışıklıkların sağlanmasındaki amaç, şüphesiz kamu yararının daha iyigerçekleşmesidir. Başka bir ifadeyle, milletvekillerine sağlanan bu ayrıcalıklar aracılığıyla, yasama görevinin daha iyi yapılmasındaki kamu yararı, milletvekillerin tanınan ayrıcalıkların eşitlik ilkesini ihlâl etmesindeki kamu zararından daha büyüktür.¹¹⁰⁴

Parlamente muafiyetler, oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Bu bağlamında ilk olarak, yasama sorumsuzluğu varlık bulmuştur.¹¹⁰⁵ Parlamente muafiyetlerin menşei, eski Roma’da görülmüş ve Praetor (pretor, pretör) ve Konsüllerin çalışmalarında uygulanmıştır.¹¹⁰⁶ Parlamente muafiyetler, her ne kadar ilk olarak Roma’da ortaya çıkmış olsa da, kurumsal kökeni İngiltere¹¹⁰⁷ olup, 18.yy. sonlarına doğru Fransa’da¹¹⁰⁸ da kabul edilmiş ve diğer ülkelere yayılmıştır.¹¹⁰⁹ Parlamente muafiyetler, bugünkü anlamıyla bir anayasa kurumu olarak, özellikle temsilî hükümet rejimlerinin oluşmasıyla, büyük önem kazanmıştır.¹¹¹⁰ Parlamente muafiyetler, temsilî rejimin İngiltere’de tarihsel gelişimi içinde, meclislerin krala

¹¹⁰³ Bilir, ss. 97-98.

¹¹⁰⁴ Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 293; Teziç, s. 441; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 201; Artuk-Gökçen-Yenidünya, ss. 190-191; Bilir, s. 98; Döner, s. 50.

¹¹⁰⁵ Özcan, s. 34; Seda Dunbay, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)**, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı- İstanbul, Eylül 2013, s. 29.

¹¹⁰⁶ Dunbay s. 27.

¹¹⁰⁷ İngiltere’ de kurumlaşan bu sisteme göre parlamento beş bağışıklığa sahiptir. Bunlar: 1- Söz hürriyeti, 2- Tutuklanma bağışıklığı, 3- Kendi kuruluşunu düzenleme bağışıklığı, 4- Ceza verme bağışıklığı, 5- Kral huzuruna kabul edilme bağışıklığıdır. Kıratlı, s. 5; Bilir, ss. 98-99; Teziç, s. 442.

¹¹⁰⁸ Fransız sisteminde parlamente muafiyetler iki tanedir. Bunlar: 1- Sorumsuzluk 2- Dokunulmazlık Parlamente muafiyetler kaynağını İngiltere’den almakla birlikte, Fransa’da gelişmiş daha sonra Kıta Avrupa’sı ülkelerine buradan yayılmıştır. Dünyada daha çok yaygın ve bizim hukuk sistemimizde de kabul edilen Fransız sistemidir. Kıratlı, s.6; Artuk-Gökçen-Yenidünya, s.191; Bilir, s. 99.

¹¹⁰⁹ Ömer Keskinsoy, **Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 24; Bilir, s. 98; Döner, s. 49; Dunbay, s. 1-2.

¹¹¹⁰ Mehmet Ali Aybar, **Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri**, İstanbul 1937, s. 6; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 7

karşı yaptıkları varoluş mücadelesi sürecinde kurumsallaşmış ve bugün temsili rejimlerin her türünün vazgeçilmez kurumları olmuşlardır.¹¹¹¹

Osmanlı Devleti’nden itibaren, Türk Anayasa Hukuku gelişmeleri dikkate alındığında, parlamenter muafiyetler ile ilgili Anayasa hükmünün ilk kez 1876 K.E. ile hukuk sistemimize girmiştir.¹¹¹² TBMM’nin 20 Ocak 1921’de kabul ettiği Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda, yasama dokunulmazlığı konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır.¹¹¹³ 1924 Anayasası’nın 17. maddesinin 2. cümlesinde ise yasama dokunulmazlığı şu şekilde düzenlenmiştir;

*“...gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunun isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Hey’eti Umumiye’nin kararma menuttur. Cınai cürmü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makam-ı aidi meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel ve sonra aleyhine sadır olmuş cezai bir hükmün infazı meb’usluk müddetini hitamına talik olunur. Meb’usluk müddetinin esnasında müruru zaman cereyan etmez”.*¹¹¹⁴

1961 Anayasası’nda ise, dokunulmazlık, 79. maddenin 2. fıkrası ve devamındaki fıkralarda düzenlenmiştir. Buna göre, *“seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi kendi Meclisinin karan olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır”.*¹¹¹⁵

1982 Anayasası’na göre, milletvekilliği için iki türlü muafiyet vardır ve bu muafiyetler, 1982Anayasası’nın 83.maddesinde“yasama dokunulmazlığı” başlığı altında düzenlenmiş olmakla birlikte, aslında madde, hem “yasama dokunulmazlığı”, hem de “yasama sorumsuzluğu” kurumunu düzenlemiştir.Bu maddenin 1. fıkrası yasama sorumsuzluğu kurumunu, diğer fıkraları ise yasama dokunulmazlığı kurumunu düzenlemektedir.¹¹¹⁶

Parlamenter muafiyetler, ülkemizde de kabul edildiği şekliyle, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığından ibarettir. Dolayısıyla, yasama

¹¹¹¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 240.

¹¹¹² Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s.14; Bilir, s. 100; Artuk-Gökçen-Yenidünya,s. 193; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 27; Kadir Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi”, **Yasama Dergisi**, Sayı 3, Ekim-Kasım-Aralık 2006, s. 87.

¹¹¹³ Bilir, s. 100; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 29.

¹¹¹⁴ A.Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları, 1876, 1921, 1961,1982**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s. 59; Bilir, s. 100.

¹¹¹⁵ Bilir, ss. 100-101

¹¹¹⁶ Teziç, s. 442; Bilir, s. 101; Döner, s. 50.

bağışlıkları kavramı, bir üst kavram olarak, hem yasama sorumsuzluğunu hem de yasama dokunulmazlığını kapsamaktadır.¹¹¹⁷

Parlamente muafiyetlerden birincisi, milletvekillerinin meclis çalışmalarındaki söyledikleri sözlerden, açıkladıkları düşüncelerden ve kullandıkları oylardan dolayı sorumlu tutulmamalarını öngören yasama sorumsuzluğudur. Eroğul’a göre, yasama sorumsuzluğu, milletvekillerine verilen en önemli güvencedir.¹¹¹⁸ Bu sorumsuzluğa doktrinde ayrıca, “mutlak sorumsuzluk”, “mutlak masuniyet”, “mutlak dokunulmazlık”,¹¹¹⁹ “kesin dokunulmazlık”,¹¹²⁰ “mutlak muaflık”, ve “söz hürriyeti” gibi isimler de verilmektedir.¹¹²¹

Bu muafiyetlerden ikincisi ise, yasama dokunulmazlığıdır. Yasama sorumsuzluğundan farklı olarak yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin, işledikleri ileri sürülen bir suçtan dolayı, kendi meclislerinin kararı olmadıkça, sorgulanamaması, tutuklanamaması ve yargılanamaması demektir. Yasama dokunulmazlığına, “nispi dokunulmazlık”, “muvakkat masuniyet”, “muvakkat dokunulmazlık”,¹¹²² “geçici dokunulmazlık”,¹¹²³ “nispi muaflık” ve “tutuklanmama hürriyeti” de denilmektedir.¹¹²⁴

Bir görüşe göre, Anayasa’da bu düzenleme için kullanılan “yasama dokunulmazlığı” başlığı hatalı bir ifadedir.¹¹²⁵ Çünkü, yasama dokunulmazlığı, parlamente muafiyetin bir parçasıdır, yasama sorumsuzluğunu da içine alan bir kavram değildir.¹¹²⁶ Burada, her iki kurumu da kapsayacak şekilde, “parlamente bağışlıkları”, “parlamente muafiyetler” veya “yasama bağışlıkları” ifadelerinden birinin tercih edilmesi daha uygun olurdu.¹¹²⁷

¹¹¹⁷ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışlıkları..., s. 7

¹¹¹⁸ Cem Eroğul, **Anatüze Giriş, “Anayasa Hukuku”na Giriş**, Gözden Geçirilmiş On İkinci Baskı, Ankara, 2012, s. 327.

¹¹¹⁹ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışlıkları..., s. 7

¹¹²⁰ Faruk Erem, Ahmet Danışman, M. Emin Artuk, **Ceza Hukuku (Genel Hükümler)**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997, s. 172.

¹¹²¹ Özbudun, Anayasa Hukuku, ss. 294-295; Bilir, s. 101.

¹¹²² Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışlıkları..., s. 7

¹¹²³ Erem-Danışman-Artuk, s. 177.

¹¹²⁴ Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 295; Bilir, s. 101.

¹¹²⁵ Özer, Türk Anayasa Hukuku, s. 175; Benzer görüş için bkz. Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 216-218.

¹¹²⁶ Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 293; Metin Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 42, 1991-1992, Sayı: 1-4, ss. 21-45, s. 21; Bilir, s. 101.

¹¹²⁷ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışlıkları..., s. 15.

Aşağıda inceleyeceğimiz gibi, parlamenter muafiyetin iki kurumu vardır. Bunlardan bir tanesi, “yasama dokunulmazlığı” diğeri de, “yasama sorumsuzluğu”dur. Eğer, her ikisini birlikte ifade etmek için, “yasama dokunulmazlığı” ifadesi kullanılırsa, konunun yanlış anlaşılmasına ve kapsamının hatalıolarak değerlendirilmesine sebebiyet verilebilir.¹¹²⁸ Bundan dolayı, bu hataya düşmemek için, konu başlığının “parlamenter muafiyet” veya “yasama bağışıklığı” şeklinde tercih edilerek izahında, isabet bulunmaktadır.¹¹²⁹

1.Yasama Sorumsuzluğu

Yasama sorumsuzluğu kavramı, yasama dokunulmazlığı kavramından farklı bir anlam ifade etmektedir ve Türk Anayasaları’ndaki düzenlenişinin de etkisiyle sözlüklerde sadece, yasama dokunulmazlığını karşılayacak şekilde açıklanmıştır.¹¹³⁰ Bu kavrama, “mutlak dokunulmazlık”, “kesin dokunulmazlık”, “mutlak sorumsuzluk”, “mutlak masuniyet”, “milletvekilliği sorumsuzluğu”, “söz hürriyeti”, “kürsü bağışıklığı”, “teşrii mesuliyetsizlik”, (“parliamentary nonaccountability”, “parliamentary privilege”, “freedom of speech”, ve “irresponsabilite parlementaire”) isimleri de verilmektedir.¹¹³¹

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin, yasama görevi ile ilgili olarak, mecliste kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle, Meclis dışındaki herhangi bir makama karşı sorumlu olmadığını belirten anayasal bir kurumdur.¹¹³² Milletvekillerinin Meclis’te kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler, soyut olarak suç niteliği taşısa bile, milletvekilleri bundan sorumlu değildir.¹¹³³ Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin ve milletvekili olmayan bakanların, Meclis çalışmaları ile alakalı faaliyetlerini özgürce yerine

¹¹²⁸ Özer, Türk Anayasa Hukuku, s. 175.

¹¹²⁹ Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 293; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 240; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 214; Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı”, s. 21; Bilir, s. 101.

¹¹³⁰ Ömer Keskinsoy, **Yasama Sorumsuzluğu**, Turhan Kitabevi, Birinci Bası, Ankara, Mart 2007, ss. 7-8. Özbudun Taslağına göre, başlıklandırma “Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı” şeklinde düzenlenmiştir. Özbudun Taslağı, md. 60. TOBB Taslağı (md. 83-83/a) ve TBB Taslağında (md. 95-96) ise, bu kurumlar 2 başlık halinde düzenlenmiştir.

¹¹³¹ Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 56, No. 3, Temmuz-Eylül 2001, s. 72; May, s. 95; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 15.

¹¹³² Kıratlı, s. 24; Bilir, s. 102; Ahmet İyimaya, “Yasama Sorumsuzluğu Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 53, Sayı: 3, Temmuz 1996, s. 337-338.

¹¹³³ Teziç, s. 442.

getirebilmeleri için güvence sağlayan bir kurumdur. Diğer bir ifadeyle yasama sorumsuzluğu Meclis çalışmalarıyla alakalı düşüncelerin açıklanmasından önce hukukî ve cezai sorumluluğa karşı koruyucu yönü olan bir kurumdur.¹¹³⁴

a. Yasama Sorumsuzluğunun Tarihî Gelişimi

Yasama sorumsuzluğu, anavatanı olan İngiltere’de, söz hürriyeti (freedom speech) olarak ortaya çıkmış olup, uzun mücadelelerden sonra 1689 tarihli “Bill of Rights” ile güvence altına alınmıştır.¹¹³⁵ Fransız İhtilalı sonrası, Avrupa’ya geçmiş ve Kıta Avrupası’na yayılmış¹¹³⁶ olan yasama sorumsuzluğu, daha sonra da bizim Anayasalarımız’da da yer almıştır.¹¹³⁷ İngiliz hukukunda 1399, Fransız hukukunda ise 1789 Fransız İhtilâl’in’den sonra yer alan yasama sorumsuzluğu müessesesinin Türk hukukuna girişi, 1876 K.E. ile olmuştur.¹¹³⁸

Bir parlamenter muafiyet çeşidi olan yasama sorumsuzluğu, 1876 yılında K.E.’nin, 47. maddesinde düzenlemiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda, 1876 K.E. resmen ilga edilmediğinden dolayı yasama sorumsuzluğu düzenlenmemiştir. 1922 yılında saltanatın kaldırılması, 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ve 1924 yılında halifeliğin kaldırılmış olması ile 1876 K.E.’nin geçerliliği tamamen son ermiştir. 1924 yılında ilan edilen Teşkilat-ı Esasi’nin 17. maddesinde, yasama sorumsuzluğu düzenlenmiştir. Yasama sorumsuzluğunun, 1961 Anayasası’nın 79. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenlenişi ise, “*TBMM üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar*” şeklindedir.¹¹³⁹

Yasama sorumsuzluğu kurumu, 1982 Anayasası’nın 83. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın 83. maddesinin ilk fıkrasında yasama sorumsuzluğunun düzenlenişi, “*TBMM üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste*

¹¹³⁴ Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, ss. 7-8.

¹¹³⁵ Teziç, s. 442; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 16; Enid Campell, **Rules of Evidence and the Constitution**, Monash University Law Review University Queensland Law Journal, Vol. 26, 2000, ss. 321-326; Patricia. M. Leopold, **Free Speech in Parliament and the Courts**, Legal Studies, Vol. 15, 1995, s. 204.

¹¹³⁶ Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 15.

¹¹³⁷ Öztekin Tosun, **Suç Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 1255, İstanbul 1967, s. 129; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 44.

¹¹³⁸ Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 16; Şeref Ünal, “Yasama Dokunulmazlığı”, **AD.**, Y. 78, S. 6, Ankara 1987, s. 8; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 44.

¹¹³⁹ Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 8, 10, 12.

ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar” şeklindedir. 83. maddenin ilk fıkrasındaki düzenleme, “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ifadesi dışında, 1924 ve 1961 Anayasaları’ndaki düzenleme ile aynı doğrultudadır. Keskinsoy’a göre, 83. maddeye eklenen bu ifade, çok muğlâk olup, ilk bakışta yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin dışarıda tekrarlanmasının sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesini şarta bağlamış gibi gözükmektedir. Dolayısıyla bu ifade, daha önceki Anayasalar’dan farklı olarak yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu alanı daraltıcı niteliktedir.¹¹⁴⁰ Diğer bir ifadeyle, Meclis tarafından böyle bir karar alındığı takdirde, milletvekilleri, bu söz ve düşünceleri Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu olacaktır.¹¹⁴¹ Uygulamada daha çok muhalefet aleyhine işleyecek bu düzenlemeyle, 1982 Anayasası’nın, yasama sorumsuzluğunu bir ölçüde nispileştirdiği söylenebilir.¹¹⁴²

b. Yasama Sorumsuzluğunun Amacı

Milli iradenin serbestçe ifade edilmesi, parlamento içinde tam bir söz hürriyetinin bulunmasına bağlıdır. İşte bu yüzden, Anayasalar’da geçen yasama sorumsuzluğu kurumu, milletvekillerinin Meclis’teki söz hürriyetini sağlama amacı gütmektedir.¹¹⁴³ Yasama sorumsuzluğunun amacı, doktrinde de aynı şekilde ifade edilmiştir. Buna göre;

“Parlamentelerin etkili ve verimli bir şekilde, yasama fonksiyonunu yerine getirmelerini sağlamak, hükümetin Meclisteki çoğunluğu kendi lehine çevirerek milletvekilleri üzerinde baskı kurmasının önüne geçmek ve bu yolla yürütmeye karşı özellikle muhalefetteki partilere mensup milletvekillerini korumak, milletvekillerinin görevlerini engelleyen faktörlere karşı kalkan vazifesini görmek, milletvekillerinin temsilcilik görevlerini herhangi bir engelle karşılaşmaksızın olması gerektiği gibi yerine getirmelerini sağlamak, parlamento üyelerinin ceza kovuşturması korkusu olmaksızın görevlerini serbestçe yerine getirmelerini temin etmek, Millet Meclisinde her konunun serbestçe müzakere ve münakaşa edilmesinin yolunu açmak, temsilcilerin oylarını kullanırken veya fikirlerini açıklarken kendilerini güvencede hissederek onlara bağımsız bir biçimde hareket edebilecekleri şartları sağlamak, milletin

¹¹⁴⁰ Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 12.

¹¹⁴¹ Özbudun, s. 294.

¹¹⁴² Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242.

¹¹⁴³ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s. 195.

çıkartmalarını gözetmek adına vicdanlarının sesini dinleyerek özgürce kendilerini ifade etmelerini garanti etmek, parlamento egemenliğini sağlamak, parlamenterleri, yürütme ve yargının kasıtlı tehditlerine karşı korumak, Yasama fonksiyonunu özgür bir şekilde ifa edebilmek ve bu yolla anayasal fonksiyonu ceza korkusu olmaksızın etkili bir biçimde yerine getirmelerini sağlamak

amacıyla yasama sorumsuzluğunun kabul edildiği belirtmiştir.¹¹⁴⁴ Aynı şekilde, Anayasa Mahkemesi de muhtelif kararlarında, şimdiye kadar ifade edilenleri özet bir şekilde tekrarlamıştır.¹¹⁴⁵ Daha kısa bir ifadeyle, yasama sorumsuzluğunun amacı, Meclis'te milletvekillerinin oy, söz ve düşünce özgürlüklerinin korunması suretiyle milli iradenin tam bir serbestlik içinde ortaya çıkmasını temin etmek ve milletvekillerinin görevini yerine getirirken bağımsızlığını ve güvencesini sağlamaktır.¹¹⁴⁶ Gerçekten de meclislerde tartışmalar yapılmadan ve bu tartışmalar serbest bir şekilde gerçekleştirilmeden, milli iradenin tam olarak ortaya çıkması söz konusu olamaz.¹¹⁴⁷ Milletvekilleri bu sorumsuzluk sayesinde, hiçbir şeyden çekinmeden düşüncelerini açıklayacak, serbestçe oylarını kullanacak ve bu şekildeki serbest bir tartışma ortamında da bir taraftan daha iyi kanunlar çıkartılacak, diğer taraftan da yürütme organı daha iyi denetlenecek ve bu şekilde de milli irade tam olarak ortaya çıkacaktır.¹¹⁴⁸ Aksi takdirde, Meclis'te herhangi bir konu hakkında doğru kararlar çıkması olanaksızlaşacaktır. Oy, söz veya düşünce açıklaması dışında kalan fiiller, yasama sorumsuzluğundan yararlanamazlar.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁴ Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, ss. 78-79

¹¹⁴⁵ “Anayasa’nın 83. maddesinin birinci fıkrasında yer alan sorumsuzluğun amacı, ulusal iradenin tam bir serbestlikle açıklanmasıyla birlikte görevin tam bağımsızlıkla yerine getirilmesini güvenceye almasıdır”. Bkz. E. 1986/13, K. 1987/12, T. 25.5.1987; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 79.

¹¹⁴⁶ Teziç, s. 442; Döner, s. 50.

¹¹⁴⁷ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241; Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 56, No. 3, Temmuz-Eylül 2001, s. 74; Döner, s. 50.

¹¹⁴⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 320; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 72; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, ss. 7-8; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 16; Döner, s. 50.

¹¹⁴⁹ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 72; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 16.

c. Yasama Sorumsuzluğunun Kapsamı

Yasama sorumsuzluğunun kapsamı, doktrinde kişiler, yer ve fiiller bakımından olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹¹⁵⁰

(1) Kişiler Açısından

Kişiler açısından konuyu ele aldığımızda, daha önceki Anayasalar'da olduğu gibi 1982 Anayasası da 83. maddesinde, "TBMM üyeleri" demek suretiyle, yasama sorumsuzluğundan yararlanacak kişileri "milletvekilleri" ile sınırlandırmıştır. Bunun tek istisnası ise, Anayasa'nın 112. maddesi uyarınca, milletvekili olmayan bakanların da yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmeleridir.¹¹⁵¹ Ancak bu durum, Türkiye'ye has bir durumdur.¹¹⁵² Buna karşılık, komisyonlardaki görüşmelerde yer alan görevlilerin, uzmanların ve tanıkların sorumsuzluktan yararlanıp yararlanamayacakları tartışmalıdır.¹¹⁵³ Tanör ve Yüzbaşıoğlu'na göre, Meclis çalışmalarında dilekçe veren, tanık, uzman, memur, danışman gibi yasama faaliyetlerinin yerine getirilmesine dolaylı katılanlar, yasama sorumsuzluğundan yararlanamazlar.¹¹⁵⁴ Ancak, Teziç'e göre, yasama sorumsuzluğunun işlevsel niteliği dikkate alınır, "meclis çalışmaları" ile ilgili olduğu takdirde, komisyonlardaki görüşmelerde yer alan görevlilerin, uzmanların ve tanıkların da, bundan yararlanabilecekleri kabul edilmelidir.¹¹⁵⁵ Nitekim Teziç, İngiltere'de, parlamento üyesi olmayan, ancak komisyonlarda tanıklık edenler, Avam Kamarası'na dilekçe verenler, danışmanlar, parlamento içindeki işlemlere (proceedings in parliament) katılanların, ABD'de de, Kongre, ya da komisyonlarda tanıklık yapanların da sorumsuzluktan yararlandıklarını belirtmektedir.¹¹⁵⁶ Kanaatimizce, Teziç'in görüşünde isabet vardır. Teziç'in de belirttiği gibi, demokratik bir rejimde, yasama çalışmalarının herhangi bir korku ya da baskıdan uzak yapılması gerekmektedir.

¹¹⁵⁰ Tanör, Yüzbaşıoğlu, ss. 241-244; Teziç, ss. 443-449; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, ss. 105-120.

¹¹⁵¹ Teziç, s. 443; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241

¹¹⁵² Kıratlı, s. 36; Abdülhakimoğulları, Bir Yasama Bağımsızlığı..., s. 17.

¹¹⁵³ Kıratlı, s. 34; Teziç, s. 443.

¹¹⁵⁴ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 241

¹¹⁵⁵ Teziç, s. 444; Benzer görüş için bkz. Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 89.

¹¹⁵⁶ Teziç, s. 444.

Gerçeklerin açığa çıkmasından yararlanacak olan, eninde sonunda toplum hayatıdır.¹¹⁵⁷

Sorumsuzluktan yararlanacak kişiler bakımından, üzerinde durulması gereken diğer konular, Meclis'te söylediklerini dışarıda tekrarlayan milletvekilinin ve Meclis'teki görüşmeleri basın ya da medya ile yayımlayanların durumudur.¹¹⁵⁸

Dünyadaki örneklerinde¹¹⁵⁹ de olduğu gibi Türkiye'de, meclis üyelerinin parlamentoda söyledikleri sözlerin, basın yolu ile yayınlanması, sorumsuzluk kapsamına dâhildir. Çünkü, 1924 Anayasası (m. 20), 1961 Anayasası (m 87) ve 1982 Anayasası (m. 97) uyarınca, meclis görüşmeleri açık (aleni) olup, bunlar tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır. Bunlardan alıntılar yapılması ve böylece basında aynen yayınlanmaları sorumsuzluk kapsamına girmektedir.¹¹⁶⁰ Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Anayasa'nın 83. maddesi uyarınca, Meclis kararı ile milletvekillerinin Meclis'te söylediklerini, Meclis dışında yinelenmesine engel olunabilecektir. Aksi halde buna uymayan milletvekili, yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacaktır.¹¹⁶¹

(2) Yer Açısından

Yer açısından konuyu ele alacak olursak, yasama sorumsuzluğunun yer olarak kapsamı belirlenirken, bazı anayasalarda, bunun açıkça Meclis olduğu öngörülmekte, bazılarında ise, bu konuda bir kural bulunmamaktadır.¹¹⁶² 1982 Anayasası ise, yasama sorumsuzluğunun yer bakımından kapsamını, 1961

¹¹⁵⁷ Teziç, s. 444.

¹¹⁵⁸ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242; Teziç, s. 444.

¹¹⁵⁹ “İngiltere’de, 1840 tarihli “Parliamentary Papers Act” uyarınca, parlamento kararı ile basılmış belgelerden yapılmış olan tam ve doğru alıntılar, sorumsuzluk kapsamına girdiği gibi, parlamento üyelerinin seçmenlerine bilgi vermek için, mecliste yaptıkları konuşmanın gerçek metninin yayını da, sorumsuzluk kapsamındadır. 1888 tarihinde kabul edilen “Law of Libel Amendment” ile meclislerdeki ve komisyonlardaki açık görüşmeleri, tam ve doğru olarak, iyi niyetle yayınlayan gazeteler de, sorumsuzluktan yararlanmaktadır.
Fransa’da 1881 tarihli Basın Kanunu, meclislerin açık oturumlarındaki görüşmelerin, iyi niyetle yayınlanmış olan zabıtları ile ilgili olarak, dava açılmayacağını öngörmektedir.
Federal Almanya Anayasası’nın 46. maddesinde, “*parlamentonun ve komisyonların açık toplantıları ile ilgili, gerçeğe uygun haberlerin yayınlanması, sorumsuzluk kapsamına dâhil*” olduğu belirtilmektedir. Teziç, s. 444.

¹¹⁶⁰ Teziç, s. 444.

¹¹⁶¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 322.

¹¹⁶² Teziç, s. 445.

Anayasası'nda olduğu gibi, "Meclis çalışmalarındaki" ifadesiyle belirlemiştir.¹¹⁶³ "Meclis çalışmaları" kavramının doktrinde, geniş anlamda yorumlanması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre, "Meclis çalışmaları" deyimi, sadece Meclis'in Genel Kurul toplantılarını değil, aynı zamanda, komisyon toplantılarını ve siyasî parti grup toplantılarını da kapsamaktadır. Hatta İçtüzük gereğince, Ankara dışında görev yapan meclis soruşturması ve meclis araştırması komisyonlarının çalışmaları sırasında yapılan eylemlerde (oy, söz, düşünce), Meclis çalışmaları kapsamına dâhil kabul edilmektedir.¹¹⁶⁴ Sonuç olarak, Anayasa, yasama sorumsuzluğunun kapsamını belirli bir mekânla sınırlamayıp, işlevsel olarak yasama fonksiyonunun yerine getirildiği her yer olarak öngörmüştür.¹¹⁶⁵

(3) Fiiller Açısından

Fiiller açısından yasama sorumsuzluğu kapsamına gelince, Teziç'e göre, parlamenter fonksiyon gereği olan bütün fiiller, sorumsuzluk kapsamına girmektedir.¹¹⁶⁶ Ancak fiilin oy, söz ve düşünce açıklaması şeklinde gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir.¹¹⁶⁷ Anayasa'nın 83. maddesinde oy, söz ve düşünce açıklamasından bahsedildiğine göre, oy, söz, düşünce açıklaması niteliğindeki sözlü gerçekleştirilen fiiller gibi, yazılı veya elektronik usûllerle gerçekleştirilen fiiller de sorumsuzluktan faydalanacaktır. Örneğin, yasama fonksiyonunun bir gereği olarak, bir rapor, kanun teklifi veya şikâyet dilekçesi gibi, çeşitli belgelerin altındaki imzasından dolayı milletvekili sorumlu tutulamayacaktır.¹¹⁶⁸

Buna karşılık, Meclis çalışmaları ifadesi ile oy, söz ve düşünce açıklaması ifadeleri bir arada değerlendirildiğinde, bir milletvekilinin meclis çalışmaları dışındaki yasama fonksiyonuyla bağlantısı olmayan, dolayısıyla, milli iradenin oluşumuna katkısı olmayan, ona yabancı, yaralama, adam öldürme ve hırsızlık gibi eylemler, bir milletvekili tarafından ve Meclis çalışmaları sırasında işlenmiş de olsa,

¹¹⁶³ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 242.

¹¹⁶⁴ Özbudun, s.294; Teziç, s. 446; Bilir, s. 103; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 17.

¹¹⁶⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s.242; Aynı görüş için bkz. Teziç, s. 446.

¹¹⁶⁶ Teziç, s. 446.

¹¹⁶⁷ Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 18; Döner, s. 51.

¹¹⁶⁸ Erem-Danışman-Artuk, s. 174; Döner, s. 51

yasama sorumsuzluğu kapsamına girmezler.¹¹⁶⁹ Yine aynı şekilde, meclis çalışmaları dışındaki yasama fonksiyonuyla bağlantısı olmayan oy, söz ve düşünce açıklamaları, örneğin, bir konferans veya toplantıda sarf etmiş olduğu sözleri veya bir gazetede yazmış olduğu köşe yazısında ortaya koymuş olduğu düşünce açıklamaları, sorumsuzluk kapsamında olmayacak, diğer vatandaşlar gibi milletvekili de bunlardan sorumlu olacaktır.¹¹⁷⁰

Diğer taraftan, hakaret ve sövmenin yasama sorumsuzluğu kapsamına girip girmediği, yasama sorumsuzluğu kurumunun, en çok tartışılan konularından biridir.¹¹⁷¹ Gerek doktrin, gerekse uygulamada, milletvekillerinin sarf ettiği sözlerin anlam ve amaçları ne olursa olsun, yani bunların içeriği hakaret ve sövme biçiminde de olsa, sorumsuzluk kapsamına girdiği kabul edilmektedir.¹¹⁷² Niteliği itibariyle hakaret ve sövme, düşünce özgürlüğü kapsamına girmeyen ifadeler olup, yasama fonksiyonuyla da alakası yoktur.¹¹⁷³ Bundan dolayı, örneğin Federal Alman Anayasası'nın 46. maddesi uyarınca "sövmeli hakaretler" sorumsuzluk kapsamı dışında tutulmuştur.¹¹⁷⁴ Ancak, 1982 Anayasasında bunları sorumsuzluk kapsamı dışında bırakan bir kural bulunmamaktadır. Eğer Anayasa da bu yönde bir kısıtlama olsaydı bu durumda, yasama sorumsuzluğu mutlak olmayıp nispi bir niteliğe bürünecekti. Nitekim, Tanör-Yüzbaşıoğlu, doktrinde de yaygın kabul gördüğü üzere,¹¹⁷⁵ Türkiye'de hakaret ve sövmenin, yasama sorumsuzluğu kapsamında tutulmasının daha doğru bir yaklaşım olacağını belirtmiştir.¹¹⁷⁶ Ancak, yasama sorumsuzluğu kapsamına giren eylemler sebebiyle milletvekilleri hakkında, bu eylemlerden zarar görenler tarafından tazminat taleplerinin ileri sürülebileceği de, gerek doktrinde, gerekse uygulamada kabul edilmektedir.¹¹⁷⁷ Diğer bir ifadeyle, milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasında söz ve düşünceleriyle, başkalarının

¹¹⁶⁹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Teziç, s. 446-447.

¹¹⁷⁰ Döner, s. 51.

¹¹⁷¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Döner, s. 52.

¹¹⁷² Kıratlı, s. 50; Teziç, s. 447; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Aksi görüş için bkz Dönmezer-Erman, C. I, ss. 268-269.

¹¹⁷³ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Teziç, s. 447.

¹¹⁷⁴ Kıratlı, s. 53; Teziç, s. 447; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Döner, s. 50.

¹¹⁷⁵ Teziç, ss. 444-449; Özbudun, ss. 293-294; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 202.

¹¹⁷⁶ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243.

¹¹⁷⁷ Dönmezer-Erman, C.I. , s. 266; Teziç, s. 448; Özbudun, s. 294.

kişilik haklarına bir saldırı oluştuyorsa, bundan zarar gören kişiler, hukuk davası açmak suretiyle manevi tazminat talebinde bulunabilirler.¹¹⁷⁸

Yargıtay içtihatları ise, yasama sorumsuzluğu ile ilgili olarak farklılık göstermektedir. Yargıtay Ceza Daireleri, milletvekilinin meclis kürsüsünden söylediği sözlerde(küfür, hakaret vb.), suç unsuru bulunsa bile, bunun sorumsuzluk kapsamına girdiğini kabul etmektedir.¹¹⁷⁹

Yargıtay 4. Hukuk Dairesi bir kararına göre,¹¹⁸⁰

“Davacı, kendisinin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, davalının ise MHP milletvekili olduğunu, davalı tarafından 08/03/2013 tarihinde yapılan basın toplantısında, davacıyı "memleketi yakıp, yıkıp, satmakla, eşkiya ile birlik olmakla, halkı koyun yerine koymakla, terör örgütünün temsilcisi ile işbirliği içinde olarak, suç işlemekle, bölücü terör örgütünün sözde lideri A.. Ö..’ın kucağına oturtmakla, onunla işbirliği yapmakla, vatana ihanet etmekle, vatanın bütünlüğünü, milletin birliğini, üniter yapısını haraç mezat satmakla, uşak,aşağılık, işbirlikçi, taşeron olmakla, yabancı devletlerin Türkiye’deki sözcüsü, temsilcisi, emir eri olmakla, adam olmamakla”

itham ettiğini, bu sözlerin kişilik haklarını ihlal edici mahiyette gerçek dışı beyanlar olduğunu belirterek manevi tazminat isteminde bulunmuştur. Davalı ise, sözlerinin eleştiri niteliğinde olduğunu belirterek davanın reddini savunmuştur. Mahkemece, davalının konuşmasının eleştirinin objektif sınırları aşılarak aşağılama ve küçük düşürme niteliğine dönüştüğü, dolayısıyla eleştiri hakkının kötüye kullanıldığı gerekçesiyle davanın kısmen kabulüne karar verilmiştir.

Bu noktada mahkemeye göre uyuşmazlık, “siyasi kişilik olan davalı milletvekilinin 08.03.2013 tarihli basın toplantısındaki açıklamalarının ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği noktasında toplanmaktadır”.

¹¹⁷⁸ Bilir, s. 105.

¹¹⁷⁹ Yargıtay 1. Ceza Dairesinin 31.12.1948 tarih E. 407, K. 2583 ve Yargıtay 4. Ceza Dairesi’nin 22.6.1950 tarih ve E. 2818, K. 7902 sayılı Kararları, aktaran Kıratlı, s. 55-56; Teziç, s. 448. Yargıtay başka bir kararında ise, “bir yasa tasarısı hakkında düşüncesini ve eleştirilerini belirten milletvekiline karşı diğer milletvekilinin bu eleştirilere verdiği cevabın yasama faaliyeti ile uyumlu olmadığına ve davacı milletvekilinin doğrudan kişiliğini hedef alan, onur ve saygınlığına saldırı oluşturan hakaret niteliğinde olduğuna ve yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilemeyeceğine” hükmetmiştir. Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 01.10.2002 tarih ve 4476-8768 sayılı kararı, aktaran Ali Parlar, Muzaffer Hatipoğlu, **Ceza Hukuku ve Özel Hukukta Hakaret Suçları ve Tazminat Davaları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 692-693.

¹¹⁸⁰ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin 21.11.2013 tarih ve 2014/1689 E. , 2014/17271 K. sayılı Kararı, <http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet>, Erişim Tarihi: 09.10.2015.

Sonuç olarak Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, dava konusu basın açıklamasının bütünü, yapıldığı zaman dilimi, konuşmayı yapan ve hakkında konuşulan kişinin etkili siyasi kişilikler olması ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ve bunun uygulamasına yönelik, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları gözetildiğinde açıklamaların, hükümetin çözüm sürecine ilişkin eylemlerini eleştiri sınırları içinde kaldığı, eleştiri sınırının aşılmadığını anlaşıldığını belirtmektedir. Buna göre, açıklanan nedenlerle davanın tümünden reddine karar verilmesi gerekirken, yazılı biçimde kısmen kabul kararı verilmiş olması doğru olmadığını dolayısıyla da kararın bozulması gerektiği sonucuna varmıştır.

Buna karşılık, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi kararlarında, yasama çalışmaları ile ilgisi olmayan sözlerden dolayı, manevi tazminat istenebileceği belirtilmektedir.¹¹⁸¹ Örneğin, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin bir kararında,

“davalının... yazısında, açıkça AK Parti'ye oy verenleri 'aptal' olmakla itham ettiğini, ...Bakan, Genel Başkan Yardımcısı, milletvekili sıfatları ile mensup oldukları Ak Parti'ye oy veren müvekkillerinin... kişilik haklarına saldırı oluşturduğunu ileri sürerek manevi tazminat istemişlerdir. ...davalı tarafından sarf edilen sözler eleştiri sınırını aşmış, davacıların kişilik haklarına saldırı oluşturmuştur...”

diyerek tazminat verilmesine hükmetmiştir.¹¹⁸²

Ayrıca 4. Hukuk Dairesi diğer bir kararında ise,

“Davacı, iktidar partisi milletvekili olduğunu, üyesi bulunduğu partinin Anayasa değişikliği önerisini meclise sunduğunu... halkı evet oyu kullanmaya davet eden çalışmalar yaptığını... davalının kendisi gibi "evet" oyu kullanan kesimi gaflet, dalalet, hıyanet ve cahillikle itham ettiğini ve böylece kişilik hakkına saldırıldığını belirterek manevi tazminat istemiştir. ...davacının, Anayasa değişikliğinin halk oylamasına sunulması teklifini meclise sunan, bu teklifin ve halkın halk oylaması sırasında 'evet' oyu vermesi için çalışmalar yapan... iktidar partisinin milletvekili olduğu anlaşılmaktadır. Davalının konuşmalarında davacının yer almadığını iddia etmek davacının üyesi olduğu partinin eylemleri ve davacının sıfatı ile bağdaşmaz. Şu durumda sözlerinin... davacıya matuf olduğu gözetilerek işin esasına girmek gerekirken yazılı gerekçe ile davanın reddi usul ve yasaya aykırı olduğundan kararın bozulması gerekmiştir”

diyerek, davanın esasına girilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸³

¹¹⁸¹ Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 8.7.1966 tarih E. 3490, K. 7470; 8.7.1966 E. 8647, K. 7471, 13.2.1967 E. 9076 K. 1217; aktaran Teziç, s. 448. Ayrıca bkz. 4. Hukuk Dairesi, E. 2003/6689, K. 2004/2534; 4. Hukuk Dairesi, E. 2003/1548, K. 2003/6601; 4. Hukuk Dairesi, E. 2001/4476, K. 2001/8768.

¹¹⁸² Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 08.11.2012 gün ve 2011/14259 Esas, 2012/16468 Karar sayılı kararı.

¹¹⁸³ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 12.02.2013 gün ve 2012/6874 Esas, 2013/2165 Karar sayılı kararı. Benzer yönde kararlar için bkz. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 08.12.2014 gün ve 2014/12870 Esas, 2014/16733 Karar sayılı kararı; Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 28.07.2006 gün

Yine aynı şekilde, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, milletvekilleri aleyhine, tazminat davası açılabilmesine karar vermiştir. Bu karara göre,¹¹⁸⁴

“Bilindiği gibi kişinin toplum içindeki değerlerinden olan ‘Onur ve Saygınlığı’ kişilik hakkının korunduğu kişisel değerlerdendir. Medeni Kanunun 24. maddesi kişilik hakkını mutlak bir hak olarak kabul etmiştir. Kişi, kişilik hakkının tanınmasını ve ona saygı gösterilmesini kişisel değerlerde bir ayrım yapmaksızın herkese karşı ileri sürebilir. Kuşkusuz onur ve saygınlık, nispi kavramlar olduğundan, çevre ve zaman içinde değerlendirilip değişik yargılara varılabilir. Ancak unutulmamalıdır ki kişinin saygınlığı ona verilen değerlerin bir ifadesidir. Diğer taraftan davaya konu olan olayın, siyasî - politik çevrede oluşmuş olması kişilik hakkının, kişinin onur ve saygınlığı üzerindeki etkisini ve korunmasını ortadan kaldıracak da düşünülemez”.

Tüm bunlara karşın, milletvekillerinin Meclis dışındaki, yani üçüncü kişilere yaptığı hakaretlerin, sorumluluk kapsamına girmediğini ileri sürenler de vardır.¹¹⁸⁵ Örneğin, Faruk Erem’e göre, üçüncü şahısların bu hakaretlere aynı yaygınlıkla karşılık vermesi imkânı olmadığı gibi, parlamentonun disiplin yetkisi üçüncü şahısları korumaya yeterli değildir.¹¹⁸⁶ Kanaatimizce, bu görüşte isabet bulunmaktadır. Çünkü, Meclis dışındaki üçüncü şahısların gerçekte bir hakaret veya sövme karşısında, milletvekillerine karşı, aynı şekilde ve yaygınlıkla karşılık vermesine gerçekte imkan bulunmamaktadır. Kanun koyucunun, Meclis dışındaki şahısları, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki olumsuz hareketlerine karşı koruyan bir düzenleme yapması gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi’de 1998 yılında, bir siyasî partinin kapatılması ile ilgili olarak vermiş olduğu bir kararında da, yasama sorumsuzluğu kapsamına giren düşünce açıklamaları¹¹⁸⁷ sebebiyle, milletvekillerine cezai bir yaptırım uygulanması mümkün olmasa da, bu söz ve eylemlerin, o milletvekilinin mensup olduğu partinin kapatılması kararı için, bir gerekçe teşkil edebileceğinin mümkün olduğuna karar vermiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi’ne göre, “Anayasa’nın bu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en iyi biçimde yansıtılması bakımından

ve 2006/53 Esas, 2007/15816 Karar sayılı kararı ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 13.05.2009 gün ve 2009/4-120 Esas, 2009/193 Karar sayılı kararı.

¹¹⁸⁴ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin E. 1983/4788, K. 1983/5665, k. t. 30.5.1983 sayılı kararı; Yargıtay 4. Hukuk Dairesi’nin aynı yöndeki kararları için bkz. E. 1978/97, K. 1978/13985, k. t. 11.12.1978; E. 1974/2144, K. 1978/5497, k. t. 24.4.1978; E. 1965/3490, K. 1966/7470, k. t. 8.7.1966. sayılı kararları; Bilir, s. 105.

¹¹⁸⁵ Teziç, s. 448, dipnot 52.

¹¹⁸⁶ Faruk Erem, **Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler**, AÜHF yayını No. 165, 6. Bası, Cilt I, Ankara 1962, s. 96; Teziç, s. 448.

¹¹⁸⁷ Örneğin, ülke bütünlüğü aleyhine slogan atmak.

Milletvekillerinin görevlerini hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirilmiştir. Bu korumadan parti tüzel kişiliğinin yararlanması söz konusu olamaz".¹¹⁸⁸ Bu şekilde, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına giren eylemleri sebebiyle dolaylı bir yaptırıma uğrayabilecekleri mümkün olmaktadır.¹¹⁸⁹

Diğer taraftan, milletvekillerinin herhangi bir yönde oy kullanmak için rüşvet alması,¹¹⁹⁰ yasama sorumsuzluğu kapsamına girmez. Çünkü, TCK'nın 252. maddesine göre, rüşvet suçunun oluşması için rüşvet anlaşmasının konusu olan işin yapılması gerekmez.¹¹⁹¹ Demek oluyor ki rüşvet suçu bakımından, suç sayılan fiil, görevi kapsamındaki belirli bir işin, menfaat karşılığında yapılması konusunda anlaşmaya varılması veya bu anlaşmanın gereği olarak menfaat sağlanmasıdır. Suç menfaatin sağlandığı anda tamamlanır.¹¹⁹² Dolayısıyla, oy kullanılması, rüşvet suçunun tamamlandıktan sonra ortaya çıkabilecek bir sonuçtur. Diğer bir ifadeyle, rüşvet suçu, yasama sorumsuzluğunun söz konusu olmadığı ortamda gerçekleşir, ancak, o suça bağlı taahhüt, yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu ortamda vücut bulursa, gerçekleşen suç bakımından yasama sorumsuzluğu hükümleri uygulama alanı bulamayacaktır.¹¹⁹³ Böyle olunca da, rüşvet suçu oy vermeden önce tamamlandığı için, henüz ortada bir yasama fonksiyonu yoktur ve milletvekili verdiği oydan değil, oy vermezden önce rüşvet almaktan dolayı suçludur.¹¹⁹⁴

Görülmektedir ki, Meclis çalışmalarındaki suç teşkil eden söz ve düşüncelerden dolayı milletvekillerine bir güvence sağlamıştır. Ancak, milletvekilleri her ne kadar, bu suç teşkil eden söz ve düşüncelerden sorumlu tutulmazlarsa da, bu

¹¹⁸⁸ Anayasa Mahkemesinin E. 1997/1, K. 1998/1, k. t. 16.1.1998, sayılı kararı, **R. G.** 22 Şubat 1998, Sayı: 23266, ss. 249-250; Bilir, ss. 105-106.

¹¹⁸⁹ Hikmet Tülen, "Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler", **A. Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt, Sayı. 1, 1999, ss. 115-122, s. 121; Bilir, s. 106.

¹¹⁹⁰ Rüşvet alma suçu, adam yaralama vb. gibi, oy verme eylemini aşan bir suçtur.

¹¹⁹¹ Çetin Özek, "Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHF)**, C. 31, sayı 1-4, İstanbul, 1966, s. 98; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 110.

¹¹⁹² Sahir Erman, Çetin Özek, **Ceza Hukuku Özel Bölüm, Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.101; İzzet Özgenç, **Ekonomik Çıkar Amacıyla İşlenen Suçlar**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2002, s. 210; Tezcan, Erdem, Önok, s. 883; Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, ss. 983-984; Alptekin **Küçükkince**, Rüşvet Suçu, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 89; İsmail Malkoç, **Yeni Türk Ceza Kanunu Uygulamasında Zimmet- İrtikâp Rüşvet Suçları**, Malkoç Kitabevi, Ankara 2010, s. 388; Erdal Baytemir, **Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar ve Banka Zimmeti**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 860.

¹¹⁹³ Özek, s. 104.

¹¹⁹⁴ Teziç, s. 449; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 243.

eylemlerden dolayı kendilerine Meclis tarafından disiplin cezası verilmesine herhangi bir engel yoktur.¹¹⁹⁵

Nitekim, Meclis İçtüzüğü, bu fiiller için bir takım disiplin cezaları öngörmüştür. Meclis İçtüzüğü'nün 156. maddesinde uyarma, kınama ve Meclis'ten geçici çıkarma olmak üzere üç tür disiplin cezası öngörülmüştür.

Uyarma cezasını gerektiren haller şunlardır (İçtüzük, md. 157):

- “1. Söz kesmek,
2. Sükûneti ve çalışma düzenini bozmak,
3. Şahsiyatla uğraşmak”.

İç Tüzüğü'nün 158. maddesine göre,

“Uyarma cezası verilmesinin gereğini takdir ve yerine getirme yetkisi, Başkana aittir. Uyarma cezası alan milletvekili kendisini savunmak için söz isterse, bu üyeye oturumun veya birleşimin sonunda söz verilir. Başkan, gerekirse, daha önce söz verebilir. Başkan, milletvekilinin açıklamasını yeterli görmezse, uyarma cezasını kaldırmaz; yeterli görürse, uyarma cezasını kaldırdığını bildirir. Bir milletvekili aynı birleşimde iki defa uyarma cezası alırsa, durum, tutanak özetinde belirtilir”.

İçtüzüğü'nün 159. maddesine göre de, “Aynı birleşimde iki defa uyarma cezası alan milletvekilinin o birleşimin sonuna kadar söz söylemesi Başkanın teklifi üzerine, Genel Kurulca görüşmesiz ve işaret oyu ile yasaklanabilir”.

İçtüzüğü'nün 160. maddesinde ise, kınama cezasını gerektiren haller düzenlenmiştir. Buna göre,

- “1. Aynı birleşimde iki kere uyarma cezası aldığı halde bunu gerektiren hareketten vazgeçmemek,
2. Bir ay içinde üç kere uyarma cezasına uğramış olmak,
3. Kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmek ve hareketler yapmak,
4. Saldırıda bulunmak,
5. Mecliste gürültü ve kavgaya sebep olmak veya Meclisin görevini yerine getirmesini önlemek için toplu bir harekete girişilmesine ön ayak olmak”.

Meclisten geçici olarak çıkarma cezası ise, İçtüzüğü'nün 161. maddesine göre, aşağıdaki hallerde verilir:

- “1. Aynı birleşim sırasında üç kere kınama cezasına uğramak,
2. Bir ay içinde beş kere kınama cezası almak,
3. Görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, TBMM'ye, TBMM Başkanına ve TBMM Başkanlık Divanına, Başkanlık görevini yerine getiren Başkan vekiline hakarete bulunmak, sövmek veya onları tehdit etmek yahut Türkiye Cumhuriyetine veya onun Anayasa düzenine sövmek,

¹¹⁹⁵ Bilir, s. 104; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 58.

4. Görüşmeler sırasında halkı veya Devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini kanun dışı hareketlere, ayaklanmaya veya Anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmek,
5. TBMM bina, bahçe ve arsaları içine silahlı olarak girmek,
6. Meclis yapıları yahut eklentileri içinde yasak bir eylemde bulunmak”.

Meclisten geçici olarak çıkarma cezası, İç Tüzüğün 162. maddesine göre, en çok üç birleşim için verilir. Bu ceza, verilir verilmez derhal yerine getirilir. Bu cezaya uğrayan milletvekili cezasının yerine getirilmesine karşı gelirse, Başkan, oturumu derhal kapatarak o milletvekilinin salondan çıkartılmasını idare amirlerinden ister. Bu cezaya çarptırılan milletvekili, TBMM’nin Genel Kurul, komisyon, Başkanlık Divanı ve Danışma Kurulu çalışmalarına cezası süresince katılamaz.

Ancak, bu cezalara çarptırılan milletvekillerinin, savunma yapma hakları da mevcuttur. Böyle bir cezaya uğratılması teklif edilen milletvekili savunmasını kendisi yapabilir yahut bunu bir arkadaşına yaptırabilir. Geçici olarak Meclis’ten çıkarma cezasına uğrayan bir milletvekili, izin alıp kürsüden açıkça af dilerse Meclis’e girme hakkını kazanır. Diğer taraftan, disiplin cezaları, Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında da uygulanır (İç Tüzük md. 163).

d. Yasama Sorumsuzluğu Hususunda 1982 Anayasası Dönemine İlişkin Genel Değerlendirme

Sonuç olarak yasama sorumsuzluğu ile ilgili buraya kadar anlatılan şartların gerçekleşmesi halinde yasama sorumsuzluğu milletvekillerine tam bir koruma sağlamaktadır. Buna daha önce de belirtildiği gibi “mutlak muaflık” ta denir.¹¹⁹⁶ Sorumsuzluğun mutlak olmasından dolayı bu durumun bir takım sonuçları mevcuttur.

¹¹⁹⁶ Bir görüşe göre, her ne kadar yasama sorumsuzluğunun doktrinde sıklıkla ifade edildiği gibi “mutlak” bir dokunulmazlık olarak nitelendirilse de, İçtüzüğün disiplin ile ilgili hükümleri göz önünde bulundurulduğunda bu hususun yanlış olduğunu ifade edilmektedir. Tülen, s. 115-122; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 59. Ancak, kanaatimizce bu görüşte isabet yoktur. Nitekim milletvekillerinin sorumsuzluğu Anayasa’nın 83. maddesinde de belirtildiği şekilde, milletvekilleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, sorumlu değildir. Meclis İç Tüzüğüne milletvekillerine disiplin cezalarının verilebilmesi, milletvekillerinin bahsedilen söz ve düşüncelerden sorumlu tutulacağı anlamına gelmez. Sonuç olarak milletvekillerine uyarı, kınama ve Meclisten geçici çıkarma gibi disiplin cezaları verilebilse de bu durum yasama sorumsuzluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

Sorumsuzluğun mutlak olması, dört sonuç ile kendini gösterir. Bunlardan birincisi, sorumsuzluğun cezai kovuşturmalara karşı mutlak koruma sağlamasıdır.¹¹⁹⁷ Milletvekili, yasama fonksiyonu ile ilgili, içeriği suç teşkil eden oy, söz ve düşünce açıklamalarından dolayı sorumsuz olup, hakkında herhangi bir cezai kovuşturma yapılamaz. Hukukî sorumsuzluğun da, koruma kapsamına girip girmeyeceği tartışmalıdır.¹¹⁹⁸ Örneğin, Teziç'e göre yasama sorumsuzluğu, hukukî kovuşturmalara da konu olamaz.¹¹⁹⁹ Bununla beraber yukarıda da bahsedildiği üzere, genel eğilim ve Türk mahkeme kararları, özellikle üçüncü kişilerin kişilik haklarına saldırı niteliğindeki söz ve ifadelerden dolayı, mağdur tarafından tazminat davası açılabileceği yönündedir.¹²⁰⁰ Keza, yasama sorumsuzluğu milletvekilini, Meclis'in kendisine uygulayabileceği disiplin yaptırımlarına karşı korumaz.¹²⁰¹

Sorumsuzluğun mutlak olmasının, ikinci sonucusürekli olmasıdır. Yani, milletvekili, sorumsuzluk kapsamına giren, milletvekilliği sırasındaki bir eyleminden dolayı, sadece milletvekilliği süresince değil, milletvekilliği sıfatı son bulduktan sonra da kovuşturulamaz.¹²⁰²

Mutlak oluşun üçüncü sonucu ise, sorumsuzluk korumasının, bunun, TBMM dâhil, hiç bir makam tarafından kaldırılmasının söz konusu edilememesidir.¹²⁰³

Yasama sorumsuzluğun son sonucu, kamu düzeninden olmasıdır. Yani, bu korumanın milletvekilinin şahsı için değil, fakat parlamentonun iyi çalışabilmesi ya da kamu yararı için tanınmış olmasındandır. Bunun sonucu olarak milletvekili kendi isteğiyle dahi bu korumadan vazgeçemez.¹²⁰⁴ Teziç'e göre, yasama sorumsuzluğu kamu düzeninden olunca da, milletvekilinin sorumsuzluğu kapsamına giren sözlerinden, aleyhine açılmış davada, milletvekili davanın her aşamasında "sorumsuzluk def'i"nde bulunabileceği gibi, hâkimin de bunu re'sen (exofficio),

¹¹⁹⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 321.

¹¹⁹⁸ Özek, ss. 79-108

¹¹⁹⁹ Teziç, s. 450.

¹²⁰⁰ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s. 197.

¹²⁰¹ Özbudun, s.294; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 244.

¹²⁰² Özbudun, s.294; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 244; Teziç, s. 450.

¹²⁰³ Belirtmek gerekir ki; yasama sorumsuzluğu, 1982 Anayasasına özgü ve istisnai nitelikte olan "Meclis Başkanlık Divanının teklifi üzerine, Meclisçe dışarıda tekrarlamama ve açığa vurmama kararı" dışında, Meclis ya da başka bir makamca kaldırılamamaktadır. Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 244; Özbudun, s. 288; Teziç, s. 450.

¹²⁰⁴ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 244; Teziç, s. 450.

görevindenötürü, diğer bir tabirle kendiliğinden dikkate alması ve açılmış davayı reddetmesi gerekir.¹²⁰⁵

Son olarak belirtmek gerekir ki, yasama sorumsuzluğu kurumunun ceza ve hukuk davalarına konu olup olamayacağı tartışmalarına son vermek için, Anayasa'nın 83. maddesinin ilk fıkrasının sonundaki “...*sorumlu tutulamazlar*” ifadesi, “...*cezai ve hukukî olarak sorumlu tutulamazlar*” şeklinde değiştirilebilir. Bu, aynı zamanda yargılama makamlarının da tereddütlerini ortadan kaldıracaktır.¹²⁰⁶ Aynı şekilde, Anayasa'nın 83. maddesinin madde kenar başlığı, yasama dokunulmazlığından ziyade her iki bağışıklığıda içine alacak şekilde “yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı” yahut “milletvekili bağışıklığı” ya da “parlamentar bağışıklık” şeklinde düzenlenmesi gerekmektedir.¹²⁰⁷

2.Yasama Dokunulmazlığı

Yasama sorumsuzluğu, daha önce de belirtildiği gibi,meclis üyelerinin, yasama çalışmaları esnasındaki oy ve sözlerinden, ileri sürdüğü düşüncelerinden sorumlu tutulamaması anlamına gelirken,¹²⁰⁸ yasama dokunulmazlığı meclis üyelerinin, yasama faaliyetlerini yerine getirirken asılsız ceza soruşturmalarına ve kovuşturmalarına karşı koruyarak, onların görevlerini yapmalarının engellenmesinin önünegeçmektedir.¹²⁰⁹ Bu açıdan doktrinde de ifade edildiği gibi, yasama dokunulmazlığı, yasama sorumsuzluğunu tamamlayıcı nitelikte bir ayrıcalıktır.¹²¹⁰

Yasama dokunulmazlığı kavramı, sözlükte, Anayasa metninde, doktrinde ve yargı kararlarında farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak, söz konusu bu farklılıklar, yasama dokunulmazlığı kavramının anlamı açısından pekte önemli değildir.¹²¹¹

Sözlük anlamı açısından dokunulmazlık kavramı, dokunulmaz, ilişilmez, karışılmaz olma durumu, masuniyet, anayasa veya uluslararası gelenekler gereğince,

¹²⁰⁵ Teziç, s. 450.

¹²⁰⁶ Döner, ss. 53-54.

¹²⁰⁷ Ergun Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukukî Mahiyetleri ve Farkları” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 59 (Temmuz-Ağustos 2005), s. 109; İyimaya, s. 340.

¹²⁰⁸ Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 7.

¹²⁰⁹ Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 7; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 323; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı”, s. 73; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 24.

¹²¹⁰ Kıratlı, s. 82; Özcan, s. 137.

¹²¹¹ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 17.

kişilere, mallara tanınan ilişilmez olma durumu, ayrıcalık olarak tanımlanmaktadır.¹²¹² Yasama dokunulmazlığı (muvakkat masuniyet) ise, suçüstü hali hariç, milletvekilleri hakkında görevlerini yerine getirmeleri ile ilgili olmayan ve kanunen suç sayılan bir fiili işlediklerinden bahisle ve en önemlisi de Meclis kararı olmadan cezai takibata maruz bırakılamamaları, şeklinde tanımlanmaktadır.¹²¹³ Yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin mensup oldukları Meclis'in izni olmaksızın gözaltına alınma, tutuklanma gibi bir takım takibat işlemlerine maruz kalmalarını engelleyen¹²¹⁴ “yasama dokunulmazlığı”, yasama bağıışıklığının diğeri bir türü olarak Avrupa devletlerinin pek çoğu tarafından tanınmaktadır.¹²¹⁵

Bu kavram doktrinde, “yasama dokunulmazlığı”¹²¹⁶, “muvakkat (geçici) dokunulmazlık”,¹²¹⁷ “teşrii masuniyet”¹²¹⁸, “parlamentar dokunulmazlık”¹²¹⁹, “nispi dokunulmazlık”,¹²²⁰ “freedom from arrest”,¹²²¹ “parliamentary inviolability”¹²²² ve “inviolabilite parlementaire”¹²²³ şeklinde adlandırılmış olup, bir ceza muhakemesi hukuku kurumudur.¹²²⁴

¹²¹² Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, C. I. , Ankara 1988, s. 393; Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, s. 296; Selahattin Bağdatlı, **Hukuk Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul 2002, s. 163; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 31.

¹²¹³ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 18; **Türk Hukuk Lügatı** (Haz: Türk Hukuk Kurumu), Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 219; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 323; Yılmaz, s. 296; Bağdatlı, s. 163; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., ss. 32-33.

¹²¹⁴ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s. 200.

¹²¹⁵ 4 Haziran 1996 tarihli Parlamenter Bağıışıklıklar Rejimine Dair Venedik Komisyonu Raporu (Le Rapport Sur Le Régime Des Immunités Parlamentaires De la Commission De Venise), para. 11; aktaran, Osman Serkan Gülfidan, **Yasama Dokunulmazlığı-Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı Ve İstisnaları**, Oniki Levha Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2011, s. 10; aynı yönde bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 2. Dairesinin Kart c. Turquie kararı, Req. No: 8917/05, 08.07.2008, para. 71; [http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-96008#{"itemid":\["001-96008"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-96008#{), Erişim Tarihi: 28.12.2014.

¹²¹⁶ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 33.

¹²¹⁷ Dönmezer-Erman, C. I. , s. 265; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 33.

¹²¹⁸ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 250; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 33.

¹²¹⁹ Kıratlı, s. 78; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 33.

¹²²⁰ Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1978, s. 273; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 34.

¹²²¹ Kıratlı, s. 71; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 34.

¹²²² Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 34.

¹²²³ May, s. 119; Kıratlı, s. 78; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 73; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 34.

¹²²⁴ Özbek-Kanbur-Doğan-Bacaksız-Tepe, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 191; Yusuf Solmaz Balo, “Yasama Dokunulmazlığı”, **TBB Dergisi**, 2012 (100), s. 16.

Yasama dokunulmazlığının başlangıcı ile ilgili olarak, doktrinde farklı görüşleri de ileri sürenler mevcuttur. Tartışmaların en başta gelen yönü, milletvekilinin yasama dokunulmazlığı imtiyazından yararlanmaya başlayacağı an milletvekili olarak seçildiği an mı, mazbatasını seçim kurulundan aldığı an mı, yoksa Meclis kürsüsünde and içtiği an mıdır sorusudur. Kanaatimizce milletvekilliğinin kazanılma anı konusunda da ifade ettiğimiz gibi, yasama dokunulmazlığının da kazanıldığı an milletvekilliği sıfatının kazanılma anıdır.¹²²⁵ Diğer bir ifadeyle, yasama dokunulmazlığı da, milletvekili sıfatı gibi, seçimle kazanılır.

a. Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Tarihî Gelişimi

Yasama dokunulmazlığı kurumunun gerekliliği ve işlevi bakımından daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle, tarihsel süreçteki gelişiminin ortaya konması yerinde olacaktır.

Yasama bağışıklıklarının bir türü olarak, yasama dokunulmazlığı, eski anayasal kurumlardan biri olup, tarihi kökenlerinin araştırılması eski Roma medeniyetine kadar inilmesini gerektiren¹²²⁶ bir kurumdur. Yasama dokunulmazlığı kurumu, özellikle temsili hükümet rejimlerinin oluşumları sonrasında önem kazanmışlardır.¹²²⁷

Anglo-Sakson terminolojisinde, tutuklanmama özgürlüğü (freedom from arrest) olarak ifade edilen yasama dokunulmazlığı diğer parlamenter muafiyetler gibi İngiltere’de doğmuş¹²²⁸ 18. yy.’ın sonlarına doğru Fransa’da 1789 Fransız İhtilal’i ile kabul edilmiştir.¹²²⁹ Önceleri, sadece Meclis’te düşüncelerin arz edilmesine izin verilmesi ile başlayan bu bağışıklıklar, zamanla kral huzuruna kabul edilme ayrıcalığı, parlamentoda ifade konuşma özgürlüğü ayrıcalığı ve bunlara ek olarak tutuklanmama ayrıcalığı şekline dönüşmüştür.¹²³⁰ İngiltere’de, kral ile parlamento arasında yüzyıllar boyu süren çekişme sonucu doğan bu kurum, İngiliz demokrasi

¹²²⁵ Milletvekilliğinin kazanılma anı ile ilgili olarak bkz. C. Milletvekili Statüsünün Kazanılma

¹²²⁶ Kıratlı, s. 7; Gülfidan, s. 10.

¹²²⁷ Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 9; Gülfidan, s. 10.

¹²²⁸ May, s. 119; Özbudun, s. 295; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 36.

¹²²⁹ Ali Fuad Başgil, “Teşrii Masuniyet Meselesi (Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun 17. Maddesi Üzerinde Etüd)”, *İUHFM*, C. VII, S. 1, 1941, s. 3; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 24; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., ss. 36-42.

¹²³⁰ Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 36

geleneğine uygun olarak gelişmiştir.¹²³¹ Fransa’da dokunulmazlık kurumu ile ilgili olarak 1790 tarihinde Kurucu Meclis tarafından kabul edilen bir kararnameyle, suçüstü hali hariç olmak üzere üyelerin yasama organı delilleri gözden geçirip ithama gerek olduğuna karar vermedikçe, hiçbir yargıç tarafından tutuklanamayacağı benimsenmiştir. Yasama dokunulmazlığı ilk defa 1791 Anayasası’yla bir anayasal kurum olarak uygulamadaki yerini almıştır.¹²³² Amerika’da ise 1787 Anayasası’yla kabul edilen dokunulmazlık kurumu koloniler döneminde İngiltere’deki sistemden esinlenerek hazırlanmıştır.¹²³³ 1787 tarihli ABD Anayasası’nın 1. maddesinin 6. bölümünün 1. fıkrasında; “*Senatörler ve Temsilciler... İhanet, cürüm ve asayiş ihlal hali dışında, kendi meclislerinin toplantılarına katıldıkları sırada, gerekse bu toplantılara gelip veya giderken tutuklanmama imtiyazından yararlanırlar*” ifadeleriyle yasama dokunulmazlığı düzenlenmiştir.¹²³⁴

Osmanlı İmparatorluğu’ndan itibaren Türk Anayasa Hukuku gelişmelerine¹²³⁵ bakıldığında, yasama dokunulmazlığı ile ilgili Anayasa hükmünün ilk kez 1876 K.E.’nin 78. maddesinde yer aldığı görülmektedir.¹²³⁶ Özbudun’un tabiriyle “olağanüstü şartlar”¹²³⁷ altında oluşan TBMM’nin 20 Ocak 1921’de kabul ettiği Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda yasama dokunulmazlığı konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. 1924 Anayasası’nda ise yasama dokunulmazlığı kurumu 17. maddenin 2. cümlesinde düzenlenmiştir. Buna göre,

“Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Hey’eti Umumiyenin kararına menuttur. Cınai cürmü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makam-ı aidi meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel ve sonra aleyhine sadır olmuş cezai bir hükmün infazı meb’usluk müddetini hitamına talik olunur. Meb’usluk müddetinin esnasında müruru zaman cereyan etmez.”

¹²³¹ Murat Sevinç, **Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırangıç Yayınevi, Ankara, 2004, s. 112; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 36.

¹²³² Kırathı, s. 74; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 39.

¹²³³ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 42.

¹²³⁴ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 77; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 42.

¹²³⁵ Yasama dokunulmazlığının Türkiye’deki gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun...”, ss. 85-114.

¹²³⁶ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 27; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 43.

¹²³⁷ Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 5; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 29.

Yasama dokunulmazlığı, 1961 Anayasası'nda 79. maddesinin ikinci fıkrası ve devamındaki fıkralarda şekil bulmuştur.

Maddeye göre;¹²³⁸

“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır.

Bir Meclis üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik suresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkında takibat, kendi meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Meclisteki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz”.

Burada dikkat çeken bir nokta ise, 1961 Anayasası'nın kendinden önceki Anayasalarla karşılaştırıldığında yasama dokunulmazlığının kaldırılması durumunda ilgililerin başvurabilecekleri bağımsız bir yargı organı olan Anayasa Mahkemesi'nin kurulmuş olmasıdır.¹²³⁹

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na “tepki anayasası”¹²⁴⁰ olarak ortaya çıkmış, hükümet sistemi olarak da 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, parlamenter sistemi benimsemiştir. Aynı şekilde, Anayasa Mahkemesi'nin varlığını devam ettirmiştir.¹²⁴¹

b. Yasama Dokunulmazlığının Anayasa ve Meclis İç Tüzüğünde Düzenleniş Biçimi

1982 Anayasası'nın 83. maddesinin 2. ve devamındaki fıkralarında yasama dokunulmazlığı şu şekilde düzenlenmiştir;

“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili Meclis kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz.

¹²³⁸ Maddenin tam metni için Bkz. Rona Aybay, **Karşılaştırmalı 1961 Anayasası Metin Kitabı**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1038, İstanbul, 1963, s. 79; İrfan Bingöl, **Ülkemizde Anayasa Hareketleri**, Atak Ofset, Ankara, 1993, s. 160; Gözübüyük, Açıklamalı Türk Anayasaları, s. 140; Suheyli Batum- Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, İkinci Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1997, s. 49; Kemal Gözler, **Türk Anayasaları**, Birinci Baskı, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 1999. s. 159; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 50.

¹²³⁹ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 33.

¹²⁴⁰ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 60.

¹²⁴¹ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 34.

Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya TBMM'ye bildirmek zorundadır.

TBMM üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

TBMM'deki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz”.

Anayasa'daki bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, 83. maddenin 2. fıkrasında yer alan yasama dokunulmazlığı, bir “muhakeme engeli”, 83. maddenin 3. fıkrasında yer alan yasama dokunulmazlığı ise bir “infaz engeli”dir.¹²⁴²

Düzenlemenin bu hali, suçüstü halinde Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlar istisnası dışında 1961 Anayasasının 79. maddesiyle hemen hemen aynı içeriktedir. Buradaki tek farklılık 1982 Anayasasında, 1961 Anayasa'nın 79. maddesinde kullanılan “meclis üyesi” ifadesi yerine “milletvekili” ifadesi tercih edilmiş olmasıdır.¹²⁴³ Özcan'a göre 1982 Anayasası yasama dokunulmazlığı güvencesini 1961 Anayasası'nın 79. maddesine göre daha da daraltmıştır.¹²⁴⁴ Yasama dokunulmazlığı ilkesini düzenleyen Anayasa'nın bu maddesi ile Anayasa Koyucunun, 1961 Anayasası uygulamasını yerinde bulduğu ve dolayısıyla yasama dokunulmazlığının esaslarında bir değişikliğe gitmeye gerek görmediği anlaşılmaktadır.¹²⁴⁵

TBMM İçtüzüğünde ise, yasama dokunulmazlığı ile ilgili düzenlemeler İçtüzüğün yasama dokunulmazlığı ile ilgili 131, 132, 133 ve 134. maddelerinin yer aldığı 9. kısmın 1. bölümünde yapılmıştır. Ancak, söz konusu düzenlemeler içerisinde, yasama dokunulmazlığının tanımına, kapsamına ilişkin bir düzenleme olmayıp, sadece yasama dokunulmazlığının kaldırılmasındaki prosedüre ilişkin işlemlere ilişkin hükümler vardır.¹²⁴⁶ Ayrıca İç Tüzüğü'nün 131. maddesinin madde-

¹²⁴² Metin Feyzioğlu, **Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler**, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2004, s. 397-399; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 54.

¹²⁴³ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., ss. 54-55.

¹²⁴⁴ Özcan, s. 121; Benzer görüş için bkz. Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 55.

¹²⁴⁵ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 55.

¹²⁴⁶ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 20.

kenar başılığında, yasama dokunulmazlığının kaldırılması istemi ve görüşüleceği komisyondan bahsedilmektedir.

Meclis İç Tüzüğü'nün 131. maddesine göre, bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılabilmesi için ilgili milletvekilinin hakkındaki istemler, öncelikle Meclis Başkanlığı tarafından Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu, Karma Komisyon'a havale edilecektir.¹²⁴⁷ Daha sonra, 132. maddeye göre, hazırlık komisyonu görüşmelerine başlanır. Hazırlık Komisyonu beş üyelidir ve Karma Komisyon başkanı tarafından isim çekme yöntemiyle teşkil edilir. Teşkil edilen bu Komisyon, bir başkan ve sözcülük görevini yapacak kâtip bir üyeyi, gizli oy yöntemiyle seçer. Hazırlık Komisyonu'nun bütün evrakları inceleme ve ilgili milletvekilini dinleme yetkisi mevcuttur. Ancak, tanık dinlemeye yetkili değildir. Hazırlık komisyonu, hazırlayacağı raporu, göreve başlamasından itibaren en geç bir ay içerisinde tamamlayarak Karma Komisyon'a teslim eder. Hazırlanan raporun, Karma Komisyon tarafından bir ayda sonuçlandırılması gerekmektedir. İç Tüzüğün 133. maddesinde ise, incelenen Hazırlık Komisyonu raporuna göre, Karma Komisyon'un dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verileceği belirtilmektedir.¹²⁴⁸

Son olarak, 134. madde de ise, dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekilinin kendini, isterse Hazırlık Komisyonu'nda, Karma Komisyon'da ve Genel Kurul'da şahsen savunabileceği ya da başka bir milletvekiline savundurabileceği belirtilmiştir. Şayet, kendisinin savunması için çağrıda bulunulan milletvekili, bu yapılan çağrıya uymazsa, ilgili Komisyon ya da Genel Kurul, evrak üzerinden karar verir. Son söz, her halükârda savunmanındır.¹²⁴⁹

¹²⁴⁷ İç Tüzüğün 131. maddesinin 2. fıkrasına göre, “Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon'un Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Kâtipi, Anayasa Komisyonu'nun Başkanı, Başkanvekili, Sözcüsü ve Kâtibidir”.

¹²⁴⁸ İç Tüzüğün 133. maddesinin 3-5 fıkralarına göre, “Karma Komisyon raporu, kovuşturmanın ertelenmesi şeklinde ise Genel Kurul'da okunur. On gün zarfında bu rapora yazılı olarak itiraz edilmezse kesinleşir (f. 3). Rapor, dokunulmazlığın kaldırılması şeklinde ise veya 3. fıkra gereğince itiraz edilmişse Genel Kurul'da görüşülür (f. 4). Kovuşturma ertelenmiş ve bu karar Genel Kurul tarafından kaldırılmamış ise, dönem yenilenmiş olsa bile, milletvekilliği sıfatı devam ettiği sürece, ilgili hakkında kovuşturma yapılamaz (f. 5)”.

¹²⁴⁹ Ancak belirtmek gerekir ki, İç Tüzüğün 134. maddesinin son fıkrasına göre, dokunulmazlığının kaldırılmasını, milletvekilinin bizzat kendisinin istemesi yeterli değildir.

c. Yargı Kararlarında Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığının, yargı kararlarındaki anlamına baktığımızda, hem Anayasa Mahkemesi kararlarında, hem de Yargıtay kararlarında, genel olarak ele alındığını görmekteyiz.¹²⁵⁰

Anayasa Mahkemesi kararlarında, yasama dokunulmazlığı kurumu, daha ziyade amaç bakımından ele alınmıştır. Anayasa Mahkemesi, yasama dokunulmazlığı ile ilgili 1982 Anayasası sonrasındaki aldığı kararlarında, yasama dokunulmazlığını, Meclis üyelerinin görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek suçlamalardan koruma amacına yönelik olarak görmüştür. Diğer taraftan, milletvekiline yöneltile suçlamanın ciddi olması durumunda, kamu yararı ve milletvekilinin şeref ve onurunun korunması bakımından, yargı yolunun gerekliliğini kabul etmiştir.¹²⁵¹

Yargıtay'ın bir kararında ise, yasama dokunulmazlığı, “...yasama organı üyelerinin korkusuzca görev yapabilmelerini sağlamak, fonksiyonları nedeniyle suçlanmalarını engellemek, basit suç atmalarla görevden kalmalarını önlemek amacıyla belirli bir siyasî süreç içerisinde oluşmuş bulunan bir Anayasa Hukuku Kuralıdır” şeklinde tanımlamıştır.¹²⁵²

Diğer taraftan Yargıtay, yasama dokunulmazlığının mutlak ve sınırsız olmadığını,¹²⁵³ TBMM'deki siyasi parti gruplarının, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapamayacağı ve karar alamayacağını,¹²⁵⁴ dokunulmazlığın, milletvekilleri

¹²⁵⁰ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 21.

¹²⁵¹ AMK, E. 1999/72, K. 1997/74 KT. 31.12.1997 <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015; AMK, E. 1998/38, K. 1998/50, K.T. 31.7.1998, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 21.

¹²⁵² Yargıtay'ın 11.12.1978 tarih ve E. 1978/97, K. 1978/13985 sayılı kararı, **YKD**. S. 12, C. 5, s. 1706; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 21.

¹²⁵³ Yasama Dokunulmazlığının mutlak ve sınırsız olmadığı ile ilgili olarak bkz. Yargıtay 5. Ceza Dairesi'nin 17.12.2014 gün ve 2014/3207 Esas, 2014/12821 Karar, sayılı Kararı, <http://emsal.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11.10.2015. Ayrıca Bkz. Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 11.09.2014 gün ve 2013/11051 Esas, 2014/8994 Karar; Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin 28.09.2011 gün ve 2011/10831 Esas, 2011/16620 Karar sayılı Kararları, <http://emsal.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11.10.2015.

¹²⁵⁴ Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 16.10.2014 gün ve 2013/9925 Esas, 2014/10303 Karar, sayılı Kararı, <http://emsal.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11.10.2015.

için bir imtiyaz teşkil etmediğininve yasama dokunulmazlığının bu anlamda koruyucu bir vasıta olarak kullanılamayacağını kabul etmiştir.¹²⁵⁵

d.Yasama Dokunulmazlığının Amacı

Yasama dokunulmazlığı doktrinde, “*parlamento üyelerinin teşrii görevinin yerine getirilmesi ile ilgili olmayan bazı suçlardan dolayı, bütün milletvekilliği veya sadece içtima müddetince, mensup oldukları Meclisin müsaadesi olmaksızın kovuşturulmamalarına dokunulmazlık*” şeklinde ifade edilmektedir.¹²⁵⁶ Diğer bir tanımı ise, milletvekillerinin suç işlemelerine istinaden, haklarında cezai takibat yapılabilmesinin Meclis kararı olmaksızın mümkün olmaması şeklindedir.¹²⁵⁷

Yasama dokunulmazlığıyla ilgili, yapılan farklı tanımlamalarda, yasama dokunulmazlığının tamamını kapsayacak şekilde bir tanımın yapılamadığı görülmektedir. Yasama dokunulmazlığının en geniş tanımını, Keskinsoy 1982 Anayasası’ndaki ifade edilmesini de kapsayacak şekilde yapmıştır. Tanıma göre,¹²⁵⁸ “*Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile seçimden önce soruşturulmasına başlanmış olmak şartıyla bazı suçlar hariç olmak üzere; seçimden önce veya sonra işlenmiş olmasının önemi olmaksızın, herhangi bir milletvekili hakkında söz konusu milletvekilinin, milletvekili iken üyesi olduğu Meclis’in kararı olmadan cezai takibatın yapılamamasına yasama dokunulmazlığı*” denmektedir.

Yasama dokunulmazlığının amacı da, doktrinde değişik şekillerde ifade edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, yasama sorumsuzluğu cezalandırılmamayı ifade ederken, yasama dokunulmazlığı ise seçimden önce ya da sonra verilmiş bir ceza hükmünün veya sürmekte olan bir davanın, milletvekili sıfatının sona ermesine bırakılmayı belirtir.¹²⁵⁹ Dokunulmazlığın amacı, temel olarak milletvekillerinin keyfi kovuşturmalarla yasama görevini yerine getirmesine engel olunmasını önlemektir.¹²⁶⁰

¹²⁵⁵ İsmetPolatcan, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Gerekçeler Anayasa Mahkemesi Kararları Bilimsel Görüşler**, 1. Basım, İstanbul 1989, s. 239; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 22.

¹²⁵⁶ Kıratlı, s. 78; Benzer görüşler için bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.295; Sağlam, s. 398; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 245; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 22.

¹²⁵⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 323

¹²⁵⁸ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 23.

¹²⁵⁹ Teziç, s. 451; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 245; Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...” s. 71-101; Döner, s. 56.

¹²⁶⁰ Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 25.

Meclis üyelerinin huzur içinde görevlerini yapmaları için alınmış bir önlem olarak yasama dokunulmazlığı,¹²⁶¹ üyeleri kendisi için tehlike görenlerin, bir takım mesnetsiz bahanelerle, onları yakalatmalarına, tutuklamalarına ve milletvekilliği görevlerini yerine getirmelerini durdurmalarına bir engeldir.¹²⁶² Başka bir ifadeyle, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini hem diğer şahısların esassız iddialarla suçlanmalarını önlemek,¹²⁶³ hem de iktidar partilerinden siyasî amaçlarla yapılacak suçlamalara karşı korumak ve bu sayede onların Meclis'te endişe duymadan¹²⁶⁴ ve baskı altında kalmadan¹²⁶⁵ serbestçe çalışmalarına devam etmelerini sağlamak ve güven içerisinde bu görevlerini devam ettirmelerini temin etmektir.¹²⁶⁶

Diğer taraftan dokunulmazlık, milletvekilleri hakkında hukuk davaları açılmasını engellemez ve açılacak hukuk davaları, milletvekilinin görevini yerine getirmesine engel olmaz.¹²⁶⁷

Sonuç olarak, yasama dokunulmazlığının, milletvekillerinin keyfi kovuşturmalarla yasama görevini yerine getirmesine engel olunmasını önlemek amacı, savunulabilir niteliktedir. Çünkü, yasama dokunulmazlığı, günümüz parlamenter rejimlerinde yasama fonksiyonunun yerine getirilmesinin önemli bir güvencesi olduğu söylenebilir.¹²⁶⁸

e. Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, yasama dokunulmazlığı, Anayasa'nın 83. maddesine göre, milletvekilleri bakımından tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma biçimindeki ceza muhakemesi işlemlerinin yürütülmesine engeldir. Yasama dokunulmazlığının kapsamı da, yasama sorumsuzluğunun kapsamı gibi

¹²⁶¹ Tanilli, s. 268-274; Özcan, s. 122.

¹²⁶² İlhan Arsel, "Teşrii Muafiyet", **Forum**, C. 2, S. 23, Ankara 1955, s. 7; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 42.

¹²⁶³ Eroğul, Anayasa'ya Giriş, s. 328; Kıratlı, s. 79; Özcan, s. 122.

¹²⁶⁴ Kutbettin Akkan, "Mukayeseli Açısından Yasama Dokunulmazlığı", **AD**, Yıl 65, S. 11-12, 1974, s. 895; Kıratlı, s. 79; Özcan, s. 122.

¹²⁶⁵ Sabuncu, s. 192; Kıratlı, s. 79; Özcan, s. 122.

¹²⁶⁶ Kıratlı, s. 79; Özcan, s. 122; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 42.

¹²⁶⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 295.

¹²⁶⁸ Özcan, s. 124

doktrinde üçe ayrılmaktadır.¹²⁶⁹ Tek fark, yasama sorumsuzluğunda kişiler, fiiller, yer, yasama dokunulmazlığında kişiler, fiiller ve kovuşturmalar bakımından olmak üzere konu ele alınmıştır.

(1) Kişiler Açısından

Yukarıda da ifade edildiği gibi, yasama dokunulmazlığı, milletvekilinin şahsına verilen bir ayrıcalıklanmamakla beraber, milletvekillerinin Meclis çalışmalarının, hasımlarıtarafından engellemesini önlemek amacını güden bir düzenlemedir.

Yasama dokunulmazlığının esas amacı, bu kurumun birincil öznesi olan milletvekillerini korumak olduğu için, kural olarak bu korumadan ancak milletvekilleri faydalanmaktadır.¹²⁷⁰ Ancak Özcan, kişiler açısından yasama dokunulmazlığı kurumunu değerlendirirken, milletvekilleri, hükümet üyeleri, cumhurbaşkanı ve diğerleri olmak üzere dördü bir ayrıma gitmiştir.¹²⁷¹ Bu noktada biz, çalışma konumuz milletvekilleri olduğu için yasama dokunulmazlığı kurumunu, sadece konumuzla alakalı olan milletvekilleri, hükümet üyeleri ve meclis çalışmalarına katılan milletvekili olmayan kişiler açısından ele alacağız.

Yasama dokunulmazlığı kurumundan kural olarak milletvekillerinin yararlandığını belirtmiştik. Ancak, karşılatırmalı hukuk kapsamında bakıldığında, İngiltere, Eski İngiliz Kolonileri ve diğer Anglo-Sakson ülkelerinde yasama dokunulmazlığı kurumunun sınırları oldukça geniştir.¹²⁷² Örneğin İngiltere’de,¹²⁷³ milletvekilleri haricinde bu kurumdaki, meclislere veya komisyonlara çağrılan şahitler ve görüşlerine başvurulmuş uzmanlar, ABD’de¹²⁷⁴ her iki Meclis’te çalışan memurlar da faydalanmaktadır. Ancak, Türkiye’de Anayasa koyucu bu noktada, bir ayrıma gitmemiş, sadece milletvekillerine bu hakkı tanımıştır.¹²⁷⁵ Milletvekili olan bakanlar, milletvekili olması münasebetiyle milletvekillerinin

¹²⁶⁹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 244-248; Teziç, s. 452-455; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, ss. 43-47.

¹²⁷⁰ Teziç, s. 452; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 44.

¹²⁷¹ Özcan, ss. 127-137.

¹²⁷² Kıratlı, s. 82; Özcan, s. 137.

¹²⁷³ Kıratlı, s. 82; Özcan, s. 136.

¹²⁷⁴ Kıratlı, s. 81; Teziç, s. 452.

¹²⁷⁵ Özcan, s. 130.

dokunulmazlık halini düzenleyen Anayasa'nın 83. maddesinin 2. ve devamındaki fıkraların öznesi konumundadırlar. Milletvekili olan bakanlar, Anayasa'nın 100. maddesine göre, Meclis tarafından, Meclis soruşturması¹²⁷⁶ neticesinde yaptıkları görev dolayısıyla¹²⁷⁷ üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Yüce Divan'a sevk edilmişse, böyle bir durumda ayrıca yasama dokunulmazlığının kaldırılması prosedürüne de gerek olmayacaktır.¹²⁷⁸

Başbakan ve bakanların, görev suçlarının dışında işlemiş oldukları suçlardan dolayı, örneğin, adam öldürme vb. gibi, suçlardan tutulması, sorguya çekilmesi ve yargılanması, diğer milletvekillerinde olduğu gibi, Meclis tarafından, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilmesine bağlıdır.¹²⁷⁹ Diğer bir ifadeyle, bu fiillerinden dolayı Başbakan ve bakanların dokunulmazlıkları bulunmaktadır.¹²⁸⁰

Diğer taraftan, milletvekili olmayan bakanlar da, yasama dokunulmazlığından istifade edebileceklerdir.¹²⁸¹ Nitekim, 1982 Anayasası'nın 112. maddesinin 4. fıkrasına göre, "*Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar, Millet Meclisi önünde ant içerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin sahip oldukları yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar*". Böylece, milletvekili olan bakanların, 83. maddenin düzenlediği dokunulmazlığın taşıyıcısı grubuna, ayrıca bakan olmalarından dolayı da girmekte olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, bakanlar, görevi ile ilgili olan şahsi suç niteliği taşıyan fiillerinden dolayı dokunulmazlığa sahip olmaktadır.¹²⁸² Özcan'a göre, bakanlık makamı yasama fonksiyonuyla doğrudan alakalı değildir. Milletvekili olan bir bakan, milletvekili sıfatıyla yasama

¹²⁷⁶ Meclis soruşturması hakkında geniş bilgi için bkz. Metin Feyzioğlu, **Meclis Soruşturması**, Savaş Yayınevi, İstanbul, Şubat 2006; Ali Oğuz Şahin, **Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları**, Palme Yayıncılık, Ankara, 1999.

¹²⁷⁷ "*Başbakan ve bakanların görev suçları hakkında, genel yetkili adli makamların soruşturma ve kovuşturma yetkisi bulunmadığından, böyle bir suçlamadan dolayı, Meclis'çe verilen dokunulmazlığın kaldırılması kararının bir işlevi olmayacak, dokunulmazlık kaldırılrsa bile adli mercilerin herhangi bir işlem yapması mümkün olmayacaktır*". Kadir Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", **TBB Dergisi**, Sayı 84, 2007, s. 265.

¹²⁷⁸ A. Pulat Gözübüyük, "Mebuslar ve Bakanlar Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usûlü", **Adalet Dergisi**, C. 45. Sayı 10, 1954, s. 1191; Yusuf Yaşar, **Milletvekili Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 104; Özcan, s. 130; Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", s. 265.

¹²⁷⁹ Yüce Divan'ın, 23.06.2006 tarih ve 2004/2 Esas, 2006/3 Karar, sayılı "Ahmet Mesut Yılmaz ve Güneş Taner" Kararı, s. 324-325; Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", s. 265.

¹²⁸⁰ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", s. 265.

¹²⁸¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 245; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 44; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, ss. 7-8

¹²⁸² Özcan, s. 131.

fonksiyonunu icra etmektedir. Ancak milletvekili olmayan bakanlar için, durum aynı değildir. Milletvekili olmayan bakanın sahip olduğu dokunulmazlığa, milletvekili dokunulmazlığı değil, bakanlık dokunulmazlığı denmesinin yerinde olacağı belirtilmiştir.¹²⁸³

Son olarak, yasama faaliyetine katılan milletvekili olmayan kişilerin durumuna bakacak olursak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkiye’den farklı olarak İngiltere’de parlamento/kral mücadelesinde parlamentoya tanınan dokunulmazlık kurumu, yalnız milletvekillerine değil, aynı zamanda meclislere veya komisyonlara çağrılan şahitlere ve görüşlerine başvurulmuş uzmanlara da tanınmıştır.¹²⁸⁴ Aynı şekilde ABD’de kişiler bakımından dokunulmazlık her iki mecliste çalışan memurları da kapsamına almaktadır.¹²⁸⁵ Türk hukukunda ise yasama dokunulmazlığı, milletvekili, hükümet üyeleri ve Cumhurbaşkanı haricinde hiç kimseye tanınmamıştır.¹²⁸⁶ Türkiye’de yasama dokunulmazlığı, yasama faaliyetine katılan milletvekili olmayan kişileri kapsamadığı gibi, aynı şekilde, milletvekillerinin suç ortaklarını da kapsamaz.¹²⁸⁷ Suç ortakları hakkında kovuşturmaya devam edilir.¹²⁸⁸

(2) Fiiller Açısından

Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerine ve hükümet üyelerine¹²⁸⁹ yasama fonksiyonu ile ilgili olmayan fiillerinden dolayı bir koruma sağladığından, burada ortaya çıkan sorun, cezai kovuşturmalara karşı korumanın kabul edildiği bir sistemde, hangi suçların dokunulmazlıktan faydalanacağıdır.¹²⁹⁰

Suç kavramı, hukuk tarihinde yüzyıllardır tartışılmakla birlikte, mahiyeti tam tespit edilebilmiş bir kavram değildir.¹²⁹¹ Suçların tasnifinde, 765 sayılı eskiTCK, ikili sistemi benimseyerek, buna göre de suçları “cürüm” ve “kabahat” olarak ikiye

¹²⁸³ Özcan, s. 131.

¹²⁸⁴ Kıratlı, s. 82; Sevinç, s. 130; Özcan, s. 136.

¹²⁸⁵ Kırat, s. 31; Teziç, s. 452.

¹²⁸⁶ Özcan, s. 137.

¹²⁸⁷ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 246.

¹²⁸⁸ Kıratlı, s. 81; Teziç, s.452; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 44.

¹²⁸⁹ Özcan, s. 137.

¹²⁹⁰ Teziç, s. 452

¹²⁹¹ Özcan, s. 138.

ayırmıştır.¹²⁹² Buna karşılık, 1924 Anayasası’ndan farklı olarak,¹²⁹³ gerek 1961 (md. 79/2), gerekse 1982 Anayasa’ları (md. 83), dokunulmazlık kapsamına giren suçlar arasında bir ayırım yapmayarak, yalnızca “suç” sözcüğünü kullanarak cürüm ve kabahatleri de dokunulmazlığın kapsamına alarak tartışmalara son vermiştir.¹²⁹⁴

Anayasa, istisnai olarak iki kategori suçu, dokunulmazlık kapsamı dışında tutmuştur. Bunlardan ilki, önceki Anayasalar’ımızda da olduğu ve genel kabul gördüğü üzere, “*ağır cezayı gerektiren suçüstü halleridir*”.¹²⁹⁵ 1982 Anayasası, önceki Anayasalar’ımızda olmayan, dokunulmazlık kapsamı dışında ikinci bir suç kategorisi öngörmüştür. Bunlar, “seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa’nın 14. maddesindeki durumlar” kapsamına giren suçlardır.¹²⁹⁶ Hemen belirtmek gerekir ki, ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında bırakılması, isnadın ciddiliği mantığı ile açıklanabildiği halde, Anayasa’nın 14. maddesindeki halleri aynı mantıkla açıklamak mümkün değildir. Çünkü, Anayasa’nın 14. maddesindeki isnad edilen suçların, dokunulmazlıktan hariç tutulmuş olması, dokunulmazlık kurumunun mahiyeti ile bağdaşmamaktadır.¹²⁹⁷

Yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında tutulan, ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde ve Anayasa’nın 14. maddesi kapsamına giren suçlarda, yetkili makamlar, bir yandan ceza kovuşturması yaparken, bir yandan da “*durumu hemen ve doğrudan doğruya TBMM’ye bildirmek zorundadır*” (md. 83/2).

Anayasa’ya göre, “*TBMMüyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır, üyelik süresince zamanaşımı işlemez*” (md. 83/3). Bu şekilde, Anayasa,

¹²⁹² Nevzat Toruslu, **Ceza Hukuku**, Dördüncü Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998, s. 44; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 44. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda da suçların, cürüm ve kabahat şeklinde ayırımına son verilmiştir.

¹²⁹³ 1924 Anayasası’nın 17. maddesinde yasama dokunulmazlığı kapsamına girecek fiillerden bahsedilirken, sadece “cürüm” tabiri kullanılmıştı. Kabahat tabiri kullanılmadığı için kabahatlerin yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağı ileri sürülmüştü. Kıratlı, s. 83.

¹²⁹⁴ Teziç, s. 452; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 245; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 45.

¹²⁹⁵ Özcan, s. 151. Ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, ss. 276-279.

¹²⁹⁶ Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 246; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 324-326; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, ss. 47-50; Keskinsoy, Yasama Sorumsuzluğu, s. 20; Abdulkakımoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 25; Özcan, s. 156; Aktaş, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, ss. 280-284.

¹²⁹⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 295; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 246; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 20.

hangi suçtan verilmiş ve hangi nitelikte olursa olsun, bütün ceza hükümlerinin infazını yasama dokunulmazlığı kapsamı içine almıştır. Milletvekilliğinin düşmesine yol açan mahkûmiyetler dışında, kesinleşmiş ceza hükümlerinin infazı, milletvekili sıfatı sona erinceye kadar otomatik olarak ertelenecek ve üyelik süresince zamanaşımı da işlemeyecektir.¹²⁹⁸

(3) Kovuşturmalar Açısından

Yasama dokunulmazlığı, milletvekilinin hem seçimden önce, hem de hem de seçildikten sonra, işlemiş oldukları ileri sürülen suçlara ilişkindir. Yasama dokunulmazlığı, tarihsel sürece baktığımızda, kapsamının genişlemesi ile hukukî kovuşturmalara, dolayısıyla tutuklamalara karşı koruyucu yönde gelişmiştir.¹²⁹⁹ Bu açıdan baktığımızda, Anayasa'nın 83. maddesinin, milletvekiline iki şekilde koruma sağladığını söyleyebiliriz. Bu korumalardan ilki, kovuşturma yasağı (md.83/2),ikincisi ise cezanın ertelenmesidir (md. 83/3).¹³⁰⁰

Türkiye'de de, birçok ülkede olduğu gibi, yasama dokunulmazlığı, yalnızca cezaî kovuşturmalar açısından koruma sağlamaktadır. Dolayısıyla, dokunulmazlık milletvekilleri hakkında hukuk davası ve icra takibi açılmasını engellemez.¹³⁰¹ Çünkü, hukuk davası, milletvekillerinin Meclis çalışmalarına katılmalarına engel olmaz. Diğer taraftan, Anayasa ceza kovuşturmaları bakımından da, yasama dokunulmazlığı kapsamına aldığı işlemleri saymıştır.¹³⁰² Milletvekilleri, Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrasına göre, seçimden önce ve sonra işlenen suçlarla ilgili olarak, Meclis kararı olmaksızın tutulma, sorguya çekilme, tutuklanma ve yargılanma gibi, sınırlı sayıda sayılan kovuşturma işlemlerine karşı yasama dokunulmazlığı yoluyla korunmuştur.

Anayasa'daki düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, yasama dokunulmazlığı, belirli usûl işlemlerinden korunmayı ifade etmektedir. Bunlar dışında kalan, delillerin tespiti ve soruşturma aşamasındaki usûlî işlemler, dokunulmazlık kapsamına

¹²⁹⁸ Tanör, Yüzbaşıoğlu, ss. 246-247.

¹²⁹⁹ Sadık Tüzel, **Anayasa Hukuku**, Üçüncü Baskı, İzmir 1969, s. 370; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 25.

¹³⁰⁰ Döner, s. 49-72; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 55.

¹³⁰¹ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 203; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 247.

¹³⁰² Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 247.

girmediginden yapılabilir. Hatta, milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması gündeme geldiğinde, Meclis'in, milletvekili hakkında ileri sürülen iddialar hakkında bilgi sahibi olabilmesi, alınacak kararlar açısından önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, adli makamlarca, delillerin saptanması, suçlunun belirlenmesi için hazırlık soruşturması yapılabileceği gibi, milletvekilinin ifadesine de başvurulabilir. Yine aynı şekilde, ikametgâhında,¹³⁰³ otomobilinde aramada yapılabilir. Çünkü, milletvekilleri bazı suçlara yataklık için, kendi evlerini¹³⁰⁴ ya da otomobillerini kullandırmış olabilirler. Ancak, bu işlemlere, milletvekili tarafından karşı gelindiğinde, tazyik önlemlerine başvurulamaz.¹³⁰⁵ Aksi takdirde, yasama dokunulmazlığı kurumuna aykırı hareket edilmiş olunur.¹³⁰⁶ Bütün bunlarla birlikte şüphesiz Meclis isterse, milletvekilinin tutukluluğunun ve kovuşturmasının ertelenmesi kararı alabilir.¹³⁰⁷

(4) Yasama Dokunulmazlığı Karşısında Verilmiş Ceza Hükümünün İnfazı

Yasama dokunulmazlığı kurumu, bir milletvekili hakkında seçimden önce, ya da sonra verilmiş bir ceza hükmünün infaz edilmesini, üyelik sıfatının sona ermesine kadar, ertelenmesine yol açar. Ancak, verilmiş ceza hükmü, seçilmeyi engelleyen suçlardan biri (md. 76/2) ile ilgili ise bu takdirde milletvekili olan kişinin bu sıfatı sona erer (md. 84)¹³⁰⁸ ve cezasını çekmesi gerekmektedir.

1982 Anayasası'nın 83. maddesinin 3. fıkrasına göre "*TBMM üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez*". Fıkradan da anlaşılacağı üzere, milletvekili hakkında seçim öncesi, ya da sonrası verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zaman aşımı işlemez. Anayasa'da ifade edildiği şekliyle, cezanın yerine

¹³⁰³ Dönmezer-Erman, C. I. , ss. 272-273; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 324; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 47.

¹³⁰⁴ Kıratlı, s. 88.

¹³⁰⁵ Teziç, s. 455; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 247; Dönmezer-Erman, C. I. , ss. 272-273; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 324; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 47.

¹³⁰⁶ Teziç, s. 455; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 247.

¹³⁰⁷ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 203.

¹³⁰⁸ Teziç, s. 455.

getirilmesinin ertelenmesi, Meclis kararına bağılı değildir.¹³⁰⁹ Seçim öncesi, seçilmeyi önleyen bir suç işlememiş olmak kaydı ile bir kovuşturma sonucu mahkûm olan kimse, adaylığını koyup seçildiğı takdirde, bu cezanın yerine getirilmesi milletvekilliğı sıfatının sona ermesine kadar ertelenir. Aynı şekilde, seçim sonrası Meclis tarafından dokunulmazlığı kaldırılmış olan bir milletvekili, kovuşturma sonucu mahkûm olur ve aldığı bu ceza da seçilmeyi engellemiyorsa, cezanın yerine getirilmesi, milletvekilliğı sıfatının sona ermesine kadar kendiliğinden ertelenir. Bu süre içinde zaman aşımı işlemez. Diğer taraftan aynı kişi, bir kaç kez arka arkaya seçilirse ve cezası buna bağılı olarak ertelendiğinde, gelecekte daima bir ceza hükümlüsü olarak kalır. Çıkarılan af, ya da cezayı erteleme kanunlarından yararlanmamışsa bu cezası infaz edilir.¹³¹⁰

Hükümün açıklanmasının geri bırakılması durumunda, sanık hakkında verilmiş, ancak kesinleşmemiş bir hüküm vardır. Kurulan bu hüküm, sanık hakkında her hangi bir sonuç doğurmayacak, herhangi bir hak yoksunluğuna sebebiyet vermeyecektir.¹³¹¹ Dolayısıyla, hakkında hükümün açıklanmasının geriye bırakılması kararı verilmiş bir milletvekili için, yasama dokunulmazlığı açısından da bir sonuç oluşmayacaktır.

Para cezasına mahkûmiyet durumunda ise, Anayasa'nın 76. maddesinde belirtilen hüküm giyme halleri, iki grupta hükmolunan ceza ve suçun türleri olarak ayrılmaktadır. Hükmolunan ceza hallerinde, para cezasına mahkûmiyet geçmediğı için, para cezasına mahkûmiyet halinde, milletvekili seçilme yeterliliğı ortadan kalkmamaktadır.¹³¹² Dolayısıyla, para cezasına mahkûmiyet, milletvekili seçilme yeterliliğinin ortadan kaldırmadığına göre, yasama dokunulmazlığından faydalanmakta olan bir milletvekilinin para cezası alması durumunda da, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik bir işlem yapılamayacaktır.

¹³⁰⁹ Yasama dokunulmazlığının bir unsuru olan infazın ertelenmesinin, Meclis kararına bağılı olmadığı ile ilgili olarak bkz. Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 16.10.2014 gün ve 2013/9925 Esas, 2014/10303 Karar sayılı Kararları, <http://emsal.yargitay.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11.10.2015.

¹³¹⁰ Teziç, s. 455; Döner, s. 57; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 61.

¹³¹¹ Özgenç, s. 625.

¹³¹² YSK. 1991/23 sayılı kararı, aktaran Bilir, s. 49.

(5) Kişinin Tutuklu Halde Milletvekili Seçilmesi Durumunda Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığı Anayasa'nın 83. maddesi uyarınca, bütün cezai kovuşturmalara engel olmaktadır. Ancak, bir kişinin tutukluyken milletvekili seçilmesi halinde, durum ne olacaktır.

Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrasına göre,

“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır”.

Dolayısıyla bu hüküm uyarınca, tutukluluk hali, milletvekili seçilmeye engel bir durum değildir. Dolayısıyla tutuklu kişi, hakkında kesin hüküm olmadığı için, milletvekili adaylık müraعاتında da bulunabilir.¹³¹³

Diğer taraftan, tutuklu haldeyken seçilen milletvekillerinin, tutuklama kararı veren mahkemeye, “seçim mazbatası”nın bir örneğini eklenerek, yapacakları müracaat ile serbest bırakılmaları talep edilmelidir. Bu başvurunun hukukî dayanağı, Anayasa'nın 83. maddesinin 3. fıkrasında yer almaktadır. Buna göre, “... seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez”. Teziç'e göre, bu kural, henüz hükümlü olmayan tutuklu bir milletvekili için öncelikle uygulanabilmelidir. Zira bunların, seçimden önce YSK tarafından, hukuken seçilmeye engel bir durumlarının olmadığı da tespit edilmiştir.¹³¹⁴

Anayasa'nın 82. maddesinin 2. fıkrasının göndermede bulunduğu, Anayasa'nın 14. maddesi kapsamında olanlar için, tutukluluk halinin devam ettirilmesinin, hukuken isabetli olmadığı belirtilmektedir.¹³¹⁵ Kanaatimizce bu görüş isabetlidir. Nitekim, milletvekili seçilen kimse “halkın” yani “milli iradenin” tercihi sonucu, seçilmeye engel bir suçu ve kaçmaşüphesi olmayan güvenilir biri olarak kabul edilmiştir. Aksine hareket ettiği takdirde, zaten bir süre sonra, Anayasa'nın 84.

¹³¹³ Âdem Çelik, Mehmet Tekkoyun, “Tutukluların Milletvekili Seçilmesi ve Yasama Dokunulmazlığı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt:1,Yıl:2, Sayı: 6, Temmuz 2011, s. 413.

¹³¹⁴ Teziç, s. 456.

¹³¹⁵ Teziç, s. 456.

maddesinin 4. fıkrasına göre, “özürsüz veya izinsiz” Meclis çalışmalarına katılmadığı için üyeliği sona erecektir. Şüphesiz bu durumdaki milletvekillerinin, tutuksuz yargılanması da hukuken mümkündür. Diğer taraftan Anayasa’nın 81. maddesi uyarınca seçilmiş bir milletvekilinin and içerek göreve başlamasını sağlamak, herhangi bir siyasî parti ayrımı yapmaksızın, bütün TBMM üyeleri ve Meclis Başkanı için siyasî mücamele (karşılıklı iyi geçinme) ve etik ilkesi olarak düşünülmeli ve bu düzenlemelerin, tutukluymken milletvekili seçilenlerin, serbest bırakılmaları için hukukî bir engel olmadığının yeterli kanıtları olabilmelidir.¹³¹⁶

Ancak, uygulamada durum aynı değildir. Nitekim, 2011 yılı genel seçimlerinde Balyoz davasında yargılanan ve MHP’den aday olarak milletvekili seçilen Engin Alan’ın mazbatasını, avukatı tarafından alınmıştır. Ancak, İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi, Alan’ın tahliye talebini, kararında Anayasa’nın 14. maddesine de atıf yapan mahkeme heyeti, “*İddianamede sanığa isnat edilen 765 sayılı TCK’nın 147. (5237 Sayılı TCK’nın 312.) maddesinde yazılı suçun niteliği itibarıyla Anayasa’nın 14. maddesi kapsamında kalması, Anayasa’nın 83. maddesinin 2. fıkrasına göre “yasama dokunulmazlığı” dışında olması*” nedeniyle sanık hakkında yargılamanın durdurulmasına ve milletvekili seçilmesine dayalı olarak tahliyesine yer olmadığına karar vermiştir.¹³¹⁷ Ergenekon davasından dolayı tutuklu olarak yargılanan CHP’den aday olan ve milletvekili seçilen Mustafa Balbay ile Mehmet Haberal da mazbatalarını almışlar¹³¹⁸ ve İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’ne başvurarak tahliyelerini talep etmişlerdir. Ancak, Mahkeme yine aynı şekilde, Anayasa’nın 83. maddesinin 2. fıkrasının, Anayasa’nın 14. maddesine yaptığı atfı gerekçe göstererek, tahliye taleplerini reddetmiştir.¹³¹⁹ Bu milletvekillerin tahliyesi, milletvekili seçildikten çok sonra olabilmış ve Meclis’te görevlerine başlamışlardır.¹³²⁰

¹³¹⁶ Teziç, s. 456.

¹³¹⁷ Engin Alan’ın Tahliye Talebine Ret, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18105666.asp>; Erişim Tarihi: 25.12.2014.

¹³¹⁸ Flaş!.. Haberal ve Balbay Mazbatalarını Aldı, <http://www.gazetevatan.com/flas-----haberal-ve-balbay-mazbatalarini-aldi--384504-siyaset/>; Erişim Tarihi: 25.12.2014.

¹³¹⁹ Yargı, Balbay ve Haberal’a Vize Vermedi, http://www.radikal.com.tr/politika/yargi_balbay_ve_haberal_a_vize_vermedi-1053824; Erişim Tarihi: 25.12.2014.

¹³²⁰ “Tutuklu olarak seçime giren ve seçilen vekillerden ilk çıkan ise, CHP’li Mehmet Haberal oldu. Mehmet Haberal, Ergenekon davasında hükmün açıklandığı 5 Ağustos 2013’te tahliye edildi. Mahkeme Haberal’ı 12,5 yıl hapis cezasına çarptırdı. Ancak yattığı sürenin dikkate alınması ve kaçma şüphesinin olmaması nedeniyle Haberal hakkında tahliye kararı verildi. Seçildikten 27 ay

Konu ile ilgili olarak, tutuklu halde milletvekillerinin, Anayasa'nın 14. maddesi kapsamında olsa dahi, CHP tarafından TBMM Başkanlığı'na "5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi"¹³²¹ sunulmuş, ancak bu teklif TBMM seçimlerinin olması nedeniyle sonuçlandırılmamıştır.

Yapılan teklife göre, Anayasa'nın 19 maddesi hükmüne göre, tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları olduğu belirtilmiş, 141. maddenin son fıkrası hükmüne göre de, davaların, en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması öngörüleceği hükmüne atıf yapılmıştır.

Teklifin gerekçesinde, hakkında soruşturmaya da kovuşturmalabulunan bir kişinin, milletvekili seçilince Anayasa'nın 83. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, hakkındaki soruşturma ya da kovuşturma tamamen durmakta iken, Anayasa'nın 14.maddesinde sayılan nedenlerle hakkında soruşturma ya da kovuşturma bulunan kişinin, milletvekili seçilince Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrası uyarınca hakkındaki soruşturma ve kovuşturmaların durdurulmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, bir kişi hakkında davanın devam etmesinin başka bir konu, tutuklamanın, başka bir konu olduğu vurgulanmıştır.

Teklifte göre, tutuklama, tutuklamaya itiraz ve bu itirazlarla ilgili yargı kararları, ana davadan tümüyle bağımsız ve ayrı bir süreçtir. Bir kişinin tutuklanması ya da tutuklu yargılanması, sonunda o kişinin mahkûm olacağını göstermediği, aynı şekilde tutuksuz olarak yargılanması da o davanın beraatla sonuçlanacağını göstermeyecektir. Dolayısıyla, bir kişinin hakkında soruşturma ya da kovuşturmanın

sonra TBMM'nin bu yasama yılının ilk gününde 2 Ekim 2013'te TBMM'de yemin eden Haberal, vekillik görevlerine resmen başladı. Mehmet Haberal'ın tahliyesini, Mustafa Balbay'ınki izledi. Ergenekon davasına bakan mahkeme, Mustafa Balbay'ı 34 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırdı ve Balbay'ın tutukluluğunun devamına hükmetti. Ancak Balbay, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını kullandı. Balbay'ın başvurusunu olumlu bulan Anayasa Mahkemesi, "seçme ve seçilme hakkının ihlaline" hükmetti. Anayasa Mahkemesi'nin kararını göz önüne alan mahkeme de, Balbay'ı 9 Aralık 2013'te tahliye etti. Balbay, 10 Aralık 2013'te yemin ederek, TBMM'deki milletvekili görevlerine resmen başladı." Sadece Engin Alan Kaldı, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25500003.asp>, Erişim Tarihi: 21.01.2015. Engin Alan'da tıpkı Mustafa Balbay gibi Anayasa Mahkemesi'nin Balyoz Davası'na ilişkin ihlal kararı kapsamında cezaevinden tahliye olarak TBMM'deki görevine başlamıştır. Engin Alan Tahliye Edildi, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/959890-engin-alan-tahliye-edildi>, Erişim Tarihi: 21.01.2015.

¹³²¹ CHP tarafından yapılan, 08.05.2014 gün ve 1385 sayılı, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi. <http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/305554.pdf>; Erişim Tarihi: 11.10.2015.

devam etmesi, o kişinin tutukluluk halinin devamını gerektirmeyecektir. Bundan dolayı, yasama dokunulmazlığının istisnasını düzenleyen Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrası milletvekillerinin tutukluluğunun ve hükümlü kalmasının dayanağı olamayacaktır.

Bu noktada teklifte yapılan şu tespit dikkat çekicidir.

“Hukuk, Adalet temeline dayanır. Adalet de gücünü toplumsal vicdandan alır. Toplumsal vicdanı kanatan, adalete dayanmayan hukuk, kabul edilemez. Bu nedenle bir yandan tutuklu kişinin hakkı korunurken bir yandan toplumsal vicdanın kanatılmaması gerekir. Bunun içindir ki ilk derece mahkemelerinde haklarında mahkûmiyet kararı verilen tutuklu kişiler ile haklarında henüz bir karar verilmemiş olan tutuklu kişiler arasında bir ayırım yapılması gerektiği açıktır”.

Gerçektende haklarında henüz kesin karar verilmemiş tutuklu bir milletvekilinin, milli iradeye saygı açısından, haklarında süren davaların tutuksuz olarak sürdürülmesi, yerinde bir hareket tarzı olacaktır. Dolayısıyla, Anayasa ve kanun koyucunun, bu ve benzer teklifleri bir an önce değerlendirmeye alarak, kanunlaştırması yerinde olacaktır.

f. Yasama Dokunulmazlığının İstisnaları

Yasama dokunulmazlığının mutlak olmadığı ilkesinden hareketle, yasama dokunulmazlığının istisnaları bizzat Anayasa tarafından öngörülmüştür.¹³²² 1982 Anayasası'nın 83. maddesinin 2. fıkrası ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturulmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumların yasama dokunulmazlığının kapsamında olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu iki durumda yetkili makamın durumu hemen ve doğrudan TBMM'ye bildirmesi zorunlu kılınmıştır.¹³²³

(1) Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali

Anayasası'nın 83. maddesinin 2. fıkrasında, yasama dokunulmazlığından istisna edilen durumlarda bir tanesi ağır cezayı gerektiren suçüstü halidir. Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında tutulmasının

¹³²² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.324.

¹³²³ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 48.

nedeni, suçun işlenmiş olduğu ile ilgili herhangi bir şüphenin olamayacağı,¹³²⁴ isnadın ciddiyeti hakkında kuvvetli bir karinenin varlığı,¹³²⁵ gerekçeleri ile doktrinde ifade edilmiştir. Suçun fail tarafından işlenmiş olduğuna kesin gözüyle bakılabilecek bir durum söz konusu olduğu için ağır cezayı gerektiren suçüstü hali yasama dokunulmazlığı kapsamının dışında tutulmuştur.¹³²⁶

Anayasada “ağır cezalı suçüstü” halinin ceza hukuku açısından yorumlanması halinde, TCK’nın “Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar” başlıklı 4. bölümünde, 302. madde ve devamındaki maddelerinde yer alan suçların genel olarak hepsini kapsadığı için yasama dokunulmazlığının amacına aykırı olduğu, dolayısıyla, Anayasa’nın 83. maddesinin 2. fıkrasında geçen “ağır cezalı” ibaresinin yanlış olduğu bu nedenle de “ağır cezalı suçüstü” halinin, anayasa hukuku açısından “adam öldürme” suçu olarak anlamak gerektiği belirtilmiştir.¹³²⁷

(2) Anayasa’nın 14. Maddesindeki Durumlar

Anayasa’nın 83. maddesinin 2. fıkrasında yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında tutulan fiillerden ikincisi Anayasa’nın 14. maddesinde sayılan durumlardır. Hemen belirtmek gerekir ki, Anayasa’nın 14. maddesinde sayılan durumlar daha önceki Anayasalarımızda yer almamaktadır.¹³²⁸

Anayasa’nın 14. maddesine göre,

“Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir”.

Bu maddenin 2. fıkrasına dikkat edilecek olursa, yasama dokunulmazlığının kapsamında olmayan fiillerin yer aldığı görülecektir.

¹³²⁴ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 254.

¹³²⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukukui, s. 283; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.325.

¹³²⁶ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 49.

¹³²⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 325; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 49.

¹³²⁸ Gözübüyük, Açıklamalı Türk Anayasaları, ss.20, 59, 140; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 50.

Anayasa'nın 14. maddesinde sayılan durumların yasama dokunulmazlığı kapsamının dışında olduğunu gösteren şartlar ise Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrasında belirtilmiştir. Bunlar, suçun soruşturmasına seçimden önce başlanmış olması, suçun Anayasa'nın 14. maddesinde sayılan durumlarla ilgili olması ve yetkili makamın, durumu hemen ve doğrudan doğruya TBMM'ye bildirmesi şeklindedir.

Doktrinde, Anayasa'nın 14. maddesindeki durumların da yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında tutulmuş olmasına yöneltelen en önemli eleştiri isnadın ciddiyetiyle ilgilidir. Buna göre, suçüstü halinin dokunulmazlığın kapsamı dışında bırakılması isnadın ciddiyeti ile açıklanabildiği halde, aynı ifade ile 14. maddedeki hallerin yasama dokunulmazlığından istisna edilmiş olması izah edilememektedir.¹³²⁹ Çünkü isnad olunan suçun ağırlığı, mutlaka isnadın ciddiyetini gerektirmemektedir.¹³³⁰ Ayrıca, hangi suç türlerinin Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlar ile ilgili olduğu belirlenebilse de, böyle bir istisnanın belirlenmiş olması, yasama dokunulmazlığı kurumunun mantığıyla bağdaştırmak güçtür.¹³³¹

Aynı yönde olmak üzere Anayasa 83. maddede yer alan ve yasama dokunulmazlığının istisnası olan hükmün, Anayasa'nın 14. maddesinde yapılan 2001 tarihli değişikliğin ruhuna uygun yorumlanması, hatta gözden geçirilmesi¹³³² önerilmektedir.

Son olarak diyebiliriz ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi yasama dokunulmazlığının mahiyeti ile bağdaşmayan ve Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrası ile yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında tuttuğu Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlarla ilgili eleştiriler yerindedir.¹³³³

g. Yasama Dokunulmazlığının Süresi

Yasama dokunulmazlığı ile ilgili olarak diğer önemli bir husus ise süresidir. Bununla ilgili olarak iki ana sistem mevcuttur.¹³³⁴ Bunlardan birincisi, yasama dokunulmazlığının süresini sadece meclisin toplantıda olduğu durumlarla

¹³²⁹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 283; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 51.

¹³³⁰ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 283.

¹³³¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 326.

¹³³² İbrahim Ö. Kaboğlu, "Nasıl seçim öyle demokrasi" Birgün, (21.04.2011) <http://www.birgun.net/haber-detay/nasil-secim-oyle-demokrasi-12343.html>; Erişim Tarihi: 28.09.2015

¹³³³ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 52.

¹³³⁴ Kıratlı, s. 91; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 53.

sınırlamaktadır.¹³³⁵ Bunun nedenini ise meclisin toplantıda olmadığı zamanlarda milletvekillerinin yasama görevinin engellemesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağı gerekçesi ile açıklamaktadırlar. Örneğin bu süre, ABD’de Meclis’in toplantı devresininonbeş gün öncesi ve 15 gün sonrası olarak sınırlandırılmıştır.¹³³⁶ İngiltere’de ise aynı şartlarda bu süre Avam Kamarası üyeleri için kırk gündür.¹³³⁷ Aynı şekilde Avustralya,¹³³⁸ İrlanda,¹³³⁹ İsviçre,¹³⁴⁰ İzlanda,¹³⁴¹ Japonya,¹³⁴² Kanada,¹³⁴³ Lüksemburg¹³⁴⁴ ve Belçika’da¹³⁴⁵ da dokunulmazlık koruması Meclis’in toplantı süresi ile sınırlıdır.¹³⁴⁶

İkincisi ise, yasama dokunulmazlığını, bütün yasama döneminde kabul eden sistemdir. Türkiye Cumhuriyeti için yasama dokunulmazlığının süresinin birinci sisteme göre, yani yasama dokunulmazlığının Meclis’in toplantı halinde bulunduğu zamanlarla sınırlı olarak geçerli olması gerektiği görüşü doktrinde¹³⁴⁷ savunulmuşsa

¹³³⁵ Kıratlı, s. 91; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 53; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 26.

¹³³⁶ Kıratlı, s. 92; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 53.

¹³³⁷ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 159; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 53.

¹³³⁸ 1900 Avustralya Anayasası’nın 49. bölümüne göre, Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin imtiyazları (*privileges*) ve dokunulmazlıkları (*immunities*) Parlamento tarafından düzenleneceği şekilde olacaktır. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 78.

¹³³⁹ Parlamentonun her iki Meclisinin üyeleri, “ihamet (*treason*)”, “cürüm (*felony*)”ve “aşayışı bozma (*breaeh of the peace*)”suçları hariç, Parlamento toplantılarına gelip giderken ve seçim bölgelerinde iken tutuklanmama imtiyazına (*privilege from arrest*) sahiptirler (md. 14/13). Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 82.

¹³⁴⁰ 1999 İsviçre Anayasası’nın 162. maddesinin ilk fıkrası, Federal Parlamento üyelerinin Parlamentoda yaptıkları konuşmalardan dolayı sorumlu olmadıklarını öngörmekte, ikinci fıkrası ise dokunulmazlığın diğer şekillerinin ise kanunla düzenlenmesini öngörmektedir. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 84.

¹³⁴¹ 1944 İzlanda Anayasası’nın 49. maddesine göre, Althingi’nin hiçbir üyesi, suç işlerken yakalanması durumu dışında, Althingi’nin toplantı dönemi (*session*) boyunca, Althingi’nin izni olmaksızın hapsedilemez veya hakkında bir cezai kovuşturma işlemi yapılamaz. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 85.

¹³⁴² 1946 Japon Anayasası’nın 50. maddesine göre, kanunla öngörülen haller hariç olmak üzere, her iki Meclisin üyeleri, Diet’in toplantı döneminde tutuklanmaktan muaftırlar. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 85.

¹³⁴³ 1867-1982 Kanada Anayasası’nın 18. maddesine göre, Parlamento üyelerinin sahip olacakları imtiyaz ve dokunulmazlıklar, Parlamentonun çıkaracağı bir kanunla belirlenecektir. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 86.

¹³⁴⁴ 1868 Lüksemburg Anayasası’nın 69. maddesine göre, ağır bir suç işlerken yakalanmadıkça, hiçbir milletvekili, Meclis’in izni olmaksızın, toplantı dönemi boyunca cezai bir konuda soruşturulamaz ve tutuklanamaz. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 87.

¹³⁴⁵ Belçika Anayasası’nın 59. maddesinin 1. fıkrası, “*her iki meclisin üyeleri de oturum süresince...*” ifadeleri kullanılmaktadır. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 79; Özcan, s. 168.

¹³⁴⁶ Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 90; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 248; Özcan, s. 168.

¹³⁴⁷ Başgil, s. 21; Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 257.

da,¹³⁴⁸ 1982 Anayasası'nın 83. maddesinin 3. fıkrasında yer alan “*Meclis üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.*” hükümlerinden, yasama dönemi boyunca geçerli olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.¹³⁴⁹ TBMM İçtüzüğü'ne göre de, “*kovuşturma ertelenmiş ve bu karar Genel Kurulca kaldırılmamış ise, dönem yenilemiş olsa bile milletvekilliği devam ettiği sürece, ilgili hakkında kovuşturma yapılmaz.*”(md.133/5) hükmünün bulunması ve yine TBMM İçtüzüğü'nde, “*yasama dönemi, TBMM'nin iki milletvekili genel seçimi arasındaki süre olup, Anayasa uyarınca uzatılmadığı veya seçimler yenilenmediği takdirde, dört yıldır.*”(md.1/1) hükümlerinden dolayı, yasama dokunulmazlığı süresinin TBMM İçtüzüğü'nce de yasama dönemi boyunca olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.¹³⁵⁰

Türkiye gibi,¹³⁵¹ Avusturya,¹³⁵² Almanya,¹³⁵² Danimarka,¹³⁵³ Fransa,¹³⁵⁴ Finlandiya,¹³⁵⁵ İspanya,¹³⁵⁶ İsrail,¹³⁵⁷ İsveç,¹³⁵⁸ İtalya,¹³⁵⁹ Norveç,¹³⁶⁰

¹³⁴⁸ Bu görüş 1961 Anayasası döneminde savunulmuş, 1982 Anayasası döneminde de geçerliliğini korumuştur.

¹³⁴⁹ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 54.

¹³⁵⁰ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 55; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 248.

¹³⁵¹ 1929 Avusturya Anayasası'nın 57. maddesinin 2. fıkrasına göre Milli Meclis (*Nationalrat*) üyeleri, suçüstü hali hariç, ancak Milli Meclisin izniyle tutuklanabilirler. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 79.

¹³⁵² 1949 Alman Anayasası'nın 46. maddesinin 2. fıkrasına göre, *Bundestag* üyeleri *Bundestag*'ın izni olmaksızın, cezayı gerektiren bir tülünden dolayı cezai takibata uğrayamaz veya tutuklanamazlar. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 78.

¹³⁵³ 1953 Danimarka Anayasası'nın 57. bölümüne göre, Parlamentonun hiçbir üyesi, suçüstü (*flagrante delicto*) halinde yakalanması durumu hariç, Parlamentonun izni olmaksızın hiçbir şekilde soruşturulamaz ve hapsedilemez. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 80.

¹³⁵⁴ 1958 Fransız Anayasası'nın 26. maddesinin 4 Ağustos 1995 tarih ve 95-880 sayılı Anayasal Kanun değiştirilmiş şekline göre, ağır suçlar ve orta ağırlıktaki suçlar alanında (en *matiere criminelle ou correctionnelle*) hiçbir Parlamento üyesi, ait olduğu Meclisin Başkanlık Divanının (*Bureau del'Assemblee*) izni olmadıkça tutuklanamaz veya hakkında diğer hürriyeti sınırlandırıcı veya mahrum edici bir tedbir uygulanamaz (1958 Fransız Anayasası, m.26/2). Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 81.

¹³⁵⁵ 1999 Finlandiya Anayasası'nın 30 bölümüne göre, bir milletvekili, milletvekilliği görevlerini yerine getirmekten engellenemez. Bir milletvekili Parlamentoda kullanılan oyların altıda beşiyle alınmış bir kararla izin verilmedikçe mahkeme önüne çıkartılamaz veya özgürlüğünden mahrum bırakılamaz (1999 Finlandiya Anayasası, bölüm 30/2). Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 80.

¹³⁵⁶ 1978 İspanyol Anayasası'nın 71. maddesine göre, milletvekilleri ve senatörler vekâlet sürelerince, dokunulmazlıktan (*inmunidad*) yararlanırlar ve sadece suçüstü (*flagrante delito*) halinde tutuklanabilirler. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 83.

¹³⁵⁷ 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanunu'nun 17. bölümü, *Knesset* üyelerinin dokunulmazlık sahibi olacaklarını belirtmekte ve ayrıntıların kanunlar ile düzenleneceğini hükme bağlamaktadır. Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 83.

¹³⁵⁸ 1975 İsveç Anayasası'nın 3. Bölümü'nün 8. maddesine göre, Parlamentonun toplantıya katılan ve oy veren üyelerin en az altıda beşinin kabul edeceği bir kararla izin verilmedikçe, kimse bir

Portekiz,¹³⁶¹ Yunanistan¹³⁶² gibi ülkelerin Anayasaları, yasama dokunulmazlığını milletvekillerinin üyelikleri süresince kabul etmektedirler.¹³⁶³ Yasama dokunulmazlığı kurumu Hollanda (1983)¹³⁶⁴ ve Yeni Zelanda (1986)¹³⁶⁵ gibi ülkelerin Anayasaları'nda ise kabul edilmemiştir.¹³⁶⁶

h. Yasama Dokunulmazlığının Sona Ermesi

Yasama dokunulmazlığının sona ermesi, iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi, milletvekili olan kişinin, meclis üyeliğinin kendiliğinden sona ermesi ile yasama dokunulmazlığının ortan kalkması, ikincisi ise yasama dokunulmazlığının Meclis tarafından kaldırılmasıdır.¹³⁶⁷ Milletvekilliğinin kendiliğinden sona ermesi durumunda, yasama dokunulmazlığının ortan kalkması, yasama döneminin bitmesi ve yeni seçimlerin yapılması ile gerçekleşmektedir. İkinci durumda ise, yasama dönemi devam ederken çeşitli ihtimallerin ortaya çıkması sonucu, milletvekilli olan kişinin, yasama dokunulmazlığının Meclis tarafından kaldırılması olmaktadır.¹³⁶⁸ Ancak belirtmek gerekir ki, Milletvekili olan bir kişinin milletvekilliği Anayasa'nın

-
- parlamento üyesinin görevini yerine getirirken yaptığı eylemlerden ve söylediği sözlerden dolayı ona karşı dava açamaz veya onu özgürlüğünden mahrum bırakamaz veya onun ülke içinde seyahat etmesini engelleyemez (bölüm 3, md. 8/1). Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 84.
- ¹³⁵⁹ 1947 İtalyan Anayasası'nın yasama dokunulmazlığını düzenleyen 68. maddesi, 30 Ekim 1993 tarihli Anayasal Kanun ile değiştirilmiştir. Maddenin yeni şeklinin 2. fıkrasına göre, Parlamento üyesinin tutuklama kararı gerektiren bir suç işlerken, suçüstü halinde yakalanması durumu hariç, hiçbir Parlamento üyesi, ait olduğu Meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz, kişisel hürriyetinden mahrum bırakılamaz, gözaltına alınamaz ve keza Parlamento üyesinin şahsı veya ikametgâhı aranamaz (md. 68/2). Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 85.
- ¹³⁶⁰ 1814 Norveç Anayasası'nın 66. maddesine göre, milletvekilleri, bir suç aleni olarak işlerken yakalanmadıkça (*unless they are apprehended in public crimes*), yani suçüstü halî hariç, Storting'e gidiş ve dönüş yollarında ve *Storting'te* bulundukları sürece tutuklanmaktan muaftırlar. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 87.
- ¹³⁶¹ 1976 Portekiz Anayasası'nın 160. maddesinin 2. fıkrasına göre, milletvekilleri Meclisin izni olmaksızın tutuklanamaz ve gözaltına alınamaz. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 87.
- ¹³⁶² 1975 Yunan Anayasası'nın 62. maddesine göre, yasama dönemi boyunca, hiçbir milletvekili, Parlamentonun izni olmaksızın soruşturulamaz, tutuklanamaz, hapsedilemez veya hürriyeti bir başka şekilde kısıtlanamaz. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 88.
- ¹³⁶³ Gözler, Yasama Dokunulmazlığı, s. 90; Sevinç, s. 174 vd. ; Özcan, s. 168.
- ¹³⁶⁴ 1983 Hollanda Anayasası'nda yasama sorumsuzluğuna ilişkin hüküm (md.71), bulunmasına rağmen, yasama dokunulmazlığına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", ss. 81-82.
- ¹³⁶⁵ 1986 Yeni Zelanda Anayasası'nda yasama dokunulmazlığına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 88.
- ¹³⁶⁶ Gözler, "Yasama Dokunulmazlığı...", s. 89.
- ¹³⁶⁷ Artuk-Gökçen-Yenidünya, s. 204.
- ¹³⁶⁸ Özcan, ss. 170-171. Bu konu, milletvekilliğinin sona ermesi bölümünde kapsamlı olarak ele alınacaktır.

84. maddesindeki sebepler nedeniyle TBMM tarafından düşürülürse, yasama dokunulmazlığı yine sona erecektir.¹³⁶⁹

(1) Kendiliğinden Sona Erme

Bilinmektedir ki, yeni seçimlere, normal seçim döneminin bitmesi, Meclis'in kendi alacağı erken seçim kararı veya Cumhurbaşkanının seçimleri yenilenmesi kararı ile gidilmektedir. Tüm bu hallerde, milletvekili seçimlere katılmaz veya katılmakla birlikte seçilemez ise milletvekilliği sıfatı dolayısıyla da yasama dokunulmazlığı sona erer.

Burada, yasama dokunulmazlığından kaynaklanan korumanın bitme anının belirlenmesi bakımından, milletvekilliği sıfatının sona erme anının tespiti önemlidir. Milletvekilliği sıfatının kazanıldığı ve sona erdiği anı doğrudan doğruya düzenleyen bir Anayasa hükmü bulunmamaktadır. Ancak Anayasa'nın 77. maddesine göre, eski milletvekillerinin milletvekilliği sıfatlarının, yeni milletvekillerinin seçildiği ana kadar devam ettiği sonucuna varılması gerekmektedir. Çünkü, yetkinin devam etmesi, bu yetkiyi kullanan kişilerin milletvekilliği sıfatlarının da devamı anlamına gelir.¹³⁷⁰ Bu durumda, yeni milletvekillerinin seçildiği anda, eski milletvekillerinin milletvekilliği sıfatları sona erer. Yeni milletvekillerinin, milletvekilliği sıfatını kazanma anını ise, yukarıda da milletvekilliği statüsünün kazanılma anı bölümünde ifade ettiğimiz gibi, 2839 sayılı MVSK'nın 35. ve 36. maddelerinden çıkartmak mümkündür. MVSK'nın 36. maddesinin 2. fıkrasına göre, "*Milletvekili seçilenlere, il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir tutanak verilir.*" Aynı Kanun'un 35. maddesine göre ise, "*İl seçim kurulu başkanı alman sonuçlara göre, o seçim çevresinde... seçilenleri tespit eder ve tutanağın bir suretini o seçim çevresinde ilan ettirir.*" İşte bu tutanağın düzenlendiği an, seçmen iradesinin tecelli ettiği andır. Bu anda, eski milletvekillerinin milletvekilliği sona ererken, yenilerinin milletvekilliği başlamış olur.¹³⁷¹

¹³⁶⁹ Bu konu, çalışmanın 3. bölümü olan milletvekilliği statüsünün sona ermesinde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

¹³⁷⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 299; Döner, s. 62.

¹³⁷¹ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 234; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 298. Neziroğlu, s. 328; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 52; Döner, s. 61.

(2) TBMM Tarafından Kaldırılma

Milletvekilliğinin sona erme hallerinden birisi olan Meclis üyeliğinin düşmesi durumu, milletvekilliğinin yasama dönemi devam ederken herhangi bir nedenle kendiliğinden ya da meclis kararıyla olmaktadır.¹³⁷² Üyeliğin düşmesini gerektiren haller, Anayasa'nın 84. maddesinde düzenlenmiştir. Bu hallerden biri gerçekleştiğinde, milletvekillerinin milletvekillik sıfatları düşer ve buna paralel olarak yasama dokunulmazlıkları da ortadan kalkar. Anayasa'nın 84. maddesine göre, üyeliğin düşmesini gerektiren haller, istifa, kesin hüküm giyme, kısıtlama, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etme ve devamsızlık şeklinde sıralanmaktadır.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, yasama dokunulmazlığının diğer bir sona erme şeklide, Meclis tarafından kaldırılması ile yasama dokunulmazlığının sona ermesidir.¹³⁷³ TBMM tutanaklarına göre, adam öldürmeye kışkırtmak, yiyicilik, ihtilas, Atatürk'e suikast, emniyeti suiistimal ve evrak üzerinde tahrip yoluyla sahtekârlık, bilerek iftira, hükümetin manevi şahsiyetini tahkir, TBMM'yi tahkir, sıfat ve hizmetinden Başbakanı tahkir nedenleri ile yasama dokunulmazlığının kaldırıldığı tespit edilmiştir. Görevini kötüye kullanma, hakaret ve dövme, İş Kanunu'na, MVSK'ya, İcra ve İflas Kanunu'na aykırılık yapmış olmak, ruhsatsız silah taşımak, ormandan ruhsatsız ağaç kesmek, suca teşvik, halkı kanuna itaatsizliğe tahrik gibi eylemler nedeniyle ise yasama dokunulmazlığının kaldırılmadığı tutanaklardan tespit edilmiştir.¹³⁷⁴

Yasama dokunulmazlığının, yasama sorumsuzluğunun aksine nispi olduğunu ve Meclis tarafından kaldırılabilceğini belirtmiştik. Gerçekten de Anayasa'nın 83. maddesi, "*Meclis kararı olmadıkça*" demek suretiyle, milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının Meclis tarafından kaldırılabilceğini öngörmüştür.¹³⁷⁵ Ancak, hangi tür suçların yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektireceği, hangilerinin ise gerektirmeyeceği konusu Anayasa'da belirtilmemiştir. Bunun yerine yukarıda belirtildiği üzere, Anayasa dokunulmazlık bakımından "suç" ifadesini

¹³⁷² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 300; Döner, s.62.

¹³⁷³ Özcan, s. 179.

¹³⁷⁴ Kıratlı, ss. 117-119; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 74.

¹³⁷⁵ Tanör-Yüzbaşıoğlu, ss. 248;250; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 217; Döner, s. 62.

kullandığı için, milletvekili dokunulmazlığı dışındaki her türlü suç için milletvekillerinin dokunulmazlığı olduğu gibi, yine milletvekili dokunulmazlığı dışındaki her türlü suç için, dokunulmazlıkların kaldırılmasına yol açabilir.¹³⁷⁶ Bu açıdan, yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda, Meclis'in geniş bir takdir yetkisi olduğu sonucu çıkarılabilir.¹³⁷⁷ Ancak, Meclis'in bu konuda geniş bir takdir yetkisine sahip olması, bu yetkinin keyfi ve sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Meclis, takdir yetkisini kullanırken, dokunulmazlığın amacını göz önünde bulundurması gerekmektedir.¹³⁷⁸ Nitekim, Anayasa'nın 85. maddesinde, Meclis'in dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararlarının, Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olduğu belirtilmiştir.¹³⁷⁹

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması, siyasî iktidarların kötüye kullanabileceği bir yasama aracıdır. İktidar partileri, muhalefeti sindirme veya tasfiye etme amacıyla, yasama dokunulmazlığını kaldırabileceği gibi, Meclis'ten geçirmek istediği herhangi bir yasama işlemini güvence altına almak amacıyla, bu tür bir yola da başvurabilir. Bu olasılıklar, demokratik rejimlerin tehlikeli boyutlara ulaşabilir.¹³⁸⁰

(i) Kaldırma Yöntemi

Anayasa'da, yasama dokunulmazlığının kaldırılması yöntemine ilişkin kapsamlı bir düzenleme bulunmamaktadır. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili olarak sadece Anayasa'nın 83. maddesinin son fıkrasında "*TBMM'deki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz*" hükmü yer almaktadır. Anayasa'daki bu düzenleme ile dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının, yarı-yargısal nitelikte kararlar olduğundan hareketle, siyasî saiklerden mümkün oldukça daha az etkilenmesi amacı güdülmüştür.¹³⁸¹

¹³⁷⁶ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 264; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 327; Döner, s. 62.

¹³⁷⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 327; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 191.

¹³⁷⁸ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 191.

¹³⁷⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 327; Döner, s. 62.

¹³⁸⁰ Bakırcı, s. 217; Özcan, s. 180.

¹³⁸¹ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 296; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 327; Döner, s. 63.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin izlenecek usûl, ayrıntılarıyla Meclis İçtüzüğü'nün 9. kısmının 131-134. maddelerinde düzenlenmiştir. Ancak, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin taleplerin kimler tarafından yapılacağı, Anayasa ve İç Tüzük'te öngörülmemiştir.¹³⁸² Ancak, uygulamalardan da görüleceği üzere, bu istemler savcılıklar veya mahkemeler tarafından, Adalet Bakanlığı'na iletilmekte, Bakanlık da durumu gerekçeli bir tezkereyle, Başbakanlık aracılığıyla, Meclis Başkanlığı'na bildirmektedir.¹³⁸³

İçtüzüğün 131. maddesinde, bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki istemleri, Meclis Başkanlığı'nca, Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon'a havale edilir. Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyonun Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Kâtibi, Anayasa Komisyonunun Başkanı, Başkanvekili, Sözcüsü ve Kâtibi olacağı belirtilmiştir.

Karma Komisyon Başkanı, dokunulmazlık dosyalarını incelemek üzere ad çekme suretiyle beş üyeli bir hazırlık komisyon teşkil eder.¹³⁸⁴ Hazırlık komisyonu kendine gizli oyla bir başkan ve sözcülük görevini de yapacak bir kâtip seçer. Bu komisyon bütün kâğıtları inceleyip gerekirse o milletvekilini dinler; tanık dinleyemez. Hazırlık komisyonu raporunu göreve başlamasından itibaren en geç bir ayda verir. Bu rapor, Karma Komisyon'da bir ayda sonuçlandırılır (İç Tüzük md. 132).

Karma Komisyon, hazırlık komisyonunun raporunu ve eklerini görüşür. Karma Komisyon dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verir. Karma Komisyon raporu, kovuşturmanın ertelenmesi şeklinde ise, Genel Kurul'da okunur. On gün içerisinde, bu rapora yazılı olarak itiraz edilmezse kesinleşir. Rapor, dokunulmazlığın kaldırılması şeklinde ise veya 3. fıkra gereğince itiraz edilmişse Genel Kurul'da görüşülür. Kovuşturma, ertelenmiş ve bu karar Genel Kurul tarafından kaldırılmamış ise, dönem yenilenmiş olsa bile milletvekilliği sıfatı devam ettiği sürece, ilgili hakkında kovuşturma yapılamaz (İç Tüzük md. 133).

¹³⁸² Bilir, s. 116; Döner, s. 63.

¹³⁸³ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 192; Bakırcı, s. 220; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 327; Bilir, s. 116; Döner, s. 63.

¹³⁸⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 327.

Dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekili, isterse hazırlık komisyonunda, Karma Komisyon’da ve Genel Kurul’da kendini savunur veya bir üyeye savundurur. Savunma için çağrıda bulunulan milletvekili davete uymazsa evrak üzerinde karar verilir. Son söz, her halde savunmanındır. Dokunulmazlığının kaldırılmasını üyenin bizzat istemesi yeterli değildir (İç Tüzük md. 134). Bundan dolayı, milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasını istese bile, Meclis Genel Kurulu dokunulmazlığı kaldırmayabilir.¹³⁸⁵ Bunun nedeni yasama dokunulmazlığının da yasama sorumsuzluğu gibi “*kamu düzeninden*” olmasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere yasama dokunulmazlığı kurumu, milletvekillerine kişisel olarak tanınmış bir imtiyaz değil, kamu yararı amacıyla kabul edilmiş bir kurumdur. Bundan dolayı dokunulmazlığının kaldırılmasını üye istemiş olsa dahi, Meclis eğer bunda bir kamu yararı görmez ise, kovuşturmanın milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verebilir. Aynı şekilde bir ceza kovuşturması sırasında, milletvekili dokunulmazlığını def’i olarak ileri sürmese bile, mahkemenin bunu re’sen dikkate alması gerekir.¹³⁸⁶ İba’ya göre, Meclis İç Tüzüğü’ndeki bu hüküm anti-demokratiktir. Çünkü bu hüküm belli bir dosyaya ilişkin yasama dokunulmazlığının kaldırılması sürecini hızlandırma imkânını bile ortadan kaldırarak milletvekilinin iradesini hiçe saymaktadır.¹³⁸⁷

Ancak, yasama dokunulmazlığının kaldırılmaması durumunda daha önce de belirtildiği gibi, zaman aşımı işlemez. Soruşturma ve yargılama yasama dönemi sonuna bırakılır. Yeni yapılan seçimlerde, suç işlediği iddia edilen milletvekili aday olmamışsa veya yeniden seçilememişse, ilgili kişi hakkında takibat kaldığı yerden devam eder. Bu durumda söz konusu kişi, tutulabilir, sorguya çekilebilir, dahası tutuklanabilir ve yargılanabilir. Ancak, kişi tekrar milletvekili seçilmişse, yasama dokunulmazlığından tekrar yararlanabilir. Dolayısıyla, bu durumda, milletvekilinin tekrar dokunulmazlığının kaldırılması gerekir.¹³⁸⁸

¹³⁸⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 328.

¹³⁸⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 296; Döner, ss. 64-65.

¹³⁸⁷ İba, Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, s. 122.

¹³⁸⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 328.

(ii)Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Yargısal Denetimi

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının yargısal denetimi konusunagelince, bu hususa, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının da, bir parlamento kararı olduğu yönüyle bakmak gerekir. Nitekim, parlamento kararları, kural olarak yargı denetimine tabii değildir. Ancak, Anayasa, istisnai olarak bazı parlamento kararlarını Anayasa Mahkemesi denetimine almıştır.¹³⁸⁹ TBMM'nin bu yöndeki kararları bir parlamento kararı olmasına rağmen Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabidir. Anayasa'nın 85. maddesi,

“Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararı alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde, ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın Anayasaya, kanuna veya Meclis İçtüzüğüne aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar”.

demek suretiyle, yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili veya herhangi bir meclis üyesinin, Meclis'in bu kararının iptalini Anayasa Mahkemesi'nden talep edebileceğini düzenlemiştir.¹³⁹⁰ Bu hüküm, ilk defa 1961 Anayasası ile düzenlemeye konulmuş, 1982 Anayasası'nda da varlığını sürdürmüştür. Bu hükmün, 1961 Anayasası itibariyle Anayasalara girme sebebi ise, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu öncesi, keyfi, kasti ve denetimsiz olarak, meclis üyelerinin dokunulmazlıklarını kaldıran Meclis'e duyulan tepkinin bir sonucu olduğu belirtilmektedir.¹³⁹¹

Daha önceden de ifade edildiği gibi, Meclis'in, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasıkararını verirken, isnat edilen suçla ilgili bir takdir yetkisi vardır. Meclis, bu yetkiyi kullanırken, milletvekilinin gerçektesuçlu olupolmadığını tespit etmek durumunda değildir. Bu, mahkemelerin işidir. Ancak, Meclis, takdir yetkisini kullanarak verdiği dokunulmazlığın kaldırılması kararı,Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabii olduğundan dolayı, siyasî istismar kuşkusu yaratmayacak,bazı nesnel ölçütleregöre hareket etmek durumundadır.¹³⁹²Anayasa Mahkemesi,

¹³⁸⁹ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 172; Döner, s. 65.

¹³⁹⁰ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 172

¹³⁹¹ Çetin Özek, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, **Onar Armağanı**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul 1977, s. 721; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 172.

¹³⁹² Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 249.

dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını hem şekli açıdan, hem de esas açısından denetler.¹³⁹³

Şekli açıdan denetim kapsamında; Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı, şekli açıdan bir hukuka aykırılık nedeniyle verilmişse, Meclis, mevcut istemi yeni baştan, fakat bu defa Anayasa Mahkemesi'nce iptal sebebi olarak gösterilen hukuka aykırılığa sebebiyet vermeksizin ele alarak yeni bir karar verebilir. Bu karar, dokunulmazlığın kaldırılması kararı ise, yeniden Anayasa Mahkemesi'ne götürülebilir. Buna karşın, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı esasa ilişkin verilmişse, Meclis, dokunulmazlığın kaldırılmasına dair mevcut istemi yeniden ele alamaz. Ancak talep, isnadın ciddi olduğunu gösterecek şekilde yeni delillerle desteklenerek yenilenirse, Meclis, yeni bir inceleme yapabilecektir.¹³⁹⁴

Anayasa'nın 85. maddesine göre, Meclis Genel Kurulu bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığını kaldırması halinde, bu kararın, Anayasa'ya, kanuna ve Meclis İçtüzüğü'ne aykırılığı iddiasıyla iptali için, Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilmesi mümkündür. Şekil şartlarının, dokunulmazlığın amacı açısından taşıdığı önem nedeniyle, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının şekil yönünden denetlenmesi kabul edilmiştir.¹³⁹⁵ Şekil bakımından denetimde, Anayasa'nın 148. maddesinin 2. fıkrasındaki, kanunların şekil bakımından denetlenmesine ilişkin öngörülmüş olan ilkelerin, burada da uygulanması gerekmektedir. Buna göre, Anayasa Mahkemesi, şekil bakımından yapacağı bir denetimde, son oylamanın öngörülen çoğunlukla, yani basit çoğunlukla yapılıp, yapılmadığını inceleyecektir. Buradan anlaşılmaktadır ki, yasama dokunulmazlığı, basit çoğunlukla kaldırılabilir. Bu aşamadan önceki, örneğin, Karma Komisyon'un içtüzük hükümlerine uygun bir şekilde kurulup kurulmadığı, gibi şekil bozukluklarının, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptali sonucunu doğurmaması gerekmektedir.¹³⁹⁶

Anayasa Mahkemesi, şekil yönünden denetimde bulunurken, uygulamada daha çok, komisyonların oluşum şeklinin hukuka uygun olup olmadığı, kararların alındığı süreçte toplantı ve karar yeter sayılarının olup olmadığı, grup kararı alınıp

¹³⁹³ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 174; Döner, s. 67.

¹³⁹⁴ Onar, s. 464; Feyzioğlu, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", s. 413; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 174.

¹³⁹⁵ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., ss. 174-175.

¹³⁹⁶ Dönmezer-Erman, C. I. , s. 279-280; Döner, s. 65.

alınmadığı ve savunma hakkının ihlal edilip edilmediği ile ilgili taleplerle karşılaşmaktadır.¹³⁹⁷ Nitekim, Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili, Çetin Altan'ın başvurusu üzerine verdiği bir kararında, yasama dokunulmazlığının kaldırılması sürecinde oluşturulan, Hazırlık ve Karma Komisyon'un oluşumundaki bir eksikliği, sonuca etkili bir eksiklik olarak değerlendirmiştir.¹³⁹⁸ Karar göre, Karma Komisyon'un (kurulmasında Anayasa'nın 85. maddesinin 2. fıkrasına aykırılık bulunduğu ve Millet Meclisi'nin bu Karma Komisyon raporunun kabulüne ve ilgili milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin olan ve Anayasa'nın yukarıda sözü geçen hükmüne ve dolayısıyla İçtüzüğü'nün 178 ve 180. maddelerine aykırı görülen 21.7.1967 günlü ve 242 sayılı kararının, Anayasa'nın 81. maddesi uyarınca iptaline üyelerden bazılarının karşı oyları ile ve oyçokluğu ile karar vermiştir.¹³⁹⁹

Dönmezer-Erman, yukarıdaki Çetin Altan kararıyla ilgili görüşünde, Anayasa Mahkemesi'nin, komisyonların kuruluş şekline ilişkin şekil yönünden denetim yapmasını eleştirmektedir. Dönmezer-Erman göre,

*“Anayasa'nın 148. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi'nin şekil yönünden inceleme yaparken, sadece son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığını tetkik edebilir. Bu itibarla, oylamadan önceki safhalar, özellikle komisyonların kuruluş biçimi, bir kanunun şekil yönünden iptaline yol açmaz. Kanunlarla ilgili bu hükmün, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyelik sıfatının düşmesine ilişkin kararlara da uygulanması zorunludur. Bu itibarla TBMM'deki son oylamaya gelinceye kadarki safhalardaki bütün işlemler şekil yönünden iptal açısından, Anayasa Mahkemesi'nce incelenemezler. Bu böyle olunca, Anayasa Mahkemesi'nin 1961 Anayasası yürürlükte iken vermiş olduğu bu iptal kararı, bugünün için değerini kaybetmiştir.”*¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁷ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 175; İlgili kararlar için bkz. AMK. E. 1971/37, K. 1971/66, K.T. 15.07.1971; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/d69a11fa-dcdd-413e-b3435cbe0a34d7ca?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015; AMK., E-1971/41, K. 1971/67, K.T. 17.08.1971 ve 19.08.1971; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/21c4db84-fb05-43b6-ad71-5a17e78bc8c0?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015.

¹³⁹⁸ Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 176.

¹³⁹⁹ AMK. E.1967/22, K.1967/22, K. T. 2.8.1967, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/1cf590bd-9420-4102-9007-10460199e064?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015.

¹⁴⁰⁰ Dönmezer-Erman, C. I. , ss. 263-264; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 176.

Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi, 1982 Anayasası döneminde de vermiş olduğu kararlarda, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararları, şekil yönünden denetlerken, özellikle Karma Komisyon'un ve Hazırlık Komisyonu'nun oluşturulması aşamasında uyulacak kurallarla ilgili hassasiyetini devam ettirmektedir. Örneğin, Anayasa Mahkemesi 1998 yılında, Van milletvekili Mustafa Bayram'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin verdiği bir kararında, TBMM Genel Kurulu'nun 21.7.1998 günlü, 563 sayılı kararının, Anayasa, yasa ve TBMM İçtüzüğü hükümlerine aykırılığı savıyla Anayasa'nın 85. ve 2949 sayılı Kanun'un 34. maddeleri uyarınca iptali istemini, hem Hazırlık, hem de Karma Komisyon'un oluşumundaki safhaları ayrıntılı bir şekilde tetkik ederek reddetmiştir.¹⁴⁰¹ Anayasa Mahkemesi, yine aynı şekilde, Şanlıurfa milletvekili Sedat Edip Bucak'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin TBMM'nin 11.12.1997 günlü, 527 sayılı kararının iptali istemini, Hazırlık Komisyonu'nun kuruluşunda, Anayasa ve İçtüzük kurallarına aykırı bir yönün bulunmadığı, diğer taraftan Karma Komisyon'un kuruluşunda, Anayasa ve İçtüzük kurallarına aykırılık bulunmadığı ve Karma Komisyonun dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin görüşme ve karar alma yönteminde, İçtüzük hükümlerine aykırılık bulunmadığı gerekçeleriyle reddetmiştir.¹⁴⁰²

Esas bakımından yapılacak denetime gelince; Anayasa'da, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasında uyulması gereken ilkeler hakkında bir düzenleme bulunmamaktadır. Doktrinde, yasama dokunulmazlığı kaldırılırken siyasî bir amaca dayanılıp dayanılmadığı, ciddi bir suçlama ile karşı karşıya bulunup bulunulmadığı, milletvekilinin kamuoyundaki şeref ve haysiyetinin korunması açısından, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının gerekip gerekmediği gibi durumların, göz önünde

¹⁴⁰¹ AMK, E. 1998/38, K. 1998/50, K.T. 31.7.1998; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015.

¹⁴⁰² AMK, E. 1997/73, K. 1997/73, K.T. 30.12.1997; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/e995bc37-2e89-4f1a-8119-c4cc7dcc93f4?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015; Benzer karar için bkz. AMK, E. 1997/72, K. 1997/74, K.T. 31.12.1997; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015.

bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴⁰³ Gerçekten de, daha önce de ifade edildiği üzere, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumak ve bu şekilde de, tam bir özgürlük içinde, Meclis çalışmalarına katılmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla, Meclis'in dokunulmazlığı kaldırma kararlarının, esasa yönelik olarak bu amaç açısından incelenmesi gerekmektedir.¹⁴⁰⁴ Nitekim, Anayasa Mahkemesi de, bu doğrultuda yerleşik bir içtihat ortaya koymuştur. Anayasa Mahkemesi, gerek 1961 Anayasası döneminde, gerek 1982 Anayasası döneminde, milletvekillerine yöneltilen suçlamanın ciddiliği, siyasî amaçlara dayanmaması, üyenin şeref ve onurunun korumasının göz önünde bulundurulması, hukuksal gerekler dışına çıkılmaması şeklinde özetlenmiştir.¹⁴⁰⁵ Anayasa Mahkemesi'nin aldığı bu kararlardan, *“ciddi bir isnat olmaksızın bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması, aynı zamanda o milletvekilinin şeref ve onurunu da zedeler”* sonucu çıkartılabilir.¹⁴⁰⁶ Dolayısıyla, TBMM'de yasama dokunulmazlığını kaldırma kararı verirken, bu kriterleri dikkate almak durumundadır. Keza, bu kararların siyasî saiklerden olabildiğince az etkilenmesi amacıyla, Anayasa'nın 83. maddesinin 5. fıkrasında, TBMM'deki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı kuralı getirilmiştir.¹⁴⁰⁷

¹⁴⁰³ Gürbüz Önbilgin, Muammer Oytan, **Öğretide-Uygulamada T.C, Anayasasının İlke ve Kuralları ile Anayasa Mahkemesi Kararları Dizini**, Doğan Basımevi, Ankara 1977, s. 77; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 72.

¹⁴⁰⁴ Döner, s. 66.

¹⁴⁰⁵ AMK, E. 1968/69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78-79, Birleşik Kararı, K. 1969/1, K.T. 2.1.1969; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/63c969f8-e6da-4811-9c87-fef2fb7e1b7f?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 25.01.2015; AMK E. 1971/37, K. 1971/66 K.T. 15.7.1971; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/d69a11fa-dcdd-413e-b343-5cbe0a34d7ca?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 25.01.2015; 1982 Anayasası döneminde alınan benzer kararlar için bkz. AMK, E. 1998/38, K. 1998/50, KT. 31.7.1998; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/88410969-4963-4db8-b997-e9fb6a20deb4?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 25.01.2015; AMK, E. 1997/73, K. 1997/73, K.T. 30.12.1997; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/e995bc37-2e89-4f1a-8119-c4cc7dcc93f4?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015; AMK, E. 1997/72, K. 1997/74, K.T. 31.12.1997; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 24.01.2015.

¹⁴⁰⁶ Döner, s. 66.

¹⁴⁰⁷ Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 249.

Kısaca belirtmek gerekirse, Anayasa Mahkemesi'nin aldığı bu kararlar göz önünde bulundurulduğunda, Mahkeme'nin yapacağı esas yönünden inceleme, milletvekilinin o suçu işleyip işlemediği yönünde değildir.¹⁴⁰⁸ Mahkeme'nin, yasama dokunulmazlığı kararlarının yargısal denetiminde,

-İsnadın ciddiliği,

-Siyasî amaçlara dayanmaması,

-Kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi,

-Milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması, kriterlerini dikkate aldığı görülmektedir.¹⁴⁰⁹

Bu noktada, “milletvekiline yöneltilecek bir isnadın ciddi olup olmadığı nasıl değerlendirilecektir?” sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soruyu, Anayasa Mahkemesi,

“...isnadın ciddi olup olmadığı konusunda isabetli bir sonuca varmak için isnadın dayanaklarına kadar inme zorunluluğu vardır; bu da tabiatıyla delillerin elden geçirilmesini gerektirecektir. Ancak böyle bir tutumun delillerin değerlendirilmesi ile karıştırılmaması yerinde olur. Delillerin değerlendirilmesi, hükme yönelen bir tartma, ölçme eylemidir; suçun sübut bulup bulmadığını araştırmak görevli yargı yerlerine özgüdür. Anayasa Mahkemesi'nin burada yapacağı ise sübut yönünden değil ancak isnadın ve yalnızca bu yönde aydınlanacak kadar delillerin üzerinde durmaktır...”

şeklinde cevaplandırmaktadır. Kararın devamında Mahkeme, kamu davası açılması için gerekli isnadın ciddiliği derecesi ile yasama dokunulmazlığının kaldırılmasındaki isnadın ciddiliği derecelerinin birbirinden farklı olduğunu da belirlemektedir.¹⁴¹⁰

Diğer taraftan, Anayasa Mahkemesi, aldığı diğer kararlarda, yasama dokunulmazlığının siyasî amaçlarla kaldırılıp kaldırılmadığını değerlendirirken, dokunulmazlığın kaldırılması isteminden karara kadar olan süreç içindeki davranışları, dokunulmazlığa karar veren çoğunluğun tutumunu, Komisyon ve Genel Kurul'daki konuşmaları, dokunulmazlığın kaldırılmasına yol açan suçlamanın

¹⁴⁰⁸ Özek, “Yasama Dokunulmazlığının...”, s. 723 vd; Bilir, s. 117.

¹⁴⁰⁹ Erdoğan Teziç, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2726, İstanbul 1980, s. 128; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 73; Bilir, s. 117; Döner, s. 66.

¹⁴¹⁰ AMK, E. 1971/41, K. 1971/67, KT. 17-19.8.1971; <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/21c4db84-fb05-43b6-ad71-5a17e78bc8c0?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 25.01.2015; Döner, s. 67.

niteliği ve ciddiliği yönünden ileri sürülen gerekçeleri ve bunların doğruluğu yönünde ortaya konulan kanıtları, ele alarak incelemektedir.¹⁴¹¹

(iii) Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılmasının Sonuçları

Bir milletvekilinin, yasama dokunulmazlığının kaldırılmış olması, o milletvekilinin, milletvekilliğini sona erdirmez.¹⁴¹² Ancak, yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili hakkında, Anayasa'nın 83. maddesinde yasaklanan usûl işlemlerinin ve diğer kanunların cevaz verdiği bütün tedbirlerin uygulanması mümkündür.¹⁴¹³ Diğer bir ifadeyle, yasama dokunulmazlığı kaldırıldığında, milletvekilinin diğer kişilerden bir farkı kalmayacağı için tutulabilmesi, sorguya çekilebilmesi, tutuklanabilmesi ve yargılanabilmesi mümkün olacaktır. CMK çerçevesinde, vatandaşlara uygulanabilen bütün tedbirler ve adlî takibatlar uygulanabilir.¹⁴¹⁴

Meclis'in dokunulmazlığı kaldırması, suç isnat edilen milletvekilinin, o suçu işlediği anlamına gelmez. Suçluluk veya suçsuzluk için karine teşkil etmez.¹⁴¹⁵ Ayrıca, Meclis, yarı yargı işlemi yapmış olsa dahi, kendisi bir yargı organı değildir. Kararları hukuka uygun olsa dahi siyasî nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla, milletvekilinin yargılandığı mahkeme, Meclis'in görüşü ile bağlı olmadığı gibi, ondan etkilenemez. Yani, Meclis, hangi gerekçelerle yasama dokunulmazlığını kaldırmış olursa olsun, bu gerekçeler mahkemeleri bağlamaz.¹⁴¹⁶

Yasama dokunulmazlığı kaldırılmış olan bir milletvekiline, mahkemeler tarafından seçilmeyeengel teşkil eden bir ceza verilmişse, kendisi hakkında Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrası uygulanır. Buna göre, "*Milletvekilliğinin kesin*

¹⁴¹¹ AMK, E. 1997/73, K. 1997/73, KT. 30.12.1997, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/e995bc37-2e89-4f1a-8119-c4cc7dcc93f4?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 25.01.2015; AMK, E. 1997/72, K. 1997/74, KT. 31.12.1997, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ec520b65-8d1e-4e5e-9d32-6f1825af9a0f?highlightText=%3Bdokunulmazl%C4%B1k&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 25.01.2015; Döner, s. 67.

¹⁴¹² Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 328-329; Özcan, s. 193; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 98.

¹⁴¹³ Dönmezer-Erman, C. I. , s. 277; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 98.

¹⁴¹⁴ Özcan, s. 193; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 329.

¹⁴¹⁵ Kıratlı, s. 123; Özcan, s. 193.

¹⁴¹⁶ Özcan, s. 194.

hüküm giyme... halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur". Bu itibarla, kesin hükmün, TBMM Genel Kurulu'na bildirilmesi, TBMM tarafında herhangi bir karar alınmasına gerek kalmaksızın üyelik sıfatını düşürecektir. Şayet, yasama dokunulmazlığı kaldırılmış olan milletvekili hakkında, seçilmeyeengel teşkil etmeyen bir cezaya hükmedilmişse, kendisine bu durumda Anayasa'nın 83. maddesinin 3. fıkrası uygulanır. Buna göre, *"TBMM üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır"*. Yani, Anayasa'nın 83. maddesinin izne tabi tuttuğu bir fiilden dolayı, bir meclis üyesinin milletvekilliliğinin düşmesi için onun 76. maddede düzenlenen milletvekili seçilme yeterliliğini kaybetmesi gerekmektedir.¹⁴¹⁷

Ancak, burada belirtilmesi gereken önemli husus ise, yasama dokunulmazlığının, "kaldırıldığı dosya" konusu ile ilgili işlemler yapılabilmesidir. Mahkemeler, yalnız Meclis'in izin verdiği fiil için yargısal işlemler yapabilirler.¹⁴¹⁸ Başka fiillerden dolayı, milletvekili tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz.¹⁴¹⁹ Dolayısıyla, dokunulmazlığın kaldırılması kararında belirtilmeyen fiillerden dolayı milletvekili yasama dokunulmazlığından faydalanır.¹⁴²⁰ Bu durumda milletvekillinin, başka suçlarda işlediği iddia ediliyorsa, isnat edilen bu suçlardan da yargılanabilmesi için, yasama dokunulmazlığının bunlar içinde kaldırılması gerekmektedir.¹⁴²¹

Diğer taraftan, yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekilinin TBMM üyeliği sona ermeyeceği için, yasama çalışmalarına katılmasında bir mahsur yoktur.¹⁴²²

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili, yapılacak diğer bir seçimde tekrar seçilirse, yasama dokunulmazlığını da tekrar kazanmış olur. Bu nedenledir ki, cezai takibata devam edilebilmesi için, dokunulmazlığın Meclis'te tekrar kaldırılması gerekir. Bu durum, Anayasa'nın 83. maddesinin 4. fıkrasında *"Tekrar seçilen*

¹⁴¹⁷ Özcan, ss. 194-195; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 329; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193.

¹⁴¹⁸ Kıratlı, s. 123; Dönmezer-Erman, C. I. , s. 261; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193; Özcan, 193.

¹⁴¹⁹ Dönmezer-Erman, C. I. , s. 261; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 329; Özcan, s. 193.

¹⁴²⁰ Dönmezer-Erman, C. I. , s. 261; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 99.

¹⁴²¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 329.

¹⁴²² Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 193; Özcan, s. 193; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 98.

milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığım kaldırılmasına bağlıdır” demek suretiyle açıkça öngörülmüştür.¹⁴²³ Özcan’a göre, ilgili hükümde, anayasa koyucunun güttüğü amaç, parlamentonun menfaatine öncelik tanır nitelikte, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesini güvence altına almaktır.¹⁴²⁴

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilleri, TCK’nın uygulanması bakımından memur sayılırlar. Bu nedenle onların görevlerinden doğan hususlar da, aynen memurlar gibi kabul edilir ve haklarında Memurin Muhakematı Kanunu hükümleri uygulanır.¹⁴²⁵ Yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili, takibat sonucu beraat ederse, artık başkaca bir prosedürü uygulamaya gerek kalmadan yasama dokunulmazlığına tekrar kavuşmuş olur.¹⁴²⁶

(3) Milletvekilliğinin Düşmesi Sonucu Yasama Dokunulmazlığının Sona Ermesi

Milletvekili olan bir kişinin milletvekilliği Anayasa’nın 84. maddesindeki sebepler nedeniyle TBMM tarafından düşürülürse, yasama dokunulmazlığı yine sona erecektir. Bu konu, çalışmanın 3. bölümü olan milletvekilliği statüsünün sona ermesinde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

1. Yasama Dokunulmazlığı Hususunda 1982 Anayasası Dönemine İlişkin Genel Değerlendirme

Meclise tanınan yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik yetki, ilk olarak, 1876 K.E. ve daha sonra da, 1924, 1961 ve son olarak 1982 Anayasaları’nda da yer almıştır.¹⁴²⁷

¹⁴²³ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 329; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 99; Özcan, s. 194.

¹⁴²⁴ Özcan, s. 194.

¹⁴²⁵ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 267; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 329; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 99; Özcan, s. 194.

¹⁴²⁶ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 194; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 100.

¹⁴²⁷ Kadir Aktaş, **TBMM Uygulaması Anlamıyla Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 149-150; Kadir Aktaş, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında Yasama Dokunulmazlığı”, **TBB Dergisi**, Sayı 67, 2006, s. 355; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 57.

Türkiye’de yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin ilk örneklerin yaşandığı 1928 yılından günümüze kadar, 36 milletvekili ve 6 senatörün dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.¹⁴²⁸ Türkiye’de tek parti döneminin yaşandığı 1946 yılına kadar, milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılmasına sebep olan suçlar, sadece biri dışında, adî nitelikteki suçlardır.

İktidar-muhalefet ilişkisi analizi, 1946 yılı itibariyle, yani çok partili hayata geçişle, muhalefetin TBMM’de ayrı bir siyasî yapı olarak temsil edilmesiyle başlatılmıştır. İktidar-muhalefet ilişkisinin gelişmesine bağlı olarak, dokunulmazlığın kaldırılmasına dayanak olan suçların nitelikleri de değişmiş, adî suçlardan çok, siyasî suçlar dokunulmazlığı kaldırılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, dokunulmazlığı kaldırılan 25 muhalefet partisi üyesi milletvekilinin, 18’inin siyasî nitelikteki suçlardan dolayı dokunulmazlığı kaldırılırken, dokunulmazlığı kaldırılan 5 iktidar partisi üyesi milletvekilinden, sadece birinin siyasî nitelikteki suçlamadan dolayı dokunulmazlığı kaldırılmıştır.¹⁴²⁹

Yasama kuvveti, daha çok devletin aleyhine tehdit olarak gördüğü suçlar ile ağırlığı, ciddiliği açık olan adî suçların, bir an önce kovuşturulmasını lüzumlu görmüş ve dokunulmazlığın kaldırılması taleplerini de bu yönde karara bağlamıştır. Çok sayıda dokunulmazlığın kaldırılması talebi olmasına rağmen, Meclis, dokunulmazlığın kaldırılması kararı verirken, özellikle hafif nitelikli adî suçları, dokunulmazlığın kaldırılmasına değer suçlar olarak görmemiştir.¹⁴³⁰

Şimdiye kadar verilen 42 adet dokunulmazlığın kaldırılması kararlarından 25 adedinin, muhalefet partisi milletvekillerine karşı, 5 adedinin ise iktidar partisi milletvekillerine karşı verildiği dikkat çekmektedir.¹⁴³¹ Bu verilerden yola çıkarak, dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının alınmasında, isnat edilen suçun ağır ve ciddi olmasının yanında, milletvekilinin siyasî pozisyonunun da etkili olduğu söylenebilir.¹⁴³² Diğer taraftan Aktaş, iktidar partileri üyeleri partilerinin yönetimde

¹⁴²⁸ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s. 162; Aktaş, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...”, s. 356; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 57.

¹⁴²⁹ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s. 162; Aktaş, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...”, ss. 356-357; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., ss. 57-58.

¹⁴³⁰ Kadir Aktaş, **Yasama Dokunulmazlığı**, Uzmanlık Tezi, Ankara, Mart 2005, s. 130; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 58.

¹⁴³¹ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s. 163; Aktaş, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...”, s. 357; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 58.

¹⁴³² Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s. 164-165; Aktaş, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...”, s. 359.

olması sebebiyle, mevcut devlet sistemiyle uyumlu çalışmaya özen gösterme eğilimine sahip olduğunu, muhalefet partileri milletvekillerinin ise yapısal bir zorunluluk olmasa da, muhalefette olmanın rahatlığından dolayı, mevcut sistemi daha rahat bir şekilde eleştirebildiğini, bundan dolayı muhalefet partileri milletvekillerinin, özellikle siyasî nitelikteki suçlamalarla daha çok karşılaştıklarını belirtmektedir.¹⁴³³

Ancak, dokunulmazlığın kaldırılması talepleri bu kadar çok olmasına karşın, hakkında dokunulmazlığın kaldırması işlemi yapılan milletvekili sayısının oldukça düşük olduğu belirtilmektedir. Dokunulmazlığın kaldırılması taleplerinin bu kadar çok olmasının başlıca nedeni, milletvekillerinin aleyhindeki iddiaların gerçekliğini bulmaya yönelik araştırmaların savcılar tarafından olgunlaştırılmadan, konunun Meclis gündemine sokulmasıdır. TBMM'ye gelen milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaların çoğunda, soruşturma makamlarının, doğrudan veya dolaylı olarak milletvekilleri hakkında edindikleri suç bilgilerinin doğruluğunu soruşturma görevi çerçevesinde yeterince araştırmadan, dosyanın TBMM'ye havalesini istedikleri görülmektedir.¹⁴³⁴

Diğer bir neden ise, yapısı gereği milletvekillerinin çalışmalarının eleştiriye ve suç isnatlarına açık bir nitelik taşımasıdır. 1982 Anayasası döneminde Başbakanlık aracılığıyla TBMM'ye gönderilen, milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dokunulmazlık tezkerelerinde dönemler itibarıyla dokunulmazlığın kaldırılması istemli tezkerelerin hemen hemen yarısının, Karma Komisyonunda veya Genel Kurul aşamasında beklediği görülmektedir. Bunun başlıca nedeni, Meclis İçtüzüğünde Karma Komisyonun ve Genel Kurulun belli bir süreç dâhilinde tezkereleri karara bağlaması yönünde bağlayıcı hükümlerin olmaması gösterilmektedir. Özellikle, Hazırlık Komisyonu seçiminin ve Karma Komisyona gelen tezkerelerin Hazırlık Komisyonuna havalesinin ne zaman yapılacağı İçtüzükte belirtilmediği için dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin tezkerelerin incelenmesi ihmal edilmektedir.¹⁴³⁵

¹⁴³³ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s. 165; Aktaş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...", s. 359.

¹⁴³⁴ Aktaş, Yasama Dokunulmazlığı, s. 133; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s.58.

¹⁴³⁵ Aktaş, Yasama Dokunulmazlığı, ss. 133-135; Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., ss.168-169; Aktaş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...", s.363; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., ss.58-59.

Tablo 5: 1982 Anayasası Döneminde Milletvekili Dokunulmazlıkları¹⁴³⁶

Dönem	Tarih Aralığı	TBMM'ye Sunulan Tezkere Ad.	Dok. Kaldırılması İstenilen Mv. Sayısı	Dok.Kal. Mv Sayısı
17	1983-1987	115	81	0
18	1987-1991	249	136	0
19	1991-1995	301	154	8
20	1995-1999	264	138	8
21	1999-2002	247	152	1
22	2002-2007	216(299)	124	0
23	2007-2011	796	73	0
24	2011-2015	964	156	0

Örneğin 1982 Anayasası ile birlikte yasama dönemlerine baktığımızda, Tablo 4'te görüldüğü gibi, ya çok az milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırılmış, ya da hiç kaldırılmamıştır.

Diğer taraftan yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, dokunulmazlığın kaldırılması taleplerinin daha önceki dönemler de olduğu gibi, 1982 Anayasası döneminde de, iktidar ve muhalefet partilerine mensup milletvekillerinin sayılarına göre, haklarında gönderilen dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin tezkere âdeti veya dokunulmazlığı kaldırılması istenen milletvekili sayısı oranlandığında, muhalefet partilerine mensup milletvekilleri hakkında, iktidar partilerine mensup milletvekillerine göre daha fazla oranda dokunulmazlığın kaldırılması istemi yapılmaktadır.¹⁴³⁷ Bu durum, dokunulmazlık kurumunun gerekliliğini savunanların yaklaşımlarına,¹⁴³⁸ güç katan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴³⁹

¹⁴³⁶ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s.165'ten 1982 Anayasası ile ilgili kısmın 2002-2004 kısmına kadar olan bölüm alıntılanmıştır; 22. Dönem için dokunulmazlıkların kaldırılmasına ilişkin TBMM Başkanlığı'na ulaşan talep sayısını Sevinç 299 olarak vermektedir; Murat Sevinç, 22. Yasama Dönemi'nin (2002-2007) Ardından Yasama Bağışıklıkları, *AÜSBF Dergisi*, 92-3, 2007, s. 323; 23. Dönem için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi 23. Dönem Yasama, Denetim Ve Yönetim Faaliyetleri Raporu, 22 Temmuz 2007 / 7 Nisan 2011, s.79; 24. Dönem için bkz. TBMM 24. Dönem 4. Yasama Yılı Faaliyet Raporu, 01 Ekim 2013 – 10 Eylül 2014, s.89.

¹⁴³⁷ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s.175; Aktaş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...", ss. 369-370; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 60.; Ayrıca bkz. TBMM 24. Dönem 1.– 2., ve 3. Yasama yılları (28 haziran 2011 - 30 eylül 2013) TBMM, Parti Grupları ve Milletvekilleri İzleme ve Performans Raporu, s. 13; Diyarbakır Milletvekili Altan Tan'ın 22.01.2013 tarih ve (7/16569) esas sayılı soru önergesi için TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığının hazırladığı 13.02.2013 tarih ve Sayı:43452547-120.07-107988 sayılı cevap metni.

¹⁴³⁸ Suç gruplarından yola çıkarak bu yaklaşımda bulunan görüş için bkz. Şeref Malkoç, "Temiz Toplum ve Yasama Dokunulmazlığı" *Yeni Türkiye- Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı- S. 14*, Mart- Nisan 1997, s. 850.

¹⁴³⁹ Aktaş, TBMM Uygulaması Anlamıyla..., s. 175; Aktaş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında...", ss. 369-370; Abdulkakimoğulları, Bir Yasama Bağışıklığı..., s. 60.

Özellikle son dönemlerde yoğunlaşan yolsuzluk iddiaları ve bu iddialarda bazı milletvekillerinin de isimlerinin geçmesi, yasama dokunulmazlığı kurumunun gerekliliği ve kapsamı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Milletvekili dokunulmazlığı, demokrasinin sağlıklı yürümesi için elbette bir ihtiyaç olma özelliğini sürdürmektedir. Hatta, demokratik sistemi askıya alıp, Meclis'i dağıtan 1980 askerî yönetiminin etkisiyle hazırlanan 1982 Anayasası dahi, yürütmenin yasama aleyhine gücünü artırmasına karşın, yasama dokunulmazlığı kurumunun varlığını önemli bir sınırlandırmaya tabî tutmadan koruması, fertleri keyfi tutuklamalardan ve kovuşturmalardan koruyan bir hukuk düzeninin gerekliliğinin¹⁴⁴⁰ bir yansımasıdır.¹⁴⁴¹ Dolayısıyla, Türkiye şartlarında, üzerinde durulması gereken nokta, dokunulmazlık kurumunun bir bütün olarak kaldırılması değil, bu kurumun oluşturulmasında gözetilen amaçları gerçekleştirmeye yönelik, sınırının ve kapsamının belirlenip, aksayan yönlerinin yeniden düzenlenmesi şeklinde olmalıdır.¹⁴⁴²

Türkiye'de milletvekili dokunulmazlığı, özellikle Kürt kökenli bazı milletvekillerinin, 2 Mart 1994 tarihinde TBMM tarafından dokunulmazlıklarının kaldırılarak, güvenlik güçlerince gözaltına alınmalarından sonra, kamuoyunda önemli bir sorun haline gelmiştir.¹⁴⁴³ Diğer taraftan, 1990'lı yıllarda yaygın yolsuzluk olaylarının ve bazı milletvekillerinin bu olaylara karıştıkları şüphesilerinin oluşmasıyla, yasama dokunulmazlığının sınırlandırılması, hatta dokunulmazlığın tümünden kaldırılarak, sadece yasama sorumsuzluğuyla yetinilmesi yönünde çeşitli öneriler ortaya atılmış ve bu konuda kamuoyunda hararetli tartışmalar yaşanmıştır.¹⁴⁴⁴ Türk kamuoyunun büyük bir bölümü, milletvekili dokunulmazlıklarını yolsuzluk ve diğer işlenen suçlara karşı milletvekillerini, haksız bir biçimde koruyan bir kalkan olarak görmekteyse de, buna karşılık, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden dolayı sorumsuz olmalarına itiraz etmemektedirler. TBMM ise, çok nadir durumlar dışında, Özbudun ve Gençkaya'nın

¹⁴⁴⁰ Kıratlı, s.95.

¹⁴⁴¹ Aktaş, "Yasama Dokunulmazlı Kurumunun...", s. 113.

¹⁴⁴² Aktaş, "Yasama Dokunulmazlı Kurumunun...", s. 113.

¹⁴⁴³ Ergun Özbudun, Ömer Faruk Gençkaya, **Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası**, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 50.

¹⁴⁴⁴ Özbudun, "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı...", s. 114.

tabiriyle bir “centilmenler antlaşması” ile dokunulmazlığın kaldırılmasını devre sonuna ertelemektedir.¹⁴⁴⁵

Yasama dokunulmazlığının sınırlandırılması¹⁴⁴⁶ ile ilgili en ciddi Anayasa değişikliği girişimi, 1997 yılında yapılmıştır.¹⁴⁴⁷ 23 Ocak 1997’de, aralarında Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi (DYP) ve CHP liderlerinin de bulunduğu iki yüz doksan iki milletvekilinin imzasıyla verilen Anayasa değişikliği teklifinde, aynı zamanda Anayasa’nın 76. maddesine göre milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran suçlardan olan zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancî kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçlarında yasama dokunulmazlığının kaldırılması, ancak bu gibi hallerde dahi milletvekilinin tutulması veya tutuklanması için Meclis kararının gerekeceği öngörülmüştü.¹⁴⁴⁸ Ancak bu Anayasa değişikliği önerisinin ikinci görüşmesi beş defa ertelendikten sonra, nihayet 17 Mart 1999

¹⁴⁴⁵ Özbudun-Gençkaya, s. 50.

¹⁴⁴⁶ TBB Taslağı’nın Yasama Dokunulmazlığı başlıklı 96. Maddesinin gerekçesine göre, Yasama dokunulmazlığı konusunda öngörülen başlıca yeniliğin, dokunulmazlığın, çağdaş hukuk düzenlerinde görüldüğü biçimi ile yeniden düzenlenmiş olduğu belirtilmektedir. Taslakta, ilke olarak, milletvekillerinin sahip bulundukları yasama dokunulmazlığının en geniş biçimi ile korunması, milletvekillerinin hiç bir kuşku ve tehdit altında olmaksızın, işlevlerini yerine getirmesi gerekçesi ile korunmuştur. Ancak milletvekili seçilmeye engel bir suçun işlendiği iddiasının bulunması durumunda, bu denli geniş bir korumadan yararlanmalarının, dokunulmazlık kurumunun amacı ile örtüşmediği ve ayrıca “*hukuk devleti ilkesi*” ile bağdaşmadığı ve ayrıca batı demokrasilerindeki yasama dokunulmazlığının daha çok fiziki özgürlükle sınırlı tutulması anlayışı göz önüne alınarak, bu tür suç iddiaları karşısında, milletvekillerinin sahip olduğu yasama dokunulmazlığı kapsamının daraltılması ve sadece “*tutma, gözaltı ve tutuklama durumları*” ile sınırlı tutulması öngörülmüştür. Burada, tutma, gözaltı ve tutuklama kavramlarının bu tür önlemler gibi milletvekilinin kişi özgürlüğünü sınırlayan her tür (evden çıkma, yurt dışı yasağı gibi) kısıtlayıcı önlemi içerdiği düşünülerek, ayrı ayrı belirtilmemiştir. Suçüstü hali, durumun gereği olarak, ayrıca hangi suçlar için sözkonusu olacağı da açıklanarak, ayrı bir fıkrada düzenlenmiştir. Maddede ayrıca, milletvekilleri hakkındaki ceza davalarının Yargıtay’da görülmesi yönünde bir değişiklik önerilmiştir. Maddede en son, “hakkında kesinleşmiş hüküm bulunan bir milletvekilinin cezasının, üyelik sonunda çektilmesi” ilkesi kabul edilmekle birlikte, yukarıda sayılan tüm nedenler ve sakıncalar dikkate alınmak suretiyle, “milletvekili seçilme yeterliliğine engel suçlardan” dolayı alınan kesinleşmiş hükümlerde, cezanın derhal çektilmesi anlayışı getirilmiştir”. Bkz. TBB Taslağı, Md. 96. Karşılaştırmak için bkz. TOBB Taslağı, md. 83/a; Özbudun Taslağı, md. 60; Hacettepe Taslağı, md. 127.

¹⁴⁴⁷ Özbudun-Gençkaya, s. 50; Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 114.

¹⁴⁴⁸ Anayasa Komisyonu’nun raporu için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 36, Birleşim 16, 19 Kasım 1997.

tarihinde yapılabilmiş¹⁴⁴⁹ ve öneri yeterli sayıda milletvekili tarafından desteklenmediği için reddedilmiştir.¹⁴⁵⁰

2001 Anayasa değişikliği süreci sırasında gerçekleşen ikinci girişim ise daha mütevazı ölçüler içermektedir. Görüşülen Anayasa değişikliği önerisi, 83. maddenin 4. fıkrasında yer alan tekrar seçilen milletvekili hakkındaydı. Öneriye göre 4. fıkra kaldırılarak yerine;

*“Dokunulmazlıkla ilgili işler, TBMM’ye ulaşma tarihinden itibaren en geç üç ay içinde sonuçlandırılır.
Dokunulmazlıkla ilgili oylama Genel Kurul’da gizli olarak yapılır.
Milletvekilleri hakkındaki ceza davaları Yargıtay’da görülür. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması, hükmün temyizi ve diğer yargılama esasları kanunla düzenlenir.”*

fıkraları eklenmekteydi. Ancak, bu değişiklik önerisi de, yeterli oy toplanamadığı için reddedilmiştir.¹⁴⁵¹

Özbudun’un da isabetle belirttiği üzere 1997 ve 2001 yıllarındaki Anayasa değişiklik girişimlerinin¹⁴⁵² tekrar ele alınması, yasama dokunulmazlığı kurumunun en azından Anayasa’nın 76. maddesinde geçen yüz kıstırmacı suçlar için kaldırılması, ancak bu durumda dahi milletvekilinin tutulması veya tutuklanması için Meclis kararının gerekmesi, makûl bir uzlaşma zemini oluşturacaktır.¹⁴⁵³

Burada son olarak, yasama dokunulmazlığı ile ilgili olarak da şu değerlendirmeler yapılabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, 1982 Anayasası’nın yasama dokunulmazlığı madde-kenar başlıklı 83. maddesinin 2. ve devamı fıkraları yasama dokunulmazlığı ile ilgili hükümleri içermektedir. Buna göre, yasama dokunulmazlığı kurumu ceza hukuku açısından sadece Anayasa’nın 83. maddesinin 2. fıkrasında sayılan *“tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz, yargılanamaz ve hapsedilemez”* şeklindeki bu durumlara karşı milletvekillerine koruma sağlamaktadır. Sayılan durumların dışında, suç kanıtlarının toplanmasına, şikâyet

¹⁴⁴⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Yasama Yılı 4, Cilt 71, Birleşim 56, 17 Mart 1999; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Cilt 35, Yasama Yılı: 3, Birleşim 11, 6 Kasım 1997.

¹⁴⁵⁰ Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 114.

¹⁴⁵¹ Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı...”, ss. 114-115.

¹⁴⁵² Bu iki Anayasa değişikliği girişiminin geçirdiği aşamalar için bkz. Ömer Faruk Gençkaya, “Politics of Constitutional Amendment in Turkey, 1987-2002,” in **Constitutions of the Countries of the World: Turkey** (Dobbs Ferry, New York, Oceana Publications, 2003), s. XVIII - XX, X/I, X/V.; Ayrıca bkz. Özbudun-Gençkaya, ss. 50,51,65.

¹⁴⁵³ Özbudun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı...”, s. 115.

hakkının kullanılmasına,¹⁴⁵⁴ üyenin ikametgâhında arama yapılmasına, sanık sıfatı ile sorguya çekilmesine, milletvekillerine karşı dava açılmasına,¹⁴⁵⁵ milletvekilinin üstünün ve evinin aranmasına,¹⁴⁵⁶ yasama dokunulmazlığı engel değildir.¹⁴⁵⁷ Yasama dokunulmazlığı, yargılamayı gerektirmediği için davanın kabulüne, milletvekillerine ait mallar üzerinde karşı haciz yapılmasına, milletvekili hakkında icra takibi yapılmasına ve her türlü hukukî takibat yapılmasına, yasama dokunulmazlığı engel değildir.¹⁴⁵⁸ 83. maddenin 1. fıkrası ise yasama sorumsuzluğu hükmünü belirtmektedir. Bu maddenin başlığı, yasama bağıışıklığı ya da parlamenter bağıışıklıklar şeklinde değiştirilmesi uygun olacaktır. Çünkü, doktrindeki görüşler de bu şekildedir.

Diğer taraftan, yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin temsilcilik görevlerini, tam olarak yerine getirebilmeleri için olması gereken bir güvencedir. Yasama dokunulmazlığı milletvekilinin, Meclis çalışmaları ile ilgili olmayan fiillerinden dolayı bir koruma sağladığı için, yasama sorumsuzluğundan farklı olarak, mutlak nitelikte değil nispi niteliktedir.¹⁴⁵⁹ Diğer bir ifadeyle milletvekilliği süresi ile sınırlı yani geçici olması ve TBMM kararı ile kaldırılabilmesidir.¹⁴⁶⁰ Buna karşılık, yasama sorumsuzluğu ile ortak özelliği, “kamu düzeninden” oluşudur.¹⁴⁶¹ Yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin şahsına ait kişisel bir imtiyaz olmayıp, parlamentonun daha iyi işlemesine, dolayısıyla da kamu yararının gerçekleşmesine yönelik bir ayrıcalıktır.¹⁴⁶² Yasama dokunulmazlığının kamu düzenine ilişkin olması nedeniyle milletvekili, kendi isteği ile dokunulmazlığından vazgeçemez. İstifa edebilmeleri Meclis’in onayına tabidir. Aynı şekilde, dokunulmazlığın kaldırılmasını gerektiren ortaya çıkması durumunda da, dokunulmazlığın kaldırılması Meclis’in

¹⁴⁵⁴ İsmail Malkoç - Mahmut Güler, (Uygulamada) **Türk Ceza Kanunun Genel Hükümleri-1 (1-124 ncü maddelerin açıklamaları)**. Adil Yayınları, Ankara, 1996, s. 53; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s.63.

¹⁴⁵⁵ Vural Savaş-Sadık Mollamahmutoğlu, **Türk Ceza Kanunun Yorumu**, Birinci Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1994, s. 82; Sorguya çekilebilmenin ancak tanık sıfatı ile olabileceği görüşü için Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı”, s. 29; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 63.

¹⁴⁵⁶ Dönmezer-Erman, C. I. , s. 273; Feyzioğlu, zor kullanılarak ta ev ve üst aramasının yapılabileceğini ifade etmektedir. Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı”, s. 28.

¹⁴⁵⁷ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 64.

¹⁴⁵⁸ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 64.

¹⁴⁵⁹ Teziç, s.456; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 248.

¹⁴⁶⁰ Tanör-Yüzbaşıoğlu, ss. 248, 250.

¹⁴⁶¹ Teziç, ss. 456, 457; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 248; Abdulhakimoğulları, Bir Yasama Bağıışıklığı..., s. 28.

¹⁴⁶² Sabuncu, Anayasaya Giriş, s. 192.

onayına tabidir. Ancak, bu durum, Meclis'in keyfi davranacağı anlamına gelmez. Ayrıca bir ceza kovuşturmasında, milletvekili bunu def'i olarak ileri sürmese de, hâkimin bunu kendiliğinden (re'sen) dikkate alması gerekmektedir.¹⁴⁶³ Ancak bu güvencenin milletvekillerine tanınan kişisel bir imtiyaz niteliğinde anlaşılmaması için de sınırlarının iyi çizilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu kurumun milletvekilleri tarafından istismar edilmemesi gerekmektedir.

Diğer taraftan üzerinde durulması gereken diğer bir konu da, yasama dokunulmazlığının zaman aşımını durdurması konusudur. Yasama dokunulmazlığı, milletvekilleri hakkında hükmedilmiş bir cezayı ya da hakkında açılan bir davayı milletvekilliğinin sona ermesine kadar ertelemektedir. Anayasa'nın 83. maddesinin 3. fıkrasında, üyelik süresince zamanaşımının işlemeyeceği belirtilmektedir. Doğal hukuk açısından düşünüldüğünde, 83. madde sözü edilen zamanaşımının, hem ceza, hem de dava zamanaşımı olarak yorumlanması, milletvekillerinin dokunulmazlık zırhına bürünerek cezasız kalmamalarını sağlayacaktır.¹⁴⁶⁴ Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali durumu ise, isnadın ciddiyetinedeni ile yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında tutulmuştur. Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin dokunulmazlığın kapsamı dışında tutulmuş olmasının isnadın ciddiyeti gibi haklı bir mantıkla açıklanabilir olmasına rağmen, Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlaraynı mantıkla açıklanamamaktadır. Dolayısıyla bu tür bir düzenleme yasama dokunulmazlığının mantığı ile bağdaşmamaktadır.

Yasama dokunulmazlığı, kişiler bakımından düşünüldüğünde sadece Meclis'te görev yapmakla yükümlü olan milletvekillerini ceza kovuşturmalara karşı korur. Milletvekillerinin suç ortakları kesinlikle dokunulmazlıktan yararlanamaz ve cezaları da ertelenemez.

Diğer taraftan, Anayasa Mahkemesi, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararını şekil bakımından, Anayasaya, kanuna ve içtüzüğe aykırı olup olmamak bakımından denetler. Esas bakımından denetlerken milletvekillerine isnat edilen suçun ciddi olup olmadığını, siyasi amaçlara dayanıp dayanmadığını, kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisini ve dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunmasını dikkate alarak denetlemeyi yapar. Ancak Anayasa

¹⁴⁶³ Teziç, s. 457; Kıratlı, s. 107; Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 65.

¹⁴⁶⁴ Keskinsoy, Yasama Dokunulmazlığı, s. 66.

Mahkemesi, hiç bir şekilde suçun esasına ilişkin karar veremez. Çünkü, bu görev adli mahkemelere aittir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına yasa koyucunun verdiği önem nedeniyle, siyasî partilerin bu konuda grup kararı almaları yasaklanmıştır. Yine bu önem doğrultusunda, yasama dokunulmazlığı kaldırılmak istenilen milletvekili Karma Komisyon'da, Hazırlık Komisyonu'ndave Genel Kurul'da da isterse kendini savunabilir veya bir milletvekiline savundurabilecektir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptali istemine ilişkin olarak ise, hem dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili, hem de diğer milletvekilleri, kaldırılma kararının verildiği günden başlayarak, 7günüçerisinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. 7günlük bu süre, hak düşürücü bir süredir. Yasama dokunulmazlığının Meclis tarafından kaldırılmamış olması halinde Anayasa Mahkemesine başvurmak mümkün değildir. Meclis Genel Kurulu'nun dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararı kesindir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmış olması milletvekilliğini sona erdirmediği için dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili yasama çalışmalarına devam edebilir. Dokunulmazlığın kaldırılması sonucu adli mahkemelerde yargılanacak olan milletvekili sadece dokunulmazlığın kaldırılması kararında belirtilen suçtan dolayı yargılanabilir. Hâkim milletvekilinin ancak söz konusu sultan dolayı yargılayabilir. Fakat suçun vasıflandırılması ile hâkim bağlı değildir. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili yargılanırken yeniden milletvekili seçilirse veya yargılama sonucu beraat ederse yasama dokunulmazlığını tekrar kazanır.

F. Yasama Bağdaşmazlığı

Doktrinde, “yasama bağdaşmazlığı”,¹⁴⁶⁵ “parlamentar bağdaşmazlık”,¹⁴⁶⁶ “yasama uyumsuzluğu (teşrii imtizaçsızlık)”,¹⁴⁶⁷ “milletvekili bağdaşmazlıkları”,¹⁴⁶⁸“parliamentary incompatibilities”¹⁴⁶⁹ şeklinde de

¹⁴⁶⁵ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 315; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780; Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 2213-214.

¹⁴⁶⁶ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780.

¹⁴⁶⁷ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 292; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 315; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780; İba, Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, s. 120; Bilir, s. 89.

¹⁴⁶⁸ Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 240.

¹⁴⁶⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780.

isimlendirilen, milletvekilliği ile bağdaşmayan işler hususu, milletvekillerinin, meclis üyeliği sıfatının devamı süresince belirli bazı işleri yapmasının yasak olması anlamına gelmektedir.¹⁴⁷⁰ Yasama bağdaşmazlığı kurumu ilk defa, İngiltere’de 1701 tarihli, “Veraset Kanunu” ile ortaya çıkmıştır.¹⁴⁷¹

Yasama bağdaşmazlığı kurumu ile seçilme yetersizliği kavramlarının, birbiri ile karıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir.¹⁴⁷² Anayasa hukukunda, bu iki kavram, çok farklı kurumlardır.¹⁴⁷³ Seçilme yetersizliği, bir kişinin aday olup seçimlere katılmasını yasaklarken, yasama bağdaşmazlığında böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak, kişi, meclis üyesi seçilip milletvekili olduktan sonra, yasama bağdaşmazlığı ile aykırı düşen iş ya da görevini bırakmak durumundadır. Bu kapsamda, seçilme yetersizliğinin seçimden önce, yasama bağdaşmazlığının ise seçimden sonra etkili olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁷⁴

Yasama bağdaşmazlığı kurumunun, temsilî rejimlerdeki tarihsel amacı, milletvekillerinin herhangi bir yürütmegörevi kabul etmelerini önleyerek, onların yürütme organı yani hükümet karşısında tam bağımsız olmalarını sağlamaktır.¹⁴⁷⁵ Zira milletvekillerinin, aynı zamanda diğer bazı görevleri, özellikle de memuriyet görevini yapamamasının çeşitli sebepleri vardır. Bu noktada en önemli sebep, milletvekillerinin maddi olduğu kadar manevi geleceklerinin, fikir ve düşüncelerinin korunmasıdır. Bilindiği üzere, “memur”, hükümet emrinde çalışan kimse demektir. Hâlbuki seçilmiş meclislerin bir görevi de, hükümeti denetlemek ve tenkit etmektir. Hükümet emrinde çalışan bir memurun, aynı zamanda hükümeti denetlemesi ve tenkit etmesi mümkün değildir. Çünkü, memurlar, sürekli bir şekilde hükümetin alacağı bir kararla memuriyetten atılma korkusu taşımaktadır. Diğer taraftan, yasama bağdaşmazlığı kurumu, hükümetlerin, mecliste çoğunluk sağlamak için eğilim göstermesini önlemek amacıyla tesis edilmiştir. Çünkü, memurluk ile milletvekilliği bir arada yürütülebilen kurumlar olsaydı, hükümet, meclisteki istediği kişileri bir takım memurluk vazifeleri ile ödüllendirerek, kendi tarafına çekebilir ve

¹⁴⁷⁰ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 315; Bilir, s. 89.

¹⁴⁷¹ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241.

¹⁴⁷² Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780.

¹⁴⁷³ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241.

¹⁴⁷⁴ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 241; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 780.

¹⁴⁷⁵ Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 240; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 189; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 315; İba, Anayasa ve Siyasal Kurumlar, s. 120; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 214.

bu şekilde çoğunluğu sağlayabilirdi. Nitekim, 1830 tarihli Fransız Anayasası'nda yasama bağdaşmazlığı kurumu yoktu ve hükümet, Fransız Meclis'i içinde yukarıda anlatılana benzer bir tutum sergileyerek, Meclis'teki çoğunluğu sağlayabilmişti.¹⁴⁷⁶

İşte bu nedenden dolayıdır ki, memurluk ile milletvekilliği kurumlarının bir arada yürütülemeyeceği hususu, dünyadaki hemen hemen bütün devletlerce kabul edilmiş bir anayasa kuralıdır. Milletın temsilcisi olarak meclise seçilen bir milletvekili, ya memurluktan istifa edecek, yahut milletvekili olmayı kabul etmeyecektir.¹⁴⁷⁷

Diğer taraftan, milletvekillerinin, yukarıda belirtilen kamu görevleri ile bağdaşmazlığının yanı sıra, özel işlerle de bağdaşmazlığı söz konusudur. Milletvekillerinin mesleki faaliyetlerinin, kendilerinin yasama görevini bağımsız bir şekilde yerine getirmesini tehlikeye sokabileceği kabul edilmiştir. Nitekim, milletvekilleri, bu sıfatlarını özel işlerinde kar elde etmek amacıyla kullanabilir, dolayısıyla içine girdikleri çıkar ilişkileri, milletvekillerinin yasama görevini tam bağımsız bir şekilde yapmalarına engel olabilir. Modern anayasalar, yukarıda da belirtildiği gibi, kamu görevleri ile milletvekilliği arasında yasama bağdaşmazlığını öngördüğü gibi, özel işler içinde bir takım bağdaşmazlıklar öngörmektedir.¹⁴⁷⁸ Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, hangi işlerin milletvekilliği ile bağdaşmayacağını anayasa ve kanunlar belirlemektedir.¹⁴⁷⁹

Esasen, ülkeler bazında da yasama bağdaşmazlığı kurumu, genelde içerik olarak aynıdır. Milletvekillerinin, yargı ve mahalli idarelerde görev almaları ya da kamu kesiminde memur olarak çalışmaları yasaklanmıştır. Aynı şekilde, çift meclis sisteminin geçerli olduğu ülkelerde, her iki meclis üyeliğine sahip olmak yasaklanmıştır.¹⁴⁸⁰ 1961 Anayasası döneminde de, bir kişi hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosu üyesi olamıyordu.¹⁴⁸¹ Bazı ülkelerde, milletvekilliği ile bakanlık birleşmemektedir. Örneğin, Brezilya'da, Amerika'da ve Kostarika'da parlamento üyeliği ile bakanlık birleşmemektedir. Aslında, bakanlık ve parlamento üyeliğinin birbiriyle birleşmesi ya da birleşmemesi daha çok hükümet sistemiyle

¹⁴⁷⁶ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 242.

¹⁴⁷⁷ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 242.

¹⁴⁷⁸ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 292; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 316.

¹⁴⁷⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 782; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 316.

¹⁴⁸⁰ Bilir, s. 90.

¹⁴⁸¹ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, ss. 244-245.

ilgilidir.¹⁴⁸² Nitekim Arsel’de, Çift Meclis sistemini kabul eden bütün dünya Anayasalarında yer alan bu prensibin gerekçesini, Çift Meclis sisteminin oluşturulması amacıyla aramak gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁸³ Belirtilen buülkelerde, başkanlık sisteminin uygulanmasından dolayı, bakanlık milletvekilliği ile birleşmemektedir. Parlamenter sisteme sahip olan Hollanda, Norveç ve İsveç’te Bakanlık ile milletvekilliği bağdaşabilmektedir. Belirtmek gerekir ki, Belçika, Kanada ve İngiltere’de kanuni bir zorunluluk olmamasına rağmen parlamenter geleneğin etkisiyle, genelde bakanlar parlamento üyeleri arasından belirlenmektedir.¹⁴⁸⁴

Yukarıda da belirtildiği üzere, milletvekillerinin, görevlerini yaparken çeşitli güçlerin, özellikle yürütmenin ve iş çevrelerinin etkisinde kalmamaları ve nüfuz ticaretine aracı olmamaları için, onları bu ilişkilerden uzak tutan bazı önlemlerin alınması gerekli görülmüştür.¹⁴⁸⁵

Yasama bağdaşmazlığı kurumu, Türkiye’de 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları’nda düzenlenmiştir.¹⁴⁸⁶ 1924 Anayasası’nın 23. maddesinde, “*Mebusluk ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez*” demek suretiyle, sadece milletvekilliği ile memuriyetin bağdaşmayacağı kabul edilmiş, memuriyet dışında kalan görev, meslek ve işler için ise Anayasa’da herhangi bir hüküm yer almamıştır.¹⁴⁸⁷

1961 Anayasası’nda ise yasama bağdaşmazlığı konusunda, 1924 Anayasası’nın pek çok suiistimale imkân vermiş olan¹⁴⁸⁸ 23. maddenin hükmü dışına çıkılarak, ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır.¹⁴⁸⁹ 1961 Anayasası’nın 78. maddesinde, bu dönemde TBMM iki meclisten oluştuğu için, ilk fıkrada “*İki Meclis üyeliği bir kişide birleşemez*” hükmüne yer vermek suretiyle, bir kimsenin aynı zamanda hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosu üyesi olamayacağına

¹⁴⁸² Bilir, s. 90.

¹⁴⁸³ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 245.

¹⁴⁸⁴ Bilir, s. 90.

¹⁴⁸⁵ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 189; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 239.

¹⁴⁸⁶ Bilir, s. 91.

¹⁴⁸⁷ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 243.

¹⁴⁸⁸ Arsel, eserinde 1954 ve 1957 seçimlerinden sonra DP iktidarının, Meclisteki kendi milletvekillerini, Devlete bağlı bir takım kuruluşlarda dolgun ücretlerle yerleştirdiğini ve onlar üzerinde nüfuzunu tesis etmek suretiyle Meclisi, hükümeti kontrol edemez hal soktuğunu belirtmektedir. Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 243.

¹⁴⁸⁹ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 243.

vurgu yapmıştır.¹⁴⁹⁰ Çift meclis sisteminde amaç, iki ayrı iradenin tezahürü ve bir konu üzerinde birleşmesi olduğuna göre, aynı iradenin, iki meclisinde iradesinin açıklanmasında yer alması, sistemin mantığına aykırı düşmektedir.¹⁴⁹¹

1961 Anayasası'nın 78. maddesinin daha sonraki fıkralarında ise, milletvekilliğiyle bağdaşmayan işler sayılmıştır.¹⁴⁹² Maddeye göre;

“TBMMüyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda, Devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan doğruya veya dolayısıyla katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda, kamu yararına çalışan demeklerden özel gelir kaynakları ve özelimkânları kanunla sağlanmış olanların yönetim kurullarında başka işlerinde görev alamazlar ve bunların herhangi bir yüklenme işini doğrudan doğruya veya dolayısıyla kabul edemezler.

TBMMüyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmi veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul edebilmesi, kendi Meclisin kararına bağlıdır.

TBMMüyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla gösterilir”.

1982 Anayasası'nda, milletvekilliği ile bağdaşmayan işlerin büyük kısmı Anayasa'nın 82. maddesinde gösterilmiştir. TBMM'ye de, üyelikle bağdaşmayan diğer görev ve işleri kanunla düzenleme yetkisi vermiştir.¹⁴⁹³

Anayasa'nın 82. maddesine göre, milletvekilliği ile bağdaşmayan işler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

İlk olarak, milletvekilleri, devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda, devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda görev alamazlar, vekil olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Öte yandan, milletvekilleri, özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış, kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekil olamazlar.

¹⁴⁹⁰ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, ss. 244-245.

¹⁴⁹¹ Aldıkaçtı, s. 239; Bilir, s. 92.

¹⁴⁹² Bilir, s. 92.

¹⁴⁹³ Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 239.

Belirtmek gerekir ki, çağdaş demokrasilerdeki siyasî parti olgusu ile özellikle parlamenter rejimlerde, yasama ve yürütme organları arasındaki siyasî bağ, artık yasama bağdaşmazlığı kurumunun tarihsel kökenindeki anlam ve önemini kısmen yitirmesine yol açmıştır.¹⁴⁹⁴ Buna karşın, Özbudun'a göre, bu noktada 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre yasama uyumsuzluğunun kapsamını genişletmiştir. Bu düzenlemeye göre, yasama uyumsuzluğunun kökenindeki amaç aşılmıştır. Çünkü, burada sayılan işler, devletle ilgili sayılabilecek işler değildir. Dolayısıyla, burada milletvekilinin, yürütme organı karşısındaki bağımsızlığını koruma amacı da söz konusu değildir.¹⁴⁹⁵ Özbudun, yasama uyumsuzluğunun genişletilmesine gerekçe olarak ise, 1982 Anayasası'nın, siyasî faaliyetle, dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları gibi kurumların faaliyetleri arasında, kesin bir sınır çizme isteğinin rol oynadığını belirtmiştir.¹⁴⁹⁶

Son olarak, milletvekilleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı, resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir milletvekilinin, belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere, Bakanlar Kurulu tarafından verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclis'in kararına bağlı tutulmuştur.

1982 Anayasası'nın 82. maddesinin son fıkrasında, TBMM üyeliği ile bağdaşmayan, diğer görev ve işlerin, kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Gözler'e göre, bu durumda, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir iş ya da görev, anayasa değişikliği yapmaya gerek olmadan kanunla yapılabilir. Dolayısıyla, bu yönde yapılan bir kanun da, Anayasaya aykırılık teşkil etmez.¹⁴⁹⁷

Uygulamada damilletvekilliği ile bağdaşmayan işler, 31 Ekim 1984 tarih ve 3069 sayılı TBMM Üyeliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Kanuna göre;

Milletvekilleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda, Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda, özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek

¹⁴⁹⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 292. Benzer görüş için bkz. Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 240.

¹⁴⁹⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 292. Benzer görüş için bkz. Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 240.

¹⁴⁹⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 293.

¹⁴⁹⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 318.

kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar (md. 2/1).

Milletvekilleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmi veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulu'nca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır (md. 2/2).

Milletvekilleri, ücret karşılığı iş takipçiliği, komisyonculuk, müşavirlik te yapamayacaklar; genel sekreter, sekreter veya benzeri herhangi bir ad altında hiçbir yönetim görevi alamayacaktır (md.3). Yine aynı şekilde belirtilen kurum ve kuruluşlarda genel sekreter, sekreter veya benzeri herhangi bir nam altında hiçbir yönetim görevi de alamayacaktır (md.4).

Milletvekilleri, ayrıca yabancı bir devlet veya milletlerarası bir kuruluş tarafından verilen idari ve siyasî, ücretli herhangi bir işi veya görevi TBMM'nin kararı olmadıkça kabul edemez (md4/1).

Diğer taraftan kanun, milletvekillerine, milletvekili seçilmeden önce milletvekilliği ile bağdaşmayan bir yükümlülüğü üstlenmiş olan milletvekillerine, bu yükümlülüklerinden kurtulmak için altı aylık bir süre tanımaktadır (md.6).

Belirtilen bu hususlara göre, 1982 Anayasası, her ne kadar yasama bağdaşmazlığını arttırmış olsa da, yukarıda belirtilen yasakların dışında, hâlâ milletvekillerinin özel işlerini yürütmeleri ve serbest mesleklerini icra etmeye devam etmeleri mümkündür. Örneğin, milletvekili seçilmiş olan bir doktor, mühendis ya da avukat,¹⁴⁹⁸ yukarı da belirtilen yasakları ihlal etmemek kaydıyla, bu mesleklerini icra etmeye devam edebilirler.¹⁴⁹⁹

¹⁴⁹⁸ Aksi yönde görüş için bkz. Tanilli, s. 267. Tanilli'ye göre, “*Parlamento üyeliği ve avukatlık, her şeyden önce işlev özellikleri, yer ve zaman koşulları açısından, savsamasız bir arada yürütülmesine olanak vermeyecek ağırlıkta uğraşlardır; öte yandan, hasmın parlamento üyesi avukatının, yargı katındaki siyasal etkinliği yüzünden davayı kazandığı sanısı, başta yargıcın kişiliği olmak üzere, adalete güven duygusunu ve avukatlık mesleğinin saygınlığını yaralayan öğelerdir. Yasama ve savunma görevleri en iyi biçimde kullanılsa bile kaçınılmazlığı söz götürmeyen bu sakıncaların, bir de kötüye kullanma halinde hangi boyutlara erişeceğini düşünmek gerekir.*”

¹⁴⁹⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 318. Benzer görüş için bkz. Bilir, ss. 95-96.

G. Milletvekillerinin Özlük Hakları

Milletvekillerinin özlük hakları, sadece aldıkları aylık ve ödeneklerle sınırlı değildir. Milletvekillerinin sosyal güvenlik hakları ve diğer sosyal hakları da özlük hakları içindedir.¹⁵⁰⁰ Bu açıdan milletvekillerinin özlük hakları incelenirken bu konu, ekonomik haklar ve emeklilik hakları ve diğer sosyal haklar başlığı altında incelenecektir.

Milletvekillerinin özlük hakları, kişinin milletvekili seçilmesiyle başlamaktadır. Milletvekili seçilmiş olan bir kişinin, bu haklardan faydalanabilmesi için and içmesine gerek yoktur.

Milletvekillerinin özlük hakları ile ilgili hususlar, 1982 Anayasası'nın 86. maddesinde belirtilmiştir. Maddede, “*TBMM üyelerinin ödenek, yolluk ve emeklilik işlemleri kanunla düzenlenir...*” denmesi suretiyle, bu hakların kanunla düzenleneceğini belirtmiştir. Nitekim, 26.10.1990 tarih ve 3671 sayılı, TBMM Üyelerinin Ödenek, Yolluk ve Emekliliklerine Dair Kanun ile bu düzenleme yapılmıştır.

1.Ekonomik Hakları

Milletvekilliğinin, ücretli mi, yoksa ücretsiz mi olması hususundaki tartışmalar eskiden beri süre gelmektedir.¹⁵⁰¹

Milletvekilliğinin ücretsiz olması durumunda, Meclis'in itibarı artacağı, çıkarıcı kimselerin Meclis işlerinden uzak duracağı ve sadece millete hizmet etmek isteyen kimselerin meclis üyesi olmak isteyeceği görüşleri ileri sürülmüştür. Diğer taraftan, meclis üyeliğinin ücretsiz olması durumunda, bu işi yalnızca zengin kimseler yapabilecek, fakir kimseler ise yapamayacaktır. Şayet, fakir bir kimse meclis üyesi seçilirse, bu takdirde bu kimsenin meclis üyeliğini sürdürebilmesi için birileri tarafından desteklenmesi gerekecektir. Bu durumda ise meclis üyesi olan kişi, kendini destekleyenlere karşı bağımsızlığını kaybedecektir. Meclis üyeliğinin ücretli olması durumunda ise, aç gözlü kimseler meclis üyesi olmak isteyebileceği gibi

¹⁵⁰⁰ Fahri Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık ve Diğer Ödenekleri”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 3, Ekim-Kasım- Aralık, 2006, s. 27.

¹⁵⁰¹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 791.

meclis üyeliği, para kazanılan bir meslek konumuna da gelebilir. Son olarak ise meclis üyesi olan kimseler, kazandıkları ücretleri kaybetmemek için ellerinden gelen her şeyi yapabileceklerdir.¹⁵⁰²

Meclis'in etkin olarak görevini yapabilmesi ve Milletvekilleri için onlara sağlanan araçlar ve imkânlar son derece önemli olduğu gibi yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı, milletvekillerinin, sorunlarla etkili şekilde ilgilenebilmeleri, kendilerine yönelmiş taleplere etkili şekilde karşılık verebilmeleri ve görevlerinin gerektirdiği gibi bir hayat düzeyi sürdürebilmeleri için bir ödenek almaları gerekmektedir.¹⁵⁰³

Uygulamada, öncelermredici vekâlet konusunu anlatırken de belirttiğimiz gibi, o dönemlerde meclis üyeleri kendi seçmenlerinden ücret isteme hakkına sahiptiler. Ancak, sonraları emredici vekâlet anlayışının terk edilmesi ve yeni temsil anlayışının yaygınlık kazanmaya başlaması ile birlikte temsilcilerin seçmenlerinden ücret isteme uygulaması ortadan kalktı. Zamanla ücretli meclis üyeliği sistemi kabul edilmeye başlandı.¹⁵⁰⁴

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise, milletvekillerinin aldığı ücretin niteliği konusudur. Milletvekili olan kimseye, görevi dâhilinde yaptığı harcamalar (ulaşım, kira, otel, telefon, posta vs.) nedeniyle ödeme yapılıyorsa, buna tazminat(indemnity) adı verilmektedir. Diğer taraftan, milletvekili olan kimseye, yaptığı hizmet karşılığında, bir ödeme yapılıyorsa ve bu ödemeler aylık dönemler halinde düzenli olarak yapılıyorsa, buna da maaş(salary) adı verilmektedir. 1982 Anayasası'nda ise milletvekillerine yapılacak ödemeler için "maaş" kelimesi değil, "ödenek ve yolluk" ifadesi kullanılmaktadır.¹⁵⁰⁵

Milletvekillerinin, bir yandan görevlerinin gerektirdiği bir hayat düzeyisürdürmelerineimkân verecek bir ödenek almalarını, bir yandan da kanun koyucu vasıflarından yararlanarak, bu ödenekleri aşırı ölçülerdeyükseltmemelerini sağlamak amacıyla, çeşitliülkelerin anayasalarında, yasama meclisi üyelerinin mali statülerininindüzenlendiğigörülmektedir.¹⁵⁰⁶ Örnek bazı ülke meclis üyelerinin maaşları

¹⁵⁰² Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 791-792.

¹⁵⁰³ Bilir, s. 118.

¹⁵⁰⁴ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 792.

¹⁵⁰⁵ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 792-793.

¹⁵⁰⁶ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 299.

şu şekildedir. Almanya’da (German Bundestag)¹⁵⁰⁷ 7668 Avro, Avustralya’da (House of Representatives)¹⁵⁰⁸ yıllık 75,949 A\$, ABD’de (House of Representatives)¹⁵⁰⁹ yıllık 136,700 \$, Fransa’da (National Assembly)¹⁵¹⁰ 76,202.70 FF, İngiltere’de (House of Common)¹⁵¹¹ yıllık 64,766 £, Kanada’da (House of Common)¹⁵¹² aylık 64,400 CAN\$, Yunanistan’da (Hellenic Parliament)¹⁵¹³ aylık 5,393.40 Euro, Kıbrıs Rum Kesimi’nde (House of Representatives)¹⁵¹⁴ aylık 15,318 CY£’dir. Türkiye’de (TBMM)¹⁵¹⁵ ise aylık 3000 \$’dır.

Milletvekillerinin maaşları ve diğer ödenekleri, Osmanlı Devleti’nin ilk Anayasası olan 1876 K.E.’den, 1982 tarihindeki Türkiye Cumhuriyeti’nin son Anayasası’na kadar geçen dönem içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır.¹⁵¹⁶

Bilindiği üzere 1876 K.E. ile birlikte, Osmanlı Devleti’nde, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olmak üzere çift meclisli bir yapı mevcuttu. Bu husus, K.E.’nin 42-80. maddelerinde düzenlenmiştir.¹⁵¹⁷ Söz konusu maddelere göre, Meclisi Umumi,¹⁵¹⁸ Meclisi Ayan ve Meclisi Mebusan’dan oluşmaktadır. Böylece Osmanlı tarihinde ilk kez, genel seçim ilkesi kabul edilmiş ve iki meclisli bir parlamento kurulmuştur.¹⁵¹⁹ Düzenlemelere göre, Heyet-i Mebusan’ın üyeleri seçimle işbaşına gelmekte, Heyet-i Ayan’ın üyeleri ise doğrudan padişah tarafından atanmaktadır.¹⁵²⁰

Cumhuriyet dönemi ile kıyas açısından bakacak olursak, Osmanlı Devleti dönemindeki Meclis-i Mebusan, Cumhuriyet dönemi Meclis’i ile benzerlik göstermekte hatta bir anlamda, Cumhuriyet dönemindeki Meclis’in, Meclis-i

¹⁵⁰⁷ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2121.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵⁰⁸ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2015.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵⁰⁹ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2339.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹⁰ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2113.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹¹ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2335.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹² <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2055.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹³ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹⁴ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2081.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹⁵ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2323.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁵¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, ss. 27-70.

¹⁵¹⁷ Kili, Gözzübüyük, s. 32-34; Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, s. 28.

¹⁵¹⁸ Meclisi Umumi tam bir yasama yetkisine sahip değildir. Üyeler her konuda yasa önerememekte; öneri yapmak için padişahın izni aranmakta, izin çıksa bile önerinin görüşmelere konu olabilmesi için Şurayı Devlet incelemesi aranmakta, kabul edilen bir yasanın yürürlüğe girebilmesi için padişahın onayı gerekmektedir. Bkz. Eroğul, Atatürk’e Giriş, ss. 212-213; Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, s. 28, dipnot 5.

¹⁵¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10; Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, s. 28.

¹⁵²⁰ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, s. 28.

Mebusan'ın devamı niteliğinde olduğu belirtilmektedir.¹⁵²¹ Buna göre, Meclis-i Mebusan üyelerinin aylıkları, ilk olarak, 1876 K.E. ile düzenlenmiştir. 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, milletvekili aylıkları için yeni bir dönem başlamış, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve son olarak 1982 Anayasası dönemlerinde, dönemden döneme düşüş ve yükselişler göstermiştir.¹⁵²²

Milletvekillere ödenecek ücret miktarı, enflasyon, meclis üyelerinin kendilerine çok yüksek maaşlar tespit edebilmesi gibi nedenlerden dolayı,¹⁵²³ anayasalarda bu duruma kısıtlama getirilerek, maaş hususunun kanunla saptanması öngörülmüştür.¹⁵²⁴ Bazı anayasalar ise ayrıntılı hükümler getirmişlerdir.¹⁵²⁵

1924 Anayasası, bu birinci kategoriye girmektedir. Adı geçen Anayasa'nın 18. maddesinde “*mebusların senevî tahsisatları, kanunu mahsus ile tayin olunur*” denilmiştir. Ancak, bu madde, TBMM'nin iradesini kısıtlayıcı herhangi bir hüküm taşımadığından, 1960'tan önceki uygulamalarda, milletvekili ödeneklerinin sık sık ve hayli büyük rakamlara ulaşacak şekilde yükseltildiği görülmüştür.¹⁵²⁶ 1961 Anayasası'nın “ödenek ve yolluklar” başlığını taşıyan 82. maddesi, “*TBMM üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenğin yarısını aşamaz*” demek suretiyle, 1924 Anayasası'ndaki bu sakıncalı uygulamaya karşı bir tepki olarak düzenlenmiştir.¹⁵²⁷

Nitekim, 1982 Anayasası'nın 86. maddesinde de,

“*TBMM üyelerinin ödenek, yolluk ve emeklilik işlemleri kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz. TBMM üyeleri ile bunların emeklileri T.C. Emekli Sandığı ile ilgilendirilirler ve üyeliği sona erenlerin istekleri halinde ilgileri devam eder.*

TBMM üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine T.C. Emekli Sandığı tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir”

¹⁵²¹ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, s. 34.

¹⁵²² Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, ss. 65-66.

¹⁵²³ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 793.

¹⁵²⁴ Ergun Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Malî Statüleri” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 3, 1970, s. 63; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 793.

¹⁵²⁵ Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin...”, s. 63.

¹⁵²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, ss. 39-47.

¹⁵²⁷ Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin...”, s. 63.

denmek suretiyle, bu hususu kendinden önceki anayasalardan, daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

Anayasa'nın bu hükümleri karşısında, milletvekillerinin ödenek ve yollukları ilk kez 9.10.1984 tarih ve 3053 sayılı Kanun'la düzenlenmiştir. Daha sonra 1990 yılında hazırlanan 3671 sayılı, TBMM Üyelerinin Ödenek, Yolluk ve Emekliliklerine Dair Kanun'un 8. maddesi ile bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 3671 sayılı Kanunun 1. maddesi ile de milletvekili maaşının en yüksek devlet memuruna ödenen maaşı geçemeyeceği hususunu pekiştirmiştir.¹⁵²⁸ Aynı maddenin devamında ise, *"...TBMM üyelerine bu madde uyarınca hesaplanacak aylık ödenek tutarının yarısı yolluk olarak ödenir. Bu yolluklar herhangi bir suretle haczedilemez. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu mali ve sosyal haklardan yararlanırlar"* denmektedir. Bu düzenlemelerden anlaşılacağı gibi, milletvekilleri, en yüksek devlet memurunun aldığı aylık ve onun yarısı kadar da yolluk almaktadırlar. 657 sayılı DMK'ya göre, en yüksek devlet memuru Başbakanlık Müsteşarı'dır.¹⁵²⁹

3671 sayılı Kanun'un 6. maddesinde, milletvekillerinin ödenek ve yolluklara hak kazanma ve ödeme usûlü düzenlenmiştir. Maddeye göre, *"TBMM üyeleri bu sıfatı iktisap ettikleri aydan itibaren, bu Kanunda belirtilen ödenek ve yolluklara hak kazanırlar. Herhangi bir nedenle Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı kalkanların istihkakları, bu sıfatın kalktığı ayı takip eden aybaşından itibaren verilmez. Ancak, ölüm ve çeşitli sebeplerle genel seçimin yenilenmesi halinde önceden aldıkları üç aylık ödenek ve yolluklar geri alınmaz. Aylık ödenek ve yollukların üç aylığı peşin olarak ve çekle ödenir"*.

2.Emeklilik Hakları ve Diğer Sosyal Hakları

Milletvekillerine, ödenen ödenek ve yolluklar dışında, diğer ülkelerde olduğu gibi temsil görevini daha iyi yerine getirebilmeleri için, birtakım başka haklar da tanınmıştır. Bu hakları, emeklilik ve diğer sosyal haklar şeklinde sınıflandırabiliriz.

¹⁵²⁸ Bilir, s. 123; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 793.

¹⁵²⁹ Bilir, s. 12-123.

a. Emeklilik Hakları

Milletvekillerinin emekliliği, TBMM ile Anayasa Mahkemesi'nin birden çok defa karşı karşıya kaldığı, basında ve Türk kamuoyunda sürekli bir biçimde tartışmalara konu olan bir meseledir. Türk kamuoyu, milletvekillerinin emekliliği meselesine Meclis'in ve milletvekillerinin yaklaşımını hiçbir zaman tasvip etmemiştir. Ancak, Meclis de bütün bu karşı tutuma rağmen, milletvekillerine en iyi emeklilik şartlarının sağlanması için sürekli gayret göstermekten vazgeçmemiştir.¹⁵³⁰

Emeklilik hakkı, herkesin olduğu gibi milletvekillerine anayasa tarafından tanınmış bir sosyal güvenlik hakkıdır. Ancak, milletvekili emekliliğinin tartışma yaratan tarafı, milletvekillerinin kendilerine özel bir biçimde, halkın ifadesi ile "kıyak" bir emeklilik hakkı talep etmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁵³¹

Türk hukukunda, ilginç bir tarihi geçmişi olan milletvekillerinin emeklilik haklarına baktığımızda, milletvekillerinin, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, emeklilik hakkı bulunmazken, 1930'lu yılların sonlarına doğru, çok sınırlı bir biçimde emeklilik hakkı tanınmıştır.¹⁵³²

Öte yandan, milletvekillerine 1960'lı yıllarda, sosyal güvenlik hakkı tanındıktan sonra, emeklilik hakkı milletvekilleri için kurumsallaşmıştır. Milletvekilli olan herkes, daha önceden sosyal güvenlik hakkı olup, olmadığına bakılmaksızın, sosyal güvenlik hakkı kazanmaktadır. Ancak, bu hak, henüz bir ayrıcalık durumunda değildir ve işlerlik kazanabilmesi için ilgilinin başvurusu zorunludur. Bu düzenlemeyle, emeklilik hakkı milletvekilleri için genelleştirilmesine rağmen, ayrıcalıklı bir statü oluşturulmamıştır.¹⁵³³ 8 Temmuz 1971 tarihli ve 1425 sayılı Kanun'la emeklilik hakkı ayrıcalıklı olarak düzenlenmiş, ancak Kanun'un bu düzenlemeleri içeren iki maddesi de, milletvekili emekliliğinin ayrıcalıklı düzenlenemeyeceği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.¹⁵³⁴ Aynı şekilde, 1986 yılında çıkarılan, 3284 sayılı Kanun'un da bazı maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüş, neticede

¹⁵³⁰ Kadir Arıcı, "Türkiye'de Milletvekillerinin Sosyal Güvenliği Meselesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, Y. 2013, S. 1-2, s. 79.

¹⁵³¹ Arıcı, ss.79-80.

¹⁵³² Fahri Bakırcı, "Meclis Üyelerinin Emeklilik ve Diğer Sosyal Hakları", **Yasama Dergisi**, Sayı: 5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, ss. 150-184, s. 151.

¹⁵³³ Bakırcı, "Meclis Üyelerinin Emeklilik...", s. 157.

¹⁵³⁴ Bakırcı, "Meclis Üyelerinin Emeklilik...", s. 158.

Anayasa Mahkemesi sunulan gerekçeleri haklı bularak ilgili maddeleri iptal etmiştir.¹⁵³⁵ Milletvekillerine tanınan emeklilik hakkı, 1990'lı yıllara kadar sınırlı kalmıştır.¹⁵³⁶

Cumhuriyet'in ilk yıllarından, 1990'lı yıllara kadar geçen süre içinde, milletvekilliği görevinin, emeklilik hakkı vermeyen bir statü olmaktan ayrıcalıklı bir emeklilik hakkı veren bir statüye doğru dönüştüğü görülmektedir. 1990 yılında çıkarılan 3671 sayılı Kanun, bu gelişmede bir dönüm noktası oluşturmaktadır.¹⁵³⁷ Bu Kanun, milletvekili ödenek ve yolluklarında da değişiklik getirmekle birlikte, *“getirdiği asıl değişiklik, milletvekili emekliliğinin, ilk defa, ödenek ve yolluklara ilişkin yasayla birlikte düzenlenmesidir”*.¹⁵³⁸

Milletvekillerinin emeklilik hakları, 3671 sayılı Kanun'un¹⁵³⁹ 2. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre,

“TBMM Üyeleri ile dışarıdan atanan bakanlar, seçildikleri veya atandıkları, emekli olanlar ise istekte bulundukları tarihi izleyen ayın başından itibaren T.C. Emekli Sandığı ile ilgilendirilirler. Emekli olanların iştirakçi oldukları sürece sosyal güvenlik kuramlarından aldıkları aylıkları kesilir. 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, yasama organı üyeleri ile dışarıdan atanan bakanların bu görevlerde geçen her hizmet yılı için aynı Kanunun 32. maddesi çerçevesinde üç aylık fiili hizmet zammı uygulanır”.

Emekli aylığının bağlanması konusu ise, aynı Kanun'un 3. maddesinde belirtilmiştir. *“Yasama Organı Üyeleri ile dışarıdan atanan bakanların veya daha önce bu görevlerde bulunmuş olanların istekleri üzerine emekli aylıklarının bağlanmasında, emekli aylığını bağlayacak ilgili Sosyal Güvenlik Kurumunun mevzuatında yer alan genel hükümler uygulanır”*.

Diğer taraftan, 2000 yılında çıkarılan 4505 sayılı Kanun, milletvekili emekliliği konusunda, iki önemli değişiklik yapmaktadır. Bu değişikliklerden birincisi, 3671 sayılı Kanun'a eklenen geçici madde hükümleridir. Geçici madde hükümleri şöyledir;¹⁵⁴⁰

“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yasama organı üyelerinden ve dışarıdan atanan bakanlardan altmış beş yaşını doldurmuş bulunanlar ile bunların dul ve yetimlerine çeşitli kanunlarda yer alan hükümlere göre bağlanmış bulunan aylık ve sair tazminatlara ilişkin olarak yapılan her türlü

¹⁵³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, ss. 160-166.

¹⁵³⁶ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 151.

¹⁵³⁷ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 166.

¹⁵³⁸ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Aylık...”, s. 18.

¹⁵³⁹ RG. Tarih: 28.10.1990, Sayı: 20679.

¹⁵⁴⁰ Ek: 27.1.2000 - 4505/2 md.

işlem ve tahsisler kazanılmış hak olarak saklı olup bağlanmış bulunan emekli, dul-yetim aylıkları ile sair tazminatların Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığına ödenmesine devam olunur. Ayrıca bu Kanunun 5. maddesine göre TBMM’den tazminat almakta iken, bu maddenin yürürlükten kalkması sonucu tazminatları kesilen ve Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığından da temsil tazminatı ödenmeyen yasama organı üyeleri ile dışarıdan atanan bakanların kendilerine, dul ve yetimlerine 5434 sayılı Kanun’un ek 68. maddesindeki esaslar dâhilinde, TBMM bütçesinden temsil tazminatı ödenir. Bu tazminatlar ödendikçe faturası karşılığında Hazine’den tahsil olunur”.

Madde incelendiğinde, 65 yaşını doldurmuş olan emekli milletvekillerine daha önce bağlanan aylık ve tazminatların, kazanılmış hak olarak adlandırıldığı ve kazanılmış hakların korunduğu görülmektedir. Madde ayrıca, emeklilik tazminatının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi nedeniyle ortaya çıkan boşluğun bir kısmını gidermektedir. Maddede, emeklilik tazminatının iptali nedeniyle tazminatı kesilenlere, TBMM tarafından temsil tazminatı ödeneceği öngörülmektedir. Maddeyle, geçmişte çeşitli biçimlerde emekli olmuş olanların hakları yasallaştırılmaktadır.¹⁵⁴¹

4505 sayılı Kanun’un getirdiği önemli değişikliklerden ikincisi, temsil tazminatıdır. Kanun’un 5. maddesinin d bendi göre, “*Makam tazminatı ile yüksek hâkimlik tazminatı ödenmesini gerektiren görevlerde toplam iki yıl bulunduktan sonra emekliye ayrılanlara temsil tazminatları bulundukları en üst görev esas alınarak ödenir*”. Milletvekilleri de bu kapsamda, iki yıl görev yapmış olmaları koşuluyla temsil tazminatı almaya hak kazanmışlardır.¹⁵⁴²

1990 yılında çıkarılan 3671 sayılı Kanun, milletvekili emekliliği ile ilgili olarak ilk özerk kanundur. Ancak, Osmanlı’dan günümüze gelen süreçte, milletvekilliği emekliliğinin bir hak olup olmadığı, bir hak ise sınırlarının ne olduğu hep tartışma konusu olmuştur.¹⁵⁴³

1982 Anayasası, sadece ödenek ve yolluğun yasayla düzenlenmesini zorunlu kılmıştır.¹⁵⁴⁴ Anayasa’da, 2001 yılında, 4720 sayılı Kanun’la yapılan değişiklikle, sadece ödenek ve yolluğun değil, emekliliğin de kanunla düzenleneceği öngörülmüş ve milletvekili emekliliği Anayasa güvencesine alınmıştır. Yapılan bu Anayasa

¹⁵⁴¹ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 177.

¹⁵⁴² Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, ss. 177-178.

¹⁵⁴³ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 178.

¹⁵⁴⁴ Bakırcı, TBMM’nin Çalışma..., s. 384.

değişikliği ile milletvekili emekliliği, bir taraftan güvence altına alınmış, diğer taraftan bütün milletvekillerinin Emekli Sandığı ile ilgilendirilmeleri sağlanmıştır.¹⁵⁴⁵

Milletvekillerinin emeklilik ve özlük haklarına ilişkin düzenlemeler, kamuoyunda yıllardır tartışmalara konu olmaktadır. Milletvekilleri, milletle eşit ve âdil bir emekli aylığı almaya razı olmayacaklarını ortaya koyarak, ayrıcalıklı ve milletvekillerine özel bir emeklilik sistemi tesis etmişlerdir. Bu sistem kamuoyunda “kıyak emeklilik” olarak adlandırılmıştır.¹⁵⁴⁶ Kıyak emeklilik olarak adlandırılan bu düzenlemeler, yazılı ve görsel basında çok sık tartışılmakta ve bu tartışmalar, 1984 yılından beri süregelmektedir.

1984 yılından bu yana 17 kez gündeme gelen emeklilikle ilgili düzenlemeler, 9 kez Cumhurbaşkanı tarafından iade edilmiş, 8 kez de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.¹⁵⁴⁷

Ancak, her ne kadar kamuoyunda tepkiler olsa da, 17.01.2012 tarih ve 6270 sayılı Kanun ile 31.5.2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun Ek 38. maddesine eklenen fıkra ile kamuoyunda “kıyak emeklilik” adı ile bilinen süreç tamamlanmıştır.¹⁵⁴⁸

Milletin temsilcisi olan milletvekillerine, hiçbir vatandaşın hayatı boyunca ulaşamayacağı nitelikte, ayrıcalıklı bir emeklilik hakkının tanınması yanlıştır. Hem sosyal güvenlik adaletine, hem de vatandaşların eşitliği ilkesine aykırı özel bir

¹⁵⁴⁵ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, ss. 178-179.

¹⁵⁴⁶ Arıcı, s. 81.

¹⁵⁴⁷ Bilir, s. 125.

¹⁵⁴⁸ “TBMM Başkanı Cemil Çiçek, milletvekillerinin emekliliğine ilişkin düzenlemenin “ihtiyaç” olduğunu savunarak, dünya parlamentolarındaki durumlar dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığını söyledi. Çiçek, kamuda çalışan üst düzey görevlilerin bir yere gitmeleri halinde harcırah, araba, uçak parası verildiğini belirterek, “Sadece milletvekilleriyle ilgili olduğu zaman kaleminizden kan damlamasın. Gerçekçi olun” dedi. Çiçek, seçim bölgesine giden milletvekilinin tüm harcamaları cebinden yaptığını vurgulayarak, “Bu bir ihtiyaçtır, intibak durumu söz konusuydu. Yapılan bundan ibarettir. 4 grubun da birlikte karar verdiği bir iştir” diye konuştu.” Kıyak Emeklilik için Haydi Eller Havaya, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/kiyak_emeklilik_icin_haydi_eller_havaya-1073423; Erişim Tarihi: 03.02.2015. Eklenen fıkraya göre, “Bu maddenin yürürlük tarihinden önce bu Kanunun 43 üncü maddesinin üçüncü fıkrasında sayılan görevlerde bulunmuş olanlardan herhangi bir sebeple bu görevleri sona erenler ile Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu, Temsilciler Meclisi ve Danışma Meclisi Başkanları da bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihi takip eden aybaşından itibaren bu Kanunun 43 üncü maddesi hükmünden yararlanır. Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği görevi devam edenler ile daha önce yasama organı üyeliği görevi sona ermiş olanlardan veya dışarıdan bakanlığa atanmış olanlardan halen milletvekilliği esas alınarak emekli aylığı ödenenlerin, bu Kanunun 43. maddesine göre aylığa hak kazanabilmesinde, aynı maddenin altıncı fıkrasının birinci cümlesinde belirtilen 2 yıllık süre şartı aranmaz” Ek: 17.1.2012-6270/16 md.

emeklilik hakkı, milletvekilliği kurumuna ve TBMM'nin saygınlığına zarar verir. Kıyak emeklilik ifadesi, halkın bu ayrıcalıklı uygulamaya karşı olduğunu ortaya koyan bir söylemdir.¹⁵⁴⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere, 5510 sayılı Kanun'da, 6270 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik ve ek maddelerle, milletvekillerine sağlanan emeklilik hakları, Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan devletin niteliklerine ve 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine bütünüyle aykırı olarak düzenlenmiştir. Anayasa'nın 86. maddesinde belirtilen milletvekillerinin emekliliklerinin özel bir yasa ile düzenleneceğine ilişkin düzenlemenin varlığı, Meclis'e Anayasa'nın 10. maddesine aykırı bir düzenleme yapma hakkı vermez. Milletvekilleri, sadece kendilerinin değil, aynı zamanda milletin sosyal güvenliğini sağlamak için çaba göstermek ve kendi sosyal güvenliklerini de bu çerçevede düşünmek durumundadırlar. Milletin seçtiği ve görev verdiği vekillerine, milletvekili olarak sağladığı imkân ve hakları, emekliliklerinde de sağlama yükümlülüğü olmamalıdır.¹⁵⁵⁰

Karşılaştırmalı olarak milletvekillerinin emekli maaşlarına bakıldığında ise Türkiye'deki durumdan farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. İsveç, Danimarka, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Ermenistan ve Litvanya'da milletvekili emekliliği bulunmamaktadır. Finlandiya, Hollanda, İngiltere, İtalya ve İspanya'da ise milletvekili emeklilikleri memur gibi olmaktadır.¹⁵⁵¹

b. Diğer Sosyal Haklar

Milletvekillerine yukarıda da belirtildiği üzere, ekonomik ve emeklilik haklarının yanında, bazı sosyal haklarda verilmiştir. Ancak, bu sosyal haklar, herhangi bir kanunda ya da düzenlemede topluca sayılmadığından, sosyal haklar anlatılırken bazılarının gözden kaçırılabilmesi hususunu belirtmekte fayda vardır.

İlk olarak belirtmek gerekir ki, milletvekillerine yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerinde Meclis adına görevlendirildikleri takdirde, harcırah verilmektedir.

¹⁵⁴⁹ Arıcı, s. 84.

¹⁵⁵⁰ Arıcı, ss. 120-121.

¹⁵⁵¹ Ülkelere Göre Emekli Milletvekili Maaşları, <http://www.emekli-maasi.com/arsiv/ulkelere-gore-milletvekili-emekli-maaslari.aspx>, Erişim Tarihi: 12.10.2015.

Ayrıca, ulaşım araçlarının herhangi biri ile seyahatlerinde indirimler yapılmakta, Devlet Demiryollarındaise ücretsiz seyahat edebilmektedirler.¹⁵⁵²

Ayrıca, her milletvekiline bir çalışma odası, TBMM Başkanlık Divanı Kararları gereği, bir kamu kuruluşunda görevli veya mevcut TBMM personeli içinden, milletvekilinin yazılı talebi doğrultusunda bir sekreter¹⁵⁵³ ve yine milletvekillerinin talep etmeleri hâlinde, yasama ve araştırma faaliyetlerine yardımcı olmak üzere, bir danışman görevlendirilmektedir.¹⁵⁵⁴ Yine, milletvekillerinin ikametgâh sorunlarının çözülmesi için, her milletvekiline bir lojman tahsis edilmekte¹⁵⁵⁵ veya lojman tahsis edilmeyenlere kira yardımı yapılmaktadır.¹⁵⁵⁶

Yine milletvekilleri ve milletvekillerinin bakmakla yükümlü olduğu kimselere, sağlık karneleri verilmek suretiyle sağlık hizmetlerinden de yararlandırılmaktadırlar.¹⁵⁵⁷ Tedaviler bu karne ile resmî veya özel sağlık kurum ve kuruluşlarına müracaat edilerek yaptırılır. 5682 sayılı Pasaport Kanunu’nun 13. maddesi gereğince de milletvekilleri ile eş ve çocuklarına “diplomatik pasaport” verilmektedir.¹⁵⁵⁸ Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun’un 7. maddesine göre de “...*Yasama Organı Üyeleri ile bu görevlerde bulunmuş olanlar... gibi kamu görevlileri harçsız olarak silah taşıyabilmektedirler*”.¹⁵⁵⁹

Ayrıca, Milletvekillerinin ölümü halinde, 3671 sayılı TBMM Üyelerinin Ödenek, Yolluk ve Emekliliklerine Dair Kanun’un 7. maddesinde ölüm yardımı düzenlenmiştir. Bu maddeye göre;

¹⁵⁵² Şenol Durgun, **Ulusal Düzeyde Yasa Koyucuların Temsil Gücü ve Özlük Hakları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s. 384; Bilir, s. 123. Ayrıca kanunî düzenleme için bkz. 25.12.1979 tarihli ve 2254 sayılı T.B.M.M. Eski Üyeleri Hakkında Kanun ve 30.5.1974 tarih ve 1824 sayılı Kanun.

¹⁵⁵³ Feride Eroğlu, Ahmet Yıldız, Ali Çolak, **Avrupa Ülkelerinde Parlamenterlerin Hukuksal ve Sosyal Güvenceleri ile Özlük Hakları**, TBMM Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, Araştırma Servisi, Ankara, 2003, s. 74; Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 181.

¹⁵⁵⁴ Mine Yıldız, “Türkiye’de Yasama İşlevi Açısından Milletvekili Danışmanlığı”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 4, Ocak-Şubat-Mart, 2007, ss. 100-114, s. 108; Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 181; **TBMM Milletvekili Rehberi**, TBMM Basımevi, Ankara, Haziran 2011, ss. 16-17.

¹⁵⁵⁵ Lojman tahsisi ile ilgili olarak bkz. 1990 tarih ve 3671 sayılı Kanun.

¹⁵⁵⁶ Durgun, ss. 385-386; Bilir, s. 124.

¹⁵⁵⁷ 1994 tarih ve 4049 sayılı Kanunla, milletvekilleri ile eski milletvekillerinin ve bunların bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinin tedavilerinin TBMM tarafından sağlanacağı hüküm altına alınmış ve maddenin başlığına “sosyal haklar” ibaresi eklenmiştir. Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 180.

¹⁵⁵⁸ TBMM Milletvekili Rehberi, s. 15.

¹⁵⁵⁹ Bakırcı, “Meclis Üyelerinin Emeklilik...”, s. 180.

“TBMM üyelerinin ölümleri halinde 657 sayılı DMK ile ek ve değişikliklerine göre en yüksek devlet memurunun almakta olduğu aylığın (ek gösterge dâhil) oniki aylık tutarı ölüm yardımı olarak TBMM bütçesinden usûlû dairesinde ve resen ödenir. Yasama Organı üyeliği sona erenler için bu yardım ölüm tarihi itibariyle 1. fıkra göre hesaplanacak miktarın yarısı tutarında olmak üzere TBMM bütçesinden ödenir. Bu madde uyarınca ölüm yardımı yapılanlara diğer mevzuat hükümleri ile öngörülen ölüm yardımları yapılmaz. Bu maddenin tatbikinde 657 sayılı DMK’nın 208 inci maddesi hükümleri uygulanır”.

Son olarak ise, 7 Mayıs 2013 tarih ve 2/1505 esas numaralı TBMM Üyeliği Kanunu Teklifi ile TBMM üyelerinin, bu üyeliği sona erenlerin ve dışarıdan atanan bakanların, ödenek, yolluk, emeklilik, tedavi hakkı, ölüm yardımı, cenaze töreni, protokol sırası, diplomatik pasaport, silah bulundurma ve taşıma, rozet ve kimlik temini ve taşınması, trafik düzenine ilişkin özel durumlar, üyelikle bağdaşmayan işler, yasama faaliyetlerinde personel istihdamı ve benzeri konulardaki mali, sosyal hak ve yükümlülükleri ile ilgili diğer hususların tek bir Kanun çatısı altında düzenlenmesi hususu gündeme alınmıştır. Bu vesileyle, uygulamada ortaya çıkan tereddütlerin giderilmesi ve kamuoyunun şeffaf bir şekilde bilgilendirilmesi maksadıyla, TBMM üyeliği ile ilgili mevzuatın toplulaştırılması öngörülmektedir.¹⁵⁶⁰ Ancak bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle kanun teklifi yasalaşmamıştır.

¹⁵⁶⁰ 7 Mayıs 2013 tarih ve 2/1505 esas numaralı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği Kanunu Teklifi http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=12778 5, Erişim Tarihi: 02.02.2015.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETVEKİLLİĞİ STATÜSÜNÜN SONA ERMESİ

Bu çalışmanın başından beri, meclislerin birincil öznesi olan milletvekilliği kurumu, seçilme yeterliliğinden, adaylığa, seçimlerin yöntemine, kendilerinin tanınan haklara ve ayrıcalıklara, hatta çeşitli kısıtlamalara kadar değişik yönleriyle tartışılmakta ve incelenmektedir.

Milletvekilliği statüsünün siyasî temsil kurumu olması nedeniyle, belli süreye bağlı olan bu görevin, ne zaman başladığı kadar ne zaman sona erdiği de çok önemlidir.¹⁵⁶¹ Doktrinde her ne kadar milletvekilliğinin sona ermesi kavramı ile ilgili olarak milletvekilliğinin Meclis kararı gerekmeden kaybedilmesine “sona erme”, üyeliğin Meclis kararı ile kaybedilmesi durumunda “üyeliğin düşmesi” gibi ikili bir ayrım¹⁵⁶² gidilse de, 1982 Anayasası, kavramsal olarak böyle bir ayrım gitmemiş ve “milletvekilliğinin düşmesi” başlıklı 84. maddesinde, yalnızca düşme ile alakalı hükümler düzenlenmiştir. Aynı şekilde, İçtüzükte de, kavramsal bir ayrım yapılmamış, başlık olarak “üyeliğin düşmesi” başlığı kullanıldığı gibi düşme ve sona erme kavramları da birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Örneğin, TBMM İçtüzüğü’nün 135. maddesinde “seçilmeye engel bir suçtan hüküm giyme” bir düşme sebebi olarak öngörülmüşken, 136. madde de aynı sebep için “sona erme” deyimini kullanılmıştır.¹⁵⁶³ Onar’da düşme ve sona erme kavramlarının çoğu zaman birbirlerinin yerine kullandığını belirtmektedir. Ayrıca bu konuda kavramsal bir tutarlılığının gözetilmediğini ifade ederek, Anayasa ve İçtüzük’te belirtildiği şekilde

¹⁵⁶¹ Hamit Eşen, “Parlamento Hukukunda Milletvekilliğinin Sona Ermesi”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 19, 2011, s. 38.

¹⁵⁶² Dal, ss. 239-241; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, ss. 194-197; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 298,299; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 250; Bilir, s. 132; Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 214-215; Neziroğlu, s. 330; Eşen, ss. 37-56; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, ss. 64-80. Örneğin, Anayasa Mahkemesi de, 1982 Anayasası’nın 84. maddesinin, değiştirilmeden önceki şekliyle ilgili olarak vermiş olduğu bir kararında, “düşme” ve “sona erme” kavramlarının ayrı kavramlar olduğuna işaret etmiştir. Anayasa Mahkemesine göre, “...Anayasa’nın 84. maddesinin 1. fıkrasındaki ‘üyeliğin düşmesi’ ile 3. fıkrasındaki ‘üyeliğin sona ermesi’ birbirinden ayrı durumlardır. Düşme kararı TBMM verir. Anayasa Mahkemesi böyle bir karar veremez Ancak, bir siyasi parti kapatılınca, sözleri ve eylemleriyle buna neden olan milletvekilinin üyeliği, Anayasa Mahkemesinin parti kapatma kararını TBMM’ne tebliğ etmesiyle kendiliğinden sona erer. Bunun için Anayasa Mahkemesi’nin ya da TBMM’nin ayrı bir kararına ve işlemine gerek yoktur” demektedir. Bkz. AMK, E: 1992/1(Siyasi Parti Kapatma), K. 1993/1, K. T: 14.7.1993, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/3efe4383-c209-43aa-b512-2da93020a71b?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, Erişim Tarihi: 04.02.2015.

¹⁵⁶³ Bilir, ss. 131-132.

sadece “düşme” tabirini kullanmış, yukarıda belirtildiği gibi ikili bir ayrıma gitmemiştir.¹⁵⁶⁴

Türkiye’de yaşanan siyasî olaylar ve başta Anayasa Mahkemesi ve YSK tarafından verilen bazı kararlar, milletvekilliğinin sona ermesi konusunu da incelenmesi gereken özel bir alan hâline getirmektedir.¹⁵⁶⁵ Bu sebeple, milletvekilliğinin sona erme nedenleri ve bu konuda TBMM’deki uygulamaların incelenmesi, başta Anayasa, İçtüzük ve YSK kararları açısından ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada “sona erme” kavramını ana başlık olarak kullanmaktayız. Çünkü, sona erme kavramı, düşmeyi de içine alan daha geniş bir kavramdır. Zira, düşmede milletvekilliğini sona erdirir. Ancak, çalışmanın içerisinde, alt başlık olarak Anayasa’nın 77. ve 101/4. maddelerinde sayılan haller ve diğer durumlar¹⁵⁶⁶ “sona erme” şeklinde, Anayasa’nın 84. maddesinde geçen durumlar ise “düşme” şeklinde başlıklandırılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle 1876 K.E., 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve 1961 Anayasası’nda milletvekilliği statüsünün sona erme halleri anlatılacaktır. Daha sonra 1982 Anayasası’nda milletvekilliği statüsünün sona erme halleri, milletvekilliğinin kendiliğinden sona erme halleri, YSK kararlarına göre milletvekilliğinin sona ermesi ve son olarak Anayasa’nın 84. maddesi kapsamında milletvekilliğinin düşmesi başlıkları altında kapsamlı olarak incelenecektir.

I. 1982 Anayasası Öncesi Dönemde Milletvekilliği Statüsünün Sona Ermesi

Meclis’e, belirli bir süre için, üye olarak seçilen bir milletvekilinin, bu süre sonunda yeniden seçilememesi, milletvekilliği statüsünün sona ermesinin en doğal biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, belirli bir süre için parlamentoya üye olarak seçilen milletvekillerinin üyelikleri, bu olağan sebep dışında da sona erebilmektedir.¹⁵⁶⁷ Genel olarak bir milletvekili, ölüm, çekilme, Cumhurbaşkanı

¹⁵⁶⁴ Onar, ss. 387-388.

¹⁵⁶⁵ Eşen, s. 38.

¹⁵⁶⁶ Ölüm, ölüm karinesi ve gaiplik, milletvekilinin mahalli idare organlarına seçilmesi, milletvekilinin cumhurbaşkanı seçilmesi, vatandaşlığın kaybı durumları “sona erme” şeklinde başlıklandırılmıştır.

¹⁵⁶⁷ Eşen, ss. 41-42.

seçilme, yerel yönetim organlarına seçilme, seçilme yeterliliklerinden birini kaybetmesi, seçimlerin yenilenmesi ve Anayasa’da belirtilmiş hususlardaki nedenlerle statüsünü kaybetmektedir.¹⁵⁶⁸1982 Anayasası’na kadar yukarıda belirtilen sebepler tarihsel süreç içerisinde sona erme nedenleri olarak Anayasalar içerisinde yer almıştır.

Bu başlık altında, milletvekilliği statüsünün sona ermesi konusu, 1982 Anayasası’na kadar incelenecektir. Böylece Türkiye’deki temsil edenler açısından milletvekilliği statüsünün sona ermesi hususu hakkında tarihsel bir bakış açısına sahip olunacaktır.

A.1876 Kanun-u Esasi

K.E.’de, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan’ın göreve ilişkin koşulları iki ayrı başlık altında düzenlenmiştir.

Heyet-i Ayan üyeleri, Padişah tarafından ömür boyu atanır ve kendi talepleri ile devletçe diğer memuriyete tayin olunanların, Heyet-i Ayan üyelikleri sona erer (md. 62).

Heyet-i Mebusan üyelerinin aşağıda sayılan nedenlerden dolayı üyelikleri düşer:

- Ölüm,
- Yasal (şer’î) kısıtlılık nedenlerinden birine uğrama,
- Uzun bir süre Meclis toplantılarına katılmama,¹⁵⁶⁹
- Görevinden ayrılma, mahkûm olma veya başka bir memurluğu kabul etme.

Eğer bu sebeplerden dolayı üyelerden birinin Heyet-i Mebusan üyeliği sona ererse yerine, en fazla gelecek toplantıya yetişmek üzere, usûlüne göre bir başka kişi atanır (md.74).Padişah buyruğu ile Heyet-i Mebusan’ın feshedilmesi durumunda, en fazla altı ay içinde toplanmak üzere, tüm mebusların yeniden seçimine başlanacaktır(md.73).

Meclis-i Umumi üyelerinden birinin vatan hainliği, K.E.’yi bozmaya ve ortadan kaldırmaya girişme veya kaldırma nedenlerinden biriyle suçlu bulunduğu, bağlı olduğu heyetin toplantıya katılan üyelerinin en az üçte ikisinin çoğunluğu ile

¹⁵⁶⁸ Terzioğlu, s. 204.

¹⁵⁶⁹ Heyet-i Mebusan Nizamname-i Dâhilîsi.

karar verilirse, diğ er bir ifadeyle, Heyet-i Mebusan/Heyet-i Ayan  yesi olan bir mebus, yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Heyet-i Mebusan'ın/Heyet-i Ayan'ın    te ikisi tarafından suçlu bulunursa ya da kanunen hapis veya sürgünü gerektiren bir ceza ile mahkûm olursa, üyelik sıfatı d   er ve söz konusu eylemlerden dolayı yargılanması ve cezalandırılmasına ilgili mahkeme tarafından bakılır ve hüküm verilir(md. 48).

Etkisi ve getirmiş olduğu yenilikler açısından, ikinci bir anayasa kabul edilen 1909 yılında K.E.'de yapılan değişikliklere baktığımızda Meclis-i Umumi  yelerinin statülerini kaybetmeleri noktasında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

B. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yukarıda milletvekilliğinin kazanılması bölümünde belirtildiği gibi seçimlerle ilgili düzenlemeler içermesine rağmen milletvekilliği statüsünün sona ermesine dair hükümler içermemektedir. Türk Anayasa tarihinde ‐iki anayasalı dönem‐ olarak adlandırılan¹⁵⁷⁰ bu dönemde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte 1876 K.E.'nin yürürlükte olması nedeniyle milletvekilliği statüsünün sona ermesi ile ilgili olarak K.E.'nin hükümlerinin geçerli olduğu d    n lebilir.

C. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

20 Nisan 1924 kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda,¹⁵⁷¹ milletvekilliği statüsünün sona ermesi ile ilgili hususlar, 27 ve 28. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, milletvekilliğinin sona ermesine ilişkin şartlar iki başlık şeklinde aşağıdaki gibidir.

TBMM  yeliğinin Meclis kararıyla d   mesi:

- Bir milletvekilinin vatan hainliği ve milletvekilliği sırasında yiycilik suçlarından biriyle sanık olduğuna TBMM Kamutayı hazır üyelerinin    te iki oy çokluğu ile karar verilirse,

¹⁵⁷⁰ Christian Rumpf, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**,  ev. Burak  der, Friedrich-Naumann-Vakfı, Ankara, 1995, s. 23, dipnot 65.

¹⁵⁷¹ 20 Nisan 1924 kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 10 Ocak 1945 tarihinde kabul edilen kanun ile T rk e leştirilmiştir. K.N. 4695, K.T. 10.1.1945.; R.G., T. 15.1.1945, S. 5905.; Düstur, 3. Tertip, C. XXVI., s. 170.

- On ikinci maddede yazılı suçlardan¹⁵⁷² biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar.

TBMM üyeliğinin kendiliğinden düşmesi:

- Çekilme,
- Kanun hükümleri gereğince kısıtlanma,
- Özürsüz ve izinsiz iki ay Meclise devamsızlık
- Memurluk kabul etme hallerinde milletvekilliği düşer.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1876 K.E. ile yukarıda milletvekilliği statüsünün kazanılmasında bölümünde de anlatıldığı gibi, milletvekilliği statüsünün sona ermesi hususunda da paralellik göstermektedir. 1876 K.E. ile ihdas edilen Meclisi Umumi, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan olmak üzere iki yapıdan oluşuyordu ve Meclis-i Mebusan üyelerinin görev süresi seçim dönemi kadardı. Buna karşın, Heyet-i Ayan üyeleri Padişah tarafından ömür boyu atanmaktaydı. Bu nedenle “ölüm” milletvekilliğini sona erdiren şartlar içerisinde sayılmaktadır. Buna karşın, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda “ölüm” milletvekilliğini sona erdiren bir husus olarak sayılmasına gerek duyulmamıştır. Bunun yanı sıra, milletvekilliğini sona erdiren bir neden olarak, 1876 K.E.’de belirtilen “uzun süre meclis toplantılarına katılmamak” olumsuz koşulunun neden olduğu süre ile ilgili belirsizliğe, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda “iki ay” denilerek açıklık getirilmiştir.

D. 1961 Anayasası

1961 Anayasası’nda Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan TBMM üyelerinin seçilme şartları ayrı ayrı düzenlenmiş olsa da, bu meclislerin üyeliklerinin sona ermesi hakkında düzenlemeler farklılık göstermemektedir. Anayasa’nın 80. maddesinde TBMM üyeliğinin sona ermesi aşağıdaki şartlara bağlanmıştır:

- Bir üyenin üye seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymesi,¹⁵⁷³

¹⁵⁷² Ağır hapis cezası veya hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanmak ve hileli iflas.

¹⁵⁷³ Bu suçlar Anayasa’nın Milletvekilliği seçilme yeterliliği ile ilgili 68. maddesinde “...ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve –taksirli suçlar hariç olmak üzere– beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık,

- Çekilmesi,
- Kısıtlanması,
- Üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul etmesi
- Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay katılmaması yüzünden üyeliğinin düştüğünün kendi Meclisince karara bağlanması hallerinde sona erer.

Yukarıdaki durumların ortaya çıkması halinde yasama dokunulmazlığının kaldırılması veya üyeliğinin düşmesine meclisçe karar verilmektedir.

II. 1982 Anayasası'na Göre Milletvekilli Statüsünün Sona Ermesi

Milletvekilleri, bazı istisnalar dışında, diğer ülkelerde olduğ gibi belli bir süre için görev yapmak üzere meclis üyeliğine seçilmektedirler.¹⁵⁷⁴ Kendiliğinden sona erme halleri, Anayasa'nın 77. maddesinin 1. fıkrasına göre, seçimlerin dört yılda bir yapılması,¹⁵⁷⁵ 2. fıkrasına göre, TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesi (erken seçim), Anayasa'nın 116. maddesi uyarınca, seçimlerin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi ve 101. maddenin 4. fıkrası uyarınca, milletvekilinin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, olacağı belirtilmiştir. Seçimlerin, zamanında ya da erken olarak yapılması sonucunda, yeniden seçilemeyen milletvekilleri ile bir daha aday olmayan milletvekillerinin üyelikleri, kendiliğinden sona ermektedir. Yeniden seçilenlerin ise devam etmektedir.¹⁵⁷⁶ Milletvekilliğinin bu şekiller de sona ermesi, sona ermenin en doğal biçimde olan şekilleridir.¹⁵⁷⁷

Kural olarak, milletvekillerinin, seçilmiş oldukları dönem bitip, yenileri seçilene kadar üyeliklerinin devam etmesi beklenir. Ancak, bazı durumlarda ise normal olarak belirlenmiş görev süresi henüz tamamlanamadan, dünyadaki diğer ülke örneklerinde de olduğu gibi, milletvekillerinin üyelikleri, çeşitli nedenlere bağlı

dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar..." şeklinde sayılmıştır.

¹⁵⁷⁴ Bakırcı, TBMM'nin Çalışma..., s. 54; İba, Anayasa ve Siyasal Kurumlar, s. 110; Eşen, s. 41; Bilir, s. 129.

¹⁵⁷⁵ Anayasa'nın 77. maddesine göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri dört yılda bir yapılır. Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasada belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer." (Değişik: 21.10.2007-5678/1 md.)

¹⁵⁷⁶ Bilir, s. 129.

¹⁵⁷⁷ Eşen, s. 41.

olarak sonaerebilmektedir.¹⁵⁷⁸ Türkiye'nin siyasî tarihi açısından, normal icra edilen seçimler dışında, askerîmüdahaleler sonucunda Meclis'in faaliyetlerine son verilmesi de, olağanüstü birer durum olarak milletvekilliğini süresinden önce sona erdirmiştir.¹⁵⁷⁹ Ancak, bu durum, milletvekilliğini Anayasa'nın ilgili maddelerinde sayıldığı şekilde sona erdiren ya da düşüren sebeplerden biri değildir.

Milletvekilliğinin sona ermesi hususu ile ilgili olarak, doktrindeki baskın ayırım, "sona erme" ve "düşme" biçimindedir.¹⁵⁸⁰ Daha önceden de belirtildiği üzere, 1982 Anayasası'nın "Milletvekilliğinin Düşmesi" başlığını taşıyan 84. maddesinde de kavramsal olarak böyle birayırıma gidilmediği görülmektedir. Doktrindeki genel eğilime uygun olarak, bugenel açıklamalar çerçevesinde, milletvekilliğinin sona erme nedenlerini, milletvekilliğinin kendiliğinden sona ermesi ve milletvekilliğinin Anayasa'nın 84. maddesindeki sebeplerle düşmesi şeklinde gruplandırarak açıklamak, uygun olacaktır.

Dünyadaki uygulamalarına bakıldığında, milletvekilliğinin sona erme ve düşme nedenlerinin ortaya çıkması durumunda, izlenmesi gereken yöntemlerin, ülkeden ülkeye önemli farklılıklar içerdiği belirtilmektedir.¹⁵⁸¹

Milletvekilliği sıfatının sona erme anı olarak, değişik tarihler kabul edilmektedir. Örneğin, Finlandiya'da, yeni seçimlerin resmi sonuçlarının ilan edildiği gün, eski parlamento üyelerinin bu sıfatları sona ermektedir.¹⁵⁸² Fransa'da ise milletvekilliğinin sona erdiği tarih, gün olarak tespit edilmiştir. Fransız Seçim Kanunu'nun 121. maddesine göre, Milli Meclis'in seçimini izleyen, beşinci yılın Nisan ayının ilk salı günü, milletvekillikleri sona ermektedir.¹⁵⁸³ Bunların dışında, Almanya,¹⁵⁸⁴ Avusturya,¹⁵⁸⁵ İsrail,¹⁵⁸⁶ Portekiz,¹⁵⁸⁷ İsveç¹⁵⁸⁸ gibi ülkelerde, milletvekillerinin bu sıfatları, yeni parlamentonun ilk toplantısını yaptığı ana kadar

¹⁵⁷⁸ Onar, s. 387; Bilir, s. 130; Eşen, s. 42; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 777.

¹⁵⁷⁹ Eşen, s. 42.

¹⁵⁸⁰ Sona erme hallerini "sona erme ve düşme" olarak ayırım yapanlar için bkz. Dal, ss. 239-241; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, ss. 194-197; Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 218-219; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 298-311; Bilir, ss. 129-180.

¹⁵⁸¹ Onar, s. 389.

¹⁵⁸² <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2111.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁵⁸³ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2113.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁵⁸⁴ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2121.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁵⁸⁵ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2015.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁵⁸⁶ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2155.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁵⁸⁷ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2257.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁵⁸⁸ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2303.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

devam etmektedir.¹⁵⁸⁹ Bakırcı ve Gözler'e göre, ülkenin temsilcisz kalmaması açısında bu çözümün isabetli olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁹⁰ Bir başka örnek ise, milletvekilliğinin istifa ile sona ermesidir. Bazı ülkelerde bir milletvekili dilediği zaman üyelikten istifa edebilirken ve istifası meclisin kabulüne bağılı değilken,¹⁵⁹¹ bazılarında ise istifa meclisin kabulüne bağlanmıştır.¹⁵⁹²

Yukarıda sayılan örneklerden başka, seçilmeye engel bir suçtan hüküm giyme,¹⁵⁹³ akıl hastalığı,¹⁵⁹⁴ yasama meclisi çalışmalarına izinsiz veya özürsüz katılmamak,¹⁵⁹⁵ yasama meclisi üyeliği ile bağdaşmayan bir başka görevde bulunmak,¹⁵⁹⁶ siyasî parti üyeliğinin kaybı,¹⁵⁹⁷ milletvekilinin göreve başlarken usûlüne uygun and içmemesi veya içtiği anda bağılı kalmaması,¹⁵⁹⁸ Meclis'in çalışma düzenini bozma da bir düşme nedeni olarak öngörülmüştür.¹⁵⁹⁹

Buraya kadar değinilen değişik düşme nedenlerinin ortaya çıkması durumunda, izlenecek yöntem de, doğal olarak ülke uygulamalarında değışen bir nitelik göstermektedir.¹⁶⁰⁰ Türkiye'de ise milletvekilliğinin kendiliğinden sona ermesine ve Anayasa'nın 84. maddesinde belirtildiği şekliyle düşmesine neden olan durumları aşağıda belirtildiği şekillerde açıklamak mümkündür.

¹⁵⁸⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 777.

¹⁵⁹⁰ Bakırcı, TBMM'nin Çalışma..., s. 251,255; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 778.

¹⁵⁹¹ Finlandiya'da bir parlamenter, Finlandiya'nın yasama organı Eduskunta'dan ancak üyeliğın devamını engelleyen hukukî veya kabule değeri başka bir nedenin varlığı durumunda istifa edebilir. Onar, s. 389.

¹⁵⁹² İngiltere'de ise Avam Kamarası üyeliğinden istifa etmek mümkün değildir. Avam Kamarasının her üyesi, seçildiği dönem sona erene kadar görevini sürdürmek zorundadır. Onar, s. 389.

¹⁵⁹³ Bazı ülkelerde seçilmeye engel bir suçtan hüküm giyme kendiliğinden düşmeye yol açarken, kimilerinde yasama meclisinin kararı gerekmektedir. Örneğın, Finlandiya'da bir üyenin bu tür mahkûmiyetten ötürü üyeliğinin düşmesi İçin, Meclis'in (Eduskunta) 5/6 çoğunlukla karar vermesi gerekir. Onar, s. 389.

¹⁵⁹⁴ İngiltere'de bir milletvekilinin, akıl hastalığı nedeniyle hastaneye yatması gerektiğinde, bu durum meclisi başkanına bildirilir ve altı ay sonra milletvekili aynı hastalıktan dolayı hala hastanede kalmak mecburiyetinde ise, üyeliği düşmüş olur. Onar, s. 389.

¹⁵⁹⁵ Bu süre, Avustralya'da 2 ay iken, Avusturya'da 30 gündür. Onar, s. 390.

¹⁵⁹⁶ Örneğın, parlamenter sisteme sahip olan Hollanda, Norveç ve İsveç'te parlamenterlik ile bakanlık bağdaşmamaktadır. Buna karşılık, parlamenter sistemin tipik örneğini oluşturan İngiltere'de ise gelenekler uyarınca, başbakan ve bakanların mutlaka parlamenter olmaları gerekmektedir. Onar, s. 390.

¹⁵⁹⁷ Portekiz'de bir milletvekilinin partisinden istifa ederek başka bir partiye geçmesi, milletvekilliğinin düşmesi nedeni olarak öngörülmüştür. Federal Almanya'da ise Anayasa Mahkemesince kapatılan bir siyasal parti üyesi olmak, milletvekilliğinin düşmesine yol açmaktadır. Onar, s. 391.

¹⁵⁹⁸ Avusturya'da and içme töreninde yer almayan. Kanada'da içtiği anda sadık kalmayan bir üyenin üyeliği düşürülebilmektedir. Onar, s. 392.

¹⁵⁹⁹ Örneğın, Japonya'da yasama meclisinin çalışma düzenini bozmak bir düşme nedeni olarak öngörülmüştür. Onar, s. 392.

¹⁶⁰⁰ Onar, s. 392.

A. Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Milletvekilinin ölümü, ölüm karinesi ve gaiplik durumu,¹⁶⁰¹ seçimlerin yenilenmesi,¹⁶⁰² milletvekilinin mahalli idare organlarına seçilmesi,¹⁶⁰³ Anayasa'nın 101. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, milletvekilinin cumhurbaşkanı seçilmesi¹⁶⁰⁴ ve son olarak vatandaşlığın kaybı¹⁶⁰⁵ nedenleri mahkeme ya da meclis kararı olmaksızın milletvekilliğini kendiliğinden sona erdiren nedenlerdendir.

1. Milletvekilinin Ölümü, Ölüm Karinesi ve Gaiplik

22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı TMK'nın 28. maddesine göre, kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlamakta ve ölümle sona ermektedir. Ölümle birlikte, milletvekilliği de herhangi bir karara gerek duymaksızın kendiliğinden sona ermektedir. Dolayısıyla, bir gerçek kişi olarak milletvekilinin de kişiliğinin sona erdiği yani öldüğü an, kişiliğe bağlı bir hak olan siyasî temsil hakkı,¹⁶⁰⁶ yani milletvekilliği¹⁶⁰⁷ de sona ermektedir.¹⁶⁰⁸ Çünkü, siyasî temsil hakkı, kişinin şahıs varlığı haklarından biridir. Şahıs varlığı hakları, kural olarak başkasına devredilemedikleri gibi, kişiliğinin sona ermesiyle de kendiliğinden son bulurlar.¹⁶⁰⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, normal koşullarda gerçek bir kişinin kişiliği, ölümle sona ermektedir. Ancak, TMK'nın 31 ila 35. maddeleri arasında düzenlenen, 31. maddesi uyarınca kişinin ölümünün kesin olarak kabul edildiği

¹⁶⁰¹ Bilir, ss. 132,133; Eşen, s. 42; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 250; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 778; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 219; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 67.

¹⁶⁰² Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 196; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 299; Bilir, ss. 132-142; Eşen, ss. 42,43; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 219; Neziroğlu, s. 333; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 65. Seçimlerin yenilenmesinden kastedilen, Anayasa'nın 77. maddesinin 1. fıkrasına göre, seçimlerin dört yılda bir yapılması, 2. fıkrasına göre, TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesi (erken seçim), Anayasa'nın 116. maddesi uyarınca, seçimlerin Cumhurbaşkanınca yenilenmesidir.

¹⁶⁰³ Onar, s. 448-450; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 305-306; Terzioğlu, s. 204.

¹⁶⁰⁴ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 197; Bilir, s. 132-142; Eşen, s. 43; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 219; Neziroğlu, s. 333.

¹⁶⁰⁵ Bilir, ss. 141,142; Eşen, s. 42; Neziroğlu, s. 333.

¹⁶⁰⁶ Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 67.

¹⁶⁰⁷ Bilir, s. 132.

¹⁶⁰⁸ 24. Dönem Milletvekillerinden, AKP Ordu Milletvekili, Harun Çakır (28.10.2011), Katılımcı Demokrasi Partisi (KADEP) Diyarbakır Milletvekili, Şerafettin Elçi (25.12.2012), CHP İstanbul Milletvekili, Ferit Mevlüt Arslanoğlu'nun (16.05.2014) milletvekillikleri, vefat etmeleri nedeniyle sona ermiştir. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.ayrilarlar; Erişim Tarihi: 09.02.2015.

¹⁶⁰⁹ M. Kemal Oğuzman, Nami Barlas, **Medeni Hukuk**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, ss. 147-148; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 67.

kaybolma durumu (ölüm karinesi)ve 32. maddesi uyarınca kesin olmamakla beraber ölüm tehlikesinin bulunduğu kaybolma durumu (gaiplik) gibi, iki özel durum mevcuttur.

a.Ölüm Karinesi

Kişiliğin doğal olarak son bulma şekli, ölümdür. Bu yönüyle ölüm, gerçek kişiliği sona erdiren, hukukî bir olay olarak da ifade edilebilir.¹⁶¹⁰ Gerçekten de bir kişinin öldüğünün tespit edilmesi, ancak cesedinin bulunması ve cesedin o kişiye ait olduğunun belirlenmesiyle mümkün olmaktadır. Ancak, bazı durumlarda, o olay içinde kaybolanların ölümüne kesin gözüyle bakılır. Örneğin, bir uçağın havada infilak etmesi ya da geminin açık denizde batması ve enkazına ulaşılamaması halinde, içindeki yolcuların ölmüş olmaları gerekir.¹⁶¹¹ Bu duruma, 4721 sayılı TMK ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunları'nda (NHK) “ölüm karinesi” denmektedir. Çünkü, bu gibi durumlarda, bir kimsenin ölmüş olduğunu ispat etmek, imkânsız denecek kadar güçtür. Dolayısıyla, ilgililer, ölüm karinesiyle ispât yükünden kurtulmaktadırlar.¹⁶¹²

Yukarıda belirtilen durumlarda, ölüm karinesi işletilmektedir. Kanun koyucu, ölümüne kesin gözle bakılmayı gerektirecek durumda kaybolan bir kimsenin, ölmüş olduğunun ispatında ortaya çıkacak güçlüğü dikkate alarak, bu konuda karine kabul etmiştir. Ölüm karinesiyle ilgili hususlar, 4721 sayılı TMK ve 5490 sayılı NHK'da düzenlenmiştir. Hem TMK'nın 31. maddesine, hem de NHK'nın 32. maddesinin 1. fıkrasına göre, bir kimse, ölümüne kesin gözle bakılmayı gerektiren durumlar içinde kaybolmuşsa, cesedi bulunamamış olsa bile, gerçekten ölmüş sayılmaktadır. Diğer taraftan, TMK'nın 41 ve NHK'nın 32. maddesinin 3. fıkrasına göre, ölmüş sayılan bu kişinin, nüfus kütüğüne müracaat edilen yerin en büyük mülki amirinin emriyle, “ölüm tutanağı” düzenlenir ve ölüm kaydı düşülür.¹⁶¹³

¹⁶¹⁰ Mehmet Zülfi Camkurt, “Ölüm Karinesi ve Gaiplik Durumunda Sosyal Güvenlik Mevzuatı Kapsamında Hak Sahiplerine Gelir ve Aylık Bağlanması”, **Mali Çözüm**, Mart-Nisan 2011, s. 236.

¹⁶¹¹ Bilir, s. 132.

¹⁶¹² Camkurt, s. 236.

¹⁶¹³ Camkurt, s. 236.

b. Gaiplik

Gerçek kişiliği sona erdiren bir diğer durum ise gaipliktir. TDK Sözlüğü'nde gaiplik, “göz önünde olmayan, hazır bulunmayan, nerede olduğu bilinmeyen” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶¹⁴ Başka bir tanım da ise, “yitiklik, bir kimsenin ölümüne muhtemel gözle bakılabilecek bir durumda kaybolması veya uzun zamandan beri kendisinden haber alınamaması hali” olarak belirtilmiştir.¹⁶¹⁵ Hukukî bir terim olarak gaiplik, ölüp ölmediği konusunda tam olarak emin olunmayan durumlarda ölümü lehine kuvvetli şüphenin bulunması, ayrıca, bazı şartların da varlığı koşuluyla, kişinin ölümüne mahkeme kararıyla hükmedilmesidir.¹⁶¹⁶ Bir başka ifadeyle, bir kişinin, ölüm tehlikesi içerisinde kaybolması ve uzun süre haber alınamaması sonucunda, yargıç kararıyla hukukî kişiliğine son verilmesidir.¹⁶¹⁷

Ölüm karinesinden farklı olarak, gaiplik durumunda, kişinin ölümüne kesin gözüyle bakılamaz. Diğer bir ifadeyle, gaiplikte, kişinin ölüm olasılığından söz edilebilir.¹⁶¹⁸ TMK'nın 32. maddesine göre, ölüm tehlikesi içinde kaybolan veya kendisinden uzun zamandan beri haber alınamayan bir kimsenin ölümü hakkında kuvvetli olasılık varsa, hakları bu ölüme bağlı olanların başvurusu üzerine mahkeme, bu kişinin gaipliğine karar verebilir.¹⁶¹⁹

Gaiplik karinesiyle, kişilerin ölmüş sayılabilmesi için bir takım şartların var olması ve bu şartlara dayanılarak mahkeme tarafından gaiplik kararı verilmesi gerekir. Bu şartlar, ölüm tehlikesi içinde kaybolma ile uzun zamandan beri haber alınamama, ölümü hakkında kuvvetli olasılık olması ve belirli bir sürenin geçmiş olmasıdır.

TMK'nın 33. maddesinin 1. fıkrasında, gaiplik kararı alınabilmesi için, iki farklı süre öngörülmüştür. Ölüm tehlikesi içinde kaybolma halinde, gaiplik kararının verilebilmesi için tehlike anından itibaren 1 yıl, uzun süre haber almamama halinde ise gaiplik kararının verilebilmesi için, son haberden itibaren 5 yıl geçmiş olması gerekmektedir. Diğer taraftan, mahkeme, gaipliğine karar verilecek kişi hakkında

¹⁶¹⁴ <http://www.tdk.gov.tr/>; Erişim Tarihi: 09.02.2015.

¹⁶¹⁵ <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 09.02.2015; Camkurt, s. 237.

¹⁶¹⁶ Camkurt, s. 237.

¹⁶¹⁷ <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 09.02.2015.

¹⁶¹⁸ M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Mevzuata Uyarlanmış 10. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 29; Bilir, s. 133.

¹⁶¹⁹ Camkurt, s. 237.

bilgisi bulunan kimseleri, belirli bir sürede bilgi vermeleri için usûlüne göre iki kez¹⁶²⁰ yapılan ilânla çağırır (TMK md. 33/2). Bu süre, ilk ilânın yapıldığı günden başlayarak en az 6 aydır (TMK md. 33/3). Yapılan iki ilandan da durumu bilinmeyen kişi hakkında bir bilgi elde edilemezse, mahkeme gaiplik kararı verir ve ölüme bağlı haklar, aynen gaibin ölümü ispatlanmış gibi kullanılır (TMK. m.35). TMK'nın 45. ve NHK'nın 34. maddesi gereği gaiplik kararı, mahkeme tarafından on gün içinde o yerin nüfus müdürlüğüne bildirilir ve nüfus memurlarınca aile kütüklerine tescil edilir.

Daha önceden de ifade edildiği gibi, bir kişinin gaipliğine karar verilebilmesi için, o kişinin ölüm tehlikesi içinde kaybolmuş olması gerekir. Eğer kişi, ölümüne kesin gözle bakılabilecek bir durumda kaybolmuşsa, bu takdirde zaten onun hakkında ölüm karanesi geçerli olduğundan, ayrıca gaiplik kararı alınmasına gerek yoktur.¹⁶²¹

c. Milletvekilinin Ölümünün, Ölüm Karanesinin ve Gaipliğin Milletvekilliğine Etkisi

Daha önceden de ifade edildiği üzere, ölüm halinde milletvekilliğinin kendiliğinden sona erdiğini biliyoruz. Aynı şekilde, ölüm karanesi ve gaiplik de, ölüm gibi hukukî sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, ölüm karanesinde ve gaiplikte sadece kişinin, ölümüne kesin gözüyle bakılan bir olaya maruz kalması ya da ölüm tehlikesi içinde kaybolması, milletvekilliğinin sona ermesi için yeterli değildir. Ayrıca, bu durumlarda, ya nüfus kaydının bulunduğu en büyük mülki amirin ya da mahkemenin kararı gerekmektedir. İşte bu karardan sonra kişilik sona ermekte, dolayısıyla buna bağlı olarak, milletvekilliği de sona ermektedir. Hemen belirtmek gerekir ki, burada da milletvekilliği kendiliğinden sona ermektedir. Çünkü ne mahkeme, ne mülki amir, ne de Meclis, milletvekilliğinin sona ermesi ile ilgili bir karar vermemektedir.¹⁶²²

Ancak, hakkında gaiplik kararı verilen kişi, ortaya çıkarsa ya da hayatta olduğu anlaşılırsa, gaiplik kararı hükümsüz hale gelir. Gaiplik kararının

¹⁶²⁰ Camkurt, s. 238.

¹⁶²¹ Camkurt, s. 237.

¹⁶²² Bilir, s. 134,135.

hükümsüzleşmesi ile birlikte, gaiplik kararının sonuçları da ortadan kalkar.¹⁶²³ Peki, bu durum milletvekilliği üzerinde nasıl bir hukukî sonuç doğurur? Yani ölüm karinesi ya da gaiplik sonucu kişiliği sona eren ve buna bağlı olarak milletvekilliği sona eren kişinin daha sonra hayatta olduğunun tespit edilmesi halinde, milletvekilliğine tekrar devam edebilecek midir, yoksa edemeyecek midir? Bilir'in de isabetle belirttiği üzere, ölüm karinesi ya da gaiplik durumları uzun bir süreyi kapsadığından dolayı, ilgili milletvekili hakkında -aşağıda milletvekilliğinin düşme sebeplerinde inceleyeceğimiz gibi- Anayasa'nın 84. maddesinin, “*Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir*” hükmü ile devamsızlık sebebiyle milletvekilliğinin Meclis Genel Kurulu tarafından düşürülmesi mümkündür. Diğer taraftan, Anayasa'nın 78. maddesinde belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde, ara seçimler yapılmış olabilir ya da gaiplikte beş yıllık bir süre öngörüldüğü için, Anayasa'nın 77. maddesinde belirtilen sebeplerle Meclis bir erken seçim kararı almış olabilir yahut seçimler normal süresi olan 4 yıl içinde yapılmış olabilir. Bu gibi durumlarda milletvekilliği zaten bu işlemlere bağlı olarak sona ereceği için, hakkında ölüm karinesi neticesi, ölü kaydı düşülen ya da gaipliğine hükmedilen kimsenin, hayatta olması sonucu değiştirmeyecektir.¹⁶²⁴

Diğer bir soru ise, TBMM'nin devamsızlık yüzünden milletvekilliğinin düşmesine karar vermemesi ya da boşalan üyelikleri için ara seçime gitmediği durumlarında ise ne olacağı sorusudur? Bilir'e göre bu durumda da, milletvekilliğinin kesin olarak sona ermesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, hakkında ölüm karinesi bulunan ya da gaip olan kişinin, hayatta olduğunun anlaşılması halinde görevine tekrar devam etmesinin mümkün olmaması gerekir.¹⁶²⁵ Kanaatimizce, bu görüşte de isabet vardır. Çünkü Bilir'in de belirttiği gibi, ne 1982 Anayasası'nda ne de Meclis İçtüzüğü'nde, ölüm ve diğer kişiliği sona erdiren hallerde ne yapılacağı hüküm altına alınmamıştır. Ayrıca, bu konu ile ilgili herhangi bir uygulama olmadığı

¹⁶²³ Oğuzman-Seliçi-Oktay, s. 37; Bilir, s. 134.

¹⁶²⁴ Bilir, s. 135.

¹⁶²⁵ Bilir, s. 135.

gibi, bu güne kadar Meclis geçmişinde böyle bir olay da yaşanmamıştır.¹⁶²⁶ Kaldı ki, böyle bir durum hâsıl olmuş olsaydı bile, kamu hukukunda birinci öncelik, kamu yararı olduğu için, gaip olan ya da hakkında ölüm karinesi bulunan milletvekilinin, Meclis’e milletvekili olarak geri dönmesi caiz olmayacaktı. Her ne kadar yukarıda milletvekilliğinin bir siyasî temsil hakkı olduğunu belirtmiş olsak da milletvekilliği kişilere verilmiş bir hak olmaktan öte,¹⁶²⁷ esasen millete hizmet makamı olan bir siyasî temsil kurumudur.

2. Seçimlerin Yenilenmesi

Seçimlerin yenilenmesi dünya genelinde ülkelere göre ve yasama organının türüne göre farklılık gösterse de görev süresini tamamlayan meclisler, seçimler yoluyla yeni seçilen temsilcilerin katılımını sağlamakta, ayrıca mevcut birikimlerin de yeni kadrolara aktarılmasını sağlayan bir mekanizmayı bu şekilde oluşturmuş olmaktadır. Türkiye’de de TBMM’ye milletvekilleri belli bir süre görev yapmak için seçilmektedirler.¹⁶²⁸

Seçimlerin yenilenmesi üç şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki Anayasa’nın 77. maddesi gereğince seçimlerin dört yılda bir yapılmasıdır. Diğerleri ise, maddenin devamında belirtildiği gibi, bu süre dolmadan TBMM tarafından seçimin yenilenmesine karar verilmesi ve Anayasa’nın 116. maddesi gereğince, Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre seçimlerin yenilenmesidir.

Anayasa’nın 77. maddesinin son fıkrasına göre, “*Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar devam eder*”. Bu durumda Meclis’in kendisi tarafından veya Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerinin

¹⁶²⁶ Bilir, s. 135. Bu konu ile ilgili olarak herhangi bir yargı kararı bulunmasa da, belediyede tahsildar olarak çalışan bir memurun, göreve gelmemesi neticesinde, kendisine ait araçla kaza yaptığı tespit edilmiş ancak kendisine ulaşılamamıştır. Bunun üzerine, ilgili memurun çalıştığı belediye, Devlet Personel Başkanlığı’na ilgili kişinin devlet memuriyeti hakkında yapılacak işlemle ilgili görüşü sorulmuştur. Devlet Personel Başkanlığı, DMK’nın 94, 98 ve TMK’nın 32, 33, 34, 35. maddeleri hükümlerine dayanarak, ilgili kişinin durumunu, “*görevin terk edilmesi kapsamında değerlendirilemeyeceği, ancak bu süreçte de memuriyet haklarını koruma ve kullanma ehliyetinin devam edemeyeceği, ilgilinin gaipliğine karar verilmesine kadar hizmet ilişkisinin askıda kabul edilmesi gerektiğini*” mütalaa etmiştir. Devlet memuru hakkında gaiplik kararı verilene kadar hizmet ilişkisinin askıda kabul edilmesi gerektiğine ilişkin Devlet Personel Başkanlığının 31.10.2013 tarih, 20710 sayılı görüş yazısı. <http://www.dpb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22.09.2015.

¹⁶²⁷ Bilir, s. 136.

¹⁶²⁸ Faruk Bilir, “Adaylık ve Meclis’te Yenilenme”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 9, Ankara, 2008, s. 10; Eşen, s. 43.

yenilenmesine karar verilmesi durumunda, milletvekilliği sıfatının yenileme kararının alındığı an sona ereceği iddia edilemez.¹⁶²⁹

Yukarıda, ifade edildiği üzere, milletvekili sıfatının kazanılma anıyla ilgili olarak, millet iradesinin oy kullanma işleminin bittiği an itibariyle tecelli ettiği ve 2839 sayılı MVSK'nın 35. maddesinde de belirtildiği şekliyle, İl Seçim Kurulu tarafından milletvekilinin seçildiğine ilişkin tutanağın düzenlenmesini esas aldığımızı belirtmiştik.

Diğer taraftan, milletvekilliğinin sona erme anı ile ilgili olarak, Bakırcı ve Gözler, eski milletvekillerinin milletvekilliği sıfatının yeni Meclis'in Başkanlık Divanı'nın oluşturulmasına kadar devam edebileceği görüşü üzerinde durmuşlardır. Çünkü, yeni Meclis, henüz göreve başlamamış, eski Meclis'te hâlâ görevini sürdürmektedir. Dolayısıyla, eski Meclis'i oluşturan milletvekillerinin milletvekilliği sıfatı da devam etmektedir.¹⁶³⁰ Kanaatimizce, bu görüşte isabet vardır. Çünkü, yeni dönem milletvekillerinin milletvekilliği sıfatı, her ne kadar 2839 sayılı MVSK'nın 35. maddesinde öngörülen tutanağın düzenlenme anında kazanılmış olsa da seçimlerden sonra yeni Meclis'in Başkanlık Divanı oluşturuluncaya kadar aynı seçim çevresine ait çift milletvekilliği ortaya çıkması durumu, Bakırcı'nın da belirttiği gibi bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır.¹⁶³¹

Uygulamaya da baktığımızda, açıkçası eski milletvekilleri, milletvekillerinin özlük haklarından yeni seçilen Meclis'in Başkanlık Divanı oluşturuluncaya kadar yararlanmaktadır. Yani bu durumda eski milletvekillerinin milletvekili sıfatının sona erme anı ile ilgili olarak 2839 sayılı MVSK'nın 35. maddesinde öngörülen tutanağın düzenlenme anını değil, yeni seçilen Meclis'in Başkanlık Divanı oluşturulma anını kabul etmek yerinde olacaktır. Nitekim, daha önce de belirttiğimiz üzere Almanya,¹⁶³² Avusturya,¹⁶³³ İsrail,¹⁶³⁴ Portekiz,¹⁶³⁵ İsveç¹⁶³⁶ gibi ülkelerde, milletvekillerinin bu sıfatları, yeni parlamentonun ilk toplantısını yaptığı ana kadar

¹⁶²⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 299.

¹⁶³⁰ Bakırcı, TBMM'nin..., ss. 251-255; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 299.; Aksi görüş için bkz. Arslan, Türk Parlamento Hukuku, ss. 65-66

¹⁶³¹ Bakırcı, TBMM'nin..., ss. 251,252.

¹⁶³² <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2121.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁶³³ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2015.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁶³⁴ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2155.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁶³⁵ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2257.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

¹⁶³⁶ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2303.htm>; Erişim Tarihi: 05.02.2015.

devam etmektedir.¹⁶³⁷ Bu şekilde bir çözüm yolunun üretilmesi ülkenin temsilcisz kalmaması açısında gayet isabetlidir.¹⁶³⁸

a. Dört Yıllık Sürenin Dolması

Milletvekilliği, genel olarak anayasa veya kanun tarafından öngörölmüş olan normal sürenin (bu süreler 3 yıl, 4 yıl, 5 yıl şeklinde olabilir.) dolması ile kendiliğinden sona erer.¹⁶³⁹ Örneğın, Almanya’da (German Bundestag)¹⁶⁴⁰ 4 yıllığına, Avustralya’da (House of Representatives)¹⁶⁴¹ 3 yıllığına, ABD’de (House of Representatives)¹⁶⁴² 2 yıllığına, Fransa’da (National Assembly)¹⁶⁴³ 5 yıllığına, İngiltere’de (House of Common)¹⁶⁴⁴ 5 yıllığına, Kanada’da (House of Common)¹⁶⁴⁵ 4 yıllığına, Yunanistan’da (Hellenic Parliament)¹⁶⁴⁶ 4 yıllığına, Kıbrıs Rum Kesimi’nde (House of Representatives)¹⁶⁴⁷ 5 yıllığına seçilmektedir. Bu süre, Türkiye’de, Anayasa’da herhangi bir değışiklik yapılmadığı veya seçimler zamanından önce yenilenmediğı takdirde 4 yıldır (AY md.77). Diğer taraftan, Anayasa’nın 78. maddesine göre, savaş sebebiyle seçimlerin yapılmasına imkân görölmemesi durumunda TBMM kararıyla seçimler, 1 yıl geriye bırakılabilir. Bu durumda milletvekilliğı statüsünde 1 yıl daha devam edecektir.

b. Erken Genel Seçim

Meclis’in erken seçim kararı almasıyla, milletvekillerinin üyelikleri sona erer.¹⁶⁴⁸ Anayasa’nın 77. maddesinin 2. fıkrasına göre, Meclis dört yıllık sürenin dolmasını beklemeden de, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Meclis’in alacağı bir kararla seçime gidilmesine, uygulamada “erken seçim kararı”denmektedir. Meclis, alacağı bu kararda, seçim tarihini de tespit

¹⁶³⁷ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 777.

¹⁶³⁸ Bakırcı, TBMM’nin Çalışma..., ss. 251,255; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 778.

¹⁶³⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 777.

¹⁶⁴⁰ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2121.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴¹ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2015.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴² <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2339.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴³ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2113.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴⁴ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2335.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴⁵ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2055.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴⁶ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴⁷ <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2081.htm>; Erişim Tarihi: 02.02.2015.

¹⁶⁴⁸ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 777.

eder.¹⁶⁴⁹Gözler'e göre erken seçim kararı, Meclis'in kendi kendisini feshi (auto-dissolution) olarak görülerek bir fesih kararı olarak kabul edilir ve kararın alındığı gün bütün milletvekillerinin üyelikleri sona erer. İkinci bir seçenek ise alınan erken seçim kararıyla Meclis'in yasama döneminin sona erdiği kabul edilir.¹⁶⁵⁰

Ne 1982 Anayasası'nda, ne de Meclis İçtüzüğü'nde, seçimlerin yenilenmesi kararının nasıl alınacağına ilişkin özel bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Seçimlerle ilgili olarak sadece Meclis İçtüzüğü'nün 95. maddesinde, “*Seçimlerin yenilenmesine dair önergeler Anayasa Komisyonunda görüşülür ve Anayasa Komisyonu raporu Genel Kurulda gündemdeki bütün konulardan önce görüşüldükten sonra açık oya sunulur*” hükmüne yer verilmiştir. Dolayısıyla, Meclis bu kararı, Bilir'in de isabetle belirttiği gibi, genel kural olan Anayasa'nın 96. maddesini uygulamak suretiyle gerçekleştirecektir. Anayasa'nın 96. maddesine göre, “*Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa TBMM üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz*”.¹⁶⁵¹

Diğer taraftan, Meclis'in aldığı bu erken seçim kararı için, ayrıca bir kanun çıkartmaya gerek bulunmamaktadır. Meclis'in aldığı erken seçim kararı, bir kanun veya iç tüzük niteliği taşımadığı için Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 148. maddedeki anayasa yargısının denetim kapsamı dışındadır.¹⁶⁵² Anayasa Mahkemesi, bu hususla ilgili olarak, 1977 yılında vermiş olduğu bir kararında, TBMM seçimlerinin yenilenmesine ilişkin olarak verilen Meclis kararının, kanun ve İçtüzük niteliğinde bulunmadığını, dolayısıyla Mahkemenin görev alanına girmediği için davanın reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁵³

Şayet, TBMM ya da Cumhurbaşkanı tarafından seçim yenilenmesi kararı alındıysa, 2839 Sayılı MVSK'nın 8. maddesine göre, durum, Bakanlar Kurulu tarafından kırk sekiz saat içinde ilan edilir. Seçimlerin yenilenmesi kararı, TBMM tarafından verilmişse Meclis, seçimin yapılacağı tarihi de belirleme yetkisine haizdir.

¹⁶⁴⁹ Bilir, s. 136.

¹⁶⁵⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 777.

¹⁶⁵¹ Bilir, s. 137.

¹⁶⁵² Türk, s. 76; Bilir, s. 137.

¹⁶⁵³ AMK, E.1977/61 K.1977/47 K.T.21.4.1977;
<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/4a818cc5-0678-4c8b-9af9-212dd37bfe95?highlightText=%3Berken%20se%C3%A7im&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>; Erişim Tarihi: 11.02.2015.

Ancak, seçimlerin yenilenmesine Cumhurbaşkanı tarafından karar verilmişse, bu kararın verildiği günden sonra gelen 90. günü takip eden ilk pazar günü seçim yapılacaktır.¹⁶⁵⁴

c. Seçimlerin Cumhurbaşkanı Tarafından Yenilenmesi

Anayasa'nın 116. maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanınca TBMM seçimleri aşağıdaki şartların mevcudiyeti halinde yenilenir.

Bakanlar Kurulu'nun, Anayasa'nın 110. maddesinde belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde, 45 gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde, başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine 45 gün içinde, yeni seçilen TBMM'de Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine 45 gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde, Cumhurbaşkanı TBMM Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı verildikten sonra karar R.G.'de yayımlanır ve seçime gidilir.

Ancak belirtmek gerekir ki, Cumhurbaşkanı 116. maddede belirtildiği gibi, Meclis Başkanı'nın görüşüne bağlı değildir. Şartlar oluşmuş olduğu halde seçimlerin yenilenmesi kararı almayabilir.¹⁶⁵⁵ Ancak, şartlar oluşmadan da seçimlerin yenilenmesi kararı alamaz.¹⁶⁵⁶ Nitekim bu sebepler, Anayasada sayılmamış olsaydı bile, Cumhurbaşkanının, Meclis'in güvenine sahip bir hükümet görevde iken ve ortada bir hükümet sorunu yokken, Meclis seçimlerini yenilemesi yerinde bir davranış olmazdı. Diğer bir ifadeyle, Cumhurbaşkanına tanınan seçimleri yenileme yetkisi, serbestçe kullanılamayan "sebebe bağlı" bir yetkidir. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanının bu yetkisi ancak, hükümet sorunu sebebine bağlı olarak kullanıldığında yasallık ve meşruluk kazanır.¹⁶⁵⁷

¹⁶⁵⁴ Bilir, s. 137.

¹⁶⁵⁵ Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları:80, 8. Baskı, Mayıs 2012, Ankara, s. 225; Bilir, s. 139.

¹⁶⁵⁶ Mustafa Erdoğan, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukukî Durumu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987, ss. 91-92; Bilir, s. 139.

¹⁶⁵⁷ Tanör-Yüzbaşıoğlu, ss. 340,341; Benzer görüş için bkz. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, ss. 359, 360.

3. Milletvekilinin Yerel Yönetim Organlarına Seçilmesi

Tartışılması gereken bir diğer konu da, milletvekillerinin, yerel yönetim organları seçimlerinde adaylıklarını koydukları veya aday gösterilmeleri durumunda, durumlarının ne olacağıdır.

18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkındaki Kanun'un 17. maddesine göre;

“Milletvekilleri, belediye başkanları, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleri ile muhtarlar mahalli idareler seçimlerinde adaylıklarını koyabilmek veya aday gösterilebilmek için görevlerinden istifa etmek zorunda değildirler. Milletvekilliği, belediye başkanlığı, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeliği ile muhtarlık bir şahıs uhdesinde birleşmez. Bu görevlerin birisinde bulunanlardan bir diğerine seçilenler, seçim sonuçlarının kendilerine tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içinde tercih haklarını kullanırlar. Bu süre içinde tercih haklarını kullanmayanlar seçildikleri yeni görevi reddetmiş sayılırlar”.

Bu durumda, bir milletvekili istifa etmeden aday olabilecek ve şayet seçilirse, 15 gün içinde seçildiği görevi tercih etmesi gerekecektir. Aksi takdirde, yerel yönetim organında seçildiği görevi reddetmiş sayılacaktır.¹⁶⁵⁸

Doktrinde ve uygulamada bir milletvekilinin, yerel yönetim organları seçimlerinde, seçimi kazandığı takdirde, üyeliğinin nasıl sona ereceği hususu farklılık göstermektedir.¹⁶⁵⁹

Onar'a göre yerel yönetim organlarından birine seçilen bir milletvekilinin, seçim sonucunun kendisine tebliğ edildiği tarihten başlayarak, 2972 sayılı Kanun'un tanıdığı 15 günlük süre içinde, tercihini seçildiği yeni görevden yana yapmış olmasından, o milletvekilinin milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görevi sürdürmekte ısrar ettiği anlamı çıkacaktır.¹⁶⁶⁰

Gözler'e göre de, yerel yönetim organına seçilen ve 15 gün içinde yeni görevini tercih eden milletvekilinin, milletvekilliği görevi kendiliğinden sona ermeyecektir. Çünkü, belediyeler ve diğer yerinden yönetim organları, birer kamu tüzel kişisidir ve belediye başkanlığı gibi, diğer yerel yönetim organlarında da görev yapmak milletvekilliğiyle bağdaşmaz. Gözler, bu durumu, Anayasa'nın

¹⁶⁵⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 305.

¹⁶⁵⁹ Bkz. Onar, ss. 449, 450; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 305, 306; TBMM Yasama El Kitabı, s. 19.

¹⁶⁶⁰ Onar, s. 450.

84.maddesinde sayılan, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etmek olarak değerlendirmektedir. Bundan dolayı, yerel yönetim organına seçilen bir milletvekili, yeni seçildiği yerel yönetim organındaki görevi seçerse, bu milletvekilinin milletvekilliği,TBMM tarafından düşürülmelidir.¹⁶⁶¹

Diğer taraftan belirtmek gerekir ki, önceki uygulamalarında da görüldüğü üzere tercihini mahallî idare organları lehine kullanmış bir milletvekilinin milletvekilliği, bir işleme gerek kalmadan kendiliğinden sona ermektedir. Nitekim, TBMM Başkanlık Divanı'na, 27.3.1994 tarihinde yapılan yerel yönetim seçimlerinde, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na seçilen, Ankara Milletvekili Melih Gökçek'in milletvekilliğinin, ilgilinin tercih hakkını belediye başkanlığından yana kullanması ile kendiliğinden düşmüş bulunduğu karar verilmiştir.¹⁶⁶² Aynı şekilde, 29 Mart 2009 tarihinde yapılan Mahallî İdareler Genel Seçiminde, Aydın ili Belediye Başkanı seçilen, Aydın Milletvekili Özlem Çerçioğlu'nun da, milletvekilliğinin kendiliğinden sona ermiş bulunduğu karar verilmiştir.¹⁶⁶³

Yine, 30 Mart 2014 tarihinde yapılan, Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde, AKP Antalya Milletvekili Menderes M. Tevfik Türel, Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini, CHP Edirne Milletvekili Recep Gürkan, Edirne Belediye Başkanlığı görevini, AKP Balıkesir Milletvekili Ahmet Edip Uğur, Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini, BDP Siirt Milletvekili Gültan Kışanak, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini, AKP Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini, CHP Eskişehir Milletvekili Kazım Kurt, Odunpazarı Belediye Başkanlığı görevini, CHP Kırklareli Milletvekili Mehmet Siyam Kesimoğlu, Kırklareli Belediye Başkanlığı görevini, Mardin Bağımsız Milletvekili Ahmet Türk, Mardin Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini, AKP İstanbul Milletvekili Enver Yılmaz, Ordu Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevini, BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık, Ağrı Belediye Başkanlığı görevini, milletvekilliğine tercih etmelerinden dolayı milletvekillikleri, kendiliğinden sona ermiştir.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁶¹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 305.

¹⁶⁶² Onar, s. 449.

¹⁶⁶³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 23, Cilt 43 Yasama Yılı: 3, 73. Birleşim, 7 Nisan 2009, s. 125.

¹⁶⁶⁴ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.ayrilarlar;Erişim Tarihi: 14.02.2015.

Her ne kadar uygulamada, milletvekillerinin, yerel yönetim organları seçimlerinde tercihini yerel yönetim organları lehine kullandığı takdirde, milletvekilliğinin kendiliğinden sona erdiği görülse de, Onar'ın da isabetle belirttiği gibi, 2972 sayılı Kanun'un 17. maddesindeki, "tercih haklarını kullanırlar" ifadesinden, milletvekilliğinin kendiliğinden düşeceğini değil, milletvekilinin seçildiği yeni göreve başlamaya "yetkili olduğu" anlamını çıkarmak gerekmektedir. Kanun'un, milletvekilinin başlamasına yetki verdiği yeni görev, milletvekilliğiyle bağdaşmıyorsa, bunun gereğini yasama organı yerine getirerek, mahalli idare organı seçimini kazanan ve tercihini mahallî idare organları lehinde kullanan milletvekilinin milletvekilliğini düşürmesi gerekmektedir.¹⁶⁶⁵

4. Milletvekilinin Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1982 Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanının nitelikleri ve tarafsızlığı, 101. maddede, seçimi konusu ise 102. maddede düzenlemiştir. Anayasa'nın 101. maddesinin, sırasıyla, 1. ve 4. fıkraları, aşağıdaki hükümleri içermektedir. Buna göre,

"Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış TBMM üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve TBMM üyeliği sona erer".

Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere, Cumhurbaşkanı seçimine katılan bir milletvekilinin milletvekilliğinin sona ermesi için, Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin oylama sonunda, Cumhurbaşkanı seçilmiş olduğunun anlaşılması yeterlidir.¹⁶⁶⁶ Her ne kadar, önceki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bu husus belirtildiği gibi işlemişse de,¹⁶⁶⁷ 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan son Cumhurbaşkanlığı seçiminde yukarıda belirtildiği gibi işlememiştir. Dönemin Başbakanı ve İstanbul Milletvekili Recep Tayyip Erdoğan, ilk turda Cumhurbaşkanı seçilmiş, 15 Ağustos 2014 tarihinde de mazbatası YSK tarafından, TBMM Başkanlığına iletilmiştir. 28 Ağustos 2014

¹⁶⁶⁵ Onar, s. 450.

¹⁶⁶⁶ Onar, s. 458; Bilir, s. 140.

¹⁶⁶⁷ Nitekim, Kenan Evren'in görev süresinin dolmasından otuz gün önce başlayan seçimin üçüncü turunun yapıldığı 31.10.1989 tarihinde Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçilmiş ve aynı tarihte, Milletvekilliği de sona ermiştir. Yine, Turgut Özal'ın vefatı dolayısıyla yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin üçüncü turunun yapıldığı 16.5.1993 tarihinde Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçildiği için milletvekilliği de aynı gün sona ermiştir. Onar, s. 458; Bilir, s. 140.

tarihinde mazbatasını alan Erdoğan, Cumhurbaşkanı seçildikten 18 gün sonra göreve başlamıştır. Ancak, bu dönemde, kendisinin milletvekilliği sona erdiği ve derhal başbakanlık görevini bırakması gerektiği tartışmaları doruk noktasına ulaşmıştır.¹⁶⁶⁸

Konunun açıklığa kavuşturulması için, 6271 Sayılı CBSK'ya bakmak yeterlidir. Nitekim, 6271 Sayılı CBSK'nın 20. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, Cumhurbaşkanı seçiminin kesin sonuçları, YSK tarafından TBMM Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Makamı'na bildirilir, kamuoyuna ilân edilir ve Resmî Gazete'de yayımlanır. Yine aynı maddenin 2. fıkrası uyarınca, seçilen Cumhurbaşkanı adına, YSK tarafından, Cumhurbaşkanı seçildiğine dair bir tutanak düzenlenir.¹⁶⁶⁹

Yine aynı Kanun'un 21. maddesinde de, seçilen Cumhurbaşkanı adına bir tutanak düzenleneceği ve bu tutanağın TBMM Genel Kurulu'nda, TBMM Başkanı tarafından verileceği ve aynı oturumda and içme töreninin yapılacağı belirtilmiştir. Yapılacak oturumun ise, eski Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolduğu gün, makamın başka bir sebeple boşalması hâlinde ise seçim sonuçlarının kesinleşmesinden itibaren üç gün içinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Bu noktada yapılan tartışmalar, Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın o dönemde yapılacak olan AKP genel kongresine, genel başkan sıfatı ile katılması ve başbakanlığının devam edip etmediği tartışmalarıdır. Köker'e göre, birinci tartışma konusunda, Erdoğan'ın seçilmiş Cumhurbaşkanı olarak, AKP kongresine katılması, Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'ya göre tarafsız olması gereken konumuyla bağdaşmasa da, mümkün olduğu yönündedir. Ancak, Erdoğan'ın AKP üyesi ve genel başkan sıfatıyla, bu kongrede hazır bulunması mümkün değildir. İkinci tartışmayla ilgili olarak ise Anayasa'ya göre, başbakan olabilmenin ön şartı, TBMM üyesi yani milletvekili olmaktır ve milletvekilliği sona ermiş bir kişinin başbakanlık yapması düşünülemeyeceğinden, Erdoğan'ın başbakanlık görevinin de, 15 Ağustos'taki işlemlerden sonra sona ermiş olması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁷⁰

¹⁶⁶⁸ YSK'nın İçtihadına Göre Başbakanlığı Bırakmayan Erdoğan Suç İşliyor, <http://t24.com.tr/haber/ysknin-ictihadina-gore-basbakanligi-birakmayan-erdogan-suc-isliyor.267474>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

¹⁶⁶⁹ Köker'e göre, burada kimin cumhurbaşkanı seçildiğinin tespitiyle Anayasa'nın 101. maddesindeki hükmün doğrudan devreye girmesi ve başkaca hiçbir işleme gerek olmaksızın, cumhurbaşkanı seçilen kişinin TBMM üyeliğinin sona ermesi ve partisiyle ilişkisinin kesilmesi gerekmektedir. Levent Köker, "Erdoğan'ın vekilliği de AKP'liliği de YSK sonucu açıkladığı an sona ermeli!" <http://www.diken.com.tr/koker/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

¹⁶⁷⁰ Köker, "Erdoğan'ın vekilliği...", <http://www.diken.com.tr/koker/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

Aynı şekilde, Danıştay, Turgut Özal'ın, cumhurbaşkanı seçildiği dönemde aldığı kararında, cumhurbaşkanı seçilmiş bir başbakanın, milletvekilliği statüsünün sona erdiğini, dolayısıyla, başbakanlık sıfatının da sona erdiğini belirtmiştir.¹⁶⁷¹

¹⁶⁷¹ Danıştay I. Daire'nin 1989/161 Esas, 1989/157 nolu kararı.

“İçtihat Metni

Cumhurbaşkanlığına seçilen bir Başbakanın, Cumhurbaşkanlığı görevine başlayıncaya kadar geçecek süre içinde Devletin hükümsüz kalmaması için, eski hükümetin, bir üyesinin başkanlığında göreve devam edip edemeyeceği konusunda istisari görüş istenmesine ilişkin Başbakanlığın K.K.Gn.Md.30.10.1989 günlü ve 07/174-332/05162 sayılı yazısında aynen:

"Bilindiği gibi, Anayasa'nın 101 inci maddesinin son fıkrası, Cumhurbaşkanı seçilen kişinin, varsa partisi ile ilişkisinin kesileceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ereceği hükmünü amirdir. Anayasa'nın 109 uncu maddesinin ikinci fıkrası ise, Başbakanın Cumhurbaşkanınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilmesini hükme bağlamıştır.

Anayasamızın bu hükümleri muvahacesinde, Cumhurbaşkanlığına seçilen bir Başbakanın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin, dolayısıyla Başbakanlık sıfatının sona ermesi sebebiyle, demokratik kurallar ve Anayasal geleneğimiz uyarınca Hükümetin düşmüş sayılacağı izahtan varestedir.

Diğer taraftan, Anayasamızın, geçici Bakanlar Kurulu kurulması müessesesini münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine inhisar ettirmiş bulunması dolayısıyla, Başbakanın Cumhurbaşkanlığına seçilmesi neticesinde akamete uğrayacak olan yüksek yönetim işlerinin ne şekilde yürütüleceği hususunda tereddüte düşülmüştür.

Yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevinin devam edeceğini hükme bağlayan Anayasa'nın 102 nci maddesinin son fıkrası hükmünün, Devleti Cumhurbaşkanından yoksun bırakmayı öngörmediği açıktır. Aynı şekilde, Devletin hükümsüz kalması da düşünülemeyeceğine göre, yeni hükümetler güvenoyu alıncaya kadar eski hükümetlerin bir hükümet üyesinin başkanlığında göreve devam edeceğine ilişkin Anayasal kuralın, Cumhurbaşkanlığına seçilen bir Başbakanın Cumhurbaşkanlığı görevine başlayıncaya kadar geçecek süre içinde de uygulanmasının gerektiği mütalaa olunmaktadır. Bu husustaki istisari görüşünüzün Danıştay Kanununun 23 üncü maddesine göre en kısa zamanda bildirilmesini rica ederim." denilmektedir.

Gereği Görüşülüp Düşünüldü:

Üye İbrahim Akıncı ve Üye Yüksel Taşkın'ın "Anayasa'nın Yürütme bölümünde yer alan, Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili 101 inci maddesinin son fıkrasında, Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisinin kesileceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ereceği kesin bir kural olarak belirtilmekte, Bakanlar Kurulunun kuruluşu ile ilgili 109 uncu maddesinde ise, Başbakanın, Cumhurbaşkanınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanacağı hükme bağlanmaktadır. Görüldüğü gibi Başbakan seçilebilmek ve bu görevi yürütebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmak şarttır. Bu hükümler karşısında Cumhurbaşkanlığına seçilen Başbakanın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile birlikte Başbakanlık görevi de kendiliğinden sona erecektir, Başbakanlık görevinin kendiliğinden sona ermesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ermesinin tabii bir sonucu olup bu konuda açık bir hükmün aranmasına da gerek bulunmamaktadır. Öte yandan örnek uygulamaların Anayasa hükümlerini bertaraf edeceği düşünülemeyeceğinden, bir Başbakanın Cumhurbaşkanını seçilmesi halinde doğabilecek hükümet boşluğunun Anayasa'nın 109, 112 ve 116 ncı maddelerindeki hükümler uygulanmak suretiyle giderilmesinin, Anayasaya ve demokratik hukuk devleti anlayışına uygun düşeceği düşüncesiyle çoğunluk görüşüne katılmıyoruz." yolundaki ayrışık oylarına karşı, Anayasa'nın 101 inci maddesinin son bendinde "Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği sona erer." hükmü yer almaktadır. 102 nci maddenin son bendinde de yeni seçilen Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder denilmektedir. Bu iki hükmün bir arada incelenmesi sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olan Başbakanın Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde

Köker, bu görüşlerini, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in, Cumhurbaşkanı seçildiği dönemde uygulanan prosedürle desteklemiştir.¹⁶⁷² Sonuç olarak, Köker'in de isabetle belirttiği gibi, 10 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın, seçilmiş olduğunun resmiyet kazandığı tarih olan 15 Ağustos'ta AKP ve TBMM üyelikleri, kendiliğinden sona ermiş olması gerekmektedir. Diğer taraftan, başbakanlık makamıyla ilgili olarak ise,

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ereceği Anayasa emri olmakla beraber, Başbakanlığın kendiliğinden sona ermesine ilişkin açık bir hüküm yer almamaktadır. Başbakanlığın kendiliğinden sona ermesi durumları Devletin çok kısa bir süre içinde olsa hükümsüz kalması sonucunu doğuracağı ve buna da Devletin devamlılığı ilkesinin izin vermeyeceği çok açıktır. Örneğin genel seçimlerin yapılması ve mevcut hükümet başbakanının milletvekili seçilememesi durumunda başbakanlık sıfatının ve bakanlar kurulunun görev ve yetkilerinin sona ereceği varsayılırsa, Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 3 üncü maddesi gereğince genel seçim kesin sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca açıklanmasından itibaren ancak beş gün sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanabilmesi mümkün olduğundan bu kısa süre içinde bile Devletin hükümsüz kalması söz konusu olabilecektir.

Oysa 14 Mayıs 1950 seçimleri sonunda Şemsettin Günaltay Hükümetindeki bakanların çoğu milletvekili seçilemediği ve 1924 Anayasasının 44 üncü maddesi Bakanlar Kurulu üyelerinin milletvekili olması şartını aradığı halde yeni meclisin toplantı günü olan 22.5.1950 tarihine kadar aynı Hükümet görevini sürdürmüş ve böylece milletvekilliğinin sona ermesiyle hükümet Üyeliğinin kendiliğinden sona ermeyeceği yolunda bir uygulama siyasal yaşamımızda yer almıştır.

Yukarıda anılan 102 nci maddenin son bendi gereğince, Başbakanın Cumhurbaşkanı seçildiğinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanınca açıklanmasıyla birlikte Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacağı ancak göreve başlayıncaya kadar Cumhurbaşkanlığı yetkilerini kullanmasının söz konusu olamayacağı öte yandan da Cumhurbaşkanı seçilen Başbakanın, Başbakanlık yetki ve görevlerini sürdüremeyeceği açıktır. Bu nedenle Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Başbakanın, halen görevde olan Cumhurbaşkanı'na istifasını sunması ve bu arada yeni hükümet kuruluncaya kadar Başbakanlığa hükümet üyelerinden birinin vekâlet etmesini önermesi geçmiş uygulamalara uygun düşecektir. 18 Nisan 1972 gün ve 14163 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4-413 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle Başbakan Nihat Erim'in istifası kabul edilmiş, istifa mektubuyla birlikte Başbakanlığa Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in vekâlet etmesi önerilmiş ve bu öneri Cumhurbaşkanı'na uygun görülerek Ferit Melen'in Başbakan vekilliğindeki eski hükümet, yenisi kuruluncaya kadar görevini sürdürmüştür ki, bu örnek uygulamanın da yukarıdaki görüşümüzü doğruladığı açıktır.

Açıklanan nedenlerle Cumhurbaşkanlığına seçilen bir Başbakanın Cumhurbaşkanlığı görevine başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, eski hükümetin, bir üyesinin başbakanlığında göreve devam edebileceği mütalaa kılınmakla dosyanın Danıştay Başkanlığına sunulmasına 30.1.1989 gününde oyçokluğuyla karar verildi".

<http://emsal.danistay.uyas.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet>; Erişim Tarihi: 14.02.2015.

¹⁶⁷² Süleyman Demirel, Turgut Özal'ın vefatı üzerine 16 Mayıs 1993'te seçilmiş ve cumhurbaşkanlığı makamı boş olduğu için, seçilmesiyle eş zamanlı olarak TBMM'de and içerek göreve başlamıştır. Buna karşılık Turgut Özal 31 Ekim 1989'da cumhurbaşkanı seçilmiş, 9 Kasım'da görevi Kenan Evren'den devralmıştır. Arada geçen sürede Kenan Evren TBMM Başkanlığı'na bir yazı göndererek; "Başbakan Turgut Özal'ın TBMM'ce cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle başbakanlık makamının da boşaldığı anlaşılmıştır. Bu nedenlerle yeni başbakan atanıncaya kadar devlet bakanı ve başbakan yardımcısı Ali Bozer'in başbakanlığa vekâlet etmesi ve yeni hükümet kuruluncaya kadar mevcut bakanlar kururunca görevini sürdürmesi rica edilmiştir." Bu yazı ve Ali Bozer'in geçici hükümetin başbakan vekili olarak atanmasının hukukî dayanağı ise dönemin cumhurbaşkanı Kenan Evren'in talebi üzerinde Danıştay'ın vermiş olduğu 30 Ekim 1989 günlü karardır. Köker, "Erdoğan'ın vekilliği..." <http://www.diken.com.tr/koker/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

1989 yılında uygulandığı gibi hali hazırda mevcut bakanlardan, bir başbakan vekilinin, hükümetin başına yeni başbakan atanıncaya kadar görevlendirilmesi görüşünde isabet vardır.¹⁶⁷³

5. Vatandaşlığın Kaybı

Vatandaşlık ile milletvekilliği arasında, Gözler'in de belirttiği gibi, sıkı bir bağ vardır. Milletvekilliği seçilme yeterliliğini düzenleyen 1982 Anayasası'nın 76. maddesine göre, 25 yaşını dolduran her Türk, milletvekili seçilebilir. Burada bahsi geçen Türk kelimesinden anlaşılması gereken, Türk vatandaşlığıdır.¹⁶⁷⁴ Doktrinde her ne kadar tartışmalı olsa da,¹⁶⁷⁵ milletvekili seçilebilmek için aranan Türk vatandaşlığı şartı, milletvekilliğinin devamı süresince de korunması gerekmektedir.¹⁶⁷⁶ Türk vatandaşlığı şartının muhafaza edilmesi durumunda, milletvekili seçilme yeterliliğinin kaybından söz edilemeyeceği gibi, buna bağlı olarak milletvekilliğinin sona ermesinden de bahsedilemeyecektir.¹⁶⁷⁷

Daha önceden de belirtildiği üzere, bir milletvekili adayının, seçimlere girmeden önceki dönemde, Türk vatandaşlığı konusunda bir şüphe ortaya çıkarsa, adayın milletvekili seçilme yeterliliğinin olup olmadığı konusunda kesin karar vermeye yetkili makam, YSK'dır. Ancak bu noktada "Milletvekili seçilen kişi, milletvekili seçildikten sonra Türk vatandaşlığını kaybederse ne olacaktır?" sorusu karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁷⁸

Bir görüşe göre, ne Anayasada, ne de kanunlarda bu durumu açıklığa kavuşturacak bir hüküm bulunmamaktadır. Milletvekili seçilme yeterliliği, vatandaşlık durumu konusunun anlatıldığı bölümde de belirtildiği gibi, seçimden sonra böyle bir durumun hâsıl olması durumunda, YSK'nın yetkisinin bulunmadığı belirtilmektedir. Diğer taraftan, Anayasa'nın 84. maddesinde de sayılan, sınırlı

¹⁶⁷³ Köker, "Erdoğan'ın vekilliği...", <http://www.diken.com.tr/koker/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015; Aksi görüş için bkz. Faruk Bilir, "Başbakanın Cumhurbaşkanı Adaylığı İçin İstifa Etmesi Gerekir mi?" <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-faruk-bilir/basbakanin-cumhurbaskani-adayligi-icin-istifa-etmesi-gerekir-mi/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

¹⁶⁷⁴ Kemal Gözler, "Vatandaşlık ve Milletvekilliği", **Liberal Düşünce**, Cilt 4, Yaz 1999, Sayı 16, s.90.

¹⁶⁷⁵ Tartışmalar için bkz. A. Milletvekilliği Seçilme Yeterliliği, 1. Vatandaşlık Durumu.

¹⁶⁷⁶ Bilir, s. 141.

¹⁶⁷⁷ Eşen, s. 46.

¹⁶⁷⁸ Gözler, "Vatandaşlık ve Milletvekilliği", s. 90.

sayıdaki sebeplerin dışında kalan bir sebeple, TBMM Genel Kurulu, bir milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine karar veremez. Vatandaşlığın kaybı da, 84. maddede sayılan sınırlı sebepler arasında da bulunmadığına göre, görevleri Anayasa ve İçtüzük ile belirlenmiş olan TBMM Başkanı veya Başkanlık Divanı da, bu konuda tamamıyla yetkisizdir. Bundan dolayıdır ki, seçimden sonra Türk vatandaşlığını kaybeden bir kişinin milletvekilliğinin sona erdirilmesi imkânsızdır.¹⁶⁷⁹

Diğer bir görüş ise, 29.05.2009 tarih ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun, Türk vatandaşlığının kaybını düzenleyen 3. bölümünün 23-27. maddeleri arasında¹⁶⁸⁰ belirtilen nedenlerden dolayı, bir milletvekili Türk vatandaşlığını kaybetmişse, milletvekilliğinin de düşmesi gerekmektedir. Milletvekilliğinin, Türk vatandaşlığını kaybetme nedeniyle düşmesinde, TBMM'nin bir kararına gerek yoktur. Meclis Başkanlığı'nın, durumu Genel Kurul'un bilgisine sunmasıyla milletvekilliği düşecektir. Çünkü, milletvekilliğinin düşmesi için TBMM'de oylama yapılan bütün durumlarda, oy veren her milletvekilinin bir takdir hakkının olacağı doğaldır. Türk vatandaşlığını kaybeden bir kimsenin, buna rağmen milletvekilliğine devam etmesine izin verilemeyeceğine göre, milletvekilleri de bu konuda bir takdir hakkı da verilmeyecektir. Dolayısıyla, herhangi bir oylamaya gerek kalmaksızın, Meclis Başkanlığı'nın konuyu Meclis Genel Kurulu'na sunmasıyla, milletvekilinin milletvekilliği sona erecektir.¹⁶⁸¹

Kanaatimizce, ikinci görüş daha isabetli gözükmektedir. Anayasa'nın 84. maddesi içinde, Türk vatandaşlığının kaybı, milletvekili düşme nedeni olarak sayılmamış olsa da, Anayasa'nın 67. maddesinde geçen, “*Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir...*” ibaresinden, vatandaşlığın, milletvekilliği için bir ön şart olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla, vatandaşlık şartlarını yitirmiş bir kişinin, milletvekilliği görevini sürdürmesi olanaksızdır. Bu durumda, ayrıca bir Meclis kararına gerek olmaksızın

¹⁶⁷⁹ Gözler, “Vatandaşlık ve Milletvekilliği”, s. 90; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 311.

¹⁶⁸⁰ Onar'ın makalesinde geçtiği şekli; 11.2.1964 tarih ve 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 19-26. maddeleri; Onar, s. 459.

¹⁶⁸¹ Onar, s. 459.

TBMM Başkanlığı'nın, Genel Kurul'a bilgi sunmasıyla milletvekilliğinin düşmesi gerekir.

Bu noktada, vatandaşlık konusu ile ilgili bir sorun olarak, Türk siyasi tarihinde yakın geçmişte, milletvekili seçilme yeterliliğini, milletvekili seçildikten sonra kaybeden Merve Safa Kavakçı olayını örnek gösterebiliriz.¹⁶⁸²

1999 yılında, Bakanlar Kurulu kararı¹⁶⁸³ ile vatandaşlığı düşürülen İstanbul milletvekili Merve Safa Kavakçı, bu karara karşı, Danıştay'da iptal davası açmış ve yürütmenin durdurulması talep etmiştir. Ancak, Danıştay 10. Dairesi, Fazilet Partisi'nden İstanbul Milletvekili seçilen Merve Safa Kavakçı'nın, "Türk vatandaşlığının kaybettirilmesine" ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'nın iptal istemini, "*Kavakçı'nın, ABD vatandaşı olduğu açıkça anlaşılmıştır*" tespiti ile oybirliği ile reddetmiştir.¹⁶⁸⁴ Danıştay'ın aldığı bu kararla, milletvekili seçilme yeterliliğinden biri olan vatandaşlık koşulunu sağlamaz durumuna gelen Merve Safa Kavakçı, milletvekili sıfatını kaybetmiştir. 14 Mart 2001 tarihinde TBMM Başkanı, Meclis Genel Kurulu'nda, başvuranın vatandaşlıktan çıkarılmasının kesinleşmesi nedeniyle milletvekili sıfatının düşürüldüğünü açıklamıştır.

Diğer taraftan Merve Kavakçı konuyu AİHM'ye taşımıştır. Karara göre,¹⁶⁸⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 9. maddesine gönderme yapan Kavakçı, dini inançlarından ve bu inançlarını TBMM'de başörtüsü takarak

¹⁶⁸² Ünlü-Erbil, s. 1102; YSK tarafından 08.05.1999 gün ve 1409 sayılı ara karar ile başlatılan araştırma üzerine verilen 17.05.1999 tarih ve 1585 sayılı kararda da YSK'nın bu konuda yetkili olmadığı vurgulanmıştır. Anılan kararda ayrıca bu konudaki yetkinin TBMM'de olacağına karar verilmiştir. Benzer yönde karar için bkz. YSK'nın 2000/235 sayılı kararı, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/Kararlar/Ilke%20Kararlari/2000-235-karar.htm>, Erişim Tarihi: 28.11.2014.

¹⁶⁸³ Bakanlar Kurulu Kararı, Karar Sayısı: 99/12827, RG: 14 Mayıs 1999, Sayı: 23697, s. 34.

¹⁶⁸⁴ "*Danıştay 10. Daire, 20.9.1999 tarih ve esas 1999/2196 sayılı kararı ile yürütmenin durdurulması talebini reddetmiş, bu ret kararına karşı Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kuruluna yapılan itirazda Genel Kurulun 15.10.1999 tarih ve Y.D. itiraz 1999/589 numaralı kararı ile reddedilmiştir. Danıştay 10. Dairesince 8.2.2000 tarih ve esas 1999/2196, karar 2000/315 sayılı kararı ile de iptal davası reddedilmiş ve bu ret kararı, Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 16.6.2000 tarih ve esas 2000/369, karar 2000/913 sayılı kararı ile onanmıştır. Bu karara karşı karar düzeltme talebinde bulunulmuş ise de, karar düzeltme istemi Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 1.12.2000 tarih ve esas 2000/1012, karar 2000/1229 sayılı kararı ile reddedilmiştir. Sonuç olarak, vatandaşlığın kaybına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı, idarî yargı organınca hukuka uygun bulunmuş ve karar kesinleşmiştir. Kesinleştiği belirtilen yargı kararları uyarınca Türk vatandaşlığını kaybeden Merve Safa Kavakçı, Anayasa'nın 66. ve 76. Maddeleri ile Türk Vatandaşlığı Kanunu hükümlerine göre (milletvekili seçilme yeterliliğini) kaybetmiştir". TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 56, Yasama Yılı: 3, 69. Birleşim, (14 Mart 2001).*

¹⁶⁸⁵ AİHM, Kavakçı-Türkiye Davası, Başvuru No: 71907/01, Tarih: 5 Nisan 2007, <http://eski.ankarabarasu.org.tr/Aihm.aspx?Type=Detail&id=45>; Erişim Tarihi: 20.06.2015.

göstermesinden ötürü, vatandaşlığının kaybettirildiğini ve milletvekili sıfatının düşürüldüğünü ileri sürmüştür. Kavakçı, başörtüsü takma yasağının yasal dayanaktan yoksun olduğunu iddia ederek, milletvekillerinin kılık kıyafet yönetmeliğinde, bayan vekillerin giyimine hiçbir yasak veya kısıtlama getirilmediğini belirtmiştir. Başvuran dava konusu müdahalenin AİHS'nin 9. maddesinin 2. paragrafı bakımından haklı bir gerekçeye dayanmadığını ileri sürmüş, dini sembollerin takılması ve giyilmesi nedeniyle milletvekilliği görevine getirilmenin, makul ölçülerde kısıtlanamayacağını belirtmiştir.

Ek 1 no'lu Protokol'ün 6/1. ve 3. maddelerine atıfta bulunan Kavakçı, dini bir sembol kullandığı, yani TBMM'de başörtüsü taktığı için milletvekilliği sıfatının düşürülmesinden ve siyasî haklarına geçici olarak kısıtlama getirilmesinden şikâyetçi olmuştur. Kavakçı, milletvekili olarak yararlandığı dokunulmazlığın idari işlemleri de kapsadığını belirtmiş ve vatandaşlıktan çıkarılma kararının, Teksas Eyaleti Göçmen ve Vatandaşlık Servisi tarafından verilen ve üzerinde Amerikalı yetkililere ait ne imza, ne de mühür taşıyan bir belgenin fotokopisine dayandığını belirtmiştir. Kavakçı, vatandaşlığının kaybettirilmesi kararının, Anayasa'nın 84. maddesinde şart koşulduğu gibi TBMM'de salt çoğunlukla alınmadığını ve yalnızca Meclis Başkanı'nın sözkonusu kararı imzaladığını belirtmiştir. Son olarak Kavakçı, yerel mahkemelerin evlendiği tarihte otomatik olarak yeniden vatandaşlığa geçtiğini gözönünde bulundurmadıklarını, alınan bu kararın öngörülen meşru amaçlarla orantılı olmadığını, sözkonusu bu önlemlerin özü itibarıyla bile Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesinde yer alan seçme ve seçilme hakkına yönelik bir ihlali oluşturduğunu ileri sürmüştür. Aynı şekilde Kavakçı, aynı olgular temelinde, AİHS'nin 14. maddesinin ihlal edildiği iddiasında bulunmuştur.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ise AİHS hükümleri ve AİHM içtihatları ile uyum sağlaması amacıyla Siyasî partilerin uyacakları esasların belirtildiği Anayasa'nın 69. maddesinde öngörülen değişiklikleri hatırlatmaktadır. Öngörülen değişiklik ile Anayasa Mahkemesi'nin bir siyasî partiyi kapatmak yerine dava fiillerinin ağırlığına göre, ilgili partiyi devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakmaya karar verilebileceği belirtilmektedir. Hükümete göre, bir siyasî partinin kapatılmasından daha hafif yaptırımların getirilmiş olması, ülke

açısından siyasî partilerin özgürlüğü alanında gerçekleştirilmiş önemli reformlardandır.

AİHM ise, başvuru tarafından yapılan tüm şikâyetleri Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesi başlığı altında incelenmesinin uygun olacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak, AİHM, siyasî hakların kısıtlanmasının ağır bir yaptırım olduğunu belirterek, Anayasa Mahkemesi tarafından Kavakçı hakkında verilen kararın, öngörülen meşru amaçlar doğrultusunda, orantılı olarak nitelendirilemeyeceği neticesine varmıştır. Bu durumda AİHM'ye göre, sözkonusu müdahale başvuranın seçilme hakkının özü itibariyle ihlalini oluşturmakta ve dolayısıyla Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesi ihlal edilmiş bulunmaktadır. AİHM, ayrıca, Anayasa'nın 69. maddesinin 6. fıkrasında *“siyasî bir partinin bu nitelikteki fiilleri parti yöneticileri ve üyeleri tarafından zımnen veya açıkça benimsendiği yahut doğrudan doğruya anılan parti organlarınca işlendiği takdirde sözkonusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılmaz”* yönündeki değişikliğini not etmiştir. Bununla birlikte AİHM, *“Anayasa'nın 69 maddesinin 7. fıkrası, Anayasa Mahkemesi'ne siyasî bir partinin temelli kapatılması yerine dava konusu fiillerin ağırlığına göre Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması yetkisini tanımıştır. Kuşkusuz bir kimsenin siyasî haklarının kısıtlanması daha az sıklıkla olacak ve siyasî haklar güçlenecektir.”* şeklinde görüş belirtmiştir.

Buradaki diğer önemli bir husus ise, belirtilen sonuç ışığında AİHM, başvuranın milletvekilliğinin düşürülmesine ilişkin şikâyetinin ayrıca incelenmesini gerekli görmemiştir. Nihayetinde AİHM, oybirliği ile Ek 1 no'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiğine, AİHS'nin 6, 9 ve 14. maddeleri hakkındaki şikâyetlerin ayrıca incelenmesine gerek olmadığına, başvuranın uğradığı manevi zarar için mevcut kararının başlı başına adil bir tazmini oluşturduğuna, savunmacı Hükümetin başvurana yargı gideri olarak 4.000 (dört bin) Euro ödemesine, adil tazmine ilişkin diğer taleplerin reddine karar vermiştir.

AİHM'nin verdiği kararı da göz önünde bulundurarak, bu noktada, yukarıda YSK ile ilgili ortaya koyulan görüşün ispatı gerekmektedir. Kesin olarak diyebiliriz ki YSK, kişinin milletvekili seçilmesinden sonra vatandaşlığın

kaybedilmesi halinde karar almaya yetkili organ değildir.¹⁶⁸⁶ Çünkü YSK, Anayasa'nın 79. maddesine ve 2839 Sayılı MVSK'nın 22. maddesine göre, seçimlerin başlamasından bitimine kadar milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili bütün konuları inceleyip, karara bağlamaktadır. Bundan dolayı seçilme yeterliliğinin kaybedilmesi durumu, milletvekilliği seçimlerinin tamamlanmasından sonra ortaya çıkması durumunda YSK yetkili olmayacaktır.¹⁶⁸⁷

İster Gözler'in belirttiği gibi, Türk vatandaşlığını milletvekili seçildikten sonra kaybeden bir milletvekilinin, milletvekilliğini düşürme konusunda, bir organ, bir makam veya kişi Türk hukuk düzeninden yetki almamış olsun, ister Onar'ın belirttiği gibi milletvekilliğinin, Türk vatandaşlığını kaybetme nedeniyle düşmesinde, TBMM'nin bir kararına gerek olmasın ve Meclis Başkanlığı'nın durumu Genel Kurulun bilgisine sunmasıyla milletvekilliği düşsün, her iki durumda da önemli olan Türk vatandaşlığı statüsünün çıkma, çıkarılma veya kaybetme yoluyla ortadan kalkmış olmasıdır. Burada yapılması gereken şey, Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrasının yeniden düzenlenerek vatandaşlığın kaybı durumunun eklenmesi ve bu hususla ilgili organın kim olduğunun belirlenmesidir.

B. Milletvekilliğinin Yüksek Seçim Kurulu Kararıyla Sona Ermesi

Milletvekilliğinin, Anayasa'nın 84. maddesinde sayılan nedenler haricinde sona erme nedenlerinden bir tanesi de, milletvekilliğinin YSK kararı ile sona ermesidir.

YSK kararı ile sona ermeyi, iki grupta toplayarak açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi, seçimden önce seçilmeye engel bir halin bulunması, diğeri ise seçimden sonra ortaya çıkan seçilmeye engel bir halin bulunmasıdır. Bu iki gruptan, seçimden sonra ortaya çıkan seçilmeye engel bir halin bulunması durumunu da ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, seçimden önce var olan ancak seçildikten sonra ortaya çıkan bir seçilme engelinin bulunması, ikincisi ise, seçimden sonra seçilmeye engel bir halin ortaya çıkması durumudur.¹⁶⁸⁸ Konunun daha iyi

¹⁶⁸⁶ Aynı yönde görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 267; Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 44; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Onar-Tiryakioğlu, ss. 557-594.

¹⁶⁸⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 266-267.

¹⁶⁸⁸ Bilir, ss. 172-180.

anlaşılması açısından bu belirttiklerimizi bir şema halinde göstermek uygun olacaktır.

Şekil 2: Milletvekilliğinin YSK Kararıyla Sona Ermesi¹⁶⁸⁹

Anayasa'nın 76. maddesi, milletvekili seçilme yeterliliğini düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre, genel kural olarak yirmi beş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilme hakkına sahiptir. Ancak, bazı durumlar vardır ki, milletvekilliği seçilme yeterliliği bölümünde tafsilatıyla anlattığımız gibi, milletvekili seçilmeye engel teşkil eder. Bu durumlar, Anayasa'da yazıldığı şekliyle, ilkökul mezuniyet şartını yerine getirmemiş olanlar, kısıtlı olanlar, yükümlü olunan askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklı olanlar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırırlar, Devlet sırlarını açığa vuranlar, terör eylemlerine katılan ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemeyeceklerdir. Anayasa'nın 76. maddesinin 2. fıkrasında ise, bazı meslek guruplarının görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacağını belirtmektedir. İşte tam da bu nokta da, bu belirtilen şartların, seçimden önce seçilmeye engel bir halin bulunması, sonrasında ise seçimden sonra

¹⁶⁸⁹ Şekil 2. Faruk Bilir'in Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi adlı eserinde yaptığı ayırmadan faydalanılarak çizilmiştir. Bilir, s. 172-180. Biz de bu ayrıma katılıyor ve konunun bu bölümünü Bilir'in yöntemini izleyerek anlatıyoruz.

ortaya çıkan, seçilmeye engel bir halin tespit edilmesi durumunda ne olacağı sorusunu karşımıza çıkarmaktadır.

Birinci durumda, problemin çözümü için YSK'nın yetkilerini belirleyen Anayasa'nın 79. maddesine, diğer taraftan 2839 sayılı MVSK ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'a bakmak yerinde olacaktır.

Türkiye'de icra edilen, genel ve ara seçimler, 1950 yılından beri her zaman hâkim yönetim ve denetimi altında yapılmaktadır. Seçimlerde en yetkili organ YSK'dır.¹⁶⁹⁰YSK'nın ise seçimleri nasıl gerçekleştireceği, 2839 sayılı MVSK ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'da düzenlenmiştir.¹⁶⁹¹

1982 Anayasası'nın 79. maddesine göre, Türkiye'de seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılmaktadır. Diğer taraftan, seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve TBMM üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi de, YSK'nındır. YSK'nın kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamamaktadır.

İster siyasî parti tarafından aday gösterilsin, ister bağımsız aday olsun, milletvekili adayları öncegeçici liste, sonrada kesin liste halinde ilan edilirler. Bu ilanlar, adaylara karşı olabilecek itirazlara ve seçim mevzuatına göre itiraz hakları olmasa da, ilgililere, il seçim kurullarınca yapılacak inceleme sırasında dikkate alınmak üzere, uyarılarda bulunmalarına olanak sağlamak için yapılır.¹⁶⁹²

Bu noktada, yukarıda belirtilen milletvekili seçilmeye engel bir halin, seçimler öncesi olması durumu için, 2839 sayılı MVSK bize yol gösterici olmaktadır. Bu Kanun'un 20 ve 21. maddeleri, siyasî parti adaylarının ve bağımsız adayların müracaat yolunu belirtmektedir. 22. madde ise, bu adayların, adaylığına karşı milletvekili seçilmeye engel bir halin olması durumunda, bunun tespiti için bir fırsat sağlamıştır. 22. madde de,

¹⁶⁹⁰ Eroğul, Anatüzüğe Giriş, s. 322.

¹⁶⁹¹ Bilir, s. 172.

¹⁶⁹² Bilir, s. 172.

“Adayların geçici olarak ilanından itibaren iki gün içinde il seçim kuruluna itiraz edilebilir. İtirazlar, İl seçim kurullarınca, en geç iki gün içinde karara bağlanır. İlgililer, bu kararlara karşı iki gün içinde Yüksek Seçim Kuruluna itiraz edebilirler. Yüksek Seçim Kurulu, üç gün içinde ve en geç, kesin aday listelerinin ilanı gününe kadar bu itirazları karara bağlar”

hükmü yer almaktadır. 23. madde de ise, adayların incelenmesi hususu düzenlenmiştir. Maddeye göre, *“Bir il, bir kaç seçim çevresine bölünmüş olsa bile il seçim kurulları, kendi seçim çevrelerinin adayları hakkında yaptıkları inceleme sonunda, bu Kanunda yazılı adaylık şartlarında noksanlık veya aykırılık bulunduğunu görürlerse, durumu geçici ilan tarihinden itibaren iki gün içinde ilgili adaya, siyasî partilerin il başkanlarına ve Yüksek Seçim Kuruluna bildirirler”* hükmü amirdir. 24. maddede de, milletvekili adaylarının adaylığına itiraz olmadığı takdir de adayların ilanının nasıl olacağı hususu anlatılmaktadır. Maddeye göre, *“Adaylıklar kesinleştikten sonra, Yüksek Seçim Kurulu bütün adayları oy verme gününden önceki elli beşinci gün, seçim çevreleri itibarıyla R.G. ve radyo ile ilan eder. İl seçim kurulları da kendi seçim çevrelerindeki adayları, Yüksek Seçim Kurulunun belirttiği tarihte, alışılmış araçlarla ilan ederler”*.

Son olarak belirtmek gerekir ki, milletvekili seçilme engellerinin varlığı halinde adaylık mümkün olmadığı gibi,¹⁶⁹³ 2839 sayılı MVSK’da yapılan düzenlemelerin de, milletvekili seçilmeye engel bir durumun tespit edilmesi amacıyla yapıldığı kesindir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, seçimden sonra ortaya çıkan seçilmeye engel bir halin bulunması ise, açıklığa kavuşturulması gereken ikinci bir konudur. Bu hususunda ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Bunlardan birincisi, seçimden önce var olan ancak seçildikten sonra ortaya çıkan seçilme engelinin bulunması, ikincisi ise, seçimden sonra seçilmeye engel bir durumun ortaya çıkmasıydı.

İlk olarak, milletvekilliği seçilme yeterliliği bölümünde ayrıntısıyla anlatıldığı gibi, adaylığın kesinleşmesinden sonra, adayın Türk olmadığına, yaşının kanunda gösterilenden küçük olduğuna, okur-yazar olmadığı veya seçilme yeterliğini kaybettiren bir mahkûmiyeti bulunduğu ilişkin iddialar, aday seçildikten sonra itiraz durumunda veya kendiliğinden ortaya çıkarsa milletvekili seçilen kişinin milletvekilliği YSK tarafından iptal edilecektir.¹⁶⁹⁴

¹⁶⁹³ Eşen, s. 46.

¹⁶⁹⁴ Bkz. A. Milletvekili Seçilme Yeterliliği.

Ancak, burada belirtilmesi gereken önemli husus ise, YSK tarafından bu konuyla alakalı hususu, sadece, “tam kanunsuzluk” halinde inceleyebilecek olmasıdır. Tam kanunsuzluk hali ise, iki durumda gerçekleşmektedir. Birincisi, seçilmeye engel itirazların, adayın Türk olmadığına, yaşının kanunda gösterilenden küçük olduğuna, okur-yazar olmadığı veya seçilme yeterliğini kaybettiren bir mahkûmiyeti bulunduğuna ilişkin olması gerekmektedir. İkincisi ise, seçilmeye engel olan hallerin, seçimden önce var olması fakat seçildikten sonra ortaya çıkması gerekmektedir.¹⁶⁹⁵

İkinci olarak ise, seçimden sonra seçilmeye engel bir durumun ortaya çıkması hususudur. Bu husus, Bilir’e göre, yalnızca Türk vatandaşı olmama, kısıtlılık ve milletvekili seçilmeye engel bir mahkûmiyet durumu için söz konusu olabilir.¹⁶⁹⁶ Gerçektende düşünüldüğünde, seçim sırasında mezuniyet, yaş, askerlik gibi kriterleri tutan bir milletvekili adayının, seçimden sonra şayet bunlar gerçekse kaybetmesi düşünülemez. Ancak, seçim sırasında Türk vatandaşı olup, daha sonradan kaybeden veya seçim sonrası seçimi kazanan bir milletvekilinin seçilmeye engel bir mahkûmiyetten doğal olarak hüküm giymesi mümkün gözükmemektedir.¹⁶⁹⁷

Seçimden önce var olmayan, ancak, seçildikten sonra ortaya çıkan, seçilme engellerinin bulunması durumunda, YSK, kendisini yetkili görmemektedir. Diğer taraftan, Anayasa’nın 84. maddesinin 2. fıkrası, “*Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur*” demek suretiyle, ikinci durumda belirtilen problemin büyük kısmını çözmüş olmaktadır. Geriye yalnızca Türk vatandaşlığının kaybı konusuyla ilgili tartışma kalmaktadır.¹⁶⁹⁸

Anayasa ve kanunlarda, milletvekili seçildikten sonra Türk vatandaşlığının kaybı konusuyla ilgili olarak herhangi bir düzenleme yapılmamış dolayısıyla da, hangi kurumun bu hususta karar vereceği belirtilmemiştir. Merve Safa Kavakçı olayında da gördüğümüz gibi, hiçbir kurum üzerine sorumluluk almamış, YSK ve TBMM, Gözler’in tabiriyle topu birbirine atmıştır.¹⁶⁹⁹ Anayasa’nın 84. maddesiyle ilgili yapılacak bir düzenleme ile bu konunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

¹⁶⁹⁵ Bilir, ss. 174,175.

¹⁶⁹⁶ Bilir, s. 176.

¹⁶⁹⁷ Onar, Tiryakioğlu, s. 578; Bilir, s. 177.

¹⁶⁹⁸ Bu konu ile ilgili tartışmalar, “Vatandaşlığın Kaybı” başlıklı bölümde anlatılmıştı.

¹⁶⁹⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 311.

C. Milletvekilliğinin Anayasa’nın 84. Maddesindeki Sebeplerle Düşmesi

Konunun başında da belirttiğimiz gibi, milletvekilliğinin sona ermesi, sona erme ve 1982 Anayasası’nın 84. maddesine bağlı olarak Meclis kararı ile düşmesi şeklinde gruplandırılmıştır.¹⁷⁰⁰

1982 Anayasası genel yaklaşım olarak, üyeliğin düşmesine neden olan durumları tek tek saymış ve her durumu ayrı fıkra düzenlemiştir.¹⁷⁰¹ 23 Temmuz 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla değişiklik yapılan Anayasa’nın 84. maddesine göre,¹⁷⁰²

“İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu TBMM Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, TBMM Genel Kurulunca kararlaştırılır.

Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlama halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.

82’nci maddeye göre milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir.

*Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir”.*¹⁷⁰³

1982 Anayasası’nın 84. maddesinde geçen bu durumlar istifa, kesin hüküm giyme, kısıtlama, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti

¹⁷⁰⁰ Dal, ss.239-241; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, ss. 194-197; Atar, Türk Anayasa Hukuku, ss. 218-219; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 298-311; Bilir, ss. 129-180

¹⁷⁰¹ Eşen, s. 47.

¹⁷⁰² 1982 Anayasası’nın 84. maddesinin son fıkrasında geçen, “partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu AYM’nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmî Gazete’de gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. TBMM Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar” hükmü, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen, 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁷⁰³ TBB Taslağı’nın 97. maddesinin gerekçesinde, milletvekilliğinin düşmesi ile ilgili, mevcut Anayasa’nın 1. ve 2. fıkralarının yeniden düzenlendiği belirtilmiştir. Buna göre, istifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi için gerekli görülen TBMM kararı kaldırılmak suretiyle milletvekilinin özgür iradesi esas alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, milletvekili seçilmenin önkoşulu olduğundan, vatandaşlıkla ilişkinin kesilmesi halinde milletvekilliğinin düşmesi, doğal bir sonuç olarak kabul edilmiştir. 2. fıkraya, “seçilme yeterliğine engel ceza ile hüküm giyme”de milletvekilliğinin düşme nedeni olarak eklenmiştir. Hüküm kesinleşmesiyle TBMM Genel Kurulu’na bildirilmesinin uygulamada geciktirilmesine yer bırakmamak amacıyla metne “derhal” sözcüğü eklenmiştir. Bkz. TBB Taslağı, md. 97. Karşılaştırmak için bkz. Özbudun Taslağı, md. 61; TOBB Taslağı, md. 84; Hacattepe Taslağı, md. 128.

sürdürmekte ısrar etme, meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmamak şeklinde sıralanmıştır.

Eşen'e göre, Anayasa'nın 84. maddesinde belirlenen milletvekilliğinin düşmesi sonucunu doğuran durumları, uygulama şekline bağlı olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlk grup olan, istifa ve milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmetin sürdürülmesi ve devamsızlık nedeniyle üyeliğin düşmesi durumlarında mutlaka bir Meclis kararı, kesin hüküm giyme ve kısıtlanma hali ile üyeliğin düşmesi durumlarında ise, mutlaka bir yargı yeri veya Anayasa Mahkemesi kararı gereklidir.¹⁷⁰⁴

Diğer taraftan, milletvekilliğinin düşmesi, Meclis İç Tüzüğü'nün 135. maddesinde de, istifa eden, TBMM'ye seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen, kısıtlanan, üyelikle bağdaşmayan bir hizmeti sürdürmekte ısrar eden, Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin üyeliğinin, yine Meclis İç Tüzüğü'nün 136, 137 ve 138. maddelerine göre düşeceği belirtilmiştir.¹⁷⁰⁵

1. İstifa

İstifa,¹⁷⁰⁶ genel olarak tek taraflı ve yenilik doğurucu bir irade beyanıdır. İlgili makama ulaşmasıyla sonuçlarını doğurur. Bu nedenle, istifanın kabul edilmesine hukuk teorisinde gerek yoktur.¹⁷⁰⁷ Bu noktada karşımıza, “Milletvekillerinin istifa etme hakları var mıdır?” sorusu karşımıza çıkmaktadır. Doktrinde ve uygulamada bir milletvekilinin istifa etmesi hususu tartışmalıdır.

Gözler'e göre, temsili vekâlet ve dolayısıyla milletvekilliğinin bir hak değil, bir görev olduğu düşüncesi kabul edilirse, milletvekillerinin istifa etmek hakkına sahip olmadığı ileri sürülebilir. Nitekim, İngiltere'de, Avam Kamarası üyelerinin,

¹⁷⁰⁴ Eşen, s. 47.

¹⁷⁰⁵ Bilir, s. 149.

¹⁷⁰⁶ İstifa ile belirtilmesi gereken diğer bir husus ise Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişiklikle ilgilidir. 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğinden önce partisinden istifa ederek başka bir partiye geçme, milletvekilliği için bir düşme nedeni olarak sayılıyordu. Ancak, Anayasa'da 1995 yılında yapılan değişiklikle, “...partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren milletvekilinin üyeliğinin düşmesine, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verilir” hükmü kaldırılarak, demokratik olmayan bu düzenlemenin önüne geçilmiştir. RG. Tarih: 26.07.1995, Sayı: 22355, Kanun No: 4121, Kabul Tarihi: 23.07.1995.

¹⁷⁰⁷ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 301; Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 778.

Norveç'te de, Meclis üyelerinin, istifa etme hakkına sahip olmadıkları belirtilmektedir.¹⁷⁰⁸ Ancak, diğer taraftan, diğer bazı ülke uygulamalarında ise, milletvekillerinin istifası Meclis onayına bağlı tutulmuştur. Örneğin, Fransa, Finlandiya, İsveç¹⁷⁰⁹ ve İtalya¹⁷¹⁰ gibi bazı ülkelerde istifanın geçerli olabilmesi için Meclis tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Danimarka'da ise istifa kabule bağlı değildir. İstifanın Meclis başkanlığına bildirilmesi yeterlidir.¹⁷¹¹

Onar'a göre ise, istifa tek taraflı bir irade açıklaması olduğundan dolayı, Meclis'in onu kabul etmeme gibi bir yetkiye sahip olmaması gerekmektedir.¹⁷¹² Onar bu düşüncesini, 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliğinde görevli Meclis Anayasa Komisyonu'nun, *"gereksiz ve yüzeysel tarzda ara seçim yapılması ihtimallerinin önüne geçilmesi"* düşüncesini doğru bulmaması, milletvekillerinin samimi olmayan, göstermelik istifalara yönelmelerini cesaretlendirmesi ve milletvekilliğinden istifa etmeye kararlı olan bir milletvekilinin istifasının, Meclis tarafından kabul edilmemesinden, bir fayda sağlanamayacağı düşüncelerine dayandırmaktadır.¹⁷¹³

Kanaatimizce birinci görüş daha isabetlidir. Gözler'in de isabetle belirttiği üzere, milletvekilliği, kişilere tanınmış bir hak olmaktan ziyade kendilerine verilmiş bir görev,¹⁷¹⁴ yani millete hizmet için oluşturulmuş bir siyasî temsil kurumudur. Dolayısıyla, millete hizmet maksadıyla, ister bağımsız olarak, ister bir siyasî parti çatısı altında, milleti temsil için Meclise seçilmiş bir milletvekilinin, sağlık sorunları vb. zaruri nedenler hariç hiçbir koşul altında istifa etmesi düşünülemez.

Nitekim, Türkiye'deki duruma baktığımızda, 1982 Anayasası'ndan önceki dönemlerde, bir milletvekilinin istifası, Meclis onayına gerek kalmaksızın sonuç doğurmaktaydı.¹⁷¹⁵ Ancak, 1982 Anayasası, bu ilkedен ayrılarak, bir milletvekilinin istifasının geçerli olabilmesi için Meclis Genel Kurulu tarafından istifanın kabul edilmesine şartını kabul etmiştir.¹⁷¹⁶ Bu durumun başlıca nedeni, muhalefet

¹⁷⁰⁸ Gözler, Genel Teori, C. I. , s.778.

¹⁷⁰⁹ Gözler, Genel Teori, C. I. , s.778.

¹⁷¹⁰ Bilir, s. 154.

¹⁷¹¹ Bilir, s. 154.

¹⁷¹² Onar, s. 409.

¹⁷¹³ Onar, ss. 409-412; benzer görüş için bkz. Bilir, ss. 152, 153.

¹⁷¹⁴ Gözler, Genel Teori, C. I. , s.778.

¹⁷¹⁵ Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, s. 236; Bilir, s. 150.

¹⁷¹⁶ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 301.

partilerinin milletvekillerinin, seçimlerin yenilenmesini sağlamak için istifa etmeleri ihtimalini ortadan kaldırmak olduğu belirtilmektedir.¹⁷¹⁷

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1982 Anayasası'nın 84. maddesinin ilk fıkrasına göre, “*İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu TBMM Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, TBMM Genel Kurulunca kararlaştırılır*”. Aynı şekilde, istifa, TBMM İçtüzüğünde de düzenlenmiştir. İçtüzüğün 136. maddesinin 1. fıkrasına göre, “*TBMM üyeliğinden istifa eden milletvekilinin istifa yazısının gerçekliği Başkanlık Divanınca yedi gün içinde incelenip tespit edildikten sonra üyeliğinin düşmesine Genel Kurulca görüşmesiz karar verilir*”.

Anayasa'nın 84. maddesine göre, istifanın kabulü için herhangi bir karar yeter sayısı aranmadığına göre, Anayasa'nın 96. maddesindeki, “*...Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz...*” hükmü gereğince, istifanın kabul edilmesi için, üye tamsayısının salt çoğunluğu değil, toplantıya katılanların salt çoğunluğu (basit çoğunluk) yeterli olmaktadır.¹⁷¹⁸

Onar'a göre, bir milletvekilinin verdiği istifa dilekçesinin hukukî sonuçları, dilekçenin Meclis Başkanlığı'na verildiği tarihten itibaren değil, dilekçenin Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edildiği tarihten itibaren ortaya çıkmaya başlar.¹⁷¹⁹ Anayasa'nın 84, Meclis İç Tüzüğü'nün 136. maddelerindeki istifaya ilişkin düzenlemelerden de anlaşılacağı gibi, bir milletvekilinin istifası durumunda, Meclis Genel Kurulu'nun yapacağı şey, istifanın geçerli olup olmadığını saptamak değil, geçerliliği Başkanlık Divanınca saptanmış olan istifayı kabul edip etmemektir.¹⁷²⁰ Bu nedenle, gerek Anayasa'nın gerekse Meclis İç Tüzüğü'nün istifa ile ilgili düzenlemeleri, Meclis'in bu işlemine, kurucu bir nitelik kazandırmaktadır.¹⁷²¹

Gözler de, istifa dilekçesinin Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmesi sonrasında, istifanın kabulü yolunda alınan kararın bir parlamento kararı olduğunu ve

¹⁷¹⁷ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss.778, 779.

¹⁷¹⁸ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 301; Bilir, s. 151.

¹⁷¹⁹ Bir başka deyişle, istifa etmiş olan bir milletvekili, istifası kabul edilinceye kadar yasama meclisi üyelerine tanınan tüm yetkileri kullanmaya devam edebilecektir. Onar, s. 412.

¹⁷²⁰ Onar, s. 412; Bilir, s. 151.

¹⁷²¹ Onar, s. 412; Bilir, s. 151; Aksi yönde görüş için bkz. Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 251; Tanör ve Yüzbaşıoğlu'na göre, “*...Anayasa, milletvekilliğinin düşmesi için istifayı yeterli görmemekte, bunun TBMM'nin basit çoğunluğunun kararıyla kabulünü de aramaktadır. Kuşkusuz, Meclisin buradaki kararını kurucu değil, tespit edici ve açıklayıcı bir karar olarak nitelendirmek gerekir*”.

bu kararın, Resmî Gazetede yayınlandığı tarihte yürürlüğe girdiğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, istifa eden milletvekilinin milletvekilliği, istifanın kabul kararının R.G. yayımlandığı gün sona ermekte vedolayısıyla istifa dilekçesinin verildiği gün ile bu kararın R.G.'de yayın tarihi arasında geçen sürede milletvekilinin milletvekilliği sıfatı devam etmektedir.¹⁷²²

Diğer taraftan, Meclis Başkanlığı'na istifa dilekçesi vermiş milletvekili, Meclis Genel Kurulu tarafından istifası kabul edilmeden önce istifasını geri alabilmesi mümkündür.¹⁷²³ Nitekim, yukarıda da bahsedildiği gibi, milletvekilinin istifasının hukukî sonucu, istifanın Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edildiği an doğmaktadır. İstifanın hukukî sonucu doğmazdan önce, milletvekilinin irade beyanının somut hali olan istifa dilekçesi, doğal olarak aynı şekilde bir başka irade beyanıyla geri çekilebilir.¹⁷²⁴

Son olarak, istifaya ilişkin bir husus da, istifa kararının bizzat milletvekilinin kendisi tarafından verilmiş olması hususudur. Diğer bir ifadeyle, milletvekili istifasını baskı altında vermemiş olmalıdır. Bundan dolayı, Meclis başkanlıkları, kendilerine gelen istifa dilekçelerini, ilgili milletvekillere sorduktan sonra işleme koymalıdır. Milletvekili tarafından onaylanmamış istifa dilekçelerini, Meclis başkanlıkları işleme koymamalıdır.¹⁷²⁵

2. Kesin Hüküm Giyme

Bir milletvekillerinin yargılanabilmesi için öncelikle, ilgili milletvekilinin yasamadokunulmazlığının kaldırılması gerekmektedir. Nitekim, TBMM üyesi olan bir kişinin, milletvekili seçilmeden önce kesin hüküm giymesi veya ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla, Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlar kapsamında milletvekili seçildikten sonra da, kesin hüküm giymesi veya dokunulmazlığı kaldırılmak suretiyle yargılanıp hüküm giymesi mümkündür

Anayasa ve kanunlarla belirlenmiş olan seçilme yeterliliğinininkaybedilmesi durumunda, hiç şüphesiz ki milletvekilinin milletvekilliği sıfatı da düşer. Aynı

¹⁷²² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 301.

¹⁷²³ Onar, s. 412; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 302; Bilir, s. 152.

¹⁷²⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 302.

¹⁷²⁵ Gözler, Genel Teori, C. I. , s.779.

şekilde milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıracak bir suçtan dolayı, bir mahkeme kararıyla hüküm giymişse, milletvekilinin milletvekilliği yine düşer. Bu gibi durumlarda genellikle “düşme” kendiliğinden olur. Diğer bir ifadeyle, mahkeme kararının Meclis’e bildirilmesiyle, düşme, kendiliğinden hukukî sonuçlarını doğurur. Bazen meclisin böyle bir konuda da düşme kararı vermesi gerekiyor olabilir. Ancak bu durumda Gözler’in belirttiği gibi Meclis kararı, “kurucu” değil, “tespit edici” niteliktedir.¹⁷²⁶

Anayasa’nın 84. maddesinin 2. fıkrasına göre, “*Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanması halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur*”.Yine, Meclis İç Tüzüğü’nün 136. maddesinin 2. fıkrasında, “*TBMM üyeliğine seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan milletvekili hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurulun bilgisine sunulmasıyla üyelik sıfatı sona erer*”.

Anayasa’nın 84. maddesinde ve İç Tüzüğü’nün 136. maddesinde geçen, “kesin hüküm” giyme tabirinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemiştir. Onar’a göre, milletvekilliğinin düşmesine yol açacak, “kesin hüküm” giyme tabirinden, milletvekili seçilmeye engel olacak bir suçtan dolayı “kesin hüküm” giymeyi anlamak gerekmektedir.¹⁷²⁷ Anayasa’nın 84. maddesinde, milletvekilliğinin düşme nedenleri arasında sayılan durumlar, daha önceden de belirttiğimiz üzere, Anayasa’nın 76. maddesindeki milletvekili seçilme yeterliliği ile doğrudan ilgilidir.¹⁷²⁸ Yukarıda da anlatıldığı üzere, Anayasa’nın 76. maddesine ve MVSK’nın 11. maddesine göre, “*taksirli suçlar hariç toplam bir yıl ve daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemezler*”.Aynı şekilde, “*...zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırmak, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçları...*”gibi belirli tip suçlardan hüküm giyenler de, aldıkları ceza ne olursa olsun, milletvekili seçilememektedir. İşte, Anayasa’nın

¹⁷²⁶ Gözler, Genel Teori, C. I. , s.779.

¹⁷²⁷ Onar, s. 412; Aynı yönde görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 302.

¹⁷²⁸ Eşen, s. 50.

76. ve MVSK'nın 11. maddesindeki bu hükümlerinyaptırımları, Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrasında belirtilmiştir.¹⁷²⁹

Anayasa'nın 84 ve Meclis İç Tüzüğü'nün 136. maddesine göre, milletvekili seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyme veya kısıtlanma durumunda ise, ayrıca bir işlem yapılmamakta, kesinleşen mahkeme kararının Genel Kurul'un bilgisine sunulmasıyla, ilgili milletvekilinin üyeliği sona ermektedir. Meclis'in ayrıca bu konu hakkında karar vermesine gerek yoktur.¹⁷³⁰ Diğer taraftan, belirtmek gerekir ki, kesin hüküm giyen bir milletvekilinin milletvekilliği, mahkeme kararının kesinleştiği tarihte değil, kesinleşen bu kararın, Meclis Başkanlığı'nca Meclis Genel Kurulu'na bildirildiği tarihte son bulacaktır.¹⁷³¹

Yüz kızsartıcı suçlar ve belli suçlardan hüküm giymemiş olmak bölümünde de belirttiğimiz gibi, “yüz kızsartıcı suçlar” Anayasa'nın 76. maddesinde sayılanlardan ibaret olup olmadığı tartışmalıdır.¹⁷³² Anayasa'da ve MVSK'daki suçların örnek olarak sayıldığı, dolayısı ile “yüz kızsartıcı suç” kapsamına başka suçlarında gireceği düşünülebilir.¹⁷³³ Ancak, daha önceden de belirttiğimiz gibi, TCK'da “yüz kızsartıcı suç” diye bir kategorinin olmadığını görmekteyiz. Ceza hukukunda kıyasın yasak olması ve ceza hukukuna ait hükümlerin yorumlanmasında “dar yorum” esası geçerli olduğu için, bu esastan hareketle “gibi” kelimesi ile “yüz kızsartıcı suç” kavramının kapsamını genişletmek mümkün değildir.¹⁷³⁴ Bu noktada, Meclis Başkanlığı'nın, kendisine bildirilen bir mahkûmiyet kararı ile milletvekilliğinin düşmesini gerektirip gerektirmeyeceği hakkında kuşkuya düşebileceği haller olabilir.¹⁷³⁵ Bu durumda, Meclis'in tutumu önem kazanmaktadır.¹⁷³⁶ Çünkü, Meclis, mahkemenin verdiği ceza bir yıldan az olsa bile, milletvekilinin mahkûm olduğu suç, Meclisi Başkanlığı'nca “yüz kızsartıcı suç” olarak nitelendirilir ve bu mahkûmiyet Genel Kurul'un bilgisine sunulursa, milletvekilinin milletvekilliği düşecektir. Buna karşılık, Meclis Başkanlığı bu suçu, “yüz kızsartıcı suç” olarak nitelendirmezse, milletvekilinin milletvekilliği

¹⁷²⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, ss. 302, 303.

¹⁷³⁰ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 303; Eşen, ss. 49, 50.

¹⁷³¹ Onar, s. 416; Benzer görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 303.

¹⁷³² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 303

¹⁷³³ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 271; Benzer görüş için bkz. Gönenç, s. 215.

¹⁷³⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 271; Yılmaz, s. 32.

¹⁷³⁵ Onar, s. 417.

¹⁷³⁶ Onar, s. 421.

sürecektir.¹⁷³⁷ Onar'ın da isabetlebelirttiği gibi, bir milletvekilinin hukukunu, çok farklı ölçüde etkileyecek bir hususun yorumu, kişiden kişiye değişecek sübjektif değerlendirmelere bırakılmamalıdır. Bundan dolayı, Meclis Başkanlığı'nca sadece Anayasa'nın 76 ve MVSK'nın 11. maddelerinde ismen sayılan suçların yüz kızartıcı suç olarak kabul edilmesi, bunlara yorumla yenilerinin eklenmemesi yerinde bir uygulama olacaktır.¹⁷³⁸

3.Kısıtlanma Durumu

Diğer bir husus ise, milletvekilinin fiil ehliyetinin mahkeme yoluyla kısıtlanmasıdır. TMK'ya göre, kısıtlılık durumu, diğer bir ifade ile hacir altında olmak,¹⁷³⁹ “Vesayeti Gerektiren Haller” başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre, reşit olmayan, diğer bir tabirle, 18 yaşını doldurmayan kişilerin durumu bir tarafa bırakılırsa, TMK kısıtlılığı, akıl sağlığı veya akıl zayıflığı (md.405), savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşam tarzı, kötü yönetim (md. 406), bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkûm olma durumu (md. 407), ilgilinin geçerli nedenlere bağlı talebi (md. 408) şeklinde açıklamaktadır.

Buna göre, bir milletvekili, bir mahkemenin hakkında verdiği kısıtlama kararıyla fiil ehliyetini kaybederse, bu durumda, seçilme yeterliliğini yitirdiği için milletvekilliği de düşecektir.¹⁷⁴⁰ Nitekim, 1982 Anayasası'nın 84. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, kişi milletvekili seçildikten sonra kısıtlı duruma düşmüş ise, bu durumda milletvekilliği, bu husustaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurul'a bildirilmesiyle düşmüş olacaktır.¹⁷⁴¹ Aynı şekilde, milletvekilliğinin kısıtlanmaya yol açan diğer nedenlerden olana akıl hastalığı veya akıl zayıflığı gibi nedenlerden dolayı düşürülebilmesi için, milletvekilinin kısıtlandığına ilişkin kesin mahkeme kararı gerekecek,¹⁷⁴² TBMM'nin bir karar almasına gerek olmayacaktır.

¹⁷³⁷ Onar, s. 421; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 303.

¹⁷³⁸ Onar, s. 422; Benzer görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 303.

¹⁷³⁹ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 268.

¹⁷⁴⁰ Gözler, Genel Teori, C. I. , s. 779.

¹⁷⁴¹ Onar, s. 439.

¹⁷⁴² Onar, s. 439.

4. Milletvekilliği İle Bağdaşmayan Bir Görev veya Hizmeti Sürdürmek

Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürme halinde, üyeliğin sona ermesi durumu, dünyada da kabul gören bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, İngiltere’de, Avam Kamarası, kendi üyelerinden birisini, Avam Kamarası üyeliği ile bağdaşmaz tutum ve davranışlar içinde olduğu kanısına varırsa, onu üyelikten ihraç edebilir.¹⁷⁴³ Aynı şekilde, Norveç’te, milletvekillerinin, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir kamu görevini kabul etmesi halinde, milletvekillikleri düşebilmektedir. Yine, Fransa’da, bir milletvekili bakan olduğuzaman üyeliği sona ermektedir. İtalya’da da, milletvekillerinin, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görevi kabul etmeleri yasaklanmıştır.¹⁷⁴⁴

Milletvekillerinin, kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir uzantısı olarak, devletin diğer organlarında ve başka kamu kurumlarında görev alması, 1982 Anayasası’na göre yasaklanmıştır. Şayet, bu yasağa rağmen, milletvekili böyle bir görevi alıp ve sürdürmekte ısrar ederse, Anayasa, bu tutumu sürdürmekte olan milletvekilinin üyeliğini sona erdirmeyi öngörmüştür.¹⁷⁴⁵

Milletvekilliği ile bağdaşmayan işlerin bir kısmı, Anayasa’nın 82. maddesinde, bir kısmı ise, 31.10.1984 tarih ve 3069 sayılı TBMM Üyeliği İle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun’da sayılmış, Meclis iç Tüzüğü’nün 137. maddesinde de, üyelikle bağdaşmayan işler yapmayı sürdürmekte olan bir milletvekili için izlenecek yol belirtilmiştir.

Anayasa’nın 82. maddesine göre, bir milletvekilinin yapamayacağı işler;

“TBMM üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

TBMM üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

¹⁷⁴³ Gözler, Genel Teori, C. I. , ss. 779, 780.

¹⁷⁴⁴ Bilir, s. 157.

¹⁷⁴⁵ Onar, s. 440; Eşen, s. 51.

TBMM üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir”

şeklinde belirtilmektedir.

Aynı şekilde, 3069 sayılı TBMM Üyeliği İle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun’da;

“TBMM üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynaklar ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devlettten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar. TBMM üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmi veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır (md. 2).

TBMM üyeleri ayrıca; 2 nci maddede belirtilen kurum ve kuruluşlarda ücret karşılığı iş takipçiliği, komisyonculuk, müşavirlik yapamazlar; Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlar ile zimmet, ihtilas, irtikâp, kaçakçılık ve döviz suçları gibi Devletin maddi çıkarlarıyla ilgili davalarda Devlet aleyhine vekil olamazlar; serbest mesleklerini icrada, ferdi işletmelerini idarede milletvekilliği ünvanlarını kullanamazlar (md. 3).

TBMM üyeleri, 2 nci maddede belirtilen kurum ve kuruluşlarda genel sekreter, sekreter veya benzeri herhangi bir nam altında hiçbir yönetim görevi alamazlar. Milletvekilleri, yabancı bir devlet veya milletlerarası bir kuruluş tarafından verilen idari ve siyasî, ücretli herhangi bir işi veya görevi TBMM’nin kararı olmadıkça kabul edemezler (md. 4).

Milletvekillerinin yapamayacakları işlere ilişkin diğer kanunlarda yer alan hükümler saklıdır (md. 5).

TBMM üyesi seçilmeden önce bu Kanunla yasaklanan herhangi bir yükümlülük üstlenmiş bulunan üyeler mevcut durumlarını altı ay içinde bu Kanuna uygun hale getirirler (md. 6).

Bu Kanuna aykırı hareket eden üyeler hakkında, İçtüzük hükümleri uyarınca işlem yapılır. Üyeliğin düşmesine; TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verilir (md. 7)”

demek suretiyle 2. maddesinde, 1982 Anayasası’ndaki hükümleri tekrar etmiş, 3. maddede ise kapsamı genişleterek, milletvekillerine yeni yükümlülükler getirmiştir. Örneğin, bir milletvekili sayılanlara ek olarak, ücret karşılığı, iş takipçiliği komisyonculuk ve müşavirlik yapamayacak, Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlar ile zimmet, ihtilas, irtikâp, kaçakçılık ve döviz suçları gibi, Devletin maddi çıkarlarıyla ilgili davalarda ise, Devlet aleyhine vekil olamayacak, serbest mesleklerini icrada ise, milletvekilliği ünvanlarını kullanamayacaklardır. Diğer taraftan, milletvekilleri, yabancı bir devlet veya milletlerarası bir kuruluş tarafından

verilen idari ve siyasî, ücretli herhangi bir işi veya görevi, Meclis kararı olmadan kabul edemeyecektir. Ayrıca, kanun da, milletvekili seçilmeden önce kanunla ve Anayasa'yla yasaklanmış bir faaliyeti yürütüyorsa, altı ay içinde durumlarını kanuna uygun hale getirilmesi şartı öngörülmüştür.

Anayasa'nın 82. maddesi ve 3069 sayılı TBMM Üyeliği İle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun ile yasaklanmış bir işi yapan milletvekili hakkında, milletvekilliğinin düşmesi yöntemi, yukarıda da belirtildiği gibi, Meclis İç Tüzüğü'nün 137. maddesinde düzenlenmiştir. İç Tüzüğü'nün 137. maddesi uyarınca,

“Anayasa'nın 82. maddesinde ve kanunlarda milletvekilliği ile bağdaşamayacağı belirtilen herhangi bir hizmeti veya görevi sürdürmekte ısrar eden üyelerin durumu Başkanlık Divanı'na incelenir. Sonuç, Başkanlık Divanı kararı olarak Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyona gönderilir. Karma Komisyon, yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasındaki usûllere göre durumu inceleyerek bir rapor hazırlar. Bu rapor, Genel Kurulda görüşülür. Üyelik sıfatının düşmesi söz konusu olan milletvekili, isterse Karma Komisyonda ve Genel Kurulda kendisini savunur veya bir üyeye savundurur. Son söz her halde savunmanındır. Üyeliğin düşmesi, Genel Kurulda gizli oyla karara bağlanır. Oylama, Karma Komisyon raporu üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından itibaren yirmi dört saat geçmeden yapılamaz.”

Görülmektedir ki, bir milletvekilinin, milletvekilliğinin düşmesi için, Anayasa'nın 82. maddesinde ve kanunlarda, milletvekilliği ile bağdaşamayacağı belirtilen herhangi bir hizmeti veya görevi sürdürmekte ısrar ediyor olması gerekmektedir. İsrar kavramında da, bir devamlılık olduğu, diğer bir ifadeyle, bir işi tesadüfen değil, kararlı ve bilinçli bir şekilde yapıyor olduğu şüphesizdir.¹⁷⁴⁶

Milletvekilliği ile bağdaşamayacağı belirtilen herhangi bir hizmeti veya görevi sürdürmekte ısrar eden milletvekili hakkında, İç Tüzük'te herhangi bir uyarı yapılması ya da bir süre verilmesi gerektiği ile ilgili olarak bir hüküm bulunmamaktadır. Nitekim, Onar, bu durumun, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti, bu tür bir iş olduğunu anlayamadan kabul eden milletvekilleri için, hemen milletvekilliklerinin düşürülmesini önlemek maksadıyla olduğunu belirtmektedir. Bu şekilde, milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmet kabul etmiş olan milletvekilinin durumu, Meclis İç Tüzüğü'nde yazdığı şekliyle gözden geçirilecek ve kendisi hakkında adil bir karar verilmesi sağlanacaktır.¹⁷⁴⁷

¹⁷⁴⁶ Onar, s. 446; Bilir, s. 156.

¹⁷⁴⁷ Onar, s. 446.

5. Devamsızlık

Milletvekillerinin Meclis çalışmalarına katılmaları, etik açıdan önemli olduğu gibi, Meclis geleneğinin en temel kuralıdır. Bundan dolayıdır ki, devamsızlık nedeniyle üyeliğin düşmesi konusu çok istisnai bir durum¹⁷⁴⁸ olsa da, Türkiye’de olduğu gibi, dünyada da uygulanmakta olan bir husustur. Örneğin, Avustralya’da, 2 ay izinsiz devamsızlık, Avusturya’da ise 30 gün devamsızlık, Kanada’da ise arka arkaya iki birleşime katılmamak düşme sebebidir.¹⁷⁴⁹

Türkiye’de milletvekillerinin devamsızlık nedeniyle üyeliğinin düşürülmesi hususu, 1924 Anayasası’ndan itibaren istikrarlı bir şekilde Anayasa’larda yer almaktadır.¹⁷⁵⁰ 1961 Anayasası’nda bu durum, 80. madde de belirtilmiştir. Madde hükmünce, Meclis üyeliğinin düşürülebilmesi için bir milletvekili veya senatörün Meclis çalışmalarına, aralıksız olarak bir ay katılmaması durumunda üyeliği düşürülebilirdi.

Ancak, 1982 Anayasası’nda bu süre çok daha kısaltılarak, 5 birleşim günü olarak belirlenmiştir. Anayasa’nın 84. maddesinin 4. fıkrasına göre; “*Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir*”.

Ancak, burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise, milletvekilinin devamsızlığındaki bu beş birleşimin, birbirini izlemesine, diğer bir tabirle aralıksız olmasına gerek yoktur. Bu durumda, bir ay içinde, önce iki, sonra bir ve daha sonra iki birleşim, Meclis çalışmalarına katılmayan bir milletvekilinin, diğer birleşimlere katılmış olsa bile milletvekilliği düşürülecek demektir.¹⁷⁵¹ Diğer taraftan, Anayasa’nın bu hükmünde, “Meclis çalışmalarına” kavramı kullanıldığına göre, bu “çalışmalar” kavramından, sadece Genel Kurul çalışmaları değil, aynı zamanda komisyon çalışmaları da anlaşılması gerekmektedir.¹⁷⁵² Nitekim, Meclis İç Tüzüğü’nün 151. maddesinde de, “*Genel Kurulda veya komisyonlarda yapılan*

¹⁷⁴⁸ Eşen, s. 52.

¹⁷⁴⁹ Bilir, s. 161.

¹⁷⁵⁰ Eşen, s. 52.

¹⁷⁵¹ Onar, s. 451.

¹⁷⁵² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 306.

yoklama veya açık oylamalarda özürsüz veya izinsiz olarak bulunmayan milletvekili o birleşimde yok sayılır” demek suretiyle, konuya açıklık getirilmiştir.¹⁷⁵³ Örnek olarak belirtmek gerekirse, bir milletvekili, Meclis Genel Kurul çalışması yapıldığı anda oluşturulan bir komisyonda görevini sürdürüyorsa, o milletvekili o birleşim günü yok sayılamayacağı açıktır.¹⁷⁵⁴

Bu noktada, bir milletvekilinin, Meclis çalışmalarına devamsızlığı hususunun daha iyi anlaşılabilmesi için birleşim ve oturum kavramlarının ne olduğunun ortaya konması gerekmektedir.

Birleşim, Meclis İç Tüzüğü’nün 1. maddesinde de belirtildiği gibi, “*Genel Kurulun belli bir gününde açılan toplantısıdır*”. Oturum ise, “*bir birleşimin ara ile bölünen kısımlarından her biridir*” (md.1). Bu durumda, bir birleşimin sadece bir oturumda hazır bulunan, fakat diğer oturumlarına katılmayan milletvekilinin durumu ne olacaktır?¹⁷⁵⁵ Onar’ın da belirttiği gibi, öncelikle milletvekilinin birleşimde yok sayılabilmesi için, birleşimin başındaki ilk yoklamaya katılmaması gerekmektedir. Diğer taraftan, Anayasa’nın 84. maddesi, milletvekilliğinin düşmesi için oturuma değil, birleşime katılmamayı öngördüğüne göre, bir milletvekilinin birleşime katılmadığını söyleyebilmek için o birleşimin hiçbir oturumunda hazır bulunmaması gerekmektedir.¹⁷⁵⁶ Yine Onar’a göre, bir milletvekili birleşimin başında yapılan yoklamada hazır bulunmasa dahi, birleşimin daha sonraki oturumlarından herhangi birinde hazır bulunursa, o birleşime katılmış sayılacaktır.¹⁷⁵⁷

Arslan’a göre, birleşim ve oturum arasında matematikte olduğu gibi kapsayan küme ve alt küme ilişkisi mevcuttur. Kanaatimizce bu görüşlerde isabet vardır. Çünkü, Arslan’ın da belirttiği gibi, birleşim oturumu kapsadığından dolayı, oturum birleşimin alt kümesi olacaktır. Diğer bir ifadeyle, alt kümenin her elemanı, aynı zamanda kendisini kapsayan kümenin de elemanıdır. Yani, bir milletvekili bir birleşimin herhangi bir oturumuna katılmışsa, o birleşime de katılmış sayılacaktır.¹⁷⁵⁸

¹⁷⁵³ Onar, s. 453.

¹⁷⁵⁴ Onar, s. 453; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 306.

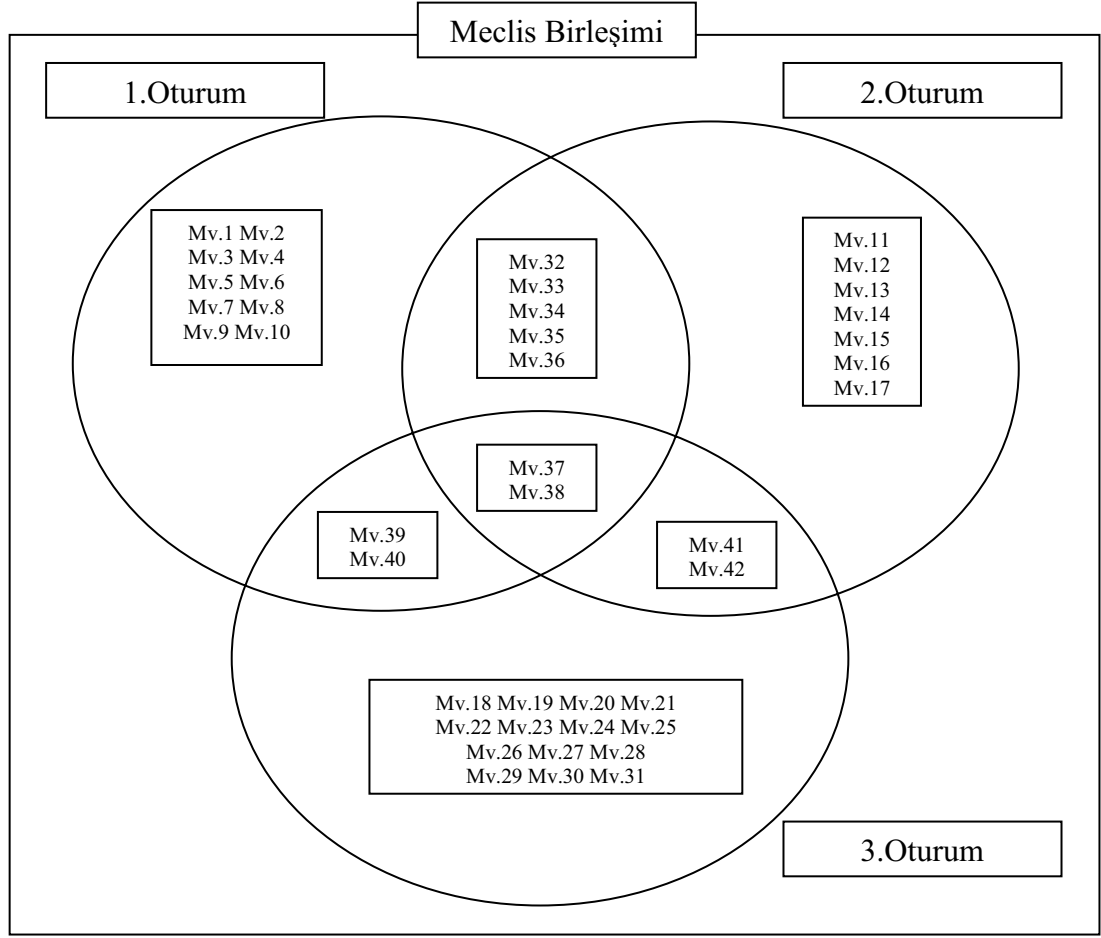
¹⁷⁵⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 306.

¹⁷⁵⁶ Onar, s. 453; Benzer yönde görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 306.

¹⁷⁵⁷ Onar, s. 453; Benze yönde görüş için bkz. Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 77.

¹⁷⁵⁸ Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 77.

Şekil 3: Milletvekillerinin Birleşim ve Oturumlara Katılımı¹⁷⁵⁹

Devamsızlıkla ilgili bir başka sorun ise, Anayasa'nın 81. maddesinde belirtildiği şekilde, and içmeyen milletvekillerinin durumudur. Anayasa'nın 81. maddesi hükmü ile milletvekillerinin göreve başlarken and içmeleri gerektiğine göre, daha önceden de belirtildiği gibi, and içmeyen bir milletvekilinin göreve başlayabilmesine de imkân yoktur. Bu nedenle, bir mazereti olmadığı halde veya Meclis'e geldiği halde Anayasa'da belirtildiği şekilde and içmeyen bir milletvekili, göreve başlamamış sayılacaktır. Bu durumda, bir milletvekili 5 birleşim boyunca and içmezse, o milletvekilinin devamsızlıktan ötürü milletvekilliği düşürülebilecektir.¹⁷⁶⁰

¹⁷⁵⁹ Şekil 3, Arslan, Türk Parlamento Hukuku, s. 78'den alınmıştır.

¹⁷⁶⁰ Onar, s. 454; Bilir, s. 163. Ergun Özbudun ise verdiği bir röportajında, 5 birleşime katılmama ile ilgili şu görüşlerini belirtmiştir. "Yemin için "göreve başlarken" ifadesini kullanıyor anayasa. Yemin etme göreve başlamanın şartıdır. 'Olmasa da olur' dersiniz, gözardı etmiş olursunuz. Bu yönüyle baktığınızda, 5 birleşime katılmama durumunun ancak yemin edenler için geçerli olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak bu riskli bir durumdur. Uygulanacağını sanmıyorum ama hukuken yemin edilmese bile 84. maddenin uygulanabilmesi gerekir. Tutuklular için bu

Devamsızlık durumunda, milletvekilliğinin düşürülmesi yöntemi ise Meclis İç Tüzüğü'nün 138. maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre,

“Bir milletvekili Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmazsa devamsızlığı Başkanlık Divanınca tespit edilir ve Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyona gönderilir. Karma Komisyon, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasındaki hükümlere göre durumu inceler ve raporunu hazırlar. Bu raporu görüşen Genel Kurul devamsızlık sebebiyle milletvekilliğinin düşmesi gerektiğine üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verirse, üyeliği düşer. Üyeliğinin düşmesi istenen milletvekili isterse Karma Komisyonda ve Genel Kurulda kendisini savunur veya bir üyeye savundurur. Son söz her halde savunmanındır. Oylama, Karma Komisyon raporu üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından itibaren yirmi dört saat geçmeden yapılamaz”.

Devamsızlık¹⁷⁶¹ ile ilgili olarak bir milletvekilinin, milletvekilliğinin düşürülmesine karar verilecekse, burada Anayasa'nın 96. maddesinde, *“TBMM, yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz”* hükmüyle, toplantıya katılanların salt çoğunluğu kuralından ayrılarak, *“üye tamsayısının salt çoğunluğu”* (en az 276) yani, nitelikli bir çoğunluk aranmaktadır.¹⁷⁶² Dolayısıyla, bu durum, kurumun uygulamasını güçleştirmektedir. Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrasında, yapılacak bir anayasa değişikliği ile bu kurumun işlevselliği daha da arttırılmalıdır. Bu şekilde devamsızlık yapan milletvekillerinin kontrolü daha etkili bir şekilde sağlanmış olacaktır.¹⁷⁶³

Son olarak milletvekilliğinin düşmesi yolunda bir karar, Meclis Genel Kurulu tarafından alındıysa, Meclis İç Tüzüğü'nün 182. maddesine göre, kararın yürürlüğe

söylenemez ama bilerek yemin etmeyenler özgür iradeleriyle yaptıkları için 5 birleşim şartı geçerlidir. Vekiller bu nedenle vekilliğin düşmesi hükmünün etkisi altına girerler. Örneği yok ama uygulanabilir. İktidarın elinde. Ama böyle bir yola başvurulmasını da siyaseten ahlaken doğru bulmam.” Düşer mi, düşmez mi? <http://www.milliyet.com.tr/duser-mi-dusmez-mi-siyaset/siyasetdetay/06.07.2011/1410765/default.htm>, Erişim Tarihi: 24.09.2015.

¹⁷⁶¹ İçtüzük, devamsızlık durumunda, milletvekilliğinin düşmesi yaptırımı dışında, başka yaptırımlarda öngörmüştür. Bunlardan birincisi yukarıda belirttiğimiz gibi, İçtüzük 154. maddesinde düzenlenen ödenek ve yolluk kesme yaptırımıdır. İkinci olarak da, yine İçtüzük 153. maddesinde, bir yasama yılı içinde izinsiz veya özürsüz olarak toplam kırk beş birleşimden fazla yok sayılan milletvekilinin yolluklarının üç aylığının kesileceğini hükme bağlamıştır. Bilir, s. 163.

¹⁷⁶² Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 306.

¹⁷⁶³ Muhammed Yavuz, **1982 Anayasası'nda Milletvekilliğinin Düşmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Aralık 2009, s. 84.

girdiği gün, R.G.’de yayınlandığı gündür. Dolayısıyla milletvekilliği sıfatı da bu kararın R.G.’de yayınlanıldığı gün sona erecektir.¹⁷⁶⁴

D. Milletvekilliği Düşürülmesi Kararlarının Yargısal Denetimi

Milletvekilliğinin düşürülmesi kararları, doğrudukları sonuçlar bakımından, yargısal nitelikte Meclis (Parlamento) kararıdır.¹⁷⁶⁵ Kural olarak, Meclis kararları yargı denetimine tâbi olmamasına rağmen,¹⁷⁶⁶ 1982 Anayasası, 1961 Anayasası’nda olduğu gibi, Milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarının iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkını tanımıştır.¹⁷⁶⁷ Tanör-Yüzbaşıoğlu’na göre, Meclis’in bu kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi, öncelikle muhalefeti koruyucu işlev görecektir.¹⁷⁶⁸ Diğer bir ifadeyle, bu kararların, Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi, milletvekillerini, Meclis çoğunluğuna karşı korumaktadır.¹⁷⁶⁹

Milletvekilliğinin düşmesi kararı, her ne kadar bir parlamento kararı da olsa, Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi, istisnâ olarak Anayasa’nın 85. maddesi tarafından kabul edilmiştir. 85. maddeye göre,

“yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84. maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması halinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya içtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar”.

Anayasa’nın 85. maddesinin bu hükmünden de açıkça anlaşılacağı üzere, bütün düşme hallerinde, Anayasa Mahkemesi’ne başvurmak mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi’ne ancak daha önceden belirtildiği gibi, 84. maddenin 1. fıkrasında milletvekilinin istifası, 3. fıkrasında milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmetin sürdürülmesi, 4. fıkrasında ise devamsızlığı durumunda milletvekilliğinin düşürülmesi yönünde karar verildiyse, başvuru yapılması mümkündür. Bu durumda, maddenin 2. fıkrasında düzenlenmiş olan kesin hüküm

¹⁷⁶⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 306.

¹⁷⁶⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 311.

¹⁷⁶⁶ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 311.

¹⁷⁶⁷ Tanör-Tüzbaşıoğlu, s. 252.

¹⁷⁶⁸ Tanör-Tüzbaşıoğlu, s. 252.

¹⁷⁶⁹ Bilir, s. 170.

giyme ve kısıtlanma nedenleriyle milletvekilliğinin düşmesi halinde, milletvekilliğinin düşmesi Anayasa Mahkemesi'nin denetimi dışında kalmaktadır.¹⁷⁷⁰

Daha önce de belirtildiği üzere, Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının, Genel Kurul'a bildirilmesiyle olmaktadır. Normal olarak bu durumda bir problem yokmuş gibi görülebilir. Ancak, bazı hallerde, örneğin, hangi suçun yüz kızartıcı olup, olmadığı, ertelenmiş mahkûmiyetin milletvekilliğini düşürüp düşürmeyeceği konularında tereddüt vardır. Böyle bir durumda, Meclis Başkanlığı'na kesin hüküm Genel Kurul'un bilgisine sunulursa ilgili milletvekilinin milletvekilliği düşecek, sunulmazsa düşmeyecektir. Böyle tartışmalı konularda Onar'a göre, Anayasa Mahkemesi'ne başvurma imkânının tanınması yerinde olacaktır. Bu durumda, Anayasa Mahkemesi, verilen mahkeme kararının yerinde olup olmadığını değil, söz konusu mahkûmiyetin milletvekilliğinin düşürüp düşürmeyeceğini inceleyecektir.¹⁷⁷¹ Bilir ise, Anayasa Mahkemesi'ne başvuramamanın eksikliğini, YSK'nın görüşüne başvurulması ile giderilebileceğini savunmuştur.¹⁷⁷² Ancak, belirtmek gerekir ki, 12 Eylül 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu açılmış ve bu sayede haklarının ihlal edildiğini iddia eden kişiler veya milletvekilleri, yukarıda belirtilen eksikliği giderebilme imkânına kavuşmuştur. Nitekim son dönemde gündemde olan tutuklu milletvekilleri de Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını kullanarak, tutukluluğunun makul süreyi aştığı ve seçilme haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşler ve sonucunda da tutuklandıkları mahkeme tarafından serbest bırakılmışlardır.¹⁷⁷³

Anayasa'nın 85. maddesi, Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunun, kararın alındığı tarihten itibaren, yedi gün içinde yapılmasını öngörmektedir. Görüldüğü üzere, yedi günlük süre, bu kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihten değil, Meclis'in bu kararı aldığı tarihten itibaren işlemeye başlamaktadır.

¹⁷⁷⁰ Onar, s. 461; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 312; Bilir, s. 170.

¹⁷⁷¹ Onar, s. 462; Benzer görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 312.

¹⁷⁷² Bilir, ss. 170-171.

¹⁷⁷³ Mustafa Balbay ve Mehmet Haberal için verilen AYM Kararları için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/gundem/detay/526/526.pdf>; Erişim Tarihi: 23.02.2015. Engin Alan kararı için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/gundem/detay/606/606.pdf>; Erişim Tarihi: 23.02.2015.

Milletvekilliği, Meclis'in düşme kararını verdiği an düşmektedir. Anayasa Mahkemesi yaptığı inceleme sonucu, Meclis kararının, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırı olduğuna kanaatine varıp iptal ederse, ilgili milletvekili, milletvekilliğini tekrar kazanmış olacaktır.¹⁷⁷⁴ Ayrıca, Anayasa'nın 85. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi tarafından düşme kararının iptali isteminin 15 gün içinde kesin karara bağlanacağını öngörülmektedir. Anayasa Mahkemesi, bu şekilde başvuruların sürüncemede kalmamasını sağlamıştır. Çünkü, Meclis kararı, Anayasa'ya ve İçtüzüğe aykırı ise, bu aykırılığın en kısa zamanda giderilmesi, hem ilgili milletvekilinin hem de, temsil ettiği kişilerin yani halkın yararına olacaktır.¹⁷⁷⁵

Belirtmek gerekir ki, milletvekilliğinin düşmesine karar verilirken Anayasa Mahkemesi, Anayasa'da belirtilen şartların mevcut olup olmadığını, İçtüzük'teki usûl ve kurallara uyulup uyulmadığını araştırabilir. Diğer bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi'nin denetimi yerindelik açısından değil, hukukîlik denetimi açısından mümkündür.¹⁷⁷⁶

Son olarak konunun başında da belirttiğimiz gibi 1982 Anayasası, sadece milletvekilliğinin düşmesi kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabileceğini öngörmektedir (md. 85). Onar'a göre, Meclis, şayet bir milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi konusunda oylama yapmış ve oylama sonucunda milletvekilliğinin düşmesi istemini reddetmişse, alınan bu ret kararı karşısında Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacaktır.¹⁷⁷⁷ Anayasa'nın 84. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiş olan kesin hüküm giyme ve kısıtlanma nedenleriyle milletvekilliğinin düşmesi halinde, milletvekilliğinin düşmesi, Anayasa Mahkemesi'nin denetimi dışında kalmaktadır. Bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin denetimine alınması mahkûmiyetin seçilmeye engel olup olmadığının denetimi açısından yerinde olacaktır.¹⁷⁷⁸

¹⁷⁷⁴ Onar, ss. 462, 463; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 313; Bilir, s. 171.

¹⁷⁷⁵ Bilir, s. 171

¹⁷⁷⁶ Bilir, s. 172

¹⁷⁷⁷ Onar, ss. 464-465. Benzer görüş için bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 313.

¹⁷⁷⁸ Yavuz, s. 84.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde, toplumda, egemenliğin kullanımı açısından, her daim bir siyasî iktidar mücadelesi görülmektedir. İnsanoğlu var olduğu müddetçe, bu iktidar mücadelesi olacaktır. Millet, egemenliğinin kendiliğinden kullanımının çeşitli açılardan zor olması nedeniyle, bu egemenliği kullanacak aracı yapılar doğmuştur. Bu yapılar ile millet arasındaki ilişkiyi açıklayan anahtar kavram temsildir. Önceleri bir vekâlet ilişkisine dayanan, ancak, tarihsel süreç içinde evrilerek günümüz şekline gelen temsil anlayışı, demokrasi açısından önemlidir. Türkiye’de temsil olgusunun gelişimi, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında, benzerlikleri olsa da, farklı yönleri de bulunmaktadır. İngiltere ve Fransa’da temsil anlayışının gelişimi, kendi iç dinamikleri ile olan ve asırlar süren bir şekilde gerçekleşmiştir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Padişahın yetkilerinin, milletin temsilcileri karşısında sınırlandırılmasını isteyen bir iç talep söz konusu olsa da, dış müdahalelerin de bu anlayışın gelişmesinde payı vardır. Ancak, tamamen millet egemenliği anlayışının benimsenmesi, her toplumda olduğu gibi tarihi bir süreç gerektirmiştir.

Türkiye’de ilk olarak, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yer verilen milli egemenlik ilkesi, daha sonra 1924 ve 1961 Anayasaları’nda ve en nihayetinde 1982 Anayasası’nda yer almıştır. Anayasa’daki milli egemenlik ilkesi, tarihteki emredici vekâlet anlayışından farklı olarak, iktidarın kullanımını, hiçbir şekilde emir vermek ve görevden uzaklaştırmak söz konusu olmayacak şekilde, milletvekillerine vermiştir. Aksi şekildeki bir temsil anlayışı ise, milli egemenlik ilkesiyle bağdaşmayacaktır. Diğer taraftan, 1982 Anayasası’nın 80. maddesinde belirtildiği şekliyle, milletvekilleri yalnızca seçildikleri bölgenin değil, aynı zamanda tüm milletin temsilcileridir. Buradan hareketle, milletvekillerinin tekrar seçilebilmek kaygısı ile sadece seçildikleri bölgenin ve bağlı bulunduğu siyasî partinin çıkarlarını gözetmekten ziyade, bütün milletin çıkarlarını gözeterek hareket etmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Toplumdaki bireyler için, çeşitli siyasî katılma yöntemleri bulunsa da, en temel siyasî katılma yönteminin oy kullanma, dolayısıyla da toplumu yönetecek kişilerin seçilmesi kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Her ne kadar, bireyler, hayatlarının bir döneminde olsun, siyasî yaşama yönetici olarak katılmak istese de,

bu durum, çalışmada da belirtildiği üzere, Anayasa ve kanunlarda belirtilen seçilme yeterliliği koşullarından dolayı her zaman mümkün olmamaktadır.

Anayasa ve MVSK, milletvekili seçilme yeterliliği hususunu, vatandaşlık, yaş, eğitim, askerlik hizmeti, kısıtlılık, belirli suçlardan dolayı hüküm giymemek, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, milletvekili adayı olmaları görevlerinden ayrılmalarına bağlı olanlar ve siyasî yasaklı olanlar olarak gruplandırmıştır.

Dünya örneklerinde olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda da milletvekili seçilme yeterliliğinin şartlarından biri de vatandaşlıktır. Başlangıçta, bu konuda herhangi bir sorun gözüküyor gibi olsa da, ne Anayasa'da, ne de diğer kanunlarda, milletvekili olan bir kişinin, milletvekili olduktan sonra vatandaşlığını kaybetmesi durumunda ne olacağı belirtilmemiştir. Diğer bir deyişle, Türk hukuk düzeninde, milletvekilliğinin devamını, vatandaşlık şartına bağlayan bir norm yoktur. Hem Anayasa'nın 84. maddesiyle, hem de MVSK'da yapılacak düzenlemeler ile bu konunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Milletvekili seçilme yeterliliğinin şartlarından biri olan yaş durumunda ise, kanaatimizce, 25 yaş olan mevcut halin uygun olduğu düşünülmektedir. Nitekim, Türkiye gibi genç nüfusun ağırlıklı olduğu bir ülkede, seçilme yaşının 25'e düşürülmesinin altında yatan amaç, gençliğin dinamizmini Meclis'e yansıtmaktır. Ancak, siyasî iktidarın, mevcut hal olan 25 yaş olan seçilme yeterliliği şartını, 18 yaşa çekmek için vermiş olduğu kanun teklifi yerinde değildir. Nitekim, verilen bu teklif, kanunlaşmış olsa bile, pratikte uygulanması güçtür. Zira, milletvekilliği sorumluluk gerektiren bir kurumdur. Seçmen yaşı, onsekiz olabilir ancak, Meclis'te yasama görevi yapacak bireylerin, daha deneyimli ve birikimli kişiler olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, yönetecek olanlar ile yönetilenlerin aynı yaşta olmaması gerekir. Yönetenlerin her zaman siyasî açıdan daha birikimli ve deneyimli olması elzemdir.

1982 Anayasası, milletvekili seçilme yeterliliği için en az ilkokul mezunu olmayı şart koşturmuştur. Bu durumda, Anayasa, milletvekilliği için asgari eğitim düzeyini şart koşturmuştur. Bu durum, makul karşılanmalıdır. Zira, okuma yazma bilmeyen bir kişinin, Meclis'te yasama çalışmalarına katılabilmesi mümkün değildir. Çünkü, milletvekili gerektiği zaman okuyacak, araştırarak ve yazılı önerilerde bulunacaktır. Yani, görevinin her aşamasında okuma yazma gereğini duyacaktır.

1982 Anayasası'nın seçilme yeterliliği ile ilgili olarak öngördüğü koşullardan biri de, askerlik hizmetini yapmış olmaktır. Askerlik hizmeti ile yükümlü olmayan kadınlar ve bir özür nedeniyle askerlik hizmetinden muaf tutulmuş kişiler için bu şart aranmamıştır. Kanaatimizce, milletvekili seçilme yeterliliği için askerlik hizmetini yapmış olmak yerinde bir uygulamadır.

Anayasada ve MVSK'da, kısıtlı kişilerin milletvekili olamayacakları belirtilmiştir. Kısıtlı olma durumunun, milletvekili seçilmeye engel olarak görülmesi şüphesiz yadırganmaması gereken bir durumdur. Çünkü, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan ve kendini yönetemeyen bir kişinin toplumu yönetmesi ve milletvekili seçilmesi elbette düşünülemez.

1982 Anayasası'nın 76. maddesinde belirtilen suçlardan hüküm giyememek, milletvekili seçilme yeterliliği şartlarından bir diğeridir. Bir kişinin, işlendiği suça karşı öngörülen cezalar, uluslararası antlaşmalarda yasaklanan belli ceza tipleri dışında, ulusal mevzuatta düzenlenmiştir. Ancak, belirtmek gerekir ki, seçilme hakkının kullanılmasını engelleyecek olan cezai müeyyidelerin nitelikleri, demokrasinin varlığını olumsuz yönde etkilememelidir. Çünkü, seçilme hakkı, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biridir ve seçilme hakkının kullanılmasına engel olacak bir düzenleme, demokrasinin varlığını tehlikeye düşürecektir. Bu nedenle, seçilme yeterliliğini engelleyecek cezai müeyyideler, kişilerin seçilme hakkını ortadan kaldıracığından, bu konuda yapılacak düzenlemeler makul ve orantılı olmalıdır.

Anayasa ve MVSK'da, belirtilen hususlar dışında, kamu hizmetlerinden yasaklı olma konusu da, milletvekili seçilmeye engel teşkil etmektedir. Ceza hukukunda, suçla mücadelenin bir gereği olarak, bazı suçlardan hüküm giyenler ile belirli bir süre veya türdeki cezaya mahkûm olanların, cezalarının infazından sonraki dönemde de, topluma zarar verebileceği düşüncesinden hareketle, bazı hakları kullanmaktan "ömür boyu" yoksun bırakılmaları öngörülmüştür. Ancak, kişi, aldığı ceza sonrasında, toplumsal yaşamını iyi bir şekilde sürdürmekte ise, bir kısım haklarından sürekli olarak yoksun bırakılması, onun tekrar topluma kazandırılması amacıyla çelişkili olacaktır. Bu durumda, ortaya çıkabilecek bu gibi sakıncaların giderilebilmesi için, ceza alan kişinin belirli bir süreyi iyi halli olarak geçirmesi ve kanunda açıklanan diğer koşullara uymuş olması halinde, yoksun kaldığı hakları

tekrar kullanması, “yasaklanmış hakların geri verilmesi” diğerk bir ifadeyle “memnu hakların iadesi”kurumu ile mümkündür. 5237 sayılı TCK ile 5271 sayılı CMK’da memnu hakların iadesi kurumuna yer verilmemiştir. Bu durumun, Anayasa’nın 76. maddesi başta olmak üzere, birçok kanunda yer alan sürekli hak yoksunluklarının, hüküm ifade etmeye devam edeceği hususunun öngörülememesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu eksikliğin neden olduğu hukukî boşluk, kısa sürede ortaya çıkmış ve sorun 5352 sayılı ASK’ya eklenen 13/A maddesi ile “yasaklanmış hakların geri verilmesi” imkânı uygulamaya konularak çözülmüştür.

Anayasa’ya göre, milletvekili seçiminde aday olabilmek için bazı kişilerin görevlerinden ayrılmaları gerekmektedir. Her ne kadar, Anayasada ve MVSK’da, milletvekili seçilebilmek için görevinden ayrılmaları gerekenler sayılmış olsa da, 2839 sayılı MVSK’nın 18. maddesinde geçen, “...görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça...” ifadesi, muğlâk bir ifadedir. Nitekim, doktrinde bu konu tartışmalıdır. Bir görüşe göre, milletvekili adayı olabilmek için görevden çekilme işleminin tamamlanmasının değil, görevden ayrılma isteğinde bulunmanın yeterli olacağı belirtilmektedir. Çekilme konusunda diğerk bir görüş ise, yapılan müracaatın değil, çekilme işleminin tamamlanmış olması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, kanun metnindeki bu ifadenin kanun koyucu tarafından tekrar düzenlenerek açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgili son olarak belirtmek gerekirse, vatandaşların, kendilerini yönetecek adayları seçme aşamasında, özgürce karar verebilmeleri için, seçilme hakkının kısıtlanmaması ya da seçilme yeterliliği için aranan şartların daha yumuşak olması gerekmektedir. Aksi halde vatandaşlar, sınırlı adaylar arasında karar vermek zorunda kalacaktır. Bu nedenle, kanun koyucu, seçilme yeterliliğine ilişkin şartları tespit ederken, seçilme hakkının bir insan hakkı olduğunu düşünmeli ve özgür insan aklı ve iradesinin demokratik kamu yönetimi içerisinde yer almasını sağlamak amacını esas alarak, yasal düzenlemeler yapmalıdır. Her ne kadar, kanunlardaki siyasî eşitlik ilkeleriyle, sosyal gerçekler arasında büyük çelişmeler yaşansa da, günümüzde siyasî hakların, sosyal, ekonomik ya da kültürel haklar üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir. Siyasî alandaki demokratikleşme, sosyal demokratikleşmeyi de peşinden getireceğinden, kanun

koyucunun, siyasî hakları kullanılabilme kapsamını olabildiğince geniş tutması gerekmektedir.

MVSK'nın 12. maddesine göre, milletvekili adaylık türlerini, “siyasî parti adaylığı” ve “bağımsız adaylık” şeklinde iki gruba ayırabiliriz. Siyasî parti adaylığı, adayların, siyasî partiler tarafından hukuk kurallarına uyularak yaptığı öneri sonucu kazanılan adaylıktır. Siyasî parti tarafından adaylık, çok aşamalı bir süreçten geçmeyi gerektirir. Öncelikle, parti adayı olmayı isteyen kişilerin, bu isteklerini, partiye bildirmeleri gerekmektedir. Daha sonra, partilerin, aday adaylarından hangilerini aday olarak önereceği, değişik yöntemlerle kararlaştırmaktadırlar. Ancak, bu noktada, aday belirleme ile ilgili bir takım problemler ortaya çıkmaktadır. Milletvekili seçilme yeterliliğini sağlayan bireyler, aday olabilmek için bir takım özelliklere de sahip olmalıdır. Bireylerin, mali imkânlarla sahip olma, kendisini aday gösterecek partinin ideolojisini taşıma, siyasî temsil kabiliyetine sahip olma, tanınmış bir kişi olma, yüksek eğitim düzeyi ve siyasî partilerin daha çok erkek bireylerle ilişki ağı inşa etmesi gibi toplumsal nedenlerle, seçilme hakkından eşit bir şekilde yararlandığını söylemek güçtür.

Doktrinde, her ne kadar, seçilme hakkından yararlanma konusunda eşitsizlik yaratan hukuk kurallarının kaldırılması, sorunun çözümü içi yeterli görülse de, temelde eşitsizliği oluşturan hukuk kurallarının yanında, yukarıda belirttiğimiz toplumsal nedenlerinde ortadan kaldırılması, seçilme hakkından yararlanma konusunda topluma fayda sağlayacaktır. Örneğin, siyasî partilerin aday belirleme de, cinsiyet faktörünü göz ardı etmesi, “örneğin, aday belirlemede kota uygulamasını kaldırması”, siyasî partilerin, kadın aday gösterme konusundaki davranışlarını göstermelik olmaktan çıkaracaktır. Aynı şekilde, partinin parasal yönden finansmanı için, sadece varlıklı kişilerin aday gösterilmelerinin önüne geçilmesi, eğitim faktörü her ne kadar önemli olsa da, Anayasa ve kanunlarda belirtilen asgari eğitim düzeyinde olan bir kişinin de aday gösterilebilmesi, aday gösterilecek kişinin tanınmış olmasından çok siyasî kabiliyetinin olup olmadığının tespiti, toplumsal temelde bir uzlaşının sağlanmasını daha da kolaylaştıracaktır.

Aday belirleme yöntemlerinden, parti liderlerince aday belirleme, diğer ismiyle “merkez yoklaması” yönteminde, aday adaylarının, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamaları, doğrudan parti merkezi tarafından, “merkez yoklaması

yapılarak” belirlenir. Bu yöntem, partili üye veya seçmenlerin isteklerini tam olarak yansıtmadığı için, demokratik bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Bu yöntemde yetki, büyük ölçüde partilerin genel merkezlerinde olduğundan, aday belirleme otoriter bir hal almıştır. Dolayısıyla, adaylığa müracaat edenler arasında, gerçek anlamda güven verici bir yöntem olarak karşılanmamaktadır.

Aday belirlemede kullanılan, “adayların delegeler tarafından tespiti” veya diğer ismiyle “teşkilat yoklaması” yönteminde ise, yetkinin ağırlıklı olarak teşkilatlara bırakıyor olması nedeniyle, merkez yoklamasına göre, nispeten, daha demokratik bulunmaktadır. Bu yöntem, esasen parti tabanı ile parti yöneticileri arasında bir denge oluşturma esasına dayanmaktadır. Bu yöntemde de, parti genel merkezlerinin ağırlığı çok büyük olmakla birlikte, ilkinde göre, nispeten daha demokratik bir yöntemdir.

Bir diğer aday belirleme yöntemi ise, “önseçim” yöntemidir. Bu yöntem, kapalı ve açık önseçim olmak üzere, iki şekilde kullanılmaktadır. Önseçim yöntemi, diğer aday belirleme yöntemlerine göre, en demokratik olanıdır. Kapalı önseçim yönteminde aday belirlemede, ilgili siyasî partinin teşkilatlarındaki tüm parti üyeleri oy kullanmaktadır. Açık önseçim yönteminde ise, siyasî partinin ilgili seçim bölgelerindeki partiye üye olsun, olmasın hemen herkesin oy kullanması vasıtasıyla adaylar belirlenmektedir. Bu yöntemin hâlen en iyi bir şekilde uygulandığı ülke ABD’dir. Türkiye’de ise, ön seçim ile aday belirleme yöntemini kısmi olarak CHP uygularken, genel durum pek iç açıcı değildir.

Aday belirleme yöntemlerinden bir diğeri ise, “kontenjan adaylığı” yöntemidir. Kontenjan adaylığı yönteminin, ancak teşkilat yoklaması ya da önseçim yöntemleri uygulanması halinde bir anlamının olacağı belirtilmektedir. Zira, merkez yoklamasının da uygulandığı bir ortamda, kontenjan adaylığının hiçbir önemi kalmayacaktır. Çünkü, merkez yoklaması, büyük ölçüde kontenjan adaylığını çağrıştırmaktadır.

Aday belirleme yöntemleriyle ilgili son olarak belirtmek gerekir ki, Türkiye’de uygulanan merkez yoklaması, teşkilat yoklaması, kontenjan adaylığı gibi aday belirleme yöntemleri anti-demokratik bir nitelik taşımaktadır. Bu aday belirleme yöntemlerinin terk edilerek, daha demokratik olan önseçim yönteminin

kullanılması adına gerekli olan Anayasal/yasal düzenlemelerin ivedilikle gerçekleştirilmesinin Türk demokrasisi adına çok büyük faydası olacaktır.

Bağımsız adaylıkla ilgili olarak da belirtmek gerekir ki, Meclis'e bağımsız aday olarak girmek, elbette her şeyin çözümü olmayacaktır. Ancak, bu yol, Türk demokrasisini güçlendirip ve zenginleştirecektir. Bağımsız adayların, toplumdan çok geniş ve sağlam destek görmeleri, Meclis dışında kalan, toplumsal muhalefeti de canlandırabilir. Dolayısıyla, Meclis'e giren bağımsız adaylar, Meclis dışı toplumsal muhalefet hareketleri ile bağ kurarak, başarılı olabilecekleri gibi arkalarında hissedecekleri toplumsal güç, onların mecliste daha etkin demokrasi mücadelesi vermesini sağlayabilir.

Milletvekilliği sıfatının kazanılma anı ile ilgili olarak, 1982 Anayasası'nda bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, MVSK'nın 35. maddesi ve YSK kararlarının ışığında milletvekili sıfatının, tutanağın düzenlenmesi (mazbata) ile değil oy verme işlemlerinin son bulduğu anda kazanılacağını kabul etmek gerekmektedir. Zira kişiler milletvekili seçildikten sonra, yasama dokunulmazlığı, yasama sorumsuzluğu, sosyal ve ekonomik olmak üzere bir takım hakları kullanmaya başlayacaktır. Burada, dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, and içmenin milletvekilliğine etkisi konusudur. And içme, temel olarak milletvekilliği sıfatını kazanmış bir kişinin, göreve başlarken Anayasa'ya bağlılık ve sorumluluk bilinciyle, görev yapacağına söz vermek üzere öngörülmüş bir düzenlemedir. Dolayısıyla, and içme konusunu ve milletvekilliği statüsünün kazanılma anını birbiri ile karıştırmamak gerekmektedir. Örneğin, milletvekili seçimlerine tutuklu olarak katılan bir milletvekili adayı, seçim ile bu sıfatı kazanmaktadır. Ancak, and içemediğinden dolayı, Meclis'teki görevine başlayamamaktadır. Yasama dokunulmazlığından faydalanıp faydalanamayacağı hususu ise, tutuklu milletvekillerinin üzerine atılı suçla ilgilidir. Şayet tutuklu milletvekilinin üzerine atılı suçlar, Anayasa'nın 14. maddesinin kapsamında ise bu suçlar yine Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrasına göre, yasama dokunulmazlığı kurumunun dışında tutulmuştur.

Milletvekili sıfatının kazanıldıktan sonra, açıklığa kavuşturulması gereken diğer bir konuda, Meclis'in hukukîvarlık kazanması anı, diğer bir deyişle yeni seçilen Meclis'in yetkilerini ne zaman kullanmaya başlayabileceği andır. Yeni Meclis'in seçilmiş sayılacağı ve yetkilerini kullanmaya başlayabileceği anı, MVSK'nın 36.

maddesinde, “*Milletvekili seçilenler belli olur olmaz, seçilenlerin ad ve soyadları ve parti adayı iseler mensup oldukları siyasi parti, il seçim kurullarınca en seri şekilde telgrafla, ayrıca telefon veya telsiz ile seçim çevreleri de gösterilerek Yüksek Seçim Kuruluna bildirilir*” şeklinde geçtiği ifadesiyle, milletvekili seçimleri sonucunda seçilmiş olan milletvekillerini tespit eden il seçim kurullarının, milletvekili seçilenleri, YSK’ya bildirdiği an olarak kabul etmek gerekir. Çünkü, milletvekili seçimi bittikten sonra, seçimi kazanan adayların il seçim kurulları tarafından tespiti bazen hemen mümkün olmamaktadır. Seçim çevrelerinde, seçim sonucuna itirazlar olabilmekte, dolayısıyla da her seçim çevresinin, milletvekilliği kazananları tespit anı, aynı olamamaktadır. Dolayısıyla, yeni Meclis’in yetkilerini kullanmaya başlayacağı anın, il seçim kurullarının, milletvekili seçilenleri, YSK’ya bildirdiği an olarak kabul etmek, daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır.

Milletvekilliği statüsü ile ilgili olarak tartışılması gereken diğer bir önemli konuda, milletvekillerinin kamu görevlisi sayılıp, sayılamayacağı konusudur. Milletvekillerinin, doktrinde, maaşlarını kamu bütçesinden aldıkları ve devletin fonksiyonlarından biri olan yasama fonksiyonunu yerine getirdikleri için, geniş anlamda kamu görevlileri kategorisine girdiği belirtilmektedir. Milletvekillerinin, geniş anlamda kamu görevlisi sayılması, siyasî açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim, cumhurbaşkanlığı ve mahalli idareler seçimlerine katılan milletvekillerinin, bahsedilen seçimlerin kanunlarında belirtildiği üzere, görevlerinden ayrılmak zorunda olmalarının tespit edilmesiyle, kamuoyundaki bir takım tartışmaların önüne geçeceği değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, ilgili kanunların, adayların görevden ayrılması ve göreve dönmesi ile ilgili bölümlerine milletvekilli ibaresinin de eklenmesi sorunun aşılmasını daha da kolaylaştıracaktır.

Milletvekillerinin, yasama ile ilgili görevlerini hiçbir baskı altında kalmadan serbest iradeyle yerine getirebilmeleri için, kendilerine, parlamenter muafiyetler adı verilen, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı gibi, bir takım muafiyetler tanınmıştır. Ancak, belirtmek gerekir ki, parlamenter muafiyetler, milletvekilleri için tanınmış bir şahsi imtiyaz değildir. 1982 Anayasası’na göre, milletvekilliği için iki türlü muafiyet vardır ve bu muafiyetler, 1982 Anayasası’nın 83.maddesinde “Yasama Dokunulmazlığı” başlığı altında düzenlenmiş olmakla birlikte, aslında madde, hem “yasama dokunulmazlığı”, hem de “yasama sorumsuzluğu” kurumunu

düzenlemiştir. Yasama Sorumsuzluğu, milletvekillerinin, yasama görevi ile ilgili olarak, mecliste kullandığı oy, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler nedeniyle, Meclis dışındaki herhangi bir makama karşı sorumlu olmadığını belirten, anayasal bir kurumdur. Yasama dokunulmazlığı ise, meclis üyelerinin, yasama faaliyetlerini yerine getirirken, asılsız ceza soruşturmalarına ve kovuşturmalarına karşı koruyarak, onların görevlerini yapmalarının engellenmesinin önüne geçen anayasal bir kurumdur.

Yasama sorumsuzluğu kurumu ile ilgili olarak, Anayasa'nın 83. maddesinin madde kenar başlığı, yasama dokunulmazlığından ziyade her iki bağışıklığı da içine alacak şekilde “yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı” yahut “milletvekili bağışıklığı” ya da “parlamentar muafiyetler/bağışıklıklar” şeklinde düzenlenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, ceza ve hukuk davalarına konu olup olamayacağı tartışmalarına son vermek için ise, Anayasa'nın 83. maddesinin ilk fıkrasının sonundaki, “...sorumlu tutulamazlar” ifadesinin, “...cezaî ve hukukî olarak sorumlu tutulamazlar” şeklinde değiştirilmesi uygun gözükmemektedir.

Yasama dokunulmazlığı kurumu ile ilgili olarak ise, 1997 ve 2001 yıllarındaki Anayasa değişiklik girişimlerinin tekrar ele alınması, 1997 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Anayasa değişiklik girişimindeki gibi, yasama dokunulmazlığı kurumunun en azından Anayasa'nın 76. maddesinde geçen yüz kızartıcı suçlar için kaldırılması, ancak, bu durumda dahi, milletvekilinin tutulması veya tutuklanması için Meclis kararının gerekmesi, makul bir uzlaşma zemini oluşturacaktır.

Yasama bağdaşmazlığı kurumu, milletvekillerinin, meclis üyeliği sıfatının devamı süresince, belirli bazı işleri yapmasının yasak olması anlamına gelmektedir. Ancak, yasama bağdaşmazlığı ile seçilme yetersizliği kavramlarını birbirleri ile karıştırmamak gerekmektedir. Seçilme yetersizliği, bir kişinin aday olup, seçimlere katılmasını engeller ve bu kapsamda seçilme yetersizliği, seçimden önce etkilidir. Yasama bağdaşmazlığında böyle bir durum söz konusu değildir. Yasama bağdaşmazlığı seçimden sonra etkilidir. Ancak, kişi, meclis üyesi seçilip, milletvekili olduktan sonra, yasama bağdaşmazlığı ile aykırı düşen iş ya da görevini bırakmak durumundadır.

Milletvekilliğinin, ücretli mi, yoksa ücretsiz mi olması hususundaki tartışmalar, eskiden beri süre gelmektedir. Çünkü, milletvekilliğinin ücretsiz olması durumunda, Meclis'in itibarının artacağı, çıkarıcı kimselerin meclis işlerinden uzak duracağı ve sadece millete hizmet etmek isteyen kimselerin meclis üyesi olmak isteyeceği görüşleri ileri sürülmüştür. Buna karşın, milletvekilliğinin ücretli olması durumunda ise, aç gözlü kimselerin meclis üyesi olmak isteyebileceği gibi, meclis üyeliğinin para kazanılan bir meslek konumuna da gelebileceği belirtilmiştir. Ancak, maddi durumu iyi olmayan bir kişinin, milletvekili seçilmesi durumunda, bu kişinin, milletvekilliğini sürdürebilmesi için, birileri tarafından desteklenmesi gerekecektir. Bu durumda ise, meclis üyesi olan kişi, kendini destekleyenlere karşı bağımsızlığını kaybedecektir. Meclis'in etkin olarak görevini yapabilmesi ve milletvekilleri için onlara sağlanan araçlar ve imkânlar son derece önemli olduğu gibi, milletvekillerinin, sorunlarla etkili şekilde ilgilenebilmeleri, kendilerine yönelmiş taleplere etkili şekilde karşılık verebilmeleri ve görevlerinin gerektirdiği gibi bir hayat düzeyi sürdürebilmeleri için, bir ödenek almaları gerekmektedir.

Kamuoyunda milletvekillerinin aldıkları ücretlerle ilgili olarak, bir takım olumsuz algılar oluşmuştur. Örneğin, kamuoyunda, “kıyak emeklilik” diye bilinen düzenlemeler, yazılı ve görsel basında çok sık tartışmalara neden olmuştur. Herkes gibi milletvekillerinin de iyi bir emeklilik gelirine, ödenek ve haklara sahip olma istekleri doğaldır. Ancak, yasa yapma gücünü elinde bulunduran milletvekillerinin, bu gücü, kendi çıkarlarına kullanmalarına ve bunu yaparken sıradan vatandaşların hiçbirine tanınmayan ayrıcalıkları kendileri için sağlamaları, kabul edilemez bir tutumdur. Milletvekillerine sağlanan emeklilik hakları, Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan devletin niteliklerine ve 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine aykırı olarak düzenlenmiştir. Anayasa'nın 86. maddesinde belirtilen milletvekillerinin emekliliklerinin, özel bir yasa ile düzenleneceğine ilişkin düzenlemenin varlığı, Yasama organına, Anayasa'nın 10. maddesine aykırı bir düzenleme yapma hakkı vermez. Milletvekilleri, sadece kendilerinin değil, aynı zamanda milletin sosyal güvenliğini sağlamak için çaba göstermek ve kendi sosyal güvenliklerini de bu çerçevede düşünmek durumundadırlar. Milletin seçtiği ve görev verdiği vekillerine sağladığı imkân ve hakları, emekliliklerinde de sağlama yükümlülüğü olmamalıdır.

Milletvekilliğinin sona ermesi hususu ile ilgili olarak, doktrinde, “sona erme” ve “düşme” biçiminde bir ayırım yapıldığı görülmektedir. 1982 Anayasası döneminde, milletvekilliği statüsünün sona erme halleri, Anayasa’nın “Milletvekilliğinin düşmesi” başlığını taşıyan 84. maddesinde düzenlenmiş ve kavramsal olarak böyle bir ayırıma gidilmemiştir. Milletvekilliğini sona erdiren halleri, milletvekilinin ölümü, ölüm karinesi ve gaiplik durumu, seçimlerin yenilenmesi, milletvekilinin mahalli idare organlarına seçilmesi, milletvekilinin cumhurbaşkanı seçilmesi, vatandaşlığın kaybı şeklinde sayabiliriz.

YSK kararı ile sona ermeyi ise, iki grupta toplayarak açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi, seçimden önce seçilmeye engel bir halin bulunması, diğeri ise, seçimden sonra ortaya çıkan seçilmeye engel bir halin bulunmasıdır. Bu iki gruptan, seçimden sonra ortaya çıkan seçilmeye engel bir halin bulunması durumunu da, ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, seçimden önce var olan ancak seçildikten sonra ortaya çıkan bir seçilme engelinin bulunması, ikincisi ise, seçimden sonra seçilmeye engel bir halin ortaya çıkması durumudur. Bu iki durum, ne Anayasa’da ne de seçim mevzuatımızda düzenlenmemiştir. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde, Anayasa’nın 84. maddesi ve seçim mevzuatında yapılacak bir düzenleme ile konunun açıklığa kavuşturulması, hem karışıklığın önüne geçecek, hem de Anayasa Mahkemesi, YSK gibi yargı kurumlarının iş yükünü hafifletecektir.

1982 Anayasası’nda düşme sebepleri 84. maddede düzenlenmiştir. Bu durumlar istifa, kesin hüküm giyme, kısıtlama, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etme, meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmamak şeklinde sıralanmıştır.

Doktrinde, temsil kurumu ile ilgili olarak, milletvekilinin bir hakkı değil bir görevi olduğu belirtilmektedir. Bunun için, bir milletvekilinin istifa etme hakkının olmadığı ileri sürülebilir. Dolayısıyla, istifa kararının Meclis kontrolüne bağlanması, yerinde bir uygulamadır. Buna göre, milletin tevdi ettiği bu görevi, milletvekilleri çok iyi algılamalı ve üzerine almış olduğu temsil görevini -milletvekili sıfatının millete hizmet için oluşturulmuş bir siyasî temsil kurumu olduğu bilinciyle- en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmalıdır.

Bilindiği üzere, bir milletvekili, seçilme yeterliliğini ortadan kaldıracak bir şekilde bir mahkeme kararıyla hüküm giymişse, ya da hakkında mahkeme kısıtlama

kararı verirse, o milletvekilinin milletvekilliği, seçilme yeterliliğini yitirdiği için düşmektedir. Bu konu ile ilgili tespit edilmesi gereken en önemli husus, Anayasa'nın 76. ve MVSK'nın 11. maddelerinde ismen sayılan suçların, yüz kızartıcı suç olarak kabul edilmesi, bunlara yorumla yenilerinin eklenmemesi yerinde bir uygulama olacaktır.

Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürme halinde milletvekilliğinin sona ermesi durumu, dünyada da kabul gören bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 Anayasası'na göre, bir milletvekilinin milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görevi sürdürmesi yasaklanmıştır. Şayet, bu yasağa rağmen milletvekili böyle bir görevi alıp ve sürdürmekte ısrar ederse, Anayasa, bu tutumu sürdürmekte olan milletvekilinin üyeliğini sona erdirmeyi öngörmüştür. Ancak, milletvekilliği ile bağdaşmayacağı belirtilen herhangi bir hizmeti veya görevi sürdürmekte ısrar eden milletvekili hakkında, İç Tüzük'te herhangi bir uyarı yapılması ya da bir süre verilmesi gerektiği ile ilgili olarak bir hüküm bulunmamaktadır. Doktrinde, bu durumun, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti, bu tür bir iş olduğunu anlayamadan kabul eden milletvekilleri için, hemen milletvekilliklerinin düşürülmesini önlemek maksadıyla olduğu belirtilmektedir. Bu uygun bir yaklaşım tarzıdır. Nitekim, bu şekilde milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti kabul etmiş olan milletvekilinin durumu, Meclis İç Tüzüğü'nün 137. maddesinde yazdığı şekliyle gözden geçirilecek ve kendisi hakkında adil bir karar verilmesi sağlanacaktır.

Milletvekillerinin, Meclis çalışmalarına katılmaları, Meclis geleneğinin en temel kuralıdır. Bundan dolayıdır ki, devamsızlık nedeniyle üyeliğin düşmesi konusu, çok istisnai bir durum olsa da, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, Anayasa'nın 84. ve İç Tüzüğü'nün 138. maddelerine göre, uygulanabilme imkânı vardır. Ancak, Meclis'in bunda pek istekli olduğu pek söylenemez. 1982 Anayasası'na göre, Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanı'na tespit edilmesi üzerine, Genel Kurul'ca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilmektedir. Burada Anayasa'nın 96. maddesinde *“TBMM, yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir*

hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz” hükmüyle belirtilen, karar yeter sayısı olarak, genel kuraldan ayrılarak, “*üye tamsayısının salt çoğunluğu*”, yani nitelikli bir çoğunluk aranmaktadır. Dolayısıyla, bu durum kurumun uygulamasını güçleştirmektedir. Anayasa’nın 84. maddesinin son fıkrasında yapılacak bir anayasa değişikliği ile bu kurumun işlevselliği daha da arttırılmalıdır. Bu şekilde, devamsızlık yapan milletvekillerinin kontrolü, daha etkili bir şekilde sağlanmış olacaktır.

Milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarının, doğrudukları sonuçlar bakımından yargısal nitelikte Meclis kararı olduğu belirtilmektedir. Kural olarak, Meclis kararları yargı denetimine tâbi olmamasına rağmen, 1982 Anayasası, 1961 Anayasası’nda olduğu gibi, milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarının iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkını tanımıştır. Doktrinde, Meclis’in bu kararlarının, Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesinin, muhalefeti koruyucu işlev göreceği belirtilmektedir. 1982 Anayasası’nın 85. maddesinde, sadece 84. maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, milletvekilliğinin düşmesi kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi’ne başvurulabileceğinin belirtilmektedir. Anayasa’nın 84. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiş olan kesin hüküm giyme ve kısıtlanma nedenleriyle milletvekilliğinin düşmesi halinde ise, milletvekilliğinin düşmesi Anayasa Mahkemesi’nin denetimi dışında kalmaktadır. Bu durumda Anayasa Mahkemesi’nin denetimine alınması mahkûmiyetin seçilmeye engel olup olmadığının denetimi açısından yerinde olacaktır.

Çalışma boyunca, temsil ilişkisi bağlamında, milletvekili kurumunun nasıl kazanılıp, nasıl sona erdiği hukukî boyutlarıyla tartışılmaya çalışılmıştır. Ancak, son olarak şu hususlar da belirtmek gerekmektedir.

Çalışmada da belirtildiği üzere, milleti temsil edecek milletvekili adaylarını, genel olarak parti liderleri, ya da parti organları belirlemektedir. Dolayısıyla, Meclis’te milleti temsil eden milletvekillerini de, parti liderleri ve parti organları belirlemiş olmaktadır. Bunun nedeni, SPK’nın siyasî partilere vermiş olduğu, geniş aday belirleme yöntemleridir. Milletvekili adaylarının merkez yoklaması, kontenjan, temayül yoklaması ve ön seçim yöntemi gibi yöntemlerle belirlendiğini belirtmiştik.

Ancak, ön seçim sistemi, parti liderleri tarafından, parti üzerindeki kendi sultalarını devam ettirmek adına, pek tercih edilmemektedir.

Diğer taraftan, milletvekili olmak isteyen kişilerin niyetlerine de bakmak gerekmektedir. Milletvekili olmak isteyen bir kişi, gerçekten milletine hizmet etmek için mi vekil olmak istemektedir, yoksa bunun altında başka nedenler mi yatmaktadır? Kamuoyunda da gözlemlendiği üzere, bir kısım milletvekili olmak isteyen kişiler arasında, gerçekten millete hizmet adına, uzun yıllar parti teşkilatları çatısı altında görev almış idealist kişiler mevcuttur. Diğer tarafta ise, itibar kazanmak, yasama dokunulmazlığından kaynaklanan, “kimse tarafından müdahale edilememe” duygusu ile hareket eden kişilerin varlığında mevcut bulunmaktadır.

Her milletvekili aday adayı, genel seçiminde bu statüyü kazanabilmek adına bütün maddi kazanımlarını harcamaktadır. Bu kişilerin, genelde 2. tip milletvekili olma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim kişi, şayet bu konumu elde ederse, statü olarak sıradan vatandaştan, çok önemli personel konumuna terfi etmektedir.

Diğer taraftan, milletvekili olan bir kişi, seçildiği günden itibaren yasama dokunulmazlığı ve sorumsuzluğunu kazandığı için, hakkında açılmış davalar vekillik sonrasına ertelenmektedir. Ayrıca, söylediği sözler ve ileri sürdüğü düşünceler soyut olarak suç niteliği taşısa bile, sorumlu tutulamamaktadır. Nitekim Meclis çalışmaları altında yapılan tartışmaların, küfürleşmeye varan boyutuyla, kamuoyu gözü önünde cereyan ettiğine şahit olunmaktadır.

Konunun diğer bir boyutu ise, milletvekillerinin sahip oldukları sosyal, ekonomik ve özlük hakları boyutudur. Milletvekilleri Meclis’in sosyal tesislerinde yemek hizmetinden, berber hizmetine kadar, temsil ettikleri seçmenlerinin sosyal yaşamda belki de hiçbir zaman elde edemeyeceği avantajlardan faydalanmaktadırlar. Her milletvekiline Meclis’te bir oda, bir danışman ve bir sekreter tahsis edilmektedir. Ayrıca, Meclis’ten her ay dolgun bir ücret almalarının yanı sıra, eğer emekliyse bir de emekli maaşlarını alabilmektedirler. Emekli değilse, milletvekili olarak 2 yıl çalıştıktan sonra milletvekili emeklisi olabilme hakkı kazanmaktadırlar. Sağlık konusunda ise, bütün milletvekilleri, eş ve çocukları da dâhil olmak üzere, TBMM’nin anlaşmalı olduğu bütün özel sağlık kurumlarından faydalanabilmektedir.

Hâlbuki, millete hizmet makamı olan milletvekilliğikurumu, bu heveslerin çok üzerinde yüceliğe sahip bir kurumdur.

Son olarak diyebiliriz ki, Anayasa ve kanunlarda geçen milletvekili kurumu, gerçek hayatta olan milletvekili kurumu ile bağdaşmamaktadır. Çünkü reel olarak Türkiye’de, milletvekillerinin etkinliği bulunmamaktadır. Kanaatimizce, milletvekilliği kurumu, bir “el kaldırıp, indirme” kurumu, niteliğine bürünmüştür. Nitekim, Meclis’te gündeme gelen bir kanun teklifinin kabul edilmesinde, milletvekillerinin, kendi meclis gruplarının kararları doğrultusunda hareket ettiği gözlemlenmektedir. Millete hizmet makamı olan milletvekilliği kurumunun, daha etkin hale getirilmesi, çalışma içerisinde de belirtilen, Anayasa’nın, Meclis İç Tüzüğü’nün, MVSK’nın ve SPK’nın koşulsuz, şartsız, millete hizmet görevinin bilinciyle yeniden düzenlenmesinden geçmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz, “Siyasî Partiler Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)**, C. 21, No: 3, 1966, ss.171-218.

Abdulahakimoğulları, Erdal, “Tek Başına Seçimi Kazanmak: Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekilli Adaylığı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, Y. 2008, Sayı: 1-2, ss.269-304.

Abdulahakimoğulları, Erdal, **Bir Yasama Bağımsızlığı Türü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008.

Acun, Fatma, “Değişim ve Süreklilik: Osmanlının Torunları, Cumhuriyetin Çocukları”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, (Ed. Mehmet Zencirkıran), Dora Yayınları, 3. Basım, Bursa, 2012.

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü; <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>; Erişim Tarihi:21.12.2014.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, **Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan**, Cilt- XLVI, No. 1-2, 1991,ss. 21-30.

AİHM, Kavakçı Türkiye Davası,
<http://eski.ankarabarusu.org.tr/Aihm.aspx?Type=Detail&id=45>;
Erişim Tarihi: 20.06.2015

AİHM, Selim Sadak ve Diğerleri vs Türkiye Davası,
<http://www.kararara.com/aihm/turkce3/aihm11808.htm>, Erişim Tarihi: 17.07.2015.

AIHM, Yumak ve Sadak Türkiye Kararı, Başvuru No. 10226/03, 30 Ocak 2007, Çev: Serkan Cengiz, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi (TBBD)**, Sayı: Mart- Nisan 2007. http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Yumak_ve_Sadak.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2015.

AIHM'den Hatip Dicle ve Selim Sadak Kararı, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/aihmden-hatip-dicle-ve-selim-sadak-karari,jO6gTuh2VkuFBZ9r2KvnFQ>, Erişim Tarihi: 17.07.2015.

Ak Parti'de Üç Aşamalı Seçim, <http://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/25/131575/ak-partide-uc-asamali-secim.html#.Va-SIqTtmko>; Erişim Tarihi: 02.06.2015

Ak Partide Temayül Yoklaması Sonuçları, Tam Liste, <http://www.memurlar.net/haber/191365/>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Akbaba, Zeynep Burcu, **Milletvekili Seçilme Yeterliliği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Akça, Gürsoy, “Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2007, ss.57-68.

Akgüner, Tayfun, “Ön Seçim”, **Onar Armağanı**, İÜHF Yayını, İstanbul 1977, ss.1-34.

Akın, Fehmi, “1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı”, **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi-Atatürk Özel Sayısı**, Cilt:8, Sayı:3, Aralık 2006, ss.1-12.

Akıncı, Abdülvahab, “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:34, Aralık 2012, ss.61-70.

Akıntürk, Turgut, **Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku**, C.2, 11. Bası, Beta Yayınları, Ankara, 2008.

Akkan, Kubbettin, “Mukayeseli Açıdan Yasama Dokunulmazlığı”, **Adalet Dergisi (AD)**, Yıl 65, S. 11-12,1974.

Aktaş, Kadir, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında Yasama Dokunulmazlığı”, **TBB Dergisi**, Sayı 67, 2006, ss. 354-379.

Aktaş, Kadir, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi”, **Yasama Dergisi**, Sayı 3, Ekim-Kasım-Aralık 2006, ss.85-114.

Aktaş, Kadir, “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, **TBB Dergisi**, Sayı 84, 2007, ss. 260-297.

Aktaş, Kadir, **TBMM Uygulaması Anlamıyla Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

Aktaş, Kadir, **Yasama Dokunulmazlığı**, Uzmanlık Tezi, Ankara, Mart 2005.

Akyılmaz, Bahtiyar, Sezginer, Murat, Kaya, Cemile, **Türk İdare Hukuku**, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011.

Alatlı, Alev, **Batıya Yön Veren Metinler III, Aydınlanma/Burjuvazi Yüzyılı/ Bilim Çağının Zaferi (1650-1800)**, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

Albayrak, Mustafa, “Yeni Türk Ceza Kanununda Belli Hakları Kullanmaktan Yoksun Bırakılma Güvenlik Tedbirinin Uygulanması ve Sorunları”, **Terazi Aylık Hukuk Dergisi**, S. 13, ss.105-110.

Aldıkaçtı, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978.

Alkan, Mehmet Ö., “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri(Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)”, **Anayasa Yargısı**, Sayı: 23, 2006, ss. 133-165.

Aliefendioğlu, Yılmaz “Siyasî Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri” **Anayasa Yargısı**, Cilt:16, 1999, ss. 95-115.

Aliefendioğlu, Yılmaz, “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2001-2, ss. 29-68.

Aliefendioğlu, Yılmaz, “Temsilî Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 60, Eylül-Ekim 2005, ss. 71-96.

Altıparmak, Cüneyd, “Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemleri” **TBB Dergisi**, Sayı:76, 2008, ss.355-375.

Altıparmak, Kerem, “YSK Kararlarını Doğru Okuma Klavuzu”, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/129415-ysk-kararini-dogru-anlama-ve-yorumlama-kilavuzu>; Erişim Tarihi: 23.12.2014.

Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi (AMKD), Ankara 1996, Sayı 31(2).

Anayurt, Ömer, “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1-2, Haziran-Aralık 2003, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/7_7.pdf; Erişim Tarihi: 15.01.2014.

Anderson, Benedict, **Hayali Cemaatler ve Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, 1995.

Araslı, Oya, **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Arıcı, Kadir, “Türkiye’de Milletvekillerinin Sosyal Güvenliği Meselesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVII, Y.2013, Sayı: 1-2, ss.77-121.

Armağan, Servet, “Memeleketimizde İlk Parlamento Seçimleri”, **Kanun-u Esasi’nin 100. Yıl Armağanı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1978, ss. 147-168.

Arsel, İlhan, “Teşrii Muafiyet”, **Forum**, C. 2, S. 23, Ankara 1955.

Arsel, İlhan, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, Ankara, 1965.

Arslan, Çetin, “Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi (5352 sayılı Adli Sicil Kanunu md.13/A)”, **AÜHFD**, C. 56, S.4, 2007, ss.1-53.

Arslan, Emre, **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, (Haz. Gökhan Atılğan, Atilla Aytekin), Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul, 2012.

Arslan, Kahan Onur, **Türk Parlamento Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.

Artuk, Mehmet Emin, Gökçen, Ahmet, Yenidünya, Caner, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.

Ashford, Nigel, **Özgür Toplumun İlkeleri**, Çev. Can Madenci, Brommatryck & Brolins Yayınevi, 2009.

Aslan, Rıza, **Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulamalı Örnekleri**, Dora Yayın, Bursa, 2009.

Atabek, Necdet, **Siyasî Partilerde Örgütsel İletişim**, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2000.

Atar, Yavuz, “Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye’de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 1997, ss.73-94.

Atar, Yavuz, “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 23, Ankara, 2006, ss.211-235.

Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Basım Yayım ve Dağıtım, Güncellenmiş 9. Baskı, Konya, Ekim 2014.

Atay, Ender Ethem, **İdare Hukuku**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.

Ateş, Turan, **Demokrasi Siyasî Partiler ve Seçim**, Beta Basım, 1. Bası, İstanbul, Mart, 2007.

AİHM 2. Dairesinin Kart c. Turquie kararı, Req. No: 8917/05, 08.07.2008, para. 71.;

Ayan, Sezer, “Siyasî Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 2, 2007, ss.1-24.

Aybar, Mehmet Ali, **Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri**, İstanbul, 1937.

Aybay, Rona, **Karşılaştırmalı 1961 Anayasası Metin Kitabı**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1038, İstanbul, 1963.

Aydın, Hüseyin, “Bir Güvenlik Tedbiri Olarak TBMM Üyeliğinden Yoksun Bırakma”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, Yıl 2012, ss.339-364.

Aydın, Mehmet Ali, Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usûlü ve Önseçim”, **Yasama**, Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007,ss.82-108.

Aydın, Nurullah, **İnsan Hakları, Demokrasi ve Medya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008.

Aydın, Vahdettin, Yüksel, Metin “Parti İçi Demokrasi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)**, Milenyum Armağanı, C. 8, Sayı: 1-2, Yıl: 2000, ss.403-437.

AYM, CHP’li Sertel İçin Kararını Verdi,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/261989/AYM_CHP_li_Sertel_icin_kararini_verdi.html, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

AYM, Atilla Sertel Kararını Verdi,
<http://www.gercekgundem.com/siyaset/140258/aym-atilla-sertel-kararini-verdi>, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

Bahçeci, Barış, “1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar”, **AÜHFD**, C. 54, S. 3, Yıl 2005, ss. 365-399.

Bağdatlı, Selahattin, **Hukuk Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.

Bağımsız Seçim İzleme Platformu 12 Haziran 2011 XXIV. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Gözlem Raporu, Haz. Nejat Taştan,
http://tr.boell.org/sites/default/files/downloads/bagimsiz_secim_gozlem_raporu.pdf, Erişim Tarihi:21.12.2014

Bakıcı, Sedat, **5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Genel Hükümleri-Açıklamalar- Yargı Kararları-Örnekler-Tablolar**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007.

Bakıcı, Fahri, “Meclis Üyelerinin Aylık ve Diğer Ödenekleri”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 3, Ekim-Kasım- Aralık, 2006, ss. 27-70.

Bakıcı, Fahri, “Meclis Üyelerinin Emeklilik ve Diğer Sosyal Hakları”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 5, Nisan-Mayıs-Haziran 2007, ss.150-184.

Bakıcı, Fahri, **TBMM’nin Çalışma Yöntemi**, Ankara, 2000.

Ballington, Julie, “Strengthening Internal Political Party Democracy: Candidate Recruitment from a Gender Perspective” **How to Strengthen Internal Party Democracy?** at the World Movement for Democracy: Third Assembly, Durban, South Africa, 2 February 2004; <http://www.idea.int/gender/upload/IB%20-%20WMD%20PP.pdf>; Erişim Tarihi: 13.12.2014.

Balo, Yusuf Solmaz, “Yasama Dokunulmazlığı”, **TBB Dergisi**, 2012(100), ss.13-44.

Balta, Tahsin Bekir, **Türkiye’de Yasama - Yürütme Münasebetleri, İncelemeler**, Ankara, 1960.

Barnett, Hilaire, **Constitutional & Administrative Law**, London, 2002.

Başgil, Ali Fuad, “Teşrii Masuniyet Meselesi (Teşkilatı Esasiye Kanunu’muzun 17. Maddesi Üzerinde Etüd)”, **İUHFM**, C. VII, S. 1,1941, ss.3-39.

Batum, Süheyl, Yüzbaşıoğlu, Necmi, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, İkinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1997.

Baykal, Bekir Sıtkı, “I. Meşrutiyet’e Dair Belgeler”, **Belleten**, No: 96, T.T.K., Belge No: 10, Ankara 1960, ss.601-636.

Baytemir, Erdal, **Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar ve Banka Zimmeti**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

BDP Milletvekilleri HDP’ye katıldı, http://www.zaman.com.tr/politika_bdp-milletvekilleri-hdpye-katildi_2213756.html; Erişim tarihi; 21.12.2014.

BDP’nin Destekleyeceği Bağımsız Adayları Açıklandı, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/129174-bdp-nin-destekleyecegi-bagimsiz-adaylar-aciklandi>; Erişim Tarihi: 22.12.2014.

Beetham, David, Boyle, Kevin, **Demokrasinin Temelleri**, Çev. Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, İstanbul, 1998.

Belli, Aziz, Aydın, Abdullah, “Yerel Demokrasi ve Katılım: Kahramanmaraş ve Hatay İllerinin Karşılaştırılması”, **2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, Kahramanmaraş, 1-2 Ekim 2012, ss. 136-147.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Haz. Ahmet Kuyaş, 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Bilir, Faruk, “Adaylık ve Meclis’te Yenilenme”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 9, Ankara, 2008, ss.5-16.

Bilir, Faruk, “Başbakanın, Cumhurbaşkanı Adaylığı İçin İstifa Etmesi Gerekir mi?” <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-faruk-bilir/basbakanin-cumhurbaskani-adayligi-icin-istifa-etmesi-gerekir-mi/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

Bilir, Faruk, **Siyasî Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.

Bilir, Faruk, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

Bingöl, İrfan, **Ülkemizde Anayasa Hareketleri**, Atak Ofset, Ankara, 1993.

Bracanti, Dawn, “Winning Alone: The Electoral Fate of Independent Candidates Worldwide”, **The Journal of Politics**, Vol. 70, No. 3, July 2008, ss. 648–662.

Bravo, Hamdi, “Yöneten-Yönetilen İlişkisi/Çelişkisi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 2006, ss.123-144.

Burdeau, Georges, **Demokrasi(Sentetik Deneme)**, Çev. Bülent Nuri Esen, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1964.

Camkurt, Mehmet Zülfi, “Ölüm Karinesi ve Gaiplik Durumunda Sosyal Güvenlik Mevzuatı Kapsamında Hak Sahiplerine Gelir ve Aylık Bağlanması”, **Mali Çözüm**, Mart-Nisan 2011, ss.235-248.

Campell, Enid, **Rules o f Evidence and the Constitution**, Monash University Law Review University Queensland Law Journal, Vol. 26, 2000.

Centel, Nur, Zafer, Hamide, Çakmut, Özlem, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile İlgili Mevzuata Göre Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 5.Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2008.

CHP 55 Önseçim Bölgesinde Önseçim Yapacak,
<http://www.aa.com.tr/tr/politika/465891--chp-55-secim-bolgesinde-on-secim-yapacak>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

CHP’de 29 İlde Önseçim Gerçekleştirildi,
<http://yesilgazete.org/blog/2011/04/04/secim-2011-chp-29-ilde-onsecim-gerceklestirdi/>, Erişim Tarihi: 21.12.2014

Closed Primary, http://ballotpedia.org/Closed_primary, Erişim Tarihi: 17.12.2014.

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü;

http://www.chp.org.tr/wpcontent/uploads/2014/11/Cumhuriyet_Halk_Partisi_Tuzugu.pdf, Erişim Tarihi:21.12.2014.

Çaha, Ömer, **Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Çam, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der yayınları, No:34, İstanbul, 2000.

Çelik, Âdem, Tekkoyun, Mehmet, “Tutukluların Milletvekili Seçilmesi ve Yasama Dokunulmazlığı”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt: 1,Yıl: 2, Sayı: 6, Temmuz 2011, s. 413-434.

Çelik, Özlem, Aksan, Gamze, “Demokrasi ve Bürokrasi Arasındaki Gerilim Temelinde Türk Hukukundaki Bazı Düzenlemelere Genel Bir Bakış”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011, ss. 189-214.

Çetinkaya, Özhan, Korlu, Rükan Kutlu, “Yerel Demokrasinin Sağlanması Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 163, Aralık 2012, ss. 95-117.

Dahl, Robert A., **Demokrasi ve Eleştirleri**, Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Dal, Kemal, **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1984.

Danıştay 1. Dairesi, 13.3.2006 tarih, Esas No: 2005/1290, Karar No: 2006/298, **Terazi Hukuk Dergisi**, Mart 2007, Sayı: 7, ss. 206–212.

Demir, Nesrin, “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları” **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2010, ss. 597-611.

Demirci, Fatih, “Platon’da Cumhuriyet- Demokrasi Gerilimi: Geçmişteki Bir İkilemin Günümüze Olan Etkileri” **Journal Of Azerbaijani Studies**, ss. 113-128, <http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/909/1/9.pdf>, Erişim Tarihi: 20.12.2013.

Demirci, H. Aliyar, **İkinci Meşrutiyette Ayan Meclisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Demokrasi İndeksi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi_%C4%B0ndeksi; Erişim Tarihi: 09.04.2014.

Dinçkol, Bihterin Vural “Yurttaşlık ve Seçilme Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan**, 2013, ss.101-109.

Donay, Suhey1, **Türk Ceza Kanunu Şerhi**,1.basım, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul, 2007.

Döner, Ayhan, “Parlamenter Bağışıklıklar”, **AÜEHFD**, C.VIII, S.1-2, 2004, ss. 49-72.

Döner, Ayhan, “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı”, **AÜHFD**, C. 58, S. 4, 2009, ss.737-776.

Dönmezer, Sulhi, Erman, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Genel Kısım C.III, Beta Yayınları, İstanbul 1997.

Dönmezer, Sulhi, Erman, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım C.I**, Beta Yayınları, İstanbul, 1997.

Dunbay, Seda, **Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)**, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2013.

Durgun, Şenol, **Ulusal Düzeyde Yasa Koyucuların Temsil Gücü ve Özlük Hakları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.

Duverger, Maurice, **Siyasî Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Ankara, 1993.

Düşer mi, düşmez mi? <http://www.milliyet.com.tr/duser-mi-dusmez-mi-/siyaset/siyasetdetay/06.07.2011/1410765/default.htm>, Erişim Tarihi: 24. 09. 2015.

Engin Alan Tahliye Edildi, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/959890-engin-alan-tahliye-edildi>, Erişim Tarihi: 21.01.2015.

Engin Alan'ın Tahliye Talebine Ret, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18,105666.asp>; Erişim Tarihi: 25.12.2014

Erdoğan Bugün Aday belirleme Çalışmalarını Yürütecek, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-bugun-aday-belirleme-calismalarini-yurutecek/siyaset/siyasetdetay/06.04.2011/1374030/default.htm>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Erdoğan, Mustafa, “Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sayı: 20, ss. 27-45.

Erdoğan, Mustafa, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukukî Durumu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1987.

Erdoğan, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2010.

Erdoğan, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları:80, 8. Baskı, Ankara, Mayıs 2012.

Erem, Faruk, Danışman, Ahmet, Artuk, M. Emin, **Ceza Hukuku (Genel Hükümler)**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997.

Erem, Faruk, **Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler**, AÜHF yayını No. 165, 6. bası Cilt I, Ankara, 1962.

Eren, Abdurrahman, “Türkiye’de Uygulanan % 10 Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlâli Sorunu”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl 2008, ss. 63-110.

Eren, Abdurrahman, “Türk Anayasa Mahkemesine Göre Siyasî Parti Kapatma Davasının Hukukî Niteliği”,<http://istanbuluniversitesi.hukukfakultesi.gen.tr>. ; Erişim Tarihi: 10.11.2013.

Erman, Sahir, Özek, Çetin, **Ceza Hukuku Özel Bölüm, Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Eroğlu, Feride, Yıldız, Ahmet, Çolak, Ali, **Avrupa Ülkelerinde Parlamenterlerin Hukuksal ve Sosyal Güvenceleri ile Özlük Hakları**, TBMM Kütüphanesi, Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, Araştırma Servisi, Ankara, 2003.

Eroğul, Cem, “1908 Devrimini İzleyen Anayasa Değişiklikleri” **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, (Ed. Sina Akşin, Serap Balcı, Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, ss.85-139.

Eroğul, Cem, **Anatüzüğe Giriş, Anayasa Hukuku’na Giriş**, Gözden Geçirilmiş On İkinci Baskı, Ankara, 2012.

Eser, Ümit, “Millet Sisteminin Tarihi Arka Planı: Gayrimüslim Cemaatler İçin Özerk Bir Alan”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 24, ss.204-212.

Eskstein, Harry, “Bir İstikrarlı Demokrasi Teorisi”, Çev. Ergun Özbudun, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1967, Cilt: 24, Sayı: 1-4, ss. 39-96.

Eşen, Hamit, “Parlamento Hukukunda Milletvekilliğinin Sona Ermesi”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 19, 2011, ss.37-56.

Feyzioğlu, Metin, “Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler”, **Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı**, Galatasaray Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2004, ss.397-425.

Feyzioğlu, Metin, “Yasama Dokunulmazlığı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 42, 1991-1992, Sayı: 1-4, ss.21-45.

Feyzioğlu, Metin, **Meclis Soruşturması**, Savaş Yayınevi, İstanbul, Şubat 2006.

Gallagher, Michael, “Conclusion”, **Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics**, (Ed. Michael Gallagher, Michael Marsh), Sage Publications, London 1988.

Gençkaya, Ömer Faruk, “Politics of Constitutional Amendment in Turkey, 1987-2002,” in **Constitutions of the Countries of the World: Turkey** (Dobbs Ferry, New York, Oceana Publications, 2003), s. XVIII - XX, X/I, X/V.

Gençkaya, Ömer Faruk, “**Türk Siyasî Tarihi, Siyasî Partiler, Liderler ve Seçim Sistemi**”, **Demokrasi Türk Siyaseti Bilinçli Birey Eğitim Programı**, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 2004.

Gjerde, Camilla, “Presidential Recruitment Selection of Presidential Candidates in Africa, Asia, and Latin America”, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&ord866=grp2&id=38263>, Erişim Tarihi: 13.12.2104.

Gökçimen, Semra “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, **Yasama Dergisi**, Sayı:10, 2008, ss.5-59.

Göksu, Hasan Tuna, “Kanun Devletinden Hukukun Üstünlüğüne” **Sayıştay Dergisi**, Sayı:64, 2007, ss.59-68.

Gönenç, Levent, “Seçilme Yaşına İlişkin Anayasal Tartışmalar”, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/secilme_yasi.pdf; Erişim Tarihi: 27.11.2014.

Gönenç, Levent, Hatip Dicle Olayı I, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/?x=cat:15>, Erişim Tarihi: 21.06.2015.

Gönenç, Levent, **Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.

Gözler, Kemal, “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 62, Eylül-Ekim 2000, ss.25-47

Gözler, Kemal, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, ss.71-101.

Gözler, Kemal, “Devletin Bir Unsuru Olarak ‘Millet’ Kavramı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 64, Kış 2001, ss.108-123.

Gözler, Kemal, “Halkoylamasının Değeri” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XL, 1988, Sayı 1-4, ss.97-113.

Gözler, Kemal, “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme”, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009, c.I, ss.365-374.

Gözler, Kemal, “Vatandaşlık ve Milletvekilliği”, **Liberal Düşünce**, Cilt: 4, Yaz 1999, Sayı: 16, ss.90-91.

Gözler, Kemal, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 56, No. 3, Temmuz-Eylül 2001.

Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C.I.**, Ekin Yayınevi, Bursa, Haziran 2011.

Gözler, Kemal, **İdare Hukuku(Cilt II)**, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, Ekim 2009.

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, 12. Baskı, Bursa, 2011.

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, 6. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011.

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş**, Ekin Yayınevi, 5. Baskı, Bursa, 2011.

Gözler, Kemal, **Türk Anayasaları**, Birinci Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 1999.

Gözlügöl, Said Vakkas, “Uluslararası Hukuk Gözüyle Hukukun Üstünlüğü”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1-2, 2013, ss. 1423-1453.

Göztepe, Ece, “Çoğulcu Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi ve İnsan Hakları Toplantısı”, **Türkiye Barolar Birliği Yayınları**, Ankara, Haziran 2010, ss. 130-173.

Gözübüyük, A. Pulat, “Mebuslar ve Bakanlar Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usûlü”, **AD.**, C. 45. Sayı 10, 1954, ss.1186-1192.

Gözübüyük, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Son Değişiklerle Güncelleştirilmiş 18. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Gözübüyük, A.Şeref, **Açıklamalı Türk Anayasaları, 1876, 1921, 1961,1982**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1995.

Gözübüyük, Şeref, Tan, Turgut, **İdare Hukuku Genel Esaslar**, C. I, Güncelleştirilmiş 8. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Gözübüyük, Şeref, **Yönetim Hukuku**, Güncelleştirilmiş 30. Bası, Ankara, Ekim 2011.

Gülmen, Yüksel, **Türk Seçmen Davranışı (1960- 1970)**, İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1979.

Gülsoy, M. Tevfik, “Milletvekili Seçimlerinde Siyasî Partilerin Adaylarının Tespiti” **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi(EÜHFD)**, C. X., Sayı 3-4, 2006, ss.125-144.

Günel, A. Nadi, Küçükgüngör, Erkan, “Roma Hukukunda İkametgâh (Domicilium) Kavramı” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)**, Cilt 46, Sayı 1-4, 1997, ss.121-127.

Günday, Metin, **İdare Hukuku**, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Güngör, Süleyman, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:21, Mayıs 2010, ss.193-208.

Gürühan, Caner, “Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılmasına İlişkin Güncel Sorunların Yargıtay Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, **TBB Dergisi**, Sayı:111, 2014.

Güvenir, Murat “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)**, Cilt: 37, Sayı: 1.

Haberal ve Balbay Mazbatalarını Aldı, <http://www.gazetevatan.com/flas-----haberal-ve-balbay-mazbatalarini-aldi--384504-siyaset/>; Erişim Tarihi: 25.12.2014.

Hacettepe Üniversitesi, **Anayasa Taslağı** (Hacettepe Taslağı), 2012.

Hafizoğulları, Zeki, “5237 sayılı Türk Ceza Kanununda Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri”, <http://www.baskent.edu.tr/~zekih/diger-yazilar-ve-makaleler/makaleler/>, Erişim tarihi; 23.06.2015.

Hafizoğulları, Zeki, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara: US-A Yayıncılık, Ankara, 2008.

Hakyemez, Yusuf Şevki “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **AÜHFD**, Cilt:52, Sayı:4, ss.69-92.

Halkların Demokratik Partisi Tüzüğü; <http://www.hdp.org.tr/parti/parti-tuzugu/10>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Hanioğlu, Şükrü, “Siyasî Temsil Olayının Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yeri” **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Dora Yayınları, 4. Basım Bursa, 2009.

Has, Volkan, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve TBMM'nin Çalışma Düzeni**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

Hazan, Reuven Y. and Rahat, Gideon, “The influence of candidate selection methods on legislatures and legislators: Theoretical propositions, methodological suggestions and empirical evidence”, **The Journal of Legislative Studies**, 12: 3, 2006, ss.366-385.

HDP’de Adaylar Eğilim Yoklaması İle Belirleniyor, <http://www.yuksekovahaber.com/haber/hdpde-adaylar-egilim-yoklamasiyla-belirleniyor-150397.htm>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

Hekimoğlu, Mehmet Merdan, **Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Heywood, Andrew, **Siyaset**, Çev. Zeynep Kopuzlu, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 11. Baskı, YKY, İstanbul, 2013.

Ilıcak v. Türkiye, Başvuru No: 15394/02, Karar Tarihi: 05.04.2007, Kararın Türkçe metni için bkz. <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=319>, Erişim Tarihi: 01.12.2014.

İba, Şeref, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar(100 Soruda)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

İba, Şeref, **Parlamento Hukuku**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

İçel, Kayıhan, “Anayasa Hükümleri ve Yüksek Mahkemelerin Kararları Çerçevesinde Af, Şartlar Salıverme ve Ertelemeye İlişkin Yasal Düzenlemelerin Yasaklanmış Haklar Üzerindeki Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 18 (2001), ss. 209–218.

İnanç, Hüsamettin, Erdoğan, Selami, Güner, Ümit., “Siyasî Partilerin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Sosya-Politik Nedenler”, **Akademik Bakış**, Ekim 2007, Sayı:13, ss.1-18.

İpek, Aydın, “Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20, Nisan 2008, ss.211-236.

İsbir, Begüm “Temsilî Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Özel Sayı, 2009, ss. 1571-1599.

İyimaya, Ahmet, “Yasama Sorumsuzluğu Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:53, Sayı:3, Temmuz 1996, ss.337-340.

İzmir, Gökalep, “Milletvekilliği Seçilme Yeterliliği ve Bu Sıfatın Kazanılması”, **Yasama Dergisi**, Sayı 18 (Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos), 2011, ss.51-115.

Kaboğlu, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara, 2002.

İbrahim Ö. Kaboğlu, “Nasıl seçim öyle demokrasi” Birgün, (21.04.2011) <http://www.birgun.net/haber-detay/nasil-secim-oyle-demokrasi-12343.html>; Erişim Tarihi: 28.09.2015

Kaboğlu, İbrahim Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar**, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Kahraman, Mehmet ve Çalışkan, Zekeriya, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü Ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, **Doğu Anadolu Araştırmaları**, 2007, ss. 122-131.

Kahveci, Niyazi, **Demokrasi ve İslam**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları, 1994.

Kalaycıoğlu, Ersin, “Türkiye’de Politik Rejim Evrim ve Yasama Sistemi”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Dora Yayınları, 4. Basım, Bursa, 2009.

Kalaycıoğlu, Ersin, “Türkiye’de Politik Rejim Evrim ve Yasama Sistemi”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Dora Yayınları, 4. Basım, Bursa, 2009.

Kalaycıoğlu, Ersin, **Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler**, Beta Yayınları, İstanbul 1984.

Kanlıgöz, Cihan, “1982 Anayasasına Göre Kamu Görevlisi Kavramının Anlam ve Kapsamı”, **AÜFHFD**, C.43, S.3–4, 1993, ss.169–195.

Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 15. Basım, Ankara, 2003.

Karakaş, Ercan, “CHP’de Milletvekili Adaylarını Belirleme Sorunu”, **Politus**, <http://www.politus.org.tr/Detay2.aspx?id=94>; Erişim Tarihi: 21.12.2014

Karamustafaoğlu, Tunçer, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No.262, 1970.

Karamustafaoğlu, Tunçer, **Yasama Meclislerini Fesih Hakkı**, AÜHFAYO Yayınları No:3, AÜHF Yayınları No:465, Ankara, 1982.

Kaya, Cemile, “Kamu Görevlilerinin Seçimlere Katılmak Üzere Görevden Çekilmesi ve Göreve Dönmesi” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.VIII, Y.2004, S.1-2, ss.307-324.

Kayacan, İsa, “Milletvekilliği ve Asıllığı Üzerine Kavramsal Yaklaşım”, **Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Elektronik Dergisi**, <http://www.kentakademisi.com/turkiyede-millet-vekilligi-ve-asilligi-uzerine/15258/>, Erişim Tarihi: 27.10.2013.

Kekic, Laza, “The Economist Intelligence Unit’s Index of Democracy”, **The Economist**, The World in 2007, ss. 1-11.
http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf, Erişim Tarihi: 09.04.2014.

Keskinsoy, Ömer, **Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008.

Keskinsoy, Ömer, **Yasama Sorumsuzluğu**, Turhan Kitabevi, Birinci Bası, Ankara, Mart 2007.

Kılıç, Selda, “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları” **A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 30, Ankara, 2011, ss. 27-40.

Kıratlı, Metin, **Parlamentar Muafiyetler**, Ankara, 1961.

Kıyak Emeklilik İçin Haydi Eller Havaya,
http://www.radikal.com.tr/ekonomi/kiyak_emeklilik_icin_haydi_eller_havaya-1073423; Erişim Tarihi: 03.02.2015.

Kili, Suna, Gözübüyük, Şeref, **Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

Koçak, Mustafa, **Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Konan, Belkıs, “Türk Kadınının Siyasî Hakları Kazanma Süreci”, **AÜHFD**, Sayı:60(1), ss.157-174.

Kongar, Emre, “Demokrasi Kültürü Sorunları”, Kültürel Açıdan Avrupa Birliği’ne (AB) Yaklaşım Sempozyumu, İstanbul, 2011,
http://www.kongar.org/makaleler/Demokrasi_Sorunlari.php;
Erişim Tarihi: 02.07.2013.

Kontacı, Ersoy, “Türk Hukukunda Kısıtlılık Hali ve Seçme Hakkı”,
www.yasayanayasa.ankara.edu.tr, Erişim Tarihi: 30.04.2015.

Köker, Levent, “Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk”, **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006.

Kubalı, Hüseyin Nail, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, Tan Matbaası, İstanbul, 1960.

Kuçuradi, İoanna “Yirmibirinci Yüzyıl Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, ss. 21-27.

Kymlicka, Will, **Çok Kültürlü Yurttaşlık**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Landsgemeinde, <http://en.wikipedia.org/wiki/Landsgemeinde>, Erişim Tarihi: 06.10.2013

Langlois, Colette Mireille, **Parliamentary Privilege: A Relational Approach**, Thesis (LL. M.) University of Toronto, 2009.

Leopold, Patricia.M., “Free Speech in Parliament and the Courts”, **Legal Studies**, Vol. 15, 1995.

Levent Köker, “Erdoğan’ın Vekilliği de AKP’liliği de YSK Sonucu Açıkladığı An Sona Ermeli!” <http://www.diken.com.tr/koker/>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

Livanelioğlu, Ömer Asım, “Millet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:3, 1998, ss.41-60.

Lundell, Krister, “Determinants of Candidate Selection: The Degree of Centralization in Comparative Perspective” **Party Politics**, 10, 2004, ss. 25-47.

Malkoç, İsmail, Güler, Mahmut, **(Uygulamada) Türk Ceza Kanunun Genel Hükümleri-1 (1-124 ncü maddelerin açıklamaları)**, Adil Yay., Ankara 1996.

Malkoç, İsmail, **Yeni Türk Ceza Kanunu Uygulamasında Zimmet- İrtikap Rüşvet Suçları**, Malkoç Kitabevi, Ankara, 2010.

Malkoç, Şeref, “Temiz Toplum ve Yasama Dokunulmazlığı” **Yeni Türkiye-Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı**, S. 14, Mart- Nisan 1997.

May, Thomas Erksine, **Parliamentar Practice, A Treatise of The Law, Privileges, Proceedings And Usage of Parliament**, Twenty-third Edition, London, 2004.

Merakla Beklenen Milletvekili Adayları Belirlendi,
<http://haber-24.com/tr-TR/haberler/1437/merakla-beklenen-milletvekili-adaylari-belirlendi>, Erişim tarihi: 02.06.2015

Metin Feyzioğlu, “Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler”
http://www.turkhukuksitesi.com/makale_114.htm, Erişim Tarihi: 24.12.2014.

MHP'nin Temayül Yoklamasına Yoğun İlgi,
<http://hergunmedya.com/antalya/mhpnin-temayul-yoklamasına-yogun-ilgi-oy-kullanmak-icin-tikla/15870/>, Erişim Tarihi: 02.06.2015.

Michels, Robert, **Political Parties**, Newyork, 1959.

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü,
http://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf;
Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Montesquieu, Charles Louis de Secondat Baron de, **Kanunların Ruhu Üzerine (De L'Esprit des Lois)**, Çev.: Fehmi Baldaş, Hiperlink Yayınları, İstanbul, Nisan 2014.

Moses, I. Finley, **Democracy: Ancient and Modern**, Rutgers University Press, New Brunswick-New Jersay, 1985.

Mumcuoğlu, H. Maksut, **Antik Demokrasinin Kuruluş Süreci**, AÜHF Yayını, Ankara, 2001.

Neziroğlu, İrfan, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.

Nomer, Ergin, **Vatandaşlık Hukuku**, 13. Baskı, Filiz, İstanbul, 2002.

Norris, Pippa, "Building Political Parties:Reforming Legal Regulations and Internal Rules",http://www.idea.int/parties/upload/pippa%20norris%20ready%20for%20web%20_3_.pdf; Erişim Tarihi:15.12.2014.

Oğuzman, M. Kemal, Barlas, Nami, **Medeni Hukuk**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.

Oğuzman, M. Kemal, Seliçi, Özer, Oktay, Saibe, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Mevzuata Uyarlanmış 10. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2010.

Okutan, Çağatay, “Arap Milliyetçiliği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:56-2, ss.158-172.

Onar, Erdal, “1982 Anayasası’nda Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997, ss.387-465.

Onar, Erdal, Gönenç, Levent, “1981 Anayasası’nın Ara Seçime İlişkin 78. maddesine 2002 Yılında Eklenen Fıkra Üzerine Düşünceler” **Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu’na Armağan**, Adalet Yayınları, Ankara 2010, ss. 467-510.

Onar, Erdal, Tiryakioğlu, Bilgin, “1982 Anayasasında Milletvekilliği Vatandaşlık İlişkisi(Merve Safa Kavakçı Olayı)” **Av. Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı**, TBB Yayın No:8, Ankara, 1999, ss.557-594.

Open Primary, http://ballotpedia.org/Open_primary, Erişim Tarihi: 20.12.2014.

Ortaylı, İlber, **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Öden, Merih, **Seçmenlerin “Kişi Tercihi” Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.

Önbilgin, Gürbüz, Oytan, Muammer, **Öğretide-Uygulamada T.C, Anayasasının İlke ve Kuralları ile Anayasa Mahkemesi Kararları Dizini**, Doğan Basımevi, Ankara, 1977.

Önder, Ayhan, **Ceza Hukuku Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.

Önder, Ayhan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Cilt II-III, Beta Yayınevi, İstanbul 1992.

Örs, H. Birsen, “Siyasal Temsil”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:35, İstanbul, Ekim, 2006, ss.1-22.

Örs, H. Birsen, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.

Özbek, Veli Özer, Kanbur, M. Nihat, Doğan, Koray, Bacaksız, Pınar, Tepe, İlker, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, Eylül 2013.

Özbek, Veli Özer, Kanbur, M. Nihat, Doğan, Koray, Bacaksız, Pınar, Tepe, İlker, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, Mart 2014.

Özbudun, Ergun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 44, Sayı 1-4, 1995, ss. 521-539.

Özbudun, Ergun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 1-2, 1968, ss. 59-80.

Özbudun, Ergun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Malî Statüleri” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 3, 1970, ss.63-70.

Özbudun, Ergun, **Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi, Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi**, (Yayına Hazırlayan: Hüsnü Erkan), Türk Demokrasi Vakfı ve Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ortak Yayını, İzmir 1990.

Özbudun, Ergun, “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukukî Mahiyetleri ve Farkları” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 59 (Temmuz-Ağustos 2005), ss.109-115.

Özbudun, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

Özbudun, Ergun, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi** (Özbudun Taslağı), 2007.

Özbudun, Ergun, **Anayasa Hukuku**, (Ed. Ergun Özbudun, Bülent Yücel) Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2692, Eskişehir, 2012.

Özbudun, Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini**, Ankara, 1968.

Özbudun, Ergun, Gençkaya, Ömer Faruk, **Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası**, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Özbudun, Ergun, **Siyasî Partiler ve Demokrasi**, Siyasî Partiler ve Demokrasi Sempozyumu, TESAV Yayınları, İstanbul, 1995.

Özbudun, Ergun, **Siyasal Partiler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

Özbudun, Ergun, **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Özcan, Hüseyin, **Yasama Bağışıklıkları**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2006.

Özek, Çetin, “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?”, **İstanbul Üniversitesi Hukuku Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)**, C. 31, Sayı 1-4, İstanbul, 1965, ss.79-108.

Özek, Çetin, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, **Onar Armağanı**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1977, ss. 721-776.

Özer, Atilla, **Türk Anayasa Hukuku, Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.

Özer, M. Akif, “Parlamentolar ve Denetim Fonksiyonları” **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 33, ss. 24-61.

Özgenç, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 8. Bası, Ankara, Ocak 2013.

Özgenç, İzzet, **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi-Genel Hükümler**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, 3. Bası, Ankara, 2006.

Özgenç, İzzet, **Ekonomik Çıkar Amacıyla İşlenen Suçlar**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2002.

Özgül, Bülent, **Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2002.

Öztan, Bilge, **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Öztürk Bahri, Erdem, Mustafa Ruhan, **Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, 11. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011.

Özüerman, Tülay, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Kurumsallaşması” **Yeni Türkiye Dergisi**, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık 1998, ss.965-978.

Paine, Thomas, **Common Sense**, February 14, 1776.

http://loufreyinstitute.org/civicsconnection/assets/files/conversations/congress_and_the_public/primary_resources/Thomas%20Paine%20Common%20Sense.pdf,

Erişim Tarihi: 24.11.2013

Parkinson, C. Northcote, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, Çev. Mehmet Harmancı, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1984, ss.155-156

Parla, Taha, **Türkiye’de Anayasalar**, İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2002.

Parlar, Ali, Hatipoğlu, Muzaffer, **5237 Sayılı TCK’da Özel ve Genel Hükümler Açısından Ağır Ceza Davaları-Madde Açıklamaları-Yargıtay Ceza Genel Kurul ve Özel Daire Kararları**, Adalet Yayınları, Ankara, 2007.

Parlar, Ali, Hatipoğlu, Muzaffer, **Ceza Hukuku ve Özel Hukukta Hakaret Suçları ve Tazminat Davaları**, Adalet Yayınları, Ankara, 2008.

Parties and Candidates, Types of primary elections; <https://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/pcb02a1>; Erişim Tarihi:17.12.2014.

Perinçek, Doğu, **Türkiye’de Siyasî Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi**, A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

Pitkin, Hana Fenichel, **The Concept of Representation**, University of California Pres, Berkeley, L.A., 1972.

Polatcan, İsmet, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Gerekçeler Anayasa Mahkemesi Kararları Bilimsel Görüşler**, 1. Basım, İstanbul 1989.

Powel, JR, G.Bingham, **Çağdaş Demokrasiler**, Çev. Mehmet Turhan, S Yayınları, Ankara, 1990.

Primary Elections, Factors influencing primaryelections, <http://aceproject.org/ace-en/topics/pc/pcb/pcb02/pcb02a/pcb02a1>; Erişim Tarihi: 14.12.2014.

Pustu, Yusuf, “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 57, ss.121-134.

Pustu, Yusuf, “Küreselleşme Sürecinde Kent “Antik Site’den Dünya Kentine”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 60, ss. 129-151.

Rahat, Gideon, “Candidate Selection: The Choice Before The Choice”, **Journal of Democracy**, Vol 18., No. 1, January 2007, ss.157-170.

Rahat, Gideon, Hazan, Reuven Y. “Candidate Selection Methods: An Analytical Framework”, **Party Politics**, Vol. 7, No. 3, May 2001, ss. 297-322.

Ranney, Austin, “Candidate Selection”, (Ed. David Butler- Howard R. Penniman- Austin Ranney) **Democracy at The Polls**, Washington, D. C.: American Enterprise Institute, 1981.

Reisoğlu, Safa, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Yirmi ikinci Bası, Beta Basım, İstanbul, 2011.

Rousseau, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2012.

Ruhi, M. Emin, **Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyes**, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.

Rumpf, Christian, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Çev. Burak Öder, Friedrich-Naumann-Vakfı, Ankara, 1995.

Sabuncu, Yavuz, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları” **Anayasa Yargısı**, 23, 2006, ss.191-197.

Sabuncu, Yavuz, **Anayasaya Giriş**, İmaj yayınevi, Ankara, 2012.

Sağır, Meral, “Demos”un Genişlemesi ve Temsilî Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2004, ss.1-15.

Sağlam, Fazıl, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013.

Saklı, Ali Rıza, “Fransa ve Almanya’da Uluslaşma süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:32, 2012, ss.1-19.

Saray, Mehmet, **Türk Devletinde Meclis**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Sarıca, Murat, **Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş**, İÜHF Yayını, İstanbul, 1969.

Sartori, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Savaş, Vural, Mollamahmutoğlu, Sadık, **Türk Ceza Kanunun Yorumu**, Birinci Baskı, Seçin Yayınevi, Ankara, 1994.

Savcı, Bahri, “Seçmenlik Şartları Bakımından Seçim Rejimi” **AÜSBFD**, Cilt: 2, Sayı: 3, 1947, ss. 217-234.

Sebahat Tuncel Nasıl Aday Olmuştı, <http://www.mynet.com/haber/foto-analiz/4-sebahat-tuncel-cezaevindeyken-nasil-aday-olmustu-566613-4>;

Erişim Tarihi: 23.12.2014.

Sevinç, Murat, “22. Yasama Dönemi’nin (2002-2007) Ardından Yasama Bağışlıkları”, **AÜSBF Dergisi**, 92-3, 2007, ss.319-347.

Sevinç, Murat, **Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırılgaç Yayınevi, Ankara, 2004.

Sezen, Saim, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.

Sezer, Yasin, **Türk Yüksek Mahkemeleri ve Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararları Işığında Kamu Hizmetine Girme Hakkı**, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.

Sièyes, Emmanuel, “Tiers-État Nedir?”, Çev: Süheyp Derbil, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1-2, 1951, ss. 126-207.

Smith, De Stanley, Brazier, Rodney, **Constitutional, and Administrative Law**, Penguin Books, London, 1998.

Soyaslan, Doğan, “Ceza Hukukunda Memur Kavramı (Kamu Menfaati İçin Görevlendirilmiş Şahıslar)”, **AÜHFD**, Cilt:45, Sayı: 1, 1996.

Soyaslan, Doğan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, Ankara 1998.

Soysal, Mümtaz, “Türkiye Vekilliği”, **Cumhuriyet**, 05.12.2012.

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=383182>, Erişim Tarihi:27.10.2013.

State Of New York, 2014 Election Law Book, Selected Provisions Of State Constitution, Selected Provisions Of Rules And Regulations, Thomson Reuters, 2014.<http://www.elections.ny.gov/NYSBOE/download/law/2014NYElectionLaw.pdf>, Erişim Tarihi: 23.12.2014.

şahin, Ali Oğuz, **Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları**, Palme Yayıncılık, Ankara, 1999.

şahin, Ali, Vd. “Türkiye’de Demokrasi’den E- Demokrasiye Geçiş Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar”, **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, 25–26 Kasım, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, ss. 253–262.

şık, Hüseyin “1982 Anayasası’nda Milletvekili Seçilme Yeterliliğı ve Mukayeseli Hukuktaki Durum” **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4 Sayı:1, Yıl 2013, ss.351-400.

şişman, Mehmet Vd., “Demokratik Bir Okul Kültürü İçin Yeterlilik Çerçevesi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3/1, 2010, ss. 167-182.

Tanilli, Server, **Devlet ve Demokrasi**, Say Kitap, 6. Bası, İstanbul, 1988.

Tannenbaum, Donald G. ve Schultz, Davis, **Siyasî Düşünceler Tarihi**, Çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2011.

Tanör, Bülent, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, Yayın No: TÜSİAD–T/97–207, İstanbul, Ocak, 1997.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapkın Kredi Yayınları, İstanbul, 14. Baskı, İstanbul, 2006.

Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta, 10. Bası, İstanbul, 2011.

TBMM 23. Dönem Yasama, Denetim Ve Yönetim Faaliyetleri Raporu, 22 Temmuz 2007-7 Nisan 2011.

TBMM 24. Dönem 4. Yasama Yılı Faaliyet Raporu, 01 Ekim 2013 – 10 Eylül 2014.

TBMM 24. Dönem Milletvekili Albümü,

http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/donem24/24_Donem_Album_20032013.pdf,

Erişim Tarihi: 21.11.2014.

TBMM Kararı, III. Tertip Düstur, Cilt 8, S. 117; R.G. 5 Mart 1927.

TBMM Milletvekili Rehberi, TBMM Basımevi Ankara/Haziran 2011.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı 2, Cilt. 19, 5 Temmuz 1967.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 23, Cilt: 43, Yasama Yılı: 3, 73. Birleşim, 7 Nisan 2009.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 131, Yasama Yılı: 5, 5. Birleşim, 10 Ekim 2006.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 56, Yasama Yılı: 3, 69. Birleşim, 14 Mart 2001.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Cilt 35, Yasama Yılı: 3, Birleşim 11, 6 Kasım 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 36, Birleşim 16, 19 Kasım 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Yasama Yılı 4, Cilt 71, Birleşim 56, 17 Mart 1999

TBMM Yasama El Kitabı, Ed: İrfan Neziroğlu, Habip Kocaman, Semra Gökçimen, Ankara, Eylül 2011.

TBMM Yemin Krizi, http://tr.wikipedia.org/wiki/TBMM_yemin_krizi, Erişim Tarihi: 24.12.2014

TBMM’de Krizler Çözüldü, Anayasa Çalışmaları Başladı, Türkiye Yeni Bir Döneme Adım Attı, <http://www.siyasetdergisi.com.tr/Haber/TBMM%E2%80%99DE-KRIZLER-cOZULDU,-ANAYASA-cALISMALARI-BASLADI,-TURKIYE-YENI-BIR-DONEME-ADIM-TTI/157>, Erişim Tarihi: 24.12.2014

Tekin, Yusuf, Çiftçi, Sabri, “Temsil Krizi Tartışmalarına Bir Katkı: 22. Dönem TBMM’nde Yapılan Bir Alan Araştırmasının Sonuçları Işığında Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Temsil İlkesinin Görünümü”, **Selçuk Üniversitesi, İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, ss. 69-90.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı, **Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.

Teşkilatlara Propaganda Genelgesi, <http://www.sonkale.org/teskilatlara-secim-propaganda-genelgesi-h7475.html>; Erişim Tarihi: 21.12.2014.

Tezcan, Durmuş, Erdem, Mustafa Ruhan, Önok, R. Murat, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, Şubat 2013.

Teziç, Erdoğan, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, Beta Basım Yayım Dağıtım 14. Bası, İstanbul, 2012.

Teziç, Erdoğan, **Seçim Sistemleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1967.

Teziç, Erdoğan, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2726, İstanbul, 1980.

Tocqueville, Alexis De, **Amerika’da Demokrasi**, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.

Toprak, Seydi Vakkas, “İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu”, **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 26. Sayı, 2013/1, ss. 171-192.

Toroslul, Nevzat, “Ertelenmiş Mahkûmiyetin Memuriyete Etkisi” **Prof. Dr. Jale Akipek’e Armağan**, Konya, 1991, ss. 93–104.

Toroslul, Nevzat, **Ceza Hukuku**, Dördüncü Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998.

Tosun, Öztekin, **Suç Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1255, İstanbul 1967.

Touraine, Alain, **Demokrasi Nedir?**, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1879-1938), C. II: Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918-1938)**, 1. Basım, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Ocak 2002.

Tuncay, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000.

Tuncel, Gökhan, “Küreselleşmenin Demokrasinin Yaygınlaşma ve Derinleşme Sürecine Etkisi”, **Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi- II, Küresel Değişim ve Demokratikleşme**, Malatya, 19-20 Nisan 2012, ss. 488-504.

Tuncer, Erol, “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği”, **Anayasa Yargısı**, 23 (2006), ss. 167-182.

Tunç, Hasan, Bilir, Faruk, Yavuz, Bülent, **Türk Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.

Tunçay, Mete, **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Turan, İlter, “Türkiye’de Demokrasi Kültürü”, **Yeni Türkiye, Demokratikleşme ve Yeni Anayasa Özel Sayısı I**, Sayı: 29, Eylül- Ekim 1999, ss. 142-151.

Turan, İlter, “Parlamenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, C. 33, Mart-Haziran 1978, ss. 24-61.

Turhan, Faruk, “Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre Seçilmeye Engel Suç ve Cezaların Yeni Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi” **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1-2 (Haziran 2007), ss. 55-85.

Turhan, Faruk, “Yeni Türk Ceza Kanunu’na Göre Cezaların Ertelenmesi ve Uygulamada Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 3-4 (Aralık 2006), ss. 27-54.

Turhan, Faruk, “Yeni Türk Ceza Kanununda Güvenlik Tedbiri Olarak Hak Yoksunluğu ve Yasaklılığın Hukukî Niteliği, Kapsam ve Koşulları Üzerine Bir Değerlendirme (Hak Yoksunlukları)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, Yıl:2 S.4, 2007, ss.171-196.

Tülen, Hikmet, “Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı zerine Düşünceler”, **A. . Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt, Sayı.1, 1999, ss.115-122.

Tülen, Hikmet, “Milletvekilllerinin Seçim evrelerine Dağıtımı Sorunu ve Anayasa Mahkemesinin 2011/39 Sayılı Kararı”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XV, S. 4, Yıl 2011, ss. 289-325.

Tre, Fatih, “Egemenlik, Temsil Demokrasi ve Ulus Devlet”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Gündem**, Nisan 2008, ss.11-13.

Tre, Fatih, “Türkiye’de Siyasal Egemenlik Kavramının Gelişimi: Osmanlı’dan Cumhuriyete Tarihsel Süreç” **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:4, 2005, ss.28-51.

Tre, İlknur, “ağdaş Demokrasinin Temel Koşulu: Siyasî Temsil”, **Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2005, ss.68-81.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>, Erişim Tarihi:27.10.2013.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, C. I., Ankara 1988.

Türk Hukuk Lğatı (Haz: Türk Hukuk Kurumu), Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1991.

Türk, Hikmet Sami, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve çözüm nerileri**, TESAV, Ankara 1997.

Türk, Hikmet Sami, **Siyasî Partiler Yasası**, TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi–1, TÜSİAD Yayını, İstanbul 1997, ss. 68–73.

Türk, Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006, ss.75-113.

Türkiye Barolar Birliği, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi** (TBB Taslağı), Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 4. Baskı, Ankara, Kasım 2007.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), **Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi** (TOBB Taslağı), Nisan 2000.

Türköne, Mümtaz’er, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.

Tüzel, Sadık, **Anayasa Hukuku**, Üçüncü Baskı, İzmir, 1969.

Uğur, Hüsamettin, “Ceza Muhakemesinde Kovuşturma Mecburiyeti İlkesinden Maslahata Uygunluk İlkesine” **Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi**, Sayı 73, 2007, ss.256-288.

Ural, Şafak, “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 40, 1999, ss. 451-459.

Uygun, Oktay **Demokrasinin Tarihsel Felsefesi ve Ahlaki Boyutları**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.

Uysal, Ayşen, Topak, Oğuz, **Particiler, Türkiye’de Sosyal Ağların İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Ülkelere Göre Milletvekili Emekli Maaşları, <http://www.emekli-maasi.com/arsiv/ulkelere-gore-milletvekili-emekli-maaslari.aspx>, Erişim Tarihi: 12.10.2015.

Ünal, Şeref, “Yasama Dokunulmazlığı”, **AD.**, Y. 78, S. 6, Ankara 1987, ss.7-17.

Varlık, Ülkü, Ören, Banu, “Demokrasi ve Siyasî Temsil” **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 5, 2003, ss.173-185.

Watkins, J.W.N., “**Thomas Hobbes**”,**Batı Dünyasında Siyaset Felsefesi**, (Ed: Maurice Cranston), Çev: Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım, İstanbul, 2000.

Yakut, Kemal, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları,1999.

Yanık, Murat, “Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri” **EÜHFD**, C. 11, S. 3-4, Aralık 2007, ss.185-206.

Yanık, Murat, **Parti İçi Demokrasi**, İkinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

Yargı, Balbay ve Haberal’a Vize Vermedi,
http://www.radikal.com.tr/politika/yargi_balbay_ve_habearla_vize_vermedi-1053824; Erişim Tarihi: 25.12.2014

Yaşar, Gamze Aslan, “Ortaçağdan Günümüze ‘Modernite’: Doğuşu ve Doğası”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2011, Sayı:7, ss. 10-26.

Yaşar, Yusuf, **Milletvekili Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

Yavaşgel, Emine, “Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil”,
<http://www.siyasaliletisim.org/index.php/dr-bahadr-kaleas/doc-dr-emine-yavagel.html>; Erişim tarihi: 28.04.2015.

Yavuz, Bülent, Bülbül, Mahmut, “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt16, Sayı 1, 2012, ss.217-260.

Yavuz, Muhammed, **1982 Anayasası'nda Milletvekilliğinin Düşmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Aralık 2009.

Yayla, Atilla, **Siyaset Bilimi**, Adres Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Temmuz 2015.

Yayla, Atilla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2011

Yazıcı, Serap, **Anayasa-I**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:2572, Eskişehir, 2012.

Yıldırım, Uğur Vd. “Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: Kahramanmaraş ve Sivas Örnekleri”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 15, Yıl:2011, ss.507-530.

Yıldız, Mine, “Türkiye’de Yasama İşlevi Açısından Milletvekili Danışmanlığı”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 4, Ocak-Şubat-Mart, 2007, ss.100-114.

Yıldız, Nuran, **Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi (Liderler, İmajlar ve Medya)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.

Yılmaz, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yenilenmiş 9.Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2005.

Yılmaz, Levent, **Siyasal Kültür – Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

Yılmaz, Sait, “Demokrasi ve Güvenlik”,
<http://www.beykent.edu.tr/WebProjects/Uploads/yilmaz-aralik09.pdf>,
Erişim tarihi: 01.08.2013.

Yılmaz, Zekeriya, “Hak Yoksunlukları ve Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi” Kurumu Üzerine Bir Deneme”, **Terazi Hukuk Dergisi (THD)**, Mart 2007, Sayı: 7, ss. 87–97.

Yılmaz, Zekeriya, **Seçim Hukukunda Seçme ve Seçilme Ehliyeti ve İlgili Mevzuat**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999.

YSK, Atilla Sertel’in Adaylığını İptal Etti,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28769582.asp>, Erişim Tarihi: 15.06.2015.

YSK’nın İçtihadına Göre Başbakanlığı Bırakmayan Erdoğan Suç İşliyor,
<http://t24.com.tr/haber/ysknin-ictihadina-gore-basbakanligi-birakmayan-erdogan-suc-isliyor,267474>; Erişim Tarihi: 12.02.2015.

Yüzaşıoğlu, Necmi, “Oluşturulmakta Olan Avrupa Anayasası Doğrultusunda 1982 T.C. Anayasasında Yapılması Gereken Değişiklikler”, **Anayasa Reformları ve Avrupa Anayasası Türkiye Barolar Birliği Yayını**, Ankara, 2002, ss. 130–140

Yüzbaşıoğlu, Necmi, **Anayasa Hukuku El Kitabı**, 2. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Zabunoğlu, Yahya, “Thomas Hobbes Hayatı, Eserleri ve Hukukî Fikirleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, Sayı: 1-4, 1958, ss.141-164.

Zevkliler, Aydın, Acabey, Beşir, Gökyayla, Emre, **Medeni Hukuk**, Seçkin, Ankara, 2000.